Egyetemes történeti szöveggyűjtemény

Középkor

1/1. kötet

EURÓPA és KÖZEL-KELET

IV–XV. század

Egyetemes történeti szöveggyűjtemény, középkor
1/1. kötet

Szerkesztette:
Sz. Jónás Ilona

Második kiadás

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1978

Egyetemi segédkönyv

Az anyagot gyűjtötték:

Sz. Jónás Ilona
Niederhauser Emil
Orosz István

Lektor:
Dr. Székely György

ISBN 963 17 3709 8
ISBN 963 17 3710 1

5.189-1973

© Sz. Jónás Ilona, Budapest, 1971

Kiadását az oktatási miniszter rendelte el

Előszó

Kiadványunk legfőbb célja a középkori egyetemes történetet tanulmányozó egyetemi és főiskolai hallgatók munkájának megkönnyítése. A gyűjtemény anyagának összeállításakor arra törekedtünk, hogy a terjedelem szabta korlátok között minél sokoldalúbban világítsuk meg a középkor gazdasági, társadalmi és politikai viszonyait, az intézmények fejlődését, az életkörülmények változásait (az irodalom és filozófia történetére nem terjeszkedtünk ki), ugyanakkor lehetőleg minél több forrástípussal ismertessük meg kötetünk felhasználóit.

A terjedelem kötöttsége miatt egyes esetekben be kellett érnünk részletek közreadásával. Általában mellőztük azoknak a forrásoknak a közlését, amelyeknek magyar fordítása korábban már megjelent. Ugyanakkor bőségesen merítettünk a Gracianszkij és Szkazkin által szerkesztett Középkori Történeti Chrestomathia (a könyvkereskedői forgalomból teljesen kifogyott) magyar kiadásának anyagából. Az átvett szemelvények kevés módosítással kerültek kötetünkbe, tekintettel jó magyar fordításukra és a kiadvány megjelentetése óta elhunyt kiváló tudós, Gyóni Mátyás gondos szerkesztői munkájára.

A mintegy ezredév történetéből merített anyagot didaktikai meggondolásokból (számot vetve a választott megoldás hátrányaival is) földrajzi és azon belül általában tematikai csoportosításban adjuk, a megszabott keretek között lehetséges mértékig igazodva a kronológiához.

Az egyes szemelvények kommentálásában és jegyzetelésében – az önálló feldolgozó munka biztositását célzó meggondolásokból – a legszükségesebbekre korlátozódtunk. A továbbmunkálás az eredetivel való egybevetés lehetőségének biztosítására azonban mindig megjelöljük a kiadványt, amelyből a fordításra és a közlésre került szemelvényt kiemeltük.

A 38-45, 48, 53, 90, 144-189, 192, 193, 275-278-as számú szemelvényeket Orosz István válogatta és gondozta, mig a kelet-európai vonatkozású anyag egészét Niederhauser Emil. A kötet egyéb munkálatai a szerkesztőre hárultak.

A kötet közrebocsátásakor méltán illeti köszönet Székely Györgyöt lektori közreműködéséért, továbbá Bónis Györgyöt, Gerics Józsefet, Kenéz Győzőt, Oláh Józsefet, akik lelkiismeretes munkával tettek eleget fordí-

tói megbizatásuknak, és a Tankönyvkiadó sok segítséget nyújtó belső szerkesztőjét, Jámbor Zoltánnét.

A gyüjteményt annak reményében bocsátjuk útjára, hogy nem csupán hasznos segédeszköznek bizonyul, hanem olvasóit a középkori egyetemes történet végtelenül gazdag forrásanyagának közvetlenebb megismerésére is sarkallja.

Budapest, 1969. december 18-án

a szerkesztő

Bizánc

1. Az agrárviszonyok

Szemelvények a Codex Iustinianusból

A Codex Iustinianus (527-565) uralkodása alatt készült szöveggyűjtemény, amelyet két jogásza Tribonius és Théophiles szerkesztett (528-559). Magába foglalta a Hadrianus óta kiadott törvényeket. Kiegészítője a Novellák (545), az 533 utáni törvényeket foglalta össze, a Digeszták (534) vagy Pandekták a római jogszolgáltatás rezüméje, az Institúciók (532) a tanulók számára készült kézikönyv.

a) Annak megtiltása, hogy rabszolgát föld nélkül adjanak el

Valentinianus és Valens császárok, valamint Gratianus: Maximusnak (366-383 között).

Mint ahogyan egyáltalán nem szabad föld nélkül eladni a birtokon született (originarios) [rabszolgákat], úgy nem szabad föld nélkül eladni földre telepített és lajstromba vett rabszolgákat (rusticos censitosque servos) sem. Azt sem engedjük meg, hogy kiagyalt csel révén a törvény megsértésével azt a gyakorlatot folytassák, amit gyakran elkövetnek a birtokon született (in originariis) rabszolgák esetében, hogy ti. csak egy kis részt adnak át a vevőnek abból a földből [melyre az telepítve van], s a teljes parcella egész művelését elveszik tőle. Ellenben megkövetelj ük, hogy amikor egész parcellák vagy bizonyos részek kerülnek át egyesekhez, akkor annyi rabszolga és a birtokon született rabszolga (originarii) is menjen át, amennyi az előző uraknál és birtokosoknál akár a teljes parcellán, akár a részén ott élt...

b) A colonus földhözkötése

Iustinianus császár: Iohannes praefectus praetorionak (531-534 között).

Volt Anastasius császárnak egy törvénye, melynek értelmében elrendelte, hogy azok az emberek, akik 30 éven át colonusi helyzetben voltak, szabadok maradjanak ugyan, de ne legyen lehetőségük arra, hogy otthagyván a földet [amelyen éltek volt], más helyekre vándoroljanak...

Elrendeljük, hogy a [szabad] colonusok gyermekei is az említett törvény értelmében örökre szabadok maradjanak, és hogy semmiféle roszszabb helyzettel ne terheljék őket; de nem engedjük meg azt, hogy gazdaságukat (rus) elhagyván, máshová költözzenek, hanem mindig legyenek odakötve ahhoz a földhöz, amelyet egyszer atyáik megművelésre elvállaltak... S ezt elrendeljük mind magukra a colonusokra, mind pedig leszármazottaikra vonatkozólag, bármilyen neműek és korúak legyenek is ezek, hogy, ha egyszer a telken születtek, maradjanak ott a birtokon ugyanolyan módon és ugyanolyan feltételek mellett, mint amilyenek mellett szüleik is ottmaradtak a mások telkein...

c) Theodosius császár törvénye

Mivel más provinciák területére vonatkozólag, melyek felségünk uralma alá tartoznak, egy őseinktől kiadott törvény a colonusokat az örökkétartóság bizonyos jogával tartja vissza úgy, hogy nem szabad eltávozniuk azokról a helyekről, melyeknek termése üdíti őket, s nem szabad elhagyniuk azokat a helyeket, melyeknek megművelését egyszer már elvállalták volt... egyetlen colonus se mozogjon szabadon a maga akaratából, mint valami kósza és szabad ember...

d) A jegyzékbe foglalt nő gyermekei anyjuk helyzetét követik

Iustinianus császár: a szenátushoz

Hogy a továbbiakban kétség ne legyen, ha valaki jegyzékbe foglalt nőtől (ex adscriptitia) és rabszolgától, vagy jegyzékbe foglalt [colonustól] és rabszolganőtől született... elrendeljük azt, amiről a korábbi törvényekben is intézkedés történt az ilyen sarjadékra vonatkozólag, aki jegyzékbe foglalt anyától és szabad férjtől született, hogy ti. meg kell hagyni a maga

helyzetében, és az ilyen házasságból született gyermek jegyzékbe foglalt legyen. Ha pedig valaki akár rabszolgától és jegyzékbe foglalt nőtől, akár rabszolganőtől és jegyzékbe foglalt férfitól született, anyja méhét kövesse és olyan helyzetű legyen, amilyen az anyja is volt, akár rabszolganő volt az, akár jegyzékbe foglalt nő, amit mind ez ideig csak a szabad emberekkel és rabszolgákkal kapcsolatban vettek figyelembe. Mert ugyan hogyan értsük a rabszolgák és a jegyzékbe foglalt [colonusok] közti különbséget, amikor mind a kettő a maga urának hatalma alá van vetve, s az úr a rabszolgát ingó vagyonával együtt elbocsáthatja, s a jegyzékbe foglaltat a maga telkével együtt a birtokáról elűzheti.

e) A más colonusa rejtegetéséért járó büntetés

Valentinianus császár törvénye 371-ből

Úgy véljük, hogy a colonusoknak... nem lehet joguk eltávozniuk abból a faluból, amelyben származásuknál és vérrokonságuknál fogva bizonnyal tartózkodniuk kell... Ha eltávoznának vagy átmennének másvalakihez, vissza kell őket vinni, s bilinccsel és büntetésekkel kell őket sújtani... De azokra is büntetés várjon, akik úgy gondolták, hogy az idegen és ismeretlen colonust be kell fogadni...: A pénzbüntetés mértékét a bíró hatáskörébe utaljuk... Úgyhogy annak a birtoknak az urát is, amelyen egy idegen [colonust] tartózkodáson tetten érnek, kényszerítsék vétkének minőségéhez mérten büntetés elszenvedésére...

Codex Iustinianus rec. P. Krueger, Berolini, 1915. (Corpus iuris civilis, Vol. II. 9. p. 440.) XI. 48. § 7., 48. N. 23. - 1-3., XI. 51. XI. 48. N. 21., XI. 53.

f) I. Theodosius császár törvénye 386-ból

A Codex Theodosiánus 438-ban került összeállításra; nem módosította a Konstantinus előtti rendeleteket, s a Konstantinus uralkodása és a 438 közötti időben kibocsátott rendeletekből csupán válogatást tartalmazott.

Ha valaki egy máshoz tartozó colonust akár rábeszéléssel elcsalt, akár elrejtve titokban tartotta, akkor azért a colonusért, aki magánbirtokosé volt, 6 uncia aranyat köteles fizetni, császári birtokról származó colonusért (patriomonialis) pedig 1 font aranyat kell fizetnie.

Codex Theodosianus, V. 9. 2.

2. Városok a Birodalom keleti területein

a) Alexandria leírása

"Az egész világ leírása" (i. sz. 350-ből), "Expozició totius mundi", "Anonymi orbis descriptio".

35. Alexandria pedig igen nagy város, kitűnő fekvésű, bővelkedik mindenféle javakban és gazdag élelmiszerekben. Ugyanis háromféle halat fogyaszt, amivel más tartomány nem rendelkezik: folyami, tavi és tengeri halat. Bőségesen van e városban mindenféle fajtája akár az illatszereknek, akár sokféle barbár árúknak; ugyanis Thébaison túl ott van számára az indusok népsége, s mivel mindent megkap, rendelkezésére is bocsátja mindenkinek. Az isteneket is kiváltképpen tisztelik; itt van Serapis temploma is, ez az egész világon egyedülálló és kizárólagosan újszerű látványosság; ugyanis a földkerekségen sehol sem lehet találni akár ilyen épületet, akár ilyen módon beosztott templomot vagy szertartásrendet...

36. Minden meglevő java mellett van a birtokában még egy termék, amelyet sehol másutt nem készítenek, csak Alexandriában és környékén. Enélkül nem lehet sem pereket lefolytatni, sem magánügyleteket nyélbeütni, sőt úgy tűnik, hogy szinte maga ez a termék tartja fenn az egész emberi természetet. Ugyan mi az, amit így dicsőítünk? A papirusz, amelyet maga Alexandria készít és exportál az egész világnak, s ezzel hasznos árút szállít mindenkinek. Noha minden várost és tartományt felülmúl azzal, hogy ez a terméke csak neki van, mégis irigység nélkül rendelkezésükre bocsátja javait. A Nílus jótékonyságával is csak Alexandria rendelkezik, minden tartományt felülmúlva. Ez a Nílus folyó nyár évadján szétáradva megöntözi az egész földet és előkészíti a magvetésre; ugyanis egy mérő száz-százhúsz mérőt terem számukra. S mivel a föld minden egyes évben így terem, hasznos más tartományok számára is. Ugyanis a thraciai Constantinopolist is legnagyobbrészt Alexandria látja el élelemmel, hasonlóképpen a keleti területeket is, amelyeket más tartomány nem tud kielégíteni, csak az isteni Egyiptom, főként azért, mert ott [a keleti részeken] tartózkodik a császár serege, s dúl a perzsákkal folyó háború.

b) Ephesus és Smyrna

47. Lycián túl ott van Caria. És erre van az igen nagy Asia[1] is, mely fölülmúl minden provinciát, és számtalan városa van, mégpedig igen nagyok, és sok városa a tenger mellett van. Ezek közül kettőt kell megneveznünk: Ephesust, melyről azt mondják, hogy kitűnő kikötője van, hasonlóképpen Smyrna is pompás város. S az egész terület kiterjedt és termékeny mindenféle javakban: különféle borokban, olajban, árpában, jó bíborban és tönkölyben. Ez a terület nagyon csodálatos, melynek nehéz eléggé sok dicsőítését zengeni.

c) Bithynia és Thracia provincia

49. A Hellespontuson túl található a csodálatos Bithynia, mely igen nagy és gazdag tartomány, s amelyben mindenféle termény megterem. Sok városa van ugyan, de ezek közül Nicaea és Nicomedia csodálatosak. Nehéz dolog valahol máshol olyan elrendezésű várost találni, amilyen Nicaea város elrendezése. Egyenletessége és formás volta miatt azt hihetné az ember, hogy mércét helyeztek rá az egész városra. S minden tekintetben díszes és tartósan épített. Nicomedia pedig maga is kitűnő és csodálatos város, bővelkedik mindenben, és van egy igen szép középülete: a régi bazilika. Azt mondják, hogy isteni tűz szállt alá az égből és elégette a bazilikát, és hogy ezután Constantinus állíttatta helyre. Van egy nagyon jól megépített cirkusza is, és ebben igen buzgón látogatják a cirkuszi játékok látványosságait.

50. Bithynián túl van azután Thracia provincia, mely maga is gazdag terményekben, és igen sok férfia van[1], akik bátrak a háborúban. Ezért azután innen gyakran szednek katonákat. Thraciának két pompás városa van: Constantinopolis és Heraclea[2]. Noha ez a Constantinopolis valaha Byzantium volt, Constantinus újra alapította, s a maga nevét adta a városnak. Heracleának kitűnő épületei egyrészt a theatrum, másrészt a királyi palota. Viszont Constantinopolis birtokában lehet minden kitűnő tulajdon-

[1] Asia: provincia Kisázsiában, Ephesus központtal.

[1] Maximos habens viros: "megtermett, nagy termetű férfiai vannak" - ezt az értelmezést javasolja néhány magyarázó.

[2] Heraclea Sintica, a Strymon folyó mellett.

ságnak Constantinus révén. A cirkuszi játékokat itt szintén igen vad látványosságok kísérik.

Geographi Graeci minores. rec. C. Müllerus. Parisiis. 1861. p. 520.. 523.. 552.

d) Gaza város gazdasági jelentősége i.sz. 400-ban Gazai Porphyrios életrajzából

Porphyrios (353-420) palesztiniai szerzetes, majd Gaza püspöke. Önsanyargatása legendás maradt.

[Arcadius császárnak tulajdonított szavak] "Jól tudom, hogy ez a város tele van bálványokkal. Azonban adói fizetésében hű alattvaló, és sokat fizet be a kincstárba. Ha tehát hirtelen félelemmel rettentjük meg őket [Gaza lakóit], elfutnak majd, s mi jókora bevételt veszítünk el. De ha jónak látod, majd lassacskán szorítjuk meg őket úgy, hogy a bálványimádóktól elvesszük méltóságaikat és egyéb közjogi tisztségeiket; majd megparancsoljuk, hogy templomaikat zárják be és többé ne szolgáljanak bennük. Mert ha minden tekintetben korlátozva szorultságba jutnak, felismerik majd az igazságot. Ugyanis nem szabad az alattvalókat a túlzott csapás hirtelen súlyával sújtani."

e) A főváros fényűzése

S miközben teltek-múltak a napok, elérkezett az a nap, amelyen meg akarták keresztelni a fiatal császárt, Theodosiost.[1] Felkoszorúzták az egész várost, és feldíszítették selyemszövetekkel, aranydíszekkel és mindenféle más ékességgel úgy, hogy senki sem tudta volna elbeszélni a város pompáját; de meg azt is lehetett látni, hogyan járnak fel-alá hullámok módjára a lakosok tömegei mindenféle alakú és színű ruhákban. Az én képességemet meghaladja, hogy leírjam ennek a díszítésnek a pompáját; ez azoknak való, akik gyakorolták az ékesszólást.

(Marc le diacre:Vie de Popyre, évêque de Gaza, Texte établi, trad. et comm. par H. Grégorie et M. A. Kugener, Paris, 1930. p. 35. [Collection Byzantine... de l' Assoc. G. Budé].

[1] II. Theodosiost, 402. január 6-a táján.

3. Állami adminisztráció Iustinianus korában

a) 30. novella: Kappadokia proconsuláról

...Értesülésünk szerint tartományszerte annyi bűnt követnek el, hogy azokat orvosolni még egy igen nagyhatalmú embernek sem lesz könnyű. Mert a hatalmasok birtokainak felügyelői olyan otrombán járnak-kelnek, hogy már az elmondásától is pirulunk, de még lándzsások is szolgálják, s elviselhetetlen embertömeg is kíséri őket, és valamennyien szemérmetlenül fosztogatnak. Csak csodálkozunk azon, hogyan tudták kappadokiai alattvalóink ezeket a jogtalanságokat mindeddig elviselni. Így hát bizony, miközben imádkozunk és a közügyeket intézzük, naponta tömegesen járulnak elénk a jogtalanságot szenvedett kappadokiaiak, sok köztük a pap, igen sok az asszony, mindnyájan siránkoznak és a saját dolgaik elvételét panaszolják...

A kincstári birtok pedig már majdnem teljes egészében szinte magántulajdonná lett, mivel szétcibálják és elragadozzák magukkal a ménesekkel együtt úgy, hogy közben senki sem emel szót ellene, mert szájukat betapasztja az arany...

b) 8. Novella

...Mert ugyan hogyan lennének jó erőben az adófizető alattvalók, amikor már azok is, akik egy idő óta a császári hatalmat gyakorolták, mindig valami hasznot akartak húzni a tisztségekre történő előléptetésből, és természetesen követték őket ebben a nagyméltóságú tartományi kormányzók is... Ennélfogva fontolóra vettük, vajon hogyan javíthatnók meg egy általános intézkedéssel mindazt, ami tartományainkban kártékony? S úgy találjuk, hogy ez mindenképpen sikerülni fog abban az esetben, ha rábírjuk a népek vezetőit, akik a tartományokban az állami tisztségeket viselik, hogy tiszta kezűek legyenek és tartózkodjanak minden nyerészkedéstől, elégedjenek meg azzal, amit az államkincstár ad nekik. Ez pedig csak úgy történhet meg, ha ők maguk is anyagi ellenszolgáltatás nélkül kapják meg tisztségeiket... S ha egy tisztséget egyszer így helytelenül (pénzért) adtak, akkor az, aki elkezdte a tisztségvásárlást, szükségképpen kénytelen sok kézhez folyamodni, s ezt a bizonyos pénzt bizonyára nem tudja a sajátjából folyósítani, hanem kölcsön veszi, s ahhoz, hogy kölcsönt tudjon felvenni, veszteséget kell vállalnia. Az ilyen ember szükségképpen számot vet önmagában azzal, hogy tartományából kell összeszednie akkora összeget, amely fedezi majd tartozásait, a tőkét is, a kamatokat is... úgyhogy annak, amit az illető (a tisztségért) adott, a háromszorosát, helyesebben

– ha őszintébben ki akarjuk mondani – a tizszeresét adófizetőinken fogják behajtani...

Imp.Iustiniani Op. A. Novellae quae vocantur...ed. C. E. Zachariae a Lingenthal Pars I. Lipsiae, 1881. p. V. 268. I. 94-95. (Chrestomathia I. Bp. 1952. 152. o.)

4. A „Nika"-felkelés kezdete

A „zöldek" fellépése Iustinianus császár ellen

A hippodromos-ban tartott szokásos kocsiversenyen 532. január 11-én a császár is megjelent. Az összegyűltek zajongani kezdtek, mire a császár kikiáltója útján tárgyalásba bocsátkozott a "zöld" párt képviselőivel. A párbeszéd Teophanes Chronographia-jából való. Ez a bizánci krónikás a VI. század második felében élt, Iustinianus és Maurikios császárok történetét írta meg (527-602)-ig.

A zöldek: Élj sok évig, Iustinianus császár! Légy győzelmes! Jogtalanságokat követnek el rajtam, egyetlen jó császárom, s isten a tanúm: nem tudom ezt tovább elviselni. Félek az illetőt nevén nevezni, mert esetleg továbbra is jó sora lesz, és én kerülök veszedelembe.

Kikiáltó: Ki az? Nem tudom.

A zöldek: Az, aki bennünket nyúz, háromszor-felséges császár, a vargák negyedében lakik.

Kikiáltó: Senki sem jogtalankodik rajtatok.

A zöldek: Egyetlenegy ember törvénytelenkedik velem. Isten anyjára, csak fejemet ne vegye!

Kikiáltó: Nem tudjuk, ki az illető.

A zöldek: Te tudod csak igazán, háromszor-felséges, ki zsarol engem mostanában!

Kikiáltó: Ha van ilyen ember egyáltalán, mi nem ismerjük.

A zöldek: Kalapodios spatharios[1] nyomorgat engem, óh mindenek ura!

Kikiáltó: Kalapodiosnak nincs dolga veletek.

A zöldek: Bármi is ő mostan, Judás sorsára jut; az isten hamarosan megfizet neki, amiért engem nyomorgat.

[1] Kardhordozó, magas udvari cím.

Kikiáltó: Ti nyilván nem azért jöttök ide, hogy a játékokat megnézzétek, hanem csakis azért, hogy sértegessétek a kormányzókat!

A zöldek: Ha bárki is törvénytelenkedik velem, Judás sorsára fog jutni

Kikiáltó: Elhallgassatok, ti zsidók, manicheusok és szamaritánusok!

A zöldek: Zsidóknak és manicheusoknak nevezel bennünket? Ám az isten anyja van mindnyájunkkal.

Kikiáltó: Meddig átkozzátok még magatokat?

A zöldek: Ha valaki azt állítja, hogy a császár nincs az igaz hiten, átok arra, akár Judásra!

Kikiáltó: Azt tanácsolom nektek, keresztelkedjetek meg egytől egyig.

A zöldek pedig egymást túlharsogva felkiáltottak, és ezt ordították - ahogyan Antlas[2] utasította őket: Megkeresztelkedünk mind egy szálig!

Kikiáltó: Ha el nem hallgattok, igazán lefejeztetlek benneteket.

A zöldek: Mindenki arra törekszik, hogy hatalomra tegyen szert, hogy boldogan élhessen. S ha mi nyomorgattatásunkban netalán kiszalasztunk a szánkon valamit, felséged azért ne nehezteljen! Hiszen az isteni felség mindent eltűr. Mivel szavunk van, császárunk, most nevén nevezünk. Mi már azt sem tudjuk, háromszor-felséges, hogy hol van a császári palota, s hol folyik a birodalom kormányzása. Csak akkor jövünk be a városba, amikor szamár hátára ülünk. Bár akkor se tennénk, háromszor-felséges!

Kikiáltó: Minden szabad ember nyugodtan és nyiltan mehet bárhová, ahová csak akar.

A zöldek: Meghiszem azt, hogy szabad vagyok, de mégsem engedik meg, hogy éljek a szabadságommal. Ha valaki szabad ember, de a zöldek véleményét vallja, csak nyilvános fenyítés a sorsa.

Kikiáltó: Ti halálraszántak, még az életeteket sem kímélitek?

A zöldek: Csak tiltsátok ezt a mi szinünket, akkor az igazságszolgáltatásnak máris nem lesz dolga. Hát csak engedd meg, hogy gyilkoljanak bennünket, csak nézd el, hogy sújtsanak minket. Íme, te vagy (az élet) buzgó forrása, hát csak sanyargasd agyon azokat, akiket akarsz! Az emberi természet nem is tűri el ezt a két (ellentétes) dolgot. Bár meg se született volna Sabbates[3], hogy ne lett volna gyilkos fia! Valószínüleg már a hatodik az a gyilkosság, mely Zeugmában[4] történt: reggel még nézelődött az az ember, estefelé pedig már lemészárolták, óh mindenek ura!

A kékek: Az egész stadionban csak köztetek vannak gyilkosok.

A zöldek: Valahányszor csak gyilkoltok, (büntetlenül) elszöktök.

A kékek: Ti pedig gyilkoltok, és még nektek áll feljebb. Hiszen az egész stadionban csak közületek kerülnek ki a gyilkosok.

A zöldek: Óh, Iustinianus császár! Ők kiáltanak segítségért, holott

---

[2] Antlas a zöldek pártjának vezető embere a felkelés idején.

[3] Helyesebben: Sabbatios, Iustinianus császár apja. -

[4] Konstantinápolyi városrész. -

senki sem bántja őket. Bárki megmondhatja, hogy azt a zeugmai fakereskedőt ki gyilkolta meg, császárom!

Kikiáltó: Ti gyilkoltátok meg.

A zöldek: Hát Epagathos fiát ki gyilkolta meg, császárom?

Kikiáltó: Őt is ti öltétek meg s a kékek ellen fondorkodtok.

A zöldek: Éppen most és pontosan mi! Uram, irgalmazz! Elnyomják az igazságot. Ha ezek azt állítják, hogy isten igazgatja a dolgokat, kedvem lenne megkérdezni tőlük, hogy hát akkor honnan van ez a nyomorúság?

Kikiáltó: Istent gonoszságok nem kísérthetik.

A zöldek: Istent gonoszságok nem kísérthetik? Hát ki az, aki engem nyomorgat? Ha van filozófus vagy remete, hát tegyen igazságot!

Kikiáltó: Ti, istengyűlölők, istentagadók, még mindig nem fogjátok be a szátokat?

A zöldek: Ha felségednek úgy méltóztatik, elhallgatok, háromszor-felséges, még akaratom ellenére is. Mindent, mindent tudok: de hallgatok. Élj boldogul, igazság – oda az igazság! Elmegyek zsidónak. Isten a tudója, hogy jobb pogánnyá lenni, mint kékpártivá.

A kékek: Látni sem akarom ezt az undokságot; felháborító ez a gyűlölködés!

A zöldek: Hogy szórnák ki a nézők csontjait a sírjaikból!

(A zöldek tömege ezek után kivonul a hippodromosból, és ezzel súlyosan megsérti a császárt. A kékek meg akarják akadályozni távozásukat; vad tülekedés támad.)

Theophanes, Chronographia, rec. C. de Boor, Vol. I. Lipsiae, 1883. p. 181-184. Chrestomathia I. 153-154. o.

5. A „Nika"-felkelés

a) Kaisareiai Prokopios: A perzsa háború, I. 24.

Prokopios bizánci történetíró (Kaisareia-ban született az V. század végén, megh. 562-ben Konstantinápolyban), a nagy hadvezér Belizár titkára volt, majd udvari méltóságot kapott, Iustinianus fő történetírója. A háborúkról írt könyve (545-554) igen pontos, részletes. Értekezése az építkezésekről (560) dicsőítő, gyakran túlzó hangú, de tudósításokban gazdag. Neki tulajdonítják az Anecdota vagy Titkos történet című pamflet szerzőségét is.

Körülbelül ugyanebben az időben Bizáncban váratlanul lázadás támadt a nép körében, amely egyfelől várakozás ellenére igen nagy méreteket öltött, másfelől pedig a nép számára is, a szenátus számára is nagy szerencsétlenséggel végződött, mégpedig a következőképpen: A démosok[1] minden egyes városban régtől fogva "kékekre" és "zöldekre" oszlottak. De nem sok ideje annak, hogy ezekért a nevekért és azokért a helyekért, amelyeken a látványosságok alkalmával helyet foglalnak, pénzt is áldoznak, testüket a legkeservesebb megpróbáltatásoknak is kiteszik, sőt még meghalni is készek a legrútabb halállal. Harcolnak a velük szemben állókkal, közben azt sem tudják, hogy miért vállalják magukra a veszélyt, azt viszont nagyon is tisztán látják, hogy – még ha ellenfeleik fölé kerekednek is a harcban –, csak az vár rájuk, hogy legott elhurcolják őket a börtönbe, ott kínokat szenvednek, és végül is elpusztulnak. Embertársaikat – ok nélkül – csak egyre jobban gyűlölik. Ezt a gyűlöletet nem enyhíti sem sógorság, sem rokonság, sem a barátság szent kötelessége, még akkor sem, ha testvérek vagy vérrokonok is azok, akik e szinek pártjaira szakadtak. Nem törődnek sem az isteni, sem az emberi dolgokkal, csak hogy győzhessenek ezekben a küzdelmekben, még akkor is, ha valaki istentelen bűnt követ el, vagy a törvényeken és az államon követnek el erőszakot saját polgárai vagy az ellenség. Még arra sem hederítenek, ha létszükségleteikben hiányt szenvednek, arra sem, ha igen komoly károkat okoznak hazájuknak, ha egyszer arra számíthatnak, hogy pártjuk jól fog állni. Mert lázadó társaikat pártnak nevezik. Részt vesznek ebben a bűnben asszonyaik is, nemcsak oly módon, hogy férjüket követik, hanem úgy is, hogy – ha éppen úgy esik –, ellenük szegülnek, noha egyáltalán nem is járnak el a látványosságokra, és más valami ok sem vezeti őket. Nem is tudom az egészet másnak minősíteni, mint lelki betegségnek. Így áll tehát körülbelül a dolog az egyes városokban és a nép körében.

Akkoriban pedig a nép fölött álló hatalom Bizáncban néhány lázadót a vesztőhelyre vitetett. A két párt azonban megegyezett és szövetkezett egymással: egyfelől elragadta a kivégzésre kísérteket, másfelől azonnal behatolt a börtönbe és szabadon bocsátotta mindazokat, akiket még régebben lázadáson vagy más egyéb istentelenségen értek és bebörtönöztek. A főváros kormányzatának engedelmeskedő alkalmazottakat felelőtlenül leöldösték: a polgárok közül azok, akiket a rendbontás fertőzése be nem szennvezett, a szemközt levő szárazföldre menekültek. A fővárost tűzbe borították, mintha csak ellenség kerítette volna hatalmába. A Sophia-templom, a Zeuxippos-fürdő, meg a császári palotának a Propylaiától az un. Ares házáig terjedő része elpusztult a lángokban, s ezenkívül a tűzvész martalékává lett a Konstantinosról elnevezett fórumig húzódó mindkét oszlopcsarnok is, valamint módos emberek házai és nagy vagyona is. A csá-

[1] Demos = δῆμος, tulajdonképpen a város egész lakosságát (a népet) jelenti; szorosabb értelemben: városi vagy cirkuszi pártot.

szár pedig meg a hitvese, s a senatus egyes tagjai a palotába zárkózva tétlenek maradtak. A demosok továbbadták egymásnak a "Nika" (= győzz!) jelszót, s ama felkelést mostanig erről nevezik.

Ekkoriban Kappadokiai Ioannes volt az udvar eparchosa, [2] a pamphyliai származású Tribonianus pedig a császár tanácsosa; ezt a tisztviselőt a rómaiak quaestornak nevezik. Ezek egyike, Ioannes, nem részesült magasabb képzésben és nevelésben. Ugyanis a grammatika-tanítótól semmi egyebet sem tanult meg, éppen csak a betűket; de csúnya betűit is csak üggyel-bajjal írta le. Szellemi tehetsége erejével azonban magasan felülmult mindenkit, akit ismertek. A legrátermettebb volt annak felismerésében, hogy mire van szükség, s abban, hogy nehéz helyzetekben megoldást találjon. Mivel azonban a leggonoszabb ember volt, értelme erejét is erre használta. Sem istenre való tekintet, sem az emberekkel szemben érzett valamelyes szeméremérzés nem hatolt a lelkébe. Csak arra volt gondja, hogy nyerészkedésből minél több ember életét kioltsa és egész városokat elpusztítson. Mármost, miután rövid idő alatt nagy vagyont harácsolt össze, valami határt nem ismerő részegségbe tántorgott bele, úgy hogy ebéd idejéig az alattvalók vagyonát rabolta el, a nap hátralevő részét pedig mámorban és testi kicsapongásokban dőzsölte végig. Semmiképpen sem tudta fékezni magát, hanem a hányásig teleette magát ételekkel. A lopásra mindig kész volt, de még készségesebb a pénzszórásra és költekezésre. Ilyen ember volt ez a Ioannes. Tribonianus viszont kiváló szellemi képességekkel rendelkezett s a műveltségnek oly magas fokára jutott, hogy egyik kortársa mögött sem maradt el, de rendkívüli szenvedéllyel hódolt a kapzsiságnak, és így haszonért képes volt eladni az igazságot. Sokszor naponta törölt el törvényeket, máskor meg újakat hozott: mindkét eljárásával üzletszerűen szolgálta ki a kérvényezők igényeit.

Tehát amig a nép a szinekben választott nevekért folytatta egymás közt a maga háborúját, ügyet sem vetett arra, hogy ezek mi mindent vétettek az állam ellen. Miután azonban – mint mondottuk, – kiegyeztek és zendülésben törtek ki, egyrészt városszerte nyiltan szidalmazták, másrészt körbejárva halálra keresték őket.

Ezért a császár, mivel a maga oldalára akarta vonni a népet, legott letette hivatalából mindkettőt és a patriciusi rangú Phokast tette meg az udvar eparchosának. Ez a Phokas rendkívül értelmes ember volt, s eléggé rátermett arra, hogy az igazságszolgáltatásról gondoskodjék. Elrendelte, hogy a quaestori tisztséget Basileides viselje, aki közismert volt a patri-

---

[2] Más források szerint ez Endomon volt, a város eparchosa. Konstantinápoly eparchosa a római praefectus urbi és praefectus praetorio jogait érvényesítette egy kézben; "a város atyjá"-nak nevezték, a császár után a hatalom első szerve, "koronázatlan császár", "bíbor nélküli császár" volt. Az eparchosról l. F. I. Uszpenszkij: A konstantinápolyi eparchos. (A konstantinápolyi Orosz Archeológiai Intézet Közleménye, IV. k. 2. füz., 1899.

ciusok között igazságosságáról, és egyébként is nagy tekintélynek örvendett.

Mindazonáltal a lázadás ezek hivataloskodása alatt sem veszített semmit erejéből. A zendülés kezdetétől számított ötödik napon estefelé Iustinianus császár meghagyta Hypatiosnak és Pompeiusnak, Anastasios volt császár unokaöccseinek, hogy a lehető leggyorsabban menjenek haza, akár azért, mert gyanakodott, hogy személye ellen valami merényletet követnek el, akár mert a végzet indította őt erre. Ezek pedig attól való féltükben, hogy a nép a császári hatalom átvételére kényszeríti őket (ami azután be is következett), azt mondták, hogy igazságtalanul járnának el, ha császárukat otthagynák, amikor ilyen veszedelembe jutott. Amikor Iustinianus császár ezt hallotta, még inkább gyanut fogott és megparancsolta, hogy legott távozzanak el. Így hát ez a két férfi hazatért, és amig az éjszaka tartott, ott nyugton voltak.

A következő napon azonban napkeltekor tudomására jutott a népnek, hogy már egyikük sem tartózkodik a palotában, e hírre Hypatiost császárrá kiáltották ki és a forumra vitték, hogy vegye át az ügyek intézését. De Hypatios felesége, Maria, aki értelmes és fölöttébb erényes nő volt, belekapaszkodott a férjébe és nem engedte. Jajveszékelve kiáltozott és minden bizalmas emberének azt mondotta, hogy urát a vesztőhelyre hurcolják. Mindazonáltal a tömeg túlerőben volt, és Maria kénytelen-kelletlen elengedte a férjét. Miután pedig Hypatios akarata ellenére eljutott Constantinus forumára, a nép felszólította, hogy vegye át a császári hatalmat. Mivel nem volt náluk sem diadéma, sem más olyasmi, amit törvény szerint a császárnak magára kell öltenie, valami aranyláncot tettek a fejére, s úgy kiáltották ki a rómaiak császárává.

Amikor már azok a senatorok is összegyűltek, akik történetesen nem maradtak ott a császári palotában, sokan azt hangoztatták, hogy a palotába kell behatolniuk. Origines pedig, a senatus egyik tagja, előállt és így beszélt: "Rómaiak, ezt a helyzetet csak háborúval lehet megoldani. A közvélemény azt tartja, hogy valamennyi emberi dolog közül a háború és a császári hatalom a legfontosabb. Márpedig nagy tetteket természettől fogva nem lehet rövid idő alatt nyélbeütni, hanem csak megfontolt tanácsokkal és hosszú ideig tartó testi erőfeszítésekkel. Ennélfogva, ha rátámadunk az ellenségre, borotvaélre állítjuk ügyünket és rövid idő alatt mindent kockára teszünk; azért pedig, ami végeredményben bekövetkezik vagy hálát kell adnunk a sorsnak, vagy éppenséggel szidalmaznunk kell majd érte. Mert éppen a legkiélezettebb helyzeteket többnyire a sors szokta tisztázni. Ha pedig mostani helyzetünkben egy kissé kényelmesebben járunk el, még ha akarnók, sem lesz módunkban Iustinianust ott érnünk a palotában, hiszen nyilván sürgősen elmenekül, ha valaki lehetővé teszi számára. Mert a lenézett hatalom szerte szokott foszlani, amint ereje napról napra csökken. Mármost, vannak nekünk más császári palotáink is: a Plakillianai, meg az ún. Helene palotája. Onnan kiindulva kell ennek a mi császárunknak a háborút végigharcolnia, s a többi ügyeket is úgy intéznie,

hogy jóra forduljanak." Ennyit mondott Origenes. Viszont a többiek – már ahogyan a tömeg cselekedni szokott –, ragaszkodtak a gyorsabb megoldáshoz, s úgy vélték, hogy a rögtöni cselekvés előnyös, és bizony nem utolsó sorban maga Hypatios unszolta őket (hiszen az volt a sorsa, hogy rossz véget érjen), hogy vigyék a hippodromoshoz (kocsiversenypályához) vezető útra. Egyesek pedig azt állítják, hogy szántszándékkal ment oda, mivel a császár iránti[3] jóindulata vezette.

A császár környezete pedig tanácsot tartott, hogy mi volna jobb: ha ott maradnak vagy ha a hajókon elmenekülnek. Mindkét véleményt számos érv támogatta. Theodora császárné a következőket mondotta: "Gondolom, a jelen pillanatban a legkevésbé sem ajánlatos azt latolgatnunk, hogy vajon asszonynak szabad-e vagy nem szabad férfiak között merészséget mutatnia és férfiasan viselkednie a habozók között, vagy valami más véleményt kell vallanunk. Mert azok szemében, akiknek az ügye veszedelembe jutott, csak egyetlen megoldás látszik jónak, az ti., hogy a közvetlen előttünk álló dolgokat a lehető legjobban intézzük el. Nekem pedig a magam részéről az a véleményem, hogy a futás számunkra most még kevésbé lenne hasznos, mint valaha is, még ha meghozná is a megmenekülést. Mert lehetséges az, hogy egy ember, ha már egyszer a világra jött, meg ne haljon, annak számára pedig, aki egyszer császár volt, elviselhetetlen a száműzetés. Mert a bíborpalást nélkül inkább ne is éljek, s inkább meg se érjem azt a napot, amelyen a szembejövők nem köszöntenek császárnéként. Ha tehát az az elhatározásod, császárom, hogy megmenekülj, ez semmi nehézséget nem jelent. Hiszen pénzünk van sok, ott a tenger, itt vannak hajóink. Mindazonáltal gondold meg, nem az történik-e majd veled megmenekülésed után, hogy a halálért megmenekülésedet szíves-örömest odaadnád. Mert nekem tetszik az a bizonyos régi mondás, hogy a császári bíbor szép szemfödél." A császárné szavai bátorságot ébresztettek mindnyájukban. Magukhoz tértek tehát és azon kezdtek tanakodni, hogyan tudnának védekezni, ha valaki haddal támadna rájuk.

Mármost a katonák mindnyájan, azok is, akik a császári palota köré voltak beosztva, meg a többiek is, egyrészt nem szívelhették a császárt, másrészt pedig nem akartak nyíltan beavatkozni a dologba, hanem azt várták, mit hoz a jövő. A császár minden reményét Belisariosba és Mundosba vetette. Belisarios csak az imént tért haza a méd háborúból. Egyébként számbajövő fegyveres kíséretet hozott magával, azonkívül küzdelemben s háborús veszélyben tapasztalatokat szerzett, nagy sereg lándzsása és könnyű fegyverzetű gyalogosa[4] is volt. Mundos pedig, akit a császár még

---

[3] A Húsvéti Krónika (Chronicon Paschale) azt írja, hogy a hippodromosbeli mészárlás után Hypatios és Pompeius térdre borult Iustinianus előtt, és ezt mondta: "Uram, nagy fáradságunkba került, mig birodalmad ellenségeit összegyűjtöttük a hippodromosba."

[4] A lándzsások (doryphoroi) és könnyű fegyverzetű gyalogosok (hypaspistai, pajzsosok) alkották Iustinianus seregeinek legjavát.

régebben Illyricum parancsnokává nevezett ki, véletlen folytán éppen akkor érkezett Bizáncba, mivel valamiféle ügyben hazahívták, és herul barbárokat hozott magával.

Hypatios, miután megérkezett a hippodromosba, legott felment a császár szokott helyére, és leült a trónszékbe, ahonnan a császár szokta szemlélni a kocsihajtókat és a gimnasztikai versenyt. Mundos azon a kapun át vonult ki a palotából, ahol a "csiga" nevű rész van, melyet kör alakú bejáratáról neveznek így, Belisarios pedig először egyenesen akart feljutni Hypatioshoz és a császári trónszékhez. Mikor annak az épületnek a közelébe ért, ahol ősidők óta katonák állnak őrt, odakiáltott a katonáknak és azt parancsolta nekik, sürgősen nyissák ki neki a kaput, hogy a bitorló ellen mehessen. Mivel azonban a katonák elhatározták, hogy egyik félnek sem segítenek, amig valamelyik nyilvánvaló módon nem győz, azt színlelték, mintha egyáltalán nem is hallották volna a parancsot. Így hát Belisarios visszament a császárhoz, és azt erősítgette, hogy ügyük elveszett, hiszen már azok a katonák is pártot ütöttek ellene, akik a palota őrségét látják el. Erre a császár megparancsolta neki, hogy menjen az un. Chalkéhoz és az ottani Propylaiához. Belisarios üggyel-bajjal, nagy veszedelmek és erőfeszítések közepette áthatolt a romokon és félig leégett helyeken, és végre felkapaszkodott a hippodromosba. Miután pedig eljutott a kékeknek a császár trónszékétől jobbra levő oszlopcsarnoka közelébe, elhatározta, hogy először magát Hypatiost támadja meg. Mivel azonban ott csak egy szűk kis kapu volt, amelyet Hypatios katonái bezártak és belülről védtek, félelem ébredt benne, hogy mig ő ott a szűk átjáróban erőlködik, a nép rátámad és őt magát is, kíséretét is megöli, s azután könnyebben és kevesebb fáradsággal vonulhat a császár ellen. Úgy döntött tehát, hogy a népet támadja meg, amely megszámlálhatatlan tömegben nyüzsgött és teljes rendetlenségben lökdösődött a hippodromosban. Kardját kirántotta hüvelyéből, ugyanazt vezényelte a többieknek is, és rohamlépésben, kiáltozva a népre támadt. Mikor a tömegben és nem hadirendben álló nép látta, hogy a mellvértes katonák, akik bátorságukkal és hadi tapasztalatukkal nagy hírnévre tettek szert, minden kímélet nélkül vagdalkoznak kardjukkal, futásnak eredt. A nagy kiáltozásra Mundos, aki ott állt valahol a közelben és éppen munkához akart látni (mert vakmerő és tettre kész férfi volt), de nem tudta, mit tegyen az adott körülmények között, miután kitalálta, hogy Belisarios már működésbe lépett betört a hippodromosba, azon a bejáraton át, amelyet Nekra-nak (Halottnak) neveznek. Ekkor azután Hypatios lázadói, mivel kétfelől is erősen vagdosták őket, rakásra hullottak. A fényes győzelem és a nép soraiban véghezvitt nagy öldöklés után Boraides és Iustus, Iustinianus császár unokaöccsei, amikor már senki sem mert kezet emelni ellenük, Hypatiost lerángatták trónszékéről, ma-

gukkal vitték, és Pompeius-szal együtt átadták a császárnak. Ezen a napon több mint 30 000-en haltak meg a népből.[5]

A császár úgy rendelkezett, hogy tartsák őket szigorú őrizet alatt. Pompeius sírt és szánalmat gerjesztő dolgokat mondott, mert nagyon kevéssé volt tapasztalt, és még nem élt át ilyen bajokat. Hypatios viszont erősen megrótta s azt mondta, hogy nem kell siránkozniuk azoknak, akik éppen nem igazságosan fognak elpusztulni. Hiszen már kezdetben is akaratuk ellenére kényszerítette őket a nép, és később sem a császár elleni ártó szándékkal mentek a hippodromosba. Másnap azonban a katonák mindkettőjüket megölték, és testüket a tengerbe vetették. A császár pedig a kincstár javára iratta mind az ő vagyonukat, mind pedig valamennyi szenátorét, akik velük egyetértettek. Utóbb mégis visszaadta a többieknek is mind, meg Hypatios és a Pompeius gyermekeinek is azokat a méltóságokat, amelyeket előzőleg viseltek. Visszaadta nekik vagyonukat is, amennyiben addig valamelyik bizalmasának már el nem ajándékozta. Így végződött a felkelés Bizáncban.

Procopii Caesariensis opera omnia, rec. J. Haury. Vol. I. Lipsiae. 1905. 123_6-134_3. (Chrestomathia I. 155-159. o.)

b) Kaisareiai Prokopios: Az épületekről, I. 1.

Egykor a csőcselék s a gyülevész nép Bizáncban felkelt Iustinianus császár ellen – ez volt az un. Nika – lázadás. – ahogyan ezt a háborúkról szóló művemben leplezetlenül, pontos előadásban elbeszéltem. Rámutattam arra is, hogy nemcsak a császár ellen, hanem éppoly mértékben istentelenül az isten ellen is fegyvert emeltek, s vakmerőségükben még a keresztények templomát is felgyújtották. (A bizánciak Sophiának nevezik ezt a templomot...)

Procopii Caesariensis opera omnia, rec. J. Haury, Vol. III. 2. Lipsiae. 1913. 8_{12-19}. (Chrestomathia I. 159. o.)

[5] Más tudósítások szerint 35 000, sőt 40 000 ember.

c) Kaisareiai Prokopios: Titkos történet, 12.

Addig, amig az ún. Nika-lázadás ki nem tört, (Iustinianus és Theodora) beérték azzal, hogy egyenként szedegették el a jómódú emberek vagyonát. Miután azonban az – mint ahogyan előző elbeszélésemben elmondottam – lefolyt, akkor már úgyszólván a senatus valamennyi tagjának a vagyonát egyszerre kobozták el. Valamennyi ingóságra s a legszebb birtokokra kényük-kedvük szerint rátették a kezüket, azokat pedig, amelyekre keserves és igen súlyos adóteher nehezedett, kiválogatták, és emberszeretet címén visszaadták régi tulajdonosaiknak. Ezért azután ezek, mivel fojtogatták őket az adószedők, és nyomorgatták adósságaiknak folyton rájuk zúduló kamatai, a halállal küszködve kedvük ellenére tengették életüket. [1]

Procopii Caesariensis opera omnia, rec, J. Haury. Vol. III. 1. Lipsiae, 1906. 75_{5-17}. (Chrestomathia I. 159. o.)

d) Theophanes évkönyvéből

Ebben az évben (a 6024 = i. sz. 532. évben), Iustinianus uralkodásának ötödik évében, az indikció [1] tizedik januárjában tört ki az ún. Nika-lázadás. A démosok tagjai császárrá koronázták Hypatiost, Anastasios császár rokonát; a város nagy része leégett: a nagy templom, [2] Szent Eiréné temploma, Sampson idegenszállása, az Augusteum, a Basilika oszlopcsarnoka és a császári palota Chalkéja. [3] Nagy volt a rémület, s azok közül.

---

[1] Prokopios Titkos történetében Iustinianusról adott tudósítás igazságát rendszerint gyanakvással nézik a szerzőnek Iustinianus és Theodora iránt tanusított izzó gyűlölete miatt. A Titkos történetről szóló tudományos irodalom óriási, de B. A. Pancsenko: Prokopios Titkos történetéről c. munkáját ("Vizantyijszkij Vremennyik" 2 (1895) 25-57, 340-371, 3 (1896) 96-117, 300-316, 460-527, 4 (1897) 402-451) még ma is haszonnal forgathatjuk.

[1] Indictio 15 éves időkör (ciklus), melyen belül az éveket 1-től 15-ig terjedő sorszámmal jelölték. A valószínüleg egyiptomi eredetű ciklusszámítás kezdő éve az i. e. 3. esztendő volt.

[2] A Hagia Sophia.

[3] A palota nagy bronz tetőzetű bejárócsarnoka.

akik az ún. lófuttató-arénában voltak, sokan – mint mondják, 35 000-en – meghaltak.

Theophanes Chronographia, rec. G. de Boor. Vol. I. Lipsiae, 1883. 181_{24-31}. (Chrestomathia I. 160).

6. Az egyházi birtokok növekedése

A szemelvény az egyházi birtokszerzésre utal, amely később az ún. képromboló mozgalom egyik indítéka lett.

Úgy látszott, hogy (Iustinianusnak) szilárd a hite Krisztusban, de ez is csak alattvalói romlására volt.

Mert a papoknak megengedte, hogy zavartalanul erőszakoskodjanak embertársaikkal, sőt még örült is, ha fosztogatták a szomszédos lakosságot, mert azt gondolta, hogy így istennek tetsző jámborságot gyakorol.

Amikor ilyenféle perekben ítélkezett, úgy vélte, hogy istennek tetsző módon jár el, ha valaki, aki szent dolgok ürügyén valami őt meg nem illető dolgot harácsolt, megnyerte a pert. Maga is, amikor a még élők vagy a már meghaltak vagyonát jogtalanul megszerezte, és legott felajánlotta valamelyik templomnak, a jámborság leplében büszkélkedett, csakhogy ezek birtokjoga ismét vissza ne szálljon azokra, akiken erőszakot tett.

Procopii Caesariensis opera omnia, rec. J. Haury, Vol. III. 1. 85 1-13. (Chrestomathia, I.160-161.o.)

7. A bizánci selyemtermelés előtörténete

Kaisareiai Prokopios: A perzsa háború, I. 20.

A közölt krónikarészletek a selyemhernyó-tenyésztés meghonosítását mutatják be a bizánci birodalom területén.

Akkoriban pedig, amikor az aithiopsok között Hellestheaios,[1] a homeriták[2] között pedig Esimiphaios[3] uralkodott, Iustinianus császár Iulianust küldte el következtként, és arra kérte a királyt, hogy azonos hitbeli meggyőződésük miatt[4] támogassák a perzsákkal harcoló rómaiakat. Az aithiopsok azzal, hogy az indiaiaktól átveszik és a rómaiaknak eladják a nyersselymet, egyrészt maguk nagy pénzösszeg uraivá lehetnek, másrészt pedig hozzásegíthetik a rómaiakat ahhoz, hogy ezek ne legyenek kénytelenek pénzüket az ellenségnek átadni. (Ebből a nyersselyemből szokták készíteni azt a ruhát, amelyet a hellének régen médnek neveztek, manapság pedig szérikének (kínainak) hívnak.) A homeritákat pedig arra kérte, állítsák újra a maddenosok élére Kaisost, az elmenekült törzsfőt, és törjenek be egy, magukból a homeritákból s a szaracén maddenosokból álló nagy hadsereggel a perzsák területére... Mármost mindkét király azzal az ígérettel küldte vissza a követet, hogy teljesíteni fogják (Iustinianus) kérését, de kettőjük közül egyik sem tette meg azt, amiben megállapodtak. Az aithiopsok ugyanis egyrészt nem vásárolhattak nyersselymet az indiaiaktól, mert a szomszédos területen élő perzsa kereskedők mindig megjelentek azokban a kikötőkben, amelyekben az indiai hajók először szoktak kikötni, és megvásárolták azok egész rakományát, másrészt pedig a homeriták nehéz feladatnak látták azt, hogy sok időbe telő utat tegyenek meg egy kiterjedt pusztaságon áthatolva azért, hogy rátámadjanak náluk sokkalta harciasabb emberekre. Sőt később még Abramos is, amikor uralmát már a lehető legbiztosabban megerősítette,[5] sokszor megígérte Iustinianus császárnak, hogy betör perzsa területre, azonban csak egyetlenegyszer kezdett hadjáratba, akkor is azonnal visszavonult.

Procopii Caesariensis opera omnia, rec. J. Haury, Lipsiae, 1905. Vol. I. 108_2-109_{11} 109_{15}-110_{10}. (Chrestomathia I. 161.o.)

---

[1] Ez a király, aki ugyancsak Prokopios szavai szerint (id. kiad. I. 107^{1-2}) rendkívül buzgó volt a keresztény hitben, Axumban (Abesszíniában) uralkodott.

[2] A jemeni khimjariták részben zsidók voltak, részben a maguk külön kultuszának hívői; a kereszténveket üldözték.

[3] Hellestheaios tette meg királynak, miután győztesen lépett fel a keresztények védelmében; származásra khimjarita, de keresztény vallású.

[4] Ez a hitbéli egység a valóságban nem volt meg.

[5] Abramost, ezt a keresztény khimjarität, Esimiphaios helyébe tették meg királynak. Egy rómainak volt a rabszolgája, aki Aithiopiának Abulis nevű városában élt. Érdekes, hogy Abramos trónra juttatásában közreműködött "sok rabszolga az aithiops hadseregből és mindazok, akik hajlamosak voltak gonosztettekre": ezek nem tértek haza királyukkal, Hellestheaiosszal Aithiopiába. A később Abramos ellen küldött hadsereg titkos megbeszélést folytatott Abramosszal, megölte saját vezérét, s egyesült Abramos hadseregével. Az Abramos érdekében kifejtett agitációval kell magyaráznunk azt is, hogy Hellestheaios második hadseregének veresége után békén hagyta Abramost.

Kaisareiai Prokopios (A gót háború (Bellum Gothicum), IV. 17. p. 576-577.) körülbelül az 550. év eseményei kapcsán ezt a tudósítást közli (tudósítását megismétli a XI. századi Ioannes Zonaras, XIV. 9, 16-20).

Körülbelül ez idő tájban néhány szerzetes jött Indiából. Mikor ezek megtudták, hogy Iustinianus császár azon igyekszik, hogy a rómaiaknak ne kelljen többé a perzsáktól vásárolniuk a nyersselymet, megjelentek a császár előtt és megígérték, hogy most már a nyersselyem ügyét úgy fogják elintézni, hogy a rómaiaknak ezt az árúcikket nem kell többé ellenségeiktől, a perzsáktól, sem bármely más néptől beszerezniük. Mert ők hosszú időn át éltek egy Indiától északra levő országban, amelyben sok nép lakik, és amelyet Serindának neveznek, s ott egészen pontosan kiokoskodták azt, hogy végtére is milyen úton-módon lehetne a rómaiak földjén is nyersselymet termelni. Mikor pedig a császár folytonosan azt kutatta és tudakolta, vajon igaz-e ez a beszéd, a szerzetesek azt erősítgették neki, hogy a nyersselymet valamiféle hernyók készítik, s hogy maga a természet tanítja őket erre, a természet kényszeríti őket, hogy folytonosan dolgozzanak. Azonban a hernyókat élve ide szállítani nem lehet, ellenben ivadékaikat igenis nehézség nélkül s egész könnyen ide szállíthatják. Tudniillik ezeknek a hernyóknak számtalan pete az ivadéka. Ha ezeket a petéket az emberek lerakásuk után hosszú idő múlva trágyával burkolják be és azzal huzamos időn át melegítik, életre keltheti őket. Miután ezek a férfiak mindezt elmondták, a császár megígérte nekik, hogy bőkezüen meg fogja ajándékozni őket, s arra unszolta őket, hogy tettel erősítsék meg elbeszélésüket. Azok pedig, amikor ismét eljutottak Serindába, onnan petéket hoztak magukkal Bizáncba. Az imént elmondott módon kikeltett hernyókat eperfaleveiekkel etették, és így attól kezdve a rómaiak földjén is készíthettek nyersselymet.

Procopii Caesariensis opera omnia, rec. J. Haury. Lipsiae, 1905. Vol. I. 108_{20}-109_{11} 109_{15}-110_{10}. II. 576_{14}-577_{18}. (Chrestomathia, I. 162. o.)

Theophanes Byzantios, a VI. század utolsó negyedében élt történetíró másként adja elő a dolgot.

A selyemhernyók eredetét, amit a rómaiak azelőtt nem ismertek, egy perzsa ember mutatta meg Bizáncban, Iustinianus uralkodása idején. Ez a

perzsa, miután a serektől[1] elindult, a selyemhernyók petéit egy narthex[2]-pálcába tette, és így épségben elvitte Bizáncig. A tavasz beköszöntekor eperfalevelekre eresztette rá a kis hernyókat, hogy egyenek. Azok pedig a levelekkel jól tartva szárnyakat növesztettek és új petéket raktak. Ezeknek a tenyésztését és munkálkodását Iustinianus császár később megmutatta a türköknek[3] is, s ezzel ámulatba ejtette őket. Mert akkoriban a türkök tartották hatalmukban a serek kereskedőhelyeit és kikötőit. Korábban mindezek a perzsák hatalmában voltak...

L. Dindorf: Historici Graeci Minores I. Lipsiae, 1870. 447$_{8-20}$. (Chrestomathia, I. 162. o.)

8. A hadsereg állapota Iustinianus idején

Agathias bizánci író a VI. században élt, a Scolasticus melléknevet kapta. Megírta Iustinianus történetét (552-558). Ismertek még a Versek és Epigrammák című művei.

Ugyanis a császár (Iustinianus), miután előzőleg meghódította egész Italiát és Libiát[1] és ezeket az igen nagy háborúkat végigharcolta, és azok közül, akik a császári hatalmat Bizáncban gyakorolták, név szerint is, de a valóságban is, úgyszólván elsőként bizonyult a rómaiak császárának – miután tehát még ifjú korában és erőteljes férfikorában mindezt véghezvitte, és más ehhez hasonló dolgokat is, akkoriban már, életútjának vége felé, hiszen már elöregedett, valahogyan jobban szerette az ellenséget egymásra úszítani, meg szükség esetén ajándékokkal magához édesgetni s azután így valahogyan elhárítani, mintsem a maga erejében megbízni és örökké csak veszélyeket vállalni. Így azután – abban a hiszemben, hogy a jövőben már egyáltalán nem lesz szükség rájuk – nem törődött azzal, hogy a hadosztályok tönkremennek. Mármost kapva-kaptak ezen a könnyelműségen azok, akik az állam kormányzásának második vonalában állottak,

---

[1] A kínaiaktól.

[2] Csomós, nádszerű, kivájható belű növény.

[3] II. Iustinianus császárnak (565-578) a kínai forrásokból tu-kiüe néven ismert türkökkel való kapcsolatai a türköknek azzal a követségével kezdődtek, amely 568 végén jelent meg Konstantinápolyban, s nagyon elevenen folytatódtak egészen 598-ig, Maurikios idejéig, de Bizánc számára nem jártak kézzelfogható eredményekkel.

[1] Az északafrikai vandál államot érti.

akiknek az volt a feladatuk, hogy az alattvalóktól beszedjék az adókat s azután kiosszák a hadseregeknek az élelmiszert. Ezek részint nyiltan megrövidítették a hadsereget, részint pedig sokkal később adták ki a járandóságokat, mint ahogyan kellett volna.

Amikor ezek, akik ezt a gonosz és aljas gazdálkodást folytatták, valahogyan nagykésőn mégis csak kiadták a hátralékos illetményeket, nyomban nekiestek a csapatoknak és visszakövetelték azt, amit leszállítottak. Hiszen az volt a tisztségük és megtisztelő feladatuk, hogy egyszer ilyen, másszor amolyan vádakkal illessék a katonákat és hogy megfosszák őket ennivalójuktól. S akárcsak a tengervízapálykor szokott történni, a csapatoknak jutott zsold összege maga, valamilyen előttem ismeretlen módon, visszaszivárgott és visszajutott oda, ahonnan folyósították. Így elhanyagolták a birodalom védelmére rendelt hadsereget. A katonák pedig, akiket szorongatott az élelmiszerhiány, otthagyták a hadiszolgálatot, amelyben felnőttek, és elmentek, ki merre látott, hogy valami más életmódra térjenek át...

Agathias, Historiae, Vol. 14.- Historici Graeci Minores, ed. L. Dindorfius. Vol. II. Lipsiae, 1871. 370_3-371_5. (Chrestomathia, I. 170-171. o.)

9. A Földművestörvény

Keletkezését egyesek a VII., mások a VIII. századra teszik. A törvény a szabad parasztok nagy számára és a faluközösségek védelmére utal.

1. A saját szántóföldjét megművelő földművesnek jogtisztelőnek kell lennie, és nem szabad határsértést elkövetnie szomszédja barázdáin. Ha pedig valaki szántszándékkal határsértést követ el és megcsonkítja a hozzá legközelebb levő parcellát, akkor a határsértést elkövető földműves – abban az esetben, ha ezt ugarszántáskor követte el – elveszti ugarszántói munkáját, ha pedig vetés közben követte el a határsértést, elveszti mind a vetést, mind földmívesmunkáját, mind pedig a termésrészesedést.

2. Ha egy földműves a föld tulajdonosának tudta nélkül behatol a földre és felszántja vagy beveti, ne kapjon se munkabért a szántásért, se termés-részesedést a vetésért, de még csak az elvetett vetőmagot se kapja vissza.

3. Ha két földműves két vagy három tanú jelenlétében szerződést köt egymással arra nézve, hogy elcserélik földjüket, s ha mindörökre kötötték

a szerződést, akkor elhatározásuk és cseréjük maradjon érvényes, szilárd és megmásíthatatlan.

4. Ha két földműves vetés idején szerződést köt arra, hogy elcserélik földjüket, s az egyik fél felbontja a szerződést, akkor – ha a vetőmagot már elvetették – nem bontják fel a szerződést. Ha viszont még nem vetették el, bontsák fel a szerződést. Ha pedig a szerződést felmondó fél még nem szántott, a másik fél pedig már felszántott, akkor szántson fel a szerződést felmondó fél is.

5. Ha két földműves akár időlegesen, akár örökre elcseréli a földjét, és kitűnik, hogy az egyik fél a másikhoz képest a rövidebbet húzza – ha szerződésükben nem így egyeztek meg –, akkor az, akinek több jutott, adjon megfelelő területű földet kártérítésként a megrövidítettnek. Ha viszont így szerződtek, akkor ne adjon kártérítést.

6. Ha egy földműves pereskedik egy parcelláért, s behatol arra az azt bevető akarata ellenére és learatja, ha keresete jogos volt, semmit sem tarthat meg belőle. Ha pedig éppenséggel alaptalanul pereskedett, a learatott termés kétszeresét adja vissza.

7. Ha két falu a határ vagy egy földdarab felől pereskedik, a bírák tartsanak vizsgálatot, és annak a falunak adjanak igazat, amelyik több éven volt birtokon belül. Ha viszont régi határjelzés is van, akkor a régi birtoklás maradjon változatlanul.

8. Ha egy végrehajtott felosztás egyeseket megkárosított parcelláikban vagy földdarabjaikban, ezeknek álljon jogukban a megejtett felosztást érvényteleníteni.

9. Ha egy részesföldműves aratás után a földet bérbeadó tudta nélkül betakarítja a maga kévéit, akkor mint tolvajt fosszák meg egész termésrészesedésétől.

10. A részest megillető rész kilenc kéve, a földet bérbeadóé egy kéve; aki pedig ettől eltérően végzi a felosztást, azt Isten átka sújtja.

11. Ha valaki földet vesz bérbe egy elszegényedett földművestől és kiköti, hogy csak a szántást végzi el és feleznek, így legyen érvényes a szerződésük. Ha pedig a vetést is belevették a szerződésbe, megállapodásuk szerint az legyen jogerős.

12. Ha egy földműves egy elszegényedett földművestől felesbérbe veszi a szőlőjét megművelésre, de nem nyesi meg, amint kell, nem tölti fel és nem keríti körül karókkal, semmit se kapjon a termésből.

13. Ha egy földműves, aki egy földet felesbe vett bérbe bevetésre es a kellő időben nem szántja fel, hanem csak a felszínre szórja a magot, semmit se kapjon a termésből, mivel hazugul megcsúfolta a föld tulajdonosát.

14. Ha az, aki egy szűkölködő, elköltözött földművestől földet vett bérbe felesbe, meggondolja magát és nem műveli meg a földet, a termés kétszeresét tartozik megadni.

15. Ha a felesbérlő a megművelés idejének bekövetkezte előtt meggondolja magát és jelzi a föld tulajdonosának, hogy nincs módjában [a megművelés], és ha a föld tulajdonosa nem törődik ezzel, a feles maradjon büntetlen.

16. Ha egy földműves, aki szerződést köt a tulajdonossal és foglalót vesz fel, így vállalja egy szőlő vagy föld megművelését és hozzá is kezd a munkához, de a szerződést megszegve otthagyja, adja meg a föld árát, s a föld is legyen tulajdonosáé.

17. Ha egy földműves elfoglalja és megmunkálja egy másik földműves erdővel borított parcelláját, három évig használja termését, s azután adja vissza a földet a tulajdonosának.

18. Ha egy földműves, aki tönkrement s nem tudja megművelni saját szőlőjét, elmenekül és idegenbe vándorol, az államkincstár adószedői műveltessék meg, szüreteljék le, a visszatérő földművesnek pedig nincs joga a bort rajtuk keresnie.

19. Ha egy földműves elmenekül a földjéről, akkor a kincstárnak járó adókat minden évben azok fizessék meg, akik a termést betakarítják, vagyis akik a földet használják; ha nem fizetnék meg [az adókat], hajtsák be rajtuk a kétszeresét.

20. Aki a más erdejét az erdő tulajdonosának tudta nélkül kiírtja, megműveli és beveti, semmit se kapjon a termésből.

21. Ha egy földműves házat épít vagy szőlőt ültet idegen parcellán vagy földön, és a föld tulajdonosai egy idő múlva visszatérnek, nincs joguk a házat lerombolni, sem a szőlőt kiírtani, ellenben kártérítésül megfelelő földarabot követelhetnek. Ha ellenben az idegen földön építő vagy ültető határozottan megtagadja a csereföld adását, akkor a föld tulajdonosának joga van kitépni a szőlőt és lerombolni a házat.

22. Ha egy földműves kapálás idején ásót vagy kétágú kapát lop, s ez egy idő múlva rábizonyul, fizessen érte napi 12 follist.[1] Hasonlóan az is, aki szőlőnyesés idején metszőkést vagy aratás idején sarlót, vagy favágás idején fejszét lop.

23. Ha a marhapásztor hajnalban átvesz egy marhát egy földművestől, behajtja az állatot a csordába, és történetesen farkas pusztítja el a mar-

[1] A follis kis rézpénz. 12 follis = 1 keration. A keration ezüst pénzérme, 24 keration = = 1 hyperpyron (nomisma) = 4,5 gramm arany.

hát, mutassa meg a dögöt a tulajdonosának, de ő maga nem vonható felelősségre.

24. Ha a pásztor átvesz egy szarvasmarhát, de elveszíti, és nem tesz jelentést az állat gazdájának még ugyanazon a napon, amikor az állat elveszett, mondván: "Láttam az állatot egészen eddig és eddig a helyig, azután nem tudom, mi történt vele", köteles a kárt megtéríteni. De ha jelentést tett, maradjon büntetlen.

25. Ha a pásztor a földművestől hajnalban átvett marhát kihajtja, a szarvasmarha pedig később a csorda zömétől elkószálva szántóföldekre vagy szőlőkbe hatol be és kárt tesz, nem szabad a pásztor bérét elvenni, viszont a kárt meg kell térítenie.

26. Ha a pásztor hajnalban átvesz egy szarvasmarhát egy földművestől, s az állat eltűnik, esküdjék meg az Úristen nevére, hogy ő semmi rosszat nem tett vele, és hogy nem volt része a marha elpusztulásában, s maradjon mentes a bírságtól.

27. Ha a pásztor hajnalban átvesz egy földművestől egy szarvasmarhát, s az állat véletlenül kitöri a lábát vagy megvakul esküdjék meg a pásztor, hogy ő nem tett semmi rosszat az állattal, s ne bírságolják meg.

28. Ha egy pásztor megesküdött arra, hogy nem pusztított el egy marhát, illetőleg nem sebesítette meg vagy nem vakította meg, s utóbb hitelt érdemlő módon rábizonyul, hogy hamisan esküdött, vágják ki a nyelvét, s fizessen kártérítést az állat gazdájának.

29. Ha egy pásztor a kezében levő bottal agyonver egy szarvasmarhát vagy csontját töri, vagy megvakítja, akkor vétkes és meg kell bírságolni. De ha kővel teszi ezt, akkor ártatlannak számít.

30. Ha valaki lelopja a kolompot egy szarvasmarháról vagy juhról, s ez rábizonyul, akkor mint tolvajt korbácsolják meg. Ha pedig elvész az állat is, az térítse meg, aki a kolompot ellopta.

31. Ha egy földparcellán fa áll, a szomszédos parcella pedig veteményeskert, s a közeli fa árnyékot vet rá, akkor tulajdonosa vágja le az ágait. Ha viszont nem veteményeskert, ne vágja le a fa ágait.

32. Ha valaki fát nevelt fel egy felosztatlan helyen,[2] és a felosztás megejtése után a fa a parcellán másnak jutott, a fa feletti rendelkezési jog kizárólag felnevelőjét illesse. Ha pedig a parcella tulajdonosa tiltakozik, azt kiáltva, hogy "Hátrányt szenvedek a fa miatt", adjon cserébe a fa felnevelőjének azért a fáért egy másikat, s legyen övé a fa.

---

[2] A felosztatlan hely itt ugyanazt jelenti, mint a közös hely a 81. cikkelyben, olyan értelemben, ahogyan a Kis Synopsis k 3. (Zachariae. Ius Graec. VI., 115.) meghatározza. "Közös az, ami felosztásra vár, mindaddig, amig a felosztást el nem végzik."

33. Ha egy gyümölcs- csőszt lopáson érnek azon a helyen, amelyet őriz, fosszák meg munkabérétől és alaposan verjék meg.

34. Ha egy bérért dolgozó pásztort tetten érnek azon, hogy a rábízott állatokat titokban, gazdájuk tudta nélkül megfeji és [a tejet] eladja, verjék meg és fosszák meg bérétől.

35. Ha valakit rajtakapnak, hogy más szalmáját ellopja, kétszeres mennyiségben térítse vissza.

36. Ha valaki egy ökröt vagy szamarat, vagy bármilyen állatot gazdája tudta nélkül elvisz és ügyes-bajos dolgára útrakel, kétszeresen fizesse meg érte a bért. Ha viszont az állat útközben megdöglik, adjon kettőt egy helyett, bármilyen állat volt is az.

37. Ha valaki elvisz egy ökröt valamilyen munkára, s az megdöglik, a bírák tartsanak vizsgálatot. Ha az ökör a munkában döglik meg, amelyre elkérte, (a kölcsön kérő) ne fizessen bírságot. Ha azonban más munka közben döglött meg, meg kell térítenie az egész ökör árát.

38. Ha valaki szőlőjében, szántóföldjén vagy egyéb területén ott ér egy kártevő szarvasmarhát és nem adja át azt a tulajdonosának, hogy egyúttal a termésben okozott pusztításáért is követelje tőle a kárpótlást, hanem megöli vagy megsebesíti az állatot, az adjon a szarvasmarháért szarvasmarhát, szamárért szamarat vagy juhért juhot.

39. Ha valaki az erdőben fát vágva nem ügyel, és a dűlő fa egy szarvasmarhát vagy szamarat, vagy bármilyen más állatot megöl, adjon az állatért állatot.

40. Ha valaki favágás közben felülről vigyázatlanságból ledobja a fejszét s megöli más ember jószágát, térítse meg a kárt.

41. Ha valaki ökröt vagy szamarat lop, és ez rábizonyul, korbácsolják meg, térítse meg kétszeresen az állatot és a vele végeztetett egész munkát.

42. Ha valaki ökröt akar ellopni a csordából, és a szétugrasztott csordát vadállatok falják fel, az illetőt meg kell vakítani.

43. Ha valaki kimegy, hogy hazaterelje a maga ökrét vagy szamarát, s annak hajszolása közben azzal együtt egy másikat is megkerget, és nem tereli azt is a sajátjával együtt haza, hanem az elvész vagy farkas áldozatává lesz, az illető adjon kártérítésként az állat tulajdonosának egy ökröt, illetőleg szamarat. Ha azonban jelentést tett neki és a helyet is megmutatta, egyben kimentette magát, hogy képtelen volt az állatot kézrekeríteni, ne adjon kártérítést.

44. Ha valaki az erdőben ökröt talál, azt levágja és a húsát ellopja, annak le kell vágni a kezét.

45. Ha egy rabszolga az erdőben levág egy ökröt vagy szamarat, vagy kost, gazdája térítse meg.

46. Ha egy rabszolga éjjel lopni akar és ezért állatokat terel ki az akolból és hajt el a nyájból, azok pedig elvesznek vagy vadállatok falják fel őket, akkor a rabszolgát, mint gyilkost fel kell akasztani.

47. Ha valakinek a rabszolgája már sokszor lopott éjjel barmokat, vagy sokszor hajtott el nyájakat, az urán kell a kártérítést behajtani az elveszett állatokért, mint aki tudott rabszolgája bűnösségéről. Magát a rabszolgát pedig fel kell akasztani.

48. Ha valaki ökröt ér rajta kártevésen, és nem adja vissza tulajdonosának, hogy átvegye a kártérítést, hanem levágja a fülét vagy megvakítja, vagy a farkát vágja le, a tulajdonosa ne ezt az állatot kapja vissza, hanem másikat kapjon helyette.

49. Ha valaki kártevésen ér egy sertést vagy juhot, vagy kutyát, első ízben adja át azt tulajdonosának. Másodízben is adja át, de figyelmeztesse tulajdonosát. Harmadszor azonban levághatja a farkát vagy a fülét, vagy lenyílazhatja, anélkül, hogy felelősséggel tartoznék.

50. Ha egy ökör vagy szamár szőlőbe vagy veteményeskertbe akar behatolni, de közben beleesik a szőlő vagy kert árkába és megdöglik, a szőlő vagy kert tulajdonosa nem tartozik felelősséggel.

51. Ha egy ökör vagy szamár szőlőbe, vagy veteményeskertbe akar behatolni, de közben rászúródik a sövény karóira, a kert tulajdonosa büntetlen maradjon.

52. Ha valaki termésbetakarítás idején csapdát állít fel, s ebbe kutya vagy sertés esik bele és megdöglik, a csapda gazdája nem tartozik kártérítéssel.

53. Ha valaki a kártevés első vagy második megfizetése után megöli a kártevő állatot, és nem adja vissza tulajdonosának, hogy átvegye attól a kártérítést, adjon helyette olyan állatot, amilyent megölt.

54. Ha valaki bezár és elpusztít egy sertést vagy kutyát kétszeres kártérítést adjon érte.

55. Ha valaki megöl egy pásztorkutyát és nem vallja be, majd vadállatok támadnak rá az akolra, azután pedig kiderül, hogy az illető ölte meg a kutyát, a nyáj egész elveszett állományát térítse meg a kutya árával együtt.

56. Ha valaki felgyújtja a saját erdejét vagy szántóföldjét, és a tűz történetesen házakat vagy termésben álló szántóföldeket éget porrá, az illetőt nem szabad elítélni, csak akkor, ha ezt nagy szélben tette.

57. Aki másnak erdejét leégeti vagy más fáit kivágja, a kár kétszeres megtérítésére ítéljék.

58. Aki a szőlő kerítését felgyújtja, azt verjék el, bélvegezzék meg a kezét és bírságolják meg a kár kétszeresére.

59. Aki másnak fürtökben álló szőlőtöveit kivágja, annak vágják le a kezét és bírságolják meg.

60. Akik aratás idején idegen földre hatolnak be és kévéket, kalászokat vagy hüvelvest lopnak, azoktól vegyék el a felső ruhájukat és korbácsolják meg őket.

61. Azok, akik idegen szőlőkbe vagy fügéskertekbe hatolnak be csupán azért, hogy egyenek, számítsanak ártatlanoknak. De ha tolvajlás céljából teszik, verjék meg őket és vegyék el felső ruhájukat.

62. Azokat, akik ekét, ekevasat vagy jármot lopnak, bírságolják meg a lopás elkövetésétől eltelt napok száma szerint napi 12 follisra.

63. Azok, akik másnak a szekerét felgyújtják vagy ellopják, fizessék meg értékének kétszeresét.

64. Azokat, akik ellenséges bosszúállásból szérűskertet, vagy asztagokat gyújtanak fel, meg kell égetni.

65. Azoknak, akik szénás vagy szalmás pajtát gyújtanak fel, vágják le a kezét.

66. Azoknak, akik idegen házakat önhatalmúlag lerombolnak vagy kerítéseket megsemmisítenek, azzal az ürüggyel, hogy sajátjukat kerítik be vagy sajátjukon építenek, vágják le a kezét.

67. Ha egy földet kamatért [hitelzálogként] vettek át és kiderül, hogy hét évnél tovább élvezték a termését, a bíró számítsa ki a föld egész jövedelmét a hét év óta eltelt s az eddig eltelt időre is, és az azóta befolyt jövedelem felét számítsa be a tőke törlesztésébe.

68. Ha valakit egy magtárban rajtakapnak azon, hogy gabonát lop, az első esetben mérjenek rá száz korbácsütést, és térítse meg a kárt a tulajdonosnak. Ha másodízben érik tetten, kétszeres kártérítést fizessen a lopásért, ha pedig harmadszor is, meg kell vakítani.

69. Azt, aki éjnek idején bort lop hordóból, kádból vagy cseberből, ugyanolyan büntetéssel sújtsák, ahogyan a fentebbi cikkelyben meg van írva.

70. Azokat, akik gabona- és bormérésre megkúrtított mércét használnak, és nem követik a régi hagyományt, hanem rút nyereségvágyból hamis mértéket használnak az elrendelt mértékek helyett, mint istenteleneket meg kell verni.

71. Ha valaki barmokat ad át legeltetésre egy rabszolgának a rabszolga urának tudta nélkül, a rabszolga pedig eladja az állatokat vagy valamiképpen kárt tesz bennük, sem a rabszolgát, sem urát nem lehet kártérítésre kötelezni.

72. Ha egy rabszolga ura tudtával bármiféle állatokat átvesz, de megeszi vagy valamiképpen elpusztítja őket, a rabszolga gazdája adjon kártérítést az állatok tulajdonosának.

73. Ha valaki megy az úton és megsebesített vagy megölt barmot talál, majd környörületre indulva jelentést tesz erről, a barom tulajdonosának pedig gyanuja támad, hogy a jelentést tevő követte el a gonoszságot, az illető tegyen esküt a megsebesítést illetően, az elpusztítás miatt azonban senkit se vonjanak felelősségre.

74. Az, akire rábizonyul, hogy másnak a jószágát bármilyen okból is megölte, adjon kártérítést az állat tulajdonosának.

75. Aki méreg felhasználásával megöl egy nyájőrző kutyát, kapjon száz korbácsütést, és adja meg a kutya árának kétszeresét tulajdonosának. Ha pedig a nyáj is elpusztult, a gyilkos az egészért adjon kártérítést, mivel bűnös volt a kutya elpusztításában. Tanuvallomásokat kell gyűjteni a kutyára vonatkozóan, és ha az vadállatok ellen is használható volt, úgy történjék, amint fentebb mondottuk. Ha pedig közönséges kutya volt, amilyen sok van, akkor a tettest verjék meg, s csak a kutya árát térítse meg.

76. Ha két kutya marakodása esetén az egyik gazdája karddal, bottal vagy kővel találja megütni az idegen kutyát, és az ennek az ütésnek következtében megvakul vagy más életveszélyes sérülést szenved, vagy megdöglik, az illető adjon kártérítést a tulajdonosának, és kapjon 12 korbácsütést.

77. Ha valakinek erős kutyája van, mely dühös nyájőrző társaira, és az illető ráuszítja az erős kutyát a gyengébbekre, úgy, hogy valamelyik kutya megrokkan vagy megdöglik, a tettes adjon kártérítést a kutya gazdájának és kapjon 12 korbácsütést.

78. Ha valaki learatta a maga parcelláját, amikor a szomszédos parcellák még nem voltak learatva, és állatait ráhajtja, és így kárt okoz szomszédainak, kapjon 30 korbácsütést és kártalanítsa a megkárosultakat.

79. Ha valaki leszüretelte a maga szőlőjét, és – noha egyes parcellák még nincsenek leszüretelve – betereli oda barmait, kapjon 30 korbácsütést és adja meg a kártéritést a károsultnak.

80. Ha valaki, aki pereskedik valakivel, önhatalmúlag szőlőtőkét vagy bárminemű más fát kivág, vágják le a kezét.

81. Ha valaki, aki egy faluban lakik, észreveszi, hogy egy közös [felosztatlan] hely malom létesítésére alkalmas, s azt elsőként elfoglalja, és

ha utóbb a malom felépítésének befejezése után, a faluközösség tiltakozik a malom tulajdonosánál, amiért a közös földterületet sajátjaként vette tulajdonába, adják meg neki a malom létesítésére kiadott, neki járó egész költséget, és legyenek társtulajdonosok az első létesítővel együtt.

82. Ha egy falu földjének felosztása után valaki a maga földrészén malom létesítésére alkalmas helyet talál s erről gondoskodik is, a többi parcellák földműveseinek nincs joguk bármit is szólni a malom ellen.

83. Ha a malom felé folyó víz szántóföldeket vagy szőlőket pusztít el, [a malomtulajdonos] adjon ezért kártérítést. Ha ezt nem tenné, szüneteltessék a malom működését.

84. Ha a szántóföldek tulajdonosai nem akarják, hogy a víz az ő szántóföldjeiken át folyjék, joguk van tiltakozni.

85. Ha egy földműves más szarvasmarháját rajtakapja, amint másnak a szőlőjében kárt tesz és nem jelenti ezt a (marha) tulajdonosának, hanem el akarja hajtani, de közben megöli, megsebesíti vagy karóba taszítja, teljes kártérítést adjon.

J. Zepos-P. Zepos: Ius Graecoromanum II. Athenis, 1931. p. 65-71. (Chrestomathia 163-169. o.)

10. Szláv Tamás felkelése (820-823)

A felkelés vezéréről elnevezett mozgalom a bizánci parasztság jobbágysorba süllyesztése elleni küzdelem egyik legjelentősebb vállalkozása volt.

Ugyanis az a belső háború, amely ekkoriban kezdődött el Keleten[1], mindenféle csapásokkal töltötte el a földkerekséget és arra vezetett, hogy a sok-sok emberből kevés maradt. Hiszen apák ragadtak jobbjukba fegyvert fiaik ellen, testvérek azok ellen, akik ugyanabból az anyaméhből születtek, mint ők, és végül barát az őt legjobban szerető barátja ellen. Mindennek az elindítója Tamás volt, akiről kétféle elbeszélés forog közszájon... Mármost az első tudósítás, amelynek én is hiszek, mivel bizonyos írott feljegyzések támogatják, azt mondja, hogy ez a Tamás alacsonysorsú és szegény szülőktől származott, akik még hozzá szláv eredetűek vol-

[1] Keleten a bizánci birodalom kisázsiai területét érti.

tak, azok közül a szlávok[2] közül, akik sokszor befészkelték magukat a Keleten. Mármost, mivel csak nehezen élt a szegénységben, és meg akarta keresni a szerencséjét, elszökött szülőföldjéről és besurrant ebbe a mi nagy fővárosunkba... [Utóbb] elmenekült az agarenusokhoz [arabokhoz], és miután eléggé megnyerte a bizalmukat, egyrészt immár sok éven át véghezvitt megfelelő tetteivel [ugyanis közben 25 évet töltött el így], másrészt pedig, azzal, hogy Krisztusunkat és istenünket megtagadta, egy ellenséges hadosztály parancsnoka lett és a keresztények ellen fegyverkezett, miután megígérte, hogy egy igen erős hadsereggel az agarenusok hatalma alá veti a rómaiak császárságát. És hogy senki se álljon útjába, amikor a rómaiak közé jut, hanem mindenki csatlakozzék hozzá és kockára tegye magát érte, tudomásukra hozta és elhíresztelte, hogy ő Konstantinos,[3] Eirene fia... Mivel pedig részint a vállalkozás nagyszabású volta, részint az őt éltető remények valami segítőtársat követeltek a vállalkozáshoz [ugyanis másként nem remélhette a győzelmet szárazon és vizen], egy idegent is fiává fogadott, aki testi megjelenésével is elárulta lelke őrültségét. Elegendő haderőt is adott neki és átkeresztelte Konstantinosnak, majd megparancsolta, hogy egyik oldalról pusztítsa és fosztogassa a rómaiak területét, míg ő maga ugyanezt teszi a másik oldalról.

A másik elbeszélés, amely a nevet illetően mit sem tér el az elsőtől, azt mondja, hogy ez az a Tamás, aki régebben Bardanios bizalmasa volt és akit Leon,[4] miután uralomra jutott, tisztséggel tüntetett ki. Ez akkoriban a foederati-csapatok parancsnoka volt és Anatolikon-themában tartózkodott. Miután pedig meghallotta, hogy Michael[5] nemrégiben meggyilkolta Leont, hogy bosszút álljon Michaelen és egyúttal a maga haragját is kitöltse, (ugyanis már régóta, ifjúkoruk óta meghasonlott Leonnal) meg mivel félt a philomelioni szerzeteseknek egy róla mondott jövendölésétől is,[6] hadsereget mozgósított ellene, mégpedig nem valami kis és gyenge sereget, hanem erős, bátor és nagy hadsereget, úgyhogy ott volt vele a fegyverfogható férfiak minden korosztálya. Ugyanis Michaelt egyébként

---

[2] Genesios egyszer (bonni kiadás 32_{11}) skytha származásunak mondja Tamást, és ezen szlávot érthetünk, máskor azonban (uo. 8_{15}) örmény származásúnak. A X. század többi krónikásai rómainak, azaz a bizánci birodalom lakójának nevezik.

[3] A trónjától törvénytelenül megfosztott VI. Konstantinos (780-797).

[4] V. Leon (813-820).

[5] II. Michael (820-829).

[6] A jövendölés mind a három személyre vonatkozott, akik akkor még egyetértésben éltek: Leonra, Michaelre és Tamásra. Az első kettő számára császári koronát jövendölt (a későbbi V. Leon és II. Michael számára), a harmadiknak viszont azt, hogy császárrá fogják kikiáltani, de utána hamarosan meghal.

is mindenki gyűlölte. mert állítólag osztozott az athinganosok[7] gonosz eretnekségében. s mivel hebegő beszéde miatt férfiatlan és puhány ember hírében állt, de még inkább útálták és a nép terhének tartották azért, mert szelleme is éppoly botladozó volt, mint a nyelve. Viszont Tamást annak ellenére, hogy lábszárcsontja sérült volt, s ő maga barbár származású, ősz haja miatt tisztelték, s méginkább szerették azért, mert a közvetlenség és az udvariasság, amit a katonanépség kedvel, valahogyan gyermekkora óta egyénisége alapvonása volt, és ami a testi derekasságot illeti, senkinek sem maradt mögötte. Mármost ez a Tamás, miután az állami adószedőket a maga pártjára vonta, és igyekezett a sokaságot nagylelkű ajándékozással megnyerni magának, kis emberből naggyá lett, és kis seregből nagyot szervezett; mert azokat, akikben élt a vágyakozás a forradalmi mozgalmak és a meggazdagodás után, rábeszéléssel és baráti hanggal vonta a maga oldalára, azokat viszont, akik a polgárháborúk csapásait már tapasztalatból ismerték erőszakkal és akaratuk ellenére. Ennek folytán azután kitört a polgárháború és nem vízzel, mint a Nílusnak megnyílt vízesései, hanem vérrel itatta a földet. Így azután rabszolgák uraik ellen, közkatona a századparancsnoka ellen, csapatparancsnok a főparancsnok ellen ragadott fegyvert gyilkoló kezébe, és egy ideig egész Ázsia a bajokban elmerülve nyögött. Ugyanis Tamás egyes városokat megfélemlítéssel kényszerített megadásra és foglalt el az utolsó emberig, más városokat pedig, amelyek több ízben ellenálltak és megőrízték hűségüket a császár iránt, hatalmas öldöklés és fogságba hurcolás közepette utóbb igázott le. Végül is egész Ázsia[8] csatlakozott hozzá, kivéve Katakylost, aki Opsikion-thema strategosa (helytartója) volt, meg Olbianost, Armeniokon-thema strategosát... Amikor ezt az agarenusok[9] megtudták,, mindez örömükre, sőt valósággal gyönyörűségükre szolgált. Ugyanis megragadták a kedvező alkalmat, és félelem nélkül végigdúltak minden tartományt és szigetet, mivel senki sem állta útjukat.

Éppen ezért Tamás, aki szintén hallott ezekről a dolgokról, mivel attól tartott, hogy katonái is megmozdulnak és fellázadnak,... hasznosnak vélte, hogy egy időre megfékezze az agarenusok támadását,... békeszerződést kötött tehát velük és szövetségesekül nyerte meg őket, úgy hogy megállapodott velük és megígérte nekik – mint már előbb is mondottuk –, hogy átadja nekik a rómaiak határait és birodalmukat hatalmukba adja. Így azután el is érte azt, amit akart, sőt megkapta a koronát is, és Jákób, ki akkoriban az antiocheiai érseki széket bitorolta, császárrá is kikiáltotta. Nagy hadsereget is toborozott, jobban mondva kapott kezébe a maga ha-

---

[7] Az athinganoi Kisázsiának egy nagyon érdekes és még nem teljesen felderített szektája volt. Rájuk vonatkozólag l. F. I. Miscsenko: Az athinganosok nem cigányok. (Emlékkönyv D. I. Bagalej tiszteletére, Kiev, 1928.)

[8] Kisázsia. -

[9] Arabok.

talmának megerősítésére nemcsak ezekből a velünk határos és szomszédos agarénusokból, hanem azokból a népekből is, amelyek még beljebb laknak: egyiptomiakból, indusokból, perzsákból, asszírokból, örményekből, ibérekből, zichekből, kabirokból s mindazokból a népekből, melyek Manes[10] hittételeivel és parancsaolataival egyetértettek. Tehát, mikor megerősítette és mintegy minden oldalról körülbástyázta magát ezekkel a katonákkal, legjobbnak vélte, ha életformájával együtt nevét is megváltoztatja, és ha – mint már elmondtam – fiút is fogad örökbe.

Theophanes Continuatus, rec. I. Bekkerus, Bonnae, 1838. 49_{20}-50_4 50_{18}-51_1, 51_5-$_{14}$, 51_{17}-52_1, 52_8-54_1, 54_8-$_{12,15}$, 54_{20}-55_{11}. (Crestomathia, I. 172-174. o.)

11. A közösségi földbirtokok védelme

I. Romanos Lakapenos császár (914-944) 934. évi novellájából közlünk részletet. A közösségi földek elidegenítését tiltó törvények a kisbirtokos parasztok védelmét szolgálták, a katonakontingens megmaradása érdekében. A rendelet megtiltotta, hogy idegenek vegyék birtokba a falu földjeit, továbbá elrendelte a hatalmasok által elfoglalt földek visszaadását, illetve visszavásárlásuk lehetővé tételét.

1. ... Ha pedig... kényszerűség vagy szükség merül fel, vagy éppen csak egyéni elhatározás sugallja azt, hogy a tulajdonos a maga földjeit részben vagy egészben eladja, a megvételt fel kell kínálni ugyanazon falu lakóinak, vagy a szomszédos földek vagy falvak lakóinak. Ezt pedig nem az erősebbek iránti gyűlöletből vagy irigységből iktatjuk törvénybe, hanem a szegények iránti jóakaratból, az ő védelmükre s a közjó érdekében rendeljük el. Mert azok, akik az istentől hatalmat kaptak s hírnevük és gazdagságuk révén a sokaság fölé emelkedtek, ahelyett, hogy – ahogyan kellett volna –, sokra tartották volna azt, hogy gondját viselhetik a szegényeknek, martalékuknak tekintik őket s azon bosszankodnak, hogy nem tudják még gyorsabban megkaparintani... Ennélfogva soha többé senki a dicső magisterek vagy patriciusok közül, senki a főhivatalokkal, fővezérségekkel, állami vagy katonai tisztségekkel kitüntetettek közül ... vagy az

[10] Mani (görögös nevén: Manes) perzsa pap (i. sz. III. sz.), a manicheizmus néven ismeretes vallásrendszer megalapítója.

egyházi vezetők közül ...[1] ne merészeljen se személyesen, se közvetítő személy révén egy falu vagy birtok tulajdonába beférkőzni, akár az egészébe, akár egy részébe, se vétel, se ajándék, se örökség, se bármi más ok ürügyén, mivel az ilyen birtokba vételt érvénytelennek nyilvánítottuk, és elrendeltük, hogy az így megszerzett birtokokat a rajtuk eszközölt javításokkal együtt térités nélkül vissza kell szolgáltatni előző tulajdonosaiknak vagy ezek, illetőleg rokonaik hiányában – az illető falvak vagy birtokok lakosainak ... Mert sokan a szegényeknek azt a nyomorúságát, amelyet a mindent megoldó idő hozott magával ... nyerészkedési forrásul használták fel, és amikor látták, hogy a szegényeket éhínség szorongatja, emberszeretet, könyörület és jószívűség helyett egyesek ezüstért, mások aranyért, ismét mások kenyérért vagy más adományok fejében olcsó áron felvásárolták a szerencsétlen szegények birtokait. Erőszakosabbak voltak ezek, mint a bekövetkezett ínség, és még a rákövetkező időkben is olyanok voltak a falvak nyomorult lakóira nézve, mint a kórságnak valami dögvészes járványa: rákos daganat módjára beleették magukat a falvak testébe, és ezzel teljes pusztulásukat idézték elő.

2. Mármost az előkelők közül mindazokat, akikre a jelen oklevél fentebbi tilalma vonatkozik, és akik az elmúlt indikció első éve óta,[2] azaz az éhínség kezdete, illetőleg vége óta földeket vagy falvakat kerítettek hatalmukba, illetőleg azokban akár részben, akár egészben birtokjogot szereztek, miután visszakapták az általuk kifizetett vételárat, el kell onnan távolítaniuk akár az eredeti tulajdonosoknak, akár ezek örököseinek vagy rokonainak, akár – ha ezek fizetésképtelenek –, az egyébként is együtt adózóknak, akár annak a községnek, amelynek sikerült a vételárat megadnia. A rajtuk végzett javításokért pedig, ha az említett személyek jómódúak és hajlandók erre fizessék meg a méltányos összeget, ellenben, ha fizetésképtelenek és nem hajlandók fizetni, az előkelők távozzanak el úgy, hogy visszakapják az anyagot, ha ugyan egyáltalán saját költségükre eszközölték a javításokat, nem pedig még ezeket is a szegények sajátjából, illetőleg munkája révén végeztették. Mindezeket azonban természetesen csak a vásárlás útján történt, jogosnak látszó birtokszerzésre vonatkozólag rendeljük el. Ami azonban az adományokat, örökülhagyásokat vagy más ilyenféle és mondvacsinált birtokszerzéseket és harácsolásokat illeti, ezekre nézve már régen is elrendeltük s most is kimondjuk, hogy ezek érvénytelenek... ezeket ingyenesen vissza kell adni a maguk tulajdonosainak ...

3. És ha egyesekre az isteni gondviselés kegyesebben tekintett rá, vagy más valamilyen felfoghatatlan okoknál fogva a földi élet jobb helyzetébe emelte őket át azzal, hogy elvette tőlük az alacsonyabb sorsot és maga-

[1] Itt egy felsorolás az állami, katonai és egyházi méltóságviselők lajstromát adja.

[2] A 928. év.

sabbra helyezte őket, ezekre nézve azt tartjuk méltányosnak, hogy ezek is maradjanak meg abban az örökségben és birtokban, amely kezdettől fogva osztályrészül jutott nekik, és a maguk sorsának mértékén túlterpeszkedve ne tegyék szerencsétlenebbekké szomszédaikat azzal, hogy fosztogatják őket...

4. Azoknak pedig, akik a tőlünk megállapított időpont előtt[3] szerezték meg az ilyen birtokok birtokjogát,[4] – ha úgy látjuk, hogy megmaradnak ugyanabban az állapotban, mi is megengedjük, hogy megmaradjanak benne, közben azonban a szomszéd birtokának a megszerzésére vonatkozó tilalom rájuk is ugyanúgy vonatkozik, mint a többiekre. Ha ellenben szomszédaikkal durván bánnak és erőszakoskodnak, úgy, hogy a szegényeknek súlyos és szüntelen károkat okoznak, akkor el kell őket távolítani, sőt elkergetni. Tűrhetetlen és lehetetlen viselkedésük jutalmaként veszítsék el a saját birtokukat.

(A továbbiakban a rendelet azokat a feltételeket szabja meg, amelyek mellett a hatalmasoktól a birtokért kifizetett vételárat vissza lehet téríteni, valamint ismerteti a novella rendelkezéseinek megkerülése ellen foganatosított intézkedéseket.)

J. Zepos - P. Zepos, Ius Graecoromanum, Vol. I. Athenis. 1931. p. 208-211. (Chrestomathia, I. 174-176).

12. Rendelet a katonabirtokok védelméről

VII. Konstantinos (945-959) katonabirtokokról szóló novellájának célja a birodalom hadseregének megerősítése, a bolgár és arab támadások ellen. Mivel sok katonatelek birtokosa tönkrement, az uralkodó biztosítani kívánta a bizánci haderő alapját képező földek elidegeníthetetlenségét.

Ami a testnek a fej, az az államban a hadsereg: aszerint, hogy ezek milyen állapotban vannak, szükségképpen velük együtt megváltozik az egész, és aki ezekre nem fordít nagy gondot, az a maga jólétében szenved

[3] A fentebb említett 928. évet érti.

[4] Vasziljevszkij (Anyaggyűjtés a bizánci állam belső történetéhez: Művei IV. k. 267-331. l.) ezt a kitételt csak "hatalmasokká tett szegényekre" érti holott ezt a kifejezést helyesebb a 2. és 3. pontban említett szegényekre vonatkoztatnunk.

kárt, ha ugyan a közjót a magáénak tarthatja. És mivel idő múltával a katonák birtokai, amelyek létüknek és megélhetésüknek voltak forrásai, gyengülni kezdtek és állapotuk súlyosabbra fordult, istentől megszentelt császári felségünk a gyógyulás és a javulás útjára vezette át ezeket, közös haszonnal ajándékozván meg az összességet.

1. Ennélfogva elrendeljuk ugyanazt, amit a szokás iratlanul már előbb is jogérvényessé tett, hogy a katonáknak ne legyen szabad eladniuk azokat a birtokokat, amelyekből a hadjáratokon katonai szolgálatot teljesítenek, hanem őrizzenek meg minden hadbavonulásra a lovaskatonák 4 litra értékü[1] ingatlanvagyont. Elrendeljük, hogy ezek közé kell számítani az Aigaion Pelagos (Égei-tenger)-themának, a Samos-themának, és a Kibyrrhaioton-themának a flottákhoz beosztott tengerészkatonáit is, mert ezek is maguk szerelik fel magukat a hadiszolgálatra, evezősök és tengerészkatonák egy személyben, és nehéz szolgálatot teljesítenek. Ami a császári hajókon zsoldért szolgálatot teljesítőket és a többi tengerészkatonákat illeti, már most is érvényben van az a jogszokás, hogy ezeknek két litra értékű ingatlanvagyont kell megőrizniük minden hadbavonulásra, s ez véleményünk szerint is elegendő. Tehát, ha a kétféle katonai szolgálatra besorozottak ekkora ingatlanbirtokon élnek, s azt elidegenítetlenül megőrizve megtartják, ám származtassék is át természetes örököseikre akármilyen törvényes módon, de a velük járó kötelezettséggel együtt... Elrendeljük, hogy az örökség hozamával egyenes arányban álljon a kötelezettség terhe is.

(A továbbiakban a rendelet a katona ingó vagyonának, a katonabirtokok megvásárlóinak a kérdését taglalja, és leírja mind a parasztok, mind a katonák nyomorúságos helyzetét.)

Constantini Porphyrogeneti imperatoris De caerimoniis aulae Byzantinae, rec. I. Reiskius. Vol. I. Bonnae, 1829. 695_{14}-696_{9}, 657_{20}-658_{8}.

Tudnivaló, hogy a lovaskatonáknak 5 litra vagy legalább 4 litra értékű ingatlanvagyonnal, azaz földparcellával kell rendelkezniük. Tudnivaló, hogy a császári tengerészkatonának 3 litra értékű ingatlanvagyonnal, vagyis földdel kell rendelkeznie.

[1] Egy litra (font) arany = 72 arany solidus (hyperpyron), amelyből 1 érme 4,5 g aranyat tartalmazott.

Tudni kell, hogy egészen a mai időkig érvényben maradt az az eljárási szabály, hogy amikor hadjáratra kerül sor, a katonakötelesek mellé, ha jómódúak, nem szabad velük együtt adózó újoncokat adni, hanem teljesítsék egyedül és saját személyükben katonai szolgálatukat. Ha azonban elszegényedtek, akkor velük együtt adózókat kell melléjük adni, hogy ezek révén meglegyen az elégséges vagyonuk, s le tudják szolgálni a maguk katonai szolgálatát. Ha pedig teljesen elszegényedtek, és még a melléjük adott együtt adózók segítségével sem tudják teljesíteni katonai szolgálatukat, akkor el kell őket bocsátani a szolgálatból, és a portyázókhoz kell beosztani őket, akik közül pl. a csekonokat[2] az erődökbe szokták különíteni. Az ilyen katonák földparcellái elidegeníthetetlenek maradnak, ezeket a kincstár számára határolják el és különítik ki abból a célból, hogy – ha esetleg az elbocsátottak valamelyike anyagilag újból összeszedné magát –, visszakapja a maga parcelláit és visszahelyezzék a maga katonai szolgálatába.

Tudnivaló, hogy Theodoros főkardhordozó, Pankrates fia, magára vállalta azt, hogy elmegy Anatolikon-themába és besorozza a platiniatákat,[3] és hogy belőlük s a thema többi lakóiból kiállít 500 válogatott, íjásznak alkalmas katonát, s ha vannak köztük erre alkalmasak, akár tisztek, akár közemberek, akkor néhány lovaskatonát is. És ha ezek közül a közkatonák teljes zsoldot kapnak, akkor a maguk költségén állítsák ki lovasfelszerelésüket. Ha azonban zsoldjuk nem teljes, akkor a beszállásolást megváltó adókból kapjanak lovat vagy azok illetékéből, akik Anatolikon-themában egyes katonák kiállítására kötelesek.

J. Zepos - P. Zepos, Ius Graecoromanum, Athenis, 1931. Vol. I. (Chrestomathia, I. 171-172. o.)

13. A Makedón-dinasztia császárai a hatalmasokról

a) I. Romanos Lakapenos 934. évi novellájából

... Erőszakosabbak voltak ezek, mint a bekövetkezett ínség, és még a rákövetkező időkben is olyanok voltak a falvak nyomorult lakóira nézve,

[2] Peloponnesosi, szláv eredetű lakosság.

[3] A thema örmény lakossága.

mint a kórságoknak valami dögvészes járványa: kóros daganat módjára beleették magukat a falvak testébe, és ezzel teljes pusztulásukat idézték elő... Mármost mi, akik a külső ellenség támadásával szemben ily nagy eredményeket értünk el, miért ne tudnók leverni a természet, a rendteremtés és a törvényes rend itthoni, belső ellenségeit a szabadság igazságos rendeletével, s a jelen törvény és a szabadság éles kardjával...?

b) VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-959)

... Volt egy idő, amikor a helyzet fenekestül felfordult, és alig lehetett megállítani a vesztünkbe rohanást. Mindenki, akinek csak híre és ereje volt, teljes erővel hozzálátott, hogy beláthatatlan földterületeket hasítson ki magának, és azok szerencsétlen tulajdonosait rabszolgasorba parancsolja. Eközben nem tartotta kegyetlenségnek, amit csinált, és csak akkor érezte magát rosszul, ha azt látta, hogy más valaki felülmúlta őt a harácsolásban. Valóságos versengés folyt a gonoszságok elkövetésében... Megvásárolható, hanyag, harciatlan emberek, gyávábbak a hangyáknál és ragadozóbbak a farkasoknál; mivel ezért nem tudták az ellenséget megsarcolni, az alattvalókat zsarolták meg. S így azután már nem sok hiányzott ahhoz, hogy mindent felborítsanak, sőt a maguk hanyatt-homlok rohanásával a rómaiak birodalmát is végveszélybe sodorták...

c) II. Nikephoros Phokas 964. évi novellája

II. Nikephoros Phokas novellájával a kolostori birtokok növekedését kívánta korlátozni.

Az atyaisten igéje nagymértékben törődvén a mi üdvösségünkkel, és megmutatván nekünk ennek útját, s azt, hogy miféle dolgoktól tartózkodjunk és milyen dolgokhoz ragaszkodjunk, hogy üdvösségre juthassunk, így kellőképpen megmutatta nekünk azt, hogy a gazdagság és a sok vagyon szerzése akadályoz az üdvösséghez vezető úton, hiszen megmondotta, hogy a gazdagoknak nehéz bejutni a mennyek országába, és azt akarta, hogy annyira fölösleg nélkül valók legyünk, hogy eltiltott bennünket nemcsak a második bottól, iszáktól és chitóntól, hanem még azt is meg-

tiltotta, hogy a holnapi nap eledele felől aggodalmaskodjunk. Most pedig, amikor látom a monostorokban és ezekben a szent intézményekben elharapódzott nyilvánvaló betegséget (mert betegségnek nevezem ezt a telhetetlenséget) nem tudom, miféle gyógymódját eszeljem hát ki a bajnak, vagy hogyan fenyítsem ezt a mértéktelenséget. Mert a szent atyák közül ugyan kire hallgattak, kinek ösztönzésére sodródtak bele ilyen fölösleghalmozásba és ilyen hazúg őrületbe (hogy szent Dávid szavaival éljek)? A nap minden órájában azon buzgólkodnak, hogy számtalan plethron[1]) földet, pompás épületeket, méneseket, szarvasmarha-, tevecsordákat, és megszámlálhatatlan tömegű barmot szerezzenek, ugyhogy ez a szerzetesi élet semmiben sem különbözik a sok gondtól fűtött világi élettől. Márpedig Isten igéi mindennek éppen az ellenkezőjét mondták nekünk, és teljességgel azt parancsolják, hogy szabaduljunk meg az ilyen gondoktól (mert azt mondják: "Ne aggodalmaskodjatok, hogy mit egyetek vagy mit igyatok"?) s megszégyenítésünkre a madarak munkanélküli életét(Máté 6, 25-26)állítják elénk. S mit mondott a szent apostol is? "A magam szükségeiről, mondja, és a velem valókról ezek a kezek gondoskodtak" (Apost. csel. 20, 34.) És más helyen: "De ha élelmünk és ruházatunk van, elégedjünk meg vele". (I. Timóth 6, 8.) Nézd csak meg azoknak a szent atyáknak az életét, akik Egyiptomban, Palesztinában, Alexandriában és a föld sok más helyén fényeskedtek, s úgy fogod találni, hogy az annyira egyszerű, annyira fölösleg nélkül való volt, szinte már úgy tűnik, hogy ezek csak lélekből éltek és szinte az angyalok testetlenségét közelítették meg.

Egyébiránt pedig Krisztus azt mondotta (Máté 11, 12), hogy "erőszakoskodnak a mennyek országáért, és az erőszakoskodók ragadják el azt", és hogy sok szorongattatáson keresztül kell abba bejutnunk. Mikor azonban azt látom, hogy azok, akik fogadalmat tesznek, hogy ilyen életre vonulnak el, és ruházatuk megváltoztatásával mintegy jelzik életük megváltoztatását, hogy tehát ezek nagyon meghazudtolják fogadalmukat és rácáfolnak ruhájukra, nem tudom nem kell-e színjátszásnak neveznem azt a dolgot, s azt mondanom, hogy ez a Krisztus neve ellen elkövetett káromlássá fajult. Mivel tehát ezeknek a sok plethron nagyságú földeknek és az ennyire természetellenesen nagy birtoknak a szerzése, valamint a gyümölcstermő fák miatti sok gond nem valami apostoli vagy atyai rendelkezés ... egészen nyilvánvaló az, hogy mindezek nem az erényes életmód és a szigorúság követelményei, hanem sokkalta inkább a test szükségei miközben, jaj a szellemibb dolgok a világibb irányában hajlanak el. A szükséglet pedig idő múltával a mértéktelenségig jutott el, mint ahogyan általában a kisebb hibák valami kis és éppen előadódó ok miatt naggyá szoktak nőni.

Mi lelte hát azokat az embereket, akik arra éreztek indíttatást, hogy valami isten szolgálatára valót és bűneik bocsánatára szolgálót cseleked-

[1]) Plethron = 950 m^2.

jenek, s mégsem méltatják figyelemre Krisztusnak azt az oly könnyű és gondoktól szabadító parancsát, hogy mindeneteket eladván, árát adjátok a szegényeknek? Ehelyett ezt mintegy szándékosan nehézzé és fáradságosabbá akarják tenni, és mintha csak eltökélték volna, hogy egy csomó gondot vesznek a nyakukba, azon erőlködnek, hogy monostorokat, idegenszállásokat és aggok menhelyeit létesítsenek. Ezek létesítése a régibb időkben, amig az ilyen intézményekben még hiány volt, igen dícséretes és nagyon hasznos dolog volt ... Amióta azonban ezek egész sokasággá szaporodtak és a szükségen és mértéken felül vannak meg, az emberek pedig továbbra is mellőzik és elszakadnak a nagyon könnyen megvalósítható jótól, s az említett intézmények létesítésével foglalkoznak, hogyan gondolhatná azt valaki, hogy ehhez a jóhoz még nem keveredett hozzá gonoszság, s hogyan mondhatná, hogy a búza közé nem keveredett konkoly is? Sőt hogyan ne mondaná az ember, hogy kegyes cselekedetüket csak hiú dicsvágyuk leplezésére viszik véghez, hogy mindenki előtt nyilvánvaló legyen, hogy a jót cselekszik, mint ahogyan nem is érik be azzal, hogy csak azok legyenek a tőlük elérni óhajtott erény tanúi, akik éppen jelen vannak, hanem azt akarják, hogy az utódok is tudomással bírjanak erről ... Amikor számtalan más olyan monostor van, amely a használat folytán már megrokkant és nagyon rászorul a segítő kézre, nem arra van gondunk, hogy ezekre költsünk készséggel, hogy ezeket javítsuk ki és hozzuk rendbe, hanem teljes erővel arra törekszünk, hogy saját, új monostorokat alapítsunk, hogy így ne csak új nevet [az alapítóét] élvezhessük, hanem hogy tisztán lássék, hogy a mienk, és külön álljon ...

Éppen ezért ... mivel ennek az istentől gyűlölt dicsvágynak a bűnét gyökerestől ki akarjuk írtani ... elrendeljük, hogy azok, akik jámborságot akarnak cselekedni és hasznos, emberszerető cselekedetet akarnak véghezvinni, kövessék Krisztus parancsolatának útját, s eladván vagyonukat, árát osszák szét a szegények között ... Ha pedig egyesek annyira kedvelői a szépnek és annyira hajlamosak nagy cselekedetekre (így nevezzük ugyanis a becsvágyukat), hogy monostorokat, idegenszállásokat és aggok menhelyeit is akarnak létesíteni, senki sem fogja őket gátolni. Mivel azonban a már régideje létesült monostorok közül — mint mondottuk — sok megrokkant és közeljutott a megsemmisüléshez, ezeknek az embereknek az ilyenekre legyen gondjuk, nyújtsák kezüket a földön fekvőknek s ezeken mutassák meg az isten iránti szeretetüket. Amig azonban ezek elnézik azt, hogy a régibb monostorok ilyen állapotban vannak, s mintegy szemet hunynak fölöttük és — az evangélium szavával élve — elmennek mellettük, és más újak felépítésén fáradoznak, ezt a tettüket nem fogom dícsérni, sőt bizony egyáltalán nem is engedem megtenni, mivel nem látok benne semmi mást, csak a hiú dicsőség vágyát és esztelenségét... És elrendeljük, hogy a régibb és segítségre szoruló monostorokról ne úgy gondoskodjanak, hogy földeket, vagy valamiféle birtokokat és épületeket adnak nekik (hiszen elégségesek azoknak a már korábban meglevők s azok, amelyeket kezdettől fogva bírnak). De ezeket a földeket pénz hiányában elhanyagolták,

nem művelték meg, nem dolgoztak rajtuk. Mármost, ezek az emberek meglevő földjeiket és birtokaikat adják el a világi személyek közül azoknak, akiknek éppen akarják, s úgy becsüljék meg illő gondoskodásukkal ezeket a monostorokat, hogy rabszolgákat, szarvasmarhákat és más mindenféle barmokat adományozzanak nekik. Mert, ha magukat azokat a földeket és birtokokat adományoznók nekik, amelyekkel rendelkezünk, mivel a törvény tiltja a szent házak és templomok vagyonának az eladását, az előzővel azonos helyzetbe kerülünk, s az elszegényedett és romlásnak indult monostorokat gyógyító segítség nélkül hagyjuk, mivel pénz és dolgos kéz hiányában semmi alkalmas dologba nem tudnak belefogni. Úgy hogy mostantól fogva senkinek sem szabad földeket, sem birtokokat átruházni monostorokra, aggok menhelyeire vagy idegenszállásokra, sem pedig metropolisokra vagy püspökségekre; mert semmi hasznot sem hajt ezeknek.

Ha pedig a korábban is megvolt istennek tetsző házak vagy monostorok közül egyesek olyan rossz kézben voltak, és annyira hiányos gondviselésben volt részük, hogy teljesen birtokok nélkül maradtak, azokat nem fogjuk megakadályozni abban, hogy császári véleményezésünk és szemlénk után megszerezzék azt, ami elegendő számukra. Azokat pedig, akik puszta helyeken kellionokat és un. lavrákat akarnak építeni, amelyek nem törekszenek birtokszerzésre és idegen földek megszerzésére, hanem megmaradnak csupán a maguk területének a határain belül, már csak azért sem gátoljuk, mivel az ilyen cselekedeteket inkább dicséretesnek tartjuk.

Amikor ezekre buzdítok és mindezt törvénybe iktatom, tudom, hogy sokak számára szavaim súlyosaknak és a maguk véleményétől elütőknek tűnnek majd fel. Ezekkel azonban egyáltalán nem törődöm, mivel Pál szerint, nem embereknek, hanem Istennek igyekszem tetszeni (Gal. 1, 10). Azok előtt viszont, akiknek megvan az értelmük és eszük, és akik nem felületesen szoktak nézni ... hanem előbbre hatolnak, s bele tudnak nézni a dolgok mélyébe, úgy fogunk feltűnni, hogy hasznos dolgokat jelentettünk ki, amelyek üdvösek mind az Isten szerint élők, mind pedig az egész közösség számára.

d) II. Basileios 996. évi novellájából

II. Basileios novellájával a 40-éves elévülési jogot akarta megszüntetni. Szemelvényünkben a szabad paraszti birtokállományhoz tartozó földek erőszakos elfoglalásáról van szó.

Minthogy császári felségünk – attól kezdve, hogy a császári hatalmat isten kegyelmeként megkapta, és hozzáfogott a gazdagok és a szegények

részéről benyújtott ügydarabok kivizsgálásához – úgy tapasztalta, hogy a 40 évre terjedő elévülési idő a harácsolni akaró hatalmasoknak a maguk kívánságának kielégítésére tetszetős lehetőséget nyújt, és azon igyekeznek, hogy akár baráti ajándékok és adományok, akár pedig a rendelkezésükre álló hatalom révén valahogyan túljussanak ezen a határidőn, és azután teljes birtokjog alapján birtokolhassák mindazt, amit a szegényektől gonoszul kizsaroltak, ezért hozta császári felségünk a jelen törvényt, egyrészt, hogy az elharapódzott bajt helyrehozza, másrészt, hogy a mostani hatalmasokat kordában tartsa, és az ezutániakat visszaretentse attól, hogy ugyanezekkel próbálkozzanak, hiszen tudni fogják, hogy e részről semmi segítséget nem kapnak, sőt az idegen birtokokat elveszik majd nemcsak tőlük maguktól, hanem gyermekeiktől, s azoktól is, akikre e birtokokat ráhagyták ...[1] Mindenképpen teljesen nyilvánvaló az, hogy (a jelen törvény alapján) bármily hosszú idő telt is el a birtokharácsolások után, a szegényt semmi sem fogja gátolni abban, hogy a maga tulajdonát igényelje és visszakapja. Mert ha ezt nem tesszük meg, alkalmat adunk a harácsolónak arra, hogy így beszéljen: "Mivel én ma jól élek, és a szegény semmit sem tehet ellenem, ha a fiam is boldogul fog élni, és így a mi jólétünk közepette eltelik a törvények megszabta elévülési idő, vagy akár magam elhúzom az időt jólétben, akkor új szerzeményeinket elvehetetlen birtokként bírjuk, tehát kapzsiságom hasznomra szolgál."

Ezt mutatja nyilvánvalóan a Maleinosok, majd meg a Phokasok[2] nemzetségének a példája. Ti. Konstantinos Maleinos patricius és fia, Eustathios magister 100 sőt 120 éven át egyfolytában jólétben éltek. A Phokasok pedig még ezen túlmenően is sokáig. Ugyanis a nagyapjuk, utóbb az apjuk is, ezután pedig ez utóbbinak a fiai is úgyszólván egészen a mi időnkig megszakítás nélkül élvezték túlságos hatalmukat. Hát hogyan adhatnók meg ezeknek még az elévülési időt is segítségnek.

Továbbá, miért ne számítanók hatalmasnak és hogyan tarthatnók gyengének azt, aki eredetileg szegény volt ugyan, utóbb azonban tisztséghez jutott, s a hírnév és szerencse csúcsára jutott fel? Gyengének számít addig, amig az alúllevők közt marad, s addig megengedhetjük, hogy az elévülési idő segítsen neki. Hatalmasnak kell azonban számítanunk attól az időponttól kezdve, amikor tisztségviselésre méltatták. Megmutatjuk, hogy az elévülési idő mit sem használ neki. Ilyen esetek előfordulását gyakran naponta láthatjuk, s nemrég bukkantunk egy ilyenre. Ti. ráakadtunk Philokalesre, aki kezdetben szegény volt és falusi paraszt, utóbb azonban a híresek és gazdagok sorába jutott. Ez, amig alul volt, együtt adózott a falujabeliekkel és semmi újba nem fogott ellenük. Attól fogva azonban, hogy az

---

[1] A továbbiakban az igazságtalanság és az elnyomás példáit sorolja fel és indokolja a szegényekért való "síkraszállás" szükségességét.

[2] A Maleinos-család birtoka a Sangarios-folyó partjai mentén 115 km-nyire terjedt. A Phokasok kappadokiai uradalmairól nincsenek részletes értesüléseink.

isten felvitte dolgát a hebdomadariosi, majd a koitonitesi, azután pedig a protovestiariosi tisztségig, hatalmába kerítette az egész falut, a maga vidéki birtokává tette s a falunak még a nevét is megváltoztatta. Mivel tehát így felemelkedett, és ügye így alakult, vajon megengedhető-e az, hogy még az elévülési időt is megadjuk neki segítségül és hagyjuk, hogy birtokolja, amit gonoszul összeharácsolt? Semmiképpen sem. Éppen ezért császári felségünk kiszállt a helyszínre, s az ügyet a szegények panaszából megismerte: Philokales pompás épületeit leromboltatta, a szegényeknek visszaadta a magukét, neki pedig meghagyta azt a községi földparcellát, amely eredetileg az övé volt, és ismét a falusi parasztok egyikévé tette. Hatalmasoknak kell számítani nemcsak az ilyeneket, hanem mindazokat is, akikre dédatyánknak, idősb Romanos császárnak[3] a rendelete kiterjedt, s akiket az részletesen felsorol ...

Ezért tehát jelen törvényünkkel elrendeljük, hogy azokat a birtokokat, melyeket a hatalmasok dédatyánknak, idősb Romanos császárnak első törvényéig (azaz 928 előtt) szereztek meg falusi közösségekben ... tartsák meg, s azok maradjanak meg tulajdonukban ... Attól (928-tól) kezdve azonban egészen mostanáig, azaz a 6504. (996) év, vagyis az indikció 9. évének január 1-ig, sőt ezután is, mivel dédatyánknak, idősb Romanos császárnak az említett törvénye ezt írásbelileg is közhírré tette – az elévülési időnek immár egyáltalán semminemű érvénye sincsen, sem pedig a szegények ellenében nem lehet egyáltalán semmiféle hatálya, amikor perük van a hatalmasokkal. Ellenkezőleg: a szegényeknek vissza kell adni birtokaikat, és nem lehet szó arról sem, hogy a hatalmasok a kifizetett vételárak vagy az eszközölt javítások megtérítését igényelhessék, hiszen nyilvánvalóan megszegték az említett törvényt, s így inkább ők érdemlik meg a felelősségrevonást. Mert amikor említett dédatyánk, idősb Romanos császár megírta és kijelentette, hogy "Mostantól megtiltom a hatalmasoknak azt, hogy falusi közösségekben új szerzeményeket szerezzenek", ezzel azt jelezte, hogy örökre és végtelen hosszú időre eltiltotta őket, és nem adott nekik segítségül elévülési időt. Mi pedig ezt a törvényt – mint mondottuk – nemcsak a jövőre nézve adjuk ki, hanem visszamenő hatályt is adunk ennek a törvénynek, az említett elmúlt időre vonatkozólag is. Mert, ha nem hozzuk helyre azt, amit a múltban nemrégen követtek el, hogyan tudnók a jövőt megvédeni és az ezutáni hatalmaskodókat félelemben tartani?

És hogyan tudnák abbahagyni az ilyen dolgok elkövetését? A dologban a legsúlyosabb az, hogy a ragadozásból és kapzsiságból szerzett birtokokat

[3] I. Romanos Lakapenos (919-944).

a hatalmasok ráhagyják gyermekeikre, mert a 40 éves elévülési időben bizakodva azt hiszik, hogy elvehetetlen birtokjoguk lesz azok fölött ...

J. Zepos - P. Zepos, Ius Graecoromanum. Athenis, 1931. Vol. I. P. 210-214., 225-226., 249-252. (Chrestomathia, I. 176-179., 181. o.)

14. A bizánci udvari életről

Harun ben Jahjá arab utazó 880-890-ig Konstantinápolyban tartózkodott I. Basileios császár foglyaként, tapasztalatait írásban rögzítette. Szemelvényünk egy hamvazó szerdai körmenetet mutat be.

A császár megparancsolja, hogy a palota kapujától a templomig vezető úton, mely utóbbi a köznépnek van kijelölve, a város közepén gyékényeket terítsenek ki számára, és ezekre jó illatú növényeket és füveket szórjanak, a falakat pedig átvonulásától jobbra és balra brokáttal díszítsék. Azután tízezer agg vonul el előtte, vörös brokátba öltözve, valamennyien gyalog. Utánuk jön tízezer fiú zöld brokátban, majd tízezer szolga égszínkék brokátba öltözve, ők arannyal borított bárdokat hordoznak. Azután vonul utánuk az ötezer legjelesebb eunuch[1] khoraszáni[2] fehér félselyemben, kezükben arany kereszt. Majd tízezer török és kazár[3] apród vonul utánuk csíkozott mellvértben, kezükben lándzsa és pajzs, valamennyi aranyozott. Azután jön száz patrícius a nagyok közül színezett brokátból készült köntösben, kezükben arany füstölőedénnyel, ezekben khmerfával[4] füstölnek. Őket követi a tizenkét legelőkelőbb patrícius arannyal átszőtt köntösben, mindegyikük arany pálcát tart a kezében. Utánuk jön száz apród bíborral szegélyezett, gyöngyökkel kirakott öltözékben; arany ládát hordoznak, benne a császár ájtatossági öltözéke. Ezután jön előtte egy férfi, aki az embereknek hallgatást parancsol. Majd egy aggastyán halad, ő aranyból való medencét és kancsót tart a kezében, mind a kettő gyöngyökkel és rubinnal

---

[1] Háremszolga.

[2] Khoraszán, a Káspi-tengertől délkeletre.

[3] A török eredetű kazárok, a Fekete- és a Káspi-tenger (Kazár-tenger) között laktak, de birodalmukat tovább, észak felé is kiterjesztették. Közeli kapcsolatba léptek Bizánccal, több kazár hercegnőből lett bizánci császár felesége. A középkorban ők tartottak fenn először állandó hadsereget. A kazárok egy része – a VIII. században – zsidó hitre tért át.

[4] Egy aloefajta.

van kirakva. Azután közeledik a császár drágakövekkel átszőtt, selyem öltözékben, korona a fején és két félcsizma a lábán, ezek közül az egyik fekete, a másik vörös[5]. Mögötte jön a miniszter. A császár porral teli arany szelencét tart kezében, gyalog jön. Valahányszor két lépést tesz, így szól az miniszter az ő nyelvükön: "Gondoljatok a halálra!" Amint ezt kiejti, megáll a császár, kinyitja a szelencét, rápillant a porra, megcsókolja azt és sír. Ily módon vonul tovább, míg a templom kapujához nem ér. Ekkor odanyújtja neki a férfi a kannát és a medencét, a császár megmossa a kezét és azt mondja miniszterének: "Bizony ártatlan vagyok én valamennyi ember vérében; Isten ne engem kérdezzen az ő vérük felől, mert én azt a te válladra hárítottam." És felölteztetí miniszterét azzal az öltözékkel, melyet őmaga visel, fogja Pilátus tintatartóját – annak az embernek a tintatartója ez, aki ártatlannak jelentette ki magát Krisztus vérében – a miniszter nyakára helyezi, és így szól hozzá: "Ítélj igazságosan, amint Pilátus igazságosan ítélt"; majd körbevezeti őt a nyilvános tereken Konstantinápoly körül, és ők így kiáltanak neki: "Ítélj igazságosan, amint a császár megadományozott téged a nép kormányzásával.".

Azután megparancsolja a császár, hogy a muzulmán foglyokat vezessék be a templomba. Mihelyt azok megpillantják ezt a pompát és a császárt, háromszor kiáltják: "Isten hosszabbítsa meg a császár életét sok évvel!". Ekkor díszruhába öltöztetik őket.

Mögöttük három fürge tartaléklovat hajtanak, arannyal, gyönggyel és rubinnal díszített nyereg van rajtuk, és ugyanilyen módon díszített lótakaró is. Ő nem száll fel rájuk. Azután a templomba viszik őket, itt egy kantárt akasztottak fel a számukra. Azt mondják: ha a ló a kantárt a szájába veszi, győzelmet aratunk mi az Iszlám országai fölött. Most jön mindegyik ló, megszagolja a kantárt, és visszahőköl, anélkül, hogy előrement volna a kantárig. Úgy mondják, hogy ezek az állatok attól a lótól származnak, mely Julianus Apostatáé[6] volt. Ezek után a császár visszatér a templomból palotájába.

Ed. J. Marquart, Leipzig, 1903.

---

[5] Ez csak a trónörökösre vonatkozhat, mert csak ő hordott fél fekete és fél vörös csizmát.

[6] Julianus császárt (361-363), Nagy Konstantin unokaöccsét, mint ismeretes, a keresztények hitehagyottnak (görögül: Apostata) nevezték, mivel hitüktől elszakadt.

15. A bizánci udvar szertartásrendje

Szemelvények Philotheos protospatharios (főkardhordozó) 899-ben írt Kletorologion c. művéből.

...Ugyanis, mivel a régiektől sok és nagy fontosságú méltóság maradt a mi korunkra, ezek világos elmagyarázása sok és nagy munkába kerülő, nehezen megfogható feladat. Hiszen az idők folyamán sok méltóság neve elhomályosult, sőt bizony az amazok után kitalált sok mindenféle méltóság bizonyos zavart is okozott ezek pontos megértésében. És mivel tanulatlan személyünktől olyan írásművet kértetek, amely ezeknek a pontos megértését elősegíthetné, annyit, amennyit értelmünkkel homályosan felfoghattunk a régen is megvolt s a most is gyakorlatban levő szertartásokból, világosan előadjuk nektek, barátainknak.

Mert azt akarjuk, barátaink, hogy megtudjátok, hogy a tudományok egész ismeretrendszere az élet dolgai között valami hasznos cél előmozdítására keletkezett. Így az udvarmesterek tudományának a hasznos célja nem egyéb, mint az, hogy a különféle méltóságokat sorrendben, rendszerben és pontos elrendezésben helyezze el. Hiszen az élethelyzet egész dicsőségét s a méltóságok köztiszteletű becsét semmi mással sem lehet jobban érzékeltetni a nézők előtt, mint azzal, hogy viselőjüket előlülésre szólítjuk igen bölcs császáraink fényes asztalánál és sokak szemében kívánatos lakomáján. Ha pedig a mi figyelmetlenségünk következtében a császári lakomákon valami kisiklás vagy zavar támad, ez nemcsak a császári udvar méltóságainak érdemein ejt csorbát, hanem minket magunkat is nevetségessé tesz, és abban a színben tüntet fel, hogy szolgálatunkra alkalmatlanok vagyunk.

Éppen ezért hát, szeretett barátaim, szükséges, hogy mi, akikre ilyen fontos szolgálatot bíztak, lelkiismeretes figyelemmel és szaktudással határozzuk meg értelmünkben az egyes méltóságok sajátos neveit, és csak azután adjuk elő és foglaljuk írásba azok felosztásait, alfajait és pontos rendszerét. Mivel azonban szándékosan elmellőztük a régiek fejtegetéseit – természetesen nem mindegyiket, hanem csak azokat, amelyeket az idő homályossá tett, – most hát azokat adjuk elő mintegy táblázati rendben, sorjában egymás után, amelyeket császáraink, Leon és Alexandros[1] uralkodása idején még ismertek és gyakoroltak. S ezt nem avégből teszszük, mintha a régiek műveit fel akarnók forgatni, hanem azért, mert arra igyekszünk, hogy az ezekről szóló tanításokat mintegy szabványos rendbe rögzíthessük, s hogy ne csak azok alkossanak maguknak könnyen minderről fogalmat, akik szakértelmet szereztek ezekben a dolgokban,

[1] VI. Bölcs Leon (886-912) és Alexandros (912-913), aki már korábban is VI. Leon társcsászára volt.

hanem, hogy ezt a kis szabályzatot követve, még a nagyon járatlanok is könnyen érthető és világos felsorolását találják a tisztségek sorrendjének...

Először is meg kell ismernetek a méltóságok pontos elnevezéseit; másodszor pedig pontosan tisztába kell jönnötök ezek felosztásaival, hogy hogyan helyezkednek el a ranglétrán felfelé és lefelé, hogyan történik pontosan a lakomákra való beszólításuk és kikísérésük, ahogyan itt rendben előadtuk. Ugyanis a ranglétra sorrendjében név szerint elsoroltam számotokra valamennyi olyan méltóságot, amelyeket pályázás alapján érdemekért adományoznak, azután ugyanúgy leírtam azokat, amelyeket császári kinevezés útján nyernek, végül pedig az ezek alatt álló méltóságokat...

Constantini Porhyrogeniti imperatoris De caerimoniis aulae Byzantinae libri duo, rec. I. I. Reiskius. Vol. I. Bonnae, 1825. 702_{14}-704_{11}, 704_{20}-705_{5}.)

(Chrestomathia, I. 186. o.)

Az arab világ

16. Az iszlám keletkezése

Ibn Iszhak, az iszlám hagyomány és Mohamed életrajzának legrégibb szerzője. Medinában született. Bagdadban írta meg művét ahová al Manszur kalifa meghívására költözött, itt halt meg 768-ban. A tőle származó életrajzot (Szira) dolgozta át Ibn Hisám (megh. 834-ben.)

Midőn Mohamed 40 esztendős lett, prófétai küldetést kapott Istentől... Midőn Isten Mohamedet meg akarta tisztelni, s az emberiségen könyörülni akart, a prófétaság azzal kezdődött Mohamednél, hogy olyan igaz jeleneséket látott álmában, mint a hasadó hajnalpír, de azzal is, hogy mindenekfelett szerette az egyedüllétet. – A prófétának az volt a szokása, hogy minden esztendőben eltöltött egy hónapot Hira-ban[1]; a kuraisitáknál[2] a pogány korban az volt a szokás, hogy ezt... bűnbánati időnek tekintették... Midőn tehát elmúlt az esztendő, szokása szerint Ramazan havában[3] elment családostúl Hira-ba. Azon az éjszakán, amelyen Isten az ő szolgái iránti irgalmasságból megtisztelte őt küldetésével, Gábor (főangyal) hozta el neki Isten parancsát. "Aludtam – így beszéli el Mohamed maga –, amikor egy teleírott leplet hozott nekem, és ezt mondta: Olvasd! Erre én így szóltam: Nem tudom elolvasni. Ekkor úgy beleszorított engem a lepelbe, hogy azt hittem meg kell halnom, azután elengedett, s megint azt mondta: Olvasd! Amikor én újra csak azt mondtam, hogy nem tudom elolvasni, úgy belecsavart megint a kendőbe, hogy csaknem kileheltem a lelkemet, s akkor ismét elengedett engem, s megismételte parancsát. Most már attól való féltemben, hogy megint úgy bánik majd el velem, mint az imént, megkérdeztem, hogy mit kell elolvasnom; erre azt felelte: Olvass a te Urad nevében, aki az embert egyetlen vérrögből alkotta, olvass, mert a te Urad, a legkegyelmesebb, aki a tollak által tanította meg az embert arra,

[1] A Mekka környéki hegyek egyike, Mohamed elmélkedéseinek és látomásainak helye.

[2] Kurais-törzshöz tartozók. Jelentős szerepet játszottak Mekkában. Ebből a törzsből származott Mohamed, és az első kalifák is.

[3] Mohamedán böjthónap.

amit az nem tudott! – És ekkor én olvastam, és Gábor ismét elhagyott engem. Erre felébredtem, s úgy éreztem, mintha ezek a szavak a szívembe lennének beleírva. Kiléptem a barlangból s a hegy közepén állottam, ekkor az égből egy hangot hallottam, s az így szólított meg engem: Mohamed, te az Isten küldötte vagy, és én Gábor vagyok. – Az ég felé emeltem fejemet, hogy a beszélő után nézzek, és megláttam Gábort szárnyas férfiként, lábai a látóhatáron nyugodtak, s így kiáltott: Mohamed, te Isten küldötte vagy, és én Gábor vagyok! – Megálltam, utánanéztem és sem előre, sem hátra nem léptem. Azután elfordultam tőle, de bármelyik oldalra irányítottam is pillantásomat, mindig magam előtt láttam őt... én azonban állva maradtam mindaddig, mig az angyal el nem tünt, azután visszatértem a családomhoz. – Amikor én neki[4] elmondtam, hogy mit láttam, ő azt mondotta: Örvendj bátyám, és légy bátor! Annak nevére mondom, akinek hatalmában van az én lelkem, hogy remélem: te leszel néped prófétája!"–

Azután beteljesedett a kinyilatkoztatás, és Mohamed hitt az Istenben, és igaznak fogta fel a kinyilatkoztatást, és vállalta a rábízott feladatot, és voltak emberek, akiknek ez tetszett, és voltak olyanok, akikben gyűlöletet ébresztett. A prófétaság magában hordozza nehézségeit, terheit, és a küldetést hordozók közül csak a kitartók és erősek képesek e terheket elviselni Isten segítségével és támogatásával, ugyanis sokat kell eltűrniük az emberektől, akik éppen azért küzdenek ellenük, amit ők Isten nevében hirdetnek. Mohamed azonban Isten parancsai szerint cselekedett, szembeszegülve népének minden ellenkezésével és bántalmazásaival. Khadidzsa hitt Mohamedben, igaznak tartotta a kinyilatkoztatást, és támogatta őt feltett szándékában. Az első finemű személy, aki hitt Mohamedben, aki vele imádkozott, és kinyilatkoztatását is igaznak tartotta, a tízesztendős Ali[5] volt... Azután Zaid[6] tért meg... Mohamed felszabadított rabszolgája... Azután Abu Bekr[7] következett a megtérésben... Smidőn Abu Bekr muszlim (=muzulmán) lett, nyiltan az iszlám hívének vallotta magát, és másokat is elvezetett Istenhez és az ő küldöttjéhez... Azután már csapatostól felvették a férfiak is, az asszonyok is az iszlámot, ugyannyira, hogy Mekkában is sok szó esett már róla. Azután megparancsolta neki az Isten, hogy álljon a nyilvánosság elé kinyilatkoztatásával, ismertesse azt meg az emberekkel, s térítse át őket az iszlámra. Ez akkor történt, miután 3 éven át titokban tartotta hitbeli küldetését. – Midőn Mohamed az ő hitvallásával népe körében a nyilvánosság elé lépett, úgy, amint azt Isten megparancsolta neki, a nép nem tartotta távol magát tőle, s nem is utasította vissza

---

[4] Khadisia, első felesége.

[5] Ali, Mohamed unokaöccse, később veje, leányának Fatimének férje.

[6] Zaid ibn Haritha.

[7] Mohamed apósa. Aisa nevű feleségének apja, utóbb a próféta halála után az első kalifa (632-634).

mindaddig, mig el nem kezdett isteneikről beszélni, s el nem kezdte azokat gyalázni, akkor azután megmozdultak, s megtagadták őt, és elhatározták, hogy szembeszegülnek vele, és meg is fogják támadni, azoknak kivételével, akiket megóvott Isten az iszlám által, de ezek kevesen voltak, s a nép meg is vetette őket. Mohamedet nagybátyja, Abu Talib megszánta, védelmébe vette, sőt: ki is állt ügye mellett. Mohamed pedig követte Isten parancsait, és nem engedte, hogy bármi is visszatartsa attól, hogy hitvallását hírdesse.

...Ő nem volt sem túl magas, sem nagyon alacsony, tehát középtermetű volt; haja nem volt sem göndör, sem nagyon hullámos, arca nem volt túl telt, nem is volt húsos; arcszíne fehér volt, pirossal keverve; szemei feketék voltak, hosszú szempillákkal, feje erőteljes volt, vállcsontjai erősek; mellén kevés finom szőrzet volt; kezei, lábai tökéletesek voltak, olyan könnyedén járt, mintha a víz felett lebegne, s ha oldalt pillantott, meg is fordult a pillantás irányában. Vállai között hordozta a prófétaság pecsétjét; kezei minden emberi kéznél bőkezűbbek voltak, keble a legbátrabb volt, nyelve a legigazabb, védenceihez mindenkor a leghivebb volt; magatartásában a legszelídebb és legkellemesebb; aki először pillantotta meg őt, eltelt az iránta való tisztelettudástól, aki közelebbről megismerte, az meg is szerette, aki pedig őt, íme, leírta, annak azt kellett mondania: sem előtte, sem utána nem láttam hozzá hasonlót.

Mohamed élete, – Mohamed Ibn Iszhak után feldolgozta Abd el Malik Ibn Hisám –. Azhar, I. - 160, 178.

17. Mohamed és a meghódított lakosság

Ibn Sza'd (megh. 844-ben) Kitábu't Tabakát al-Kabir (Az osztályok nagy könyve) c. művében Mohamed társainak életrajzát írta meg.

És megírta isten küldöttje Banu Dzsenba törzsének, ezek pedig zsidók voltak, akik Maknában éltek: követeitek a visszafelé, községetekbe vezető úton betértek hozzám. Amikor ez a levél eljut hozzátok, biztonságban érezhetitek magatokat, megadatik nektek isten oltalma és küldöttjének oltalma.

Nem fognak benneteket bántalmazni és nem fognak szorongatni, mivel isten küldöttje oltalmazni fog benneteket, ugyanúgy, mint önmagát, hiszen minden ruhátok és rabszolgátok, és lovatok és fegyveretek isten küldöttjéé, annak kivételével, amit isten küldöttje vagy isten küldöttjének a küldöttje meghagy nektek; ezenkívül kötelesek vagytok beszolgáltatni egynegyedét annak a pálmatermésteknek, és egynegyedét halfogástoknak és egy-

negyedét annak, amit asszonyaitok fonnak, de ezen felül mentesítve vagytok mindenféle fejadótól vagy természetbeni szolgáltatástól. És ha hallgatni és engedelmeskedni fogtok, akkor isten küldöttje kötelezi magát, hogy tisztességben részelteti közületek azt, aki méltó rá, és megbocsát közületek annak, aki helytelenül jár el.

És kijelentette isten küldöttje az igazhitűeknek:

"Aki jól fog bánni Makna lakosaival, annak ez javára válik, aki pedig rosszul fog velük bánni, azt a saját fejére cselekszi. És nem lesz fölöttetek más emir, mint a közületek vagy az isten küldöttjének családjából választott. Üdv veletek!"

E. Sachan I-IV. Leyden, 1912. T. II. I. 77. p. 125. II. p. 7-8. (Chrestomathia I. 234-235. o.)

18. Az antiochiai patriarcha és a hódítók

Eutychios, vagy Eutukhios (arabul Szaid ibn Batrik) Alexandria patriarchája (933) és történetíró. Arab nyelven írt könyvei közül legismertebb Annales-e, első fordítása a XVII. századból való.

Amikor al-Mutaszim a rómaiak országa ellen vonult, magával vitte Jób antiochiai patriarchát is. Ankara ostroma közben Jób görögül kezdett beszélgetni a rómaiakkal és ezt mondta nekik: "Jobb, ha meghódoltok és megfizetitek a fejadót urunknak, mint ha megölnek, vagy fogságba hurcolnak benneteket." A rómaiak pedig a bástyák tetejéről szitkokkal halmozták el és kövekkel dobálták meg. Mutaszim pedig elfoglalta és felégette Ankarát, majd Amurija alá vonult és hosszú hónapokon keresztül ostromzár alatt tartotta. Jób antiochiai patriarcha minden nap odament a falak alá és görög nyelven beszédet intézett a rómaiakhoz. Ijesztgetéseivel a fejadó megfizetésére akarta őket rávenni, hogy így al-Mutaszim elvonuljon városuk alól. Azok pedig szitkokkal halmozták el és kövekkel dobálták meg. Így folyt ez mindaddig, amig csak al-Mutaszim be nem vette a várost. Akkor nagyon sok férfit ölt meg, sok asszonyt és gyermeket hurcolt el fogságba. (838. aug.)

(Eutychios) Eutychii patriarchae Alexandrini annales. Beryti, 1909. (Corpus script. Christ orient. Scriptores Arabici, ser. III. t. VII.) (Chrestomathia, I. 235. o.)

19. Az arab hódítások

A perzsa származású szerző, Balazuri Bagdadban született, 892-ben halt meg. Kitabu-l-Futuh al Buldán (Az országok meghódításának könyve) c. műve, melyből részletet közlünk, egyik legjobb forrásmunka az arab hódítások történetére vonatkozóan. Nemcsak a hadieseményeket sorolja fel, hanem kitér a hódítók és a leigázott népek között kialakult gazdasági viszonyok ismertetésére is.

a) Damaskus városának és a damaskusi tartománynak meghódítása

Beszélik, hogy a muszlimok az ellenük al-Merzsánál összegyűlt csapatokkal vívott ütközet után tizenöt éjszaka maradtak ott. Ezután a 14. év Muharrem havának 16. napján[1] visszafordultak damaskos falaihoz, elfoglalták al-Gutát[2] és templomait. A város lakói az erődítmények mögé vonultak és bezárták a város kapuit. Khálid-ibn-al-Walid a Báb-as-Sarki kapuval[3] szemben sorakoztatta fel Abu-Ubejdától kapott ötezer emberét. Azt a monostort, amely mellett Khálid táborozott, Khálid monostorának nevezték el ... A püspök, aki Khálid számára még a hadműveletek megindulásakor mindenféle hadianyagot biztosított, gyakran megjelent a bástyákon, mire kihívták Khálidot, és amikor kijött, a püspök üdvözölte és tárgyalásokat folytatott vele.

Egyszer a püspök így szólt hozzá:

"Abu-Szulejman! Közeledik a te diadalmad. Én fogadalmat tettem neked. Köss hát velem békeszerződést városomra vonatkozólag." Erre Khálid tintát és papírt kért és ezeket írta:

"A legkegyelmesebb és legkönyörületesebb isten nevében! Khálid-ibn-Walid íme, ezt adta Damaskus lakóinak, mikor bevonult a városba: megadta, hogy életük, vagyonuk, templomuk és városfaluk sértetlen maradjon. Egyetlen egy házukat sem fogja lerombolni. Ezt esküvel biztosítom az isten előtt, valamint a prófétának, helytartóinak és minden igazhitűnek a nevében. A damaskusiakkal semmit sem fognak tenni, csak jót, ha megfizetik a fejadót."

---

[1] 635. március 11-én.

[2] Damaskos külvárosát.

[3] A város keleti bejáratával.

Ezek után a püspök egyik bizalmas embere egy éjjel felkereste Khálidot és jelentette neki, hogy a város lakói ünnepet ülnek akkor éjtszaka, elmondta, hogy mással lesznek elfoglalva, hogy a Báb-as-Sarki-kaput kövekkel torlaszolták el és őrség nélkül hagyták, és azt tanácsolta, hogy szerezzen létrát. A tábor közelében levő monostor lakói kerítettek is neki két létrát, melyek segítségével a muszlimok sokasága felhágott a bástyákra és leereszkedett a kapu mögé. Itt alig volt egy vagy két ember. És a muszlimok egyesült erővel kinyitották a kaput. Ez napfelkeltekor történt...

b) A Jarmuk melletti ütközet

Beszélik, hogy Herakleios kétszázezer főnyi, rómaiakból és sziriaiakból, al-Dzsezir és Armenia lakósaiból álló hatalmas sereget gyűjtött össze, élére pedig egyik közeli hívét állította. Elővéd gyanánt a hasszanita Dzsbel-ibn-al-Ahjamot küldte előre a Szíriában élő és a Lahm, Dzsuzam és más törzsekhez tartozó, nem tiszta vérű arabokkal együtt.[4] Herakleiosnak az volt a terve, hogy megütközik a muszlimokkal és ha legyőzi őket, akkor jó lesz, ellenkező esetben úgy döntött, hogy visszavonul a rómaiak országába és Konstantinápolyban marad. A muszlimok összegyülekeztek és lassan vonultak fel a rómaiakkal szembe, majd a Jarmuk partján szörnyűséges és kiméletlen csatába bocsátkoztak. Jarmuk a folyó neve, és erre a napra huszonnégyezer muszlim gyűlt össze. A rómaiak és csatlósaik aznap láncokkal kötözték magukat egymáshoz, hogy senkinek se jusson eszébe megfutamodni. Isten elpusztított közülük hetvenezret, szétvert maradványaik pedig elmenekültek és elrejtőztek Palesztinában, Antiochiában, Halebben,[5] al-Dzsezirben és Armeniában. A Jarmuk melletti ütközetben muszlim nők is részt vettek és elkeseredetten harcoltak. Hind, Utba leánya, Muavija-ibn-Abu-Szufjan anyja ezt kiáltozta. "Csak a hónuk alatt döfjétek meg ezeket a hitetleneket!" Férje, Abu-Szufjan-ibn-Harb, önként jött Sziriába, hogy láthassa két fiát,[6] és őt is magával hozta.

Abu-Ubejda pedig Habib-ibn-Maszlama-al-Fihrijt nevezte ki a lovascsapatok parancsnokává, amelyek az ellenség üldözésére indultak. Le is ölt ez mindenkit, akit csak elért. Beszélik, hogy Herakleios, amikor értesült a Jarmuk melletti ütközetről és a muszlimoknak a császári sereggel vívott elkeseredett harcáról, Antiochiából Konstantinápolyba menekült és

[4] Így nevezték azokat a törzseket, amelyek az arabok között telepedtek meg, átvették nyelvüket és utánozták szokásaikat.

[5] Aleppo.

[6] Jazidot és Muaviját.

egy határmenti hegyszoroson való átkelésekor ezeket mondotta:"Isten hozzád Szíria! Milyen szép ország ez a mi ellenségünknek!" Szavaival Szíria gyönyörű legelőire célzott. A Jarmuk melletti ütközet a 15. év Redzseb hónapjában[7] zajlott le.

És elmondta nekem Abu-Havsz-ad-Dimeski Szaid-ibn-Abd-al-Aziz szavait:Megtudtam, hogy amikor Herakleios seregeket toborzott a muszlimok ellen, és a muszlimok tudomására jutott, hogy a rómaiak közelednek feléjük a Jarmuk melletti ütközet előtt, akkor Himsz[8] lakosainak visszafizették azt a harádzsot,[9] amelyet szedtek volt tőlük, és így szóltak: "Nem a mi dolgunk, hogy segítsünk nektek és megvédelmezzünk benneteket; csináljatok, amit akartok."Himsz lakosai pedig azt mondották: "A ti uralmatok és a ti igazságosságotok jobban tetszik nekünk, mint az az igazságtalanság és az a bántalmazás, amelyet el kellett szenvednünk, a ti kormányzótokkal biztosan meg tudjuk védeni városunkat Herakleios seregétől." És felkerekedtek a zsidók és így szóltak: "Esküszünk az Ószövetség könyveire, hogy Herakleios kormányzója csak akkor fog ebbe a városba belépni, ha legyőznek bennünket, és ha nem tudunk tovább küzdeni." És bezárták kapuikat és őrséget állítottak fel. Ugyanígy jártak el azoknak a városoknak keresztény és zsidó lakosai is, amelyek békeszerződéseket kötöttek a muszlimokkal. Ezt mondották: "Ha a rómaiak és csatlósaik maradnak felül a muszlimok fölött, mi visszakerülünk régebbi állapotunkba; ellenkező esetben megmaradunk jelenlegi állapotunkban, amig a muszlimok lesznek túlsúlyban." És amikor isten futásba kergette a hitetleneket és a muszlimokat segítette győzelemhez, a városok lakosai megnyitották városaikat, zenészeket, dobosokat hívtak, vigasságokat rendeztek és megfizették a kharádzsot.

c) Omar kalifa Szíriában

Hisam-ibn-Ammar mesélte el nekem,... hogy Omar- ibn-al-Hattab al-Dzsabijába ment és szét akarta osztani a földet[10] a muszlimok között, mivel ezt az országot harc árán foglalta el. Ekkor Muaz-ibn-Dzsabel így szólt hozzája: "Istenemre mondom, ha te felosztod ezt az országot, akkor

---

[7] 636. augusztus 19. és szeptember 7. között.

[8] Himsz vagy Homsz: Emesa.

[9] Harádzs = földadó, amely a föld hozamának 50 százalékáig terjedhetett, de a föld a nem muszlim lakosság tulajdonában maradt. Ezenkívül szedték a dzsizyát (fejadót) a nem muszlim kinyiltatkoztatott vallások híveitől, vallásuk szabad gyakorlata vált ság- és védelmi díja gyanánt. Ez volt a "nyáj" (ráya).

[10] Vagyis Szíria földjét.

olyasmi fog történni, ami nem kívánatos ránk nézve, mert sok föld jut ezeknek az embereknek a kezére. Ezek meghalnak, a föld pedig egy ember kezén marad. Majd olyan emberek fognak jelentkezni, akik bátran védelmezik az iszlámot, és nem találok számukra semmit. Úgy gondold meg döntésedet, hogy az elsők és az utolsók érdekeire egyaránt tekintettel légy." Ő pedig egyetértett Muaz véleményével. Baszra uralkodója azt mondotta, hogy megadná magát a muszlimoknak, még pedig úgy, hogy ad gabonát és ecetet, és kérte Omart, hogy állítson ki neki ilyen értelmű oklevelet. Ekkor Abu-Ubejda hazugsággal vádolta meg, és így szólt: "Mi azzal a feltétellel kötöttünk velük békét, hogy megkapjuk azt, amit a muszlimok szedhetnek tőlük a téli szállás céljaira, [11] Omar pedig fejadót rótt ki Baszra különféle rendű és rangú lakosaira és kharádzsot földjeikre.

Omar meghagyta intézőinek, hogy csak felnőttek után szedjék a fejadót. Megállapította, hogy olyanoktól szedjék, akiknek négy dénárnyi aranyuk van, és úgy rendelkezett, hogy Szíriában és al-Dzsezirben két-két mérték (mudja) búzát és három-három tömlő olajat szedjenek be a muszlimok ellátásának céljaira. Ugyanakkor arra is kötelezte őket, hogy három napig szállást adjanak az ott megpihenőknek.

De Goeje, Leyden, 1877. (Chrestomathia I. 235-237. l.)

20. Omar Jeruzsálemben

Abu Juszuf ibn Ibrahim al Kufi (al Anszári) Abu Hanifának (731-798) a róla elnevezett muszlim jogtudományi iskola alapítójának tanítványa, később bagdadi főbíró. – Fennmaradt műve Kitábu'l kharádzs (A földadó könyve).

Ez az oklevél, amelyet Omar adott Jeruzsálem lakosainak és amelyben biztosítja számukra vérük, gyermekeik, vagyonuk, templomaik sértetlenségét, továbbá, hogy templomaikat nem fogják lerombolni még akkor sem, ha lakás céljaira szolgálnak...

Omar előtt kinyitották a város kapuit, mire bevonult és a Feltámadás templomának udvarán telepedett meg. Amikor eljött az imádkozás ideje, így szólt Sophronios patriarchának:"Imádkozni akarok." Az így felelt:"Hívők parancsolója, imádkozzál azon a helyen, ahol vagy." Omar erre így szólt: "Itt én nem fogok imádkozni."

Ekkor a patriarcha bevezette Konstantinus templomába és gyékényterí-

[11] Vagyis pénzt.

tőt fektetett le neki a templom közepén. Omar igy szólt: "Nem, én itt sem fogok imádkozni." És kiment Omar a feljáróhoz és egyedül végezte imáját a lépcsőkön. Azután igy szólt Sophronioshoz: "Tudod-e, patriarcha, miért nem imádkoztam bent a templomban?" Az igy válaszolt: "Nem tudom, ó hivők parancsolója!" Ekkor Omar igy szólt: "Ha én bent imádkoztam volna a templomban, akkor ez a templom elveszett volna a számodra, kikerült volna a kezedből, és a muszlimok elvették volna tőled, mondván: "Itt imádkozott Omar." De most hozz nekem papirt, és én irásban adom parancsolatomat." És megirta Omar a parancsot, hogy egy muszlim se végezze imádságát ezen a lépcsőn, csak egymagában, és hogy itt ne gyüljenek össze imádkozás végett.

Chrestomathia I. 238. o.

21. A núbiai hadjáratokról

a) Elbeszélés Núbiáról

Ibn Abd al-Hakam (187-258/80?-871-72)

Abu-I Kásszim Abd ar-Rahmán ibn Abdalláh jogtudós, tanító. "Kitáb futuh Miszr ra-l-Magrib va ahbáriha" (Könyv Egyiptom és Nyugat meghódításáról és az ezzel kapcsolatos elbeszélésekről) című műve, valószínüleg a tanítványai számára készült előadások szövege.

Ő (Ibn abd al-Hakam) mondotta: "Azután Abdallah ibn Szad hadjáratot indított a feketék ellen (ezek pedig a núbiaiak) 31-ben[1], ahogy elmondá nekünk Jahiá ibn Abdalláh ibn Bukair".

Elmondá nekünk abd al Malik ibn Maszlama: "Elmondá nekünk Ibn Lahia Jazid ibn Abu Habib szavaival, aki mondotta: "Abdalláh ibn Szad ibn Abu Szarh, Oszmán[2] helytartója vala Egyiptomban 31-ben és a núbiaiak harcoltak ellene".

Azt mondja Ibn Lahia, hogy elmondá neki al-Hárisz ibn Jazid, aki mondta: "A núbiaiak kitartóan harcoltak, s azon a napon megsebesült a szemén Muávija ibn Hudajdzs, Abu Samir ibn Abraha és Hajvil ibn Násira; e napon nevezték el a núbiaiakat "szemkilövőknek", s Abdalláh ibn Szad fegyverszünetet kötött vélük, amikor nem volt képes legyőzni őket".

---

[1] 651.

[2] Oszmán ibn Affán, a harmadik kalifa 644-656-ig uralkodott.

És mondja Ibn Abu Habib az ő elbeszélésében: "És íme Abdalláh békét kötött a núbiaiakkal olyan feltétellel, hogy fegyverszünet lesz köztük és a muszlimok között, azzal, hogy ők (a muzulmánok) nem fognak hadjáratot indítani azok ellen, a núbiaiak pedig nem fognak hadjáratot indítani a muszlimok ellen, és hogy a núbiaiak évente ennyi és ennyi számú foglyot fognak fizetni a muszlimoknak, és hogy a muszlimok évente ennyi és ennyi lencsét fognak neki adni". Mondja Ibn Abu Habib:" És nem volt köztük és Egyiptom emberei közt sem írásos szerződés, sem egyezmény, ez csupán fegyverszünet volt egyiküknek a másikukkal szembeni biztonságának feltétele alapján".

Ibn Lahija mondja: "És nincs semmi rossz abban, hogy rabszolgáikat a núbiaiak és mások közül vásárolják". Abu Habib pedig, Jazid ibn Abu Habib atyja – és az ő neve Szuvaid – eme rabszolgák közül való volt.

Szaid ibn Ufair elmondá nekünk Ibn Lahia szavaival, hogy pedig hallá, amint Jazid ibn Abu Habib mondotta: "Apám a dumkulai foglyok közül való, a Medinában lakó Ámir nemzetségből származó egyik ember kliense, akit Sarik ibn Tufajilnak[3] neveznek".

És mondja ő (Ibn Abd al Hakam): "Az az adó pedig, amelynek feltétele mellett a núbiaiakkal a békét megkötötték, amint azt Egyiptom egyes idős lakosai említették, évente háromszázhatvan fő rabszolgát tett ki". S mondják úgyszintén: "Nem, évi négyszáz fő kiadásának feltétele mellett, ebből a muszlimok számára háromszázhatvan főt, s az ország kormányzója számára negyven főt". Mondja ő: "És egyes vének azt állítják, hogy ebből tizenhét szoptatóst."

Azután Abdallah ibn Szad[4] eltávozott tőlük. S azt mondják az első sejkek egyike azt beszéli, hogy al Fusztátban[5] átnézett egy másolatot s elolvasta, még mielőtt ez a másolat megsemmisült, s ezt jegyezte meg belőle: "Mi szerződést és egyezséget kötünk veletek, hogy fizessetek nekünk évente háromszázhatvan fő rabot s országunkat csak átutazóban látogassátok, nem maradva itt, mint ahogy mi is fogunk járni a ti országotokba; azzal a feltétellel, hogy ha ti valakit is megöltök a muszlimok közül, úgy a fegyverszünet veletek felbomlik; s azzal a feltétellel is, hogy ha ti a muszlimok (szökött) rabszolgái közül bárkit is elrejtetek, úgy a fegyverszünet szintén érvénytelen; s reátok hárul a kötelezettség: kiadni a muszlimoktól elszökötteket és azokat, akik a dzimmik[5/a] közül nálatok menedéket keresnek."

És egy másik sejk[6] azt állítja, hogy a núbiaiaknak semmiféle kötelezettségük sem volt a muszlimokkal szemben, s hogy ők az első évben,

---

[3] Az arabok Núbia elleni hadjáratának egyik résztvevője.

[4] Egyiptom helytartója Amru után, a 651-52-es núbiai hadjárat vezetője.

[5] Kairó régi neve.

[5/a] Színes rabszolgák.

[6] Sejk = öreg, törzsfő, tudós muszlim.

amikor megküldték az al-baktot, Amru ibn al-Ásznak negyven rabszolgát ajándékoztak, de ő nem kívánta ezt elfogadni tőlük s visszaadta ezt a koptok[7] egyik fejének, akit Nasztakusznak hívtak, ez pedig a koptok vezetője volt Egyiptomban. Nasztakusz eladá ezeket, s a koptok számára készleteket vásárolt. S ennek okául azt hozzák fel, hogy Amru búzát és lovakat küldött a núbiaiaknak, a koptok pedig hiányt szenvedtek búzában és lovakban s felismerték ezt az első időben és szenvedének. Ilyen elbeszélés szól róluk.

Ezután folytatódik az elbeszélés. Összegyülekezett Abdalláh ellen az albudzsa(nép), amikor ő visszatért a Nílus partjaira, s kérdezősködött felőlük. Szóltak neki ezek lakóhelyéről s ő jelentéktelennek találta ezek dolgát, s elmene otthagyva őket. S nem volt velük sem megegyezés, sem békeszerződés, s Ubajdalláh ibn al-Habháb[8] volt az első, aki békeszerződést kötött az al-budzsával.[9]

S az egyik sejk azt állítja, hogy ő olvasta Ibn al-Habháb levelét, s íme ebben (ilyen követelések voltak): "háromszáz hajadont évente; hogy az albudzsa úgy jelenjék meg a (Nílus) völgyében, átutazóban, mint a kereskedők, megállás nélkül; azzal a feltétellel, hogy nem fognak megölni sem egy muszlimot, sem egy dzimmit, ha pedig megölik, úgy nincs többé szerződés; hogy az al-budzsa ne rejtse el a muszlimok rabszolgáit, s adja vissza a szökevényeket, ha ezek hozzájuk kerülnek. S íme megkötém én erről a szerződést a velük való találkozás napjaiban, amikor ők ezzel voltak elfoglalva. S minden juhért, amit az al-budzsa elvesz, négy dínárt, tehénért pedig tíz dínárt fizessen. Kezesük a völgyben volt, túszul a muszlimok kezében"...

b) Békeszerződés a núbiaiakkal

Elmondá nekem Mohamed ibn Szad, akinek elmondá Mohamed ibn Omar al Vákidi (és pedig) al-Valid ibn Kaszir szavaival, ez pedig (mondá) Jazid ibn Abu Habib szavaival, aki közlé ezt Abu-l-Hair szavaival, aki mondá: "Amikor a muszlimok meghódították volt Egyiptomot, Amru ibn-al-Ász[1] a környező lakott helyekre lovasságot küldött, hogy azokat legázolja. S Amru elküldé Ukba ibn Náfi al-Fihrit[2] is, Náfi pedig al-Ász fi-

---

[7] Núbiai keresztények.

[8] 734-től Hisam ibn Abd-al Malik Ommajjáda kalifa helytartója. Harácsoló adóztatása egyik oka volt a berberek felkelésének.

[9] Núbiai bennszülöttek neve, másutt "bedzsa".

[1] 640-642-ben ő hódította meg Egyiptomot, majd első helytartója lett.

[2] 684-685-ben hadat vezetett Marokkóba.

vére vala anyja révén. S lovasságuk behatolt Núbiába, mint ahogy behatolának Rumba[3] a nyári hadjáratok idején.

S a muszlimok a núbiaiak részéről erős ellenállásba ütköztek; amazok szembe fordultak velük s elárasztták őket nyilakkal, úgyhogy ők valamenynyien sebet kapának. S elvonultak a muszlimok számos sebbel és kilőtt szemmel, a núbiaiakat pedig elnevezték "szemkilövőknek". S a núbiaiak ilyen helyzetben maradának, amig nem kezdett Egyiptomban uralkodni Abdalláh ibn Szad ibn Abu Szarh.[4] A núbiaiak békét kértek tőle és kölcsönös biztosítékokat, s ő beleegyezését adta ehhez a dzsizja megfizetése nélkül, de azzal a feltétellel, hogy évente háromszáz rabszolgát adnak, valamint azzal, hogy a muszlimok megfelelő élelmiszert adnak át nekik.:

Elmondá nekünk Abu Ubajd-al Kászim ibn Szallám, aki beszélé: "Abdalláh ibn Szálih közölte velünk Ibn Lahia szavaival, és ez Jazid ibn Abu Habib szavaival, aki mondotta: "Köztünk és a feketék közt nem volt sem írásos szerződés, sem egyezmény; ez csupán fegyverszünet volt köztünk és köztük, azzal a feltétellel, hogy mi adjunk nekik búzát és lencsét, és ők adnának nekünk rabszolgákat. És nincs semmi rossz rabszolgák szerzésében a núbiaiak és mások soraiból."

Közölte velünk Abu Ubajd szavaival Abdalláh ibn Szálihnak, ezpedig al-Laisz ibn Szad szavaival, aki mondotta: "A békeszerződés köztünk és a núbiaiak között csak azzal a feltétellel volt, hogy mi nem harcolnánk ellenük és ők nem harcolnának ellenünk, és hogy ők adnának nekünk rabszolgákat, mi pedig adnánk nekik ennek megfelelően élelmiszert. És ha ők eladják asszonyaikat és gyermekeiket, úgy én nem látok rosszat abban, hogy ezeket megvásároltuk."

És Abu-l-Buhturi és mások elbeszéléséből következik, hogy Abdalláh ibn Szad ibn Abu Szarh békét kötött a núbiaiakkal azzal a feltétellel, hogy ők évente 400 rabszolgát adnak át, akiket elszállítanának, vevén értük élelmet.

Al-Mahdi[5], az igazhívők uralkodója megparancsolá évi adó kivetését a núbiaiakra, melynek mértéke 360 fő rabszolga és egy zsiráf azzal a feltétellel, hogy ők kapnának viszont ajándékul búzát, ecetet, ruhákat és szőnyegeket vagy eme tárgyak értékét.

S elbeszélésük azt állítja, hogy a núbiaiak számára nem volt kötelező az al-bakt[6] évenkénti megfizetése, és hogy tőlük ennek megfizetését al-Mahdi uralkodása alatt követelték meg. És ők kérelmet nyújtottak be hozzá arra vonatkozólag, hogy ez az al-bakt azoknak a raboknak egy része, akiket ők ellenségeiktől vesznek el, és ha ilyeneket nem találnak, úgy gyermekeiket

---

[3] Bizánc.

[4] Egyiptom helytartója Amru után: hadjáratot indított Núbia ellen 651-652-ben.

[5] Abbaszida kalifa 775-785.

[6] Nem szigorúan vett adó, mivel a rabszolgák ellenértékeként élelmiszert kaptak.

használják fel erre ugyanolyan számban. És al-Mahdi megparancsolá, hogy a núbiaiak azzal a feltétellel szállítsák az al-baktot, hogy az évi rész minden három évben szedessék tőlük. És ennek a kérelemnek az igazolása nem található a fenséges kancelláriákban, hanem megvannak ezek az igazolások Egyiptom kancelláriájában.

És al-Mutavakkil-alá-lláh[7] megparancsolá elküldeni egy Mohamed ibn Abdalláh nevű embert, akit al-Kummi néven ismertek, ércbánya vezetőjének Egyiptomba, és kinevezé őt al-Kulzum és a Hedzsászba vezető út kormányzójává és az egyiptomi zarándokok védnökévé. S amikor ez megérkeze az ércbányába, készleteket szállíttatott hajókon al-Kulzumból[8] az al-budzsa országába. S al-Kummi eljuta az Ajzáb[9] néven ismert partra, s ide érkezének hozzá a hajók, ő pedig felhasználta ezeket a készleteket, ezekkel táplálkoztak ő és azok, akik vele voltak, amig el nem érték az al-budzsa uralkodójának várát.

Ő megütközött az al-budzsa királyával, kis számú katonájával. A budzsa nehéz tevéken ülő katonák tömegével vonult ki ellene. Al-Kummi pedig csengőkhöz folyamodott ráköttette ezeket a lovakra. Amikor a tevék meghallották a csengetyűk hangját, szétszóródtak al-budzsa lovasaikkal hegyen-völgyön, s az al-budzsa uralkodóját megölték.

Majd helyette [királlyá] lett nővérének fia [apja pedig az al-budzsa egyik királya] volt és fegyverszünetet kért, al-Mutavakkil-alá-lláh pedig megtagadta ezt, azt kívánván, hogy az jelenjen meg előtte [szó szerint: "az ő szőnyegét tapossa"]. Ez megérkeze Szamarrába és megköték a békét 241-ben[10] adó és al-bakt fizetésének feltétele mellett. S a budzsa visszatért al-Kummi kíséretében. Az al-budzsa emberei pedig a fegyverszüneti feltételeknek megfelelően adót fizettek, és nem akadályozták a muszlimokat az aranybányában végzett munkában; ez az ő urukra kiszabott feltétel volt...

Arabszkije isztocsniki, VII-X vekov, Moszkva-Leningrád, 1960. p. 15-17.

---

[7] Abbaszida kalifa 847-861.

[8] Város és kereskedelmi kikötő a Vörös-tenger afrikai partján kb. 1/2 km-re a mai Szueztől.

[9] Kikötő a Vörös-tenger afrikai partján, a mohamedán zarándokok innen indultak Mekkába, egyúttal fontos áruközpont az India és Közép-Afrika közötti útvonalon.

[10] 855-856.

22. Hispania elfoglalása

A 711. júl. 25-26-i, Xeres de La Frontéra-i ütközet leírása, a Spanyol Névtelen ún. "Isidorus Pacensis" művéből. (34., 36. fejezet.)

34. Az ő idejében... Ruderik, a szenátus biztatására, belső zavargás útján magához ragadta az uralmat[1]. Egy évig uralkodott. Ugyanis, miután sereget gyűjtött az arabok ellen, kik a Músza[2] által küldött mórokkal, az-az Tarikkal[3], Abuzaraval és másokkal együtt hosszú időn át támadták a reá bízott tartományt, s együttesen több várost el is pusztítottak... tehát velük megütközve, visszavonult a hegyeken keresztül; s miután ebben a csatában megfutamították a gótok egész hadseregével együtt—ezek a gótok fegyvertársaiként és csalárd módon vele együtt érkeztek annakidején, hogy megszervezhesse az uralmat—, elesett. Így a hazával együtt az uralmat is elvesztette, fegyvertársainak pusztulásával egyetemben...

36...míg a fent felsorolt (arab) kiküldöttek pusztították Hispaniát, nemcsak az ellenség, hanem a belháború dühétől is szenvedett ez az ország; annak érdekében, hogy maga Músza is elérhesse ezt a nagyon szerencsétlen népet a Gads-i[4] tengerszoroson át, miután elérkezett Hercules oszlopaiig, füst jelével megmutatták neki a kikötő bejáratát, sőt: előre jelezték neki, illetve felfedték előtte, hogy a kikötővel, mint valami kulccsal kezében tartja Hispania bejáratát, s ő a már régóta gonoszul megtépázott országba kegyetlenül be is vonult, s áthaladt rajta végigpusztítva azt, és betört egészen Toledoig, e királyi városig; a szomszédos területeket gonoszul szétverte, miután előzőleg csalárd módon békét kötött velük; sok idősebb nemesurakat, akik tudniillik visszamaradtak azért, mert Oppa, Egika király[5] fia Toledoból elmenekült, vérpadon fejeztetett le pallossal, de a királyfi miatt még sokakat öletett le karddal. És így nemcsak Hispania tulsó felét, de az innensőt is egészen Saragossáig, ez ősrégi és virágzó városig—miután az Isten büntető ítélete szélesre tárta előtte az utat— karddal, kiéheztetéssel és fogságba hurcolással végigpusztította, ékes városait a tűz martalékává téve, romba döntötte, az idős és hatalmas világi

---

[1] Roderik nyugati gót király (710-711). Korábban Bética kormányzója volt. Az előző király Witiza kormányzásával szembenálló nemesi párt, ennek fiával a már korábban társuralkodónak vett Akhilával szemben választotta meg.

[2] Músza ibn Nuszair Afrika és Magreb kormányzója.

[3] Tarik ibn Zijad Tanger kormányzója muzulmán berber katonáival támadta meg Hispániát.

[4] Cadiz.

[5] Egika (687-702)- (693-tól fia Witiza társuralkodó); - Oppa Witiza öccse toledói érsek.

urakat kereszthalálra ítélte, az ifjakat és a csecsemőket tőrrel öldöstette le. S miközben e rémuralom senkinek nem hagyott nyugtot, a még megmaradt városok, most már kényszerből, békéért esengenek nála, ő hízelkedő és mosolygós ravaszsággal ejti meg őket, s amit követel tőlük, azt késlekedés nélkül megadják; – ám alighogy kieszközölték a békét, máris menekülniök kellett az újabb rémségek miatt, s megintcsak a hegyek közé futva az új vész elől, az éhhalál, s egyéb halálnemek vitték végpusztulásba őket. Az arabok pedig e szerencsétlen Hispaniában az ősi patricius városban, Kordovában – amely a környező városok között mindenkor a leggazdagabb volt, s a vizi gótok (nyugati gótok) országának legfőbb örömteli büszkesége – adtak székhelyet rémuralmuknak.

Florez: España sagrada. Madrid, 1747. VIII. p. 290.

23. Tudmir és Abd-al-Aziz szerződése

Abd-al-Aziz, Músza ibn Nuszair fia a nyugati gót területek pacifikálásában, majd a félsziget kormányzásában jelentős szerepet játszott a hódítás első éveiben. Az alábbi szerződést Murcia tartomány gót kormányzójával kötötte, 7 erőd átadása és évi adó fizetése ellenében elismerve utóbbi jogait a terület fölött.

"Allahnak, a Kegyelmesnek és Könyörületesnek nevében!

Abd-al-Aziz, ibn Músza ibn Nuszair írta Tudmir ibn Abdus [1]-hoz. Ez utóbbi elnyeri a békét, Allah és Prófétájának védelme alatt, sem az ő, sem övéi helyzetében nem kell változást szenvednie, megtarthatja szuverénitását, s alattvalói sem megölve, sem rabságra vetve, sem gyermekeiktől vagy feleségeiktől elválasztva nem lesznek, senki sem zaklatja őket vallásuk gyakorlatában, templomaikat sem felgyújtani, sem az ott levő kultikus tárgyaktól megfosztani nem fogjuk. S ez mindaddig így lesz, amig eleget tesznek azoknak a kötelezettségeknek, melyeket rájuk kiróvunk. A békességet az alábbi hét város átadása ellenében engedélyezzük: Orilmela, Baltana, Alicante, Mula, Villena, Lorca és Ello. Nevezett nem adhat menedéket senki személynek, aki tőlünk menekül, vagy ellenségünkké válik, nem tehet kárt sem a mi sem a mieink javadalmaiban, nem tarthatja titokban azokat a tudósításokat, amelyek ellenségeinkre vonatkozóan hozzá eljutnak. Neki és alattvalóinak személyenként minden évben az alábbi adót kell fizetniök: 1 dínárt készpénzben, 4 véka gabonát, 4 véka árpát, 4 mérő

[1] Tudmir arab neve.

[2] 713. április.

mustot. 4 mérő ecetet 2 mérő mézet és 2 mérő olajat. A rabszolgák mindennek a felét fizetik. Iratott Radzsáb havában a hedzsra 94.[2] évében. -

Lévy-Provençal, Histoire de l' Espagne musulmane T. I. Paris, 1950 p. 15.

24. Az arab hatóságok és a szíriai lakosság

Szemelvényünk szerzője Juszuf ibn Ibrahim al- Anszári, mint főbíró adott ki jogi döntvényeket.

Ami a keresztények (dzimmi)[1] helyzetével kapcsolatos kérdéseket illeti, ő igazhitűek parancsolója, vagyis azt, hogy miért maradtak meg szentélyeik és templomaik a községekben és a városokban, és miért nem kellett lerombolniuk, amikor a muszlimok meghódították őket, és hogy miért nem szabad kitűzniük a keresztet ünnepeiken, a válasz az, hogy a muszlimok és a keresztények között békeszerződés létesült azzal a feltétellel, hogy megfizetik a fejadót, és a városokat azzal a feltétellel adták át, hogy szentélyeiket és templomaikat nem rombolják le sem a város határain belül, sem azokon kívül, és hogy élhetnek, hogy a muszlimok harcolnak helyettük és megvédelmezik őket azokkal az ellenségekkel szemben, akik bántanák őket, végül, hogy ünnepeiken kitűzhetik a keresztet.

Abu-Juszuf mondja: Elmondta nekem egy tudós a szíriai Mekhul szavai szerint, hogy amikor Abu-Ubejda-ibn-al-Dzsarrah bevonult Sziriába, békeszerződést kötött a keresztényekkel a következő feltétellel: templomaik és szentélyeik megmaradnak, de új szentélyeket és új templomokat nem fognak építeni, megmutatják az utat, az eltévedt muszlimnak és hidat építenek a folyókon keresztül a maguk költségén, három napig eltartják az elvonuló muszlimokat, nem fogják káromolni a muszlimot, nem is bántalmazzák, nem fogják feltűzni a keresztet az iszlámot követő gyülekezet jelenlétében, nem fogják kiengedni disznóikat házaikból olyan helyekre, ahol muszlimok tartózkodnak; jelzőtüzeket fognak gyújtani az isten útján járó harcosok eligazítására, és nem fogják elárulni az ellenségnek a muszlimok gyenge helyeit.

... Amikor a keresztények látták, hogy a muszlimok milyen becsülete-

[1] Dzimmi: nem muszlim kinyilatkoztatott (zsidó, keresztény, zoroastrianus stb.) vallás híve, akivel a muszlim állam védelmi szerződést (dzimmet) kötött. -

sen megtartják adott ígéreteiket, és hogy milyen jól bánnak velük, akkor kíméletlen ellenségeivé váltak a muszlimok ellenségeinek, és segítették a muszlimokat ellenségeikkel szemben. Minden olyan város lakói, amely békeszerződést kötött a muszlimokkal, embereket küldtek ki, hogy szerezzenek híreket a rómaiakról,[2] királyukról és arról, hogy mit terveznek.

És megjöttek a küldöttek és jelentették, hogy a rómaiak akkora sereget gyűjtöttek össze, amekkorát még nem látott a világ...

...Abu-Ubejda és a muszlimok veszedelmesnek tartották helyzetüket. Ekkor Abu-Ubejda írt azokba a városokba kinevezett helytartóinak, amelyekkel békeszerződést kötött, megparancsolta, hogy térítsék vissza a keresztényeknek a tőlük beszedett fejadót és kharádzsot, és elrendelte, hogy ezt mondják nekik: "Visszaadjuk pénzeteket, mert megtudtuk, hogy seregek gyülekeznek ellenünk, ti pedig kikötöttétek, hogy védelmezzünk meg benneteket. Mivel mi ezt nem tudjuk teljesíteni, visszaadjuk, azt amit elvettünk tőletek. Ragaszkodni fogunk a veletek kötött és köztünk írásba foglalt feltételekhez, ha isten győzelemhez segít bennünket ellenségeink fölött". Amikor a muszlimok ezt elmondták a keresztényeknek és visszaadták a pénzüket, amit tőlük szedtek, a keresztények így szóltak: "Vezéreljen benneteket vissza hozzánk az isten és adjon győzelmet ellenségeitek fölött! Ha rómaiak volnának a helyetekben, ugyan semmit sem adtak volna vissza, sőt még azt is elvennék, amink megmaradt, és nem hagynának nekünk semmit."

...A muszlimok és a sokistenhívők elkeseredett harcba bocsátkoztak. Mindkét részről rengetegen hullottak el. Végül is isten segített a muszlimoknak és futásba kergette ellenségeiket.

Voltak olyan városok is, amelyeknek lakossága nem kötött békét Abu-Ubejdával. Amikor ezeknek a városoknak lakosai látták, hogy milyen bántalmazásoknak voltak kitéve a sokistenhívő társaik, követeket küldtek Abu-Ubejdához és békét kértek, Abu-Ubejda megadta nekik a békét, mégpedig ugyanazokkal a feltételekkel, amelyekkel az előbbieknek, de még megtoldotta azzal, a kért kikötéssel, hogy ha olyan rómaiak akadnának közöttük, akik azért jöttek, hogy harcoljanak a muszlimokkal, és most ott tartózkodnának, akkor ezek a rómaiak bocsánatot nyerjenek és holmijukkal, vagyonukkal és családjukkal együtt visszamehetnek a rómaiak országába, a muszlimok nem fogják őket ebben gátolni. Abu-Ubejda beleegyezett, mire megfizették a fejadót és megnyitották előtte városaik kapuit.

Omar válasza vezérének, Abu-Ubejdának,
a szíriai arab haderők parancsnokának

Sikereket aratnak azok, akik megtartóztatják magukat a kapzsiságtól...

---

[2] A bizánciakról van szó.

...Ha egyszer behajtottad rajtuk a fejadót, semmi egyebet nem követelhetsz tőlük, és hatalmad nem terjed ki másra.

Meggondoltad-e, hogy ha mi fogjuk és szétosztjuk ezt a lakosságot, mi marad azoknak a muszlimoknak, akik utánunk jönnek? Allahra mondom, nem fognak embert találni, akit munkára kényszeríthetnének, és végképp elesnek annak lehetőségétől, hogy munkájának gyümölcseit élvezzék.

Az igazhitű muszlimok ezek rovására fognak élni, amig élnek, amikor pedig mi is meghalunk, és ők is meghalnak, akkor a fiaink fognak élni az ő fiaik rovására mindaddig, amig csak úgy lesz, hogy szolgái lesznek a muszlim hit követőinek, amig csak a muszlim hit marad az uralkodó.

Így terheld meg őket fejadóval, ne engedd őket elhurcolni fogságba és tiltsd meg a muszlimoknak, hogy igazságtalanul bánjanak velük, hogy kárt okozzanak nekik és felegyék vagyonukat, kivéve, amikor ez meg van engedve, és becsületesen tartsd tiszteletben azokat a feltételeket amelyekben megegyeztél velük mindannak fejében, amit adtál nekik.

Chrestomathia, I. 238-240. o.

25. A keresztények ruhaviseletének szabályozása

(Abu-Juszuf)

Közben pedig bélyeget kell sütni a keresztények nyakára, mikor az adó beszedése folyik, és amig szemléjük be nem fejeződött... És meg kell parancsolni, hogy egyikük ruhája, hátasállata vagy külseje se hasonlítson a muszlimokéra. Kötelezni kell őket, hogy a durva zsineghez hasonlatos övet hordjanak, és mindannyian ilyennel övezzék fel magukat. Fejrevalójuk keményített vászonból készüljön, nyergeikre kápaposztót akasszanak, szandáljuk szíjait kétszeresre kössék és ne úgy szabják, mint ahogyan a muszlimok szabják; tiltsák meg asszonyaiknak, hogy tevén járjanak; tiltsák meg nekik, hogy új szentélyeket vagy templomokat építsenek a városban, azokon kívül, amelyeket szerződésben kikötöttek maguknak... A keresztényeknek meg kell engedni, hogy a városokban élhessenek és a muszlimok piacain adhassanak és vehessenek, de nem szabad sem bort, sem disznót árúlniuk, és a városokban nem mutogathatják keresztjeiket... Parancsold meg helytartóidnak, hogy kötelezzék a kereszténveket ezeknek a külsőségeknek a tiszteletben tartására. Ezt parancsolta helytartóinak Omar-ibn-al-Khattáb és még hozzátette: hogy külsejük alapján is meg lehessen őket különböztetni a muszlimoktól.

(Al-Gabari)

Ebben az évben[1] al-Mutawakkil kalifa parancsára minden keresztényt arra köteleztek, hogy sárga nyaksálat és övet viseljen, ha lovon ül, csak fából készült kengyelt használhasson, a nyereg hátsó részére, két kis gömböt illesszen, fejrevalójára[2] pedig két gombot, ha valaki ilyent visel, mégpedig úgy, hogy színét meg lehessen különböztetni a muszlimok között használatos kalanszuwától: ruhájára két olyan foltot varrjon, mint amilyen rabszolgáik ruháján van, mégpedig úgy, hogy a folt színe elüssön a felsőruha színétől, amelyre rávarrják, továbbá az egyik folt elöl legyen, a mellen, a másik hátul, az ember hátán, nagysága négy ujjnyi, a színe sárga. Ha keresztény ember csalmát[3] visel, csalmája is sárga színű legyen.

Chrestomathia, I. 240. o.

26. Omar és a fényűzés

Szemelvényünk Ibn al-Athir (megh. 1254-ben) Kitábu' l-Kámul fi-t-Tárikh (A történelem teljes könyve) c. művéből való.

Omar megparancsolta a dzsundok előljáróinak, hogy egy kijelölt napon menjenek be hozzá al-Dzsabijába könnyű fegyverzetű csapataikkal és hagyják helytartóikat kerületeikben. Al-Dzsabija előtt találkoztak vele. Először Jazid és Abu-Ubejda, majd Khalid ment oda hozzá. Valamennyiük lova brokáttal és selyemmel volt letakarva.

Ekkor Omar kődarabokat kapkodott fel és elkezdte őket dobálni, közben ezeket mondotta: "De hamar hűtlenek lettetek régebbi meggyőződéstekhez! Talán az én fogadásomra jöttetek ilyen cicomával? Hogy elkényesedtetek két esztendő alatt! Ha századaitok élén jelentetek volna meg ilyen öltözetben, másokat állítottam volna a helyetekbe." Azok pedig így válaszoltak: "Igazhitűek parancsolója, ne ítélj meg bennünket külsőnk szerint, fegyvereinktől pedig nem válunk meg soha!"

Tornberg, Leyden. T. II. p. 166. (Bulaki kiadás)
(Chrestomathia I. 241. o.)

---

[1] I. sz. 849-850-ben.

[2] A perzsa kalanszuwa szó "magas kucsmát" jelent.

[3] Turbánt.

27. Az Omajjádok

(Jakubi)

Muavija egy Ibn-Uszal nevű keresztényt nevezett ki a himszi kharádzs beszedőjének. Előtte egyetlen kalifa sem nevezett ki kereszténye̊ket ilyen állásra.

Muavija idejében a palesztinai kharádzs 450 000, az urdunni kharádzs 180 000, a damaskosi pedig 450 000 dénárt tett ki.

És Muavija Sziriában, al-Dzsezirben és Jemenben csak úgy, mint Irakban, elkobozta és a maga kizárólagos tulajdonának jelentette ki a királyok birtokában volt földeket. Ezeket rokonai és bizalmas hívei között osztotta szét. Ő volt az első, aki mindenféle ilyen "elvett" birtokkal rendelkezett[1]...

Szulejman-ibn-Abd-al-Melik éppen Ramlában tartózkodott, amikor megtudta, hogy kalifává választották. Ramlában hatalmas mecsetet és uralkodói palotát építtetett, és a Ludda városában élő embereket ide telepítette át. Szulejman leromboltatta ezek luddai házait és Ramlában építtetett helyettük. Büntetéssel sújtotta azokat, aki ebben ellenszegültek, leromboltatta házaikat és megszüntette az odairányuló élelmiszerszállítást, úgyhogy mégis átköltöztek Ludda pedig elnéptelenedett...

És elment Szulejmán Mekkából[2] Jeruzsálembe. Itteni lakását bélpoklosok özönlötték körül és olyan zajt csaptak csengettyűikkel, hogy nem engedték aludni. Mikor tudakozódására felvilágosították, hogy milyen kellemetlenségnek vannak kitéve miattuk az emberek, megparancsolta, hogy égessék el őket máglyán. Hozzátette, hogy ha volna bennük valami jó, isten nem engedné őket ilyen szörnyű kínok között meghalni. Omár[3] rávette, hogy ne tegye ezt, mire megkönyörült rajtuk, de megparancsolta, hogy vigyék el őket egy távoli helységbe, hogy ne járjanak keljenek az emberek között...

---

[1] Asz-szuafi: így nevezték a perzsa király és családjának földjeit, azokat a birtokokat, melyeknek tulajdonosai eltűntek, vagyis mindazokat a földeket, amelyek a hódítás után szabadon maradtak. Voltak ilyenek Szíriában is: tulajdonosaik – görög patriciusok – elpusztultak a háború során vagy a császári sereggel együtt elmenekültek. Ezeket a földeket a muszlim uralkodók bérbe adták ki a parasztoknak, akik a bért az államkincstárnak fizették. Oszman, Muavija és Abd-al-Malik kalifa a tizedfizetés kötelezettségével tulajdon birtokok gyanánt osztotta fel ezeket a területeket. Utóbbi mindazokat a szíriai földeket is szétosztotta, melyek tulajdonosaik halála után gazdátlanok maradtak.

[2] Ide a hidzsra 97. évében, tehát i. sz. 715. szeptember 5. és 716. augusztus 24. között ment ájtatoskodni.

[3] Omar-ibn-Abd-al-Aziz, később Szulejman utódja.

Jazid-ibn-al-Valid lefaragott az embereknek járó pénzekből, mire el is nevezték "Lefaragó Jazidnak". És fellázadtak hatalma ellen az országok.

De Goeje, Leyden, 1892. 328. (Chrestomathia, I. 241-242. o.)

28. Arab forrás a más hitűek szerepéről

(Al-Mukaddaszi)

Al- Mukaddaszi (megh. 1000 körül) könyvének címe: Ahszán at-Takászim fi Ma' fifal al-Akálim.

Itt ritkán találni... olyan muszlimot, aki írni tudna, Tabariya (Tiberias) kivételével, amely város állandóan szállítja az írnokokat. Sziriában és Egyiptomban a kereszténveket használják fel írnokokul, mivel a muszlimok rábízzák magukat az ő nyelvismeretükre és nem kaphatók arra, hogy a nem arabok példájára vállalják az arab írás megtanulásával járó fáradságot. Amikor Bagdadban jártam, pirulnom kellett, amint egy törvényszéki tárgyaláson hallottam, hogy milyen hibásan fejezi ki magát a főbíró. Ott ezt nem tekintik fogyatkozásnak. Szíriában a legtöbb pénzváltó, szövetfestő és tímár – zsidó, a legtöbb orvos és írnok pedig keresztény.

De Goeje, Leyden, 1877. p. 127. (Chrestomathia, I. 242. o.)

29. Abu-Harb felkelése

(Tabari történeti művéből)

Tabari (megh. 923.) világtörténelmét a világ teremtésétől 915-ig kronológiai sorrendben írta meg, összes forrásainak megjelölésével.

Ennek az évnek[1] eseményei közé tartozik az is, hogy Palesztinában feltünt Abu-Harb-al-Mubarak-al-Jamani, és felkelést szított a kormányzat ellen.

[1] A hidzsra 227. évének, vagyis az i. sz. 841. október 21. és 842. október 9. közé eső évnek.

Egy olyan személy, akitől értesüléseimet szereztem, valaki, akiről azt beszélik, hogy ismeri ezt a dolgot, elmondta nekem, hogy Abu-Harb kormányvellenes lázadását a következő körülmény váltotta ki: Abu-Harb távolléte alatt egy katona abban a házban akart megszállni, amelyben Abu-Hardnak vagy a felesége, vagy a nővére tartózkodott. A nő nem akarta beengedni, mire a katona korbácsával rásújtott. Az asszony felemelte a karját, hogy védekezzék, az ütés ezt érte, és ott maradt a nyoma. Amikor Abu-Harb hazatért az asszony sírva panaszkodott a katona erőszakoskodása miatt és megmutatta a korbácsütésnek a karján húzódó nyomát.

Ekkor Abu-Harb fogta a kardját, odament a katonához, aki nem volt elkészülve erre a támadásra, és halálra sebezte. Ezután eltakarta az arcát, hogy fel ne ismerjék, és az udrunni hegyek közé menekült. A hatóságok kutatni kezdték, de senki sem tudta megmondani, hogy hova tünt. Nappal Abu-Harb előjött és bebúrkolózva kiült arra a hegyre, amely menedékül szolgált. Mikor az emberek felfedezték, odamentek hozzá, ő pedig azt tanácsolta nekik, hogy éljenek igazságosan, harcoljanak a hazúgság ellen, és rosszalólag beszélt a hatóságokról, a néppel való bánásmódjukról. Ezt tette mindaddig, amig csak egyszer több, abból a kerületből való földműves ember nem csatlakozott hozzá. Ekkor azt mondta magáról, hogy Omajjád, hívei pedig azt mondták, hogy nem más, mint asz-Szufjani.

Amikor a fentebb említett osztályból már sok híve és követője gyülekezett össze, izgatni kezdett a helyi előkelőségek között, mire a jemenieknek nem is egy vezére is mellészegődött, többek között valami Ibn-Beihasz nevű, a jemeniek között nagy tekintélynek örvendő férfi, és még két más damaskosi ember. Ennek a híre csak akkor jutott el Al-Mutaszim[2]) fülébe, amikor a kalifa már halálos betegségben szenvedett. De azért ezer katonát küldött Abu-Harb ellen Radzsa-ibn-Ejub-al-Hadhari vezérlete alatt.

Amikor Radzsa odaért a lázadóhoz, látta, hogy az egész nép Abu-Harb körül sorakozott fel. Az, aki ezt nekem elmondotta, azt állítja, hogy Abu-Harbnak százezer embere volt. Ekkor Radzsa nem akart megütközni vele, hanem tábort veretett és várt. Amikor eljött a földek megművelésének és bevetésének ideje, és amikor az Abu-Harb mellett felsorakozott parasztok elmentek dolgozni, a földesurak pedig birtokaikra, úgy, hogy Abu-Harbnak alig maradt egy-, vagy kétezer embere, Radzsa akkor vonult fel, hogy megütközzék vele.

A két sereg – Radzsa serege és a "Fátyollal borított" serege – összecsapott. Mikor összecsaptak, Radzsa figyelmesen vizsgálta a "Fátyollal borított" seregét és így szólt embereihez: "Nem látok seregében egyetlen vitézt sem, csak őt magát. Ő majd biztosan megmutatja, mit akar elérni támadásával. Ne végezzetek vele gyorsan". Amint Radzsa mondotta, úgy is történt. A "Fátyollal borított" halogatás nélkül Radzsa seregére rontott. Radzsa így szólt katonáihoz: "térjetek ki előle". Azok kitértek előle, Abu-

[2]) Al-Mutaszim abbaszida kalifa (833-842).

Harb keresztülvágott soraikon és visszafordult. Radzsa megint megparancsolta katonáinak, hogy engedjék keresztül, azok keresztülengedték, Abu-Harb átvágtatott soraikon és visszatért csapataihoz.

Egy idő múlva Radzsa így szólt embereihez: "Még egyszer rátok veti magát, engedjétek keresztül, de amikor vissza akar térni, álljátok el az útját és fogjátok el." Így is történt. A "Fátyollal borított" Radzsa harcosaira vetette magát, azok keresztülengedték, úgyhogy átvágtatott soraikon, majd visszafordult; Radzsa katonái körülvették, megragadták és lehúzták hátaslováról.

Még ezelőtt történt, hogy mikor Radzsa szántszándékkal nem siettette a "Fátyollal borított" elleni harcot, követ érkezett hozzá Al-Mutaszimtól azzal a paranccsal, hogy siessen. Ekkor letartóztatta a követet és vasraverve tartotta, amig csak közte és Abu-Harb között le nem játszódott az, amit elmondtunk. Akkor elengedte a követet. Aznap, amikor Radzsa Al-Mutaszim elé vitette Abu-Harbot, Al-Mutaszim keményen megdorgálta a követtel való eljárása miatt. Radzsa erre így válaszolt: "Ó igazhitűek parancsolója – váltson meg az isten életem árán! – te engem ezer harcossal küldtél százezer ellen, nekem pedig nem volt kedvem sietni és hasztalanul elemészteni magamat is, meg embereimet is; ezért kezdtem húzni-halogatni a dolgot, amig a gyülevész népség le nem apadt, amig nem kínálkozott kellő alkalom, mód és lehetőség a szétverésére. Akkor ütköztem meg vele, amikor hadai leapadtak, ő gyenge lett, mi pedig erősek. És íme, most fogolyként hurcoltam eléd ezt az embert."

Tornberg, Leyden T. XI. p. 5. (Bulaki kiadás)
(Chrestomathia, I. 242-243. o.)

30. Arab utazók Afrika népeiről

Az arab utazók, kereskedők elbeszélései földrajzi leírásaikon túl, érdekes tudósításokat nyújtanak e távolabbi területek bennszülött lakosságáról is. Az alábbi szemelvény, Buzurg ibn Sahrijár ar-Rámhurmuzi (287-342/900-954) tengerészkapitány "Kitáb adzsáib al-Hind" című művéből való, a kelet-afrikai néger "zindzs" törzsek és az arab kereskedő-tengerészek kapcsolatáról ad színes képet.

...És mesélte nekem Abu Muhammed al-Haszan ibn Amru, hogy egy kapitány mondotta neki, aki egyik hajóján elindult az-Zábadzsba; s a Vákvák szigetek[1] egyik falujába jutottak, minthogy a szél ezekre a szigetekre vezette őket.

[1] Az arab szerzők a kelet-afrikai partvidéken, a mai Mocambique déli részét nevezték így.

Amikor a falu lakosai észrevették őket, elfutottak a pusztaságba, ama jószágukkal együtt, amit magukkal tudtak vinni. S az emberek szintén féltek kiszállni a hajóról (a szárazföldre) mivel nem ismerték az országot és nem ismerték a lakosok elszaladásának az okát. Két napig a hajójukon maradtak. Senki sem jött el hozzájuk. Senki sem közeledett s nem bocsátkozott velük tárgyalásokba. És nem volt oka (ennek). Lebocsátottak a hajóról egy embert, aki ismerte a vákvákiak nyelvét. Ő kitéve magát a veszélynek elment, s kiment a faluból a pusztaságba és (ott) talált egy embert, aki felmászott a fára s elrejtőzött rajta. A matróz beszédbe elegyedett vele, s jó volt hozzá, s megvendégelte őt szárított datolyával, ami vele volt, s megkérdezte őt a lakosok elszaladásának oka felől. Biztonságot ígért neki, s megígérte, hogy valamivel megajándékozza, ha megmondja az igazat. Az ember azt mondta neki, hogy amikor a falu lakói meglátták a hajót, úgy gondolták, hogy a hajósok meg akarják őket támadni, s jószágukkal együtt a pusztaságba és az erdő sűrűjébe menekültek.

A kapitány elmondta, hogy a matróz a hajóhoz vezette ezt az embert, s a sziget lakóit a hajó három emberével eme nép királyához küldték szíves üzenettel, s biztonságot ígértek neki és országa népének. [A tengerészek] két darab ruhát, egy kevés datolyát és apróbb ajándékokat adtak ennek az embernek, hogy vigye el a királynak. A király bizalmát fejezte ki irántuk. Visszatértek az ország többi lakosával együtt. A tengerészek együtt maradtak az ország lakosaival s a hajón levő árúikkal kisebb kereskedelmet folytattak velük. Húsz nap sem múlt el, amikor megjelentek náluk egy másik falu lakosai királyukkal a célból, hogy megtámadják ennek a falunak a királyát. A király pedig ezt mondta a tengerészeknek: "Tudjátok meg, hogy ezek az emberek harcolni jöttek ellenem, minthogy úgy vélték [magukban], hogy hozzám került minden [kincs] arról a hajóról. Segítsetek hát nekem s védjétek meg magatokat és engem..."

...Mesélte nekem Iszmáilavajh – és számos tengerész is –, hogy a háromszáztizedik esztendőben[2] elindult hajóján Ománból[3] Kanbaluh felé[4] tartva. És erős szél kezdett fújni és eltérítette a hajót Szufálat az-zindzs felé[5].

A kapitány elmondotta: "Amikor megláttam ezt a helyet, rájöttem, hogy a zindzsik[6] országába jutottunk, akik emberevők. És amikor mi erre a helyre kerültünk, meg voltunk győződve pusztulásunkról. Elvégeztük a [rituális] mosakodásokat, Allahhoz, a mindenhatóhoz folyamodtunk bűnbá-

---

[2] 932.

[3] Arábia délkeleti területén.

[4] Zanzibár.

[5] Szofala.

[6] Kelet-Afrika bantu nyelvet beszélő néger lakosságát nevezik így az arab szerzők.

nóan, s elmondtuk egymásért a megholtak imáit. Ezalatt pedig körülfogtak minket a zindzsik csónakjai s bevittek a révbe. Bementünk, lebocsátottuk a horgonyt s az emberekkel együtt partra szálltunk. Elvezettek minket királyukhoz. Egy fiatalembert láttunk meg, akinek a zindzsikhez mérten szép arca, jó alakja volt. Megkérdezett minket afelől, kik vagyunk. Közöltük vele, hogy az ő országába indultunk. Ő ezt mondta: "Ti hazudtok. Kanbaluhba indultatok, nem pedig hozzánk. A szél hozott [ide] titeket s vetett a mi földünkre. "Mi ezt mondtuk: "Igen, ez így történt. Szavainkkal bizalmadat akartuk megnyerni." Ekkor ő így szólt: "Rakjátok ki árúitokat és kereskedjetek, nem történik bántódástok."

Mondotta [a kapitány]:"És mi kibontottuk árúinkat s kereskedni kezdtünk a legjobb módon. Nem kellett sem adót [fizetnünk], sem [megfizetni] az élelmiszereket. Csak a királynak [kellett] valamit ajándékoznunk, ő pedig hasonlót és [mértékben] nagyobbat ajándékozott nekünk mint ez [ti. amit mi ajándékoztunk]. Több hónapig maradtunk országukban. Amikor pedig elérkezett elutazásunk ideje, engedélyt kértünk tőle [az elutazásra], és ő megadta nekünk az engedélyt. És mi berakodtuk az árúkat s befejeztük (üzleti) ügyeinket. Amikor elhatároztuk magunkat az elindulásra, értesítettük erről a királyt. Ő felkelt s lejött velünk a partra barátainak és gulámainak[7] kíséretében. Beszállt a csónakba s velünk együtt a hajóhoz jött és feljött (a hajóra) hét gulámjával. És amikor ők a hajón voltak, azt mondtam magamban, hogy ezért a királyért Ománban harminc dénárt lehet majd kérni, sőt van rajtuk ruha is, amely húsz dénárt fog érni. Tőlük már legkevesebb háromezer dirhem került hozzánk s ez nem fog nekünk megártani. S odakiáltottam a matrózoknak. Felvonták a vitorlákat s felhúzták a horgonyokat, miközben a király üdvözölt minket, kifejezte baráti érzelmeit irántunk, kért minket, hogy térjünk majd vissza hozzá s szívélyes fogadtatást ígért nekünk, ha majd visszatérünk országába. Amikor pedig a vitorlákat felvonták, és ő meglátta, hogy már hajózunk, arca elváltozott és ezt mondta: "Ti már elindultatok, én búcsúzom tőletek". Felállt, hogy csónakjába szálljon. De mi elvágtuk a csónak kötelét és azt mondtuk neki: "Maradj csak velünk, elviszünk téged a mi országunkba, és méltóképpen megjutalmazunk téged a velünk kapcsolatos jótetteidért, és illő jutalmat adunk neked azért, amit tettél nekünk és cselekedtél". Ő [pedig] mondotta: Óh, emberek! Amikor hozzám kerültetek, én hatalmas voltam. Valóban, embereim meg akartak benneteket enni és elvenni vagyonotokat, amint ezt már másokkal tették, de én jó voltam hozzátok és nem vettem el tőletek semmit. Eljöttem hozzátok, hogy hajótokon búcsúzzam el tőletek, meg akarván tisztelni benneteket a magam részéről. Hát járjatok el velem az igazságosságnak megfelelően, visszaküldvén engem országomba."

Mondotta [a kapitány]: "De mi nem törődtünk szavaival, s nem fordítottunk rá figyelmet. A szél megerősödött, s nem telt bele egy órába, hogy

[7] Testőrség.

az ő országa eltünt szemeink elől. Majd az éjszaka vett minket oltalmába s mi kijutottunk a nyílt tengerre. Beköszöntött a reggel, s a király embereivel együtt a többi rabszolga között volt, s ezekből kétszáz fő[volt nálunk]. Ugyanúgy jártunk el vele, mint ahogy a többi rabszolgával bántunk."

Mondotta [a kapitány] : "És [a király] abbahagyta [a beszédet] és egy szót sem szólt. Nem fordult hozzánk semmivel sem, úgy tett, mintha nem venne észre minket, mintha ő nem ismerne minket és mi nem ismernők őt. Ezután elértük Ománt s eladtuk a királyt társaival együtt a többi rabszolga között".

"És amikor a háromszáz... (kihagyás az eredeti kiadás szövegében, a fennmaradt szövegrész alapján legkésőbb 320(932)-ben) esztendőben elindultunk Ománból, Kanbaluh felé tartva, a szél pedig Szufálat az-zindzs felé vitt, nem hazudunk, meglepődtünk, meglátva ezt az országot. [A zindzsik] észrevettek minket és elénk jöttek. Csónakjaik körülvettek minket. És egyszerre [megláttuk, hogy ezek] azok, akiket mi az akkori látogatás idején ismertünk meg. Ekkor nyilvánvalóvá és minden kétségen felülivé vált számunkra a pusztulás. Egyikünk sem beszélgetett társaival a nagy félelemtől. Elvégeztük a rituális mosdásokat, elmondtuk a halotti imákat és elbúcsúztunk [egymástól] .[A zindzsik]pedig felénk közeledtek és megragadtak minket, a király házához hajtottak minket és bevezettek. Meg voltunk hökkenve. A [trón] széken ugyanaz a király ült, mintha csak egy órája váltunk volna el tőle. Amikor megláttuk őt, elterültünk előtte, erőnk elhagyott bennünket, és nem volt erőnk ahhoz, hogy felkeljünk. A király azonban ezt mondta nekünk: "Ti vagytok barátaim, kétségen kívül". S egyikünk sem volt képes beszélni, és remegtünk a félelemtől. Ő [pedig] mondotta: "Emeljétek fel fejeteket. Én [már] megkegyelmeztem nektek magatoknak és vagyonotoknak." Egyesek közülünk felemelték [fejüket] mások pedig nem tudták felemelni a gyöngeségtől és a szégyentől".

Mondta [a kapitány] : "Ő szívélyes volt hozzánk, amig mi mindnyájan fel nem emeltük fejünket, de mi nem tekinthettünk reá a szégyentől, félelemtől és zavartól. Amikor pedig az ő kegyelmével együtt visszatért belénk a lélek is, így szólt hozzánk: "Óh, [ti] árulók, én[annyit]tettem értetek és jól bántam veletek, ti pedig azzal jutalmaztatok, amit tettetek és elkövettetek." Mi ezt válaszoltuk neki: "Vedd figyelembe, óh király, hogy mi tévedtünk és bocsáss meg nekünk." Ő ezt mondta: "Én már megbocsátottam nektek. Kereskedjetek, mint ahogy akkor kereskedtetek, és senki sem fog ellenetekre tenni". Mi nem tudtunk hinni[szavainak]az örömtől, és azt gondoltuk. hogy ez csupán ravasz fogás[amely]addig szükséges amig árúinkat ki nem rakjuk a partra".

"Kihordtuk árúinkat a szárazföldekre és nagy értékű ajándékot vittünk neki. De ő visszaadta nekünk és ezt mondta: "Ti érdemtelenek vagytok[arra], hogy ajándékot fogadjak el tőletek, és én nem szennyezem be vagyonomat azzal, hogy tőletek ezt elfogadjam. mivel a ti összes pénzetek törvénytelen."

"Mi pedig kereskedtünk. [Majd]elérkezett elutazásunk ideje. Engedélyt

kértünk[a királytól] a berakodásra, és ő megengedte ezt nekünk. Es amikor elhatároztuk, hogy már elindulunk, ezt mondtam neki: "Óh király, te olyasmit tettél velünk, amire mi méltatlanok vagyunk. Mi elárultunk téged és álnokul bántunk veled. De hogyan szabadultál meg és[hogyan] tértél vissza országodba? Ő pedig felelte: "Mikor ti eladtatok engem Ománban, az, aki engem megvásárolt, elvitt egy városba, melyet al-Baszrának hívtak, leírva[a város] ilyen meg olyan. Baszrában megtanultam imádkozni, böjtölni, és egyet s mást a Koránból. Majd az én uram eladott engem egy másiknak, aki elvitt engem az arabok királyának városába, melyet Bagdadnak neveznek". És ő leírta nekünk Bagdad városát. "S ebben a városban megtanultam tisztán [és helyesen] arabul beszélni. Tanultam a Koránt, együtt imádkoztam az emberekkel a nagy mecsetben, megláttam a kalifát, akit al-Muktadirnak[8] hívnak. Bagdadban több mint egy évig maradtam, addig, amig emberek nem érkeztek teveháton Khoraszánból. Néztem ezt a rengeteg embert és megkérdeztem tőlük, hová mennek. Azt felelték, hogy Mekkába mennek. Megkérdeztem tőlük, mi az a Mekka. Ők azt felelték, hogy ott található Allah szent háza, ahová az emberek tisztelegni járnak. S elmondták nekem(Allah)házának történetét. Ekkor azt mondtam magamban: az én utam az, hogy kövessem ezeket az embereket ehhez a házhoz. A gazdának elmondtam, mit hallottam, s láttam hogy ő[maga]nem akar menni s nem fogja megengedni nekem, hogy elmenjek. Akkor én úgy tettem előtte[mintha nem gondolnék erre]amig el nem mentek ezek az emberek. Amikor ők kimentek[a városból], követtem őket, és csatlakoztam az emberek csoportjához. Szolgáltam őket az egész út alatt és együtt ettem velük. Ők két ruhát ajándékoztak nekem, s ezeket öltöttem fel, amikor a tiltott területre[9] léptünk. Megtanítottak engem az istentiszteleti szertartások elvégzésére s Alláh, a mindenható, könnyűvé tette nekem a hadzsot.[10] Féltem, hogy ha visszatérek Bagdadba, gazdám elpusztít és megöl engem. Ezért egy másik karaván nal együtt Egyiptomba mentem és útközben szolgáltam az embereket. Magukkal vittek engem[tevéiken]s megosztották velem élelmüket Egyiptomig. Amikor Egyiptomba érkeztem, megláttam azt az édes vizű folyót, amelyet Nílusnak neveznek. Megkérdeztem, honnét ered a Nílus. Azt mondták nekem, hogy eredete a zindzsik országában van. Megkérdeztem, milyen irányban van a Nílus forrása. Azt mondták nekem, hogy annak a városnak az irányában, amelyet Uszvánnak[11] hívnak, a feketék földjének határán. És én követtem a Nílus partját, bemenve az egyik országba és kijőve a másikból. Az emberektől kértem[alamizsnát]és ők tápláltak engem. S ez volt az én közönséges állapotom. Va-

---

[8] 908-932 között uralkodó Abbaszida kalifa.

[9] A szent városba csak igazhitű muzulmán léphetett be.

[10] Zarándoklat Mekkában a Kába körül.

[11] Asszuán Felső-Egyiptomban.

lamiféle emberek közé kerültem. Ők gonoszul bántak velem: megkötöztek engem (és többi) szolgáik között [olyan dolgot] szándékoztak rám bízni, amelyet nem voltam képes teljesíteni. De én megszöktem. Más emberek közé kerültem, ezek megfogtak engem és eladtak, én pedig [újból] megszöktem. És szüntelenül ilyen helyzetben voltam Egyiptomból történt kijövetelem óta, amig el nem értem a zindzsik országának területét. Én úgy megváltoztam, hogy felismerhetetlenné váltam, s megdermedt bennem a lélek. S nem volt bennem akkora rettegés Egyiptomból való kijövetelem óta, ama veszedelmek ellenére, melyek osztályrészemül jutottak, mint az a félelem, amikor országom felé közeledtem. Azt mondtam magamban, hogy az országban utánam már más király ül [a trónon]. Hatalmába kerítette az országot, neki engedelmeskedik a katonaság, s elvenni tőle a királyságot nehéz. És ha én megjelenek vagy valaki tudomást szerez rólam, akkor engem hozzá visznek, és ő megöl engem vagy ellenem uszít valakit, akit ő hű barátjának tart, és ez megszerzi a fejemet, s ennek révén az ő barátjának fogja magát mutatni. És félelem szállt belém, amely súlyos volt. Rendszerint éjszakánként mentem, országom irányában haladtam, nappal pedig elrejtőztem. Így jutottam el a tengerhez és elkerültem egy hajón valamilyen országig. És én álruhában voltam, úgy hogy nem lehetett felismerni. Majd a tengeren eljutottam addig az országig és egy éjjel a hajó kitett engem országom partjára. Megkérdeztem egy öregasszonyt, igazságos-e a királyuk, aki [a trónon ül]. Ő pedig így szólt: "Allahra esküszöm fiam, nincs nekünk királyunk Allahon, a mindenhatón kívül". És ő elmesélte nekem a király történetét. Én pedig csodálkoztam, mintha nem ismerném őt. [ti. az öregasszonyt] és mintha nem én lennék. Azután azt mondta nekem, hogy az ország lakosai megfogadták, hogy nem tesznek senkit királlyá maguk fölött az előző király után, amig meg nem tudják, mi történt azzal, s reményüket nem vesztik arra, hogy ő [még] él. S ők hírt kaptak a papoktól, hogy korábbi királyuk az arabok földjén van, él és egészséges. Amikor beköszöntött a reggel, elmentem a városba, bementem, elmentem a palotámhoz s bementem, és ott találtam a családomat ugyanabban az állapotban, ahogy elhagytam, csakhogy ők bánatban éltek, ugyanúgy, mint országom lakosai. És elbeszéltem nekik történetemet. S ők csodálkoztak és örvendeztek, s felvették az izlám vallást, amelyet én vettem fel [ti. korábban]. Egy hónappal ideérkezésem előtt tértem vissza királyságomba. És most boldog vagyok és örülök, hogy Allah megajándékozott engem és országom népét az izlámmal, a hittel és az imádságnak, a böjtnek, a hadzsnak, a megengedettnek és a tiltottnak az ismeretével. És én megismertem azt, amit senki sem ismert a zindzsik országában. És én azért bocsátottam meg nektek, mivel ti vagytok hitem megjavulásának az oka. De maradt még bennem egy és más, és én kérem Allahot, hogy szabadítson meg ettől a bíntől".

Mondotta [a kapitány]"És én megkérdeztem: "Mi ez, király?" Ő felelte: [Ez] az én uram, akinek engedelme és beleegyezése nélkül mentem el Bagdadból a hadzsra, és akihez nem tértem vissza. Ha találnék egy hű [embert]

elküldeném neki az én áramat[ti. amennyiért engem vett]és átadnám neki. És ha volna köztetek derék[ember]és volna bennetek becsületesség, akkor én átadnám nektek az összeget, amit ő értem fizetett, hogy adjátok át neki azt, és ajándékoznék neki tízszer annyit annak kárpótlásául, amit ő az én személyemben veszített. Ti azonban hitszegő és ravasz emberek vagytok".

Mondotta [a kapitány]: "És mi elbúcsuztunk tőle. És ő azt mondta:" Menjetek. És ha visszatértek, én ugyanígy fogok kereskedni veletek és még több jót tanusítok majd irántatok. S adjátok hírül a muszlimoknak, hogy jöjjenek el hozzánk, mivel mi már az ő fivéreik lettünk, muszlimok, mint ők. Ami pedig azt illeti, hogy elkísérjelek titeket a hajóra, hát az én utam nem vezet arra". És mi elbúcsuztunk és elindultunk".

Arabszkije isztocsniki... p. 190-191. 193-197.

31. Afrika leírása

Al-Isztakhi Abu Iszhák Ibrahim Ibn Muhamed el-Fáriszi (340) 951-52 körül élt, a klasszikus arab földrajzi iskola első képviselője. "Kitáb maszálik-al-mamálik" (Az országok útvonalainak könyve) című műve az akkori arabok előtt ismert világnak jól tájékozott és pontos leírását adja. Szemelvényeink Afrika leírásából valók. Földrajzi, néprajzi tudósításain kívül jelentősek a núbiai aranybányákra vonatkozó ismertetései.

...Ha elindulsz al-Kulzumból[1] nyugatra a tenger partján, úgy áthaladsz az Egyiptom határaitól [terjedő] pusztaságokon, amig el nem jutsz azokba a pusztaságokba, amelyek az al-budzsához[2] tartoznak. Ezekben aranybányák vannak a tenger partján [levő] városig, melyet Ajzábnak[3] neveznek. Azután pusztaságok húzódnak végig az al-habasa[4] országában, ez pedig a szemben fekvő parton [terül el] Mekkához és Medinához hasonlóan, úgyhogy szemben fekszik Áden környékével. Azután végződik az al-habasa [országa], s a núbiaiak országával érintkezik, amig el nem éri a zindzsik

[1] Vörös-tengeri kikötőváros kb. 1 és 1/2 km-re a mai Szueztől.

[2] Núbia területén élő állattenyésztő nép, másképp "bedzsa".

[3] Afrikai kikötő a Vörös-tenger partján. A XI-XIV. században virágzó város. Jelentős kereskedelmi- és zarándok-kikötő Mekka felé.

[4] Különböző etnikumu népek elnevezéseként használják az arab írók. Így jelölték néha az etiópokat, Északkelet-Afrika egyes népeit, néha Nyugat- és Közép-Szudán lakóit.

országait. A zindzsik országai pedig a legnagyobbak ezek közül az államok közül, s végignyúlnak szemben az iszlám valamennyi országával...

...Ha te elindulsz al-Kulzumból nyugatabbra ettől a tengertől, úgy [meglátod, hogy] ez [a tenger] végigvonul egy víztelen sivatag mentén, amelyben semmi sincs. Ezután a tenger érinti az al-budzsa pusztaságot. Az al-budzsa egy törzs, bőrsátrak lakói, feketébbek, mint az al-habasa, külsőre hasonlítanak az arabokra. Nekik nincsenek sem falvaik, sem városaik, sem gabonaféléik, kivéve azokat, amiket az al-habasa, Jemen, Egyiptom és a núbiaiak városaiból visznek be hozzájuk. Határuk az al-habasa [földje], a núbiaiak földje és Egyiptom földje között húzódik és az aranybányákig vezet.

Ez a bánya az egyiptomi Uszván közelében kezdődik, (végighúzódik) körülbelül tíznapi járóföldnyi távolságra, s eljut a tenger menti erősségig, amelyet Ajzábnak neveznek. Ezen a bányavidéken valamennyi embernek alallákija a neve. Ez a bánya – homok és síkság, amelyen nincsenek hegyek; ennek a bányának a kincseit Egyiptom földjére szállítják ki. Ez aranybánya, ezüst nincs benne. Az al-budzsa [olyan] törzs, amely bálványokat imád és azt, ami megtetszik neki.

Azután a tenger az al-habasa földjét érinti. Ezek keresztények, s szinük közel áll az arabok színéhez a fekete és a fehér között. Ők ezen tenger partján szétszórtan élnek, úgyhogy Ádennel szemközt helyezkednek el. És azt, ami itt leopárdbőrből és tarka bőrökből van, s a jemeni bőrök többségét, amit saruk céljából cserzenek, innét Jemen partjára szállítják ki. Az al-habasa békés nép, amely nem a háború területén él. A [tenger] parton van egy helyük, amelynek neve Zajla, ez kikötő az al-Hidzsázba és Jemenbe való átkeléshez. Ezután a tenger a núbiaiak országának pusztaságát érinti.

A núbiaiak keresztények. Országaik kiterjedtebbek, mint az al-habasa [országa], s több városuk és megművelt földjük van, mint az al-habasának. Egyiptom Nílusa városaik és falvaik között folyik, amig ez az ország át nem megy a homoksivatagba, a zindzsik földjeibe, majd ezután azokba a pusztaságokba, amelyeken keresztül az út lehetetlen.

Majd ez a tenger továbbhalad, amig nem érinti a zindzsik földjét, azt, ami Adennel szemközt fekszik és a tenger mentén terül el. Szemközt vele az izlám valamennyi határa található. S ez [a tenger] ahhoz a tengerhez tartozik, amely al-Hind egyes területeivel szemben terül el, kiterjedtsége és bővízű volta folytán. S tudomásomra jutott, hogy a zindzsik [országának] egyes részein hideg területek vannak, ahol fehér zindzsik találhatók. A zindzsik országa pedig szegény ország, kevés ott a megművelt föld és a vetés, kivéve azokat [a területeket], amelyek az uralkodó birtokaival határosak...

... Ami Zavilát[5] illeti, ez al-Magrib[6] határain belül található. Ez

[5] Líbia területén.

[6] Észak-afrika arab neve.

egy város egy oázis közepén. Zavilának kiterjedt területe van, s ez a feketék földjével szomszédos.

A feketék [asz-szudán] országai terjedelmes országok, ám ezek gyérvízűek és igen szegények; a hegyek között, amelyek ezekben az országokban fekszenek, megvan mindaz, ami gyümölcsökből az izlám országaiban megtalálható, noha [lakosaik] nem eszik ezeket. Eme gyümölcsök mellett vannak náluk más termények és növények is, amelyekkel ők táplálkoznak, és amelyek ismeretlenek az izlám országaiban.

A fekete szolgák, akiket az izlám országaiban eladnak, ő közülük valók. Ezek nem núbiaiak, nem zindzsik, nem al-habasák és nem al-budzsák. Hanem ők egy külön nemzetség, feketébbek, mint valamennyi [többi], s vidámabbak. S azt mondják, hogy [valamennyi] fekete – az al-habasa, a núbiaiak, az al-budzsa és mások – területei között nincs [olyan] terület, amely kiterjedtebb lenne a feketék országainál. S ezek [az országok] délen az al-Bahr-al Muhit partjáig[7] húzódnak északon a sivatag mentén, eljutva Egyiptom pusztaságáig.

...Ami pedig al-Vahátot[8] illeti, úgy ez az a terület, [amely] korábban megművelt volt, vizekkel, erdőkkel, falvakkal és emberekkel; s nem maradt ott [most] senki sem. Napjainkban nagyszámú termény és elszaporodott s elvadult birkák [találhatók] ottan. Az egyiptomi Szaidtól al-Vahátig a déli határ mentén körülbelül háromnapi út a pusztaságon át. Al-Vahát pedig érinti a núbiaiak földjét a pusztaságban és a feketék földjéig terjed...

...Ami az aranybányát illeti, Uszvántól odáig tizenötnapi út. A bánya nem Egyiptom földjén fekszik, hanem az al-budzsa földjén, s Ajzábig terjed. S azt mondják, hogy Ajzáb nem az al-budzsa földjén van, hanem csupán az al-habasa egyik városa. A bánya – ez síkság, amelyen nincsenek hegyek; ezt [a síkságot] csupán homok és sziklatörmelék borítja. Azt a helyet, ahol az emberek gyülekezése folyik, al-Allákinak nevezik[9]. Az al-budzsának nincsenek falvai és nincs termékeny földje, amelyben gazdagság rejlik, ők (az al-budzsa) csak steppelakók. Vannak telivér tevéik; s azt mondják, hogy a tevék közt nincsenek gyorsabbak, mint ezek. Rabszolgáik, tevéik s egyebük, ami földjükön található, Egyiptomba kerül el...

Arabszkije isztocsniki... p. 144-146.

---

[7] "Körülvevő tenger" – az arab írók elképzelése szerint a világot körülvevő óceán.

[8] A Nílus völgyétől Nyugatra a líbiai sivatagban levő oázisok csoportjának elnevezése.

[9] Kiszáradt folyómeder Núbiában, már az ókorban is ismert gazdag aranylelőhely.

32. Az afrikai aranybányákról

Al-Jakubi (Ahmed ibn Abu Jakub ibn Dzsafar ibn Vádih al-Kátib-al Abbászi) arab történetíró meghalt (284-897)-ben. "Történelem" (Tarik) című műve az első arab világtörténelem. A történeti témák mellett földrajzi ismeretek is érdekelték. "Kitáb al-buldán" (országok könyve) című munkájából vettük alábbi szemelvényünket.

Az, aki az aranybányákhoz – aranyrögbányákhoz utazik, Uszvánból indul el addig a két hegy közti helyig, melynek neve al-Dajka, majd tovább al-Buvajba, majd al-Bajdijába, majd Bajt Ibn Zijádba, majd Uzaifirba, majd a Dzsabal al-Ahmárhoz (azaz Vörös hegy), majd a Dzsabal al-Bajádhoz (azaz Fehér-hegy), majd Kabr Abu Maszudba, majd Afárhoz, majd Vádi al-Allákiba; mind ezek a helyek aranybányák, ahová az aranyászók mennek.

Vádi al-Alláki pedig nagyobb városra hasonlít; itt kevert a lakosság arab és nem arab – aranyászók; vannak itt piacok és van kereskedelem. Italuk pedig a Vádi al-Allákiban ásott kutakból származik. S azok többsége, akik al-Allákiban [élnek], a banu Hanifa ágából való Rabia törzs emberei, al-Jamáma lakosai közül[1], akik családjaikkal és ivadékaikkal ide költöztek.

Vádi al-Alláki és az, ami körülötte fekszik – aranyrögbányák; bármely helyen, mely határos vele, valamennyi törzsből való kereskedők dolgoznak, s a kereskedőkön kívül fekete rabszolgák, akik a föld ásásával foglalkoznak, majd kiemelik a rögöket, a sárga arzénhez hasonlóan, azután pedig olvasztják.

Al-Allákitól pedig addig a helyig, melyet Vádi al-Hilnek neveznek, egynapi járóföld, majd addig a helyig, melynek neve Anab, majd addig a helyig, amelynek neve Kijar, ahol a rögök kutatására gyülekeznek az emberek; itt al-Jamáma lakosai közül, a Rabia törzsből való emberek vannak. Al-Allákitól addig a bányáig, melyet Bati Báhnak neveznek, egynapi járóföld van. Al-Allákitól addig a helyig, melynek neve Amád, kétnapi járóföld; addig a bányáig, melynek neve Má asz-Szahrá, egynapi járóföld; az al-Ahsábnak nevezett bányáig kétnapi járóföld; a bányáig, melyet Mizábnak neveznek melyet a Balli és a Dzsuhajna[2] törzsekből való emberek laknak, négynapi járóföld, és addig a bányáig, amelyet Arba Bathának neveznek, kétnapi járóföld.

Al-Allákitól Ajzábig négynapi járóföld. Ajzáb pedig kikötő a sós tenger partján, innét hajóznak el az emberek Mekkába, al-Hidzsázba és Jemenbe.

---

[1] Észak-arábiai törzs egyik ága, Jemenben telepedtek le.

[2] Jemeni törzsek.

S ide érkeznek a kereskedők, akik rudaranyat, elefántcsontot és egyebet hoznak magukkal.

Al-Allákitól Barkánig, és ez az utolsó az aranybányák közül, ahová a muszlimok elmennek, harmincnapi járóföld; al-Allákitól pedig addig a helyig, melyet Dahnak neveznek, melyet a banu Szulajm[3] törzsből való emberek és egyéb mudariták laknak, tíznapi járóföld.

Al-Allákitól ama bányáig, melynek neve Asz-Szanta, ahol a mudariták és egyebek közül való emberek élnek, tíznapi járóföld; al-Allákitól addig a bánváig, melyet al-Rafknak neveznek, tíznapi járóföld, s al-Allákitól ama bányáig, melynek neve Szahtit, tíznapi járóföld.

Ezek azok a bányák, amelyekbe a muszlimok eljutnak, s amelyekben az aranyrögök kutatására elindulnak.

Zavila

Vaddán[4] mögött van a Zavila[5] területe, amely délről határos vele. Ők muszlimok, mindnyájan elvégzik a hadzsot (Mekkába)... Ők fekete rabszolgákat szállítanak a feketék miri, zagáva, maravi és egyéb törzséből mivel közel vannak hozzájuk, és ők a feketéktől rabszolgákat zsákmányolnak.

Tudomásomra jutott, hogy a feketék uralkodói eladják a feketéket bármiféle zavar és háború nélkül is. Zavilából származnak a "zavilija" bőrök. Zavila a pálmák és durra vetések és más növények országa. Itt vegyes lakosság van khoraszániakból, bafaiakból és kufaiakból.

Zavila mögött tizenötnapi járóföldre van egy város, melyet Kuvvárnak[6] neveznek. Benne egyéb törzsekből való muszlimok élnek; többségükben berberek és ők feketéket hoznak...

...Szidzsilmászából[7] pedig annak, aki utazik, elindulva a kibla irányába [azaz délre], el akarván jutni a feketék egyéb törzseiből való feketék országába – körülbelül ötvennapi járóföld, ha a sivatagon keresztül megy.

Ezután a szanhádzsák[8] közül való néppel találkozik, amelynek neve anbija. Nekik nincs állandó foglalkozásuk; ők mindnyájan turbánnal kötik be fejüket; ilyen az ő szokásuk. És nem öltenek magukra inget, hanem csu-

---

[3] Nedzs- és Hidzsaszbeli törzs, a 8. században telepedtek le Egyiptomban.

[4] Város a Dzsafra-oázisnál Tripolitanában.

[5] A mai Fezzán területén Líbiában.

[6] Oázisok vidéke a Szahara északkeleti részén.

[7] Dél-marokkó területén; ma már nem létező város. Nyugat-Szudánból a Szaharán át vezető karavánút végállomása volt.

[8] Berber törzsek.

[9] Város Nyugat-Szudánban.

pán beburkolóznak ruhájukba. S eledelüket a tevék adják, s nincsenek nekik vetéseik és ennivalójuk.

Majd elindul ama terület felé, amelynek neve Gaszt[9], ez pedig megművelt völgy, amelyben van lakosság. Ott található az ő uralkodójuk. Nekik nincs sem hitük, sem törvényük. Az uralkodó rablótámadásokat hajt végre a feketék országai ellen, és az ő birodalmaik nagyszámúak.

Arabszkije isztocsniki... p. 41-44.

33. Tengeri kikötők és keleti kereskedelem

Abu Bekr Ahmed ibn Muhammed ibn Iszhák al Hamadáni, akit Ibn al Fakih-nak (a törvénytudó fia) is neveznek 290(902-903) körül írta műveit. "Kitáb al-buldán" (Országok könyve) című munkája nem tartozik a szigorúan tudományos földrajzi munkákhoz. Célja az egyes országok érdekes sajátosságainak bemutatása. Szemelvényünk "A tengerekről és ezek furcsaságairól" című fejezetből a távolkeleti arab kereskedelmi utakról ad képet. -

... Szulejmán, a kereskedő, azt mesélte, hogy a kínai hajók nagyobb részét Baszrából, Omanból hozzák és Szirafban[1] rakják meg. Így történik, mivel ezen a tengeren gyakoriak a hullámzások és a tenger egyes helyein kevés a víz. Amikor az árukat berakták, édesvizet vesznek fel eme tenger egyik helyén, melynek neve Maszkat, és itt van a vége Omannak, Sziráf és eme hely között a távolság mintegy kétszáz farszah.

Ennek a tengernek a keleti részében, ama területeken, melyek Sziráf és Maszkat[2] között [fekszenek], található a banu-sz-Szuffák[3] lakta part és az Ibn Dzáván[4] sziget. Eme tenger nyugati részében terülnek el Oman hegyei, s van köztük egy hely, melynek neve Durdur. Ez egy szűk szakadék két hegy között, amelybe a kisebb hajók bemehetnek, de nem mehetnek be a kínaiak [ti. hajók]. Ezen a helyen két hegy van Kuszajr és Uvajr. Amikor elhagyod a hegyeket, eljutsz arra a helyre, melynek neve Szuhár – az

[1] Kikötő a Perzsa-öbölben.

[2] Oman keleti partján.

[3] Az Ománi-öböl partvidékének lakosságát nevezi így.

[4] A Perzsa-öbölben levő sziget.

Ománi tengerszoros. Maszkatban pedig a vizet az ottani kútból veszik. S van ott egy hegy, és azon juhpásztorok élnek Oman országaiból. Innét a hajó al-Hind[5] országai felé indul és Kulumaliba[6] igyekszik. S ezen a helyen van al-Hind országainak őrhelye. Itt van édesvíz. Amikor a tengerészek ott vizet vesznek fel, a helyi lakosok a kínai hajótól ezer dirhemet szednek, más hajóktól pedig tíz-húsz dénárt.

Mali[7] al-Hind országai közé tartozik. Maszkat és Kulumali közt a távolság egy havi út. Kulumali és Harkand-tenger[8] között körülbelül egy havi út. Ezután a hajó elindul Kulumaliból a Harkand tengerre. Amikor átvágnak ezen a tengeren, eljutnak arra a helyre, melynek neve Kalabár[9]. Eme hely és Harkand között vannak a szigetei [annak] a népnek, melyet landzsnak hívnak. Ezek az emberek nem ismerik a beszédet és nem öltöznek ruhákba. Ők ritkás szakállúak. Nem látni közöttük nőket. Ezek az emberek ámbrát adnak egy darab vasért. A szigetről csónakokon mennek ki a kereskedőkhöz, s kókuszdiókat visznek magukkal. A kókusztej fehér. Amikor ezt isszák, ez édes, mint a méz, és ha állni hagyják egy napig, úgy részegítővé válik. És ha több napig hagyják állni, akkor megsavanyodik és vasért árusítják, s az üzletet taglejtésekkel kötik meg. A landzs (nép) ügyes a tengerhajózásban. Néha elveszik a kereskedőktől a vasat, nem adva nekik semmit cserébe.

Ezután a hajó eljut ahhoz a helyhez, melynek a neve Kalabár. Ez al-Zábadzs[10] egyik birodalma, al-Hind országától jobbra terül el. Kalabár népét az uralkodó fogja egybe. Ágyékkötő szolgál ruhájukul. Ezután a hajó ama hely felé indul, melyet Tujumának hívnak. Ott van édesvíz, s a távolság odáig tíznapi út. Ezután – ama hely felé, melyet Kadrandzsnak[11] neveznek, ez tíznapi távolságra fekszik. Ezen a helyen van édesvíz, ugyanúgy mint al-Hind többi szigetein is. Valójában ott kutak vannak ásva, melyekben édesvíz van. Kadranzsban pedig egy elég magas hegy van.

Ezután a hajó ama hely felé indul, melynek neve asz-Szinf[12] és ama hely felé, amelyet Szandarfulátnak[13] neveznek, ez pedig sziget a tengerben, a távolság idáig tíznapi út. Ezután elindul a tengeren, melynek neve Szandzsá, asz-

---

[5] India.

[6] Kulum Malaja, kikötő a Malabari partvidéken.

[7] Maláj neve a korai arab szerzőknél.

[8] A Bengáli-öböl déli része.

[9] Kikötő a Malakka-félszigeten.

[10] Jáva szigete.

[11] Az Indokínai félsziget déli csúcsán levő kikötő Panduranga.

[12] Indokínai terület, Kokinkína keleti és déli partvidéke.

[13] Pulo-Kondor szigete.

Szin[14] kapui felé, ezek pedig hegyek a tengeren. Minden két hegy között szoros van, amelyen a hajó áthaladhat. Majd asz-Szin felé halad. Szandarfulától pedig asz-Szinig a távolság egyhónapi út. Ha pedig a hegyek között megy, ahol a hajók áthaladhatnak, úgy a távolság mindössze hétnapi út lesz. Amikor pedig áthaladsz a kapuk között, akkor eljutsz egy helyre, [ahol] édesvíz van, melynek neve Han-fu.[15] Itt nappal és éjjel kétszer van dagály és apály...

A különbség, amely asz-Szin országai és
al-Hind országai között fennáll

Azt mondják, asz-Szinban nincsenek szebb és jobb áruk azoknál, amiket a kereskedők Irakba szállítanak. Ami pedig ezt illeti, ami asz-Szinban marad, úgy ez rossz és semmi jó sincs benne.

Asz-Szin valamennyi lakosának ruhául mind télen, mind nyáron a selyem szolgál. Némely férfi köztük öt pár selyem salavárit (buggyos nadrágot) is felhúz, hogy megvédje lába alsó részét a nagy nedvességtől. Ami a levegőt illeti, ez forró. Ők nem ismerik a turbánt. Eledelük a rizs. Uralkodóik búzakenyeret és húst esznek. Datolyapálma kevés van náluk, nabizt[16] rizsből készítenek. Ők nem mosakosznak vízzel, s megeszik a döghúst. A nők nem takarják be fejüket és hajukba fésűket dugnak. S néha némelyiküknek a fején majd húsz fésű is van elefántcsontból. A férfiak pedig a fejükre valami olyat tesznek, ami hasonlít a kalanszuvira (fejkendő)...

A hinduk pedig nem esznek búzát, ők csak rizst esznek. Szakálluk hosszú szokott lenni, úgyhogy néha némelyiküknél három könyök hosszú szakállt is láthatsz. Amikor közülük valaki meghal, fejét kopaszra borotválják és leborotválják szakállát. Ők elválaszthatatlanok az igazságtól, s tiltják a mértéktelenséget az evésben és az ivásban a hét mind a hét napján...

A hinduk ismerik a varázslást, és ők mindnyájan azt állítják, hogy van lélekvándorlás. Hitük ágazataiban különböznek egymástól. Al-Hind lakosai orvosok, bölcsek és csillagászok (csillagjósok). Lovuk kevés van. Uralkodóik nem tartanak saját seregeket. Ők dzsihádot[17] hírdetnek és (az emberek) felkelnek (hadra) a maguk költségére. A hinduknak nincsenek városaik. Ágyékuk köré kötőt kötnek. Arannyal és karpereccel díszítik magukat, mind a férfiak, mind a nők. A hinduk megengedik a házasságtörést, kivéve Kimár[18] uralkodóját. Ő pedig tiltja a házasságtörést és a bort.

---

[14] Kína.

[15] Kínai város.

[16] Erjesztett ital.

[17] Szent háború a hitért.

[18] Kambodzsa.

Al-Szin országa egészséges és szép. Városai nagyok, magaslatokon terülnek el, fallal vannak megerősítve és körülvéve. Országuk a legegészségesebb, ott a legkevesebb a betegség, és a levegő jó illatú. Ott szinte nem is látni sem félszeműeket, sem vakokat, sem nyomorékokat. Náluk fizetésük van a (katonáknak), amint az araboknál is lajstrom szerint (fizetnek). És azt mondják, hogy al-Hind és asz-Szin között harminc uralkodó (bír országot). Közülük a legkisebb uralkodó bír azzal, amivel az arabok uralkodója bír. Al-Hind valamennyi uralkodója értékes díszeket hord.

Al-Hind országában van egy királyság, a tenger partján, melynek neve Rahmá (Ruhmá). Ezt nő kormányozza. S az ő országa veszélyes annak, aki ott találtatik. Az, aki Al-Hindból (ti. al-Hind többi részéből) ide belép, meghal. A kereskedők pedig bejárnak ide a nagy jövedelmek okából.

Ezután eljutsz az-Zábadzs[19] országba. A nagy uralkodó neve (itt) almihrádzs.[20] Eme szó magyarázata: "királyok királya". Ő utána nincs senki, mivel ő a legszélső szigeteken van. És ő igen jó uralkodó. S ebben az országban vannak erdei mocsarak, amelyekben rózsa terem. Ha kihúzzák a mocsárból, elpusztul...

Kimár birodalma pedig négyhónapi járóútra terjed ki. Mindnyájan bálványokat imádnak. Kimár uralkodója leányokkal hál, kiknek száma négyezer. Ámbrát Saláhit szigetéről hoznak be, borsot Maliból, szantált és szantálfát Saláhit déli területeiről, szegfűszeget, szantálfát, kámforfát, szerecsendiót az-Zábadzsból. Az-Zábadzs déli irányban fekszik nem messze asz-Szintól, (attól) az országtól melynek neve Fanszur (Fajszur). Kámforlevelet és indigót asz-Szind területéről hoznak be, bambuszt (abból) az országból, melynek neve Lankbálusz[21]. Kalahot Khoraszán területéről, datolyafürtöket Omanból, rubintot és gyémántot Szerendidből[22]. És úgyszintén (hoznak be) orrszarvúakat, pávákat, papagájokat, szindi kakasokat, mindenféle aromatikus esszenciákat és orvosságokat.

Arabszkije isztocsniki... p. 54-58.

---

19) Jáva.

20) Maharadzsa.

21) Nikobár szigetek.

22) Ceylon.

34. VI. Alfonz elfoglalja Toledót

A reconquista kezdeti szakaszára vonatkozó krónikarészlet a királyi hatalom és a mór lakosság kapcsolatát mutatja be.

867. fejezet. Ebben az évben (1085) Alfonz király roppant sereget gyűjtött össze, nagyobbat, mint bármikor, és felvonult Toledo ellen, miként ez korábban is megtörtént, és körülfogta a várost. A mórok jól megerősítették Toledót, a várost falak vették körül, és biztosan védte a Tajo folyó is. De nagy tömeg ember torlódott össze Toledóban, kimerültek a készletek és a mórok kénytelenek voltak átadni a várost Alfonz királynak. Szent Orbán napján történt ez, május hónap tizenkettedik napján.

A mórok azzal a kéréssel fordultak a királyhoz, hogy hagyja meg őket a városban, s hogy megtarthassák házaikat, vagyonukat és mindazt amit bírnak. Alfonz király úr úgy rendelkezett, hogy az Alcazarban és az Alcantarai kapunak az előbbi felé eső oldalán levő kertekben éljenek, továbbá meghagyta, hogy a mórok ugyanazt a fejadót fizessék, amelyet a mór királyok szedtek tőlük, és azonkívül kijelentette, hogy a főmecset örökre a mórokat illeti meg. Ez volt a megegyezés, amelyet Alfonz király úr és a mórok egymás között kötöttek Toledó bevétele után.

A megegyezést ezután megerősítették és hitelesítették aláírásukkal a keresztények pedig megvetették lábukat a városban, s a király hadjáratot vezetett azok ellen a városok és falvak ellen, melyek Toledó környékén fekszenek. Mindazok a földek, amelyeket meghódítottak, a mieink lettek, miként erről Rodrigo toledói érsek úr beszámol... És a királyi trónt átvitték a toledói királyi udvarba, ahol kőfalakat és erős várakat emeltek. Mint annak előtte, csak vert falak voltak ekkor tájt Toledóban. Így mesélik azok, akik ismerik a régi hagyományokat. Azonkívül letelepedtek Toledóban keresztény hitet valló emberek is, mégpedig tartósan és annyian voltak, hogy számban felülmúlták a város előbbi lakosságát. Ezután Alfonz király úr látván az Úr áldását, megparancsolta, hogy attól fogva cortesei Toledóban gyűljenek össze. És felhivatta a "ricos ombres"-eket[1] az egész országból, hogy jöjjenek Toledóba, és azokkal együtt megjelentek más neves férfiak, érsekek, püspökök, apátok és egyéb papi személyek is...

A. Huici, Cronicas latinas de la Reconquista, Valencia, 1913. T. II. (Chrestomathia, II. 229-230. o.)

[1] Ricos ombres (szó szerint nemes emberek) hatalmas földesurak, a kasztiliai királyság feudális főnemességének képviselői.

35. Valencia ostroma (1092)

Az ismeretlen arab szerző művéből vett részlet érdekessége, hogy az eseményeket nem keresztény oldalról világítja meg. Az E. Lévy-Provençal által Marokkóban talált kézirat nyomán spanyol fordításban közölte R. Menendez-Pidal.

Midőn Alkadir Valenciát hatalmába ejtette, újításokat vezetett be, ítéleteket függesztett fel, és igen megvetésre méltó magatartást tanusított; Alfonzzal[1] baráti kapcsolatba lépett, ajándékokat küldött neki és fenntartotta vele az összeköttetést... Valencia lakói, akik gyanakodtak, hogy városukat Alfonz király kezére fogja játszani, amint azt annakidején Toledóval tette, összefogtak és megegyeztek, hogy megölik. Ibn Gahhafot választották vezetőjükké. Ő pedig behatolt Alkadirhoz és megölte őt, amint már említettük, hétfő este, Ramadan hava 23-án. Midőn következő reggel, kedden, 485 Ramadán hava 24-én[2] Ibn Gahhafot uralkodónak kiáltották ki, ő a palotába vonult, ahol nagy mennyiségű pénzt, ingó javakat és királyi kincseket talált és vett birtokba. Ibn Gahhaf Játivában tanult jogtudományt Abu Amru Abd al-Barr-nál, Abu l'Abbasz al- Idri-nél és más tudósoknál pedig Mohamedről hallgatott előadásokat.

Valencia ura maradt, amig egy bizonyos keresztény grófot, akit "El Campeador"-nak neveztek, ami annyit jelent: "a hadak ura", és akinek neve Rodrigó volt, ellene nem vonult. Ez el akarta foglalni Valenciát és ezért makacs ostromba kezdett, ezáltal megakadályozta az élelmiszerrel való ellátást, hadigépeket állított fel és hozzálátott, hogy a falakat aláássa. Az ostromlottak élelmiszerei elfogytak, patkányokat, kutyákat és döghúst ettek, végül már egymást ették meg, és mihelyt valaki éhenhalt közülük, a többiek felfalták. Végül lehetetlenné vált az ellenállás. A város akkori helyzetéről és az ostromról Ibn Alkama könyvet írt, mely az olvasót könnyekig meghatja és az értőt megrendíti.

Midőn felismerték, hogy ez a kétségbeejtő állapot még hosszan eltarthat, midőn a türelem végül is kimerült és nyilvánvalóvá vált, hogy az Almoravidák[3] visszavonulnak Andaluziából, s már senkitől sem lehet segítségre számítani, akkor elhatározták az ostromlottak, hogy átadják a vá-

---

[1] Kastiliai VI. Alfonz király (1073-1109). Toledó utóbb említett bevétele 1085-ben következett be.

[2] 1092. október 28. csütörtökre esett és nem keddre.

[3] Az almoravidák, arabul al-murabitun, muzulmán szekta volt, melyet 1040-ben egy berber teológus, név szerint Ibn Jasin al Ghuzuli alapított Marokkóban. Egész Északnyugat-Afrikában hatalomra jutva, 1086-ban átmenetileg Spanyolországban is felléptek, 1090-ben magukhoz ragadták az ottani arab országrészek feletti uralmat.

rost a Campeadornak és felkérik őt, biztosítsa nekik személyük, javaik és családjuk biztonságát. A Campeador a maga részéről azt a feltételt szabta, hogy Ibn Gahhaf szolgáltassa ki neki Alkadir minden kincsét. Miután kölcsönösen megállapodtak a feltételekben, mindkét fél részéről aláírták a békeszerződést és megnyitották a kapukat. A Campeador bevonult a városba, megtelepedett a palotában és birtokba vette Valenciát. Ez 488-ban[4] történt. Ibn Gahhaf uralma eszerint három évig, négy hónapig és hét napig tartott.

Rövid idő múlva a Campeador megölte Ibn Gahhafot. Ennek az volt az oka, hogy Ibn Gahhaf, midőn kiszolgáltatta a Campeadornak – Isten büntesse meg őt – Alkadir kincseit, egy igen értékes ékszert megtartott magának. Midőn erről valami a Campeador fülébe jutott, kérdőre vonta Ibn Gahhafot az ékszer felől; ő azonban tagadta, hogy az a birtokában lenne. Erre a Campeador megeskette őt efelől tanuk, jelentős muszlimok és keresztények jelenlétében. Ibn Gahhaf meg is esküdött, hogy sem nem látta azt a bizonyos ékszert, sem birtokában nincs, mire a Campeador szabadon engedte őt. Nem sokkal ezután mégis bizonyságot nyert arról, hogy Ibn Gahhaf mégis csak birtokolja az ékszert.

Abu l'Abbas Ahmed Ibn Alkama azok közé tartozott, akik úgy ennél az eseménynél, mint az ostromnál jelen voltak; ő beszéli el, hogy a Campeador Ibn Gahhaf kincseit kikötötte a maga számára, és hogy Ibn Gahhaf csak egy csomó holmit és ingó javat adott át neki. Erre mondta a Campeador: "Akinek ilyen holmijai vannak, annak ne lenne pénze?" Feldühödve megparancsolta, hogy vonják kínpadra. Miután borzalmasan megkínozták, megparancsolta a Campeador, hogy gyűjtsenek sok fát és ássanak egy gödröt. Ide bevezették Ibn Gahhafot, körülrakták fával és meggyújtották azt. Ibn Gahhaf kezével maga húzta magához a lángoló máglyát, hogy halálát hamarabb előidézze.

Valencia a Campeador hatalmában maradt, mig csak az almoravida Mazdali 495-ben[5] fel nem szabadította.

R. Menendez - Pidal, La España del Cid, T. II. p. 796-798.

[4] Keresztény időszámítás szerint 1095.

[5] 1101 vagy 1102. Valójában ez már 1099-ben megtörtént.

36. Szaladin szultán jellemzése

Abu Sáma, a két kert könyve II. rész az 1193. évből. A szerző (megh. Damaszkuszban 1267-ben) kiváló tudós és történetíró. Szaladin nagy vonzóerőt gyakorolt rá. Mint maga tudósít erről: "A két kert könyve egyrészt írásban megtalált források, másrészt szóbeli közlések nyomán készült összeállítás. Szaladin szultán (Juszuf ben Ajub Szalah ed-Din) a keresztények legnagyobb ellenfele volt a keresztes hadjáratok idején.

Szombaton, Rábi I. havának 13-án[1], a Szaladin haláláról szóló hírt azzal a további értesüléssel beszélték Bagdádban, hogy őt Al-Fadil[2] tanácsára azzal a karddal temették el, melyet a szent háborúban használt; azt is mondták hogy ő ezt a kardot magával vitte a paradicsomba. Al Fadil a holttestet megmosta a damaszkuszi imámmal együtt és saját költségére felöltöztette. Azt mondták nekem, hogy ő látta, amint a Próféta[3] néhány kísérőjével Szaladin sírjához zarándokolt, és a sír előtt a rácsnál áhítatosan meghajolt. Arról is értesültem Al- Fadil némely leveléből, hogy a szultán elhunytát követő éjjelen egy férfi azt mondta neki: "ő kiment a fogságból úgy mint Juszuf."[4] Aki ezt mondotta, az a Próféta kíséretéből való volt. A mi szultánunk megtalálta a másik világban azt, amit itt nem találhatott meg; megnyilt neki a Paradicsom kapuja; ez volt az ő utolsó hódítása! Másvalaki megjegyezte, hogy a szultán halálával az Iszlám elvesztette hősét, és hogy Allah kardját, mely az ellenség ellen kivonatott, visszadugták hüvelyébe. Az elhunyt szultán tizenhét fiút és egy kis lányt hagyott hátra, továbbá áldott emléket a hátramaradottaknál. Kincstárában csak egy dinárt és 36 dirhemet[5] találtak, mert ő a pénzt oly gyorsan, amint az befolyt, ismét kiadta. Ha valaki szükségében támogatást kért tőle, mindig készen állt nála egy barátságos szó, és ha pillanatnyilag nem állt pénz rendelkezésére, úgy megígérte azt egy későbbi időre, és megadta, még hosszabb közbeeső idő után is a megígért előlegeket. Allah útján járva nem riadt vissza a szent háborúban semmiféle kiadástól, hogy leküzdje az ellenséget, melynek vesztére törekedett; sem az olyantól, mely jámborhitű muszlimok ellátására szolgált. Allahnak ezen az útján járva a szent há-

---

[1] Mohamedán hónapnév; 1193. március 19. Szaladin március 3-án halt meg.

[2] Kádi (bíró) Szaladin uralkodása idején; a szerző többek között Al-Fadil levelét is felhasználta könyvéhez.

[3] Mohamed.

[4] A bibliai József. Vö. a Korán tizenkettedik szurájával, amely részletesen elbeszéli József történetét.

[5] A mohamedánok a pénzeket bizánci nevekkel illették: dínar = dénár, dirhem = drachma. Az értékviszonyokat még megközelítőleg is nehéz meghatározni.

borúban egyetlen lovat sem öltek vagy sebesítettek meg anélkül, hogy ő a veszteséget kegyesen egy másikkal ne pótolta volna.

A szultán az egyszerű öltözetben lelte örömét, úgy mint vászon, pamut vagy gyapjúban, szeretett ruhadarabokat ajándékként kiosztogatni. Amennyire lángolt a gyűlölettől a hitetlenek ellen, annyira tele volt szíve szeretettel a muszlimok iránt. Aki mellette ült, nem sejtette, hogy a szultán a szomszédja, hanem azt kellett gondolnia, hogy egyik testvére. Természete szerint szelíd volt, megbocsátani kész, igen bőkezű.

Naponta ötször szigorúan imádságot tartott, anélkül, hogy azt óráról órára halogatta volna; imámja[6] mindig a közelben tartózkodott, és ha egy nap távol maradt, akkor egy tudóst jelölt ki, akit megfelelőnek ismert. Szaladin számára mértékadó a Korán törvénye volt – más után nem nézett –, Allahban nap mint nap egyformán bízott.

Ed. Georgens – R. Röricht, p. 199.

37. Zarándokhelyek vezérkalauza

Abu-l Hasszán Ali ibn Abu Bakr al-Haravi (megh. Aleppoban (611) 1215-ben "Kitáb-az-Zijárat" című könyvében pontos jegyzékét adja az iszlám területén fellelhető zarándokhelyeknek, s miközben kora vallási életének dokumentumát közli, leírja mindazt, amit utazásai során megcsodált, s elmeséli az egyes helyekhez fűződő történelmi hagyományokat, népi legendákat.

Damaszkusz

Nincs az Iszlám egyetlen országában sem, a damaszkuszi Nagy Mecsethez hasonlítható szentély, a jeruzsálemi al-Aksza mecseten kívül, mind építészeti szépsége, mind a világi és vallási tudomány területén való aktivítása miatt. A Herat-i, Balh-i és Szidzsisztán-i nagymecsetek a főhatósága alá tartoznak; ami a Nagy kupola[1] aranyozott mozaikjait illeti ilyeneket én csak a rómaiak országainak szentélyeiben láttam, amelyekről később lesz szó, ha az Isten is úgy akarja. A Nagy Mecsetben a Sas kupola alatt, kis fehér-fekete erezetű márványoszlopok vannak, amelyekről azt mondják, hogy Bilkisz trónszékéből valók,[2] de csak egyedül Isten ismeri

[6] Előimádkozó.

[1] "Kubbat an-Naszr" a nagymecset központi kupolája.

[2] Sába királynője, akinek trónszékét említi a Korán.

az igazságot. Azt is mondják, hogy a Nagy Mecset nyugati minaretje, amelyben Ganzali és Ibn Tumart, Maghreb uralkodója tartózkodott, a tűzimádók temploma volt, s midőn itt fellobbant a láng Hauran emberei ebbe az irányba fordultak. Jelenleg nagyszámú "szent" tartózkodási helye. A keleti minaret – mint mondják –, az a "fehér minaret", amelyre leereszkedik majd Isza ben Marjam.[3] Egy kő található itt Músza sziklájából, amelyet midőn megütött "tizenkét forrás szökött fel belőle",[4] Isten az aki egyedül tudja az igazságot. De azt is mondják egyesek, hogy a minaret, amelyre a Messiás le fog szállni a damaszkuszi Mária templom[5] mellett van, azonban csak Isten egyedül ismeri az igazságot. A Nagy Mecsetben a Kincstár kupola, vagyis a nyugati kupola alatt tartják számon Aisa sírját, amely valójában a Baqi-i[6] temetőben található, de egyedül az Úr tudja az igazságot. A Nagy Mecset kapuján, amelyet bab az-Zijada-nak neveznek, egy lándzsa töredék van felfüggesztve Halid ben al-Valíd[7] lándzsájából, és az Isten egyedül tudja az igazságot.

A Tibériáde fürdő

A tibériádei fürdő, melyet a világ csodái közé számítanak, és amely valóban egyike azoknak, nem azonos a város-kapunál a tó oldalán található fürdővel, mivel ehhez hasonlót nagyszámban találhatunk a világban. Ez a fürdő a tibériádei kerület egyik vízmosásában, al-Huszajnija nevű falutól keletre helyezkedik el, régi építmény, még Szulejmán ben David[8] idejére megy vissza. A víz a szentély belsejében szökken fel. Valaha 12 különböző forrás volt itt mindegyik egy-egy betegség gyógyítására, úgy, hogy ha a beteg itt megfürdött, Isten akaratából meggyógyult. Ez a víz a legmelegebb, legtisztább, a legédesebb és a legjobb mindenek között. A heveny vagy krónikus betegségben szenvedők, bénák és fájdalommal teltek jönnek ide fürdeni, erre a helyre. A források vize egy szép és nagy medencébe ömlik, ahol ők megfürödhetnek. Ezeknek a fürdőknek a rendkívüli hasznossága nyilvánvaló és hozzá csak a Konstantinápoly területének határán levő thermák hasonlíthatók, amelyekről később még szó lesz, ha Istennek úgy tetszik, a rómaiak országáról szóló fejezetben.

---

[3] Az utolsó napon Jézus újra eljövetelére vonatkozó igen híres hagyományra utalás.

[4] Korán VII. 160.

[5] Kanisza Marjam.

[6] Medinában.

[7] Mohamed kísérői közé tartozott, igen jelentős szerepe volt Szíria meghódításában (meghalt 21-(642)-ben).

[8] Salamon.

Jeruzsálem a Sziklakupola (Kubbat- asz Szahra) jelöli a Próféta menybemenetelének helyét. Itt van az a szikla ahová fölment, és amely őrzi lépteinek nyomát. Magam is láttam ezt a sziklát a frankok idejében[8/a)], az épület északi részében áll, vasráccsal körülvéve, mely így egy házhoz hasonlított. Most csak a déli oldala van meg ennek a rácsnak, a szikla pontosan egy arasz hosszú, majd két könyök magas, kerülete pedig meghaladja négy könyököt. A Sziklakupola alatt található a lelkek barlangja, ahol azt mondják a hívők lelkei összegyülekeznek; 14 lépcsőn kell ide leereszkedni. Azt is mesélik, hogy ez a barlang Zakariás sírja volt, de egyedül Isten az aki tudja az igazságot.

Ennek a kupolának a plafonján a következő feliratot olvastam: "Istennek a Kegyelmesnek és Könyörületesnek nevében. Nincs más Istenség, csak az Élő, a Létező Isten. A szunnyadás nem vesz erőt rajta és nem ismeri az álmosságot. Ő az, aki az egekben és a földön van."[9)] Ez a felirat arany mozaikból készült.

A Sziklakupolának négy kapuja van. Én ide a frankok idején léptem be az 569. évben[10)], és itt, a lelkek barlangjába vezető ajtóval szemben a vasrács mellett láttam Salamon képét, s ettől nyugatra a Messiás ábrázolását aranyból drágakőberakásokkal. A keleti kapuboltozaton található felírva al- Ka'im bi amri llah, az igazhitűek emírjének neve és az igaz könyörgés szurája "Magasztaljuk az Istent" és "Dicsőség Istennek", és ugyanígy a többi ajtók fölött is, anélkül, hogy a frankok valamit is változtattak volna rajta. Az épület mellett a keleti oldalon van a lánckupola, amely alatt Salamon szolgáltatott igazságot. Északra a papok lakását találjuk, ahol számos oszlop és más művészi csoda látható, amelyekről írni fogok, ha Istennek úgy tetszik az antik dolgokról és épületekről szóló munkámban.

Az al-Aksza mecsetben van Umar ben al-Hattab mihráb-ja[11)] melyet a frankok nem érintettek. A kupolán a következő feliratot olvastam: "Isten a Kegyelmes és Könyörületes nevében. Dicsőség Néki, aki átvitte Szolgáját az al-Kharam mecsetből az al-Aksza mecsetbe, melynek környékét megszenteltük. Isten tartsa meg szolgáját és barátját Abu-l-Haszán Alit. az-Zahir li-i'zaz dini lláh imámot, az igazhívők emirjét – Isten áldása legyen rajta, nemes utódain és igaz ősein. Ezt a kupolát urunk a tiszteletreméltó vezír, az igazhitűek emírjének igaz és belső barátja Abu-l Kaszim Ali ben Ahmed rendeletére építették fel és aranyozták be. Isten tartsa meg

8/a) Keresztesek.

9) Korán II, 256-255.

10) 1173.

11) Omár a második kalifa, (634-644) a hagyomány megőrizte palesztinai utazását.

és segítse őt. Elkészült a 426. év[12] du l-ka' da végén. Abdalláh ben al-Haszán al-Misri mozaikkészítő munkája." Ezt a feliratot teljes egészében, ugyanúgy az arany mozaikleveleket, a Korán versezeteit, és az ajtók fölött a kalifák neveit a frankok érintetlenül hagyták. ...

...A mecset alatt volt azt mesélik Salamon állatainak istállója, láthatók még ma is a hatalmas kövek és az állatok jászlai. Ugyancsak itt van a barlang is, amelyben, mint mondják Jézus bölcsőjét megtalálták. A mecsettől északra látható "Izrael gyermekeinek medencéje", amelyet, azt mondják Nabukodonozor levágott fejeikkel töltött meg.

Jeruzsálemben van a Jakobiták[12/a] temploma, ahol az a kút található, amelynél azt mondják a Messiás megmosdott, és ahol a szamaritánus asszony hívévé lett; az emberek látogatják és hisznek gyógyerejében. Jeruzsálemben van még Dávid tornya és mihráb-ja, amint a Korán említi.[13]

...Cédron völgyében Jézus anyjának Máriának a sírja van. 36 lépcsőn jut le ide az ember, a kupola alatt 16 márványoszlop áll 8 vörös és 8 zöld márványból, és mind a négy kijáratnál 6 gránitoszlop áll. Belül egy templom van, mely Ábrahámnak (Isten) barátjának mashad-ja lett, és nem hiányoznak az oszlopok és antikvitások, egy csodálatos művészet tanui...

Ami a keresztények zarándokhelyeit illeti, a legjelentősebb a Szent Sír temploma (Kumáma), amely építészeti szempontból azokhoz a csodákhoz tartozik, amelyekről még írni fogok az emlékművekről szóló munkámban. A keresztények számára itt van a sír, amelyet a Feltámadás sírjának neveznek (al-Kijáma) mivel azon a helyen található, ahol a Messiás feltámadt. Valójában a Kumáma-nek nevezett hely, szemétlerakodó volt, mivel ide dobálták a vidék hulladékát; a városon kívüli terület volt ez, ahol levágták a gonosztevők kezét, és keresztre feszítették a rablókat; ahogyan az Evangélium mondja,[14] és Isten egyedül tudja az igazságot. Hasonlóképpen itt találják a keresztények a megrepedt kősziklát, ahogyan ők állítják, mivel ez a kereszt alatt volt, és amely alatt Ádám felemelkedett.[15] Ugyanitt látogatják a keresztény zarándokok Igazmondó József kertjét[16]. Ami a tűz leszállását illeti[17] elég hosszú ideig éltem Jeru-

---

[12] 1035. október.

[12/a] Jakobitáknak nevezték a szír, mezopotámiai és kaldeai monophyzitákat Baradeus Jakab szír szerzetes (megh. 578) után, aki Justiniánus alatt egységes szervezetbe tömörítette őket.

[13] Korán XXXVIII, 20-21., 21-22.

[14] Utalás a 4 evangélista által említett két gonosztevő keresztre feszítésének történetére.

[15] A Golgotára vonatkozó ismert legendák egyike szerint "Ádám sírja a Golgota sziklája alatt volt és koponyáját érintette a kereszt lába."

[16] Arimateai József annak a kertnek a tulajdonosa, ahová a szent sírt helyezték.

[17] Utalás a keresztes hadjáratok korábban gyakorolt tűzszentelés szertartására.

zsálemben a frankok ideje alatt, hogy megismerjem hogyan megy végbe az.

Gazatól Memphisig vezető út

A piramisok a világ csodái közé számítanak, és nincs a földön sem Keleten, sem Nyugaton jelentősebb, impozánsabb, hatalmasabb építmény. Magam is számos piramist láttam Egyiptom földjén: 5 nagyot és több kisebbet. Az öt nagy piramis közül kettő Gaza-ban kettő Dahsur,[18] és egy Maydum[19] nevű falu mellett van. Nincs egyetértés az emberek között a piramisoknak sem a nevét, sem funkciójukat illetően; egyesek szerint királysírok, mások szerint a vízözöntől való félelem miatt építették. Négy homlokzatuk van háromszög formában, mindegyikük alaphosszúsága meghaladja a 400 könyököt, magasságuk megközelíti a 400-at nagy könyökben mérve, csúcsteraszán 8 könyök.

Mesélik, hogy Al-Mamun[20] megnyittatta a Gaza-i piramisok egyikét: belsejében négyszögű kutat találtak, melynek mindegyik oldalán át ajtók vezettek a leplekbe burkolt halottak kamráiba. Azt is beszélik, hogy a piramisok felső részében szarkofág formájú kőtartályt találtak, ebben egy malachit szobrot, belsejében gyöngy- és kőberakásos aranylemezzel borított emberi testet, mellén egy kiszámíthatatlan gazdagságú karddal és feje mellett egy tojás nagyságú rubinkővel, ami úgy szikrázott, mint a tűz.

E könyv szerzője mondja: "Magam is eljutottam ehhez a piramishoz, lementem a belsejébe és láttam a kőmedencét. Mindabból amit ezekről az építményekről mesélnek, a legvalószínűbb, hogy a vízözöntől félve építették; építőik ide zsúfolták minden gazdagságukat, ide írták föl minden tudásukat, de mindez teljesen hiába volt: műveik szétszóródtak, kincseiket elhordták, és csak emléküket őrzik az emberek. Az itt talált feliratok ugyanolyan hieroglif írások, mint a Felső Egyiptom templomaiban levők, és senki a világon nem tudja kiolvasni. Mindazokat, amit megértettem ezekből a piramisokból, szfinkszekből és Felső Egyiptom templomaiból éppúgy, mint az Úrnőnek nevezett szoborról, amelyet Fusztatban láttam az Úrnő utcában, szükséges lenne írnom a csodáknak, antiquitásoknak és talizmánoknak szentelt munkámban, ha az Isten is úgy akarja.

[18] 40 km Kairótól.

[19] 80 km Kairótól.

[20] Kalifa (813-833).

Egyiptom és folyója szintén a világ csodái közé tartoznak. Magam is láttam itt egyazon évszakban három színű rózsát, kétféle jázmint, tavirózsákat, mirtuszokat, pézsmarózsákat, bazsalikomvirágokat, kétfajta violát, lótusz gyümölcsöt, cédrust, citromot, narancsot, félérett datolyát, banánt, a szikoromfa gyümölcsét, zöld és érett szőlőt, zöld fügét, mandulát, tököt, sárgadinnyét, görögdinnyét, padlizsánt, zöldbabot, zöldborsót, salátát, friss diót, saláta katángot, gránátalmát, spárgát, nádcukrot, és sehol másutt nem láttam ehhez hasonló bőséget.

Igen jól leírta Egyiptomot Amru ben al-Asz[20/a], Umár ben al-Hattáb kalifához küldött levelében.[21] Magam is hallottam egyébként Miszr-ben 572-ben[22] ennek szövegét, mint alább következik [ezután felsorolja a szerző információi láncolatát] "Umár ben al-Hattáb írta Amru ben al-Asznak Egyiptom kormányzójának mondván: "Midőn levelem hozzád érkezik ó Amru, írj nekem válaszodban Egyiptomról és mindarról, ami ott van, hogy megismerhessem, általad." Amru a szokásos formulák után ezt válaszolta: "Képzeld el Egyiptomot ó igazhitűek emírje, egyidejűleg a porsivatagot és a két magaslat között zöldellő vidéket, egyik a homok, másik olyannak tűnik, mint egy sovány mellkas vagy kopár hátoldal. Területe és termékei Aszuántól Manszáig terjednek s egyetlen jótevője a Nílus. Ez az áldott folyó a közepén folyik, áradása és apálya éppoly szabályos, mint a nap és a hold váltakozásai. Meghatározott időszakban felfakadnak a föld forrásai, s mintha ő érte lennének és neki alárendeltjei: vizei zúgnak, felduzzadnak, és úgy kiáradnak, hogy a falvak csak könnyű csónakokkal, kis bárkákkal érintkezhetnek, hálóban levő madárcsapathoz hasonlóan. Majd elérkezik a pillanat, amikor visszatér annyira, amilyen volt, mielőtt megváltoztatta folyását és kiáradt medréből. Ekkor jelennek meg és tárulnak szemünk elé Egyiptom kincsei. Ez a nép a kegyelem támogatásával közös erőfeszítéssel megnyitja a völgyek és dombok földjét, és ide veti gabonáját, melynek aratását reméli az Istentől, aki megöntözi harmatával és táplálja a föld nyirkosságával midőn kicsírázik, felnöveli szárát és formálja kalászát, akár van fekete esőfelhő, akár nincs. Ez az a jelenség ó igazhitűek emírje ami meggazdagítja (Egyiptom) terméketlenségét, és oly bőséget áraszt, hogy a poros sivatag helyett, egymás folytatásaképpen megjelenik előttünk, egy kiterjedt kék víz, amit felvált a fekete iszapföld, ezt követve egy zöld selyem szövet, majd tarkabarka és ezüst gyöngyfüzér. Hála legyen Istennek a legjobb Alkotónak. Végül Egyiptom lakosságának virágzását három tényező biztosítja: nem tűrik uraik igaztalan szavait pa-

[20/a] Egyiptom meghódítója.

[21] Amru és Omár levelezése nem valószínű.

[22] 1176-77.

rasztjaikkal szemben; az ország jövedelmének harmadát a csatornák és árkok rendben tartására áldozzák; és a földadót az erre kötelezettektől, csak a lejárat idején szedik be."...

Alexandria

---- Alexandriában találjuk meg Jeremiás próféta föld alatti sírját; az utódok kápolnáját, amit gyakran látogatnak a zarándokok, Sarija kápolnáját és a régi nagy mecsetet, amelyet állítólag a Próféta társai alapítottak. Számos kápolna, szentély található még itt amennyit sehol másutt nem láttam. Ibn Munkid mondta nekem, hogy 12 ezer volt belőlük. Megkérdeztem ez ügyben a kádi titkárját aki azt állította, hogy Al-Malik al-Aziz Uszmán, a hódítás után 20 ezret talált belőlük. Magam nem számoltam meg őket, s csak az Isten tudja mi az igazság ebben.

Alexandriában van a Fárosz, amiről azt mesélik, hogy valaha a város belsejében volt és 7 nagy utca húzódott előtte, amit a tenger azóta elborított. Azt is beszélik, hogy a Fároszban van Alexandros (Nagy Sándor) és Aristotelész sírja, de egyedül Isten tudja van e igazság ebben az állításban.

E könyv szerzője Ali ben abu Bakr al-Haravi mondja: Bizonyára a világ csodáinak egyike volt az alexandriai Fárosz, tükrével, amelyben mint mondják több napi út távolságról oly jól láthatók voltak a vitorlás bárkák, hogy felkészülhettek a fogadásukra. Azt is állítják erről a tükörről, hogy felgyújtotta a hajókat, valószínüleg a következő módon: mikor a nap sugara merőlegesen esett a tükörre, s a visszatükröződő napsugár, amihez hozzájárult a tenger szikrázása és visszaverődése, távolról felgyújthatta a hajót, ami így kétségkívül tüzet fogott. A tükör kiterjedése 60 könyök volt, a Fárosz magassága 300, és Isten egyedül tudja az igazságot.

Ezzel szemben a Fárosz napjainkban nem tartozik már a világ csodái közé, mivel nem több egyfajta tengerparti őrtoronynál.

Szamara

Alapítását a következőképpen mesélik: Egy erényes ember érkezett egy nap al-Mutaszim imamhoz[23]: "Igazhitűek emírje, mondta neki, Isten téged bízott meg, hogy alattvalóid és hadsereged gondját viseld. Azonban a te őrséged, tönkreteszi az embereket, és félek, hogy a nép fölkel ellened." —"Hogyan volna ez lehetséges? Hiszen ha ellenük küldök néhány elő-

[23] Al-Mutaszim kalifa 833-842. A felkelésektől, trónkövetelőktől félve török testőrséggel vette magát körül, amelyik egyre nagyobb befolyást és hatalmat nyert a kormányzásban; és a kalifa fölött is.

őrsöt, senki sem marad belőlük." – "A nép éjjeli nyíllövéssel fog megtámadni ó igazhitűek emírje, és ezért könyörögnek Istenhez a mecsetekben és házaikban." Al-Mutaszimnak,– mondják – 70 ezer körüli mamelukja volt, és ezért mondta neki a költő "Imám, aki 70 ezer törökkel rendelkezik az a nyilak céltáblája."

Azt mesélik, hogy miután megértette a sayh szavait al- Mutasim, még aznap lóra ült, kiválasztotta Szamara helyét és 1 millió 50 ezer dirhemért megvette az itt élő szerzetesektől. Megbízta vezírét al-Fadl ben Marván-t a város felépítésével[24], ami újabb 1 millió 600 ezer vagy 10 millió dirhembe került, Isten egyedül tudja az igazságot. A kalifa ettől kezdve szüntelenül azon volt, hogy nemes várost hozzon létre. Mikor ide átköltözött, magával hozatta a sayh-t is, mondván neki: "Mit gondol a nép, o sayh most, hogy véget vetettünk zaklatásuknak?"–

"Az emberek ó igazhitűek emírje, kinyújtott kézzel kérik rád Isten kegyelmét, és odaadó szolgálattal vannak szívükben irántad; mivel elegendő kérni a kalifák és királyok jóindulatát, hogy azt elnyerjék, s emlékezetükbe idézni Isten nevét, hogy rágondoljanak, s istenfélelemre buzdítani őket, hogy féljék őt." Al-Mutasim ezután bőkezűen megjutalmazta a sayh-t, és egyedül Isten az, aki tudja az igazságot.

Mekka

Ott a fényességes Ka'ba, azt mondják azért nevezik így, mert Abrahám építette azt az alábbi méret szerint, 9 könyök magasságban, 32 könyök a kaputól az északi sarokig, 31 könyök a nyugati oldalon, 22 könyök a Fekete Kő szögletétől a szemben levő déli irányú sarokig, és 20 könyök az északi, a szemben levő oldalon. A teljes kerülete 105 könyök.[25] Ebben az állapotban maradt mindaddig, mig a Kuraisták lerombolták és újjáépítették az Isten küldöttjének életében. Korábbi állapotához képest lecsökkent 6 és 1/2 könyökkel – nem számítva ide a Hidzsrt.[26] A magassághoz még 9 könyöknyit tettek hozzá, mely így 18 könyök lett. Fa és kőrétegekből építették oly módon, hogy 15 fa és 16 kősor van benne. Belül 6 oszlop emelkedik. Belsejében az angyalok, a próféták és az életfa ábrázolásai láthatók, Ábrahám képmása kezében a jövendölés nyilaival, Jézus és anyja Mária képe, az egyetlen kép, amelyet Isten küldött meghagyott a győzelem éve után, mikor eltüntette mindezeket a figurális ábrázolásokat. Ugyancsak

---

[24] 835 Szamara alapítása, ekkor már ez a nagyvezír kegyvesztett volt.

[25] Az adatok egybevágnak a hagyomány szerinti méretekkel, amelyekről Ibn Ruszta is tudósít.

[26] Félkör alakú építmény a Ka'ba-tól északra.

itt látható felfüggesztve annak a báránynak a szarva, amelyet Abrahám feláldozott.

A Ká'ba ebben az állapotban maradt egészen Ibn az-Zubair koráig, midőn leégett, és Ibn az-Zubair újjáépítette, aki belefoglalta a Hidzsrt is ekkor olyan széles és alacsony lett, hogy 9 könyöknyivel megemelték a magasságát, amely így 27 könyök lett kőrétegekből. Ibn az-Zubair 2 könyök szélességet adott a falaknak, 3 oszlopot helyezett el belül, és két kaput egyet keleten és egyet nyugaton, és két 11 könyök hosszú ajtószárnyat csináltatott rájuk.

Al-Haravi, Guide des lieux de Pélérinage, (két nyelvű) Damaszkusz, 1957. I-II. 38-41., 53-54., 62-69., 94-96., 112-113., 117-120., 161-162., 192-196.

Európa (X–XV. század)

Mezőgazdaság, parasztság, földesúri gazdaság

38. A formulákból

A formulák a királyi kancellária tevékenységét segítették azokban az esetekben, amikor az írásba foglalás érvényességi kelléke volt valamilyen jogi aktusnak. A formulák valójában olyan minták, amelyek alapján a szükséges okmányt különösebb fogalmazási készség nélkül, a nevek behelyettesítésével is ki lehetett állítani. Tárgykörük igen széles, a királyi adománylevéltől a rabszolgák vagy birtokok vásárlásakor kiállított okmányokig mindent felölelt s nem egyszer levélmintákat is tartalmazott.

A formulák megalkotói közül Marculf saint-denisi szerzetesnek a nevét is ismerjük. Ő Landry párizsi püspök rendeletére a VII. század derekán készítette el formuláskönyvét. A mintákat két csoportra osztotta, az egyik könyvben voltak azok, amelyek ügye a király elé tartozott (cartae regales), pl. a privilégiumok, immunitás, birtokadományozás, rabszolgák felszabadítása, királyi kíséretbe fogadás stb. A másik könyv a helyi ügyek formuláit tartalmazta (carte pagenses), pl. prekáriákkal, birtokok, rabszolgák adásvételével, a kölcsönökkel, óvadékokkal, az örökösök megegyezésével, birtokfelosztásokkal kapcsolatos mintákat találhatunk benne.

A Marculf-féle gyűjteményt a IX. század elején újabbakkal egészítették ki (cartae senonicae).

A formulák úgy készültek, hogy megfeleljenek a helyi jogok követelményeinek, azaz ahányféle helyi jog volt, annyi formulagyűjteményt kellett összeállítani. Így a Marculf-féle formulák a száli törvénykönyv szerint élők számára voltak megfelelőek. A szentgalleni formulák (Collectio Sangallensis) az alamann jog körzetében, a toursi formulák (Formulae Turonenses) a nyugati gót jog területén voltak alkalmasak jogesetek megfogalmazására. Az angersi formulák (Formulae Andecavenses) egyaránt mutatják a germán és a római jog hatását.

a) Marculfi monachi formularum liber I.

III. Emunitas Regia

Országunk erejét azáltal hisszük növekedni, hogy megfelelő javadalmakat vagy helyeket az egyházaknak (vagy akire alkalmazni akarod) jóindulatú elhatározással átengedünk és az Úr segítségével állandó birtoklásra átírunk. Tudja meg tehát serénységtek (sollertia vestra), hogy N. apostoli úrnak, N. város püspökének kérésére az örök jutalom reményében a következő kiváltság engedélyezését láttuk jónak: N. úr egyházának falvaiba, melyeknek jelenleg a mi vagy bárki más adományából már birtokában van, vagy melyet az isteni kegyesség ezután ama szent hely birtokába juttat, semmiféle bírói ítélkezés, vagy freuda[1] behajtása céljából soha behatolni ne merészeljen, hanem mindezeket a főpap és utódai az immunitás teljes értelmezése szerint hatalmukban tarthassák. Kijelentjük tehát, hogy sem ti, sem alárendeltjeitek sem bármiféle más bírói joghatósággal felruházott személy ama egyháznak országunk területén bárhol fekvő, a király, vagy magánosok bőkezűségéből adományozott vagy ezután adományozandó falvaiba perek elintézése céljából behatolni, bármi ügyből kifolyólag freuda-t behajtani, lakott vagy elzálogosított telkeket lefoglalni soha ne merészeljen, hanem ha ezután az ingenuusoktól vagy serviensektől, vagy más emberektől, akik ama egyház földjein, határai között, vagy birtokán tartózkodnak, mindaz, ami a fiscusnak freuda, vagy más címen jár, ezen engedélyünk alapján, eljövendő üdvösségünkre tekintettel, az azt behajtók által mindörökre ama egyház fényére fordíttassék. Ezt, amit mi a magunk és utódaink lelke üdvére teljes buzgósággal megengedtünk, sem a királyi fenség, sem bárki más bíró gonosz indulata meg ne rontsa. És hogy e levelünk hatálya mind most, mind a jövendő időkben Isten segítségével sértetlenül megmaradjon, saját kezünk aláírásával erősítettük meg.

XXII. Praeceptum denariale

És mivel N. apostoli vagy kiváló férfiú, az ő szolgáját N-et; N-nek a keze által jelenlétünkben dénárt dobva[1] a száli törvény szerint elbocsátotta, mint szabadot[2]; az ő feloldozását a jelen hatalmunknál fogva meg-

---

[1] A királyt illető részesedés az ítéletben kivetett bírságból.

[1] V. ö. Lex Salica XXVI.

[2] "Dimisit ingenuum" A manumissio a szolgák felszabadításában még évszázadokig a legfontosabb eljárási mód volt, s nevét akkor is megőrizte, amikor nem kapcsolódott hozzá az említett szertartás.

erősítjük, elrendeltük ugyanis, hogy miként a többi mansoarius[3], akik ezen a címen a Fejedelem jelenlétében megvizsgáltattak és a szolgaság igájából megszabadulva szabadok lettek, úgy és olyan módon az említett N. a mi rendeletünk által Isten nevében, a legteljesebben megerősítve és senki által nem háborgatva, Isten és a mi kegyelmünk folytán örök időkre maradjon szabad és biztonságos.

Monumenta Germaniae Historica, Legum sectio V. Formulae, p. 43. (Chrestomathia, I. 133-134. o.)

b) Marculfi monachi formularum liber II.

XLI. Si aliquis rem alterius quam excolit, ad proprietatem habere vult, et non potest, et postea eam precaverit[1]

N-nek a kiváló úrnak, az én uramnak én N.

A gonosz emberek tanácsára, amit nem kellett (volna tennem), a ti N. helyen levő földetekből el szoktam ragadni egy részt[2], és azt a földet tulajdonommá szerettem volna tenni, de nem tudtam, mert nem volt rá mód[3], mivel ti és a ti hivatali embereitek (agentes vestri) visszakövetelték a ti részetekre, minket pedig kiűztetek onnan. Aztán később érdemes emberek kérésére nekünk adtátok megművelésre. Ezért ezt a precaria-t... ameddig nektek tetszik, addig tartsuk meg, és bármit tesznek is a többi szomszédok (prekaristák) a ti valamilyen előzetes döntésetek nélkül, mi megfogadjuk, hogy visszaadjuk. Amit ha nem tennénk és ezt megtagadnánk s késlekedők és csökönyösök lennénk, akkor nyilvánosan ítéljenek el aszerint, amit a törvény a késlekedők és tagadók esetében rendel, még ha minden öt évben ezt a precaria-t meg is újítottunk volna, erről a földről legyen jogotok kiűzni bennünket.

---

[3] A mansus a megművelt, földesúri tulajdonban levő telek, amelyért a használó szolgáltatásokkal tartozik. A mansoarius vagy mansuarius, a telek használója akár szolga akár szabad eredetű.

[1] A feltételesen adományozott birtokok, a prekáriák egyik formájáról szól a formula, az ún. "precaria data"-ról, amelyben olyan földet kap megművelésre a megadományozott, amely korábban nem volt az övé, hanem az adományozó tulajdonában volt s a prekáriát kérő, miként a szövegből is kiderül, legfeljebb szerette volna tulajdonként megszerezni akár törvényesen, akár törvénytelenül.

[2] A szövegben az excolere ige szerepel, ami csak megművelést jelent, s legfeljebb arra utalhat, hogy valamilyen elszántásról van szó az excolere igét korábban helyettesítő revellare viszont világosan mutatja az elbirtoklás tényét.

[3] "Quod nec ratio praestitit".

Ez a precaria készült /itt/ /ezen a /napon, /ebben az / évben, N. király uralkodása alatt.

Boquet: Recueil des historiens des Gaules et de la France. Paris, 1869. IV.

XVII. Securitas pro homicidio facto

... Ezért elhatároztuk, hogy – amint illik – ezt az oltalomlevelet irassuk meg számodra, hogy ti. édes testvérünk haláláért se az én részemről, se leszármazóim részéről, sem a törvényes bíróságtól, sem bárki mástól semmi bántódásod vagy károd semmiesetre sem lesz, ilyentől tehát többé nem kell félned, mert ebből az ügyből kifolyólag teljességgel fel vagy mentve minden hasonló alól...

M.G.H. Leg. Form. p. 311.

c) Cartae Senonnicae

IV.

Testvér uramnak, N-nek én, N. Mindenki tudja, hogy a nagy szükség amelyben vagyok és súlyos gondjaim annyira tönkretettek, hogy már semmim sincs, amiből táplálkozhatnám vagy ruházkodhatnám. Ezért te kérésemet meg nem tagadtad, hanem nagy szükségemben ezüstben vagy amactusban érvényes solidusokat adtál nekem kölcsön, nekem azonban semmim sincs, amiből ezt visszafizethetném. Ezért, szabadságomról lemondva, a magam elkötelezését határoztam el, és ehhez kérem hozzájárulásodat, oly módon, hogy mindazt, amit született mancipiumaiddal, azok eladása, elcserélése, megbüntetése tekintetében tenni szoktál, ugyanazt cselekedni a magam személyét illetőleg is a mai naptól kezdve korlátlan és rendíthetetlen hatalmad legyen. Ha pedig amit fel sem szabad tételezni, akár magam, akár örököseim, esetleg más személy, ezen elkötelezés ellen valamit cselekedni megkísérelne, neked vagy a fiscusnak büntetésül N. uncia aranyat fizessen, e kötelezvény azonban épségben maradjon.

M.G.H. Leg. Form p. 158. (Chrestomathia, I. 132. o.)

XXVIII. Indiculum[1]

...Minden püspöknek, az összes tiszteletreméltó apátoknak, a méltóságos és nagyságos férfiaknak, udvari embereinknek, a vicariusoknak,

[1] Az indiculum olyan levél, amely parancsot vagy utasítást továbbít.

centenariusoknak, minden hasonlónak, barátainknak és távollevő küldötteinknek N. méltóságos férfiú, a frankok királya. Tudd meg, hogy ez az ember hozzánk jött, és mi őt kegyes lélekkel fogadtuk és kérését teljesítettük. Ennek megfelelően most valamennyiőtöket kérjük, mindnyájatoknak parancsoljuk, hogy sem ti, sem alárendeltjeitek, sem utódaitok őt vagy embereit mindabban, ami őt jogosan megilleti, ne háborgassátok, vagy éppen meg ne károsítsátok, jószágaiból valamit elvenni vagy barmait elhajtani ne merészeljétek. Ha pedig a jövőben mégis előfordulna ilyen dolog, vagy már elő is fordult volna, tekintettel arra, hogy (különlegesen) hozzánk tartozik, ügyeinek elintézését is magunknak tartottuk fent, az említett esetekben a végleges döntés jelenlétünkben történjék.

Hogypedig e levelünknek nagyobb hitele legyen, kezem írásával megerősítettem és gyűrűmmel megpecsételtem.

M. G. H. Leg. Form. p. 158. (Chrestomathia, I. 132. o.)

XXXIII. Praestaria[1]

Kedves asszonyomnak, N-nek én, N. apátnő

Mivel tudjuk, hogy te napokkal ezelőtt N. pagusban N. helyen fekvő birtokodat Szent Mária monostorának átadtad és erről tőlünk, illetőleg a monostortól precariát kértél, ezért jelen levelünkkel biztosítunk téged, hogy mig élsz, a jószág haszonélvezetét megtarthatod és rendelkezhetsz is vele, úgy azonban, hogy azt elidegeníteni már nincs jogod, és ha ezt megkísérelnéd, magát a jószágot is azonnal elveszted. Hogypedig jelen levelünk erejében növekedjék, kezünk vonásával alul megerősítettük.

M. G. H. Leg. Form. p. 591. (Chrestomathia, I. 127. o.)

d) Formulae Andecavenses

II.

Uramnak, N-nek és feleségének. Miután rám bizonyították, hogy ti. javaitokat elloptam, és ezt másképp jóvátenni nem tudom, csak úgy, ha egész valómat szolgálatotokra kötelezem, ezért kijelentem, hogy senki által nem kényszerítve, teljesen saját elhatározásomból, magamat szol-

[1] A prestaria nehezen különíthető el a precariától, hiszen mindkettőben birtokadományról van szó, a prestariakat azonban rendszerint az adományozó nevében fogalmazzák meg, míg a precaria a kérelmező folyamodványa. A prestariában azonban éppen olyan birtokadományokról van szó, mint a precariában, a jelen esetben "precaria oblata"-ról, azaz a feltételes adománybirtok azon formájáról, amelyben a kérelmező korábban felajánlott birtokát kapja vissza precaria formájában, azaz nem tulajdonjoggal s szolgáltatásokra kötelezetten.

gálatotokra kötelezem. Tőletek annyi bért kapjak, annyi solidust, amennyit ti jónak láttok, és a mai naptól kezdve velem is mindazt tehetitek, amit más nektek lekötött mancipiumotokkal Isten rendelése szerint tehettek. Ha pedig akár én magam, akár a rokonaim közül valaki vagy esetleg idegen személy ez eladás ellen, amit a magam jószántából hajtottam végre, valamit cselekedni megkísérelne, neked és a fiscusnak ennyi solidust fizessen, és így tegye jóvá; amit pedig így lefizetett, vissza ne követelje, és ez a sajátmagam eladása és erre vonatkozó elhatározásom szilárdan megmarad.

III.

Tulajdon uramnak N-nek én N. Mivel rám bizonyították bűneimet és hitványságomat azzal a lopással kapcsolatban, amit elkövettem, amiért kínpadra is vontak és olyan vallomást tettem, amiért halállal kellene bűnhődnöm; kegyességed azonban saját vagyonából ennyi solidust adott (és így kiváltott), ezért ezzel az eladási levéllel egész valómat minden vagyonommal neked akarom átadni, hogy bármit akartok ezentúl velem tenni a mai naptól kezdve, úgy, mint a többi született mancipiummal, Isten rendelése szerint, mindenben hatalmatok lesz megtenni. Ha pedig akár én magam, akár a rokonaim közül valaki, esetleg egy idegen személy ez eladás ellen, amit a magam jószántából tettem, valamit próbálna cselekedni, neked és a fiscusnak ennyi solidust fizessen jóvátételül, és amit így lefizetett, visszza ne követelje, ez a magam eladása pedig örök időkre szilárdan érvényben maradjon.

M. G. H. Leg. Form. p. 5-6. (Chrestomathia, I. 131. o.)

e) Formulae Visigoticae

XXXVI. Precaria

Az én örökös uramnak N-nek N. Minthogy naponként szükséget szenvedtem és ide-oda vándoroltam, hogy valami megélhetést keressek, és egyáltalán nem találtam, végül is uraságod kegyes jóindulatához folyamodtam, kérvén, hogy nekem N. nevű helységében precarius jogon művelésre földet adass; kérésemet uraságod helybenhagyta és eredményre is juttatta, úgy, hogy az említett helyen annyi modius[1]-ra való földet, amint kértem, precarius jogon nekem adni méltóztatott. Ezért e precariám szavaival fogadom, hogy a földek miatt neked soha semmiféle nehézséget

[1] A modius római űrmérték, 52 l. Területmértékként akkora terület, amelybe 52 liter magot vetnek. Gabonafélékből kb. 500-600 négyszögöl.

vagy kárt okozni nem fogok, hanem ígérem, hogy minden tekintetben a ti hasznotokon munkálkodom, és a nekem nyújtott védelmet szolgálataimmal viszonozni fogom. A dézsmákat pedig ígérem, hogy pénzben vagy természetben, mint a colonusok szokták, évenként beszállítom. Ha pedig erről megfeledkezném és a jelen precariámban foglaltakat akár teljes egészükben, akár csak kis részben is meg merném szegni, megesküszöm minden isteni dologra és legdicsőségesebb urunk, N. király uralkodására, hogy neked korlátlan hatalmat engedek, hogy engem az említett földekről elűzz, és jogod szerint, mint illik, azokat másnak add. Ebben a precariában, mint jelenlevő jelenlevővel állapodtam meg és tettem ígéretet, kezem vonását alul rájegyeztem, és a tőlem megkért tanuknak nagyobb hitelesség okából megerősítésre átadtam.

M. G. H. Leg. Form. p. 591. (Chrestomathia, I. 127-128. o.)

f) Collectio Sangallensis

XV.

Én N. öregségemre és arra, ami azzal együtt jár, a nyomorra gondolván, N. helynek vagy bárki más hatalmas férfiúnak mindazt, ami birtokomban van és amihez akár örökség, akár vétel útján jutottam, átadom, oly módon, hogy azt ama férfi, püspök vagy a hely előljárói azonnal birtokba vehetik, engem pedig gondozásukba és oltalmukba fogadnak, továbbá nekem holtom napjáig minden évben két vászon- és ugyanannyi gyapjúruhát, valamint kenyérben, sörben, hüvelyesben, tejben elegendő táplálékot, ünnepnapokon még húst is késlekedés nélkül kiadnak. Minden harmadik évben köpennyel, kesztyűvel, cipővel és lábtekerccsel lássanak el, gondoskodjanak továbbá szappanról és fürdőről is, mert ezekre a betegeknek igen nagy szükségük van, ágyfelszerelést pedig, amint a szükség kívánja, bármikor adjanak, és mindezt azért, mert mindenemet nekik adtam és nem fiamnak vagy valamely rokonomnak. Ha azonban az említett dolgok bármelyikét is megvonnák tőlem, vagyonomat adják vissza, különösen akkor, ha az én figyelmeztetésemre és alázatos kérelmemre velem emberségesebben bánni nem akarnak; ha pedig, mint azt remélem is, jól fognak velem bánni, ama hely előljárói—örököseim vagy rokonaim minden ellentmondásának mellőzésével —, ha szükséges, hatalmi eszközökkel is biztosítsák maguknak minden javam örök birtoklását.

M. G. H. Leg. V. Form. I-II. p. 405. (Chrestomathia, I. 128. o.)

g) Formulae Turonenses

XLIII.

Nagy uramnak N-nek. Mivel mindenki tudja, hogy semmim sincs, amiből táplálkozhatnám vagy ruházkodhatnám, ezért magamban elhatároztam, hogy kegyességtektől kérni fogom, hogy magamat mundoburdumotokba[1] adhassam és ajánlhassam; ezt ezennel meg is teszem, mégpedig oly módon, hogy élelem és ruházat dolgában, amint azt neked szolgálván megérdemlem, segíteni és könnyíteni fogsz rajtam; én pedig, amig élek, a szabad emberek sorában neked szolgálok és hódolok, hatalmadból vagy mundoburdumodból magamat ki nem vonom mindaddig, amig élek, sőt ellenkezőleg: életem minden napján a te hatalmadban és védelmedben fogok megmaradni. Ezért helyénvaló, hogy amennyiben bármelyikünk ezt a megállapodást meg akarná változtatni, ennyi solidust fizessen a másik félnek bírságképpen, azonban a megállapodás maga változatlanul érvényben maradjon; ugyanezért e megállapodásról két azonos szövegű levél készüljön, és azt aláírásukkal erősítsék meg; ez meg is történt.

XLIII.

Nagyságos testvéremnek, N-nek én N. Kérésemre úgy határoztál, hogy nekem javaidból ennyit ennyi évre kölcsön adsz. Ezt meg is tetted. Én tehát e jótétemény viszonzásául elzálogosítom neked N. helységet, mely birtokomhoz tartozik, neve N., és N. pagusban fekszik, teljes egészében és érintetlenül, azzal a feltétellel, hogy mikor az említett évek letelnek és te a föld terméséből már elegendőt begyűjtöttél, én neked az említett adósságot lefizetem és jószágomat e záloglevéllel együtt kezeidből visszakapom. Ha azonban hanyag vagy késedelmes lennék a fizetésben, az említett adósságot kétszeresen kell neked megfizetnem.

M. G. H. Leg. Form. p. 158., 142. (Chrestomathia, I. 128., 132. o.)

[1] Mundeburdium, mundeburdis, mundium = elsősorban a frank uralkodó hatalma, amely többek között a védelemnyújtásban (defensio, tuitio) nyilvánult meg. Ebben az értelemben került át a szóhasználatba a különleges és hatékony oltalom jelölésére.

39. Dagobert király kiváltságlevele (635)

Az oklevelek (diplomák) a középkor legnagyobb tömegben ránkmaradt forrásai valójában azonos elvek szerint készültek Európa különböző országaiban. A pápai minták nyomán a frank királyi udvarban kialakult oklevelezési gyakorlat egész Nyugat-Európára hatással volt.

Az oklevél mindig valamilyen jogi aktust rögzít le, s célja a jogbiztosítás. Bizonyító erejéhez azonban szükséges volt, hogy bizonyos külső és belső formáknak megfeleljen. Így a szokás kialakította az oklevelek szövegének hármas tagozódását (protocollum, textus, eshatocollum), s ezen belül is még számos szükséges részt kellett tartalmaznia.

A diplomák felépítésének szigorú rendje természetesen lehetőséget teremtett arra, hogy a formuláskönyvek számos oklevélmintát is tartalmazzanak. Az itt közölt Dagobert oklevél vázát megtalálhatjuk Marculf formuláskönyvében, csak a narratioban és dispositióban (az oklevélkiadó elhatározását kiváltó körülmények elbeszélésében és elhatározását tartalmazó részben) eredeti a szöveg.

1. Dagobertus a frankok királya[1], a kiváló férfiú – apostoli atyáinknak püspök urainknak és a kiváló hercegeknek valamint nagyságos Chanulfus comesnek és minden jelenlegi és jövendőbeli tisztségviselőnek, akiket országunkban bárhol Isten nevében (hivatalba) állítottunk.

A fejedelmi kegyességnek a sokféle kérés közül azt kell engedékeny meghallgatással felkarolni és minden habozás nélkül foganatosítani, ami a lelki üdvösségre szolgál vagy amit Isten nevének tiszteletére kívánnak, hogy legyen különbség a jutalmazásban, midőn Isten szolgáinak az ő nyugalmukra vonatkozó törvényes igényét elégítjük ki, mert a tökéletes hit nem kételkedik abban, hogy a Legmagasságosabb kegyelméhez tartozik, ha – az Ő ékes szava szerint – valami alázatos lélekkel a hit szolgáinak javára fordíttatik, mert meg van írva "Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa".[2]

Tehát mivel a kitűnő férfiú Dado a mi referendariusunk[2/a] és az ő édes testvérei Ado és Rado; Szent Péter és Szent Pál valamint Szent Antal tiszteletére a szerzetesek, vagyis a peregrinus barátok lakásául, hogy ott Isten nevében magános életet éljenek, a meldei[3] területen fekvő, kö-

---

[1] I. Dagobert, II. Chlothar fia, (629-638).

[2] Máté 5. 3.

[2/a] A Meroving királyi udvar tisztviselője. Feladata a királyi rendeletek, diplomák, kiváltságlevelek stb. szerkesztése és továbbítása. A későbbiekben cancellariusnak nevezik.

[3] Ma Meaux.

zönségesen Resbacisnak nevezett (helyen), Isten segítségével alázatosan Jeruzsálem monostort építettek – ezért nekünk is úgy tetszett, hogy Isten szolgáinak nyugalmáért, az ő kérésükre ezt a hathatós parancsunkat nyilvánosságra hozzuk, amely szerint, minthogy a monostor nyilvánvalóan a mi kincstárunk költségén épült és részben onnan van ellátva, amit saját lelki üdvösségünkért engedélyeztünk, azok a szerzetesek ott Isten oltalma alatt, a vallás szabályai szerint örökösen lakhassanak békességgel, [ezért] úgy döntöttünk, hogy ezt a rendszabályt bővebben is ki kell fejteni; mert egyáltalán semmit sem ront le a kánonok tekintélyéből, [4] ha amint mondottuk, a hit szolgáinak békés nyugalmára valamit engedélyezünk, s nekünk sem származhat hátrányunk abból, ha ebben újólag határozunk, mivel az Agaun-i, Lirin-i és Loxovi-i szentéletű emberek monostorai, sőt Marcellus úr szerzetesei is [mindenki által] láthatóan a pápák szabályai szerint, [de] királyi megerősítés mellett élnek a szabadság kiváltságával. Ha tehát ugyanott vagy királyi ajándékból, vagy a fentebb megírt férfiak, vagy bárki másnak az ajándékából villákat, rabszolgákat vagy bármiféle hátrahagyott dolgokat, sőt akár állatokat is utaltak át, továbbá adtak [a monostorhoz], mig nálunk van, mivel hogy – amint említettük – a mi bőkezűségünk folytán épült; egyetlen püspök, se a jelenlegiek, se ezek utódai, sem hivatalnokaik, sem pedig más, bármilyen rendű személy ne merészelje őket arról a helyről eltávolítani, vagy bármiféle hatalmat szerezni magának a monostor felett, vagy esetleg átalakítás ürügyével abban valamit kisebbíteni, vagy a misztérium ékességei vagy az oltárra helyezett áldozati ajándékok közül valamit elvenni; s a monostorba vagy annak celláiba az ő súlyos megterhelésükre még a püspök se merészeljen bemenni, hacsak szónoklat tartása végett nem, s akkor is csak az apát vagy a congregatio [5] akaratával; hogy az Isten nevével együtt élő szerzetesek annál szabadabban birtokolhassák idők során az igaz adományt.

És ha az apát, akit a congregatio a saját tagjai közül választott, kiszólíttatik az élők sorából, a szent szabályzat értelmében a legidősebbet kell a helyébe állítani, mindenben a delegáció óhajtása és a tekintély megerősített rendje szerint, hogy ezáltal ott [a monostorban] minden [dolog] zavar nélkül induljon növekedésnek. Hozzátesszük [az elmondottakhoz], hogy se egyetlen bírónak, se bármiféle embernek egyáltalán ne legyen szabad a fent említett monostor dolgaiból Isten szolgáinak akarata nélkül valamit is csalárdul elvenni, vagy vakmerő lélekkel azok közül bármit is saját hasznukra bitorolni, nehogy, ami a legfontosabb Istent és minket megbotránkoztassanak... és a fiscustól súlyos pénzbírságot kapjanak...

A magunk és a fent jelzett férfiak teljes költségviselése alapján méltányosnak tartva, úgy tetszett nekünk, hogy [az elmondottakhoz] azt is hoz-

[4] Az egyháziak már a korai középkorban elkülönültek a laikusoktól azáltal, hogy nem a világi, hanem az egyházi törvények, a kánonjog szerint éltek.

[5] A monostorban élő szerzetesek testülete.

zátegyük: hogy mindazon birtokokra amelyek akár a mi bőkezűségünkből, akár Dadónak, testvéreinek, atyjának vagy bárki másnak adományából a [monostor] tulajdonába kerültek, vagy kerülni fognak, semmiféle világi bírói hatóság sem most, sem a jövőben peres ügyek lefolytatása vagy valamiféle adóbehajtás címén oda behatolni ne merészeljen, hanem ellenkezőleg köteles azt a monostort minden mentességében megtartani[6] és [vigyázni, hogy] a monostor és testülete az ilyen ügyekből származó fredusokat[7] háborítatlanul birtokolhassa, sőt ezenkívül mindazt, amit a fiscus esetleg követelhetne az ő embereiktől; akár szabadoktól, akár szolgáktól, akár az ő megmaradó földjeiktől vagy bármiből, a mi engedélyünk alapján fordítsák azon szent hely fényére vagy Isten szolgáinak eltartására fáradozásaik jutalmaképpen mindaddig, amig Isten segítségével mi élünk, de az idők folyamán minket követő utódaink alatt is, hogy azoknak a szerzeteseknek legyen kedvük az örök üdvösségért, az állandó boldogságért és az ország megmaradásáért Isten mérhetetlen irgalmát minden időben kérni. Hogy a mi dekrétumunknak ez az utasítása Krisztus segítségével minden részletében még erősebb legyen, siettünk saját kezünkkel aláírni.

Dagobert király aláírta. Dadó tanuskodott.

Kelt október első napján, uralkodásunk 14. évében Clippiacumban[8]. Isten nevében.

M.G.H. Diplomata regum Francorum p. 15.

40. Királyi birtokadományok a VII-X. századi Angliában

a) Hlothhere király[1] adománya Brihtwold apátnak (679)

A Mi Urunk és Megváltónk, Jézus Krisztus nevében. Én, Hlothhere, Kent népének királya, lelkiüdvömért neked, Brihtwoldnak[2] és kolosto-

[6] Sub omni emunitate. Az immunitas (emunitas) királyi adomány útján megszerzett olyan kiváltság, amelynek értelmében a megadományozott mentesül az államhatalom befolyásától s a jogi és államhatalmi funkciók ellátását saját maga biztosítja.

[7] A bíróság által kiszabott ítéletek után a büntetéspénzekből az ítélethozót megillető rész.

[8] Ma Clichy.

[1] Kent királya, uralkodott 673-685.

[2] Reculver apátja, 692-től Cambridge érseke.

rodnak földet adományozok Thanetben, amit Westan ae-nak[3] hívnak, valamennyi tartozékával, szántókkal, legelőkkel, mocsarakkal, kis erdőkkel, lápokkal, halászhelyekkel, mint mondtuk, mindennel, ami hozzátartozik. Ahogyan ezt mind ez ideig bírtuk, jól ismert határait én és ispánjaim kijelöltük, mindezt most rád és kolostorodra ruházzuk. Tartsd és bírd azt, és utódaid szintúgy örökké. Ne mondjon ellent ennek senki. Theodore érsek és Eadric, fivérem fia, és valamennyi főember beleegyezésével, az adományozás szerint, bírjad te és utódaid. Mégis, bárki megkísérelné megszegni ezt az adományt, üzettessék ki a kereszténységből, fosztassék meg a Mi Urunk Jézus Krisztus testétől és vérétől, ezen adománylevél mindenek ellenére maradjon érvényben. És én egyrészt saját kezemmel a Szent Kereszt jelével megerősítettem, másrészt tanukat kértem, hogy írják alá.

Kelt Reculver városában, május hónapban, a hetedik indictióban...[4]

b) Cynehard, Winchester püspöke és Cynewulf király[1] megerősítik Cenred király[2] adományát (759)

A Mi Urunk és Megváltónk Jézus Krisztus nevében. Azon dolgokat, melyek helyesen követik az egyház tanait és a zsinati rendeleteket – bár a szó önmagában is bizonyítaná őket – mégis a legbiztosabb írásba és oklevélbe foglalni, hogy a jövendőben elkerüljük a bizonytalanságot.

Ezért Én, Cenred, lelkem üdvéért és bűneim bocsánatáért elhatároztam, hogy egy bizonyos szerény nagyságú földet, egy tiszteletre méltó embernek, Bectum apátnak adományozok, mintegy 30 hide-ot északra egy Fontmell nevű folyótól,[3] aminek déli partján a szent emlékű Leuthere püspök földje fekszik. Most Én, a fent nevezett földek rögjeit a nagyobb biztonságért a szentírás védelme alá helyezem, úgy, hogy [az apát] mind e mai naptól kezdve minden dolgaival szabadon és biztos hatalommal tartsa, bírja és birtokolja.

Ha pedig valaki, akár püspök vagy király megpróbálna szembeszállni

---

[3] Jelentése: a folyótól nyugatra.

[4] Eredetileg Constantinus által bevezetett 15 éves római pénzügyi időszak. A középkorban különböző kezdettel használják.

[1] Wessex királya, uralkodott 757-785.

[2] Wessex királya, uralkodott 688-ig. Adományának szövege csak a megerősítésben maradt ránk.

[3] Az eredeti szöveg – mint a megerősítésből kiderül – több adományozást foglalt magába. A másolat másutt is változtatott a Cenred-féle adományozás szövegén, így kerülhetett pl. az egyik aláíró, az akkor még élő Leuthere püspök neve mellé, a "szent emlékű".

ezzel az elhatározással, akár saját vakmerőségéből, akár szentségtörő gyűlölettel, tegye ki magát Isten haragjának, s taszíttassék ki a Szent Egyház küszöbén, s ne legyen képes vágyát beváltani, ha erre törekedne.

Én, Cenred, aki saját kezemmel jelöltem meg ezen adománylevelemet és hű tanúknak adtam megerősítés végett +
Én, Leuthere püspök, bár méltatlan arra, aláírtam ezen adománylevelet +
Én, Cyneberth apát, aláírtam +
Én, Haedee apát, aláírtam +
Én, Wynberth pap, aki a fent említett apát kívánságára leírtam és aláírtam ez oklevelet + stb.

Én, Cyneheard, az Úr érdemtelen püspöke, pecsétemmel láttam el ezen oklevelet, hogy megerősítsem, ami a következőképpen történt: a fent nevezett Bectun apát utóda, név szerint Catwali a fent meghatározott 30 hide földet Wintra apátnak eladta pénzért, s egy másik oklevelet állított ki az adományozásra és a fent leírt birtokra. Ő azonban magánál tartotta az eredeti adományozás oklevelét a királyok, püspökök, apátok és fő emberek aláírásával, mert ez a földdarab más földjeinek bizonyságai közé van beiktatva, s nem lehetett volna könnyen szétválasztani őket, s nem lehet ma sem. És ezért, mivel az eredeti tanuk elhunytak, hosszú vita keletkezett a két kolostor közössége között, s tart mind mai napig. Mert azon idő után, amikor a nevezett apát Wintrának adta a földet, s annak utódai rendelkeztek vele, a másik közösség utódai továbbra is tartották magukat az eredeti adományhoz, amelyet a fenti tanuk erősítettek meg.

Ezért most Én és királyunk, továbbá azok a tanuk, akiknek aláírása alant áll, békés megegyezést tettünk közöttük, részben a pénz megadásával, részben eskü tételével, arra vonatkozóan, hogy ezután Wintra apát utódai, azaz Ecgwold és közössége, akik a Tisbury nevű kolostorban élnek, birtokolják most és örökké azt a földet, amely felett oly sokáig állt a vita, a másik közösség – melynek élén Tidbald apát áll – beleegyezésével én kiállítottam a jelen adományt, és Tidbald apát és közössége hozzájárulásával kivonatot készítettem az eredetiből, amit Bectun apát kapott, és ezt az írást Ecgwold apátnak átadtam, miután az alant megnevezett tanuk beleegyeztek és megerősítették, de elutasítottak más írásokat, amelyek ugyanerre a földre vonatkoztak.

S ezek a dolgok a Mi Urunk megtestesülésének 759. évében történtek, a 12. indictioban.

+ Cynewulf, a király
+ Herewold, a püspök
+ Scilling, a pap
+ Cerdic, a pap stb.

c) Aethelwulf király[1] adománya saját magának (846)

A Mi Urunk, Jézus Krisztus örökké uralkodik.

Mióta a szent könyvekből tudott... – amelyek kiváló és igen hasznos bölcsességükkel naponta útbaigazítanak bennünket – hogy az ember egyedül "a nap alatt végzett munkájában"[2] él tovább s abban amit a hiúság napjaiban bír, ha bármit az alamizsnaosztás nagylelkűségében el tud adományozni, jámbor munkát végezve, megosztva szomszédai szükségét saját erejének megfelelően, hogy "barátokat szerezzen magának" Megváltónk tanai szerint "a hamis Mammonból, hogy mikor az véget ér, befogadják az örök hajlékokba"[3]; ezért én, Aethelwulf, Isten segélyével a nyugati szászok királya, püspökeim és főembereim beleegyezésével és hozzájárulásával, megparancsoltam, hogy bizonyos földet, 20 hide kiterjedéssel, tulajdonítsanak sajátomnak, jusson örökségembe, azaz bírhassam és használhassam szántóit és legelőit, mezőivel és erdőivel, folyó és álló vizeivel, és azután örökös joggal bárkire hagyhassam, akit megfelelőnek találok. És a mondott föld maradjon szabad és biztos minden dologtól, így a király és az earldorman adójától, és az erőszakkal behajtott szolgáltatásoktól, és a büntető perektől és a tolvajok elfogásától, és minden évszázados tehertől, kivéve a katonai szolgálatot és a hidak építését.

Ezen adománylevél a Mi Urunk megtestesülésének 847. esztendejében, a 10. indictióban állíttatott ki.

Ennek a 20 hide-nak Ham-ben – amelyet tanácsadói Aethelwulf király számára kijelöltek, egy Dorchester nevű helyen, Karácsony másodnapján, megfelelő tanuk jelenlétében, akiknek nevei alant következnek s olvashatók a bepillantók számára – a határai pedig a következők: Először Mercecumb-ig, azután a zöld szakadék felé, azután a Mercecumb-forrásnál levő sziklacsúcshoz, ezután Denewald sziklájáig, azután addig az árokig, amelyet Esne ásott az úton keresztbe, onnan le a patak forrásáig, azután le a patak mellett egészen Tiddesfordig, azután fel a patak mentén egészen Heott árkáig a folyónál, a folyótól lefelé, ahol a sárkány árka találkozik a patakkal, és azután le a patak mellett a tengerig. Majd Thurlestone-tól fel a patak mellett egészen Mollycombe-ig, Mollycombe csúcsától a szürke szikláig, onnan fel a patak forrása fölött Odencolc-hoz, onnan a régi úton a fehér sziklához, onnan a dombig, amit "krisztustövises"-nek neveznek, onnan a deres sziklához, onnan a Secgwell forrásáig, onnan keletre az erődhöz, onnan nyugatra a kis erődhöz, onnan a köves úthoz, onnan az

---

[1] Wessex királya, uralkodott 839-858.

[2] Ecclesiastes, i. 3.

[3] Lukács ev. XVI. 9.

erdő alatt egyenesen a nádas tóig, azután fel az Avon mellett addig, ahol a régi disznókerítés fut az Avonig, majd a kerítés mellett a dombig, azután Sorley-hez, onnan a Farkaspatak forrásáig, onnan a töltésen a folyónál levő szikláig, a sziklától az országút mellett az árokig, onnan le Wealdenesfordig, onnan a mélyedésben levő útig, onnan le a patak mentén a Hunburgefleot-hoz, s onnan a tengerhez.

Ha bárki, mégis, bármikor és bármi okból, akármilyen méltóságú, hivatású és rangú is legyen, szentségtörő elbizakodottsággal megkísérli, hogy elferdítse vagy érvénytelenítse ezen adományt, taszíttassék ki Krisztus egyházának közösségéből s a szentek védelméből most és mindörökké, legyen sorsa egyenlő a fösvényekével és a rablókéval, s jusson oda, hová Judás Iskariotes, aki elárulta az Urat; ha azonban valaki kegyes szándékkal inkább megerősíteni és védelmezni akarja ezeket a dolgokat itt, növelje Isten részét a becsületesség jutalmában s járulhasson az áldottak közé mindörökké.

+ Én, Aethelwulf, ezen adomány megerősítésére tiszteletteljesen leírtam a győzelmes Szent Kereszt jelét
+ Aethelbald, a király fia kezének jele
+ Osric ealdorman kezének jele
+ Osmund, a király thegn-je kezének jele stb.

d) Athelstan király[1] adománya (926)

...Én, Athelstan, az angolszászok királya... hűséges thegnemnek, Ealdrednek öt hide földet adományozok, amit Chalgreve-nek és Tebworthnek neveznek, amelyet ő saját pénzén megvásárolt, nevezetesen tíz fonton aranyban és ezüstben a pogányoktól Edward király parancsára ... hogy bírja és tartsa míg csak él örökös szabadsággal, és halála után adja annak az örökösnek, amit maga kíván...

És a nevezett föld adományozása legyen szabad minden évszázados tehertől, kivéve a katonai szolgáltatást és hidak és erődök építését, viszonzásképpen a megfelelő pénzösszeg fejében, amelyet én tőle kaptam, az pedig 150 mencuse[2] tiszta arany...

Ezek azok a birtokok, amelyeket Athelstan király oklevelével Ealdrednek adományozott, cserébe annak valódi pénzéért, s tanui itt következnek:[3]

---

[1] Eredetileg Wessex királya, uralkodott 924-939. Ő és apja, a szövegben is említett Edward, az idősebb (900-924) űzték ki a dánokat Angliából, s így az ország első királyainak tekinthetők.

[2] Régi angol pénznem 30 penny értékben.

[3] Az oklevélnek csak az érdemi részeit vettük át, így – a fordításból – kimaradt az invocatio, a salutatio, a birtok határainak leírása, az anathema stb.

+ Én, Athelstan király alant a Szent Kereszt jelével elláttam
+ Én, Wulfhelm érsek, aláírtam
+ Én, Wynsige püspök, hozzájárultam és aláírtam stb.

J. M. Kemble: Codex Diplomaticus Aevi Saxonici, London, 1839-1848. No. 16., 104.. 260., 1099.

41. Capitulare de villis

Az egyetlen irat a IX. század első harmadából, mely hosszú előírásokat tartalmaz a királyi birtok tisztviselői számára. Vitatott, hogy Nagy Károly adta-e ki az egész birodalomra vonatkozó érvénnyel vagy fia Lajos aquitániai király (794-813), s ez esetben csak e tartományra korlátozódó érvénnyel. Mindenesetre az okirat a kor gazdaságtörténetének igen fontos forrása. – A capitulare-ra vonatkozóan ld. a 189.számú szemelvény bevezetőjét.

1. Akarjuk, hogy falvaink, melyeket szolgálatunkra rendeltünk, kizárólag csak nekünk szolgáljanak és ne másnak.

2. Mindazok, akik hozzánk tartoznak [a familia], kedvező körülmények közt éljenek, és senki őket szegénységbe ne döntse.

3. A bírák szolganépünket saját szolgálatukra kényszeríteni ne merészeljék, hogy ti. robotot teljesítsenek, fát vágjanak vagy bármiféle ajándékot legyenek kötelesek adni: lovat, ökröt, tehenet, sertést, juhot, malacot, báránytvagy más dolgot, kivéve egy kevés italt, kerti veteményeket, gyümölcsöt, baromfit és tojást.

4. Ha szolgáink közül valaki javainkban tolvajlással vagy hanyagsággal kárt tett volna, tegye azt jóvá; azonban törvény szerinti büntetését is nyerje el, és verjék meg, feltéve, ha nem emberölésről vagy gyújtogatásról van szó, mert akkor még freudát is tartozik fizetni. – Ami a többi embert illeti, úgy ítélkezzenek fölöttük, amint a törvény rendeli, de szolgáink, mint mondottuk, a nekünk okozott kárért veréssel bűnhődjenek. A szabadok [frankok] pedig akik birtokainkon vagy falvainkban tartózkodnak, bármit követtek is el, törvényük szerint tartoznak elégtétellel, de amit freudaként adtak minket illet, akár állat, akár más érték.

5. Amikor bíráink nekünk dolgoznak: vetés vagy aratás, a termés begyűjtése, kaszálás vagy szüret idején mindenfajta munka helyén személyesen ügyeljenek fel, és úgy irányítsák a dolgokat, hogy minden rendben menjen. Ha pedig a bíró nem lenne otthon, és olyan helyen tartózkodnék honnét haza sem jöhet, valakit a familiából, vagy bárki más megbízható

embert jelöljön ki a munkálatok vezetésére, hogy azok jól menjenek. Különösen arra ügyeljen a bíró, hogy akire ezeknek a dolgoknak intézését bízza, hűséges ember legyen.

6. Akarjuk, hogy bíráink minden termésből a teljes tizedet adják meg azoknak a templomoknak, melyek birtokainkon vannak, más templomnak azonban csak akkor adjanak tizedet, ha ez már régtől fogva így szokás, továbbá más klérikus, mint aki familiánkból származik vagy udvari papunk, birtokainkon nem juthat templomhoz.

7. Minden bíránk szolgálatát teljesen és úgy végezze el, amint azt neki előírták, és ha valami szükség folytán többet kell teljesítenie, számítsa ki, mire van inkább szüksége: több emberre-e vagy hosszabb időre?

8. Bíráink szőlőinket, melyek gondjukra vannak bízva, jól műveltessék, a bort jó edényekbe töltsék, és gondosan ügyeljenek, hogy semmi kárba ne vesszen; más idegen bort pedig ott vásároljanak, ahonnét az falvainkba szállítható; ha pedig esetleg több bort vásároltak volna, mint amennyire falvainkban szükség van, közöljék ezt velünk, hogy megfelelőképpen intézkedhessünk. – Szőlőoltványokat is küldjenek szükségletünkre szőlőinkből. – Akik falvainkban borral adóznak, adójukat pincéinkbe szállítsák.

9. Akarjuk, hogy minden bíró tisztkedése közben a vékának, sextariusoknak, situláknak – egyet nyolc sextariussal számítva – és a corbusnak[1] olyan mértékével éljen, mint az palotánkban szokás.

10. Majorosaink, erdőkezelőink, lovászaink, pincemestereink, tizedeseink, vámszedőink és más tisztségviselőink szántassanak és hízókat adjanak telkeik után, kézi munka helyett pedig tisztüket lássák el jól. Majorosaink közül az, akinek hűbére van, állítson helyettest, aki a kézimunkát és más szolgáltatásokat elvégzi.

11. Bíráink közül senki magának vagy akár kutyáinak szállást ne foglaljon embereink vagy [a birtokon élő] idegenek kárára.

12. Egy bíró se bízza másra a falvainkban őrizetére adott kezest.

13. A méneket, azaz waraniokat, jól gondozzák és semmiképpen egy helyben sokáig ne hagyják, nehogy ez a legelőnek ártson. Ha már valamelyikük nem lenne használható vagy kiöregedett, vagy éppen kimúlt volna, megfelelő időben jelentsék ezt nekünk, hogy [az első két esetben] az igavonók közé helyeztessük.

14. Igás lovainkat jól gondozzák, a csikókat idejében különítsék el, és ha sok kancacsikó lenne köztük, ezeket is külön nyájba gyűjtsék.

---

[1] Corbus és situla gabonaűrmértékek, a sextarius hatodrészük.

15. A nekünk szánt csikókat Szent Márton téli ünnepére juttassák el palotánkhoz.

16. Akarjuk, hogy amit mi vagy a királyné, vagy a mi meghagyásunkból az udvarnagy vagy pohárnok elrendeltünk, úgy, amint a parancs szól, teljesítsék, ha pedig valamit hanyagul végeztek volna el, tartózkodjanak az italtól mindaddig, amig mi vagy a királyné magunk elé nem hivatjuk, hogy bocsánatot kérjen. Ha pedig a bírák háborúban vagy határőrzésben, követjárásban alárendeltjeikkel együtt nem úgy jártak volna el, amint parancsunk szólt, gyalogosan jelenjenek meg a palotában, és mindaddig tartózkodjanak az italtól és hústól, amig hanyagságukról számot nem adtak. Akkor kapják meg büntetésüket: verjenek a hátukra és büntessék őket más módon is, amint mi vagy a királyné jónak látjuk.

17. Kinek hány falu van gondjaira bízva, annyi embert tartson a használatunkra szánt ménesek gondozására.

18. A csüröknél a nagyobb falvakban nem kevesebb, mint 100 csirkét és 30 libát, a kisebbekben nem kevesebb mint 50 csirkét és 12 libát tartsanak.

19. A malmoknál a malom milyensége szerint minél több, lehetőleg jó libát és csirkét tartsanak.

20. Minden bíró elegendő mennyiségben küldessen terményeket az udvarba, és háromszor, négyszer vagy még ennél is többször vizsgálja felül a küldeményeket.

21. Azokban a majorokban, melyekben már azelőtt is voltak halastavak, a bíró továbbra is tartsa fent, és ha növelhetők növelje azokat; ahol pedig eddig nem voltak és most már lehetnek, újonnan létesítsen ilyeneket.

22. Akik szőlőket művelnek [esetleges] használatunkra legalább háromnégy szőlőkoszorút tartsanak.

23. Minden falunkban minél nagyobb számban legyenek tehénistállók, disznóólak, juh-, kecske-, és kosaklok és ezek sem hiányozhatnak. Ezenkívül pedig legyenek tehenek szolgáink gondozásában, szolgáltatásaik teljesítésére, hogy a földesúri szükségletre tehenek vagy igásállatok soha ne hiányozzanak. Hússzolgáltatásaik teljesítésére a lesántult ökröket használják fel, ha azok egyébként nem betegek, hasonlóképpen teheneket és lovakat is, olyanokat, melyek nem fekélyesek, ezeket és más állatokat is csak akkor, ha egészségesek. Az ilyen szolgáltatások teljesítése érdekében azonban, mint már mondottuk, a tehenek vagy igásjószágok számát csökkenteni nem szabad.

24. Minden bíró kötelességszerűen ügyeljen arra, hogy mindaz, amit asztalunkra adni tartozik jó, sőt igen jó legyen, gondosan, tisztán elké-

szítve. Amikor pedig ő áll asztalunk szolgálatára, [2] a gabonából kétszeri étkezésre kapjon; a használatunkra szánt élelmiszerek minden tekintetben jók legyenek, mind a tésztafélék, mind pedig a húsfélék.

25. A makkoltatásról szeptember 1-én tegyenek jelentést, hogy megtörténik-e vagy sem.

26. A majorosokra pedig ezentúl nagyobb terület ne legyen bízva, mint amit egy nap alatt bejárhatnak, és amire fel tudnak ügyelni.

27. Házaikban mindig legyen tűz, és azokra vigyázzanak, hogy baj ne történjék. Amikor küldött vagy követség jön a palotánkba, vagy onnét távozik, majorjainkban szállást ne követeljen, csak akkor, ha mi vagy a királyné ezt külön engedélyeztük. Aza comes pedig, akinek ez tisztjéhez tartozik, és azok az embereink, akiknek ez régtől fogva kötelességük, küldötteinket és a követségeket úgy gondozzák, vezetéklóval és minden szükségessel úgy lássák el a szokott módon, hogy jól és tisztességesen ellátva juthassanak el a palotánkhoz és térhessenek onnét vissza.

28. Akarjuk, hogy – rendelkezésünk szerint – a nagyböjtben virágvasárnap, amit Hozsannának mondanak, a terméyek eladásából származó jövedelmet – miután tudomásunkra hozták, hogy milyen volt a termés – szállítsák be.

29. Ha embereink közül valamelyiknek peres ügye lenne, a bíró intézze el, hogy ne legyen kénytelen panaszával elénk járulni, és így azokat a napokat, melyeken szolgálni tartoznék elmulasztani. Továbbá, hogy ha egy szolgának kívülállókkal támadna peres ügye, közvetlen felettese támogassa igaza elnyerésében teljes igyekezettel, ha pedig ez nem sikerülne, szolgánk az üggyel tovább ne törődjék, hanem feljebbvalója sajátmaga vagy küldöttje útján a helyzetet velünk közölje.

30. Akarjuk, hogy ami szolgálattal és terménnyel palotánknak tartoznak, házanként és pásztoronként külön jegyezzék fel, hasonlóképpen azt is, hogy háború idején milyen szállításokkal tartoznak. Minden évben előre különítsék el azt, amit a béreseknek vagy a nők munkahelyeire tartoznak adni, és kellő időben hiánytalanul osszák szét, nekünk pedig adjanak számot: hogyan intézték el ezt, és honnan vették a kiosztandó dolgokat és járandóságot.

31. Azt pedig, amit a béreseknek [provendarii] és a munkaházban [genicia? a görög gynaikeion-ból] dolgozó nőknek ki kell adni, [a termésből] különítsék el és kellő időben, hiánytalanul adják ki; velünk pedig tudassák, hogyan hajtották ezt végre és mennyit fordítottak erre a célra.

---

[2] Utalás arra a rendszerre, amelyben a királyi udvar sorba járta a birtokokat és felélte az ott felhalmozott feleslegeket.

32. Minden bírónak gondja legyen arra, hogy jó, sőt igen jó vetőmag álljon rendelkezésre, még akkor is, ha máshonnan kellene vásárolni.

33. Miután az említett dolgokat mind elkülönítették és a vetést elvégezték, mindazt, ami a termésből még fennmaradt, további intézkedésünkig őrizzék, és azután parancsunk szerint vagy adják el, vagy tartalékolják.

34. Nagyon ügyeljenek arra, hogy mindazt, amit kezük munkájával készítenek: szalonnát, sonkát, kolbászt, sózott húst, bort, ecetet, eperpálinkát, borpárlatot, halpástétomot, mustárt, sajtot, vajat, malátát, sört, méhsört, viaszt, lisztet – a legnagyobb tisztasággal készítsék.

35. Akarjuk, hogy a kövér juhokból éppúgy zsírt nyerjenek, mint a sertésekből; azonkívül minden birtokon legyen legalább két hízott ökör, akár azért, hogy ott helyben levágják és zsírjához jussanak, akár pedig azért, hogy hozzánk szállítsák.

36. Erdőségeinket és cserjéseinket jól őrizzék, és ahol jónak látszik irtványt csináljanak, ahol viszont szükséges, arra ügyeljenek, hogy a szántóföldeket be ne nője az erdő; ne engedjék azt sem, hogy az erdősítésben kárt tegyenek vagy a fákat kivágják; vadjainkat az erdőkben jól őrizzék; a sólymokkal és karvalyokkal vadászást, amennyiben hasznunk van belőle, engedélyezzék, és az ezért járó díjakat szorgosan hajtsák be. A bírák, ha sertéseiket hízlalásra erdőnkbe bocsátják, hasonlóképpen a majorosok és embereik is, az ezért járó dézsmát jó példaadás okából elsőkként adják meg, hogy így mások is hiánytalanul lerójják dézsmájukat.

37. A szántóföldeket és más ültetvényeket jól gondozzák, a réteket pedig, mikor annak ideje van gondosan őrizzék.

38. A hízott libákat és csirkéket, mikor azzal szolgálni tartoznak, szükségletünkre elegendő mennyiségben küldjék.

39. Akarjuk, hogy a baromfit és tojást, amit szolganépeink és telepeseink évenként beszolgáltatnak vegyék át, és amennyiben nem lenne rá szükségünk, adják el.

40. Méltóságunkra való tekintettel minden bíró tartson falvainkban pávákat, fácánokat, kacsákat, galambokat, fürjeket, gerléket.

41. Majorjainkban az épületek és az azokat körülvevő kerítések jó karban legyenek, hasonlóképpen az istállók, konyhák, sütőházak, présházak gondosan legyenek megépítve, hogy ott szolgáink munkájukat rendesen végezhessék.

42. Minden birtokon legyenek a raktárban hálózsákok, matracok, pehelypárnák, lepedők, asztalterítők, asztalkendők, réz-, ólom-, fa- és vasedények, vasrudak, láncok, vaskampók, kádárgyaluk, bárdok vagy fejszék, ékek, nagy kések és mindenféle más felszerelés olyan mennyiségben, hogy ne legyen szükséges azt máshonnét beszerezni vagy kölcsön-

kérni. Szigorúan tartsák kötelességünknek, hogy azok a szerszámok, amelyeket háború idején katonai célokra küldenek, jó állapotban legyenek, és amikor visszakerülnek újra a raktárba jussanak.

43. A nők munkahelyeire, miként erre már van rendelkezés, a szükséges dolgokat idejében adják ki, azaz: vásznat, gyapjút, kék festéket, piros festéket, kártolót, bogáncsot, szappant, kenőcsöt, edényeket és egyéb kisebb dolgokat, amik ott szükségesek.

44. A böjtös eledelekből minden évben két részt küldjenek, mind a főzelékféléből, mind a halfélékből, sajtból, vajból, mézből, mustárból, ecetből, kölesből, lencséből, száraz vagy még zöld gyógyfüvekből, gyökerekből, ezenkívül kalarábéból, viaszból, szappanból és más dolgokból, és írásban közöljék velünk, hogy mi maradt ott. Ezt semmiképpen se mulasszák el, mint eddig tették, mert a beküldött két rész alapján akarjuk megtudni, hogy mi maradt ott.

45. Minden bíró működése területén jó mesterembereket tartson: vaskovácsokat, aranyműveseket, ezüstműveseket, vargákat, asztalosokat, ácsokat, fegyverkészítőket, halászokat, madarászokat, azaz madárfogókat, szappanfőzőket, szeszfőzőket, azaz olyanokat, akik sört, alma- vagy körtepálinkát, vagy bármi más ivásra alkalmas [szeszes] italt tudnak készíteni, pékeket, akik használatukra zsemlét sütnek, hálókészítőket, akik mind vadászatra, mind halászatra, mind madarak fogására alkalmas hálókat készítenek, hasonlóképpen más szolgákat is, akiket felsorolni hosszas lenne.

46. Vadaskertjeinket, melyeket a nép brogilusnak nevez, jól karban tartsák, a [kerítéseket] időről időre javítsák ki, és semmiképpen addig ne várjanak, mig teljes újjáépítésük válik szükségessé. Ugyanígy cselekedjenek minden más épülettel.

47. Vadászaink, solymászaink és más szolgálattevőink, kik a palotában állandóan szolgálatunkra vannak, mikor valami ügyünk elintézésére küldjük, vagy az udvarnagy, pohárnok valamivel megbízza őket, aszerint, amint mi vagy a királyné levelünkben megállapítjuk, birtokainkon ellátást kapjanak.

48. Birtokainkon a szőlőpréseket jól készítsék elő, és ügyeljenek a birák arra, hogy a szőlőt senki meztelen lábbal ne tapossa, hanem mindent tisztán és tisztességes módon végezzenek.

49. A nők műhelyei jól legyenek rendezve. Legyenek lakó-, sütő-, és fonóházaik, mindezek jól körülkerítve és erős kapukkal ellátva, hogy zavartalanul dolgozhassanak nekünk.

50. A bíró állapítsa meg, hogy hány ló lehet egy istállóban és hány lovász szükséges. Azok a lovászok, akik szabadok, a birtokon kapjanak hűbért és a hűbérből éljenek. Ugyanígy a fiscalinusok, akiknek telkeik vannak azokból, akinek pedig nincs telke a földesúri részből kapjon ellátást.

51. Vigyázzon arra minden bíró, hogy a vetőmagot a gonosz emberek ne rejtsék föld alá, vagy máshová, nehogy így gyöngébb legyen az aratás. Hasonlóképpen más varázslatoktól is tartsák vissza őket, hogy ilyeneket ne tegyenek.

52. Akarjuk, hogy a [bírák] a fiscalinusoknak, szolgáinknak, és azoknak a szabadoknak, akik a birtokon vagy falvainkban tartózkodnak, másokkal szemben felmerült ügyeikben, amint megérdemlik, de mindenesetre teljes és tökéletes igazságot szolgáltassanak.

53. Minden bíró ügyeljen arra, hogy a tisztsége alá tartozó embereink semmiképpen ne váljanak rablókká vagy varázslókká.

54. Minden bíró ügyeljen arra, hogy szolganépünk jól végezze munkáját, és dolgát elhanyagolva vásárokra ne járjon.

55. Akarjuk, hogy mindazt, amit a bírák a mi szükségletünkre adtak vagy szolgáltak, vagy tartalékoltak, jegyzékbe foglalják, és amit egyébként felhasználtak egy másikba: ami pedig ezenkívül még maradt, nekünk írásban jelentsék.

56. Minden bíró hatósága területén gyakran lásson törvényt és szolgáltasson igazságot: gondoskodjék arról, hogy embereink tisztességesen éljenek.

57. Ha valaki szolgáink közül felettese ellen panaszt akarna tenni, ne tiltsák meg neki, hogy hozzánk jöjjön. Ha pedig egy bíró megtudná, hogy alárendeltjei a palotánál ellene akarnak panaszt tenni, a panasz okát maga a bíró juttassa el a palotához, mert így akarjuk megtudni, hogy szükséges-e sajátmagunknak személyesen megjelenni, hogy panaszukkal feleslegesen ne alkalmatlankodjanak.

58. Mikor bíráinknak kutyakölyköket küldünk nevelésre, maga a bíró sajátjából táplálja azokat vagy segédeinek, azaz a majorosoknak, tizedeseknek, pincemestereknek adja ki gondozásra, akik [szintén] a sajátukból lássák el azokat, kivéve, ha mi vagy a királyné úgy intézkedünk, hogy birtokunkon a mi részünkből nyerjék táplálékukat; ebben az esetben ugyanis a bíró állítson egy embert, aki gondozásukat jól ellátja, és ez már előre különítse el táplálékukat, hogy ne legyen kénytelen mindennap a raktárból kikérni.

59. Minden bíró, amig nekünk szolgál, minden időben adjon három font viaszt és a szappanból 8 sextariust; ezenkívül, bárhol vagyunk is udvarunkkal. Szent András napjára hat font viaszt adjon, ugyanígy a böjt közepén is.

60. Soha ne a tehetősebbek közül válasszák a majorosokat, hanem a szegényebbek közül, ha azok hűségesek.

61. Minden bíró szolgáltatásai közt a palotához malátát (is) szállítson, hasonlóképpen mestereket is küldjön, hogy itt jó sört készítsenek.

62. Minden bíró évenként karácsony táján külön-külön, pontosan és világosan közölje velünk, hogy az egész jövedelemből mennyi esik igaállításra, mennyi szántó-vető munkákra, mennyi a sertéshízlalásra, a legeltetési pénzekre, az adóslevelekre, a freudákra, az erdeinkben engedély nélkül szerzett [és elkobzott] prémekre, a jóvátételekre, malmokra, erdőkre, mezőkre, hajókra, hidakra, [rév- és hídpénzekre], a szabad emberekre [szolgáltatásaikra], a centenusokra, akik birtokunkon dolgoznak, a vásárokra, szőlőkre, azokra, akik borban adóznak, szénára, fára, fáklyákra, deszkákra, és más épületfákra, parlagföldekre, arra, hogy mennyi főzelékféle van, köles, lencse, gyapjú, vászon, gyümölcs, dió és mogyoró, gyümölcsoltvány, hogy mi van a kerti veteményekkel, répákkal, halastavakkal, mennyi különféle bőr van, szőrme, szaru, méz, viasz, zsír, szappan, eperpálinka, borpárlat, méhsör, ecet, sör, új és régi bor, új és régi gabona, mennyi csirke és tojás, kacsa és lúd van, mi van a halászokkal, fegyverkészitőkkel, vargákkal, a kenyértartó és ládakészítőkkel, asztalosokkal, nyergesekkel, kovácsokkal, a vas- és ólombányászokkal, adózókkal, a csikókkal és lovakkal, hogy így megtudhassuk: mi és mennyi van a különböző jószágokból.

63. Bíráink ne tekintsék túlzott szigorúságnak, hogy mindezeket számon kérjük, mert azt akarjuk, hogy alárendeltjeiktől ők is ugyanígy számon kérjenek mindent, és ezek se méltatlankodjanak; a bírák gondoskodjanak arról, hogy mindaz, ami egy házban vagy faluban meg szokott lenni, falvainkban is meglegyen.

64. A szekerek, melyeket hadicélra küldenek, jól megépített basternák legyenek: az ernyők jól be legyenek bőrrel borítva, és úgy összevarrva, hogy egész terhükkel, ami bent van, ha vizen kell átkelni a folyón átjussanak, s a víz ne hatolhasson be, és így, mint mondottuk, bennük levő dolgaink épen maradjanak. Akarjuk továbbá, hogy ezeken szükségletünkre lisztet is küldjenek, mégpedig 12 vékányit, azokon pedig, amelyeken bort szállítanak, 12 modius[3] bort küldjenek, a mi mértékünk szerint: [végezetül] minden szekér még pajzzsal, lándzsával, tegezzel és íjjal is el legyen látva.

65. Halastavainkból a halakat adják el, [de] helyükre másokat tegyenek, hogy a tavakban mindig legyen hal, továbbá, ha mi nem megyünk ki a birtokra a halakat adják el, és bíráink azokból a mi hasznunkra nyerészkedjenek.

66. A kecskékről és kosokról, azok szarváról és bőréről évenként adjanak számot, és ugyancsak évenként zsíros, sós húsokat is szállítsanak belőlük.

[3] Űrmérték, 52 liter.

67. Jelentsék nekünk, hogy hány üres mansus[4] van, és hány mancipium[5], akiket nem tudnak elhelyezni.

68. Akarjuk, hogy a bírák mindig tartsanak készen háborúba és a palotához szállításra jól megabroncsozott hordókat; bőrtömlőket ne készítsenek.

69. A farkasokról állandóan jelentsék, hogy mennyit fogtak meg közülük, és a bőrüket mutassák be. Május havában a farkaskölyköket kutassák fel és fogják meg, akár méreggel és vadászhálóval, akár pedig csapdával és kutyákkal.

70. Azt akarjuk. hogy a kertekben mindenféle növény meglegyen: liliom, rózsa, görögszéna, bazsalikom, zsálya, ruta, üröm, uborka, tök, lopótök, bab, borsoskömény, rozmaring, konyhakömény, csicseriborsó, csillagjácint, gladiolus, kígyófű, ánizs, vadtök, napraforgó, medvetalp, ártics óka, saláta, fekete kömény, borsmustár, torma, lapu, bolhafű, mirhafű, petrezselyem, zeller, lestyán, boróka, kapor, édeskömény, köles, cikória, szarvasgyökér, mustár, borsfű, vizimenta, kertimenta, erdeimenta, gilisztahajtófű, macskafű, ezerjófű, mák, répa, vadgyömbér, fehérmályva, mályvarózsa, sárgarépa, paszternák, paraj, kenőfű, kalarábé, káposzta, hagyma, metélőhagyma, póréhagyma, retek, mogyoróhagyma, vöröshagyma, fokhagyma, festőbuzér, bogáncs, lóbab, borsó, koriander, karaboly, nadragulya, muskátzsálya. A kertész háza tetején kövirózsát termesszen.

Ami a gyümölcsfákat illeti, azt akarjuk, hogy bíráink különféle fajta almafákat, körtefákat, szilvafákat, továbbá berkenyét, naspolyát, gesztenyét, különféle fajta barackfákat, birsalmát, mogyorót, mandulát, babért, fenyőt, fügét, diót és különféle cseresznyét tartsanak.

Az almák nevei: gozmaringa, geroldinga, crevedella, spirauca, egyesek édesek, mások savanyúak, de mind eltehető, viszont legyen olyan is, amit rögtön leszedése után el kell fogyasztani, mert nem áll el. Az eltevésre alkalmas körte három- vagy négyfajta: édes, aszalni való és kései.

A királyi capitulare vége.

Gareis, K.: Capitulare de Villis. Berlin, 1895. (Chrestomathia, I. 135-141. o.)

42. Polyptycha abbatis Irminonis

A polyptycha eredeti jelentése: többrétű, összehajtogatott, azt a formát jelöli, ahogyan ez az összeírás és a hozzá hasonlók fennmaradtak. Valójában a polypthycha-k az urbáriumok ősei, olyan összeírá-

[4] Műveletlen telek.

[5] Rabszolga.

sok, amelyek a földesúri nagybirtok leírását tartalmazzák, mind a magánkezelésben levő részét (terra indominicata), mind azt, amely colonus vagy servus telkekre volt felosztva. Ez utóbbinál a föld használójának nemcsak személyes állapota, hanem birtokának részei, szolgáltatásai és a munkába bevonható családtagjai is fel vannak sorolva.

VIII. Breve de Novigente

1. Van Novigentumban egy földesúri mansus házzal és elegendő mennyiségű melléképülettel.

Van ott 55 bunarium[1] szántóföld három nyomásban, lehet bele vetni... modius[2] magot (nincs feltüntetve, hogy mennyit).

Van ott egy szőlőskert, 41 és fél aripennis[3], terem rajta 300 modius bor.

Van ott 43 aripennis (terjedelmű) rét, össze lehet gyűjteni rajta 120 szekér szénát.

Van ott egy erdő... meg lehet hízlalni (benne) 1000 sertést.

Van ott egy malom, amely az őrlésből 30 modius gabonát ad.

2. Van ott egy templom. Tartozik hozzá egy szabad mansus, amely 6 bunarium szántóföldből, 1 aripennis szőlőből és 2 és fél aripennis rétből áll.

37. Eudaldus - rabszolga, felesége colona a neve Landa, Szent Germanus emberei. Négy gyermekük van... Egy rabszolga mansust művel, amely 2 és fél bunarium szántóföldből, 3/4 aripennis szőlőből és 2 aripennis rétből áll. Ezért fizet egy bárányt és 3 modius bort. Őszi alá 2 pertica-t[4], tavaszi alá 1 pertica-t szánt. Kakast 3-at, tojást 15-öt. Mezei munkát, favágást, fuvarozást, kézi munkákat annyit (teljesít), amennyit parancsolnak neki.

38. Erlebaldus - Szent Germanus colonusa fél mansusa van, amely 2 bunarium szántóföldből 1/2 aripennis szőlőből és 1 aripennis rétből áll.

Longnon: Polyptyque de l' abbaye de Saint Germain des-Près. Paris, 1886.

---

[1] Bunarium 5 római hold = 177,5 x 177,5 m.

[2] Modius 52 liter.

[3] Aripennis, fél római iugerum, vagyis olyan négyzet, amelynek egyik oldala 35,5 m.

[4] Az aripennisnél kisebb szabályos négyszögletes földdarab.

43. Értekezés a birtok irányításáról

a) Rectitudines Singularum Personarum

A Hitvalló Eduard korában keletkezett leírás, melyet a földbirtok adminisztrációjának egy szakembere készített, bemutatja az angol paraszti társadalom különböző rétegeit. A kéziratnak egy latin és egy angolszász nyelvű változata maradt fenn.

A thegn joga.[1] A thegn joga, hogy oklevéllel birtokolt földje legyen, és hogy földjéért háromféle szolgáltatással tartozzék: fegyveres szolgálattal, erődök javításával és hidak építésével. Sok birtokon azonban a király parancsára további szolgáltatásokra is kötelezik őket, úgymint hajtóvadászaton való részvételre a király lakhelyén, és őrhajó felszerelésére, és a tengerpart őrzésére, és katonai őrségre, alamizsna adásra és egyházi járadékra, és sok más különböző dologra.

A geneat joga[2]. A geneat jogai különfélék, aszerint, hogy hogyan rögzítették a birtokot illetően: néhol bért kell fizetnie és egy disznónak egy évi takarmányát kell adnia, futár- és fuvarszolgálatokat végeznie és gondoskodnia a kocsi felszereléséről, dolgozni és ellátni urát, aratni és kaszálni, a vadaskertek sövényeit vágni és fenntartani a vadászhelyeket, építeni és elkeríteni urának házát, idegeneket hozni a faluba, fizetni az egyházi járadékot és az alamizsnapénzeket, őrséget állni az urnál, gondozni a lovakat, hírt vinni messzire és közelre, bárhová is küldik.

A cottar joga[3]. A cottar jogait a birtokon levő szokások szabják meg: néhol dolgoznia kell urának minden hétfőn egész évben vagy három napot minden héten aratás idején... Nem kell fizetnie földjéért. Lehet 5 acre földje: több is, ha az a szokás a birtokon, de ez túl kicsiny ahhoz, hogy kevesebb lehetne; mert munkájának szaporának kell lennie. Adja meg Péter-fillérét Áldozócsütörtökön éppúgy, ahogy minden szabad embernek tennie kell. Végezzen szolgálatot urának demesne-földjén[4] ha úgy parancsolják, őrködjön a tengerparton és segítsen a királyi vadászatban a hajtásban

---

[1] A thegn rang ekkor még nem jelentett zárt nemesi osztályhoz való tartozást. Az olyan thegn-fiú, aki nem örökölt legalább 5 hide földet, jobbággyá vált. Ez a bizonytalanság érződik a szolgáltatásokon is.

[2] Itt lovas szolgát jelent, talán egy nagyobb birtok ispánját.

[3] A legalacsonyabb szinten álló jobbágy (zsellér), akinek földje általában nem haladta meg az 5 acret.

[4] Urasági saját kezelésű föld.

és más ilyen, állapotához illő dolgokban. Egyházi járadékát fizesse Szent Márton napján.

A boor joga[5]. A boor kötelességei különbözőek, egyes helyeken súlyosak, másutt könnyűek. Egyes birtokokon a szokás az, hogy heti két nap heti-robotot kell végeznie, amint neki parancsolják, és három napot Gyertyaszentelőtől[6] Húsvétig. Ha fuvaros szolgáltatást végez, nem kell dolgoznia, mig lova odavan. Szent Mihály napján 1[illegible]penny gafolt[7] kell fizetnie, és Szent Márton napján 23 sester[8] árpát és két tyúkot kell adnia, és Húsvétkor egy fiatal bárányt vagy két pennyt. És Szent Márton naptól Húsvétig urának karámjában kell aludnia ahányszor ráesik a sor, és attól fogva, amikor először szántanak, Szent Márton napjáig minden héten fel kell szántania 1 acre-t, s magának kell megjelennie a terménnyel a földesúr magtárában, továbbá fel kell szántania 3 acre-t robotmunkában, és kettőt takarmánynak. Ha több fűre van szüksége, keresse meg magának ahogyan a lehetőség adja. Szántson fel 3 acre-t mint gafol[9]-földet s vesse be a saját magtárából és fizesse meg a Péter fillérét. S minden két boor tartson egy vadászkutyát, s minden boor adjon 6 kenyeret az úr disznói kondásának, amikor az a kondát kihajtja makkoltatni. Ugyanazon földdel, amelyet a szokások szerint paraszt művel meg, birtokbavétel esetén 2 ökröt, 1 tehenet, 6 juhot és bevetve 7 acre földet kell adni. Azon év után pedig tegyen eleget valamennyi szolgáltatásának, ami ráesik, és kapjon szerszámokat munkájához és eszközöket háztartásához. Ha halál ragadja el, ura vegye gondjaiba mindazt, amit hátrahagy.

A birtok rendje az egyes birtokoktól függ: egyes helyeken, mint mondtam, súlyosabb, más helyeken könnyebb, mert nem minden szokás egyforma a birtokokon. Egyes birtokokon a boor mézben fizeti szolgáltatását, másutt élelemben, megint másutt sörben. Aki az uradalmat vezeti, annak tudnia kell mindig, milyen az ősi megegyezés a birtokon, s mi a vidék szokása.

A méhészről. A méhész, ha kaptára van, ami fizetség alá tartozik, fizessen, amennyi a birtokon szokás. Nálunk az a szokás, hogy adjon 5 sester mézet adóként, néhány birtokon nagyobb a járadék. Továbbá bizonyos időkben készen kell lennie nehányfajta munkára urának hasznára, a robotmunka, és a gabona aratása és a rétek kaszálása mellett, amikor parancsolják. És ha földet is juttatnak neki, egy lovat is kell adni mellé, hogy urát igásmunkával is szolgálhassa, vagy lovával maga mehessen oda,

---

[5] Boor = gebur. Jobbágy, akinek legalább 10 acre földje van. Személyében függőnek tekinthető.

[6] Február 2.

[7] Pénzszolgáltatás, fordítása "bér" lehetne.

[8] Kihalt szó, jelentése: korsó, köcsög.

[9] Talán a saját kezelésű föld, művelésre parcellánként felosztott része.

ahova küldik. És sok más dolgot is kell az ilyen állapotú embernek tennie; nem is tudom mindannyiját felsorolni. Ha a halál elragadja, ura gondoskodjék mindarról, amit hátrahagyott, kivéve, ha valami azok közül szabad.

A kondásnak állatai levágásával kell szolgálnia a birtok szokása szerint. Sok birtokon ezt évi 15 disznóban határozták meg, 10 öregben és 5 fiatalban. Legyen övé, ami ezt túlhaladja. Sok birtokon súlyosabb teher is nehezedik a kondásra. Minden kondás ügyeljen rá, hogy az állat leölése után maga készítse elő és perzselje meg: így megilleti a jutalom. És ezenkívül – amint már a méhésznél említettem – álljon készen mindig mindenfajta munkára, s urának szükségei szerint kapjon lovat.

A rabszolga kondás és a rabszolga méhész haláluk után ugyanazon törvény alá esnek.

A rabszolga kondásnak, aki urához tartozik s annak saját kondájára felügyel, legyen egy saját malaca az ólban, s kapja meg a borravalót, ha elkészítette a szalonnát, s tegye meg azokat a szolgáltatásokat, amelyek a rabszolgára tartoznak.

A férfiak ellátásáról. Minden rabszolga ellátásként kapjon 12 font jó gabonát, 2 levágott juhot és egy jó tehenet élelmezésre, és jogot, hogy fát vágjon a birtok szokásainak megfelelően[10].

Az asszonyok ellátásáról. Egy női rabszolga kapjon 8 font gabonát élelemként, 1 juhot vagy 3 pennyt téli élelemként, 1 sester babot Nagyböjtre élelemként, nyáron savót vagy 1 pennyt.

A birtokhoz tartozó valamennyi rabszolga kapja meg élelmét Karácsonykor és Húsvétkor, kapjon egy parcella földet felszántani és learatni szolgáltatásai mellett.

A cselédekről. Egy cseléd kapjon használatra 2 acre-t, egyet bevetve és egyet bevetetlenül. Az utóbbit vesse be maga. És joga van élelmére és lábbelire és kesztyűre.

A magvetőről. A magvető kapjon egy vetőtarisznyát tele mindenféle maggal, amikor maga elvetett minden magot az év folyamán.

Az ökörgulyásról. Az ökörgulyás legeltessen 2 ökröt vagy többet az úr csordájával a közös legelőn a felügyelő tudomásával. Emellett keresse meg magának a lábbelijét és kesztyűjét. És tehene járjon legelni az úr ökreivel.

A tehéngulyásról. A tehéngulyásé legyen egy öreg tehén teje egy hétig, miután leborjadzott és egy fiatal tehén első teje két hétig. Tehene legelni járjon az úr teheneivel.

A juhászról. A juhásznak jár Karácsonykor 12 éjszaka trágyája és egy bárány az az éviek közül, 1 ürü gyapja és nyájának teje egy hétig a napéjegyenlőség után és egy tál savó vagy író egész nyáron.

A kecskepásztorról. A kecskepásztor kapja meg nyájának tejét Szt.

[10] A rabszolgáknak csak jogait említik, szolgáltatásaik eszerint korlátlanok lehettek.

Márton nap után, azelőtt a porcióját savóból és egy gödölyét, egyéveset, ha saját maga gondozza.

A sajtkészítőről. 100 sajt tartozik egy sajtkészítőre, s úgy illik, hogy a sajtból kinyomott savóból készítsen vajat az úr asztalára,[11] s legyen övé az író, kivéve a juhász részét.

A magtár kezelőjéről. A magtár kezelője kapja meg a csűr ajtajánál kiömlött gabonát aratás idején, ha a felügyelője azt neki adja, s ő megérdemli azt.

A sekrestyésről. A sekrestyés legyen felmentve a robot alól tiszte miatt, mivel állandóan készenlétben kell állnia. Kapjon némi földet is munkájáért.

Az erdőkerülőről. Minden fa, amit a szél döntött le, legyen az erdőkerülőé.

Nyilvánvaló, hogy a csősznek munkájáért azokat a földeket kell juttatni... amelyek a legközelebb esnek a legelőhöz, mert ha lustaságból elhanyagolja urának földjét, sajátja sem lesz megvédve, ha így rendezik azt el. Ha biztonságban lesz, amit rábíztak, megérdemli jutalmát.

A birtokok szokásai különfélék, mint ezt korábban mondottam. A leírt rendelkezéseket sem alkalmazzák minden vidéken. Mi csak azt nyilvánítottuk ki, hogy milyen szokásokat ismerünk. Ha jobbról hallunk, kíváncsian fogjuk felkutatni, hogy miben tanulhatunk, és miben védelmezzük emezt, aszerint a szokás szerint, amelyet most használunk.

Ezért mindenkinek arra kell törekednie az emberek között, hogy megismerje a törvényeket, ha ezt nem teszi, el fogja veszíteni tekintélyét a birtokon.

Sok közös jog van: egyes vidékeken szokás a téli ellátás, a húsvéti ellátás, arató ünnepség a gabona levágásáért, ivászat a szántásért, jutalom a szénakaszálásért, élelem a kazalrakásért, egy szálfa minden kocsirakomány után a fa fuvarozásáért, élelem a gabonaszállításért a kazal befejezésekor és sok más dolog, amit nem tudok elsorolni.

Ez azonban emlékeztet az emberek ellátására. És én mindezt előbb felsoroltam.

Liebermann: Die Gesetze der Angelsachsen, Halle, 1903. I. 444-453. l.

[11] Homályos értelmű, mert a vajkészítés ilyen módon lehetetlen. A sajtkészítő a szövegben – nyelvtanilag – nőnemben szerepel, tehát a mondottak asszonyra vonatkoznak.

b) Megállapodás a szolgáltatásokról a Hurstbourne Priorsban, Hampshire-ben, 1050 körül

Itt felsoroljuk mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket a parasztoknak Hurstbourne-ben teljesíteniök kell. Először minden hide-ról 40 pennyt kell fizetniök az őszi napéjegyenlőség idején, és 6 mittan[1] sört és 3 sester búzát kenyérnek, és fel kell szántaniok 3 acre-t a saját idejükben,[2] és bevetni azt saját gabonájukkal, és behozni azt a földesúr csűrjébe saját idejükben, és 3 font árpát adni mint bért, és fél acre rétet lekaszálni saját idejükben, és boglyába rakni azt és gondoskodni 4 fother[3] hasított fáról mint bérről, azt rakásba rakni a saját idejükben, és gondoskodni 16 pole[4] kerítésről mint bérről hasonlóképpen saját idejükben, és Húsvétkor adniuk kell 2 anyajuhot 2 báránnyal – mi 2 fiatal juhot felnőtt juhnak számítunk –, és nekik kell megmosniuk a juhokat és megnyírni őket a saját idejükben és dolgozni, ahogy nekik megparancsolják minden héten, kivéve hármat – egyet télközepén, a másodikat Húsvétkor, a harmadikat Búzaszentelő Napok idején.

A. J. Robertson: Anglo-Saxon Charters, 1939. 207.

44. A földbirtok változásai (bérbeadás, örökítés és eladás)

a) Edgar király[1] földet ad bérbe, 961

... Én, Edgar, egész Britannia királya, kormányzója és uralkodója egy biztos és jó thegnem számára, akit egyesek a jól ismert Aethelwulf néven neveznek, 10 hide földet adtam azon a helyen, amelyet a vidék lakosai az ősi Kilmeston néven jelölnek, Brihthelm püspök és az egész egyházközösség beleegyezésével, azzal a feltétellel, hogy megadja azt, amivel az egyháznak tartozik, azaz az egyházi földadót, és öt köteg zsindelyt és egy

[1] Régi űrmérték, 1 mittan = 8 bushel = 2,9 hektoliter.

[2] Nem fizetségért, tehát robotban.

[3] Szekérrakomány.

[4] Régi hosszmérték 1 pole = 5,5 jard = 5 méter.

[1] Angol király, uralkodott 959-975.

deszkát évente; így bírhatja és tarthatja azt élethossziglan, és azt maga után még két örökösére hagyhatja, s mindhármuk halála után hagyja a Szt. Péter egyházra, amely korábban adta azt.

És a fent nevezett föld legyen szabad minden világi tehertől, minden hozzá kapcsolódó dologgal, szántóval, réttel, erdővel, kivéve a közmunkát, a katonai szolgáltatást és a hidak és erődök építését...

+ Én, Edgar, az angolok királya, teszem a nevezett adományt
+ Én, Dunstam, Canterbury egyházának érseke, megerősítem ezen király adományát a Szent Kereszt jelével stb.

Kemble, Codex Diplomaticus...No. 1231

b) Aelfric Modercope végrendelete, kb. 1043

Ez azon végakarat, melyet Aelfric készített, mielőtt átkelt volna a tengeren. Először: Szt. Edmund kolostorának[1] adományozom a loddoni erdőt, szántót és mocsarat, mindazon jogokkal, amelyekkel én bírtam őket, és Szt. Ethelreda kolostorának[2] a bergh-i birtokomat, mindazon jogokkal, amelyekkel én megszereztem, mind az erdőt, mind a szántókat; és Szt. Benedek kolostorának, Holme-ban, Bartont, azon teljes jogokkal, amelyekkel az enyém volt. És Ramsey-nek[3] adok 6 márka[4] ezüstöt és ezt fivérem, Godric fizesse ki. És Thurwineholm-t adom Loddonnal együtt, és Fuglholm-t Bergh-gel együtt. És a birkanyájat osszák két részre, fele Loddonnal, fele Bergh-gel jusson. És heriotként[5] hagyok 1 márka aranyat és Godric, fivérem fizesse ki ezt. És Aelfric püspökre hagyom sátramat és hálóköntösömet, a legjobbat, amelyet bírtam, kivéve azt, amelyet utazásomra magammal vittem. És Aelfric püspök és Tofi, a Büszke és Thrym legyenek ezen végakarat végrehajtói, különösen abból a célból, hogy senki se változtathassa meg azt. És ha valaki megváltoztatni kívánja, a Mindenható Isten fordítsa el arcát tőle a Végítélet Napján.

D. Whitelock: Anglo-Saxon Wills, 1930. 74.

---

[1] A kolostor Szt. Edmund király sírjának védelmét szolgálta. Róla kapta nevét a mellette alapult város: Bury St. Edmunds (St. Edmund Sírja) Kelet-Angliában.

[2] A híres Ely-i apátságról van szó, Northumbriában.

[3] Apátság Huntingdonshire-ben.

[4] Régi skandináv súlyegység, 1 márka kb. 22 dkg.

[5] A hűbérúrnak járó szolgáltatás a hűbéres halála esetén, rendszerint a vazallus lovát és fegyverzetét foglalta magába. Később jószággal (szarvasmarha) majd pénzzel váltották meg.

c) Hitvalló Edward[1] engedélyezi, hogy Aelfric Modercope két kolostornak ajánlja magát, kb. 1048

Én, Edward király, üdvözlöm Aylmer püspököt és Aelfgar earlt és minden thegnemet Suffolkban és Norfolkban, barátilag. És tudtotokra adom, hogy én úgy akarom, s ez teljes adományom, hogy Aelfric Modercope magát a két kolostor – St. Edmund és St. Ethelreda – apátja alá helyezze Isten engedélyével és az enyémmel.

B. Thorpe: Diplomatarium Anglicum, 1865. 416.

d) Föld adás-vételének királyi jóváhagyása, 1061-1066 között

Edward király üdvözli Haroldot az earlt,[1)] és Tofit, sheriffjét és valamennyi thegnjét Somerset-ben, baráti módon. És tudatom, hogy Alfréd eladta Gisonak, a püspöknek Lutton földjét békésen és megfontoltan: ezt jelenlétemben tette Parretben, feleségem, Edith[2)] jelenlétében, Harold az earl és sokan mások szintén jelen voltak velünk együtt. Kívánjuk azt is, hogy ugyanez a püspök bírja azt a földet minden tartozékával, amellyel a püspök rendelkezik, sac-kel és soc-kal,[3)] olyan szabadon, mint ahogyan elődei, mint püspökök bármit is bírtak. És ha bármit elvennének tőle jogtalanul, kérjük, hogy adassék vissza. Ne legyen másképpen.

Kemble, Codex Diplomaticus... No. 839.

[1)] Uralkodott 1042-1066.

[1)] Kelet Anglia earlje, a későbbi király. Uralkodott 1066.

[2)] Edith királyné Harold nővére volt.

[3)] Immunitással.

45. Házasság és család a X-XI. században

Az eljegyzési és házassági szerződések a vagyonjogi biztosítékok megteremtését célozzák.

a) Eljegyzés

Hogyan jegyezhet el bárki egy hajadont, és milyen egyezséget kell tenniök?

1. Ha egy férfi egy hajadont vagy özvegyet kíván eljegyezni, s ez a lánynak és atyafiainak is kedvére van, akkor az a helyes, hogy a vőlegény először Isten törvényeinek és évszázados szokásainknak megfelelően kötelezze el magát és ígérje meg azoknak, akik a menyasszony szószólói, hogy őt óhajtja választani olyan módon, hogy védelmezni fogja Isten törvényei szerint, mint férj védelmezi feleségét, és barátai kezeskedjenek érte.

2. Ezután tudni kell, hogy kit illet a térítés felneveléséért. A vőlegény tegyen ígéretet arra és barátai kezeskedjenek érte.

3. Ezután a vőlegény nyilvánítsa ki, hogy mit ajándékoz a menyasszonynak kezének elnyeréséért, s mit hagyományoz rá, ha az túléli őt.

4. Ha ebben megegyeztek, az a helyes, hogy a menyasszony rendelkezzék a javak felével – az egésszel, ha gyermekük születik – mig újra férjhez nem megy.

5. A vőlegény ígéretét esküvel erősítse meg s barátai kezeskedjenek érte.

6. Ha mindenben megegyeztek, a menyasszony atyafiai adják feleségül törvényes házasságban annak, aki őt kérte, s az aki az eljegyzést vezette, nyerjen biztonságot.

7. Ha azonban valaki arról a környékről, ahol a menyasszony élt, másik thegnébe kívánja vinni, akkor érdeke megkívánja, hogy barátai előtt szavatolják, hogy semmi rossz nem történik vele, s ha ő ott valami vétket követ el, meg kell azt engedni, hogy atyafiai a kárpótlás fizetésében mellé álljanak, ha neki nincs annyi vagyona, amennyivel fizetni tudna.

8. A házasság megkötésénél a jognál fogva legyen jelen egy pap, aki Isten áldásával egyesíti őket boldogulásukban.

9. Jó arra ügyelni, hogy valaki tudja, nem túl közeli rokonok-e, nehogy később kelljen szétszakítani amit korábban egyesítettek.

Liebermann, Die Gesetze der Angelsachsen. pp. 442-444.

b) Házassági szerződés Kentből (kb. 1016–1020)

Ezen írás tudatja az egyezményt, amelyet Godwinwe kötött Brihtrickel, amikor az lányának kezét megkérte; először nevezetesen, hogy Brithric egy font[1] súlyú aranyat ad a leánynak viszonzásképpen kezének elnyeréséért, s a Streetnél földet ad neki, minden tartozékával és 150 acret[2] Burmarshnál és hozzá 30 ökröt és 20 tehenet, 10 lovat és 10 rabszolgát.

Ezt az egyezményt Kingstonban kötötték, Knut király jelenlétében Lifing érsek és a Krisztus egyházközösség és Aelfmaer apát és a Szent Ágoston közösség és Aethelwine a sheriff... tanuskodásával.

És amikor a leányt elhozták Brightlingből, kezességet vállaltak a dologban Aelfgar, Sigered fia és Frerth, Folkestone papja és Leofwine, Dover papja... és kettejük közül bármelyik éljen is tovább, lépjen másikuk örökébe minden birtokában, mind földben, amit most birtokolnak, mind más javakban. Minden megbízható ember Kentben és Sussexben, thegn vagy ceorl ismeri ezeket a feltételeket.

És ezen okmányból három példány van: egy a Krisztus közösség templomában, a második Szent Ágostonéban, a harmadik pedig magánál Brihtricnél.

Kemble, Codex Diplomaticus... No. 732.

46. Egy kolostor birtokjogának uralkodói elismerése

Egy majorsági birtok tulajdonjoga fölötti perben, császári bíróság hoz döntést.

1050. junius 11. Piacenza

Midőn Piacenza városában, azon a nyilt utcán, mely az Urunk feltámadásáról és Szent Sixtusról és Szent Fábiánról elnevezett monostor külső falának kapuja előtt van, törvényt ült Wido, Henrik császár küldötte, hogy igazságot szolgáltasson és ítélkezzék, és vele együtt ültek az ítélőszéket Antoninus, kit Azo-nak is neveznek, továbbá: János, Amizo, Rainer, Daj-

[1] Ma is használatos angol súlymérték, 45 dkg.

[2] Területmérték, 1 acre = 0,7 kat. hold, 0,4 hektár.

bert, Tado, Anzold, Gandulf, kik valamennyien a császári kúria bírái nemkülönben Prexade-i Albert, Sinna-i Gellért, Villanova-i Teodosius, hasonlóképpen Gellért is, kit más néven Stirzonak is neveznek – utóbbiak valamennyien a császár hűbéresei –, a néhai Manfréd fia Henrik, a néhai Rainer fia Obert, valamint Ubald és Sigezo, kik édestestvérek, hasonlóképpen Rivaltella-i Winizo, a néhai Anzold fia Gellért és még sokan mások. – És ott ugyanezen bíróság elé járult Adeleida asszony, a monostor apátnője, Widoval – ki saját ügyvédje, de egyben a monostor ügyvédje is –, s együtt így kezdtek beszélni: "Van nekünk, és monostorunk birtokában tartunk egy curtis-t[1]), amelynek neve Lardaria; rajta egy újonnan megkezdett várépülettel s a hozzá tartozó szántóföldekkel, rétekkel, legelőkkel, öregebb és fiatalabb erdőkkel, mocsarakkal, halászóvizekkel és minden egyebekkel együtt, ami csak hozzá tartozik ugyanazon curtishoz, kivéve e curtis területéből harminchat holdnyit, amely terület egy csereügyletből készült oklevél tanusága szerint, néhai Rivaltella-i Raineré lett; továbbá: tartozik még a curtishoz egy Formola nevű erdő is, de egy mélyen fekvő tó is, amelynek neve Paldeningo, s az említett erdő mellett fekszik; s ez az egész jószág Lauda várkörzetben van. És ha akadna akár egyetlen ember is, aki valamiféle, ezzel ellenkező dolgot akarna mondani, mi készek vagyunk arra, hogy számot vessünk vele, s törvényes bírói ítélet által zárjuk le az ügyet; és ami még ennél is több: megkérdezzük a jelen levő Henriktől: mondja meg, de vele együtt szóljon Sulpicia is, a felesége, kit Blangának is neveznek, hogy vajon az említett curtis, minden tartozékával együtt, valamint az említett Formola nevű erdő, s a fent leírt tó az imént nevezett monostor tulajdona-e vagy sem."—Miután pedig Adeleida apátnő ügyvédjével, Widoval együtt az előbbiek szerint szólott, szavaikra válaszolva, Henrik és Sulpicia, kik házastársak, nekik válaszolva ezt mondották, és így vallottak: "Igaz az, hogy az a curtis, melynek Lardaria a neve, a már említett, újonnan épülő várral együtt, illetve a már fentebb részletezett minden tartozékával együtt, és azzal az erdővel, melyet Formolanak hívnak, meg az említett tóval együtt- kivéve ebből a Lardaria curtisból 36 hold földet, amelyet az említett monostortól csereügylet során az erről készült oklevél által kapott meg néhai Rainer, a monostor sajátja, s ezek semmiféle birtokjog, semmiféle jogigény alapján nem tartoznak, de törvényesen nem is tartozhatnak hozzánk azért sem, mert nincs erről semmiféle oklevelünk, semmiféle jogerős okmányunk; de arra sincs semilyen jogalapunk, s nem is lehet, amelyre támaszkodva a monostornak, mint peres ellenfelünknek ellene mondhatnánk. vagy amelynek alapján elvehetnénk tőle a curtist; hanem – amint elmondottuk már – saját tulajdona az az említett monostornak, s a törvények szerint annak is kell maradnia". – És megígérték ugyanazon házastársak, Henrik és Sulpicia, hogy ha ők, fiaik, leányaik vagy örököseik az itt felsorolt jószágot illetően

[1]) Curtis: kiváltságos majorsági birtok, tartozékaival együtt.

valaha is pereskedni, avagy azokból bármit is elvenni merészelnének, és ha azt illetően nem maradnának csendben vagy elégedetlenkednének; avagy ha napvilágra kerülne bármiféle ilyen tettük és cselekedetük, vagy bármiféle olyan oklevél, amellyel ők e jószágot illetően a másik peres fél ellen fellépnének, akkor legyenek kötelesek a felsorolt javak kétszeresével elégtételt adni, ezenfelül pedig legyen a bírságuk kétezer fontnyi, jó veretű Pavia-i ezüst dénár. Egyben hozzájárultak ahhoz, hogy ennek a pernek lefolyásáról, ugyanazon monostor jogainak biztosítása céljából kiadassék ez az oklevél. – Én pedig, Antonius, a császári kúria jegyzője, a császár előbb említett küldöttének parancsára s az ítélőbírák intésére, leírtam mindezt, ami Urunk, Jézus Krisztus megtestesülésének ezerötvenedik esztendejében, amikor Henrik volt az Isten kegyelméből uralkodó dicsőséges császár, s az ő uralkodásának Isten segítségével negyedik esztendejében, június hónap 11-napján a harmadik indikcióban. – Mindez szerencsésen így történt a fent írt Piacenza városában. Én, Wido, a császár úr küldötte, aláírtam. Én, Antonius, a császári kúria bírája, jelen voltam. Én, Amizo, a császári kúria bírája, jelen voltam. Én, Rainer, a császári kúria bírája, jelen voltam. Én, Gandulf, a császári kúria bírája, jelen voltam. Én, János, a császári kúria bírája, jelen voltam. Én, Daibert, a császári kúria bírája, jelen voltam. Én, Anzold, a császári kúria bírája, jelen voltam.

Ficker, Urkunden zur Reichs-und Rechtsgeschichte Italiens, Innsbruck, 1874. p. 187-188.

47. Kresimir horvát király birtokadománya

Az oklevél (1066) a feudális viszonyok kialakult volta mellett az egyház jelentős szerepét is mutatja.

A mi urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 1066. évében. Amikor Dukas a császár Konstantinápolyban. Én Kresimir, Horváthország és Dalmácia királya, István király fia, Lőrinc spalatói érsek és királyságunk valamennyi püspöke engedélyével és István hercegünk valamint a többi horvátországi comes jóváhagyásával királyi szabadságot adományozok Szűz Mária jaderai kolostorának, amelyet húgom, Cicca építtetett; mégpedig úgy, hogy ha valaki erőszakosan szembe akar szállni a nevezett kolostorral vagy valamit eltulajdonít, akkor a négyszeres értékét térítse meg az egyháznak, és mindene kerüljön a királyi jog hatálya alá. És ezt az érsek és valamennyi püspök a kánonok szerint megerősítette és az egész gyülekezet jóváhagyta. L(őrinc) érsek jóváhagyom. István jaderai püspök jóváhagyom. Rainerius horvátországi püspök jóváhagyom. János trogiri püspök

jóváhagyom. Debro belgradi[1] püspök jóváhagyom. Drago arbei püspök jóváhagyom. Péter osori (absarensis) püspök jóváhagyom.

Az Úr születése napján Sibenikben adatott ez az írás a fent nevezett Cicca apátnőnek.

Fr. Racki:Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Zagrabiae, 1877. p. 66.

48. Egy birtok összeírása Tidenham-ben (1060 körül)

Tidenham-ben van 30 hide, ez 9 hide demesne földből és 21 hide paraszti földből áll. Stroatnál van 12 hide, ehhez tartozik 27 yardland[1] bérfizető föld és 30 kosár-varsa a Severnen. Miltonnál 5 hide, ehhez tartozik 14 yardland bérfizető föld, 14 kosár-varsa a Severnen és 2 gereben-varsa a Wye-n. Kingston-nál van 5 hide, ehhez tartozik 13 yardland bérfizető föld, és 1 hide, amely a gáton túl most szintén bérfizető földnek számít, és ami ott a bekerített földön kívül esik, részben még a demesnébe jut, részben bérért wales-i hajósoknak adatott. Kingston-nál van 21 kosár-varsa a Severnen és 12 a Wye-on. Bishton-nál van 3 hide és 15 kosár-varsa a Wye-on. Landcaut-ban van 3 hide és 2 gereben-varsa a Wye-on és 9 kosár-varsa. Végig az egész birtokon 12 penny a szolgáltatás minden yardland után és 4 penny alamizsna. Mindegyik varsából a 30 hide-ról minden második hal a manor[2] uráé legyen, és minden ritka hal, amely értékes – tokhal vagy delfin, hering vagy tengeri hal – és ha az úr a birtokon van, tudta nélkül senkinek sincs joga eladni pénzért halat. Tidenham-ről több munkaszolgáltatás származik. A geneatnek dolgoznia kell akár a birtokon, akár távol tőle, bárhol is parancsolják, és lovas és futárszolgálatot végezni, és szállítóeszközt biztosítani, és a nyájat hajtani és sok más dolgot tenni. A boornak is végezni kell kötelezettségeit: heti robotban fel kell szántania egy fél acre-t és magának kell elhoznia a vetőmagot az úr csűrjéből, és a saját csűrjéből kell bevetnie egy teljes acre-t az egyház számára. A varsa készítéséhez adnia kell 40 nagyobb vesszőt vagy egy köteg kisebb vesszőt; 15 pole sövényt kell telepítenie vagy kiásnia 5 pole árkot;

[1] Ma Biograd.

[1] Földmérték, egy negyed hide jelölésére (30 acre = 21 kat. hold).

[2] Az urasági birtok (saját kezelésű és paraszti föld együttesének) elnevezése. Igen sokszor egybeesett a faluval, de attól el is térhetett.

telepíteni és ásni 1 pole-t az uraságí ház élősövényéhez, learatni másfél acre-t és lekaszálni egy fél acre-t és dolgozni más munkáknál is, mindig arányban a munkával. Húsvét után adnia kell 6 pennyt és egy sester mézet, augusztus elsején 6 sester malátát, Szt. Márton napján egy gombolyag jól megfont fonalat. Ugyanazon a birtokon az a szabály, hogy akinek 7 disznója van, az adjon hármat és azután mindig a tizedét, és e fizetség ellenében makkoltathasson, ha van makk.

Robertson: Comitatus Cantabrigiensis.

49. Staploe századkerület (Cambridge grófság) leírása

Robertson, Anglo-Saxon Charters... p. 205.

A Domesday Book Hódító Vilmos rendeletére készült katasztergyűjtemény (1089). A hatalmas munka területi felmérés alapján készült. A felülvizsgálat célja, hogy a királyi jogokat stabilizálja; így feljegyzésre került a földek értéke, birtokosa, a bérletek, jogok stb. Utolsó Ítélet könyvének nevezték az eskü szövege után.

Az "Inquisitio..." szoros kapcsolatban áll a "Domesday Book"-kal, valószínüleg az utóbbi bevallásokból, önállóan került összeállításra. Az anyagot területi csoportosításban adja, és szerepelteti az egyes területek esküdtjeinek a neveit is.

Domesday Book

Kennett majort Edward király idejében 3 és 1/2 ekényire becsülték: most 3 és 1/2 ekényire. 10 ekének való föld van. Miklós bírja Vilmostól. 5 ekéje van az uraságnak, és 7 paraszt meg 5 zsellér bír 5 ekét. Van 12 rabszolga; egy malom mely semmit sem hoz; rét 2 ekényi, és legelő a falu állatainak. Az egész 12 fontot ér; amikor megkapta, 9-et, Edward király idejében 12 fontot. Tochil, Edward király thegn-je, bírta ezt a majort Edward király idejében és egy sokeman-nek volt 1 virgátja az ő fennhatósága alatt. A sokeman fuvarozást végzett vagy 8 pennyt fizetett, de átadhatta és eladhatta a földjét.

Cambridgeshire leírása

Cambridgeshire-ben. Staploe században a következők tettek eskü alatti vallomást: Kennett-i Miklós; Heselinges-i Hugó; Chippenham-i Vilmos; Soham-i Warin; Fordham-i Róbert; Badlingham-i Ormar; Burwell-i Alan; Snailwell-i Aluric; Picot a sheriff; valamint az összes franciák és angolok.[1] Ebben a században Miklós bírja Kennettet Warenne-i Vilmostól. Edward király idejében 3 és 1/2 ekényire becsülték, most 2 és 1/2 ekényire. 10 ekének való föld van. 5 ekéje van az uraságnak, 5 a parasztoknak. 6 paraszt van, 1 pap és 12 rabszolga. Van malom is, de semmit sem hoz. Rét van 2 ekényi. Az uradalom állatállománya 8 szarvasmarha, 480 juh, 10 sertés, 4 pulyka. Van legelő is a falu állatállománya számára. Az egész 12 fontot ér; amikor megkapta 9 fontot, Edward király idejében 12 fontot ért. Thobillus, Edward király thegn-je, birtokolta ezt a majort s ebben a majorban volt egy Gordirc nevű sokeman,[2] s ez rendelkezhetett a földjéről ura engedélye nélkül. Edward király idejében ugyanez a föld mindig fuvarozással szolgált vagy évente 57 penny szokásszerű összeget fizetett.

English Historical Documents.
London, 1953. T. II. p. 879.

50. I. Vilmos parancsa Baldwinhoz, Devonshire sheriffjéhez (valószínűleg 1070-1071)

Vilmos, az angolok királya, Baldwinnak, Devonshire sheriffjének, és abban a megyében levő összes báróinak és szolgáinak üdvözletét. Tudjátok meg, hogy a Battle-i szerzeteseknek adtam az exeteri Szent Olaf templomot a sherfordi és "Cheneberie"-i földekkel, és ahhoz az egyházhoz tartozó minden egyéb földdel és jószággal. Ezért akarom és elrendelem, hogy szabadon és békességben birtokolják azt, és legyen mentes a földi szolgálat minden terhétől, minden keresettől és igénytől, s a megyéknek és századkerületeknek járó minden kötelezettségtől, valamint a segélyektől, ajándékoktól, geld és danegeld[1] fizetésétől és hadjáratoktól. Bírják azt

[1] A Domesday esküdtek.

[2] Paraszti hűbér (socage) birtokosa.

[1] Eredetileg a dánoknak fizetett sarc, melyet a földbirtokra vetettek ki; a XI. századtól egy földadó lett; adóegysége a hide.

sake és soke,[2] toll és team[3] és infangenthef,[4] legyen mentes a várakon és hidakon teljesítendő munkától, mintha az én saját uradalmi egyházam volna.

Tanuk: Tamás, yorki érsek; és William fitz Osbern Winchesterben.

English Hist. Doc. II. p. 431.

51. Elton majorság (Huntshire) leírása

II. Henrik idejében a Ramsey apát részére készített összeírásban részletesen följegyzik a birtok tartozékait és a bérlők szolgáltatásait.

Henrik király idejében,[1] és még most is,[2] Eltonban 10 és 1/2 ekeföld volt és van, mindegyik ekényi 5 virgátát tartalmaz. S azokban az időkben teljesen adózott minden dologból, és 10 fontot fizetett az apát kincstárába. Felszerelése ilyen volt: 5 eke, mindegyikhez 8 ökör, valamennyi 40 pennyt ér; 10 tehén és 1 ökör a maga árán; 160 juh; 2 ló boronáláshoz; végül 100 disznó.

A szabad hűbérek közül Aednoth fia Reiner bírt Henrik király idejében 3 szabad virgátát, s ezekért részt vett a grófság és a század [bíróságán].[3]

Thurinak, a papnak 2 virgátája volt, és részt vett a grófság és a század [bíróságán]. Volt még 10 acre-je, és egy 8 penny értékű tanyahelye a templom szomszédságában.

Edward, Jordan apja 1 és 1/2 virgátát birtokolt. Követte a grófság és a század [bíróságát]. És minden pénteken felszántott egy fél acre-et. És boronált. Ugyancsak adott évi 2 schilling haszonbért és 13 pennyt heusire fejében.[4] Ugyanez a föld van most fiának, Jordannak a kezén, ugyanezért a szolgálatért, csakhogy ő 12 pennyvel többet fizet.

---

[2] Tulajdonképpen a bíráskodás és az ebből eredő jövedelem; általánosan így nevezték az immunitással bíró területet Angliában.

[3] Földesúri vámszedés privilégiumai.

[4] A földesúr joga, hogy a majorjában elfogott tolvajt megbírságolja.

[1] I. Henrik (1100-1135).

[2] Amikor a felvétel történt, azaz II. Henrik (1154-89) idejében.

[3] A megye és a századkerület bíróságán való megjelenés kötelessége már a hódítás után nem sokkal egyes telkekhez kapcsolódott. Az ilyen emberek neve hundredors volt.

[4] Valószínűleg házbér.

Blundelnek, Gilbert nagyapjának, 1 és 1/2 virgátája volt ugyanazért a szolgálatért. Gilbert pedig, az ő unokája, ugyanezt a földet ugyanazon a módon birtokolja. Az említett Blundelnek volt még másik 1 és 1/2 virgátája is, amelyért 7 shillinget fizetett, s ezt most fia, Richard ugyanazon a módon birtokolja.

Gilbert, az előljáró, akkor birtokolt és most is bír egy virgátát, ugyanazon a módon, 6 shilling fizetése és 6 acre felszántása fejében. Van még egy másik virgátája is 7 shillingért.[5]

Thorold, a pap 1 virgátát birtokolt 6 shillingért, és szabad volt minden munkától és szolgálattól. Rainald pedig, Robert klerikus fivére, most ugyanazt a földet ugyanolyan módon tartja kezében és szabad.

Gisla özvegynek akkor volt, és most is van egy virgátája 6 shilling és 6 acre felszántása fejében.

A malom, amelyhez 1 virgáta és 6 és 1/2 acre tartozott, azelőtt 40 shillinget szokott adni. S az, aki bérelte a falut, onnan kapta ellátását.

Alan Ruffusnak két telke van 4 shillingért, Walter apát[6] adományából, és 1 virgátája, melyet egy Dac nevű ember birtokolt, 4 shillingért.

Henrik király[7] idejében ebben a faluban 35 munka fejében[8] bírt virgáta volt, az urasági földön pedig 8 gulyás, 1 kondás és 1 juhász földje. Most azonban csak 28 és 1/2 virgáta van, amelyet munka ellenében birtokolnak.

S 1 virgáta [birtokosának] ez a munkája és szolgálata:

Szent Mihálytól augusztus elejéig 2 napot dolgozik, és egy harmadikon szánt, kivéve Karácsonyt, Húsvétot és Pünkösdöt. Augusztus elejétől Mária születésnapjáig[9] pedig hetenként 3 napot dolgozik. Mária születésnapjától Szent Mihályig minden nap dolgozik, kivéve a szombatot. Télen felszánt egy fél acre-et, és beveti a saját magjával; majd boronálja és learatja, azonkívül egy másik fél acre-et augusztusban.[10] És szállító szolgálatot végez a maga költségén. Ezenkívül 2 mitt malátát[11] készít az úr gabonájából, és egy "milla" egyhatodát. Fizet a közlegelőre való jogért, és 13 pennyt fizet heusire címén. Még 4 pennyt fizet Szent Mihálykor, és 1 félpennyt gyapjúért. Utakra is kell mennie: ha kilép a grófság határán, mentesül a heti munkától, kivéve a szántást. Augusztusban 1 faszállító fu-

---

[5] Említést érdemel, hogy I. Henrik idejében Elton részéről a megyei bíróságon való megjelenést az előljáró, a pap és a község négy első embere teljesítette.

[6] Ramsey-i apát 1160-ban; Cluny-i apát lett 1177-ben.

[7] I. Henrik.

[8] Ad opus.

[9] Szeptember 8.

[10] Figyeljük meg a heti munka mértékének változását évszakok szerint és növekedését aratáskor.

[11] Talán 8 bushel.

vart végez, 1 alkalommal dolgozik a növényen és 2 gabonaszállító fuvart teljesít. És minden 5 virgáta 4 pennyt ad halra és minden 2 virgáta 1 szekér zsuppot ad és azt el is készíti. Amikor a cséplő megjön, mind az udvarba mennek, és nap mint nap csépelik a gabonát, amig a "farm" nincs készen. Ha pedig oly erős a hideg télen, hogy nem tud szántani, akkor a szántás helyett minden pénteken dolgozik. És ha a gazda augusztusban robotmunkát kíván, arra egész házanépével jön el, s akkor a gazda élelmezi.

Henrik király halála után "Asekirche"-i Ralph Walter apáttól 6 shilling haszonbérért 1 virgátát kapott, melyet azelőtt munka fejében birtokoltak.

Rainald fia Richard 2 virgátát bír, mely azelőtt Thuri papé volt.

Franceis 1 virgátát birtokol 6 shillingért és 6 acre felszántásáért.

Walsoken-i Geoffreynek 1 virgátája van 6 shillingért és 6 acre felszántásáért.

Newton-i Gilbertnek 1 virgátája van 6 shillingért és 6 acre felszántásáért.

"Loituna"-i Gilbertnek 1 virgátája és 1 telekhelye van 6 shillingért, és minden pénteken szánt; boronál is. Ezenkívül egynegyed acre (1 rood) is van a kezén 4 pennyért.

A fehér Godwine-nek 1 virgitiája van 5 shillingért és 3 acre felszántásáért.

Az eltoni udvarháznak ez a felszerelése: 4 eke 24 ökörrel és 8 lóval és 10 tehénnel. Mindegyik ökör és ló 4 shillinget ér; mindegyik tehén 40 pennyt ér. 160 juh; 26 egyévesnél idősebb disznó és 24 malac; 16 kakas. Most ezzel a felszereléssel adja a teljes haszonbért (farm) és 10 fontot pénzben, amellett a malom 100 shillinget hoz.

Egy bizonyos Vilmosnak fél acre-je van 2 pennyért.

Ralph mester egy acre urasági földet bír.

Az eltoni emberek 17 pennyt adnak egy telekért.

És ez az Eltonból bejövő fizetés összege: 6 font, amellett a 28 és 1/2 munka fejében bírt virgáta.

Róbertnek, Thurkil fivérének, egy acre földje van 16 pennyért.

A 13 acre föld közül a hat legjobb 18 shillinget fizet, a többi egyenként 20 pennyt.

Van 2 telekhely, amelyet Ketelburn és az özvegyek bírnak 18 pennyért.

Walter 15 pennyt fizet egy telekhelyért. Egy bizonyos özvegy 6 pennyt. Tamás 12 pennyt. Hestida 12 pennyt. Ralph 12 pennyt. Roger 18 pennyt. Hurri 12 pennyt. Hured 12 pennyt. Ailsueda 12 pennyt. Róbert 12 pennyt. Geoffrey, a foltozóvarga 12 pennyt. Siwald 12 pennyt. A másik Tamás 12 pennyt.

Edward birtokol 12 acre-et in lanssetagio[12] 9 pennyért és egy félpennyért; 12 acre urasági földet 2 pennyért, és juhait 8 pennyért.

English Hist. Doc. II. p. 831-833.

[12] Szó szerint földtelepülés, itt valószínűleg jobbágyföldet jelent.

52. Építő Dávid adománylevele

A Sio-mgvimi kolostor számára készült oklevél (1123) fejlett feudális viszonyok meglétéről tanuskodik. Építő Dávid grúz király (kb. 10-73-1125).

Isten kegyelméből ... mielőtt elindultam hadba Sirván ellen [meglátogattam a Sio-mgvimi kolostort és] védőszentemhez, Szent Sióhoz fordultam könyörgéssel, hogy nyújtson nekem segítséget. Úgy találtam, hogy az általam emelt templom elkészült. És megkaptam a kolostor valamennyi szerzetesének áldását. Arszeniusz szerzetes, reménységem és világosságom meghagyta nekem, hogy írjam meg ezt a végrendeletet. Ami hiányzik belőle, a sietség miatt történt. Ha Istennek úgy tetszik és visszatérek, úgy jobbal cserélem fel, ha pedig nem, maradjon érvényben ez...

Attól az időtől kezdve, hogy Isten rám bízta az általa kormányzott királyságot és kifürkészhetetlen gondviselése révén engem méltatlant méltónak talált a fényes tisztségre, rám emelte kegyelmes kezét, hogy ellásson engem, és ő maga, a királyok királya, a nehezet könnyűvé tette [számomra], elpusztította [kezem által] építésének nyilt ellenségeit, és nem engedte meg azok gonoszságát, akik titokban támogatták a gonoszokat. Az egyik közülük, Dzagam, aki megharagította az Istent és megsértette szolgáit, még Istennel szemben is erőszakot merészelt alkalmazni. Fiával, Modisztosszal, az ál-főpappal együtt garázdálkodott, pártfogói jótéteményeit éles nyilakká változtatta ellenük, [fia pedig az isteni adományokat] az Isten ellen fordította, elfoglalta egyházait, hogy kielégítse becsvágyát. Isten kifürkészhetetlen ítélete azonban nem engedte ezt meg, és megakadályozta, hogy a bűnös jogara érintse az igaz vagyonát: a pásztort, aki nem az ajtón át ment be [a templomba], az igazi pásztorok kivetették, és Dzagamot, akinek sikerült elmenekülnie és a Sio-mgvimi pusztában megvetnie a lábát, Isten kezembe adta, amihez a mgvimi szerzetesek nem csekély szolgálatokat nyújtottak nekem.

Mindazokat a birtokokat, amelyeket atyáim és őseim adománylevelei értelmében áldoztak ennek a szent pusztaságnak, de amelyeket az idők gonoszsága elragadott a kolostortól, visszaadtam a kolostornak, és megújítottam az adományokra vonatkozó feljegyzéseiket. Azonkívül valamennyi birtokot, mind a királyok és különböző nagyurak által adományozottakat, mind a kolostor által emberemlékezet óta vásároltakat már teljesen felmentettem az adók és illetékek alól, és minden szolgáltatástól mentesen adtam át Szent Sió atyának.

Ezenkívül valamennyi birtokot, amelyet [a kolostor] Tbiliszi városában vett, amikor ez a város a perzsák kezében volt vagy most, vagy amelyeket magam adományoztam, épp úgy, mint azokat, amelyeket a kolostor a jövőben fog szerezni, mentesítem minden, a királyi kincstárat megillető vám és adó alól.

Miután hitünk feje, Joannesz katolikosz úr[1] már elrendelte, hogy a Siomgvimi kolostor birtokainak egész lakossága ennek a kolostornak az egyházi bírósága alá tartozik, ítélkezzék a mgvimi diakónus, és [a befolyó bíráskodási illetékeket] használják arra, hogy olajat vásárolnak a kolostor számára.

Minthogy a mirhát egyházamnak a katolikosz (juttatja), emlékezzék meg róla a pap a korábbi katolikoszokkal együtt.

Az általam adományozott kristályból és üvegből készült csillárokat, amelyeket Arszeniusz szerzetes helyezett el, senki se merje elvenni.

A gyertyatartókat, egyházi edényeket és az istentisztelethez tartozó minden tárgyat vegyék meg abból a harminc litra[2] ezüstből, amelyeket Arszeniusznak adtam.

A viaszt idejében szállítsák a (tbiliszi-i) kereskedők, ahogy ezt már elrendeltem.

A szerzetesek ételét: kenyeret és szárított gyümölcsöt, 500 dram[3] súlyban, mindig adják ki.

A bort a kolostori szolgák szállítsák egyenesen a kolostorba közvetlenül a szüretelés után, a termésnek megfelelően mindegyik egy szackavit,[4] épp úgy, mint minden szükségeset a kolostor jövedelmeiből.

A többi (jövedelmet): bírságpénzeket, boltok, mészárszékek és malmok jövedelmét osszák fel (a szerzetesek közt) ruhára.

Most 30 öszvért adományoztam a kolostornak, és a jövőben a kolostorban ez a szám ne fogyatkozzék meg.

A kolostor régi idők óta külön oklevél értelmében jogot szerzett arra, hogy adómentesen legeltessen 3000 juhot a hegyeken és völgyeken. Most még 2000 juhot adományozok. Ezt az 5000 juhot legeltessék adómentesen, mint a királyi nyájat, az állami nyájakkal együtt teljesen szabadon.

A nyájból származó jövedelmeket használják fel a következő módon: a szaporulatból származó pénzből vegyenek öszvéreket; a gyapjút használják fel a kolostori cselédség (fizetésére), a tejtermékeket pedig a szerzetesek javára.

Adományozok a kolostornak száz tehenet, ezeket legeltessék [adómentesen] a Trialeti hegyekben, Bcsiti falvában, és a Bcsiti fölött levő falvakban, [télen] Muhrani faluban. A fölös számú teheneket adják el a kolostori

---

[1] 475 óta ez a grúz egyház fejének címe.

[2] Litra - súlymérték, 360-400 gr.

[3] Dram - súlymérték, 3411 gr.

[4] Szackavi - a bor mértékegysége.

cselédség számára szükséges öszvérek és lovak vásárlására; a bikákat pedig használják fel a lakott földeken való munkákra...

Hresztomatija po isztorii SzSzSzR. Sz drevnejsih vremen do konca XV. veka. Pod red. M. N. Tihomirova. Moszkva, 1960. p. 340-342.

53. A függő népek helyzete

Következő szemelvényeink a rabszolgaság maradványainak meglétére utalnak.

a) Athelstan király rabszolgát szabadít fel, 925

Athelstan király felszabadította Eadhelmt rögtön azután, hogy király lett. Aelfheah a pap és a közösség, Aelfric az ispán, Wulfnoth a Fehér, Eanstan a perjel és Byrnstan a pap voltak tanui ennek. Aki megmásítja ezt, vonja magára Isten kegyének elvesztését s mindannak következményét, amit Én, Isten kegyelméből Angliában megszereztem. És Én a gyermekeknek ugyanazt adományozom, mint amit az apának adományoztam.

W. de G. Birch szerk. Cartularium Saxonicum, London, 1885-1893. No. 639.

b) Wulfsige püspök rabszolgát szabadít fel, 963-981 között

Wulfsige püspök felszabadította Iudprostot fiaival együtt Edgar király és saját lelkiüdvéért a következő tanuk előtt: Brihtsige a pap, Electus a pap, Abel a pap, Morhatho a diakonus, Canretheo a diakonus, Riol a diakonus.

c) Patronatus, X. század második fele

Ebben a könyvben[1] tudatjuk, hogy Aelfric, Aelfwine fia, Putraelt rabszolgájává akarta tenni. Akkor Putrael elment Boiahoz és közbenjárását kérte fivérénél Aelfricnél. Akkor Boia egyezségre lépett Aelfric-kel, nevezetesen, hogy Putrael adjon Aelfricnek nyolc ökröt a bodmini templom kapujában, és adjon 60 pennyt Boianak a közbenjárásáért, és legyen attól a naptól fogva maga és minden ivadéka mindörökre szabad és mentes a pörlekedéstől ami Aelfricet és Boiát és Aelfric valamennyi gyermekét és maradékát illeti; ebben a tanuk Isaac a pap, Wunnung a pap, Saewulf a pap, Godric a diakonus, Cufure a perjel, Wincuf és Wulfweard és Gestin a püspök tiszttartója, és Artaca és Kinilm és Godric Map és Wulfgar és több jó ember.

d) Azok felszabadítása, akik élelemért adták el magukat

X. század vége

[Geatfleda] szabadságot adott Isten szeretetéért és saját lelkiüdvéért nevezetesen Ecceardnak a kovácsnak és Aelfstannak és feleségének és minden ivadékaiknak, élőknek és még meg nem születetteknek, és Arcilnak és Ecgferthnek és Ealdhun lányának és mindazoknak az embereknek, akiknek szabadságát élelem fejében vette el a rossz napokban. Bárki megmásítja ezt és ezzel akarja elrabolni [a felszabadító] lelkiüdvét, annak a Mindenható Isten vegye el életét és mennyei boldogságát, s legyen átkozott halálában és életében örökké. És ő felszabadította azokat az embereket is, akiket Cwaespatrictől kért, nevezetesen Aelfwoldot és Colbrandot és Aelfsiget és fiát Gamalt, Ethelred Tredewudét és mostohafiát Uthredet, Aculft és Thurkilt és Aelfsiget. Bárki megfosztja őket ettől, a Mindenható Isten és Szt. Cuthbert haragját vonja magára.

Kemble, Codex Diplomaticus... No 925. No 981.

[1] Az a, b és c, szövegek nem oklevél formájában maradtak fenn, hanem egy régi biblia lapjaira feljegyezve.

54. Szolgálólány felszabadítása 1159-ből

A két felszabadító oklevél azonos tartalmú, érdekességük, hogy az egyiket a római jog, a másodikat a barbár jog szerint élők bocsátották ki.

A mi Urunk Jézus Krisztus emberi testet öltésének ezerszázötvenkilencedik esztendejében, május hónap ötödik napján, a hetedik indikcióban. Mi, Gellért és Ogerius fivérek, néhai Rivalta-i Bonivicinus fiai, akik megvalljuk, hogy nemzetségünknél fogva a római törvény [jog] szerint élünk, anyánknak, Angelikának, nővéreinknek: Mabiliának és Ágnesnek akaratából és hozzájárulásával, mint uraid és jótevőid, így szólunk hozzád, Boniza szolgálólány, ki a mi birtokjogunk alá tartozol: Az, aki a neki járó szolgálatot elengedi, bízhat abban, hogy az Úrnál majd meg fogja ezért kapni jutalmát. Ettől indíttatva mi, a fent említett fivérek, a te uraid, a fent nevezett anyánk és nővéreink akaratával megegyezően úgy határoztunk, hogy te, Boniza szolgálólány, ki a mi birtokjogunk alá tartozol, a mai naptól fogva szabad legyél, és légy felmentve e szolgaság minden köteléke alól, éppen úgy, mint ha nemesi rendű szülőktől születtél, illetve származtál volna; és amerre a mai naptól fogva a négy út [a négy égtáj]felé menni akarsz, avagy bárkinél akarsz is lakni, minden tekintetben legyen erre hatalmad, és legyen meg ehhez a kellő szabadságod, a mi apánk, fivérünk, a mi, valamint fentebb említett anyánk és nővéreink lelkének üdvösségéért; és legyen meg teljes és sértetlen szabadságod mindama kedvezményekhez, aminek birtokába fogsz jutni, éppen úgy mint annak, akit a keresztúton négy kézre bíznak, s szabaddá lesz ezáltal; vagy úgy mint annak, akit a pap keze vezet a szent oltár körül, hogy utána szabadon bocsássa őt; avagy, mint a római polgárok, a nyitott városkapukon át kimehess, és útra kelhess, s amerre csak akarsz, távozhass, a törvény szerint, a mi, a mi szüleink és fivéreink lelki üdvéért, a szolgálat minden kötelme nélkül; azzal a vagyonnal pedig, ami most a birtokodban van vagy amit a jövőben képes leszel megszerezni, vagy munkáddal elő tudsz teremteni, szabad legyen neked és örököseidnek vagy azoknak, akiknek átadjátok, e felszabadításoddal járó kedvezményképpen azt tenni a mai naptól fogva, amit csak akarsz vagy akartok, a tulajdonos jogán, anélkül, hogy akár mi, akár örököseink ennek ellenére mondhatnánk, avagy visszakérhetnék azt. Történt pedig ez sikeresen Piacenzában, néhai Rivalta-i Bonivincinus házában. Aláírásukkal ellátták Gellért és Ogerius fivérek, akik kérték, hogy ez a felszabadító levél készüljön el, anyjuk és nővéreik akaratából és hozzájárulásával. Aláírtuk, mint tanuk: Malecrosna, Ungianus Róbert, Mussebos, Ferrara-i Ottó, Galedolus Márton, a görög, Galedolus Péter és Zannetius János. Én, Gellért, a császári kúria jegyzője jelen voltam, és a fent írt fivérek kérésére megírtam ezt a felszabadító oklevelet, azaz írásba tettem át, befejeztem és át is adtam.

A mi Urunk Jézus Krisztus emberi testet öltésének ezerszázhatvankilencedik esztendejében, augusztus Kalendaejét [első napját] megelőző nyolcadik napon, a második indikcióban. Arcellos-i Rainald és Mabilia, a felesége, kinyilvánítván azt, hogy ők a lombard törvény [jog] szerint élnek, és az Isten iránti szeretetből indíttatván, saját maguk és szüleik lelki üdvéért szabadságot adtak Caffa nevű szolgálóleányuknak; mégpedig olyképpen, hogy a leány a mai naptól kezdve szabad, s a szolgaság minden bilincsétől feloldozott legyen; de tették ezt minden egyéb módon is, a lehető legjobb formában; és legyen meg a szabadsága és biztos lehetősége arra is, hogy oda mehessen, s azon az úton járhasson, amerre és amelyiken neki tetszik; éppen úgy ahogyan azok, akiket pap keze vezet a szent oltár körül, hogy azután a szabadok közé bocsássa őket, és akiket a keresztútnál négy szabad ember kezére bíztak, s kik ezáltal szabadokká lettek. Ezenfelül átengedte a fent említett házaspár ugyanazon Caffának mindazt a szerzeményt, amit a szolgáló eddig szerzett, avagy a jövőben szerezni fog; és a mai naptól kezdve ugyanazon Caffa s az ő örökösei, avagy azok, akiknek e javakat tulajdonba adják, azt tegyék e javakkal, amit éppen akarnak anélkül, hogy a fent említett házastársak avagy örököseik ennek ellenére mondhatnának. – Történt pedig ez Trozani nevű helységben, a fent nevezett házastársak házának kapuja előtt, s kézadással is megerősítették a felek. És ellátták ezt az oklevelet kézjegyükkel is a házastársak, akik kérték, hogy készítsük el ezt a felszabadító levelet úgy, amint azt fentebb le is írtuk. Jelen voltak pedig: Burgo-i Homodeus, a Platus-nak nevezett Pigus, Casa-i Márton és Péter nevű fivére, továbbá: Terdonna-i Péter, Plonta-i Pigus, Plonta-i Obert, valamint Burgo-i Witanus – valamennyien meghívott tanukként. Én, Ogerius, a császári kúria jegyzője, szintén jelen voltam, és amikor erre felkértek, ezt a felszabadító és elbocsátó oklevelet erről a tényről megírtam.

Ficker, Urkunden... p. 168. 311.

55. Parasztfelkelések

a) Guillaume de Jumiège, Normandiai krónikájából

Guillaume, a Calculus-nak nevezett, benedekrendi szerzetes (megh. 1090) Jumièges-ben. "Gesta Normannorum ducum" című munkáját Hódító Vilmosnak ajánlotta.

Mikor tehát II. Richard[1] oly feltűnően kiváló jó tulajdonságokkal bővelkedett, még ifjúságának első idejében kárhozatos viszálykodás burjánzott fel a normann hercegségben. Ugyanis az összes parasztok az egész normann föld minden grófságában gyakran összegyülekeztek és gyűléseiken elhatározták, hogy ezentúl úgy fognak élni, ahogyan nekik tetszik: mind az erdők, mind a vizek használatában a régen megállapított joggal mit sem törődve, csak a sajátmaguk szabta törvényekre lesznek tekintettel. És hogy ezek az elgondolások szilárd formát öltsenek, az eszét vesztett tömeg minden csoportjából két férfit választottak követnek, hogy határozataikat az országos nagygyűlés elé vigyék. Amikor a herceg ezt megtudta, Raoul grófot nagyszámú katonával ellenük küldötte, hogy azokkal a parasztok szilajságát megfékezze, és a parasztok tömegeit szétverje. Ez nem is késlekedett hanem a követeket és még néhány mást közülük elfogadott, kezüket, lábukat levágatta, és miután már semmi hasznukat sem lehetett venni, övéikhez visszaküldte azért, hogy azok a többieket élő példakép gyanánt visszatartsák hasonló dolgoktól és figyelmeztessék őket, hogy még náluknál is rosszabbul járhatnak. Miután ezt a parasztok megtudták, a lázongással tüstént felhagytak és visszatértek az ekeszarvához.

Willelmi Calculi Gemmeticensis monachi historia Northmannorum, lib. V. c. 2; Migne P. L. t. 149. p. 823-824.

[1] II. Richárd normandiai herceg (996-1027).

b) Parasztfelkelés Lengyelországban
az 1030-as években

Részlet Anonymus Gallus krónikájából, a legrégibb lengyelországi elbeszélő forrásból.

...A szolgák (servi) urakká válva, felszabadultak a nemesek alól, és magukat a földesúri hatalomba (in dominium) emelték... birtokaikat a legbűnösebb módon kisajátították. Ezenfelül még a katolikus hit útjáról is letértek, amiről nem beszélhetünk a siránkozás hangja nélkül: zendülést szítottak Isten püspökei ellen. Némelyiket közülük mintegy méltóbb halállal tüntették ki és karddal végezték ki, másokat, mint akik csak hitványabb halálra voltak érdemesek, megköveztek...

Chrestomathia II. 152. o.

56. Éhínség

Raoul Glaber történeti művéből.

Raoul Glaber francia krónikás (szül. a X. szd. végén, megh. 1050). Kedve ellenére lett szerzetes, kolostorról kolostorra járt Cluny- tól Saint-Germain d'Auxerres-ig. Itt írta meg 5 könyvből álló Chronicaját, amelyben a 900-1046-ig terjedő évek eseményeit jegyezte fel. Az 1000. évben Európában pusztító éhínség és járvány lefestője.

A következő időben (1032-ben) az egész földkerekségen éhínség támadt, és csaknem az egész emberi nemzetség pusztulása fenyegetett. Ugyanis az időjárás annyira viharossá vált, hogy sem a vetésre, sem az aratásra nem volt alkalmas idő, főként a felhőszakadások miatt. Az elemek egymás közt szinte azon versengtek, hogy az emberi gonoszság elnyerje büntetését: az állandó esőzés miatt a föld annyira sáros lett, hogy három év folyamán egyetlen mag befogadására alkalmas barázdát sem lehetett találni. Aratás idején viszont a különféle dudva és gaz a szántóföldek egész felületét ellepte: egy modiusnyi elvetett mag, ahol még a legjobban fizetett, aratáskor egy sextariust adott, ez a sextarius azonban legföljebb egy marokra való lisztet jelentett. Ez a pusztító terméketlenség Keleten kezdődött. Görögország elpusztítása után Itáliába jutott, innét elárasztotta Galliát és kiterjedt Anglia minden vidékére is. Akkor az egész nép az élelemhiány következtében mintegy összeaszott, a nagyok és középrendűek a szegényekkel együtt éhségtől sápadoztak: a gazdagok ragadozó kedve is meg-

szünt az általános nyomorúságban. Ha véletlenül valami élelmiszer eladásra került, az eladó belátása szerint szabadon lehetett méltányos árat kérni vagy azt messze túllépni: sok helyen a modius ára 60 solidus volt vagy másként: egy sextarius 15 solidus. Ezenközben, miután a vadállatokat és a szárnyasokat is megették az emberek a kegyetlen éhségtől hajtva — még elmondani is borzalmas — mindenféle dögöt megettek. Voltak, akik - hogy a halált elkerüljék - erdei gyökereket és vizinövényeket rágtak, de hasztalanul, mert az Isten bosszuló haragját nem lehet másként elkerülni, csak ha ő akarja. Borzalom elbeszélni, hogy akkoriban az emberi nem mennyire megromlott. Amit azelőtt csak nagyon ritkán lehetett hallani, a mardosó éhség arra kényszerítette az embereket, hogy emberhúst faljanak fel: az úton járókat a náluk erősebbek elragadták, darabokra vágták és tűzön megsütve, felfalták. Olyanokat, akik az éhség elől menekülve egyik helyről a másikra vándoroltak, és valahol szállást kaptak, vendéglátóik éjjel legyilkolták és megették, sokan mások pedig almával, vagy tojással félreeső helyekre csalták a gyermekeket, ott meggyilkolták és megették őket, sok helyen a földből ásták ki a holttesteket, így akarták éhségüket csillapítani. Végül is ez az őrjöngés annyira fokozódott, hogy sokkal biztosabban élt valahol magányosan valami állat, minden ragadozástól mentesen, szabadon, mint az ember: mert minthogy már szokásba jött, hogy emberhúst esznek, valaki sűlthúst vitt eladni a Tournus-i vásárra, mintha az valami állat húsa lenne; amikor felfedezték, ezt a borzasztó bűnt nem is tagadta: végül is agyba-főbe verték és megégették. Földbe temetett testét valaki más kiásta és éjjel megette; azt is hasonló módon megégették.

Abban az időben ugyanezeken a tájakon olyasmire is történt kísérlet, amiről eddig még sohasem hallottunk, hogy valaki is megcselekedte volna. Sokan ugyanis agyaghoz hasonló fehér földet ástak ki, ezzel ami lisztjük, korpájuk még volt, összekeverték és ebből sütöttek kenyeret, hogy az éhhaláltól megmeneküljenek. Igyekezetüket az életben maradás reménye sarkalta, de teljesen eredmény nélkül. Sápadtság és soványság látszott mindenki ábrázatán, sokak bőrét viszont gyulladás püffesztette meg. Az emberek hangja annyira elvékonyult, hogy halódó madarak csicsergéséhez vált hasonlatossá.

Akkoriban a farkasok már beleuntak a nagy tömegük miatt temetetlenül heverő holttestek lakmározásába, és az emberek közül ragadoztak zsákmányt, amire pedig hosszú idő óta példa nem volt. Mivel pedig, mint már mondottuk is, a halottakat éppen nagy sokaságuk miatt egyenként eltemetni nem lehetett, némely helyeken az istenfélő emberek csontházakat (carnariun) építettek, ahová ötszáz, vagy több holttestet vetettek félmeztelenül vagy teljesen ruhátlanul — amennyi csak elfért bennük. Az útkereszteződések és a szántóföldek barázdái is temetőszámba mentek. Ha pedig valaki

úgy hallotta, hogy ha más földekre költözne, jobb dolga lenne, és útnak is indult, útközben az ínségtől pusztult el.

Glabri Rodulphi Historiarum I. IV. c. 4.; Bouquet, Recueil des historiens... T. X. p. 47-48. (Chrestomathia I. 211-212. o.)

57. Személyileg függő jobbágyparasztok

Szemelvényeink a párizsi Notre Dame székesegyház cartulariumából valók. Cartulariumnak nevezzük azokat a kéziratos könyveket, amelyekben egy személy vagy egy közösség kiváltságleveleit, jogait tartalmazó okleveleket gyűjtötték egybe. Az okleveleket nem kronológiai, hanem metodikai rendben (a szerzők szerint, az oklevelek tárgya vagy topográfiai csoportosításban) rendezték. A legkorábbi cartulárium a IX. századból való, a XI. században mind gyakoribb lesz, végül a XII-XIII. században már az összes apátságok, káptalanok, püspökségek, városok, szeniorok, egyetemek, testületek, konfraternitások, commanderiák, kórházak stb. rendelkeztek ilyen gyűjteménnyel.

a) Isabel és Emeline cseréje (1184)

Én Robert, Isten kegyelméből Saint Germain des-Près alázatos apátja, mindazoknak, akik jelen levelünket olvassák, üdvöt az Úrban. Tudja meg mindenki, hogy a tiszteletreméltó Maurice párizsi püspök nekünk és egyházunknak adta Isabelt, szolganőjét, akit Robert vett feleségül, oly módon, hogy neki ezentúl sem tőle sem leszármazóitól, akár fiúk, akár lányok lesznek is a jövőben semmi követelnivalója nem lesz. Viszont mi a párizsi püspök úrnak az említett szolganőért cserébe adtuk Emelinet, a mi szolganőnket, aki hasonlóképpen Guarinhez, az ő emberéhez ment feleségül, úgy, hogy sem a mi egyházunk, sem mi magunk vele vagy leszármazóival kapcsolatban, akár fiúk, akár leányok lesznek, semmit sem követelhetünk. Hogy pedig ez hatállyal bírjon, megparancsoltuk, hogy pecsétünkkel erősítsék meg.

b) Megegyezés Giraud de Victry ügyében (1160-1196)

Én, Maurice, Isten kegyelméből párizsi püspök, tudtára adom mindenkinek, mind a jelenvalóknak, mind az eljövendőknek, hogy viszály támadt Szent Marcell kanonokjai és Giraud de Victry között, mivel ez utóbbi egy rabszolganőnket vette feleségül, aki Szent Marcell familiájába tartozik. Ezenfelül amiatt is panaszkodott, hogy egy földdarabot és szőlőrészt, ami apja és anyja révén került Giraud birtokába, az említett kanonokok maguknak követeltek. Végül is a viszály, miután elénk terjesztették, a következő megegyezéssel végződött: Giraud fiaiból az első a miénk lesz, a második a kanonokoké, a harmadik ismét a miénk, a negyedik az övék, mind a már megszülettek, mind az ezután születendők. Ha pedig egy páratlan maradna, azt klérikusnak adjuk. Giraudnak és feleségének örökségét köztük, mint testvérek között, megfelelőképpen kell szétosztani.

c) Baudry le Roux és Auric cseréje (1288)

Guillaume, Isten kegyelméből párizsi püspök mindazoknak, akik jelen levelünket stb. Tudjátok meg valamennyien, hogy miután Baudry le Roux, az elhunyt Durand fia, a káptalan jobbágya, már házasságot kötött Isabelle-lel, Laurent le Cloutier leányával, a mi jobbágynőnkkel, Auric, Hugues fia, a mi jobbágyunk viszont házasságot akar kötni Constance-szal, Durand leányával, a káptalan jobbágynőjével; úgy intézkedtünk tehát, hogy mindkét fél, azaz a mi és az említett káptalan beleegyezésével és jóváhagyásával, hogy a mondott Baudry és Isabelle és már megszületett vagy ezután születendő gyermekeik a párizsi káptalan jobbágyai lesznek, és annak a hominiumában maradnak örökre; Auric pedig és Constance, összes gyermekeikkel a mi jobbágyaink lesznek és a mi hominiumunkban maradnak.

M. Guérard, Cartulaire de l'église Notre-Dame de Paris, I. (Collection des cartulaires de France. IV. I. 54-55., 53., p. 450-451. (Chrestomathia I. 191-192.)

58. A személyileg szabad parasztok

a) Egy 1060-ból való oklevélből

Vétessék tudomásul, hogy minden dézsmát fizető porta egyforma dézsmát fizet: évenként minden porta 8 dénárt, 8 mérő búzát és 24 mérő zabot köteles adni... Azt a szőlőhegyet pedig, amelyet hajdan az apát szőlőjének neveztek, évenként kétszer kötelesek megkapálni, megnyesni és abban minden szükséges munkát ellátni, a mustot kipréselni, és [egybeöntés céljából] eljuttatni az uraság hordóihoz, ha pedig a szőlőhegyet szántóföldként művelik meg, kötelesek elvégezni a mező megművelésével kapcsolatos munkákat, ahogyan az szükséges, és ahogy ez illik egészen addig, amig az összegyűjtött termés el nem jut az urasági magtárakba.

Cartulaire de Sainte Marie d'Auch. Sée, Les classes rurales et le regime domanial en France au Moyen Age Paris, 1901. p. 217. (Chrestomathia, I. 192. o.)

b) Oklevél a XII. század elejéről

(L. III., XXIII.) E levelünk által mind a jelenvalóknak, mind az eljövendőknek tudtára akarjuk adni, hogy Willelmus Coetus a hűbéréhez tartozó erdőt nekünk, a chartres-i Szent Péter szerzeteseinek birtoklásra, úgyszintén művelésre és betelepítésre is átengedte. Mi, szerzetesek viszont e föld telepeseinek oltalma és védelme érdekében neki megengedtük, hogy mindaz, aki ezen a földön lakik, és a földet ökrökkel és ekével műveli, Karácsony harmadnapján Braiocum mellett fizessen neki 1 sextarius zabot, kappant és pénzt, mások csak egy mina[1] zabot, kappant és pénzt. De ezt is csak a (gazdaságot vezető) szerzetes felszólítására és tekintélyével; az ő servienseinek felszólítására és tekintélyével azonban sem ezt, sem mást nem kötelesek megtenni. Megengedtük továbbá Willelmus úrnak, hogy ha leányát, amennyiben az a feleségétől van, férjhez akarja adni, vagy ha várat vásárol, szabadon követelhet ezen föld telepeseitől hozzájárulást, de csak Szent Román perjelének közbejöttével; ugyanezt akkor is megteheti, ha fogságba esik és váltságdíjra van szüksége. Hasonlóképpen, ha a királlyal vagy gróffal összes embereivel együtt hadba vonul, ha jónak látja, e föld telepeseit is magával viheti kíséretnek, ez utóbbiak

[1] Görög eredetű mértékegység. A középkori Európában számos változatban terjedt el mint űrmérték, kb. 105, 7 liter.

azonban csak személyes vezetése alatt tartoznak hadbavonulni. A többi szokásos szolgáltatásoktól azonban, amelyeket a saját vagy emberei kezelésében levő birtokairól szokott behajtani, megengedte, hogy – Szent Péter embereihez hasonlóan – teljesen szabadok és mentesek legyenek.

Guérard, Cartulaire de S. Pére de Chartres. T. II. p. 483-484. (Chrestomathia I. 192-193. o.)

59. A hűbéri szolgáltatások fokozódása

a) Petrus Venerabilis cluny-i apát leveléből (XII. sz.)

Az epistolae (levelek) szintén sajátos csoportját alkotják a középkori forrásoknak. Nem minden esetben jelentenek másokhoz eljuttatott írásművet (missilis), általában azonban nemcsak képzelt személyhez szólnak. Az epistolák célja sokféle lehetett, a pápai udvar levelei sok esetben diplomáciai célokat szolgáltak, de lehetett a levél célja egyszerű felszólítás vagy értesítés stb.

Mindenki előtt nyilvánvaló, hogyan zsarnokoskodnak a világi földesurak szolgáikon és szolganőiken. Nem elégszenek meg ugyanis azok szokásos és kötelező szolgálatával: hanem a jószágokat a személyekkel, a személyeket pedig jószágokkal könyörtelenül teljesen maguknak követelik. Ezért van az, hogy a szokott szolgáltatásokon kívül, egy évben háromszor vagy négyszer, vagy ahányszor nekik jónak látszik, javaikat elragadozzák, számtalan sok szolgálattal őket megnyomorítják, súlyos és elviselhetetlen terheket raknak rájuk: így azután őket sokszor arra kényszerítik, hogy saját földjüket elhagyják és idegenbe meneküljenek, és ami még rosszabb, ezeket a személyeket, akiket oly drága váltság, Krisztus tulajdon vére váltott meg, annyira hitvány dologért, mint pénz, eladni nem átallják.

Petri Venerabilis Epistolarum Liber I. Ep. XXVII. Migne, P. L. t. 189. p. 146. (Chrestomathia I. 193. o.)

b) Egy XI. századi oklevélből

Raynald gróf ... kezdte el a mi földünkön ama pénzzsarolást, amit talliatának neveznek; az embereket bebörtönözte, hogy kínzásokkal csikarja ki tőlük vagyonuk átengedését, saját költségükön a várak megerősítésére

kényszerítette őket, a mi vidékünkön gyakran időzött, de nem a saját, hanem a szegénység költségén; egy szóval a mi földünkkel inkább visszaélt, mint az övével. E zsarnoki viselkedést Raynald fiára hagyta örökül. Raynald legalább mégis nyilvánosan megvallotta, hogy mindezeket gonoszul cselekedte, ez azonban atyja gonoszságát annyira túlhaladta, hogy embereink az elnyomatást tovább elviselni nem tudták és falvainkat üresen hagyták, egyébként is nekünk adózni vagy nem tudnak, vagy nem is akarnak, mert csak tőle félnek, csak neki szolgálnak. Mikor azután az elmúlt évben az apostoli széktől kértünk támogatást ellene, ezen mód nélkül felindult, és így az apostoli védelem ahelyett, hogy javunkra szolgálna, inkább kárunkra válik. Az elnyomó gonoszsága pedig annyira ránk nehezedik, hogy megélhetés hiányában házunkat már-már elhagyni szándékozunk, csak még abban az egyben reménykedünk, hogy mivel az Isten rendeléséből apostoli tisztet érdemeltél, az apostoli hatalom vesszejével elnyomónkat megfékezed.

Flach, Les origines de l'ancienne France. T. I. p. 442. (Cartulaire de Saint Michel) (Chrestomathia I. 193-194. o.)

c) Egy XII. századi oklevélből

Tudja meg minden ember, hogy a Burbureno nevű faluból származó emberek, akik Béze-ben laknak, a mi földünkön már előzőleg bírt házaik leégése után másokat akartak építeni, és ezért ama hely Stephanus nevű apátja elé járultak, hogy az újraépítéshez engedélyt kérjenek. Ez így szólt hozzájuk: "Távol legyen, hogy a mi birtokunkon ezután is olyan feltételek mellett tartózkodjatok, mint eddig, hanem ellenkezőleg, azokat a szolgáltatásokat adjátok meg, amelyeket a mieink és mások, akik a mi [földesúri] hatóságunk alatt élnek, meg szoktak adni. Ha pedig ezt nem akarjátok, építési engedélyt tőlünk nem kaptok." Amikor az apátnak eme szavait hallották, maguk közt tanácsot tartottak, és azután vele tartós megállapodást kötöttek úgy, hogy ezután mindegyikük a placitum generale alkalmával csak 12 pénzt fizet, a szokásos többi szolgáltatást vállalják, kivéve a borszállítást Gibryből, ha csak valamelyikük ezt a maga jószántából nem akarná megtenni. A továbbiakban Stephanus apát úgy intézkedett, hogy a jövőben sem ő, sem más tőlük talliót nem követelhet, a többi szokásos szolgáltatást azonban megkívánhatja. Abban is megállapodtak, hogy ha valamelyikük a szerzetestől vagy Szent Péter szolgáitól jogtalanságot szen-

védett, nem tesz másnál panaszt és nem keres igazságot mindaddig, amig az apát vagy jószágkormányzó igazságot szolgáltatni hajlandó.

J. Flach, Les origines de l' ancienne France. T. I. p. 401. (Cartulaire de Béze.) (Chrestomathia I. 193. o.)

60. Egyházi birtok jövedelmének összeírása (XII. századból)

1149-1156-ban a Cluny-i apátság dominiumainak általános leltárba vételét rendelte el az apát, aki újjá akarta szervezni a kolostor ellátásának rendszerét. Ebből a jegyzékből adunk részletet.

A Szent Hyppolit esperesség területéről jár nekünk Szent Mártonkor[1] 9 livra 10 solidus, Keresztelő Szent János születésekor[2] 4 livra. Minden szamár után, amely fát hoz az erdőből 12 dénár, s ez együtt 10 solidust tesz ki. Ezenkívül Szent Mártonkor 19 mérő búza a cluny-i mérték szerint, és 21 mérő gabona ugyanolyan mértékben, továbbá 6 és 1/2 mérő bor, 15 kappan és 5 tyúk.

Pugeos-ban van egy ember, aki ekét birtokol 4 ökörrel, ebből kettő az úré és kettő az emberé, s az úr kapja minden haszonnak a felét. Tized kötelezettségre fizet 18 mérő gabonát cluny-i mérték szerint, de a terméketlen évben vagy ha jobb az időjárás változhat a mérő száma. Van itt 7 helyiség, amelyben malom van, s az jó időben 2 mérőt hoz hetenként, vagy az itt levő kemencével 20 ember napi ellátását tudják biztosítani.

Van még továbbá 5 eke, mindegyik 6 ökörrel. Ezévi borjú 5, múlt évi 20, ökör 7, szamár 3, disznó 19 kicsi és nagy vegyesen. Jól gondozott szőlők is vannak itt, amelyek 6 szekér bort adnak. Ezenkivül van egy új telepítésű szőlő, amelyről a jövőben szüretelhetnek 6 szekérnyi bort, s ez a terület a többi szőlővel együtt 6 livráért jól megművelhető.

Szent-Hyppolit-ban és Chaselles-ben 60 mérő búzát vetettek, és még két mérővel a bérelt földeken, amiről az úr a termés felét szedi be. Chaselles-ben Szent Mártonkor tartoznak 58 solidusszal és 6 mérő gabonával, Szent Vince napján[3] 14 solidusszal. Keresztelő szent Jánoskor 12 soli-

[1] November 11.

[2] Június 24.

[3] Január 22.

dusszal vagy még többel. Ugyancsak itt gyűjthetünk be 60 taliga szénát. Két malom is van amelyek jövedelme 15 mérő fele búzában, fele árpában.

Az ez évben bevetett földek terméséből Cluny kapott 150 mérő búzát, abból eladott 30-at és elvetett 60 mérőt. Augusztusban kaptak 107 mérő árpát és zabot egész évre. Minden pásztor és gulyás kapott 7 mérőt mindegyik gabonából.

Az összege ezeknek 18 livra, 26 és fél mérő búza, 169 mérő rozs 7 és 1/2 mérő árpa, 3 modius és 12 és 1/2 mérő bor, 15 tyúk, 5 csirke. Mindez a dominium jövedelmén kívül van. A dominiumról begyűjthetnek még 12 taliga bort és 60 taliga szénát.

Duby, L' économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval. Documents, Paris, 1962. T. II. p. 686-687.

61. Odo püspök adománylevele

Hamisítvány Burchard püspök korából (1141-1162).

A XII. századi strassburgi káptalan oklevele megerősítés céljából átír egy X. századi adománylevelet.

Minthogy szent atyáink példájára oklevelekben szoktuk feljegyezni, amit követőink emlékezetére bízni kívánunk, tudott legyen a jelenben és a jövőben Krisztus minden követője előtt, hogy én Odo, isten kegyelméből a Strassburg-i egyház méltatlan püspöke, Máriának, isten anyjának, a Strassburg-i egyház dicsteljes védelmezőjének és azoknak, akik őt ott szolgálják, saját és szüleim üdvözülésére szabályszerű eljárással odaajándékoztam egy prédiumot[1] 18 mansus-szal, útjaival és úttalanjaival, rétjeivel és szántóival, művelt és műveletlen földjeivel és minden egyéb tartozékával. Ez a birtok Ortenau területén Bohlsbachban, Stadelhofenben, Schwabhausenben, Auenheimban, Diersheimben, Gamshurstben és Volmersbachban fekszik. Két mansus azonban az elszászi Schäffolsheimban fekszik. A prédiumot azzal a feltétellel adjuk át, hogy a majorság kivételével minden egyes mansus Keresztelő Szent János ünnepén 5 solidust ad, Szent Adolf ünnepén 4 dénárt, 4 csirkét és 10 tojást, karácsonykor egy könyöknyi széles és ugyanolyan hosszú kenyérből 12-öt, kifejlett disznó sonkájából 8 darabot, 1 veder sört és 24 pint zabot, húsvétkor hasonlóképpen 12 kenye-

[1] A prédium a középkori latinban általában földbirtokot, fekvő jószágot jelentett. Volt minősített értelme is: a földesúr saját eszközeivel folytatott mezőgazdasági üzemére vonatkoztatták. Vö. Szabó István: A prédium. Agrártörténeti Szemle, 1963.

ret és 8 kappant. Minden egyes mansus adjon 2 igát a tavaszi, ugyanígy az őszi talajművelésre, és állítson 4 aratót a téli és a nyári termés[2] learatására. Minden egyes mansus köteles évente háromszor, a három törvénykezési napon 4 dénárt fizetni. A Schäffolsheimban fekvő 2 mansus szolgáltatásaiból 2 Malter[3] kenyér és 1 Malter hüvelyes termény kerüljön szétosztásra a szegények között. A többi mansus minden szolgáltatása teljes egészében a barátoké legyen. Ha a beneficium ura[4] felcserélődik, a mansus fizessen 5 solidust utódjának, ha a mansus birtoklója hal meg, úgy az úrnak jut barmainak legjobbika. Aki mansust szerez 5 solidust fizet az úrnak. Ezenkívül tudtul adatik, hogy Schwabhausenben egy fél mansust az ispán birtokoljon, hogy igaz ügyintéző és oltalmazó legyen. A hatalom erejével ezen a prédiumon csak akkor léphet fel, ha arra az úrtól felszólítást nyer; akkor 6 lóval kell jönnie, az úrnak pedig kielégítő étkezést kell biztosítania számára. Mindezt Istennek nevében és a boldog apostoloknak, Péternek és Pálnak a hatalmával rendeljük el, és megerősítjük a kiátkozás terhe mellett, hogy senki se merje ezt a prédiumot eltulajdonítani vagy elvesztegetni, vagy magának azt a szabadságot venni, hogy másra, mint a barátok hasznára fordítsa. Hogy ezen rendelkezésünket megerősítsük és megmásíthatatlanná tegyük, irattuk le és pecsételtettük le pecsétünk rányomásával. Készítettük a Mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülése után a 961. esztendőben, a negyedik indikció idején. Ottó király uralkodása alatt.

Franz, Deutsches Bauerntum. I. Mittelalter. Weimar, 1940. p. 63-66.

---

[2] Az őszi és a tavaszi gabona.

[3] Malter = középkori, német földön és Svájcban elterjedt mértékegység. Különböző helyi változatait, mint űrmértéket 128-660 literre, mint súlymértéket 56-224 kg-ra teszik.

[4] Ti. a javadalmas püspök.

62. Paraszt hűbéres földbérlete a XII. században

a) Egy 1096-1127 körüli megállapodás szövege

A mansust egy szabad paraszt bírja hét terminusban fizetendő járadék-szolgáltatási kötelezettség ellenében.

A Mâcon-i egyház minden fia és valamennyi keresztény hívő tudomására hozzuk, mi Etienne de Chaumont kanonok, sire Berarde Mâcon érseke és papjai jelenlétében, hogy a lyoni tartomány Chapelle parokiájában fekvő mansust és annak Brutoria nevű faluban levő tartozékait Szent Péter reguláris kanonokjai birtokolják. Ebben a mansusban Guichard, jó paraszt tartózkodik, aki az alábbi szolgáltatásokkal tartozik:

Húsvétkor egy bárány, kaszáláskor 6 pénz, [1] aratáskor egy étkezés és egy sextarius zab, [2] szüretkor 12 dénár. Karácsonykor 12 dénár, 3 kenyér, egy fél sextarius bor, nagyböjt kezdetén egy kappan, nagyböjt derekán 6 pénz.

Ezt az oklevelet megerősítette Etienne.

G. Duby, L'économie rurale... T.II. p.650
Paris, 1962.

b) Pénzjáradékkal terhelt örökölhető birtok

A Ferté-i ciszterci rendház birtokába került terület jogi állapotának meghatározására készült oklevélből, 1160 körül.

Mindazoknak, akik a keresztény hitet vallják, tudtára adjuk a jelenben élőknek és az eljövendőknek, hogy Robert Barbarot átengedte a Miasszonyunknak és a Ferté-i szerzeteseknek, fenntartás nélkül mindazon követelését, amit jogosan vagy jogtalanul arról a földről bírt, amelyet Guichard Morél megtérése alkalmából adományozott a Ferté-i rendháznak. Ezt a földet a Laives-i Brutinanges család műveli, s évente 20 solidus járadékot

[1] A pénzjáradék régebbi robot szolgáltatást helyettesíthet.

[2] Feltehetően az elszállásolási jog érvényesítése.

fizet érte. Megjegyezzük, hogy a földet nem adhatják hozományba leányaiknak, sem nem vonhatják ki semmilyen módon a Ferté-i jogok alól. Művelhetik bármilyen hosszú ideig, ha megfizetik pontosan a cenzust, de ha nem adják meg a járadékot, a föld visszakerül a Ferté-i szerzetesház birtokába. Amennyiben a földdel kapcsolatban a szomszédok részéről sérelmet szenvednek, kizárólag a szerzetesekhez fordulhatnak panaszaikkal.

Mindezért fent nevezett Robert kapott 4 véka búzát és két sajtot, s esküt tett le Julien Sennecé-i káplán kezébe a Szent Márton oltáránál, hogy szilárdan megtartja a békességet. Fiai hasonlóképpen tettek esküt.

Duby, Receuil des pancartes de l'abbaye de la Ferté-sur-Grosne, 1953. p. 152.

c) Kétoldalú biztosítékkal kötött szerződés a XII. századból

Itáliában a paraszti birtok hűbérbeadása írásbeli megállapodással járt, amely pontosan szabályozta mind a földesúrnak, mind a föld művelőjének jogait és kötelességeit.

Az Úr nevében, megtestesülésének 1103. évében február harmadik kilencedében a 12. indikcióban. Én Martin a Szent Mária kolostor és egyház rectora, az egyház nevében és megegyezésünk értelmében elhatároztam, hogy neked Rainier, Bonand fia átadom mindazt a parcellát, szántót, szőlőt és jószágot, amelyet te Rainier a Compisitoliban levő Szent Mária kolostor és egyház kegyéből kapott adománylevéllel tartasz, hogy azt birtokolhasd, abban dolgozhass, termését élvezhesd és azt megjavíthasd. Az említett javak Casi-ban és más helyeken fekszenek. Átadom, és megerősítem használatodban e földeket, az összes itt található épületekkel együtt, neked Rainier és örököseidnek. Te és örököseid ezekért a földekért és jószágért a fent nevezett egyháznak és kolostornak az alábbi kötelezettséggel tartozol: Minden év karácsony oktávjában[1] nekünk vagy küldöttünknek, ti vagy megbízottatok fizet 4 jó és új luccai ezüst dénárt a földért és 4 solidust a felújításért. És ha az egyezséget megtartjátok s én a prior vagy utódaim, akár egy személy által, aki a mi képviselőnk, akár egy korábban írt oklevelünk kapcsán megtámadnánk téged Rainier vagy örököseidet ezekkel a földekkel kapcsolatban; lecsökkentve azt ingóban vagy ingatlanban; avagy számunkra előnyösebben megterhelnénk, mint azt fent

[1] Karácsonyt követő 8. napon, azaz január 1-én.

írtuk, ez esetben 20 solidus pénzbírságot jó luccai dénárban tartozunk nektek fizetni.

És én Rainier esküszöm, hogy ha elhanyagolnám, vagy leszármazottaim és örököseim a fent írt járadék évenkénti megfizetését a mondott kolostornak és egyháznak, úgy 20 solidus bírság fizetésére vagyunk kötelezve.

R. Piattoli, Le carte del Monastero di S. Maria di Montepiano. Regesti Chartarum Italiae, Róma, 1942. p. 19.

63. Az egyházi javadalmas jogainak meghatározása, Wesztfália, 1176

A soltész örökíthető majorsági birtok használatához jutott. Örököseinek lovagi rangra emelkedése új, az apátság számára veszélyessé váló helyzetet teremtett. Ezért találta szükségesnek jogai írásbeli körülhatárolását.

Én Konrád, isten kegyelméből Corvey apátja valamennyi utódomnak az örökkévalóságban. Tisztségünkből következik buzgósággal és gondossággal őrködni azon, hogy minden tisztségviselőnek csorbítatlanok maradjanak a jövedelmei, hogy általuk is előrejussanak egyházi feladataikban és gyarapodást tapasztaljanak a világi javakban, úgyhogy a mi hivataloskodásunkat ne illesse szemrehányás, mert a mi legfőbb kívánságunk, hogy a mi emlékünk minden időkben áldott legyen a barátok között. Ennélfogva azt akarjuk, hogy a mi egyházunk minden híve tudomással bírjon arról a jelenben és a jövőben, hogy egy bizonyos Brunó, a mi egyházunk szolgálattevője cúriát kapott Haversforde-ban soltész[1] joggal, szeretett testvérünk Henrik, az akkori perjel[2] és őrkanonok[3] egyetértésével és hozzájárulásával. Midőn ő minden húsból valónak útjára lépett[4] Bernát, ennek a Brunónak a fia nyerte el – ismételt kérésére – kezelésre az említett cúriát ugyancsak fent nevezett Henrik testvér, perjel és őrkanonok egyetértésével és hozzájárulásával. Maga Henrik perjel kérte egy kiváltságlevél kibocsátását tőlünk,

---

[1] "Schultheiss" a telepített község kiváltságokkal felruházott feje, előljárója.

[2] Prior, többnyire a kolostor házfőnöke, illetve gazdasági ügyintézője.

[3] Custos (canonicus), az egyházi kincstár, levéltár felügyelője, őrzője.

[4] Azaz meghalt.

hogy a jövőben ne legyen az őrkanonok kárára, hogy ezt a cúriát olyan sok lovag kezeli, mert ez az emberfajta ritkán elégszik meg a sajátjával, hanem túlkapások révén mindig többnek a megszerzésére törekszik. A fent nevezett Brunó atya, Herenfried kezelte elsőként a lovagsorúak közül maga ezt a cúriát, korábban ugyanis mindig a parasztok használták. Tekintettel erre, a kegyes és Szent Vitus iránti tiszteletteljes kérésre, annak a pártfogónknak a kezdeményezésére, akinek oltári javait úgy kell őriznünk, mint szemünkfényét, elismerjük, elhatározzuk és kinyilvánítjuk, hogy az egész Haversforde falu minden javaival és tartozékaival, egész határával és mindennel, ami hozzá kapcsolódik, azaz a házakkal és egyéb épületekkel, szántókkal, rétekkel, erdőkkel, mezőkkel, tavakkal és folyóvizekkel, művelt és műveletlen földekkel álljon az őrkanonok hatalmában. Őt illesse a falu minden haszonélvezete, így a falu, a cúria, a mansusok bérbeadásának a joga, az elhaltak hagyatéka, a jobbágyok[5] adója, a lányok menynyegzői szolgáltatása, amit a nép nyelvén "beddemunt"-nak neveznek és a környező erdők jövedelme, amit a nép nyelvén "sundere"-nek mondanak. Minden, ami ehhez a faluhoz tartozik illesse az őrkanonokat, s jóllehet mi ebben [az erdőben] egykoron sertéseket hízlaltunk, ezt csak az őrkanonok beleegyezésével tettük. Az őrkanonok olyan gyakran, ahogy az szükséges, a jobbágyokkal együtt döntsön a hasznos és haszontalan dolgokban, tekintettel arra, hogy a falu mentes az ispán mindenféle ítélkezésétől. Mindezekből következik, hogy a cúria majorbérlője a jobbágyok felett semmiféle hatalommal sem bír, és kérés formájában sem követelhet rajtuk semmit. Neki pusztán a cúria kezelése lett átengedve, minden egyéb – amint ez ki lett jelentve – az őrkanonok rendelkezése alá tartozik. Nehogy lehetősége legyen bármelyik utódunknak e jámbor intézkedés ellen rosszhiszeműen fellépni, vagy bármikor csalfa módon kivételt tenni, irattuk ezt az oklevelet és erősítettük meg pecsétünkkel. Isten nevében szólítunk fel arra, hogy ez a mi bizonyságtételünk és határozatunk örök időkre érvényes és bolygatatlan maradjon. Tanu ez a [4 barát] és az egész egyházi gyülekezet. A világiak közül ezek [7 név] és még sokan mások. Kelt Corveyban az úr megtestesülésének 1176. évében, a 9. indikció idején, május 27-én, Konrád apát hivataloskodásának 16. évében.

Franz, Deutsches Bauerntum... Bd.I. p. 134-138.

[5] Az oklevél a középlatin "litus" fogalommal él, amely a középkori német "latan"-ból eredt és eredetileg félszabadot jelentett. A 12. századra azonban ennek a rétegnek a maradéka is – helyenként egy ideig őrizve még a megkülönböztető elnevezést és régi jogainak csökevényeit – jobbágysorba süllyedt.

64. Műveletlen területek termővé tétele (XII. század)

Az érsek a terület ura, telepeseket toboroz, a mocsaras területek termősítésére. A németalföldi területekről jött telepesek igen kedvező feltételeket kapnak.

Frigyes Isten kegyelméből a Hamburgi egyház érseke, minden keresztény hívőnek a jelenben és a jövendőben, örökös áldásomat küldöm. Azt akarjuk, hogy mindenki számára legyen ismert ez a szerződés, amelyet mi a Rajnán inneni emberekkel, akiket hollandoknak neveznek, kötöttünk. Ezek az emberek felkeresték felségünket, igen erősen kérve a püspökségünk területén fekvő eddig műveletlen, mocsaras, az ország lakói számára haszontalan földek átengedését, hogy azt termővé tegyék. Híveink tanácsára úgy ítéltük, hogy ez hasznos lenne nekünk és utódainknak, ezért nem utasítottuk el kérelmüket, hanem beleegyezésünket adtuk.

Egyezséget kötöttünk, amelynek értelmében a fentnevezett földbirtok minden mansusáért évenként 1 dénárt fizetnek nekünk. Szükségesnek tartjuk lejegyezni itt a mansus kiterjedését, azért, hogy a jövőben ne legyen semmi viszály a lakosság között: tehát 720 királyi vesszőt[1] hosszuságú és 30 szélességű, a földön áthaladó folyóval együtt, melynek használatát hasonló módon átengedjük nekik. Végül akaratunknak megfelelően elfogadták, hogy a föld gyümölcsének tizedét nekünk adják, tudniillik: a tizenegyedik kévét, a tizedik bárányt, malacot, kecskét, ludat, a mézből, a lenből is egy tizedet; 1 dénárral megválthatják a Szent Mártonig[2] felnevelt csikót és 1 obolussal a borjút. Megfogadták, hogy mindenben alávetik magukat a zsinat ítéleteinek a szentatyák dekretáliái szerint, a kánoni igazságszolgáltatásnak és az Utrechti egyház institúcióinak. A világi törvények szerinti igazságszolgáltatást és bíróságot illetően, azért, hogy ne szenvedjenek idegenek részéről sérelmet, kötelezték magukat, évenként minden 100 mansus után két márka fizetésére, hogy maguk között dönthessenek minden pörben. Ha jelentős ügyben nem tudnak saját bíróságukon dönteni, a püspökhöz fordulnak, hogy ítéljen az esetről. Ez alkalomból őket terheli a püspöki bíróság ellátása az ott tartózkodás idejére. A büntetéspénzből megkapják a kétharmadot, s csak egyharmada marad a püspöknek. Megengedtük továbbá, hogy templomokat építsenek ott, ahol szükségesnek látszik. Átengedtük ezeknek a templomoknak a plébános használatára a parókiából nekünk járó tized egytizedrészét. Minden parókiából kötelesek a pap szükségleteire átadni egy mansust.

Azok nevei, akik a szerződés megírására és megerősítésére hozzánk jöttek: Henrik pap, akiknek átengedtük élete végéig ezeket az egyházakat,

---

[1] Nagyobb területre vonatkozó hosszmérték, 2, 865 és 4, 672 m között ingadozott.

[2] November 11.

világiak: Helikinus, Arnold, Hiko, Fordolt, Referic akiknek és örököseiknek átengedtük a nevezett földeket a törvények és a megegyezés szerint. A megállapodást Krisztus megtestesülésének 1106. évében a 6. indictióban írtuk le IV. Henrik dicsőséges római császár uralkodása alatt.

Franz, Deutsches Bauerntum... Bd. I. p. 87-90.

65. Német jogú falutelepítés Lengyelországban

Az oklevél (1291) a Magyarországon is ismeretes új telepítést mutatja be.

...Mi, János gróf, Cechoslav fia, Galewoból, Albert testvérünkkel együtt tudomására akarjuk adni a jelenben és a jövőben egyaránt, annak, aki e levelünket megszemléli, hogy a közönségesen Radlinnak nevezett öröklött birtokunkat Staniewoinak mondott Mártonnak és törvényes leszármazóinak német jogon (Teutonico iure) locatióba adjuk, mégpedig olyan jogon, amilyenen Nowy Targ (Novum Forum) község (civitas) és lakói (cives) törvényeikben birtokolják, a következő megegyezés és forma szerint: a már említett község (villa) lakói évente mindenik kis telek (mansus)[1] után Boldog Márton[2] napján szolgáltatni tartoznak két mérő búzát, négy mérő rozsot, hat mérő zabot, még pedig a pisdri mérték szerint, valamint egy fertály ezüstöt; ezt az adót pedig kötelesek elvinni a közelebb fekvő udvarházunkba (cúria). Minden fent elősorolt kötelezettség teljesítésére vonatkozóan a fent nevezett község lakói kilenc évre mentességet fognak kapni minden behajtás és fizetés alól. Nevezett M(árton) soltész és örökösei pedig a telepítés fejében a hetedik telket szabadon fogják bírni minden joggal és hatalommal, miként mi azt a mi birtokainkon gyakorolni szoktuk. Ezenkívül a soltész és ivadéka saját használatára saját telkéhez kapcsolhat két kertet fentnevezett községben minden adóval és bevétellel együtt, és bármilyen bírósági ügyben a harmadik denár az övé. Megadjuk még nevezett M(árton) soltésznek és örököseinek azt a jogot, hogy szabadon malmot építsen, ahányat csak bír az illető örökbirtokon; kocsmát, mészárszéket, kézimalmot szabadon tarthat és posztót is eladhat. Megadjuk M(árton) soltésznak és utódainak az ítélkezés jogát egészen addig, hogy

[1] 1 kis vagy flandriai telek = kb. 30 hold.

[2] Szt. Márton napja - nov. 11.

fejét és tagjait levághatják azoknak, akik az említett községben büntettet követnének el. Ehhez járul még az a kiváltság is, hogy a soltész csak egy másik soltész előtt, német jog alkalmazásával, felel, ha előttünk pere vagy viszálya támadna. Minden korlátozás nélkül akarjuk továbbá, hogy a fentnevezett M(árton) soltésznak és utódainak hatalmában álljon nyulakra, foglyokra és fácánokra vadászni s a mondott örökbirtok vizeiben, bármelyik lelőhelyen, halakat fogni. Nemkülönben e község lakói (villani) hadjárat esetén hajtsanak számunkra egy kétlovas kocsit. A község egyházának pedig két szabad telket adományozunk. S nehogy utódaink közül valaki meggondolatlan merénylettel a mi megfontoltan tett adományunkat megakadályozni merészelje, ezt az oklevelet pecsétünk erejével megerősítjük. Adtuk Kozminban ... az 1291. évben.

Chrestomathia II. 153. o.

66. Értekezés a gazdálkodásról

A XIII. századi Angliában összeállított gazdasági tanácsokat tartalmazó leírások különböző változatokban maradtak fenn. Ezek a gyűjtemények, melyek a földesúr közvetlen kezelésében levő birtokra vonatkoznak számos gyakorlati útmutatót tartalmaznak a munkák végzésére, a terméshozamra, az állattartásra, a piaci kalkulációkra stb. vonatkozóan.

A béresek feladatai

A béreseknek értelmes embereknek kell lenniök, jól kell tudniok vetni, kijavítani az ekét és a megromlott boronát, évszakonként jól megdolgozni a földet; tudniok kell az ökrökkel bánni, befogni vezetni őket, anélkül, hogy ütnék vagy megsebesítenék, jól kell tudniok takarmányozni, őrizni a takarmányt hogy el ne lopják vagy el ne hordják. Jól kell tudniok őrizni az állatokat a réteken és a különböző legelőkön, és elkeríteni az itt található többi állatoktól. Az állatok és az őrzők számára karámot és sövénykerítést kell csinálniok, s a földeket felásni és megforgatni, hogy kiszárítsák és lecsapolják a vizeket. Nem szabad megnyúzniok egyetlen ökröt sem anélkül hogy megvizsgálták volna a halál okát. És semmiféle tüzet nem hozhatnak az enyhelyre, hogy ott fűtsenek, sem gyertyát nem tarthatnak világításra, ha az nincs lámpába téve, és akkor is csak nagy veszély vagy szükség esetén.

Hogyan kell elosztani a munkásokat augusztusban
és kaszálás idején

Igen jól meg tud kapáltatni 1 acre földet 1 dénárért és lekaszáltatni 1 acre rétet 4 dénárért, a puszta rétet 3 denár 1 obolusért. A forgatást és begyűjtést elvégeztetheti 1 acre réten 1 denar 1 obulusért, puszta réten 1 denar és 1/4 obulusért. Tudnia kell, hogy 5 ember naponként két acre területet tud levágni és összekötni különböző gabonaféléből, egyikből többet, a másikból kevesebbet. És ha mindenki 2 denárt kap naponta, 1 acre után 5 dénárt kell kiadnia, és ha négyen kapnak egyenként 1 denár 1 obulust naponta és az ötödik, mivel az kötözött 2 denárt kap, akkor 1 acre után 4 denárt fizet. És ha acre szerint nem tudnak vágni, akkor az aratókat csapatban kell tartani. Tudniillik 5 férfi vagy nő tesz ki 1 csapatot, és 25 ember 5 csapatot; és 25 ember le tud vágni és felkötni naponta 10 acre-t végig dolgozható napon, és 10 nap alatt 100 acre-t, 20 nap alatt 200-at. Így tehát számításba veheti, hogy hány acre-ja van levágásra, és annak megfelelően oszthatja fel a napokat. És ha több napot számítanak, mint ami ez szerint szükséges, nem tartozik fizetni nekik, mert az ő hibájuk ha nem végezték el a munkát és nem dolgoztak olyan jól, ahogyan kellett volna.

Hogyan kell gondozni az ökröket

Azt mondom önnek a ló többe kerül, mint az ökör ... Szokás ugyanis, hogy az igás állatokat Szent Lukács és Szent Kereszt[1] között 25 héten át jászolnál tartsák. És hogy a ló erőben legyen a nap végzéséhez éjjel legalább egy véka zab egyhatodát kell kapnia, ára fél dénár; és nyári évszakban legalább 12 dénár takarmányt, és hetenként – egyszer többet, egyszer kevesebbet – 1 dénárt vasalásra, hogy a négy lába patkolva legyen. Az összeg 12 solidus 5 dénár évenként, nem számítva az almozást és a szalmát.

És hogy az ökör erőben legyen a napi munkája végzéséhez megfelelő neki 3 és fél kéve zabot adni hetenként, 1 dénár áron. 10 kéve felel meg 1 véka zabnak. Nyári évszakban legalább 12 dénár értékű füvet kell kapnia. Az összeg 3 solidus 1 denárt tesz ki, nem számítva az almozást és a szalmát.

És ha a ló megöregedett és megrokkant, csak a bőrét lehet lenyúzni, de ha az ökör öregedett el, 10 dénár értékű takarmánnyal fel lehet hízlalni, hogy szalonnás legyen és jól el lehet adni, de legalább annyiért, amibe került.

[1] Október 18-Május 3.

Hogyan kell kimustrálni az állatokat

Állatait évente egyszer Húsvét és Pünkösd[2] között ki kell válogatnia. Ugyanis azokat a szarvasmarhákat, ökröket, teheneket, amelyeket nem akar megtartani, hízlalásba kell venni. És ha ön költ a takarmányozásra, hogy jól felhízzanak, csak nyerni fog rajta. Mert tudja meg az igazságot, hogy többe kerül a rossz, mint a jó. Hogyan? Megmondom. Ha egy igásállatról van szó, megfelelő, hogy jobban legyen gondozva és kímélve, mint a többiek, és ahhoz, hogy ezt kíméljék, a többiek lesznek fokozottan terhelve. És ha állatokat akar vásárolni, Húsvét és Pünkösd között vegyen, mivel ilyenkor az állatok soványak és olcsók. És mindig cserélje ki állatait, mielőtt nagyon kiöregednének, megrokkannának vagy megbetegednének, mivel kevés ráfordítással jobbat és fiatalabbat vehet, ha időben vásárol.

Eladni és vásárolni egy vagy két törvényes ember jelenlétében kell, hogy tanuskodhassanak a dologról, mivel gyakran előfordul, hogy akik a számlát csinálják, megnövelik a vásárlást és csökkentik az eladást. És ha súlyra vesz vagy ad el, legyen figyelmes, mivel igen nagy a csalás, ha nem tud eléggé őrködni...

A gabona hozama

A hozamhoz tudni kell, mennyit vetettek mindegyik gabonaféléből és mennyi felel meg a végeredménynek. Mivel az árpa hozama nyolcszoros, vagyis 1 quarterből 8 lesz az eredmény; rozsból hétszeres, babból hatszoros, borsóból hatszoros a hozam. A búza és rozs kétszerese, ha egyenlő arányban keverték hatszoros eredményt hoz, ha több a rozs a búzánál többet, s ha több a búza a rozsnál kevesebbet kell hoznia. A tiszta búza hozama ötszörös, a zabé négyszeres. De a földek nem hoznak minden évben egyformán, ezért szükséges a jótanács, hogy minden esetre figyelembe kell venni a talaj minőségét és az időjárást, mivel gyakran a telelés igen jó és a tavaszi vetés elromlik, máskor a tavaszi igen jó és az őszi vetés megy tönkre...

Duby, L'économie rurale... T. 1. p. 311-314.

[2] Húsvét utáni 7. vasárnap.

67. Haszonbérlet a XIII. századból

A roueni érsek egyházához tartozó emberének bérbeadja egyik birtokát, azonban csak a szántás és vetés terheli teljesen a bérlőt, az aratás költségeit közösen viselik.

Odó testvér, Isten kegyelméből a roueni egyház méltatlan tisztviselője, mindazoknak, kik jelen levelet olvasni fogják örök üdvösséget Jézus Krisztusban. Tudjátok meg, hogy bérbe adjuk a mi kedves hívünknek Renaud-nak a klerikusnak Alihermont-i földjeinket és annyit a Croixdalle-i irtásból, amennyit fel tud törni, 6 évre az 1253-as évtől Szűz Mária menybemenetele után[1]. A földet 6 év terméséért tarthatja a következő feltételekkel:

Nevezett Renaud szántassa föl és vettesse be a földeket saját költségén, az aratás költségei közösek legyenek, a betakarítást az övéivel végeztesse el, a termés felét magának tartva a másik felét hűségesen nekünk tartja fenn, és a felosztáshoz megvárja a mi utasításunkat. Ami az irtott földeket illeti, ezek költségeit mi viseljük, mi fizetjük a márgázást, és a házak javításának és fenntartásának költségeit. Magunknak tartjuk meg teljes egészében a cserépkészítőt. Nevezett Renaud megtarthatja a gabona szalmáját a trágyázásra és más szükséges felhasználásra, de abból a mi földünket trágyázza, és küldöttünk külön felhatalmazása nélkül nem szállíthatja azt máshová.

Jelen okiratunkat lepecsételtük és pecsétünkkel megerősítettük. Készült Alihermont-ban szent Lukács utáni kedden az Úr 1253. évében.

Duby, L'économie rurale... T. II. p. 729.

68. A kölni Szent Gereon kolostor felesbérleti szerződése

A Rajna-vidéki gazdaságra vonatkozó bérleti szerződésben figyelemre méltó az aratáskor fizetendő munkabér, továbbá a márgázásra fordított összeg nagysága.

A dékánnak nevezett Theodericus megkapja felesművelésre a Langheim-i gazdaságot 6 esztendőre az Úr 1277. esztendejében Szent Péter

[1] Augusztus 15.

székfoglalásának[1] ünnepén, oly módon, hogy Szent Gereon urai adnak a nevezett colonusnak minden egyes esztendőre vetőmagként 15 Malter rozsot és 11 solidust a gabona learatására és betakarítására. Ezenkívül a nevezett urak adtak ennek a colonusnak 4 márkát, amit ő márgázásra[2] fog használni az elkövetkező három évben naponként 3 solidust számítva. Továbbá, az urak és a colonus azonos számú marhát, disznót és egyéb jószágot fognak a gazdaságban tartani, a colonus– csirkék és libák kivételével – más állatot külön nem tarthat; s ha telente szükséges lesz, az urak és a colonus azonos összeggel járulnak hozzá az állatok takarmányának megvásárlásához. Továbbá, a gazdaságban termett almán, dión és egyéb gyümölcsön az urak és a colonus azonos arányban osztoznak. Továbbá, a colonus minden esztendőben 2 napnyit vethet magának a parlagon, de amit ezenfelül vet az már felosztandó az urak és a colonus közt. Továbbá, a colonus saját munkájával és költségén szállítja az általa vetett terményt a kolostor kölni magtára elé. Továbbá, az urak nem adnak és nem nyújtanak semmiféle fizetséget a juhok, a marhák, a disznók és más jószágok őrzéséért. Végeztetett a mondott évben és napon, az urak részéről jelen voltak (hárman[3]), a nevezett colonus részéről (négyen[4]).

Franz, Deutsches Bauerntum...Bd. I. p. 210-211.

69. Bérleti szerződés a XIII. században

Szemelvényünk tanusága szerint egy falu közössége egész uradalom bérbevételére vállalkozik.

Minden kereszténynek, akik olvassák és megértik a jelen írást, Guillelmus Isten kegyelméből Ramsey apátja üdvözlet az Úrban. Tudjátok meg, hogy átengedtük haszonbérbe a mi Hemingford-i embereinknek hemingfordi manorunkat, Henrik király fiának, Edwardnak uralkodása 8. évében[1] Szent Mihály napjától az elkövetkező 7 évre, évenkénti 40 livráért, amit négy terminusban tartoznak megfizetni: Szent Mihálykor 10, szent Andráskor 10, Gyümölcsoltó Boldogasszonykor 10 és szent Jánoskor 10 livránként.[2]

[1] Február 22-én.

[2] Ti. talajjavításra.

[3-4] Ennyien láttamozták a megállapodást.

[1] 1279.

[2] Szeptember 29, november 30, március 25. és június 24.

Embereink bírják a manort minden tartozékával együtt, kivéve az egyházi beneficiumot, ha az üresen marad, a halastavat és a malmot, amiket megtartunk saját kezünkben. Az övéké lesz a falu minden jövedelme, kivéve a nekünk járó adót[3], a sheriffnek fizetendő századadót[4], a király úr pajzspénzét[5] és azon perek jövedelmét, amelyekben nem ítélhetnek a mi vagy bíróink ítélete nélkül. A bírságpénzeknek a felét kapják, de a frankpledge-ből[6] és a Ramsey előljáró földjének jövedelméből nem rendelkeznek.

Tudniok kell, hogy ha egy bérlő örökös nélkül hal meg, annak engedjük át házát és földjét, akinek akarjuk, és magunknak őrizzük meg a gersumot[7]. A nevezett bérlők nem engedhetik át a földet vagy a házat senki idegennek, vagy egy másik úr vazallusának a mi külön engedélyünk nélkül.

A bérlők a következő tőkét kapják induláskor: Egy csűrt tele gabonával, minden oldalon az ajtótól az ajtófélfáig, és az ajtó mögötti gerendáig 9 láb magasságban, és az ajtó oldalán a fal hosszában a magtár padlásáig. A csűrt zabbal feltöltve az ajtó keleti oldalán. A csűr szélessége 28 láb, hossza 39 láb, oldalai kerekek, magassága középen a boltív mélyéről kiindulva 30 láb, oldalt magassága 5 és fél láb. Kapnak még 36 láb hosszúságban és 11 láb szélességben, középen 18 láb széles, és 11 láb magasságban felhalmozott árpát.

Továbbá, minden őszön magukra hagyja őket az apátság felügyelője, kivéve az utolsó évet, mikor az az apátság szokása szerint felbecsüli a tőkét. Ugyancsak elengedjük nekik az évi elszállásolást[8], azonban minden látogatásunk alkalmával el kell látniok sóval, szalmával és szénával.

A hetedik év végén visszaadják nekünk a manort és az induláshoz kapott tőkét. A földet jól megművelve és kétszer felszántva adják vissza.

G. Duby, L'économie rurale... T. II. p. 732-733.

---

[3] Tallia – minden nem nemestől szedett jövedelemadó, fejadó.

[4] Hundred – a századkerület, igazgatási kerület a XIII. századtól főleg törvénykezési körzet a sheriff vagy más királyi tisztviselő irányítása alatt.

[5] Scutagium - a személyes katonai szolgálat megváltása.

[6] Tíz szabad kölcsönös jótállása, kezessége.

[7] A birtok átvételekor a földesúrnak fizetendő összeg.

[8] A király és kísérettagjainak (tisztviselőinek), illetve a tartományok birtokosainak, látogatása alkalmával teljesítendő szolgálat (elszállásolás, élelmezés, utazáskor továbbszállítás, személyi szolgálat stb.), amit gyakran pénzben is szedtek.

70. Földesúri kezelésben tartott föld bérbeadása

A gazdaságot, melyet korábban a kolostor szerzetesei használtak, két bérlőnek adják át termésrészesedésért és pénzjáradék fizetéséért.

Ottó Isten kegyelméből Hildesheim püspöke... A tiszteletreméltó Ernest az Escheri kolostor előljárója eddig szerzeteseivel műveltette az Eddinghauseni gazdaságot. A kihasználás azonban nagyon előnytelen volt, s mint hűséges kormányzó a kolostor virágzását és minél nagyobb hasznát akarván bérbeadja ezért a nevezett gazdaságot a hozzátartozó javakkal együtt két bérlőnek, Dietrich Siberingnek és Ludolf Langehebennek három évre a következő feltételekkel. A nevezett kolostor előljárója minden évben beszedi a gazdaságtól és tartozékairól a termés és az állatok után a tizedet. Nevezett bérlők a kolostornak adják minden termés egyharmadát, ezenkívül minden évben adnak a szerzeteseknek ezekért a javakért 12 disznót egyenként 1/2 ferton [értékben] [1], továbbá 1 ezüst márkát. 62 csirkét 12 ludat, 20 juhot Szent Mihály napján. A harmadik év lejártakor nevezett bérlők visszaadják a kolostornak a gazdaságot minden javaival együtt, de egyáltalán nem abban a rossz állapotban, amelyben most van, hanem a régivel megegyező vagy méginkább feljavított állapotban. Hogy senkinek ne legyen kétsége a fentiek felől, tanubizonyságunkat adtuk jelen levelünk lepecsételésével.

Készült az Úr 1324. évében szeptember ídusán.

Franz, Deutsches Bauerntum ... p. 239-240.

1423. december 20.

A birtokos maga akarta kiaknázni szőlőjét, mely után korábban járadékot szedett. A területet most újból bérbe adja, de meghatározott cenzus fejében.

Legyen tudott, hogy a tiszteletreméltó és jóhírű urak, a bordeaux-i szent Seurin káptalan kanonokjai és doyenje saját kezelésükben tartják egyházuk nevében a bordeaux-i Grayesben, a "Pradères" nevű helyen fekvő elhagyott szőlőt, amely után korábban évenként a bortermés 1/4-ét és a szokásos tizedet szedték. Azonban megfigyelték, hogy semmi hasznuk,

[1] 1/2 ferton = 1/8 márka.

sem előnyük nem származik abból, hogy saját kezelésükben tartják a szőlőt, tekintve az évi munkálatok végeztetéséért kifizetett költségeket. Ezért a tiszteletreméltó és jóhírű urak, a szent Seurin egyház kanonokjai a káptalan szokásai szerint harangszóra összegyűltek az egyház kolostorának refektóriumában, és ott a maguk és a káptalan távollevő urai és minden utódaik nevében hűbérbe adták új feltételekkel az elhagyott szőlőt a szent Pál parókiához tartozó Arnaud Costau szőlőművelő bordeaux-i polgárnak a következők szerint. Nevezett polgár a Bordeaux-ban fogalomban levő pénzben 2 dénárt fizet a bérlet [elnyeréséért] , és ugyanebben a pénzben 5 solidus évi censust, melyet minden évben Karácsony napján kell megfizetni és elhozni a szent Seurin egyház kolostorába.

Ezt az elhagyott szőlőt Arnaud Costau köteles ígérete szerint megművelni, és itt minden munkálatot, amelyeket a Graves-i szőlők igényelnek a bordeauxi szokásoknak megfelelően elvégezni.

Duby, L'économie rurale... T.II. p. 733.

71. Hosszú lejáratú bérleti szerződés (XIV. század)

A gazdaság hasznosításának eddigi módja, minden befektetést mellőzve teljesen kimerítette a földet, erősen lecsökkentette a birtokos jövedelmét. A földesúr új hosszú lejáratu bérletbe adja tehát meghatározott pénzjáradék ellenében.

1332

János, a dicsőséges angol király fia, Cornuaille earlje, mindazoknak akik jelen írásunkat megismerik, üdvözlet az Urban. Tudomásul hozzuk, hogy a Lindsey-ben fekvő Kirton manorunkhoz tartozó gazdaság jövedelme az elmúlt időszakban igen erősen lecsökkent, s azok az emberek, akik ezeket a gazdaságokat bérelték, mind tönkrementek, nem jutván semmi haszonhoz a hűbérből, mivel a mi elődünk nem fordított ezekre a gazdaságokra semmi költséget, sem a földek javítására, sem az épületek fenntartására. Óhajtván pedig amennyire tudjuk megnövelni a gazdaság jövedelmét, magunk és örököseink nevében átadjuk jelen írásunk által Westminsteri Jánosnak, feleségének Emmának és fiának Tamásnak Kirton faluban levő minden gazdaságunk kétharmad részét az összes tartozékaival együtt. Ugyanezen János jelen írás elkészítése előtt megelégedésünkre

hasznosította azt a hűbért, amelyet régebben a tönkrement Bromholmi Tamás kezelt volt. Adjuk tehát a fentírt gazdaságot János Emma és Tamás kezére, és aki közülük legtovább él, annak egész életére azzal a megterheléssel, hogy nekünk és örököseinknek évente 100 solidus sterlinget fizessenek egyenlő részletben Húsvétkor és Szent Mihálykor.

Bland–Brow–Tawney, English Economic History. Select documents. 1925. p. 83.

72. Falusi közigazgatás (XIV. század)

Itáliában és Dél-franciaországban a falvak a városokhoz hasonlóan fejlett területi igazgatással rendelkeztek. A fennmaradt okiratok a szántóföldek, legelők és erdők védelmét szolgáló intézkedésekről tanuskodnak.

a) Kultúrföldek és erdőterületek védelmére hozott határozatok egy itáliai községben, 1315. március 30.

A község terén, a Folgara-beli emberek általános gyűlésén határozták el ezeket a szabályokat, amelyeket mindenkinek be kell tartania.

Ha a közösség őre meglát valakit, amint állataival kárt okoz éjszaka a más legelőjén vagy szántóföldjén, 60 solidus büntetést fizet, ha nappal találják úgy 12 solidust fizet minden állata után.

Ha valakit a szőlőkben látnak meg juh, vagy kecskenyájjal 20 solidust fizet a nyájért, ha másutt találják 5 solidust.

Ha valaki nem az úton halad át a réteken, ökör vagy tehénfogattal 5 solidus büntetést fizet az állatok párja után.

Ha az őr valakit a más szőlőjében talál szarvasmarhát legeltetve, 5 solidus pénzbüntetést vet ki rá állatonként.

Ha valaki kárt csinál vagy fát vág ki más tanyáján 5 solidusra büntetik minden tönk után.

Ha egy ló kárt okoz más legelőjén vagy a már bevetett szántóföldjén, tulajdonosa 5 solidust fizet és az okozott kár értékét.

Ha valakit megfognak, amint fát vág a hegyoldalon a Galina és a Costa közötti erdőben 5 solidust fizet minden rönkért.

Senki ne merjen vörösfenyőt kivágni tüzelőfának ezen a hegyen 5 solidus pénzbüntetés terhe alatt minden kivágott fa után.

Senki se merészeljen fát kivágni a Xomo-tól a Slamer-i csúcsig, se a

csúcstól le Xomo felé, kivéve házépítés vagy tüzifa céljára 5 solidus pénzbüntetés terhe mellett minden tönk után.

Fonti di Storia Trentina. Documenti e regesti. Trento. 1929. p. 28-29.

b) Határozatok a „védett" területek biztosításáról Provence-ban, 1344. november 6.

Legyen köztudomású, hogy egyrészről a nemes és hatalmas Raibaude de Caussal úrnő, Cipières falu ura, másrészről a nevezett falu közösségének emberei, akiknek nevei és utónevei alulírottan feljegyeztettek, a nevezett úrnő bíráskodási termében az ő rendeletére és Jean Escoffier nuncius udvari kikiáltó és bíró felhívására összegyűlt közös tárgyalásán, elhatározták, kimondották és elrendelték, a nevezett Cipières faluban és földjein az alábbi határozatokat és rendeleteket, a nevezett úrnő és a közösség embereinek korábban hozott döntéseivel ellentétben is.

Ezeket a határozatokat Jean Mayrgues de Trets jegyző írta le a felek megerősítésével.

Tehát a nevezett nemes Raibaude úrnő az alulírott emberekkel együtt úgy akarta, kimondta és elrendelte, hogy Cipières falu minden lakosa a jelenlegi és a jövendő személyek, szabadon tarthassanak és legeltethessenek 1 tehenet a Syr és a Plan védett legelőjén az ökrök és igás szarvasmarhák mellett, s hogy ez a tehén legelhet minden évszakban mindenütt, ahol az igásállatok.

Továbbá, hogy Cipières falu emberei a jelenben és a jövendőben szabadon tarthatnak és legeltethetnek 4 kecskét azon az úton, amelyik Cipières faluból a Caillol-i dombok felé vezet a Plan kerítésén kívül, és a Caillol-i dombokon, de a védett területre szarvas állat nem léphet be, a pénzbírság terhe alatt, amelyeket a nevezett védett területekre vonatkozó statutum magába foglal.

Duby, L'économie rurale... T.I. p. 339.

c) Itáliai faluközösség statutuma az állattenyésztés szabályozására, 1411

...A magistrátus elrendelte továbbá, hogy tekintettel a legelő kiterjedésére, amellyel Bucino közössége rendelkezik, a nevezett komuneben lakó minden személy, aki juhot, bárányt, kecskét, sertést vagy tehenet akar

tartani a legelőért a közösség javára minden év november kalendáján fizessen minden kecskéért 10 solidust, minden kocáért 5 solidust, tehénért és mindenféle nem igás szarvasmarháért 5 solidust. minden juh, bárány vagy kos után 8 denárt a mondott időben, vagy 4 denárt októberben és 4-et májusban. Aki nem fizet a kellő időben az állatokért, az egynegyedével többet fizet. A büntetéspénz negyede a podesztáé.

Elrendelte továbbá a nevezett magistrátus, hogy senki se merészeljen szamarat felnyergelni, ökröt befogni és más kézi munkát végezni Miasszonyunk[1], a 12 apostol, a 4 evangélista[2], szent Apollinarius[3] ünnepén, vasárnapokon és Húsvét napján 5 solidus büntetés terhe mellett a podeszta úr külön felhatalmazása nélkül. Kivétel, hogyha ezen napok valamelyikén megengedik a gabona összerakását a mezőn, vagy a malombamenést vagy az állatok számára házhoz takarmány szállítását. Azonban húsvét vasárnapján, Miasszonyunk ünnepén és Nagypénteken[4], ezeket a dolgokat sem szabad végezni.

Duby, L'économie rurale... T. II. p. 797-798.

d) Határozatok Montepescali községben a határhasználat szabályozásáról, 1427

Aki egy búzával bevetett terület mellett ökörrel vagy más állattal szánt, buzát vagy más gabonafélét vet, annak a bevetett föld mentén 4 barázdát kell (szántatlanul) hagynia, hogy a vetésben ne okozzon kárt. Aki ez ellen vét, minden alkalommal 10 solidusra és az okozott kár megtérítésére büntetik.

Ha egy Montepescali-i személy, bármily feltételekkel, egy idegennel állatok tartására társul, erről a szerződés megkötése utáni 8 napon belül értesíteni tartozik a vikáriust és a priorokat. A vikárius kötelessége, hogy az állatok számát és a kikötött időt bejegyezze az emlékeztető könyvbe, 100 solidus büntetés mellett. A bejelentő pedig ettől kezdve a legelő használatáért a közösségnek fizetni tartozik. Minden földműves tartozik a közösség földjéből felszántani fogatpáronként[1] 12 vékányit, a vidék szokása szerint. Akinek csak 1 pár ökre van 6 véka földet szánt fel. Köteles to-

[1] Augusztus 15.

[2] Február 24, április 25, május 11, június 29, július 25, augusztus 24, szeptember 21, október 18 és 28, november 30, december 21 és 27.

[3] Július 23.

[4] Húsvét előtti péntek.

[1] 4 ökröt ért ezen.

vábbá megadni a szokásos terméshányadot a közösségnek,vagy a szokásos részt 5 solidus büntetéspénz fizetése mellett.

Duby, L'économie rurale... T. II. p. 798.

73. Városi polgár és paraszt társulási szerződése

Egy génuai polgár és egy környéki földműves közötti szerződés állatok tartására.

János, akit Ravagliano di Bernardininek neveznek, és aki a genuai tengerparton fekvő Biasciában, Massa de Luni lakója kapott tőlem Miliadussotól egy fekete kocát, bal lapockáján és első lábain fehér szőrrel, amelyet én 10 livra luccai dénárért vettem, hogy azt 3 évig tartsa. A koca szaporulatának fele Jánosé fele az enyém lesz. Ha az állat ok nélkül hull el kárunk közös lesz, de ha a rossz gondozásból eredően, akkor a kár egyedül Jánost terheli. A három év végén a koca árának egyik fele Jánost, a másik fele engem illet. Az árverésen közösen veszünk részt, én nem tartozom neki segítséggel, amikor a koca ellik, de fizetem költségeinek a felét, ha kanhoz viszi az állatot.

A társulási szerződést Stefano di ser Guido Massa-i jegyző készítette Úrunk születésének 1355. évében április hó 28-án.

Duby, L'économie rurale... T. II. 796.p.

74. II. Fülöp Ágost oklevele szökött parasztok elfogatásáról

Fülöp, Isten kegyelméből a frankok királya, üdvözletét az ő valamennyi bailli-jának és prévot-jának, akikhez e levél megérkezik. Megparancsoljuk nektek, hogy mivel az abonville-i, boisville-i és germignoville-i emberek nem akarnak engedelmeskedni a mi kedves és hű emberünknek, a chartres-i Szent Péter kolostor apátjának, parancsunk értelmében fogjátok el őket, bárhol is találjatok rájuk, a temetőt, templomot és más szent helyet kivéve, hogy törvény elé lehessen őket állítani. Biztos őrizetben

tartsátok, s csupán a nevezett apát engedélyével engedjétek őket szabadon. Kelt Párizsban, az Úr 1220. évében, november havában.

Guérard. Cartulaire de l' abbaye de Saint-Pére de Chartes. 1840. T. II. N. 96. p. 683. (Collection de documents inédits sur l'historie. de France. Collection des Cartulaires de France. T. II. (Chrestomathia II. 40. o.)

75. Szerződés a chartres-i szerzetesek és az abonville-i nép között (1265)

A parasztok és a földesúr közti ellentétet olyan megegyezés zárja le, amely meghatározza a szolgáltatásokat pénzjáradék, robot és tized formájában, de eltörli a szolgai eredetű terheket.

Mindenkinek, aki e levelet olvasni fogja, üdvöt kíván az úrban Hugues de Saint-Just, orléans-i bailli. Tudja meg mindenki, hogy per támadt egyrészt a Chartres-i Szent Péter konvent és apátja, e szerzetesek, másrészt az abonville-i lakosok közt. Nevezett apát és konvent azt állították, hogy nevezett lakosok az említett apát és konvent szolganépei (homines de corpore), s hogy ezért mindegyikük a mondott apátnak és konventnek a négy denáros fejadót (census corporis) fizetni tartozik; továbbá, akiknek lovuk van, évente háromszor robotolniok kell (corveia); igényt tartanak továbbá a szerzetesek arra, hogy ezeken az embereken Chartres-ban minden bírói ügyben bíráskodást gyakorolhassanak; még azt is kívánják tőlük, hogy a szerzetesek abonville-i malmában őröljenek. Az abonville-i emberek viszont, miután kihallgattuk őket, nem ismerték el, hogy ezekre egészben és külön-külön kötelezve volnának. Végre, egyfelől az apát és a konvent, másfelől az abonville-iek, derék emberek tanácsára a béke útjára léptek, nevezetesen, hogy az apát és a konvent ezeket az embereket mostantól fogva és örökre a szolgaságtól ment szabadjaik közé fogják számítani. Az abonville-i emberek és bárki más, ha az abonville-i községben vagy annak határában földdel, vagy birtokkal rendelkezik vagy rendelkezni fog, ilyet bír vagy bírni fog, az apátnak és konventnek fizetni tartozik majd évente tíz tours-i vagy chartres-i fontot, mégpedig boldog Mária születésének ünnepén. Ezenkívül az említett abonville-iek a faluban vagy annak határában akármilyen más birtokosok is az apátnak és konventnek, vagy az ő meghatalmazottjuknak bért fognak fizetni, amiként az birtokaik után szokásos, azután tizedet, kéverészt, teljesíteni a fuvarozási kötelezettséget, amint ez szokásos, robotot egy évben kétszer, mégpedig azok, akiknek lovuk van,

egyszer március havában, másodszor a tarlókon, és más hagyományos szolgáltatást, melyeket teljesíteni szoktak, kivéve a szolgaságból eredőket, amelyeknek kötelezettségét mindig tagadták. Az említett szerzetesek viszont tartoznak majd adni a szolgálatot teljesítőnek, mig robotol, kenyeret, bort, és három tojást, miként ez ősi szokás. Ezenfelül az abonville-i emberek az apát és konvent abonville-i malmában őrölnek, s ezért úgy fizetnek, ahogyan a szomszéd községek szoktak. Az apát és a konvent vagy az ő megbízottjuk bírói széket tart felettük minden ügyben s akkor, amidőn az apát és a konvent akarja, mégpedig Abonville-ban, ha a per összege a húsz solidust nem haladná meg; ha azonban meghaladja, az apát vagy megbízottja Chartresban vagy Boisville-ben fog ítélkezni. Ha megesnék, hogy az említett népek közül valamelyik a mondott tíz fontból reá eső részt az előírt határidőn túl se fizetné meg, az apát és a konvent vagy megbízottjuk ráteheti kezét az illető minden ingó és ingatlan vagyonára, mig a pénzt és a büntetést meg nem fizeti nekik... Kelt az Úrnak 1265. évében...

Guérard, Cartularie de l'Abbaye de Saint- Pére de Chartes, 1840. T. II. No. 137. (Chrestomathia, II. 42-43. o.)

76. IX. Lajos oklevele (1246)

A királyi rendelkezés egy falu jobbágyainak személyi szabadságot ad, a korábbi szolgáltatások kötelezettségének fenntartásával.

A szent és oszthatatlan háromság nevében, ámen. Lajos, Isten kegyelméből a frankok királya. Ismerje meg mindenki, mind a jelenben, mind a jövőben, aki jelen oklevelünket megtekinti, hogy a Párizs melletti Villeneuve-le-Roi községünk lakói, férfiak és nők egyaránt, akiket alább feljegyeztünk és megneveztünk, a mi szolga állapotú jobbágyaink. Kegyességtől és könyörülettől indíttatva felékesítettük őket, valamint jelenbeli és jövőbeli örököseiket a szabadság örök ajándékával, de megtartjuk és épségben megőrizzük magunk és örököseink számára egyéb jogainkat, és jövedelmünket, melyet nekünk előbb is adni tartoztak és fizetni szoktak. Elrendeljük azonban, hogy ha az alább feljegyzettek közül egyesek vagy azoknak leszármazói a felszabadítás után szolga állapotú személyekkel házasodnának össze, úgy azonmód vissza fogjuk őket űzni korábbi szolgaságukba, minden jószágukat pedig reánk és örököseinkre háramoljék. (Következik mintegy 300 jobbágy nevének felsorolása.) Kelt Pontoise-ban, az Úr test-

téválásának 1246. évében. október havában. uralkodásunk húszadik évében...

Ordonnances des rois de France. T. XII. (1777), p. 321. (Chrestomathia II. 41. o.)

77. X. Lajos rendelete a szolgaság megváltásáról (1315)

A királyi birtokon élő jobbágyok összességére vonatkozó rendelkezés kimondja a szolgai állapot megváltásának lehetőségét, megfelelő kártérítés ellenében.

Lajos. Isten kegyelméből Franciaország és Navarra királya. a mi szeretett és hűséges tisztjeinknek. Saince de Chaumont-nak és Nicole de Braye-nek üdvözletet és szeretetet. Mivel a természetjog szerint mindenki szabadnak kell. hogy szülessék, s mert a mi köznépünk (commun peuple) soraiból sokan. a királyságunkban ősidők óta bevezetett és mindmáig megőrzött némely hagyományok és szokások következtében, továbbá. történetesen az illetők elődei által elkövetett gaztettek miatt szolgaság (servitude) és különböző állapotok kötöttségébe estek, ami nagyon visszatetszik nekünk. mérlegelve azt. hogy a mi királyságunkat a frankok[1] királyságának hívják. úgy akarjuk, hogy az valóban megfeleljen nevének, s hogy az emberek állapotán javítsunk új kormányzásunk jövetelekor. Ezért Nagytanácsunk határozatképpen elrendeltük és elrendeljük, hogy a hozzánk és utódainkhoz tartozó birtokainkon egyetemlegesen, az egész királyságban, mind eme szolgaságok szabadságokká (frachises) váljanak újra. Mindazok. akik akár eredet vagy öröklés révén, akár újólag, házasságkötéssel vagy úgy, hogy szolga terhű földön telepedtek le, szolgaságba estek vagy eshetnek, nyerjék el a szabadságot jó és megfelelő feltételek mellett. Teszszük pedig ezt azért is. hogy az adóhajtók (collecteurs), a végrehajtó közegek (sergents) és más tisztségviselők, akik a múltban a holtkéz (mainmorte) és a formariage beszedésével voltak megbízva, ne sanyargassák és károsítsák emiatt köznépünket, s ne okozzanak kárt, mint eddig, ami ugyancsak visszatetszik nekünk. Tesszük még azért is, hogy a többi földesúr példát vegyen rólunk, és emelje szolgarendű népét (hommes de corps) a szabadság állapotába. Mi, akik teljességgel megbízunk a tiragaszkodástokban és dicséretes gondosságtokban, elevél tartalma értelmé-

[1] "Franc" francia szó jelentése = szabad.

ben megbízunk benneteket, és parancsoljuk, hogy menjetek el Senlis bailli-körzetébe s annak egyes járásaiba, minden helységbe, városba, kommunába, valamint egyes személyekhez, akik az említett szabadságot kérni fogják. Tárgyaljatok és állapodjatok meg velük meghatározott egyességben, melynek révén megfelelő kárpótlást kell kapnunk azokért a járandóságokért, melyek a mondott szolgaság révén mienk és utódainké lehetnének. Adjatok a kérelmezőknek az általános és örök szabadságból annyit, amennyi szükséges a mi és utódaink szempontjából, az említett módon, s aszerint, ahogy azt nektek bővebben elmondtuk, kinyilvánítottuk és előszóval rátok bíztuk. Mi pedig ígérjük igaz hittel, hogy a magunk és utódaink részéről jóváhagyjuk, megerősítjük, megtartjuk és gondosan megtartatjuk majd mindazt az egyességet, melyet ti a fent mondott dologban kötni fogtok. Az okleveleket, melyeket a városoknak, kommunáknak, helységeknek vagy egyes személyeknek a szabadságok megkötéséről adtok, eleve megerősítjük, s kiállítjuk erről számukra a mi oklevelünket, valahányszor kérelmezni fogják. Parancsba adjuk valamennyi bírónknak és közegünknek (justiciers et sujets), hogy mindezekben a dolgokban engedelmeskedjenek nektek és buzgón hallgassanak rátok. Kelt Párizsban, július harmadik napján, a kegyelem 1315. évében.

Ordonnances des rois de France I. p. 583. (Chrestomathia II. 41-43. o.)

78. A vidéki lakosság számának csökkenése a XIV. században

A XIV. század első felében a falusi lakosság nagyarányú létszámcsökkenése figyelhető meg Európában. A következő okiratrészlet egy Provence-ban 1343-ban kivetett adó hiányos behajtása miatt elrendelt felülvizsgálat szövegéből való. A felülvizsgálat az adóköteles családok eltünésének okait kereste.

A Castellet les Sausses-i emberekről szóló oklevél. A mi urunk, Jézus Krisztus nevében, Amen. Ugyanazon Urunk emberi testet öltésének ezerháromszáznegyvenharmadik esztendejében, július hónap nyolcadik napján, a tizenegyedik indikcióban. Tudja meg mindenki, azok is, akik most élnek, de azok is, akik eljövendők, hogy a Puget-Thenier-i királynői kúriában, a nemes és bölcs férfiak Aynesius Autrand úr, a királynő udvarbírája és Brianson-i Vilmos úr, a királynő kincstárnoka előtt, nemes Salice-i Péter úr, az említett hely és Castellet les Sausses társbirtokosa bemutatott és átnyújtott ugyanazon uraknak... bizonyos pátens levelet, mely

a nemes és hatalmas férfiútól, Hugó úrtól, Baux urától, Avellino grófjától, valamint Provence és Forcalquier sénéchaljától származik... [itt insertumban a sénechal levele következik, majd:] ... és az említett udvaribíró és kincstárnok urak... július hónap kilencedik napján személyesen mentek el az említett Castellet les Sausses-ba, velem, az alant írt jegyzővel és Thomasius Vilmos úrral, az említett kúria kiküldöttjével együtt... és amikor elérkeztek az említett várba... színük elé idéztették Pallerius Jakabot, a vár kerületi királynői bíráját, s ezzel a bíróval megbeszélést folytattak, s vele együtt döntöttek is az említett vár népeinek helyzetéről és mivoltáról is, s ezután színük elé idéztették Ausape Rajmundot, Olivari Vilmost... [stb., nevek felsorolása, majd:]... kik valamennyien előkelő és törvényes állapotú emberek, s kiket az említett várban általában a jobb emberek közé sorolnak, s ilyeneknek is tekintik őket... És az említett udvarbíró és kincstárnok urak... kivévén ezektől az emberektől az esküt Isten szent evangeliumaira, ténylegesen megérintetvén velük az evangeliumos könyvet, megparancsolták ezeknek a derék embereknek..., hogy ugyanazon udvarbíró és kincstárnok uraknak egyenként mutassanak meg a várhoz tartozó minden házat, hogy azokat egyenként láthassák a saját szemükkel, mindazokat a házakat, amelyekben emberek, illetve nemzetségek laknak, és amelyekben tüzet raknak, s e tűz körül élnek; mindazokat az embereket, akik a füstpénz megfizetésére bármilyen módon kötelesek, illetőleg: akik e házakban füstpénzt szoktak fizetni, s mondják meg nekik ezeknek az embereknek családi és keresztnevét is, az egész várbirtok területén ajtóról ajtóra vezetve el az említett urakat, mindent szemük elé tárva, semmit ki nem hagyva; s ha lennének emberek, akik az említett vár földjein, de a váron kívül élnek, azokat is nevezzék meg, s nevüket adják az említett urak tudtára; és ha akadnának olyan lakosok is a vár népei közül, akik akár a tengerparti vidékre, akár másfelé elmentek volna, hátrahagyva az említett várbeli lakásukat, azzal, hogy ha majd megjön a nyár, vissza fognak térni ide, ezek neveit is sorolják fel és nevezzék meg őket rendre, annak érdekében, hogy a tűzhelyek számáról teljessé és világossá váljék az igazság... Ezek a férfiak azután... ugyanazon udvarbíró és kincstárnok uraknak összesen és egyenként megmutogatták az említett vár házait, úgy, amint az alább következik, bejárva az egész várat, s velük együtt ajtóról ajtóra, személyesen végigmentek, s megmondották pontosan, hogy melyik házban kik laknak, nevük és keresztnevük szerint, olyan rendben, amint az alább következik:... [itt a nevek felsorolása, majd:]

Következnek az erdőkbeli emberek, s először is a Mostayretum Salsarum-beliek:... [itt 10 név]... Következnek az Ourent-iak:... [12 név]... Valamennyiüket számba véve, ezek együtt 69 tűzhelyet tesznek ki.

Miután pedig így tüzetesen számba vették a tűzhelyeket, a fent említett udvarbíró és kincstárnok urak úgy találták, hogy nagyon erősen lecsökkent a tűzhelyek száma, ti. negyveneggyel; bizonyságot akarván pedig szerezni a csökkenés okáról, megkérdezték a fent felsorolt férfiakat: mi lehet az

imént említett csökkenés oka; ezek a férfiak ezután – anélkül, hogy bármelyiküknek is eltérő véleménye lett volna – azt mondották, hogy a vár felett, de a várhoz tartozó terület felett is elhatalmasodtak a viharok, ennek következtében a népeknek nélkülözniük kellett sok éven át szokásos terményeiket, így nem tudták viselni a maguk és családjuk ellátásának terhét, eladósodtak a zsidóknál, s mindenestül itthagyták a várat, mégpedig úgy, amint alább rendre felsorolva következnek, ti. elsőként: Porcelli Péter Mostayretum Salsarumból, a magára vállalt sok kezesség és más adóssága miatt, eladván minden vagyonát, idegen földre költözött el lakni. Hasonlóképpen: Porcellus fia Bertrand, szintén Mostayretumból, miután igen sok adósságba bonyolódott bele, eladta mindenét, amije csak volt, a Mostayretum-i egyháznak, és elment innen. – Hasonlóképpen: Peyrin felesége Gaufridis meghalt, semmi sem maradt utána, fiai pedig elszéledtek, senki sem tudja, merre. Hasonlóképpen: Porcellus fia, János, sok zsidónál el volt már adósodva; minden javát hátrahagyva, megszökött, s az említett zsidók áruba bocsátották, és el is adták mindenét, amije csak volt. Hasonlóképpen: Peyron fia Vilmos azért hagyta itt egészen a várat, mert semmije sem volt már. – Hasonlóképpen: Plasenta Langer átköltözött Provence-ba, és a Mostayretum-i egyház kapta meg minden javát. – Hasonlóképpen: Pagan fia Ferraud utódok hátrahagyása nélkül halt el, javai fivérei kezében vannak, s őket be is számították a tűzhelyek számbavételénél. – Hasonlóképpen: a Castellet les Sausses-i Milo Vince, mindenét, amije csak volt, odaadta a leányának, ő maga pedig eltávozott. – Hasonlóképpen: Jumer fia Jakab meghalt úgy, hogy se utód, se vagyon nem maradt utána. – Hasonlóképpen: Saute Jakab felesége, elment innen, s ami kevés vagyonkája volt, az a Szt. János ispotályé lett. – Hasonlóképpen: Olivar fia Jakab, mindenét, amije csak volt, odaadta egyik leányának, ő maga pedig eltávozott innen. – Hasonlóképpen: Milo Vilmos, eladta minden javát, és elment, de azóta meg is halt már. – Hasonlóképpen: Alba Rajmund, most Grasse-ban él, földesuráé lett mindene, amit itthagyott. – Hasonlóképpen: Asin fia Péter, meghalt, nem maradt se gyereke, se vagyona. – Hasonlóképpen: Rajbaud fia Péter, mikor már nagyon el volt adósodva, eltávozott innen, hitelezői kiárusították javait. – Hasonlóképpen: Blanqui Bertrand örökösei azért hagyták el a várbirtokot, mert már semmijük sem volt. – Hasonlóképpen: Casan fia Vince, örökös nélkül halt meg, javai most nővérei birtokában vannak. – Hasonlóképpen: Muto fia Péter, mert sok adóssága volt már a zsidóknál, eladta javait, és meg is halt. – Hasonlóképpen: David fia Vilmos meghalt, minden java földesuráé lett. – Hasonlóképpen: Malhet Bertalan, elhagyva meglehetősen kevéske vagyonát, elment innen, van annak már két esztendeje is. – Hasonlóképpen: Bartholomea Rajmunda, minden javát odaadta Albano Rajmundnak, és most vele együtt él. – Hasonlóképpen: Clotus fia Honoratusnak semmije sem volt, s így is távozott el a várból. – Hasonlóképpen: Basto fia Ismard meghalt, javait, hitelezői kérésére, kiárusították. – Hasonlóképpen: Alsiar fia Rajmund, örökös nélkül halt meg, s az említett vár urai kapták meg javait. –

Hasonlóképpen: Milo Péter örökösei, kevés javukat eltékozolták, aztán végleg itthagyták a várat. – Hasonlóképpen: Blanqui Pontius is elhagyta a várat, mert tartozott már kereszténynek, zsidónak egyaránt. – Hasonlóképpen: Ayros fia Péter, meghalt, leányai férjhezmentek, javait ők kapták meg. – Hasonlóképpen: Amode fia Péter, meghalt, a zsidók minden javát kiárusították. – Hasonlóképpen: Moriner fia Péter, meghalt és a hitelezői mindenét eladták. – Hasonlóképpen: Claressa Alaysia eltávozott, de itt nincs semmi vagyona. – Hasonlóképpen: Rodrol fia János meghalt és javai földesura kezébe kerültek. – Hasonlóképpen: Calvin fia Péter örökösei eltávoztak, s nincsenek javaik. – Hasonlóképpen: Masse Vilmos meghalt, javait átvették hitelezői. – Hasonlóképpen: Dominique fia Bertrand Grasseban lakik harmadik esztendeje már, s az említett várban nincsenek javai. – Hasonlóképpen: Ortolan fia Isnard már második esztendeje a Moginis-i várban lakik. – Hasonlóképpen: Rikolf fia Rajmund, meghalt a Puget-i várban, s ebben a várban nincsenek javai. – Hasonlóképpen: Langer fia Péter, meghalt, eladták minden vagyonát. – Hasonlóképpen: Bonus Rigo átköltözött a Cannes-i várba, ott is lakik, és a Castellet-i várban nincsenek javai.

És a fent felsorolt derék férfiak mindegyike ezt saját esküjével vallotta, s kérték, hogy a fent elmondottak tétessenek közhírré; s miután ez a közhírrététel megtörtént, az említett nemes Salice-i Péter a fent felsorolt nevekről közhitelű oklevelet kért a maga számára, az említett közösség jogainak biztosítása céljából. És az említett kincstárnok saját jogainak biztosítása céljából kérte: állíttassék ki az ő számára is egy oklevél. És meg is történt ez, ugyanezen a napon, Castellet-ben, az említett helyen, a Leca-i dombon, a nemes Salice-i Giraud fia Rajmund, az említett hely társbirtokos földesura, a nemes Maurin fia Maurin, a nemes Vilmos fia Rostang, az említett vár ifjabb birtokos urai, a nemes Thomas fia Vilmos, a királynő kúriájának kiküldötte, mint külön-külön e célra meghívott és felkért tanuk előtt; és énelőttem, Giraud fia Rajmund előtt, ki királyi felhatalmazás folytán Provence és Forcalquier közjegyzője vagyok, s felkérésre ezt a közhitelű oklevelet megírtam, és szokott közjegyzői kézjegyemmel is megjelöltem.

Archives Départementales des Bouches-du-Rhône
B. 543.

79. Királyi rendelet a jobbágyterhek korlátozásáról

A pestis, és a háborús pusztítások következtében egy falu lakóinak nagyarányú megfogyatkozása miatt a servust terhelő szolgáltatásokat eltörlik és csökkentik a szeniori jogokat.

Tudatjuk mindenkivel a jelenben és a jövendőben, hogy a Burgundiában levő Buxeaul falu lakói évente kétszer adóztak nekünk tetszésünk szerinti összegben mégpedig Szent Remigiusz[1] napkor és Nagyböjt kezdetén[2], ezenkívül bizonyos robotmunkával és egyéb szolgáltatásokkal is tartoztak. A nevezett falu lakossága az itt dúló pestisjárvány következtében igen megfogyatkozott, mivel a halálozás előtt 50-60 család lakott, most alig több tíznél. Mindamellett ugyanolyan nagy adót akartak velük fizettetni, mint amelyet a mondott halálozás előtt szedtek tőlük amit nem tudtak, és nem bírtak megfizetni. Ezért elmenekültek és elköltöztek a nevezett helyről, elszegényedtek és koldusokká lettek. Alázatos könyörgéssel fordultak hozzánk, hogy járjunk el kegyesen velük ez ügyben; tekintetbe véve még azokat a károkat is, melyeket a háború során szenvedtek, mivel a mi ellenségeink kirabolták és kifosztották őket mindenükből hogy semmijük sem maradt, amiért is a lakosság napról napra elhagyja ezt a helységet. Így akik még megmaradtak, nem tudják a mondott járadékokat és adókat megfizetni, ezért kérték a mi kegyességünket. Figyelembe véve az elmondottakat és a nevezett falu nagy romlását s a lakosság nagyrészének tönkrementét, továbbá azért is, hogy azok, akik az adóterhek és más járadékok miatt távoztak el, visszatérhessenek ide és itt élhessenek és lakhassanak; meghallgattuk kérésüket. Mi tehát burgundiai utazásunk alkalmából engedélyezzük és adományozzuk a nevezett lakosságnak, és örököseiknek, s a községben lakó utódaiknak teljes hatalmunkkal és különleges kegyünkkel kimondva, hogy a fent említett évi kétszeri adó helyett, amit Szent Remigiusz napján és Nagyböjt kezdetén fizettek ezentúl csak egyszer adózzanak, mégpedig Szent Remigiuszkor. Továbbá, hogy a nevezett lakosok ne legyenek képességeiken túl adóztatva, mint ahogyan eddig voltak, külön kegyünk révén felszabadítjuk őket, utódaikat és örököseiket a holtkézi adó terhétől, amelyre jogunk volt az elhalt személye és vagyona után annak örökösétől... Jelen levelünket átadjuk és elküldjük Aisi várnagyunknak, s a mi burgundiai hercegségünk többi hivatalnokainak és bíráinak, jelenben és jövőben, úgyszintén helyetteseiknek és mindazoknak, akik hozzájuk tartoznak, hogy jelen rendelkezésünket adományunkat és kegyünket megis-

[1] Október 1.

[2] Húsvét előtti 46. nap.

merjék, megtartsák és teljesítsék, s mostantól ennek megfelelően hagyják a nevezett lakosokat örököseiket és utódaikat annak élvezetében és örömében mindenkoron. Rendeletünk, kegyünk és adományunk megtartását ne akadályozzák, vagy korlátozzák valamilyen módon, hanem éppen ellenkezőleg a kellő módon betartsák és betartassák. És hogy a fenti döntések lezártak és örökké szilárdak legyenek, rátettük pecsétünket e levélre.

Kelt a fent nevezett Buxeaul faluban 1361. év február havában.

Kiadása: Secousse. Ordonnances des rois de France de la troisieme race. T. IV. Paris, 1734. p. 402-403.

80. A francia parasztság és a „Jacquerie"

Jean de Venette krónikájából

Guilelmus de Nangis francia krónikás (megh. 1301 körül). A Saint Denis apátság szerzetese. Latin nyelvű művei "Gesta Ludovici regis" "Gesta Philippi III." és a "Chronicon". Utóbbi általános egyetemes krónika a kezdetektől 1301-ig. Pontos száraz elbeszélés, halála után más Saint-Denis-i szerzetesek folytatták a művet 1368-ig.

Ebben az évben (1358) Franciaországban és másutt sok falu, amely nem volt megerősítve, saját maga erődítette meg templomát. Lakóik így jó erősséget készítettek maguknak. Árkot vontak köréje, s a várak mintájára a tornyokat és a haranglábakat karókból készült sövénnyel vették körül, továbbá kövekkel és hajítógépekkel rakták meg, hogy megoltalmazzák önmagukat, ha netalán ellenség rohanná meg őket, mert ilyesmiről gyakran hallottak. Éjjelre a templomok tornyaiban őrállást rendeztek be, ahonnan az ott tartózkodó ifjak messzire láttak és kémlelték az esetleg felbukkanó ellenséget. Mihelyt megpillantották, megfújták a kürtöket vagy félreverték a harangokat, hogy ennek hallatára a falusiak, akik a földeken dolgoztak vagy más módon voltak elfoglalva a házakban, futva meneküljenek a templomba. Megint mások – a Loire felé eső részeken – a szigetekre vonultak s itt töltötték az éjszakát, vagy a partoktól messzire irányított hajókon rendeztek be lakhelyeket, hogy a hajókon és a szigeteken családjaikkal és állataikkal épségben maradhassanak...

Ezután az angolok sok kis falut és tanyát pusztítottak el a beauvais-i egyházmegye területén: felperzselték, kifosztották a házakat, s az embereket fogságba hurcolták vagy megölték. Az a helység is, amelyben születtem, s amelyet a "Compiègne melletti Venette"-nek hívnak, sok más szomszédos faluval együtt tűzvésztől szenvedett. E vidéken a szőlőhegye-

ket, melyek a szívderítő, olyannyira kívánatos és kellemes nedűt szokták szolgáltatni, parlagon hagyták, s emberi kezek munkája nem művelte meg. A földeken nem vetettek, nem arattak, a legelőkön nem maradt szarvasmarha és juh. A templomok és házak tetői nem mosolyogtak a friss tatarozástól, mint máskor, hanem a falánk lángok gyakorisága miatt inkább füstös, tépett romok szánalmas képét nyújtották. Az emberi szem nem örvendezhetett a viruló legelőknek, a gabonával és más veteménnyel beültetett földek egykori mámorító színpompájának, hanem csak sóhajtozott a felburjánzott csalán és bogáncs láttán. Nem hallatszott mindenhonnan harangok kellemes zúgása Isten dícséretére, hanem csak az ellenség betörése miatt, hogy így– mig odább nem áll – a lakosság a rejtekhelyen meghúzódhassék. De minek beszélni többet erről? Minden nyomorúság mindenütt csak növekedett, főleg a köznép és a falusiak kárára. Ugyanis uraik, amennyire csak lehetett, sanyargatták őket és kicsikarták tőlük mindenüket, egész nyomorúságos életüket. Ha mégis volt nekik valami kis gulyájuk vagy nyájuk, akkor uraik arra szorították azokat, akiknek állatjuk volt, hogy fizessenek nekik minden állat után, úgy hiszem, a szarvasmarha után tíz solidust,[1] juh után négyet vagy ötöt. Ennek ellenére azonban az ellenséget nem űzték vissza, s mind ritkábban próbáltak rárontani...

Ekkor (1362) az egész népet, mind a városban, mind azon kívül a környéken, nemcsak az ellenség, hanem a barátok és gyámolítóik is súlyosan elnyomták, úgy, hogy beigazolódni látszott, a mese a kutyáról és a farkasról. Volt ugyanis valamikor egy igen erős kutya, akiben ura megbízott, abban a reményben, hogy a farkast el fogja űzni, ha az juhaihoz a felfalás szándékával közelednék. Így juhai – azt hitte – erős oltalmazóra találtak. Több ízben így is történt. Idő múltán azonban a farkas igen nagy barátságot kötött a kutyával. Ekkor a kutya azt mondta a farkasnak, hogy merészen támadja meg és lopja el a juhokat, ő majd serényen utánaszalad, hogy úgy lássék, mintha a juhokat visszavenni és gazdájának visszaszármaztatni akarná. De minthogy mindketten a ligethez közel, az ügyelő pásztoroktól viszont távol voltak, egy egész juhot kettesben felfaltak. S ezt gyakran megtették. S ahányszor a kutya visszatért, rászedett gazdája megdícsérte, mert azt hitte, hogy a kutya a farkas után futva, minden tőle telhetőt megtett avégett, hogy a juhot visszaszerezze. A gyalázatos kutya ilyenformán többször tettette magát, a végén annyiszor, hogy a farkassal együttesen urának valamennyi juhát álnokul és gazul felfalta...

Tehát más városokkal és Párizs városával is ily rosszul bántak, és korántsem oltalmazták meg őket. Különben Párizs közelében egy másik hallatlan eset fordult elő. Ugyanebben az 1358. évben, nyáron, Saint-Leu d' Esserent és a beuvaisis-i Clermont körül a falusiak, látván a rosszat és az elnyomást, amelyet mindenki elkövet rajtuk anélkül, hogy megvédelmeznék őket a nemeseik, sőt ezek oly súlyosan elnyomják őket, mint az

[1] Solidus = 12-15 denárral felérő pénzdarab, nagyjából az angol shillingnek felel meg.

ellenséget, – felkeltek és fegyvert ragadtak Franciaország nemesei ellen. Nagy tömegbe verődtek, s aztán maguk fölé egy Mello faluból[2] való, igen eszes paraszt a Karle-nak nevezett Vilmos személyében kapitányt állítottak. Fegyveresen és zászlók alatt menetelve, keresztül-kasul járták a házát, s minden nemest, akit útjukban találtak, tulajdon földesuraikat is, megölték, lemészárolták és könyörület nélkül elpusztították. De nem elégedtek meg ennyivel, hanem a nemesek házait és várkastélyait is földig lerombolták. Ami még ennél is sajnálatosabb, a nemes hölgyeket és kisded gyermekeiket is, ahol csak érték, kérlelhetetlenül odavetették a halálnak. Franciaország legerősebb várát, Courville-t, szétrombolták, s a sok nemes urat és asszonyt, akik itt oltalmat kerestek, halálos csapásokkal agyonverték. Ez a támadás annyira erőre kapott, hogy még Párizs környékére is kiterjedt. Ezért nemes ember, alig merészelt megjelenni a megerősített helyeken kívül. Ugyanis, mihelyt a parasztok megpillantották, kézrekerítették s vagy megölték, vagy súlyosan bántalmazva hazabocsátották. Ezek a parasztok annyira megsokasodtak, hogy számukat több mint ötezerre lehetett becsülni, azokét ti. akik kutattak a nemesek után, hogy őket feleségestől és gyerekestől, módszerük szerint kiirtsák. Ez óknál fogva a nemesek egy időre visshaúzódtak, s nem lehetett őket járkálva látni, mint annak előtte.

Ám ez a szörnyűséges dolog nem tartott sokáig, minthogy a parasztok maguktól nem pedig Isten nevében vagy egy felsőbb úrnak kötelező és tiszta elrendeléséből kezdték. Minden kívánságuk, éppen ezért, gyorsan semmivé vált. Ugyanis ezek a parasztok – miként eleinte látszott – mindezt bizonyos igazságszolgáltatási buzgalomtól hajtva kezdték, mivel uraik nem védték, hanem elnyomták őket. De istentelen és hitvány cselekedetekre adták magukat... Gonoszságot követtek el, s így ügyük nem tarthatott sokáig... A nemesek mindezt látták, lassanként egyesültek, s a fegyverek elmés védelme alatt a parasztok ellen indultak. A legfőbb közülük a navarrai király volt, aki egynéhányat kapitányaik közül nyájasan magához hívott, s a mit sem sejtőket és gondolókat meggyilkolta, majd végezvén velük, Mont-Didier falu felé vonulva, Saint-Paul grófjával egyéb összesereglett parasztokra tört s kardélre hányta őket. Így hát az említett esztelenség nem maradt büntetlenül. A lovagok és nemesek visszanyerték erejüket, s hatalmas sereggé egyesültek attól a vágytól vezérelve, hogy az elmondott dolgokért bosszút álljanak. A falvakon át nyargalva számosat közülük felégettek, s a parasztokat, akikről feltételezték bűnösségüket, de másokat is, házukban, szőlők művelése közben, a földeken könyörtelenül leöldösték. A Compiègne melletti La Croix-Saint-Ouen és Verberie gyászol a tűzvész miatt, mint ahogy más mezei helységek, falvak is, melyeket azonban nem láttam s itt nem is jegyzek fel.

[2] Párizstól északra.

Ebben az 1358. évben, mialatt még tartott, mint mondottuk, a normandiai hercegnek, a királyság kormányzójának méltatlankodása a párizsi polgárok ellen, Meaux-ban is nagy volt a polgárság ereje és gyülekezete. Midőn a hercegasszony[3] a nemesekkel a meaux-i várost elhagyta, a herceg távollétében összetűzésre került sor a várban körülzárt nemesek és Meaux városának elöljárói és polgárai közt. Mert, miként mondják, a városba felfegyverzett párizsiak érkeztek a meaux-i polgárok segítségére, akik gyűlölték sanyargatásaik miatt a nemeseket. Ha jó segítséget kapnak – mondják – Párizsból, akkor örömest fogják fegyverrel megtámadni a nemeseket. Így is történt. Midőn a polgárok megrohanták a nemeseket és a hercegasszonyt, a várban, a kapunál, a hídon kézitusa kezdődött. De minthogy a nemesek járatosabbak voltak a fegyverforgatásban, kardjukkal leverték a polgárokat és győztek. Majd elhagyták az erősséget és Meaux városára rontottak s őrjöngők módjára a népet válogatás nélkül össze-vissza kaszabolták. Csak azok mentették meg életüket, akik elmenekültek. Az egész várost kifosztották, férfiakat és nőket fogságba hurcoltak és a meaux-i várba zártak. Amit csak tudtak, elszállítottak a templomokból és a házakból. Aztán az egész várost a lángoknak adták át. Amit csak lehetett, leromboltak, az erősség kivételével. Majd dühöngve nyargaltak végig a közel eső hazai földeken, s akiket fölleltek, azokat meggyilkolták és tüzet dobtak sok falura. Ebben az időben a francia nemesek oly felfordulást okoztak a meaux-i részeken, hogy nyilvánvalóvá vált, hogy a haza tönkretételére valóban szükségtelen volt az angol ellenség támadása. Az angolok, akik az ország főellenségei voltak, bizonnyal nem bírtak volna annyit véghez vinni, mint amennyit akkor a hazai nemesek véghez vittek...

Continuatio altera, Chronici Guillelmi de Nangis. L. d'Achéry, Spicilegium, T. III. Paris, 1723. p. 122., 124., 131., 119. (Chrestomathia II. 45-48. o.)

81. Királyi rendelet a munkásokról és a szolgákról

Az 1349. évi ordonnance (királyi rendelet) célja a munkáltatók olcsó munkaerővel való ellátásának biztosítása volt. Ebben ugyanis az 1348. évi pestisjárvány óta nagy hiány mutatkozott.

[3] Károly trónörökös feleségéről van szó, aki a Marne menti Meaux várában keresett oltalmat.

... Mivel a népesség nagy része, és főleg a kézművesek és a földesúri szolgák (operarii et servientes) elpusztultak ebben a pestisben, némelyek, látva a földesurak kényszerhelyzetét és a munkáskezek kis számát, csak mértéken felüli bérért (salarium) hajlandók szolgálni. Mások inkább semmittevésben akarnak boldogulni, mintsem munkával megkeresni élelmüket. Mérlegelve a bajokat, amelyek legkivált a földmüvelők és iparosok efféle hiányából terhesekké válhatnának, ez ügyben tanácskoztunk és tárgyaltunk a főpapokkal és a nemesekkel, meg más, mellettük tartózkodó hozzáértő emberekkel, akiknek egyhangú tanácsával elrendeljük a következőket:

Angol királyságunk minden férfi és nő lakosa, bármiféle állapotú is legyen, akár szabad, akár szolga, ha testi erőben van és hatvanadik évét még nem érte el, s ha nem él kereskedésből vagy nem űz meghatározott ipart, vagy vagyona sincs, amiből élhetne, vagy olyan földtulajdona, amelynek megmüvelésével foglalkozhatik, s másnak sem szolgál - abban az esetben, ha állapotának megfelelő szolgálatra felszólították - szolgálni köteles annak, aki őt erre felszólította. Kapjon pedig legalább annyi fizetést (vadium), felszerelést (liberatio), zsoldot, (merces) vagy bért (salarium), mint amennyit huszadik uralkodási évünkben (1346) Angliában, vagy az öt-hat megelőző évben szokásban volt adni ott, ahol szolgálni tartozik...

Emellett elrendeljük, hogy elsősorban a főuraknak van joguk maguknál villanusokat tartani szolgálatban vagy olyanokat, akik villanus-földet művelnek, de csak úgy, hogy annyit tartsanak maguknál, amennyi szükséges és ne többet... [1]

És ha az ilyen férfi vagy nő nem akarna szolgálni, noha őt erre felszólították, abban az esetben két szavahihető ember (fidels homines) igazolja ezt a sheriff, a ballivus, a földesúr vagy a falu elöljárója (constabularius) előtt, akinek körzetében az eset előfordult, és tüstént fogják őt el azok majd vezessék a legközelebbi börtönbe (gaola). Itt pedig tartsák szoros őrizetben mindaddig, amíg biztosíték nincs arra, hogy ilyen formában hajlandó szolgálni.

És ha egy arató, egy kaszáló vagy más kézműves (operarius) vagy szolga (serviens), bármilyen helyzetben és állapotban legyen, valakinek szolgálatában állva, ha a kikötött idő lejárta előtt elfogadható ok vagy engedély nélkül hagyná el szolgálatát, úgy vessék tömlöcbe...

B. H. Putnam, The Enforcement of the Statutes of Labourers during the first Decade after the Black Death, 1349-1359. New York, 1908. App. 8-9. (Chrestomathia, II. 74-75. o.)

[1] Ez utóbbi rendelkezést a feudális urak osztályán belüli harc váltotta ki. Több nagy hűbérúr magához csalogatta a munkásokat, sőt még erőszakkal is elragadta őket szomszédaitól.

82. Királyi szállásjog a XIV. századi Angliában

Simon Islip canterbury-i érsek (1349-1366) levele III. Edwardhoz.

Mit csinálnak a szegények, akiket az úr élelmezésének és elszállásolásának kötelezettsége is terhel, akiknek inkább szabadságot kellene adni a lélek kegyességéből, mintsem mindenfélét követelni tőlük? – Amint eljut hozzájuk érkezésednek híre búsulni kezdenek, s félelmükben azonnal elrejtik a tojásokat, tyúkokat és minden más javaikat vagy eladják azokat, vagy méginkább megeszik, megisszák mindenüket attól féltükben, hogy mindezt elveszik tőlük érkezésed alkalmából... Udvarod élelmiszerbegyűjtői, szolgáid és a többi kíséretedhez tartozók összeszedik a földet művelő embereket és állatokat; az állatokat, amelyek az ekét húzzák, és a magot szállítják a vetéshez; az embereket akiket két–három napon át dolgoztatnak szolgálatodra de semmit sem kapnak fáradságukért... Senki sem csodálkozhat azon, hogy panaszok és sóhajtások jelzik érkezésedet, mert valójában, hogy csak a saját személyemről beszéljek – amelyik pedig Istenhez tartozik –, valahányszor elér hozzám érkezésed riadalma, és ha meghallom kürtöd szavát minden tagomban reszketni kezdek, legyek bár otthonomban, a káptalanban, a templomban, a könyvtárban vagy akár az oltár lépcsőin. Midőn valaki kíséretedből megzörgeti a kaput, már jó előre reszketek, de még sokkal jobban, midőn átlép az ajtón...

Stubbs, The Constitutional History of England Oxford, 1877. T. II. p. 404.

83. Személyi szabadság adományozása (1358)

Mindazoknak, akik olvasni fogják jelen írásunkat Gottfried Isten kegyelméből Selby apátja, üdvözletét küldi az Úrban. Tudtul adatjuk, hogy mi a káptalan egyetértő beleegyezésével átengedtük és jelen oklevelünkkel megerősítettük John Peterburg-nak aki a Stormesworth-i William fia, és minden leszármazójával és ingó vagyonával a mi emberünk, hogy nevezett John és minden leszármazója javaival együtt legyen szabad mostantól mindörökké, velünk és utódainkkal szemben, és hagyja el a szolgasági köteléket, amit sem mi, sem utódaink sem bárki a mi nevünkben ettől kezdve nem követelhet a nevezett Johntól, sem utódaitól, sem ingó vagyonából szolgaság, alávetettség vagy függés jogcímén...

Bland- Brown- Tawney, English Economic History Select documents. London, 1925. p. 98.

84. Parasztfelkelés Angliában

a) A yorki Mária apátság névtelen krónikájából

A XIV. század masodik legnagyobb parasztfelkelése Angliában zajlott le. Szemelvényünk ismeretlen szerző művéből a yorki Mária apátság szerzetesének krónikájából való.

1. A Fobbing nevű faluban történt események

Az 1380. évben a northamptoni parlamentben könnyen hozzájárultak egy rendkívüli adó kivetéséhez. De miként azt különböző főembereknek és közösségeknek jelentették, a nevezett adót nem szedték be törvényesen, hanem – miként az általában történni szokott – a szegényeken és nem a gazdagokon hajtották be, az adószedők nagy hasznára és nyereségére, viszont a király és a köz kárára. Ezért a királyi tanács meghatározott bizottságokat rendelt ki, hogy azok minden helységben vizsgálják meg a beszedés módját. E bizottságok közül az egyiket Essexbe küldték egy bizonyos Thomas Bamptonhoz, egy hűbérúr udvarmesteréhez, akit azon a vidéken királyként vagy nagy hűbérúrként tiszteltek fényes udvartartása miatt. Pünkösd előtt egy űlésen, melyet Brentwood helységben, Essexben, a vizsgálat megejtésére tartottak, ez a Thomas Bampton a bizottságnak bemutatta a közvetlenül neki befizetett denárok jegyzékét, jelentést tett arról is, hogyan hajtották be az adót az adószedők, végül maga elé idézett száz közeli falut, abból a célból, hogy tőlük új adót hajtson be, megparancsolta e falvak lakóinak, sietve járjanak utána a dolognak, adjanak választ, és fizessék meg a fizetni való adójukat. E falvak közül Fobbing valamennyi lakója azt válaszolta, hogy ők nem hajlandók egyetlenegy denárt se fizetni, abból az okból kifolyólag, mert hiszen ő tőle nyugta van a birtokukban ennek az adónak a lefizetéséről. Emiatt nevezett Thomas erősen megfenyegette őket, és vele volt a mi király urunknak két fegyveres közege is. Ily rosszindulat veszélye láttán Fobbing népe tanácskozni kezdett a curinghami emberekkel és e két falu népe felkelt és összegyűlt, egyúttal felhívta a Stanford-belieket arra, hogy ők is keljenek fel velük együtt mindnyájuk hasznára. És azután a három falu emberei együtt, számszerint százan vagy annál is többen, közös egyetértéssel felkerekedtek és elmentek a nevezett Thomas Bamptonhoz, és fennhéjázóan azt felelték neki, hogy nem kívánnak tárgyalni vele, sem fizetni neki, akár egyetlen dénárt is. Amire a nevezett Thomas megparancsolta a fegyveres őrségnek, hogy fogják le és vessék

tömlöcbe őket. De ezeknek a faluközösségeknek[1] emberei ellenszegültek, úgy, hogy nem tudták őket őrizetbe venni, ellenkezőleg, szándékuk volt megölni az említett Thomast és a fegyveres őröket. Amiért is az előbb említett Thomas kereket oldott és meg se állt Londonig, a királyi tanács ajtajáig. A közösségek viszont az erdőkbe mentek a veszély miatt, amely őket ennek az embernek gonoszsága részéről fenyegette, és ott hosszú időn át tanyáztak, mignem közel voltak az éhhalálhoz. Ezután faluról falura jártak, és felbiztattak más embereket is arra, hogy keljenek fel a nagy hűbérurak és az ország előkelői ellen. Az említett Thomasszal történt események miatt Sir Robert Bealknape, király urunk udvari bíróságának elnöke, kíséretében rendőri közegekkel, ítélőszéket tartott, amelyhez különböző emberek számos panaszt nyújtottak be. Ezért a vidék emberei igen elcsüggedtek, úgy hogy szándékukban volt tanyáikról elkóborolni.

2. A felkelés kezdete

Mindennek következtében a közösségek szembeszálltak vele, színe elé vonultak és kijelentették, hogy ő a király és a királyság árulója, és hogy csak gonoszságból és rosszindulatból kívánja őket elpusztítani egy hamis vizsgálat csalása segítségével, melyet előtte folytattak le. Ez alkalommal megeskették őt a bibliára, hogy ezentúl sohasem tart ilyen üléseket, és nem lesz bíró ilyen vizsgálatokban. Egyúttal arra kényszerítették, hogy közölje velük az összes esküdtek nevét, akik közül mindazokat, akiket csak elfoghattak, lefejezték és halálba küldték, házukat pedig a földdel tették egyenlővé. A nevezett Sir Robert a legnagyobb sietségben, késedelem nélkül hazafelé vette útját. Ezután a nevezett faluközösségek pünkösd előtt, szám szerint ötvenezren, összegyűltek, majd elmentek különböző uradalmakba (manores) és falvakba (villes), és amelyek nem akartak felkelni velük együtt, azokat földig lerombolták és felgyújtották. Ebben az időben kezükbe akadt az említett Thomas Bampton három írnoka; ezeknek fejét levágták, és karóra tűzve napról napra magukkal vitték. másoknak elrettentő például. Ugyanis szándékukban állt a törvény minden emberét, minden esküdtet, a királynak minden közegét (ministers) megölni, akiket csak megtaláltak, amire a vidék összes főemberei, de más nagy urak is, elmenekültek Londonba és olyan vidékekre, ahol biztonságban lehettek. Ezután a (felkelt) közösségek különböző leveleket küldtek Kentbe, Suffolkba és Norfolkba, hogy azok is keljenek fel velük együtt. Amikor pedig együtt volt mind, különböző csapatokra oszolva tovavonultak és sok gonoszat műveltek a környező vidéken...

Ezután Kent közösségei fő és kapitány nélkül napról napra nagy számban egyesültek, és a pünkösd előtti (helyesen: utáni) pénteken Dartfordba

[1] Forrásunkban ez a kifejezés vagy a faluközösséget, vagy általában a felkelő parasztságot jelenti.

mentek, ahol tanácsot tartottak: elrendelték, hogy bárhol a tenger közelében tizenkét mérföldnyi sávban lakók közül senki sem tartozik velük tartani, hanem (védjék) a tengerpartot az ellenséggel szemben. Egymás közt megvitatták, hogy több király is van, mint egy,[2] és ők nem akarnak tűrni és bírni más királyt Richárd királyon kívül. Ugyanebben az időben a kenti közösségek megjelentek Maidestone-ban, és fejét vették a város egyik legtekintélyesebb emberének, valamint teljesen feldúlták azoknak az embereknek házhelyeit (places) és birtokait (tentz), akik nem akartak velük együtt felkelni, mint ahogyan ez Essexben történt. Ezt követően, pénteken (június 7-én) Rochester elé vonultak, és itt összetalálkoztak nagyszámú Essexből való közösségekkel, s egy gravesendi ember miatt ostrom alá fogták a rochesteri várkastélyt. Ugyanis ki akarták szabadítani onnan egy, gravesendi társukat, akit Sir Simon (egy burley-i lovag) bebörtönzött. A várkastélyt erővel megrohamozták, a parancsnok (constable) félnapig keményen védekezett, de végül is megrettenve ily zendülés és ekkora tömegű esztelen essexi és kenti nép látványától, kiszolgáltatta az ostromlóknak a várkastélyt. A közösségek benyomultak a várba, és kiragadták társukat és valamennyi foglyot a börtönből. Ezzel a gravesendiek nagy örömmámorban haza is tértek (kiszabadított) társukkal együtt, anélkül, hogy többet elkövettek volna, de a többiek, akik Maidstone-ből jöttek, más közösségekkel együtt útjukat a környező vidékek felé vették. Itt aztán megtették vezérüknek (chieftaine) Wat Tylert (Teghler) Maidstone-ból, hogy tartsa össze őket, és lássa el őket jó tanáccsal. A szentháromság ünnepe[2/a] utáni hétfőn (jún. 10.) kilenc óra előtt megérkeztek Canterburybe; közülük négyezren a Szent Tamás székesegyházba léptek, éppen a nagy mise idején, és térdet hajtva, valamennyien egyhanggal azt kiáltották oda a szerzeteseknek, készüljenek fel arra, hogy megválasszák egyik szerzetestársukat canterbury-i érseknek, minthogy az, aki most érsek, áruló és fejét veszik igazságtalansága miatt. A választás öt nap után meg is történt...

Ebben az időben a közösségek tanácsadója egy rossz hajlamú káplán, név szerint Sir John Ball volt. Ez a Sir John Ball azt ajánlotta nekik, hogy üzzenek el minden földesurat (seignurs) érseket, püspököt, apátot és perjelt, sok-sok szerzetest és kanonokot, hogy Angliában ne legyen egyetlen püspök sem az érseken kívül, aki majd ő maga lesz. A rendházakban ne legyen kettőnél több szerzetes vagy kanonok, birtokaikat pedig szét kell osztani a világiak között. Ilyen beszédeiért a közösségek prófétaként becsülték őt, ő pedig nap nap után velük dolgozott, hogy megerősítse őket megátalkodottságukban. De meg is kapta jutalmát, ugyanis kitépték beleit,

---

[2] II. Richárd kiskorúsága alatt régenstanács kormányzott.

[2/a] Változó ünnep, a pünkösd utáni első vasárnap. Ez évben június 9-re esett.

felakasztották és lenyakazták mint árulót. Ezután az említett közösségek bejártak különböző falvakat, és fellázították a népet. Egyesek önként csatlakoztak, mások akaratuk ellenére. Ilyenformán összegyűlt jó hatvanezer. Amint London felé meneteltek, találkoztak a törvény különböző embereivel, és a mi urunknak e vidékről való tizenkét lovagjával. Megragadták és megeskették őket, hogy támogatják ügyüket, vagy máskülönben fejüket veszik. Sok kárt okoztak Kentben, s különösen Thomas Haseldennek, Lancaster herceg szolgájának, azon gyűlöletből, melyet az említett herceg iránt éreztek: földig lerombolták földesúri udvarházait (manors), valamint egyéb házait, eladták állatait – lovait, jó teheneit, juhait és sertéseit – és mindennemű gabonáját olcsó áron. Mindennap az volt a hő vágyuk, hogy a herceg fejét megszerezzék, úgyszintén Sir Thomas Orgrave fejét is, aki az adóátvételnél írnok (clerke del receit) és Angliának alkincstartója volt.

3. II. Richárd király megkísérli meggyőzni a felkelőket

Amikor a király meghallotta viselt dolgaikat, a szentháromság ünnepe utáni kedden (június 11) küldöncöket menesztett hozzájuk, és kérdezte tőlük, miért viselkednek így, és vajon mi okból keltek fel az ő földjén. És ők elküldték a választ az említett küldöncökkel, hogy ti. ők azért keltek fel, mert őt, a királyt, meg akarják menteni, az ő és a királyság árulóit pedig megsemmisíteni. És a király másodízben is elküldött hozzájuk, hogy megmondja nekik: az iránta való tiszteletből mindaddig hagyják abba üzelmeiket, mig nem tud beszélni velük, és ő majd kívánságaiknak megfelelően ésszerű megoldást talál mindarra, ami rossz. És a közösségek a király iránti szeretetből a követek által azt üzenték neki, hogy őt látni szeretnék és vele beszélni óhajtanak Blackheathben. Erre a király harmadszor is küldöncöt menesztett hozzájuk azzal a válasszal, hogy másnap az első órában[3] készséggel elmegy oda szándékaik meghallgatására. Ekkor a király Windsorban tartózkodott, ahonnan azonban a legnagyobb sietséggel, ahogy csak tudott, Lonbonba ment. A polgármester és London polgársága (bones gentz) elébejött fogadására, és biztonságba helyezte a város fellegvárában (Tower). Itt egybegyűlt az egész tanács és a környező terület valamennyi hűbérura (seignurs), azaz a centerbury-i érsek, egyúttal Anglia kancellárja, London püspöke, Clerkenwell, a Szent János ispotály rendjének mestere (maestrel), akkor Anglia kincstartója, aztán Buckingham, Kent, Arundel, Warwick, Suffolk, Oxford és Salisbury earljei és mások, szám szerint hatszázan.

Úrnapja[3/a] előestéjén a kenti közösségek, számra ötvenezren, Lon-

[3] Azaz reggel hatkor.

[3/a] Szentháromságvasárnap utáni csütörtök.

dontól 3 mérföldnyire, Blackheathbe jöttek, hogy a királyt ott megvárják, s két Szent György-zászlót és negyven keskeny zászlócskát (pennon) lengettek lítogtatva. Az essexi közösségek, szám szerint hatvanezren, a víznek másik oldaláról jöttek, hogy segítsék amazokat, és hogy feleletet kapjanak a királytól. Ebben az időben, egy szerdai napon, a király, London fellegvárában tartózkodva, azon gondolkozott, hogy mit lehetne csinálni? Meghagyta, hogy készítsék elő a bárkákat. Bárkájában maga mellé vette az érseket, a kincstartót (tresurer), és még másokat a tanácsából. Négy másik bárka szállította a kíséretet. Egészen Greenwichig hajóztak, mely három mérföldnyire fekszik Londontól. De itt a kancellár (az érsek) és a kincstartó azt mondták a királynak, hogy igen nagy dőreség lenne közéjük menni, hiszen ezek esztelen emberek és nem tudnak helyesen viselkedni. De a kenti közösségek, azon oknál fogva, hogy a király - a kancellár és a kincstartó rábeszélésére – nem akart közöttük megjelenni, kérelmet nyújtottak át neki, azt kívánva, hogy adja ki nekik a lancasteri herceg tizenöt más főrendű (seignurs) fejét... Ehhez a király nem akart hozzájárulni, mire ők újra elküldtek a királyhoz egy yeomant azzal a kéréssel, hogy jelenjen meg közöttük és tanácskozzék velük. A király azt felelte: szívesen tenné ezt, de a mondott kancellár és a kincstartó azt javasolták, hogy ezt a tervet vesse el. Azt üzente még nekik, ha a legközelebbi hétfőre Windsorba jönnének, akkor itt megfelelő feleletet kapnának tőle.

Az említett közösségeknek ez volt angol jelszavuk egymás közt: "Te kivel tartasz?" és a felelet rá ez volt: "Richárd királlyal és a hűséges közösségekkel." És azokat, akik nem tudtak vagy nem akartak így válaszolni, lefejezték és halálba küldték.

És ebben az időben nagy sietve, ahogy csak tudott, jött egy hírhozó lovag, mialatt a király várakozott. A király vágyva várta jövetelét, hogy hallja, mit akar mondani. És a mondott lovag a király színe elé járult, és közölte vele mindazt, amit egy szolgától (valett) megtudott, akit a felkelőkkel együtt aznap fogtak el: Hogyha a király közéjük menne, az egész ország elveszne, mert nem tudna többé elszabadulni tőlük, semmi úton-módon. Ugyanis magukkal akarják vinni keresztül-kasul egész Anglián: szándékuk megölni valamennyi főrangút és nagy tiszteletben álló (nemes) asszonyt, minden érseket, püspököt, apátot és perjelt, szerzetest és kanonokot, plébánost és káplánt az említett Sir John Ball uszítására és tanácsára.

Ezek hallatára a király, amilyen gyorsan csak tudott, visszafordult Londonba, és megérkezett a Towerbe a harmadik (templomi) hóra (reggel kilencre). Ekkor a yeomannek hívott ember, kiről már fentebb szó volt, Blackheath-be sietett, és hírül adta társainak, hogy a király eltávozott. Azt javasolta, hogy a legjobb lenne számukra, ha Londonba mennének és ha még aznap, szerdán, végrehajtanák szándékukat.

A vecsernye órája előtt a kenti közösségek nagy számban – 60 ezren –

Southwarkbe[4] értek, ahol a marsall ítélőszéke (Marshalsea) állott. A felkelők lerombolták, és a földdel tették egyenlővé Marshalsea minden házát, és az ott őrzött foglyokat, akiket főbenjáró bűn vagy adósság miatt börtönöztek be, mind kiszabadították a tömlöcből. Utána földig rombolták John Imworth szép palotáját, aki akkor a Mars halsea és [? a szöveg itt romlott] a King' s Bench (banke le roy, a királyi jelenlét bírósága) börtönének marsalja és a mondott helyen levő börtönök őre volt. De ugyancsak lerombolták, az egész éjen át, a Marshalsea kötelékébe tartozó bírósági személyzet (jurors et questmanger) házait. Ugyanebben az időben az essexi közösségek elérték a London közelében levő Lambethet, a canterbury-i érsek egyik birtokát; betörtek a házakba, és az érsek rengeteg holmiját megsemmisítették, aztán tűzbe vetették a kancellária írnokai (remembrancers)-nak ott talált összes regiszterkönyveit és irattekercseit (liuers des regestres et rooles de remembrances).

A következő napon, csütörtökön, amely Úrnapjára, június 13-ra esett az F. vasárnapi betű szerint[5] a mondott essexi közösségek reggel Highbury-be jutottak, mely Londontól északra két mérföldnyire feküdt, s amely Clerkenwellnek, a Szent János ispotályos rend mesterének igen szép manorja volt. Tüzet vetettek rá, a Szent János ispotályosok igen nagy kárára és veszteségére. Aztán egyik részük visszafordult London felé, a másik részük pedig a nyilt mezőn táborozott egész éjszakán át.

4. A felkelők benyomulnak Londonba

Úrnapján, ugyanazon a napon reggel, a kenti közösségek lerombolták egy stewes-i házat a londoni híd (London Bridge) mellett, mely házat flandriai asszonyok lakták és a londoni polgármestertől bérelték. Majd a londoni hídhoz nyomultak, hogy behatoljanak a Citybe, de a polgármester (maire) megelőzte őket, felhuzatta a láncokat, és a híd felemelkedett, hogy megakadályozza a felkelők átkelését. Velük együtt felkeltek a southwarki közösségek is, és a híd őreinek azt kiáltották, hogy eresszék le a felvonóhidat és engedjék be őket, mert különben meg fogják őket semmisíteni. És az őrök, rettegve életükért, noha nagy mértékben akaratuk ellenére tették, mégis megengedték nekik a belépést a városba. Ebben az időben London valamennyi egyházi embere, plébánosok és káplánok, ájtatos körmenetet tartottak, hogy békéért könyörögjenek Istenhez. És ugyanebben az időben a közösségek is útjukat London közepén át vették, és semmi gonoszat, semmi főbenjáró vétket nem követtek el mindaddig, mig el nem jutottak a Fleet Street-re. Ugyanebben az időben a londoni köznép (comons) tüzet dobott és felgyújtotta a szép Savoy-kastélyt (mannour), még mielőtt a fa-

[4] London elővárosa.

[5] A vasárnapi betű A-tól G-ig a középkorban az év változó ünnepeinek kiszámítására szolgált.

lusi köznép (comons del pais) megérkezett volna oda. És (ezalatt) a Fleet Street-en a kentiek feltörték a Fleet-börtönt és kieresztették az összes fogva tartottakat, és hagyták, hogy oda menjenek, ahová akarnak. Ezután pihenőt tartottak, de így is földre borították és felgyújtották egy gyertyaárus boltját, valamint egy patkolókovácsét az utca középső részén, ahol, mint feltehető, nem lesz többé oly ház, mely lerontaná ennek az utcának a szépségét. Majd elindultak a Temple-hez, hogy tönkretegyék javait. Házakat döntöttek a földre, a cserepeket kilyukasztották, úgy hogy a tetőzet használhatatlanná vált. A templomba is bementek és összeszedték az összes könyveket, tekercseket és naplókat (remembrances), amit csak a Temple ládáiban találtak, s ami jogi vonatkozású volt, kihordták a főútra és ott elégették. A Savoy felé menve útközben elpusztítottak minden olyan házat, mely a Szent János-ispotály rendjének mesteréé volt. Aztán a chesteri püspök palotájához vonultak, mely a Saint-Mary-le-Strand templomának közelében állott, s ahol John Fordham, durhami választott püspök, a Privy Seal klerikusa[6] lakott. Kigörgettek a pincéből borral telt hordókat és jóckán ittak belőlük, de távoztak anélkül, hogy több bajt okoztak volna. Ezután a Savoy felé vették útjukat, és lángra lobbantották a nyugati oldalon különböző embereknek különböző házait, olyanokéit, akik magukra vonták haragjukat. S végül elérkezve a Savoy-hoz betörték a kapukat, benyomultak a palotába és megkeresték a ruhatárat, ahonnan elvittek minden fáklyát, amennyit csak találtak, s meggyújtották azokat. Az összes vásznakat, ágytakarókat, ágyakat, nagy értékű tapétaanyagokat, az egész rakományt a párnákkal, matracokkal együtt, ahogy mondták, ezer márkát kitevő értékben, valamint az összes asztalterítőt és egyéb holmikat, amit csak fellelni tudtak, mindezt összehordták a nagyterembe, és az említett fáklyákkal felgyujtották. Lángok martaléka lett a nagyterem, de a szobák és valamennyi ház is a kapukon belül, melyek a nevezett palotához vagy manorhoz tartoztak, s amelyeket a londoni köznép még nem perzselt fel. Miként mesélik, három lőporos hordót is találtak. Minthogy azt gondolták, hogy arany- vagy ezüstpor tűzre vetették. A por felrobbant és a nagytermet még nagyobb tűzbe és lángba borította, és gyorsabban elhamvasztotta, mint ahogy az egyébként végbement volna, a lancasteri herceg nagy boszszúságára és kárára. A gyújtogatást a kenti nép rovására írták, de némelyek azt állították, hogy a londoni nép vétkes ebben, minthogy haragudtak a mondott hercegre...

Ugyanebben az időben a tömegnek egy nagy része a londoni fellegvárhoz (Tower) vonult, hogy beszéljen a királlyal. De minthogy hiába várt beszédére, ostrom alá fogta a Towert dél felől, a Szent Katalin-rakpart oldaláról. A felkelők egy másik része a Cityben a Szent János-ispotályos rend clerkenwelli székhelyére ment, útjában felégette Roger Legget "questmonger" (akit a Cheapside-utcán (enchepe) lefejezett), palotáját és házait, s

[6] A király magán (kis) pecsétjének, vagyis a kiskancelláriának írnoka.

ugyancsak elhamvasztott a Szent János-rendház bérleteiből és majorságaiból (rentes et tenementz) annyit, amennyit csak tudott. Így érkeztek a felkelők a mondott ispotályos rend csodaszép perjelségéhez. És a perjelség területén tűzet dobtak több szépművű, gyönyörű épületre – nagy veszteség és rettenetes tett minden eljövendő idő számára! Ezután visszafordultak Londonba, részben hogy pihenjenek, részben, hogy új gaztetteket kövessenek el.

Ebben az időben a király a londoni Tower (grand toure) egyik kis tornyában tartózkodott, ahonnan jól látta lobogó tűzben égni a Savoy és a Clerkenwell udvarházakat (manner), Simon Hostelernek Newgate melletti házait és John Butterwick szállását (place). Az egyik szobába magához kérette a közelében tartózkodó összes főembert (seignurs), és tanácsot kért tőlük, arra nézve, hogy mit lehetne tenni ebben a szorult helyzetben. De közülük senki sem tudott vagy akart tanácsot adni. Erre a fiatal király kijelentette, hogy meg fogja parancsolni a város polgármesterének, adjon ki rendelkezést a sheriffeknek és a tanácstagoknak (aldermen), hogy ezek hírdessék ki a maguk körzetében: mindenki tizenöt év és hatvan év közt fej és tagvesztés terhe mellett legyen másnap, pénteken, a Mile Enden, [7] ahol találkoznak majd vele, amikor hetet üt a lélekharang. Tette pedig ezt azért, hogy mindazok a néptömegek, amelyek a fellegvár körül táboroztak, hagyjanak fel az ostrommal és menjenek a Mile Endre, hogy őt lássák és hallják, mert így azok, akik a Towerben tartózkodtak, biztonságban elmehetnének oda, ahová akarnának, és megmenthetnék önmagukat. De ebből semmi sem lett, mivel egyeseknek nem adatott meg az a kegy, hogy megmenekülhessenek. Csütörtök, vagyis Úrnap után a király töprengve és leverten járt-kelt a Towerben, (végül) felhágott egy kis toronyba a Szent Katalin-rakparttal szemben, ahol töméntelen köznép ütött tábort éjszakára. Kihírdettette számukra, hogy mindnyájan menjenek haza békességben, s hogy ő meg fogja nekik bocsátani mindenfajta szertelenségüket. De mind egyhangúlag azt kiáltották, hogy ők mindaddig nem mennek el, mig ki nem adják nekik, a Towerben tartózkodó árulókat és nem kapnak olyan okleveleket, melyek értelmében megszabadulnak mindennemű szolgaságtól (servage), s mig nem biztosítják számukra a többi pontokat is, melyeket kérni óhajtanak. És a király jóakaratúan beleegyezett (mindenbe). Meghagyta egyik írnokának, hogy jelenlétükben fogalmazzon meg egy oklevelet ilyen formán: "Richárd, Anglia és Franciaország királya, sokszor köszöni az ő jó köznépének (comons) azt, hogy oly nagyon kívánta látni és királyként megtartani. Tehát megbocsát nekik mindennemű kihágást, gonosztettet és hűtlenséget, amit eddig az óráig elkövettek, de akarja és parancsolja, hogy most már mindenki siessen a saját otthonába. Azt is akarja és parancsolja, hogy mindenki foglalja írásba sérelmét, és juttassa el hozzá. Hűséges főembereinek és derék tanácsának véleménye alapján gondoskodik majd oly orvoslásról, mely hasznára válik majd neki, őnekik és a

[7] London északkeleti várfalán kívül eső térség.

királyságnak." És jelenlétükben rátette saját pecsétjét, majd elküldte a mondott oklevelet két lovaggal, a Szent Katalin-rakpart felé állomásozó tömegnek, s meghagyta, hogy olvassák fel nekik. És az, aki az oklevelet felolvasta, a többiek elé egy öreg székre állt, úgy, hogy mindenki hallhassa. Ez idő alatt a király igen rossz lelkiállapotban várta a Towerben. Amikor a tömegek az oklevél tartalmát hallották, azt mondták, hogy nem más, mint üres enyelgés és csúfolódás. Épp ezért visszatértek Londonba, és a City-ben közhírré tették, hogy a törvény minden emberét, a kancellária és a számszék (exhequier) minden tagját, általában mindenkit, aki oklevelet tud írni, le kell fejezni, bárhol is találjanak rá. Ugyanekkor a Cityben számos palotát (places) gyújtottak fel, és a király maga is felmászott a Tower egy felső padlásszobájába, hogy nézze a tűzet. Miután lejött onnan, a főemberekért küldött, hogy kikérje tanácsukat. De azok nem tudtak mit tanácsolni, és csodálatosan el voltak csüggedve.

Másnap, pénteken, a vidéki néptömeg és a londoni köznép írtóztató erővel gyűlt össze, szám szerint lehettek százezren vagy még többen, ama nyolcvanezren kívül, akik a Tower előtti téren (Hill) visszamaradtak, hogy vigyázzanak azokra, akik a Towerben tartózkodtak. Némelyek a brentwoodi úton a Mile End felé tartottak, hogy megvárják a király jöttét azon hírdetmény értelmében, amelyet közzétett. Mások azonban a Tower Hillre gyalogoltak. S amikor a király értesült ottlétükről, követ útján meghagyta nekik, hogy csatlakozzanak társaikhoz a Mile Enden, mert ő maga is rövidesen ott lesz. Ugyanakkor reggel azt tanácsolta a canterbury-i érseknek és a többieknek, akik a Towerbe szorultak, hogy menjenek a kis vizikapuhoz, vegyenek elő egy csónakot és mentsék meg életüket. Az érsek úgy is tett, de egy gonosz asszony rákiáltott, mire megzavarodva visszatért a Towerbe.

Amikor hétórát harangoztak, a király maga is megjelent a Mile Enden, s vele együtt kocsiban anyja, azonkívül Buckingham, Kent, Warwick és Oxford earljei (countes), Sir Thomas Percy, Sir Robert Knolles, meg London polgármestere és számos lovag és kisnemes (esquiers), [8] a pallóst pedig Sir Aubres de Vere vitte. Amikor a király megérkezett, a felkelők elébe mentek és mind térdet hajtottak előtte, ezeket mondva: "Isten hozta, urunk, Richárd király, ha önnek is úgy tetszik, : mi Önön kívül más királyt nem akarunk!"

5. A felkelő parasztok követelései

És Wat Tyler (Tighler), fejük és vezetőjük (meatre et ductour), a [felkelt] köznép nevében azt kérte tőle, engedje meg, hogy elfogják és fogva tartsák az ő és a törvény összes elárulóit, és hogy egyezzék bele abba,

[8] Az esquire oly lovag, aki nagyrészt már fel van mentve a lovagi szolgálat alól.

hogy az árulókkal, már ti. azokkal, akiknek árulását törvényesen lehet bizonyítani, kedvük szerint maguk bánhassanak el. És a nevezett Wat és a köznép, amikor kérésüket előterjesztették a királynak, két hadi lobogót (banniers) és (számos) zászlót és zászlócskát (penons et pensiles) tartottak. Azt is kérték, hogy többé egyetlen ember se legyen jobbágy (naife), [9] senki se tegyen hűbéreskü (homage), s ne álljon be valamely hűbérúr bárminő kíséretébe (suit), hanem fizessen 4 dénárt minden acre földért, és hogy senki se tartozzék másnak szolgálni (servire), csakis jószántából és megegyezés szerint fizetett adóval (taille).

És ekkor a király felállíttatta a köznépet két sorba, és kihírdettette előttük: hajlandó biztosítani és jóváhagyni, hogy szabadok legyenek, és általában mindazt, amit kívánnak. Felhatalmazza őket egyúttal, hogy járják meg keresztül-kasul az egész angol királyságot, és fogják el az összes árulót, aztán biztonságban hozzák színe elé, akkor majd kivégzik őket, miként a törvény előírja.

Ennek a felhatalmazásnak értelmében a mondott Wat Tyler és [egynéhány] felkelő a Tower felé vette útját, hogy elfogja az érseket, mig a többiek továbbra is a Mile Enden maradtak. Ezalatt az érsek alázatos szívvel misét mondott a Towerben, meggyóntatta a clerkenwelli ispotály perjelét és másokat, utána két vagy három misét hallgatott, elénekelte a Commendatio-t, a Placebo-t, a Dirige-t és a hét zsoltárt, meg a litániát, és amikor elérkezett ezekhez a szavakhoz: "Omnes sancti orate pro nobis" (minden szentek könyörögjetek érettünk), a felkelők beléptek és [kihurcolták] Towerbeli kápolnájából, durván ütötték-verték, ugyanígy a többieket is, akik vele voltak, majd elvezették őket a Tower Hill terére. Itt fejét vették Simon Sudbury mester centebury-i érseknek, Sir Robert Hales a Szent János ~~ispotály~~ perjelének. Anglia kincstartójának... Ugyanebben az időben a néptömegek kihírdették, hogy mindenki, aki el tud fogni flamandot vagy bármilyen más nemzetiségű idegent, tartozik leütni annak fejét. S valóban így is tettek ezután. Majd megragadták az érsek és a többiek fejét, és karóra tűzve körmenetben maguk előtt vitték az egész Cityn keresztül a Westminster apátság oltáráig: így gyalázták meg a halottakat. Istent és az anyaszentegyházat! Ám rövid idő múlva lesújtott rájuk a megtorlás! Visszatérve a London-hídhoz, a híd bejárata elé helyezték az érsek és a nyolc másik lefejezett fejét, hogy lássák mindazok, akik átmennek a hídon. Amikor mindezt elvégezték, a kocsma melletti Szent Márton egyházhoz vonultak, ahol bent a templomban harmincöt flamandot találtak. Ezeket kivonszolták és az utcán lefejezték. Ezen a napon különben 140 vagy 160 embert végeztek ki. Ezután útjukat a lombardok és más idegenek valamennyi lakóháza felé vették, betörtek házaikba, és írtóztató kiáltozások és rettentő zajok közt egy napon és a következő éjjelen át kirabolták minden vagyonukat, amit csak fellelhettek...

---

[9] A latin nativus a jobbágy egyik elnevezése Angliában.

A következő napon, szombaton, a harmadik hóra idején (vagyis reggel kilenckor) nagyszámú köznép szállta meg a Westminster apátságot. Ráakadtak itten John Imworthra, Marshalsea marsalljára és a foglyok őrzőjére, erre a minden szánalom nélküli emberkínzóra. Szent Edward oltárának egy márványoszlopába fogódzott, segedelmet és támogatást kérve a szenttől, hogy mentse meg őt ellenségeitől. De a felkelők lecsavarták karját az oltár oszlopáról és elvezették a Cheapside-utcába, ahol lenyakazták... A király ez alatt az idő alatt kihírdettette a Cityben, hogy mindenki békésen tartozik visszatérni hazájába és szállására, s ne tegyen több gonosztettet. De ők, nem voltak hajlandók eltávozni. Ugyanaznap három órakor délután, a király felkereste a Westminster apátságot egy 200 főnyi kísérettel. A rendház apátja és konventje, valamint a Szent István-kápolna kanonokja és káplánjai köpenyben és mezítláb, körmenetben elébe mentek, Charing Cross-tól félmérföldnyire, s a királyt bevezették az apátságba, s aztán a templomba a főoltárhoz. A király áhítattal imádkozott, letette ajándékát az oltárra és az ereklyékhez, utána pedig beszélt a remetével, meggyónt neki és hosszasan elidőzött vele. Majd kihírdettette minden közrendűnek a vidékről, aki a városban tartózkodott, hogy vonuljon Smithfieldre a vele való találkozás végett; s a közrendűek így is cselekedtek. Amikor a király embereivel megérkezett, a kanonok egyik háza, a Szent Bertalan előtt a keleti oldalon állt fel, mig a köznép nyugat felé helyezkedett el harci rendben és igen nagy számban. Ekkor odajött London polgármestere, William Walworth, és a király azzal a megbízással küldte át a felkelőkhöz, hogy szólítsa fel vezérüket: jöjjön át őhozzá. Amikor pedig a polgármester név szerint szólította Wat Tylert Maidstone-ból, a népvezér a legnagyobb tisztességgel ment a királyhoz, egy kis lovon ülve, hogy a [felkelt] tömegek láthassák. Leszállva a lóról, tört ragadott a kezébe, melyet egy másik embertől vett el. Miután már a földön állt, félig meghajtotta térdét, majd megragadta a királyt kezénél fogva és erősen, durván megrázta a karját, mondván: "Testvér, ne csüggedj és légy vidám, mert a köznép két hét múlva jobban fog dícsérni téged, mint most, és mi jó bajtársak leszünk." És a király így szólt az említett Watnak: "Miért nem akartok visszatérni hazátokba?" Mire ő nagy esküvéssel azt felelte, hogy sem ő, sem társai el nem távoznak addig, amig nem kapnak olyan oklevelet, amilyent kapni akarnak, sőt egyes pontokat fel is sorolt, amelyeket az általuk kért oklevélben kívánnak. Fenyegetőzött, hogy az országnagyok meg fogják bánni, ha ők [a felkelők] nem kapják meg a pontokat kívánságuk szerint. Ekkor a király megkérdezte, melyek azok a pontok, amelyeket akarnak, mert ő készséggel, ellentmondás nélkül írásba foglaltatja és megpecsételi. Erre a nevezett Wat elősorolta az általuk kívánt pontokat, hogy ti. a winchesteri törvényen[10] kívül ne legyen más törvény (érvényben); hogy mostantól kezdve egyetlen egy peres ügyben se történ-

[10] Célzás a Winchesteri statutumra (1285), amely az angolszász fyrd alapján szabályozta a nem nemesek hadiszolgálatát.

jék jogtiprás; hogy egyetlen földesúrnak se legyen hűbérbirtoka, hacsak úgy nem, hogy a föld arányosan legyen szétosztva mindnyájuk közt, s csak egyetlen hűbérúr legyen, a király; hogy az anyaszentegyház javait nem szabad a szerzetesek, sem a plébánosok és káplánok vagy más egyházi emberek kezén hagyni, hanem azok, akik birtokolnak, majd kellőképpen gondoskodnak fenntartásukról, a megmaradt részt a javakból pedig osszák fel a hívek között; hogy püspök ne legyen több Angliában, csupán egy, prelátus se legyen egynél több; hogy el kell venni minden földet és birtokot a birtokosoktól, és szét kell osztani a közrendűek között és csak méltányos létfenntartást kell biztosítani számukra; s hogy ne legyen többé örökös jobbágy (naif) Angliában, sem szolgaság (servaige), sem jobbágyság (naifte), hanem legyen mindenki szabad (free) és egyazon állapotú. Erre a király nyugodtan felelt és azt mondta, hogy mindent mit csak tud, meg fog adni nehézség nélkül, fenntartva persze a maga számára a korona regálejogait. Végül meghagyta neki (Watnak), hogy késedelem nélkül térjen hazájába.

Az egész idő alatt, amíg a király beszélt, rajta kívül egyetlen főember, egyetlen tanácsos sem mert vagy akart feleletet adni a köznépnek...

6. Wat Tyler megöletése

... London polgármestere, név szerint William Walworth vitába szállt a mondott Wattal a király jelenlétében elkövetett erőszakosságért és tiszteletlen viselkedéséért, és őrizetbe vette őt. Wat nagy haragra gyulladt elfogatása miatt, s tőrével leszúrta a polgármestert. De Isten úgy akarta, hogy fel legyen vértezve, s nem szenvedett sérülést, hanem mint bátor és nagy erejű férfi kirántotta rövid kardját és nagy sebet ejtett Wat nyakán, aztán még nagy ütést mért a fejére. Ebben a viaskodásban a királyi udvar egyik szolgája kirántotta kardját, kétszer vagy háromszor Wat mellébe szúrt és halálra sebezte. Wat megsarkantyúzta lovát és odakiáltotta a felkelőknek, hogy álljanak bosszút érte. És a ló elvitte még nyolcvan lépésnyire, aztán félholtan lezuhant a földre. Midőn a köznép lebukni látta és nem tudta biztosan, mi történt, felhúzta íjait és lövöldözni kezdett. Emiatt a király maga is megsarkantyúzta lovát, s a felkelőkhöz lovagolt. Megparancsolta nekik, hogy valamennyien jöjjenek el hozzá a clerkenwelli Szent János (rendház) mezejére.

7. Leszámolás a felkelőkkel

Ezalatt London polgármestere a legnagyobb sietséggel, ahogy csak tudott, Londonba vágtatott, ahol elrendelte mindazoknak, akik a City huszonnégy őrkörzetének (gardes) élén állottak, tegyék közhírré kerületeikben, hogy mindenki, amilyen gyorsan csak bír, ragadjon fegyvert és siessen a

királyhoz Szent János mezejére, ahol a felkelők összegyűlnek. Vigyenek segítséget a királynak, mert nagy bajban és szükségben van. Ebben az időben a királyi udvarnak összes lovagja és kisnemese, és sokan mások rémületükben, mely az összeütközés hatása alatt elfogta őket, cserbenhagyták hűbérurukat és mindegyikük ment a maga útján. Azután, hogy a király megérkezett a nyilt mezőre, rendbe állíttatta a felkelt köznépet a nyugati oldalon. Erre az aldermanek is megérkeztek jól felszerelve, magukkal vezetve az őrséget (gardeins) és fegyveres közegeiket (wardes) különböző irányból, vagyis jól felszerelt nagyszámú remek sereget, mely úgy körülzárta a közrendű felkelőket, miként a karám a juhokat. Abban az időben, amikor a polgármester a királyhoz irányította a város őrségeit, maga egy lándzsás csapattal visszatért Smithfieldbe, hogy végezzen a köznép említett kapitányával. De, amikor megérkezett Smithfieldbe, már csak hűlt helyét találta a mondott Wat Tyler kapitánynak. Ezen igen elcsodálkozott. Amikor megkérdezte, hogy hová tünt az áruló, kijelentették neki, hogy a felkelők egy része elvitte őt a szegények Szent Bertalan-kórházába, és ott lefektették az ispotályos-rend mesterének szobájában. A polgármester odament, és meg is találta őt. Majd elvitte cimboráinak jelenlétében Smithfield kellős közepére, és ott lefejeztette. Így végződött bűnös élete. A polgármester a fejét karóra tüzette, és maga előtt vitette a királyhoz, aki a mezőn tartózkodott. S amikor a király megpillantotta ezt a fejet, megparancsolta: hozzák közelebb hozzá, hogy a felkelőket lecsillapítsa, a polgármesternek pedig igen hálálkodott azért, amit tett. Amint a felkelők látták, hogy kapitányuk oly módon lelte halálát, legyőzött emberek módjára földre dobták magukat a búza közt, és gaztetteik bocsánatáért esdekeltek a királyhoz. És a király kegyesen megbocsátott nekik. Sokan azonban közülük futásnak eredtek...

Ezután a király elküldte megbízottait a különböző vidékekre, hogy fogják össze a gonosztevőket és küldjék őket halálba. Sokakat összefogtak és felakasztottak Londonban. S akkor sok bitófát állítottak fel a londoni Cityben, más városokban és a délvidék falvaiban. S végül Isten akarata szerint a király belátta, hogy alattvalói közül igen sokan elpusztultak és sok vér ömlött ki, szívében feltámadt a szánalom, és kegyelmet adott nekik azzal a feltétellel, hogy fej- és tagvesztés terhe mellett többé sohasem kelnek fel. Mindegyikük kaphat kegyelmi okiratot, ha a királynak illeték címén lefizet húsz shillinget a pecsétért, hogy a királyt gazdaggá tegye. Így végződött ez a szerencsétlen háború.

G.M. Trevelyan, The English Historical Review, 1898. p. 509-522. (Chrestomathia, II. 75-84. o.)

b) Jack Straw vallomása

A felkelés egyik vezetőjének kivégzés előtti vallomását Thomas Walsingham, XIV. századi krónikás írta le latin nyelvű Historia Anglicana (1272-1422) című munkájában.

– Nem szabad hazudnom – úgymond – s nincs értelme annak, hogy hamisan valljak, legkivált azért, mert emiatt, tudom, szörnyű kínzásoknak lesz alávetve lelkem... Tehát hazúg tettetés nélkül fogok beszélni. Abban az időben, amikor Blackheathben összegyűltünk és elhatároztuk, hogy a királyt magunkhoz hívjuk, tervünk a következő volt: rögtön megöltük volna valamennyi lovagot, fegyverest és a többi előkelőt, akik a királlyal jöttek volna, magát a királyt azonban minden dologban királyi módon tartottuk volna magunk közt, és magunkkal vittük volna helységről helységre, hogy láttára mindenki, de legfőképp a köznép annál bátrabban csatlakozzék hozzánk és seregünkhöz, abban a hiedelemben, hogy a mi megmozdulásunknak maga a király mintegy az értelmi szerzője. Mihelyt mérhetetlen tömeget toboroztunk volna egybe minden vidéken a köznépből, váratlanul agyonvertük volna azokat az urakat, akik velünk szemben szervezkedni vagy ellenállni tudtak volna, először és főképen az ispotályosok tönkretételére fordítottuk volna erőnket, aztán megöltük volna a királyt, és eltöröltük volna a föld színéről az összes földesurakat (possessionati), püspököket, szerzeteseket, kanonokokat, azonkívül az egyházak plébánosait (rectores), csak a kolduló barátokat (mendicantes) hagytuk volna életben, akik elegendők lettek volna a szentmise mondására és a szentségek kiszolgáltatására az egész ország területén. Mivel pedig nálunk nagyobb, hatalmasabb és tudósabb nem maradt volna életben, kedvünk szerint hoztunk volna törvényeket, melyek szabályozzák az alattvalók életét. Ugyanis királyokat választottunk volna, így Wat (Walter) Tylert Kent-ben, mig a többi grófságban külön-külön egyet állítottunk volna. De minthogy ezt a tervünket megbuktatta az érsek, iránta a legnagyobb gyűlöletre lobbantunk, és iparkodtunk őt minél hamarabb másvilágra juttatni. Másrészt azon napnak az estéjén, amikor Wat Tylert megölték, minthogy a köznép, s különösen a szegényebbek a mi pártunkon voltak, elhatároztuk, hogy a város négy sarkán tüzet dobunk váratlanul, és a várost felperzseljük. Minden értékes dolgot pedig, amit zsákmányoltunk volna, kívánságunk szerint felosztottuk volna magunk között...

Eme beismerése után lefejezték, és fejét kitették a London Bridge-re, társának, Wat Tylernek feje mellé.

Anglica, Normannica, Hibernica, Cambrica Guilielmi Camdeni, Frankfurt, 1603. p. 265. - Rerum Britannicarum medii aevi scriptores (Rolls Series), London, 1863-1864. - H. T. Riley, T. II. (Chrestomathia, II. 84-85. o.)

85. Földhasználathoz kötött személyi függés (1386)

Lancashirei parasztok, akik meghatározott időre jobbágyföldeket bérelnek, a használat idejére elfogadják a személyi függés speciális terheinek viselését.

A frankpleidge [1] színe előtt, október 20-án II. Richárd uralkodásának 10. évében John Mulso, Nicolas Lovet, Edmund Bifeld Keteryng, Stephen Walker és mások jelenlétében, az úr tetszése szerint átengedett bérlőinek bizonyos szolgaföldeket, meghatározott járadék és a következő szolgáltatások ellenében a fenti dátumtól számított 6 éves időszakra, Szent Mihály napjától[2]. Minden ház és minden 1 virgáta szolgaföld bérlője ad az úrnak 18 solidust évenként négy terminusban: Szent Edmund,[3] Virágvasárnap,[4] Szent János[5] és Szent Mihály napján egyenlő részletekben. Évenként kétszer szánt, mikor a major bérlője igénybe veszi munkáját. Dolgoznia kell Kormede-ben a korábbi feltételek alapján azzal, hogy az úr ad neki enni és inni a régi szokás szerint, vagyis fél bárányt és fél dénárt kaszánként. Ősszel két napon át kell betakarítást végeznie, mégpedig egy napon át két emberrel és egy napig egy emberrel, ezeken a napokon az úr ad étkezést. Ha a bérlő csikót ad el 4 dénárt fizet az úrnak. Megfizeti a heriot, ha meghalna a kikötött idő alatt; fizeti a taxát lánya házasságáért vagy ha fia iskolába megy, és mint korábban a leyrwite-ért[6]

English Economic History. Select documents. p. 84.

---

[1] Lásd a 181. lapon. (Tíz szabad kölcsönös kezességvállalása).

[2] Szeptember 29.

[3] November 20.

[4] Húsvét előtti vasárnap.

[5] Június 24.

[6] Ágyasságban élő leányért fizetett adó.

86. Földhözkötöttség és személyi függés (XV. század)

Két unokafivér teljes földesúri függőségének elismerése, a helyben maradás és az önkényes taille fizetésének vállalása. 1434. június 23.

Tudja meg mindenki, hogy Desclaus Péter az idősebb és Desclaus Péter az ifjabb, unokatestvérek, a la Tresne parókiából, akik Desclaus János házanépéhez tartoznak, erőltetés és kényszer nélkül, saját elhatározásukból, és tudván az okát, nekem a közjegyzőnek jelenlétében, és a lent megnevezettek tanusága mellett, magukra és minden közvetlen leszármazójukra érvényesen örökre elismerték és megesküdtek, hogy mindegyikük a múltban és a jövőben a tiszteletre méltó apátúr és a bordeaux-i Szent Kereszt kolostor tetszés szerint adóztatható emberei közé számítanak, és így minden utóduk, a következők szerint: Testük és javaik: házuk, a földjük, és a hozzátartozó szőlő, amelyet hűbérben bírnak az apát úrtól és a bordeaux-i Szent Kereszt kolostortól járadékkal terhes. A nevezett gazdaság pedig a Tresne-i parókiában az "au Claus" nevű helyen van, egyik oldalán a községi út vezet, a másik oldalán és a két végén Jeanne de Pardaillon úrnő, az elhunyt nemes Gaillard de Grésignac lovagúr nejének hűbére fekszik.

Desclaus Péter és Péter testvérek saját akaratuk szerint beleegyezésüket adták saját maguk és örököseik nevében, hogy az apát úr és a nevezett kolostor, valamint utódaik minden évben tetszésük szerint adóztathatják őseik jogállása alapján őket és leszármazóikat, örök időkre minden javaikat és minden dologban, ahogyan minden szenior adóztathatja saját embereit a bordeaux-i szokásjog szerint.

Ezenkívül ha Desclaus Péter és Péter vagy utódaik, vagy az ő jogukkal bíró egyenesági leszármazottai el akarnának menekülni, elhagyni a tanyát és a fent nevezett javakat és más lakóhelyre költöznének: városba, faluba, várba, régi vagy új erődbe, menedékhelyre vagy azon kívülre, vagy bárhová, a mondott apát úr és a kolostor szerzetesei, illetve utódaik elfogattathatják őket. És ha a bail-i, a hatalom vagy a szenior tisztviselői elfogják őket, átadják az apát úrnak és a kolostornak, mint röghözkötött és a földesúr által önkényesen megszabott adófizetésre kötelezett embereket.

Duby, L'économie rurale... T. II. p. 790 - 791.

87. Az agrárviszonyok Horvátországban

Részletek a zágrábi káptalan statutumaiból, amelyeket 1354-56 közt írt össze János goricai főesperes. A jobbágyi szolgáltatások nagyjából a valamivel korábbi magyarországi helyzetre emlékeztetnek.

Első rész

XV. fejezet. A nyestpénz (marturina) mennyiségéről és fizetéséről és a dékán büntetéséről, aki nem szedte be kellő időben, valamint egyéb jövedelmekről

Ezeknek a falvaknak[1] és más, birtokainkhoz tartozó falvaknak a lakóit nyestpénzfizetőknek hívják azért, mert valamikor ezek egyenkint csak arra voltak kötelezve, hogy évente egy nyestbőrt adjanak uraiknak. A régiek ugyanis ezeken a vidékeken úgy vélték, hogy ezek a nemesebb bőrök alkalmasak ruházatra, idő folytán az egyes bőrök fejében tizenhét jó báni dénárt kezdtek fizetni; és ahol jó báni dénárokat emlegetnek, köznyelven olyanokat értenek ezen, amelyekből mindegyik 12 bagatina aprópénzt ér mindig. Minthogy pedig az újabb időkben nem szokott olyan pénz készülni, amelyből egy dénár 12 aprópénzt érne, ezért egy nyestbőr tizennyolc dénárt tesz ki. Ezzel a fizetéssel tartoznak nekünk az egyes nyestpénzfizetők, predialistáink[2] pedig az összeg kétharmadával, egyharmada megmarad nekik, a végrehajtott felülvizsgálattól számított tizenöt napon belül, épp úgy, mint egyéb bármely jövedelmeik után, amelyeket felülvizsgálni és feljegyezni szoktak, valamennyi birtokunkon, mégpedig úgy, hogy ha közben egyes parasztok (coloni) elmenekültek, anélkül, hogy a fentieket megfizették volna, ettől kezdve azt, amit még közösségünk[3] parasztjainak ki kell fizetniök, azt dékánunk köteles leróni, hanyagságát főképp ezért büntetjük meg. Amit pedig predialistáink parasztjainak kellett volna vagy kell még fizetniök, azt a predialisták maguk tartoznak megfizetni, a dékán kötelezze őket erre, amikor ilyen fizetés meg szokott történni, vagyis Szent Márton téli ünnepe[4] táján, különösen, amikor a nyestpénzről van szó, amint ezt egykoron elrendelték és meghagyták, vagyis az Úr 1300. esztendejében.

---

[1] Az előző fejezetben felsorolták a zágrábi káptalan birtokában levő falvakat.

[2] Egyházi nemesek.

[3] A közösség mindig a káptalan egészét jelenti a szövegben.

[4] November 11.

XVI. fejezet. A szőlőművelésről és borszolgáltatásról
és a szőlőbeni munka szétosztásáról

Közösségünknek ezek a nyestpénzfizetői tartoznak továbbá egyenkint szőlőinket megművelni, ti. két napot a szőlőművelés mindegyik munkájában, és ezenfelül évente a maga idején száz karót kell hozniok, amint régóta szokásos, és az általuk megművelt szőlőket leszüretelni és Zágrábba vinni pincéinkbe, dékánunk vagy más, erre kijelölt emberünk parancsára, saját fáradságukkal és költségükön; ha pedig maradnak, akik fölöslegesek ebben a munkában, ahogy meg is szokott történni, azokat szét kell osztani, hogy az egyesek[5] szőlőit megműveljék, ahogy kell és ahogy eddig is történt.

XVII. fejezet. A szántás és vetés felosztásáról

Továbbá, közösségünk fent nevezett falvaiban mindegyik ökrösfogat, ha idegeneknek vannak ott ökrei, azokat is beleértve, köteles mindegyikünk számára szántani, tavasszal két napot és ősszel hasonlóképpen kettőt, dékánunk rendelése szerint, a felszántott földet meg is boronálni, és a magot elvetni azok, akiké az ökrök, saját fáradságukkal és költségükön; azzal, hogyha bármelyiknek, aki köteles szántani, úgy tetszik, mentesítheti magát ez alól, hogy ne kényszerítsék szántásra, ha minden napért 40 dénárt fizet.

XVIII. fejezet. A pénzben kirovandó adókról

Adót vagy pénzszolgáltatást évente pénzben vetünk ki ezekre a nyestpénzfizetőkre, hol egyszer, hol kétszer, amint a szükség megkívánja; gabonában és borban azonban közösségünk szükségleteire és az általa ellátandó feladatokra csak egyszer, és ha többre lesz szükség, úgy ez egyszeri eset lesz és ritka és olyan okból, amelyet az esemény előtt nem lehet tudni és így nem is lehet leírni.

XIX. fejezet. A szolgáltatásokról,
amelyekkel a parasztok tartoznak a közösségnek

Ezek a parasztok vagy nyestpénzfizetők kötelesek (természetbeni) szolgáltatásokat vinni dékánunknak, aki tartozik azokat, amint jogos és kellő, köztünk felosztani. Először az Úr születésének ünnepére mindegyik

[5] Ti. az egyes kanonokok.

egy kappant öt tojással és két jó kenyérrel. Továbbá az Úr feltámadásának ünnepére egy sajtot, két kenyeret, tíz tojást, és mindegyik falu közösen egy bárányt. Továbbá Szent István király, a mi dicsőséges védőszentünk ünnepére két kenyeret, mint fentebb, két jó csirkét, öt tojást, egy bárányt, figyelembe véve ti. a falu vagy lakosai tehetőségét. Ha pedig ennek ellene vetik azt, hogy ezeket a szolgáltatásokat bármiben is megnöveltük, jelen rendeletben azt válaszoljuk, hogy eleinte Szent Márton ünnepére is hoztak ugyanezek a parasztok szolgáltatásokat, mint emlékezünk rá, úgyhogy ennek a fejében ezt a növelést csak csekélynek lehet minősíteni, ha pedig valakit nagyböjtkor arra kötelezneknek hogy egy tyúkot hozzon, ezt sem lehet jogosulatlannak tekinteni.

XX. fejezet. A parasztok végrendeleteiről és azokról, akik valamilyen gonosztett elkövetése után vagy egyéb okból eltávoznak

Továbbá többek közt úgy véltük, el kell rendelni, ahogy már régóta be is tartják, hogy ha a fent említettek közül valaki meghal és nincsenek gyermekei, és nincs is végrendelete, úgy ingóságai és élő marhái a mi rendelkezésünk alá kerülnek, azzal a céllal, hogy ebből először is elgondolásunk szerint, előzetes tanácskozás után, valamint lelki üdvösségére fordítunk, ha erre képes, valamit pedig kapjon meg hasonlóképpen felesége és egyéb hozzátartozója, közelebbi vagy távolabbi rokonsági foka szerint; és így csak az maradjon meg a mi számunkra, ha valami fennmarad. Mindezt mindegyikünknek és közösségünk predialistáinak is saját alattvalóikkal szemben meg kell tartaniok és megőrizniök. Ha pedig valamelyik úgy hal meg, hogy a plébános és mások jelenlétében végrendeletet tett, úgy be kell tartani végrendeletét, amennyiben javaiból valamilyen megfelelő adományt juttatott nekünk, figyelembe véve vagyonát, s ebben nem szabad minket megcsalnia, hanem a küldöttek hasonlóképp vegyék el, ahogy szükségesnek látszik. Az ilyeneknek a helyére pedig más alkalmas embereket kell az ő ingatlan vagyonukba beiktatni, a mi hivatalos embereink útján, bármiféle ellenkezés nélkül, ugyanolyan szabadsággal. Azoknak a javait pedig, akik elszöknek birtokainkról, különösen, ha gonosztettet követtek el, a mi számunkra le kell foglalni, kivéve a hűtlenség és az elkövetett gonosztett esetét, amely esetekben nemcsak az ilyenek javait kobozzák el, hanem mint a jog megszabja, személyükben is megbűnhődnek.

Ivan Krst. Tkalčić: Povjestni spomenici Zagrebacke biskupije. Knjiga druga. Zagreb, 1874. p. 22-24.

88. A cseh rendek megtiltják a szökött jobbágyok befogadását (1487)

A rendelet az egyik lépés volt a teljes röghözkötés felé vezető úton.

A főurak és a köznemesek a teljes bíróságon, valamennyi főúr és köznemes és a közönséges országgyűlésen összeült közösség engedélyével és akaratából ezt a cikkelyt vétették be a nemesi birtokkönyvekbe:Ami a cselédséget vagy a falvakból elmenekült embereket illeti, bárki, aki őket rejtegeti, vagy erőszakkal magánál tartja és menlevéllel védelmezi, még ha az is adná a menlevelet, akinek a cselédje volt, minden ellenvetés nélkül köteles valamennyit kiadni, és nem szabad valahová elküldenie. Ha pedig nem adná ki vagy mégis elküldené valahová, akkor szedhessen be rajta tíz-húsz font ezüstöt, akár a főurak, akár a lovagok, akár a városi polgárok közül való is. Erre vonatkozólag a nemesi birtokkönyveket kiküldött követek Puota z Ryzmberka a z Svihova, a Cseh Királyság legfőbb bírája, Jan z Roupova, a Cseh Királyság legfelső írnoka, és Ő Királyi Felsége udvarának udvarmestere. 1487. év Benedek napja előtti negyedik heti napján (március 14.).

Naše národni minulost v dokumentech. Chrestomatie k dejinám Československa. I. dil. Do zruseni nevolnictvi. Pripr. Václav Huasa. Praha, 1954. p. 187.

89. A lengyel parasztság a XV. század végén

Részletek János Albert (uralk. 1492-1501) lengyel király 1494-es piotrkówi statutumából, amely többek közt a majorsági termelés érdekében örökösen földhöz köti a lengyel jobbágyokat.

Mi, János Albert, Isten kegyelméből Lengyelország királya... itt, a piotrkówi országgyűlésen egybegyűlt és ennek a királyságnak teljes egészét képviselő, a jelen nem levők teljhatalmával felruházott prelátusokkal, nemesekkel és a tartományi követekkel, egyházi és világi alattvalóinkkal együtt folytatott közös és hosszú tanácskozás után elhatároztuk...

A folyók szabad hajózhatóságáról. Elhatároztuk, hogy királyságunk... folyóin a hajózás és úsztatás ... fel és le mindennemű árukkal... szabad legyen minden rendű ember számára, ... Betiltunk ... minden díjszedést (solutiones) és vámot.

A hajózás toruni akadályairól. Hogy a toruniak ne akadályozhassák, be ne börtönözzék, és fel ne tartóztassák a hajókat... hogy mindenki szabadon és biztosan hajózhassék Gdanskba.

A parasztok fiairól. Továbbá a plebejusi ifjúság szabadosságáról, valamint a birtokok elnéptelenedéséről tanácskozva, elhatároztuk... hogy faluhelyről csak egy fiú hagyhassa el apját, ha szolgálni, de különösképpen, ha tanulni vagy mesterségre megy... Ha pedig távozni akar, meg kell szereznie a birtok urától az engedélyt és bizonyítványt, amellyel mint felszabadított jobbágy (emancipatus) az iparba vagy szolgálatba léphet.

Arról, hogy a plebejusokat ne engedjék a magasabb egyházi tisztségbe. Elhatároztuk... hogy a fő egyházakba (káptalanokba), vagyis a gnieznói, krakkói, wladyslawi, poznani és polockiba – csak a lengyel királyság bennszülöttei (indigénái), apai és anyai ágon nemesi származásuak vétethessenek fel...

A felvehető plebejusok számáról. Elhatározzuk, hogy plebejus származású doktorok is felvétethessenek [a káptalanokba] az alábbi számban és rendben: azokban az egyházakban, ahol régtől fogva vannak javadalmazott jogi és teológiai doktorok és lektorok... kettőt-kettőt; azokban, ahol ilyenek nincsenek, egyet a teológiából és a jogból.

Tilalom a királyság területének elhagyásáról aratás idején. Minthogy Mazóvia földjéről és a lengyel királyság egész területéről számos laikus távozik aratás idején Szilézia és Poroszország területére, aminek következtében lengyel földön nem könnyű munkást vagy szolgálót találni, ezért elrendeljük, hogy mindezeket... a kapitányok, nemesek és földesurak büntetlenül tartóztassák fel, és adják át munkára a földbirtokosoknak.

A koldusokról. Minthogy ebben a hírneves királyságban olyan nagyszámú koldust lát az ember, hogy ehhez fogható királyságot e tekintetben nem is találhatnánk... ezért elhatároztuk, hogy királyságunk városaiban, mezővárosaiban és falvaiban mindössze annyi koldus legyen, mint ahánynak a városokban és mezővárosokban a hatóságok és a plébánosok; a falvakban... a földbirtokosok megfelelő igazolást adnak... akiket pedig igazolás nélkül találnak meg, azokat szolgálatra kell fogni... és a török és tatár részek erődítési munkálataihoz kell kiadni.

A polgárok és plebejusok földbirtoktulajdonára vonatkozó tilalom. Elhatároztuk, hogy a bárhol lakozó polgárok és plebejusok nem vásárolhatnak, birtokolhatnak mezővárosokat, falvakat, birtokot... örökös vagy zálogjogon, mégpedig azért, mert ők... ezek birtokában rendszerint a hadkötelezettség alól szeretnének kibújni... akik pedig már birtokukba vettek ilyen javakat, azok – büntetés terhe mellett – kötelesek azt egy bizonyos időn belül eladni.

Chrestomathia III. 257-258. o.

Városi élet, ipar, kereskedelem, polgárság

90. Uralkodói védelem városlakó számára

Szemelvényünk a formulák egyik csoportjából mutat be példát a korai városlakók különleges védelmére. Formulae Imperiales., Praeceptum. (Lásd 38. sz. bevezetőjét a formulákról.)

Isten szent egyháza és a mi híveink előtt, aki Romania és Itália részein lakoznak, ismeretes legyen, hogy mi ezt az embert, akit így hívnak, aki N. város lakosa, és ügyei elintézése végett hozzánk jött, oltalmunk és védelmünk alá fogadjuk és abban megtartjuk; ezért meghagyjuk és parancsoljuk, hogy senki közületek vagy alárendeltjeitek közül ezt az embert bármiféle igazságtalan és meg nem engedett okból, a törvény és igazság ellenére nyugtalanítani, háborgatni vagy azért mert hozzánk jött, ellene eljárást indítani ne merészeljen. Ellenkezőleg legyen szabad neki mint több hívünknek, (különösen) azoknak, akik oltalmunk alatt állnak, minden akadály nélkül javaival és embereivel tisztességben nyugalmasan élni, mint ez a zsidókra is áll, minden igazságtalan háborítás kizárásával. Ha valaki ezen parancsunk és rendelkezésünk ellen tenni merészelne és az említett törvény és az ész rendje ellen, azért mert hozzánk jött, háborgatni próbálná, tudja meg, hogy ezért magunk elé fogjuk idézni, és itt fog számot adni gonosztettéről és könnyelmű merészségéről, és a tett mértéke szerint itt is fog bűnhődni. Ha pedig ellene vagy emberei ellen olyan peres ügyek támadtak volna, amelyeket otthon súlyos vagy kára nélkül el nem intézhetne, mindaddig, mig előttünk tárgyalhatók nem lesznek, legyenek felfüggesztve és fenntartva, hogy itt a méltányosság és jog rendje szerint véglegesen döntsünk felettük.

Monumenta Germaniae Historica, Legum sectio. V. Formulae. p. 311. (Chrestomathia. I. 132. o.)

91. Lucca város kiváltságlevele
XI. század

A karta, a szenior és a polgárok közti megegyezés eredménye. Szankcionálja a közösségi intézményeket, a kormányzatot, a polgári és bűnügyi jogszolgáltatást, és főleg meghatározza a polgárság és a szenior kapcsolatát az igazságszolgáltatást és az adózást illetően. Az egyes karták, különböző mértékben adnak betekintést a municipális szervezet belső életébe.

A szent és oszthatatlan Háromság nevében. Negyedik Henrik király, az isteni kegyelem jóvoltából. Úgy illik a királyi méltóság viselőjének felségéhez – amely méltóság minden más méltóságot megelőz a neki járó tiszteletadásban –, hogy az odaadó és hűséges polgárok méltányosságot érdemlő kérelmeit – mérlegelve tartós hűségük becsületességét s odaadásukat a serény szolgálattételben – meghallgassa, s fel is emelje minél gyakrabban megtisztelő kiváltságokra őket. Ebből következik az, hogy Krisztus minden hívőjének és valamennyi saját hívüknek, azoknak is, akik eljövendők és azoknak is, akik most élnek, emlékezetül akarjuk adni, hogy mi a Lucca-i polgároknak – azért, mert jól megőrizték irántunk való hűségüket, de azért is, mert szorgalmasan szolgáltak nekünk, nemkülönben a mi hívünknek, Burchard Lausanne-i püspöknek, egyben kancellárunknak közbenjárására – királyi hatalmunk teljességéből megadjuk, és megadván úgy határoztunk, hogy egyetlen hatalmasság, egyetlen ember se merészelje Lucca városának a várost körülvevő régi vagy új városfalát sem megrongálni, sem lerombolni, s azokba a házakba, amelyek e városfalon belül épültek vagy ezután épülnek majd, avagy környeskörül az alsóvárosban egyetlen halandónak se legyen szabad bármiféle módon, bármiféle ürüggyel – ha nincsen erre törvényes bírói ítélet a kezében – berontani. Ezenfelül megengedjük ugyanazon polgárainknak, hogy sem a városon belül, sem fellegvárukban ne legyenek kötelesek számunkra királyi palotát építeni, s ne merészeljen náluk senki erőszakkal vagy hatalmaskodva ingyen vendéglátást követelni. Megadjuk nekik ezenfelül azt a kiváltságot is, hogy ezentúl senki ne merészeljen tőlük semmiféle katonatartást követelni, se úti ellátást Páviától Rómáig, sem pedig a tengerparti adót Pisa városában, avagy a hozzá tartozó megyében. Azt is elhatároztuk, hogy ha bárki felfelé haladna akár a Sercolo, akár a Motro folyón, akár egy hajóval, akár többel azért, hogy kereskedjék a Luccaiakkal, ezeket a kereskedőket avagy a Lucca-belieket senki se merészelje sem akkor, amikor felfelé haladnak a folyón, sem akkor, amikor visszatérnek, sem akkor, amikor megállnak, zaklatni, avagy bármiféle törvénytelenséget cselekedni velük szemben, se ne merészelje megrabolni őket, avagy valamiféle módon ezt nekik megtiltani. Megparancsoljuk azt is, hogy ha kereskedők jönnének az országúton Luna felől Luccá-ba, senki

se tiltsa meg ezek szabad közlekedését, ne merészelje másfelé irányítani, avagy tévútra vezetni őket, hanem ezek biztonságosan közlekedhessenek egészen Lucca-ig, s ebben senki részéről sem tűrünk ellentmondást. Azt is akarjuk, hogy az említett várostól számított hat mérföldön belül várkastélyok ne épüljenek; ha pedig valaki mégis erődíteni merészelne, építményét parancsunkra és segítségünkkel le kell rombolni. S a város és alsó városa lakói közül senkit se tartóztassanak le törvényes bírói ítélet nélkül. És ha az említett polgárok valamelyikének birtoka vagy falubirtoka lenne, abban az esetben ha bizonyítéka van a birtokszerzésről vagy az adományozóról, akkor nem szabad őt zaklatni sem bajvívással, sem perdöntő párbajjal. Megparancsoljuk azt is, hogy az említett Lucca-iak szabadon adhassanak-vehessenek a Szent Domninus-i és Szent Comparmulus-i vásáron, azzal a kikötéssel, hogy a firenzeieknek ugyanakkor ne legyen meg ez a kiváltságuk. A Bonifác őrgróf óta terhükre bevezetett helytelen szokásokat teljességgel eltiltjuk, s megparancsoljuk, hogy azok a továbbiakban szünjenek meg. Ezenfelül megengedjük azt, hogy mindazok a kedvezmények, melyeket akár az őrgrófok, akár más hatalmasságok, velük megegyezve, nekik engedélyeztek, jogerősen és jogérvényesen továbbra is megmaradhassanak, és azt is, hogy a lombardok bírája tetszése szerint ne gyakorolhassa bírói tisztét az említett városban, annak várában, csakis akkor, ha vagy saját magunk személyesen jelen leszünk, avagy személyünkben fiunk vagy kancellárunk vesz részt az ítélkezésben. Ebben az engedményokiratunkban, vagyis adománylevelünkben úgy határoztunk, hogy egyetlen püspök, herceg, őrgróf, gróf, de országunk egyetlen személye se merészelje ezekben a szabadságokban megzavarni, zaklatni vagy azoktól megfosztani az említett polgárokat; és ha — amit ugyan nem hiszünk — mégis akadna valaki, aki ezt vakmerően meg merészelné tenni, az tudja meg, hogy bírságként le kell tennie 100 fontot a legfinomabb aranyból, mégpedig a felét a mi kamaránk javára, másik felét pedig annak a számára, akinek terhére a jogsértést elkövette. - Annak érdekében pedig, hogy mindennek nagyobb legyen a hitele, s minél szorgosabban be is tartsa ezeket mindenki, megparancsoltuk, hogy az erről készült jelen oklevelünket, melyet — mint az alul látható — saját kezű aláírásunkkal erősítették meg, jelöljék meg pecsétünkkel is. - Negyedik Henrik király kézjegye. Hitelesítette Burchrad püspök és kancellár. Urunk emberi testetöltésének 1081. esztendejében, a negyedik indikcióban, június hónap 23. napján. Kelt pedig Henrik úr uralkodásának 27., királyságának 25. esztendejében, Rómában. Szerencsésen kibocsátottuk. Amen.

Ficker, Urkunden zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens... p. 125.

[1] IV. Henrik (1056-1106).

92. A Végítélet Könyvéből

A Hódító Vilmos rendeletére készített nagy összeírás a Domesday Book több városi településről tesz említést, következő szemelvényeink ezekből mutatnak be példákat.

a) Chester város számadása

Chester városa Edward[1] király idejében 50 ekeföldért fizetett geld-et[2]. Van még 3 és 1/2 ekeföld a városon kívül, azaz 1 1/2 ekeföld a hídon túl, 2 ekeföld pedig Newtonban és Redcliffben és a püspök mezővárosában; ezek a várossal fizettek geld-et.

Edward király idejében 431 ház volt a városban, amelyek geld-et fizettek, emellett a püspöknek 56 háza volt, amelyek ugyanazt fizették. A város tehát 10 és 1/2 ezüst márkát fizetett. Kétharmada a királynak, egyharmada az earlnek jutott.

Ezek voltak az akkor követett jogszabályok:

Ha valaki megsértette a király békéjét[3], amelyet saját kezével vagy írott parancsával, vagy követe útján hírdetett ki, a király 100 shilling pénzbüntetést szedett be. De ha a királynak ugyanezt a békéjét az ő parancsára az earl hirdette ki, az earl kapta meg annak a 100 shillingnek a harmadrészét, amelyet ezért a vétségért büntetésül beszedtek. Ha azonban ugyanezt a békét a király elöljárója vagy az earl szolgája hírdette ki, a megszegő 40 shilling pénzbüntetést fizetett, és az earlnak járt a harmadrésze.

Ha egy szabad ember, megsértvén a király kihírdetett békéjét, házban ölt embert, egész birtoka és ingóságai a királyra háramlottak, ő maga törvényen kívül került. Az earl is beszedte a büntetést, de csak ha a saját embere követte el a cselekményt, a törvényen kívülinek azonban senki sem adhatta vissza békéjét, csak a király beleegyezésével.

Aki hétfő reggeltől szombaton délig vért ontott 10 shilling pénzbüntetést fizetett. De szombaton déltől hétfő reggelig a vérontásért járó pénzbüntetésnek 20 shilling volt az összege. Ugyancsak 20 shillinget fizetett büntetésül az az ember, aki Karácsony 12 napján, Gyertyaszentelőkor,

---

[1] Hitvalló Edward (1042-1066).

[2] Járadék, adószolgáltatás. A "geld" a korai időben nem az érmét jelentette, hanem mindenféle szolgáltatást, amit "fizetni" kellett. Később általános földadó lett.

[3] (Pax regia). Általános béke, mely eredetileg a népjogon nyugodott. A királyt és kíséretét védő béke továbbhatott, s minden alattvaló a királyi védelem alatt állt. Angliában már korán a király joghatóságán nyugodott.

Húsvét első napján, Pünkösd első napján, Áldozócsütörtökön, Szűz Mária menybevitelének és születésének ünnepén, valamint Mindszentek napján vért ontott.

Aki ezeken az ünnepeken embert ölt, 4 font büntetést fizetett; a többi napokon 40 shillinget. Ugyanúgy az, aki gamfare-t[4] vagy forsteal-t[5] követett el ezeken az ünnepeken és vásárnapon, 4 fontot fizetett, más napokon 40 shillinget.

Aki hengwite-et[6] követett el a városban, 10 shillinget fizetett; de ha a király vagy az earl elöljárója követte el a vétséget, 20 shilling pénzbüntetés sújtotta.

Aki rablásban vagy lopásban volt bűnös vagy erőszakot követett el egy nőn egy házban, 40 shilling pénzbüntetést fizetett.

Ha egy özvegy törvénytelen kapcsolatot tartott fenn egy férfival, 20 shilling pénzbüntetést fizetett; egy leány pedig ugyanezért 10 shillinget.

Aki elfoglalta másnak a birtokát a városban és nem tudta bizonyítani, hogy az övé, 40 shilling pénzbüntetést fizetett. Ugyanez érte azt, aki vádat emelt, de nem tudta bizonyítani jogcímét.

Aki meg akarta váltani a maga vagy rokona földjét, 10 shillinget adott, de ha ezt nem tudta vagy nem akarta megfizetni, a sheriff a király kezébe vette a birtokot.

Aki nem tudta megfizetni a gafol-t[7] esedékességkor, 10 shillinget fizetett pénzbüntetésül.

Ha tűz ütött ki a városban, az az ember, akinek a házából kiindult, 3 unciányi pennyt fizetett büntetésül, és közvetlen szomszédjának 2 shillinget adott.

Mindezeknek a pénzbüntetéseknek kétharmada a királyt, egyharmada az earlt illette.

Ha a király engedélye nélkül hajók érkeztek a város kikötőjébe vagy eltávoztak onnan, a király és az earl 40 shillinget kapott minden ember után, aki a hajókon volt.

Ha egy hajó a király békéje és tilalma ellenére jött ide, a hajó az emberek és minden, ami a hajón volt, a királyt és az earlt illette.

De ha egy hajó a király békéjével és az ő engedélyével jött, akkor a fedélzeten levők zavartalanul eladhatták, amijük volt. Mégis a távozáskor a király és az earl 4 pennyt vett minden last után. Ha a királyi elöljáró megtiltotta a nyestbőrök tulajdonosainak, hogy eladják addig, amig a király nem látta azokat, és nem volt módja vásárolni, a tilalom megszegői 40 shilling pénzbüntetést fizettek.

---

[4] Betörés vagy rablás.

[5] Itt valószínűleg úton elkövetett erőszakosság.

[6] A tolvaj üldözésére való felszólítás elmulasztása.

[7] Adó, dézsma, szolgáltatás királyi, egyházi vagy földesúri viszonylatban. Az alávetett nép földadója, amely alól a paraszt mentesült, ha a föld tulajdonosa lett.

Ha férfit vagy nőt azon értek, hogy hamis mértéket használ a városban, 4 shilling pénzbüntetést fizetett. Ugyanígy azt, aki rossz sört főzött vagy bedugták az árnyékszékbe, vagy 4 shillinget fizetett az elöljáróknak. A király és az earl tisztjei a városban szedték be ezt a büntetést, bárkinek a földjén, – a püspökén vagy bárki másén– vált is esedékessé. Ugyanígy szedték a vámot is, és aki három éjszakán túl halogatta megfizetését, 40 shilling pénzbüntetést fizetett.

Volt még a városban Edward király idejében 7 pénzváltó, akik a pénz megváltozásakor 7 fontot fizettek a királynak és az earlnak a haszonbéren kívül.

Volt akkor 12 bíró is a városban, s ezeket a király, a püspök és az earl embereiből vették. Ha valamelyikük távol maradt a századbíróság üléséről annak napján, megfelelő mentség nélkül, 10 shilling pénzbüntetést fizetett a királynak és az earlnak.

A városfal kijavítására az elöljáró egy embert hívott be a grófság minden ekeföldjéről. Annak az embernek az ura, aki elmulasztotta a megjelenést, 40 shillinget fizetett a királynak és az earlnak. Ez a pénzbüntetés nem foglaltatott benne a haszonbérben (farm).

Ez a város akkoriban 45 font farmot adott és 3 gerendányi (timbres) nyestbőrt. Ennek egyharmada az earlé volt, kétharmada pedig a királyé.

Amikor Hugh earl kapta meg, nem ért többet 30 fontnál, mert igen leromlott; 205 házzal kevesebb volt benne, mint Edward király idejében. Most ugyanannyi a számuk, amennyit ő talált ott.

Mundret a várost 70 fontért és 1 arany márkáért birtokolta az earl kezéből. Ugyanez a Mundret 50 fontért és 1 arany márkáért bérbe vette az earl összes pereit a grófság és a századok törvényszékein, kivéve Englefieldet.

Az a föld, amelyen Szent Péter temploma áll, amelyet Rhuddlan-i Róbert mint thegn-földet igényelt, sohasem tartozott valamilyen városon kívüli majorhoz, s ezt a grófság tanui bizonyították. A városhoz tartozik s a királynak meg az earlnek járó szolgáltatásokat mindig úgy fizette, mint a többi polgárok földjei.

Douglas, English Historical Documents. London, 1953. II. p. 229-230., 232.

b) Oxford és Oxfordshire szokásai

Oxford grófsága három éjszakára való "haszonbért" fizet. Tehát 150 fontot fizet. Ennek megművelése folytán 25 fontot fizet súly szerint. A mezővárosból 20 font jön be súly szerint. A pénzverőből 20 font jön be pennykben, amelyekből huszat számolnak egy unciára; 4 shillinget fizetnek fegyverekért; 100 shillinget "leszámolva" a királyné ajándékára; 10 fontot fizetnek egy sólyomra; 20 shillinget egy málháslóra; 23 pennyt, un-

ciánként 20-ával számolva, a vadászkutyák tekintetében; 6 meszely mézet és 15 pennyt a szokásos illetékek fejében.

Edwin earlnek Oxfordshire-i és Warwickshire-i földje után a királynak 100 font és 100 shilling jár.

Aki a királynak keze írásával és pecsétje alatt kihírdetett békéjét megszegte úgy, hogy emberölést követ el, annak élete és tagjai a király kegyelmében lesznek. Ti. ha elfogják. És ha nem tudják elfogni, törvényen kívülinek kell tekinteni, s aki megöli, azé minden birtoka.

A király lefoglalja annak az idegennek a birtokait, aki Oxfordot választotta lakóhelyéül, aki abban a városban mint házbirtokos, de rokonság nélkül hal meg.

A király 100 shillinget vesz meg mindenkin, aki másnak házára vagy udvarára ront, s a támadással halálát vagy sebesülését okozza.

A király ugyancsak 100 shillinget vesz meg mindenkin, akit katonai szolgálatra hívtak be, de ezt teljesíteni elmulasztja.

A királynak joga van bárkinek a testére és jószágaira, aki egy másikat a saját udvarában vagy házában öl meg, kivéve mindig felesége hozományát, ha felesége van és ez hozományt kapott.

English Hist. Doc. II. p. 867.

93. Newcastle-upon-Tyne szokásai

I. Henrik (1100-1135) idejében több angol város nyert kiváltságainak biztosítására királyi oklevelet.

Ezek a törvények és szokások, amelyekkel Newcastle-upon-Tyne polgárai éltek Henriknek, Anglia királyának idejében, s amelyekkel jog szerint élnek most is:

A polgárok zálogolhatnak idegeneket piacukon és azon kívül, és házaikban és azokon kívül, és városukban és azon kívül, s ezt az elöljáró, engedélye nélkül tehetik meg, kivéve ha a bíróságukat a városban tartják meg, vagy ha hadiszolgálatban a harcmezőn vannak, vagy várőrséget állnak. De polgár nem zálogolhat másik polgárt az elöljáró engedélye nélkül.

Ha egy polgár a városban kölcsönöz valamit olyannak, aki a városon kívül lakik, az adós köteles az adósságot visszafizetni, ha elismeri, vagy máskülönben a város bíróságán igazságot tenni.

A városban keletkező pereket ott kell folytatni és befejezni, kivéve azokat, amelyek a király koronáját illetik.

Ha egy polgárt bármilyen keresettel megtámadnak, nem köteles a városon kívül perbeszállni, kivéve a bíróság hiányának esetén; sem vála-

szolnia nem kell, kivéve a meghatározott időben és helyen, hacsak nem adott már balga választ vagy ha az ügy a koronára tartozó dolgokat érint.

Ha egy hajó feljön a Tyne-en és ki akar rakodni, a polgároknak legyen szabad megvásárolniuk, amit akarnak. Ha pedig egy polgár és egy kereskedő közt vita támad, a harmadik árapály előtt el kell intézni.

Amilyen árut egy hajó tengeren hoz, azt ki kell vinni a szárazföldre, kivéve a sót és heringet, amelyet a hajó fedélzetén kell árusítani.

Ha valaki egy földbirtokot jogszerűen és megtámadás nélkül egy éven át és egy napon át polgári hűbérben (burgage) tartott, senki keresetére, nem kell már válaszolnia, kivéve ha a felperes Anglia királyságán kívül van, vagy pedig fiú, akinek nincs perképessége.

Ha egy polgárnak fia van házában és asztalánál, a fiának ugyanaz lesz a szabadsága, mint az apjáé.

Ha egy paraszt jön lakni a városba, és mint városlakó ott marad egy évig és egy napig, azontúl mindig maradjon ott, hacsak nem volt megelőző megállapodás közte és ura közt, hogy csak bizonyos ideig lesz ott.

Ha egy polgár perel valakit bármilyen dologban, ez nem kényszerítheti a polgárt párviadalra, hanem a polgár esküjével kell, hogy megvédje magát; kivéve az árulás vádját, amikor a polgárnak párviadallal kell megvédenie magát. A polgár se ajánljon fel bajvívást paraszt ellen, hacsak előbb le nem mondott polgárságáról.

Semmilyen más kereskedő, mint polgár nem vásárolhat gyapjút vagy bőröket, vagy más árut a városon kívül, a városon belül sem vásárolhat csak polgároktól.

Ha egy polgár pénzbüntetést von magára, 6 ora-t adjon az elöljárónak.

A városban nincsen merchet[1], sem heriot[2], sem bloodwite[3], sem stengesdint[4].

Bármelyik polgárnak lehet kemencéje és kézimalma, ha akarja, kivéve mindig a király kemencéjét illető jogokat.

Ha egy asszony büntetést von magára kenyér és sör miatt, senki se törődjön vele az elöljárón kívül. Ha kétszer vétkezik, pénzbüntetés sújtja. Ha háromszor vétkezik, az igazságszolgáltatásnak szabad útja nyilik.

Senki sem vásárolhat vásznat festésre, sem nem készíthet, sem nem nyírhat, csak polgár.

Egy polgár elidegenítheti vagy eladhatja birtokát, amint akarja, és oda mehet, ahová akar, szabadon és nyugodtan, kivéve, ha a földhöz való jogát kétségbe vonják.

English Hist. Doc. II. p. 970-971.

---

[1] Házassági illeték.

[2] Hadi felszerelés háramlása.

[3] Vérontás bírsága.

[4] Más megveréséért fizetett bírság.

94. János, Mortain grófjának[1] Bristol javára adott kartája

János Gloucester-i earl minőségében bocsátotta ki a következő oklevelet, Izabellával, a tartomány örökösnőjével kötött házassága (1189. aug. 29.) után.

János, Mortain grófja, minden embernek és barátainak, franciáknak és angoloknak, Wales-eiknek és íreknek, a jelenben élőnek és a jövendőbelieknek üdvözletet. Tudjátok meg, hogy én megadtam és a jelen kartával megerősítettem bristoli polgáraimnak, akik a falakon belül és a falakon kívül élnek, egészen a város határáig, azaz Sandbrook és Bewell és Brightnesbridge és az Aldebury közelében, Knowle-nál levő forrás között, mindazokat a szabadságokat és szabad szokásokat, olyan jól, szabadon és teljesen, amelyeket és ahogyan az én időmben vagy elődeim idejében bírtak. Az így nekik adott szabadságok a következők: Hogy Bristol egyetlen polgára se folytasson pert a város falain kívül bármilyen jogvitában, kivéve olyanokat, amelyek nem a város századkerületéhez tartozó birtokokra vonatkoznak. S a város határain belül legyenek mentesek az emberölési bírságtól. S egyetlen polgárt se kényszerítsenek, hogy párviadalnak vesse alá magát, hacsak nem olyan idegen, nem városbeli személy halálával vádolják, akit a városban öltek meg. És senki se telepedhessen le a falakon belül assize vagy a lovászmesterek utasítása alapján, a polgárok akarata ellenére. És legyenek mentesek a vámtól, teherdíjtól, révtől és átkelési illetéktől, és minden más szolgáltatástól az én tartományom és hatalmam területén. És senkit se ítéljenek pénzét illetően "kegyelemre", kivéve a századkerület törvénye szerint, azaz 40 shilling pénzbüntetésig. S a század bíróságát csak hetenként egyszer tartsák. S egyetlen perben se hivatkozhassék valaki az esküszöveg elvétésére. És birtokolják földjeiket, hűbéreiket, zálogaikat és követeléseiket, amint az jogszerű, egész tartományom területén, bárki legyen is adósuk. És szolgáltassanak nekik igazságot a város jogszokása szerint, valamennyi föld és birtok tekintetében, amely a városon belül van. És a pereket, amelyek Bristolban vállalt tartozások és zálogok tekintetében folynak, a városban és annak szokása szerint kell lefolytatni. És ha bárki, tartományom bármelyik részéből való is, vámot szed a bristoliaktól, és a visszaszolgáltatásra való felszólítás után ezt elmulasztja, akkor ennek fejében a bristoli elöljáró zálogot vehet, és folytathatja a zálogolást mindaddig, amig a visszaszolgáltatás meg nem történt. S a városon kívüli kereskedő ne vehessen a városon belül bőröket, gabonát vagy gyapjút idegentől, hanem csak a polgároktól. S idegen ne tarthasson kocsmát, kivéve a hajó fedélzetét, vásznat se ad-

[1] Későbbi Földnélküli János király (1199-1216).

hasson el szabásra, csak a vásáron. S egyetlen idegen se tartózkodjék áruival a városban negyven nap időtartamon túl, hogy azokat eladja. S egyetlen polgárt se fogjanak perbe tartományomban vagy zálogoljanak bármilyen adósságért, kivéve ha ő maga az adós vagy a kezes. És házasodhatnak és fiaikat, leányaikat, özvegyeiket férjhez adhatják anélkül, hogy uraiktól engedélyt kérnének. Uraik egyike se gyakoroljon gyámságot fiaik, leányaik és özvegyeik fölött, se házasságkötésre ne szoríthassa ezeket azon a címen, hogy a polgároknak földjeik vannak a városon kívül; az urak csak azokat a birtokokat őrizhetik meg a gyámoltak nagykorúságáig, amelyek tőlük vannak hűbérben. És senki se szedjen tine-t[2] a városban, kivéve a gróf úr számára, s ezt is a város szokása szerint. Gabonájukat pedig ott őröltethetik, ahol akarják. És legyenek meg az ő törvényes gildáik ugyanúgy, amint megvoltak Róbertnek és Vilmosnak, az ő fiának, Gloucester earljeinek idejében. S egyetlen polgár se legyen köteles akarata ellenére biztosítékot adni bárkiért, még akkor sem, ha a saját földjén lakik. Megadtam nekik azt is, hogy minden birtokukat a falakon belül vagy a falakon kívül, az említett határokig, telkeken, kertekben, vízparti épületekben, és mindenütt a városban szabad polgári hűbérbe (burgage) birtokolják, azaz a landgable[3] fizetése ellenében, amelyet a falakon belül fizetnek. Megengedtem azt is, hogy mindegyiküknek legyen szabad a víz mentén vagy egyebütt épületeket emelni és kijavítani, feltéve, ha ez nem válik a közösség és a város kárára. S legyen nekik szabad tetszésük szerint építkezni bármilyen földön vagy üres helyen, amelyet az említett határokon belül birtokolnak. Ezért azt akarom és szilárdan elrendelem, hogy az én említett bristoli polgáraim és örököseik élvezzék és bírják a mondott szabadságaikat és szabad szokásaikat, amint fentebb le vannak írva, tőlem és örököseimtől olyan jól és teljesen, amint valaha is bírták azokat bármilyen időben, amióta érvényesülnek. Bírják azokat jól, békességben és tisztességben, és legyenek mentesek bármilyen akadályozástól és zaklatástól, melyet bárkitől szenvednének. Tanuk: Ridel István, kancellárom; Grillaume De Wenneval Roger de Planis; Neufborug-i Roger; Berkeley-i Móric; fivére, Róbert; Valognes-i Haimo; Simon De, Marisco; Gilbert Bass; Falaise-i Vilmos; Benedek mester; Péter mester és sokan mások. Kelt Bristolban.

English Hist. Doc. T. II. p. 964-965.

[2] Borilleték. (Tine vagy tyne = fából készített edény ingadozó űrtartalommal.)

[3] Földadó, telekadó.

95. Fülöp Ágost megerősíti a Beauvais-i kommuna szokásjogát - 1182

Beauvais már 1099-ben kommuna jogot nyert, szokásjogainak azonban itt részletes és bővebb kifejtését találjuk.

A szent és oszthatatlan Háromság nevében. Amen.

Mi, Fülöp, Isten kegyelméből a franciák királya, tudtára adjuk mindazoknak, akik ma élnek, s azoknak is, akik eljövendők, hogy mi azt a kommunát, melyet a Beauvais-iak a mi atyánktól, Lajostól,[1] és a mi elődeinktől sok idővel ennek előtte kaptak, s ők odaítélték azokat nekik, megerősítjük és mi is engedélyezzük számukra azokkal a szokásjogokkal együtt, amelyeket ez az oklevél tartalmaz, az iránt unk való köteles hűségük fenntartásával.

1. Valamennyi lakos, aki csak a város falai alatt, avagy a váralján[2] lakik, bárkinek a földjén tartózkodik is, a kommunára tesz esküt, azok kivételével, akik az elöljáró[3] (maire), továbbá a tanácsbeliek, avagy a tanácsbeli esküdtek tanácsára ebből kimaradnak.

2. A váralján élő lakosok mindegyike segítse a másikat becsületesen, saját belátása szerint.

3. Ha valaki latorságot követ el olyan emberrel szemben, aki erre a kommunára felesküdött, akkor a kommuna elöljárói és tanácsbelijei — ha e tettről hírt kapnak — ítélkezzenek a lator teste és vagyona felett saját megítélésünk szerint, ha bűntettéért az nem szolgáltatta az általuk megítélt elégtételt.

4. Ha pedig az, aki a latorságot elkövette, menedékhelyre menekül, akkor a kommuna elöljárója és tanácsbelijei a menedékhely urával vagy azzal, aki helyettesíti, megegyeznek az ügyben, s ha az elégtételt ad a ellenfélnek az ő kezükbe, mégpedig ítéletük szerint, akkor rendben van a dolog; ha azonban megtagadná az elégtételt, akkor az ő emberein, illetőleg vagyonán vegyék meg az ítéletük szerinti elégtételt.

5. És ha eljönne egy kereskedő Beauvais-be kereskedés céljából, s valaki a város külvárosában latorságot követne el vele szemben, s ennek híre eljutna az elöljáróhoz és a tanácsbeliekhez, és ha a kereskedő meg-

---

[1] VII. Lajos (1137-1180).

[2] Alsóváros, külváros.

[3] A maire v. major (korábban a szenior régi domaniális tisztviselője) a városi adminisztráció feje lett, ugyanolyan hatalommal, de már nem az úrtól, hanem attól a kommunától függött, amelyik megválasztotta.

leli a gonosztevőt a város alatt, akkor az elöljáró és a tanácsbeliek saját megítélésük szerint szolgáltassanak igazságot ebben az ügyben; és ha az a kereskedő nem volt az ellenségeik közül való, továbbá, ha a gonoszt elkövető valami menedékhelyre menekülne, és ha a kereskedő vagy a kommuna elöljárója avagy a tanácsbeliek elküdenék hozzá megbízottjukat, és elégtételt adna a kereskedőnek vagy kellőleg bizonyítani tudná azt, hogy nem ő követte el a latorságot, ezzel a kommuna megelégszik. Ha azonban ezek egyike sem állna fenn, akkor – ha a gonoszt elkövető elfogható lesz a város területén – az elöljáró és a tanácsbeliek ítélete szerint toroltassék meg tette.

6. Rajtunk és a mi asztalnokunkon kívül senki sem fogadhat be a városba olyan embert, aki a kommuna valamelyik tagjával szemben latorságot követett el, csakis abban az esetben, ha azért jön, hogy gonosztettéért elégtételt adjon. Viszont ha a Beauvasi-i püspök befogad valakit a városba, akiről nem tudta, hogy a kommuna valamelyik tagjával szemben latorságot követett el, később, amikor már a püspöknek ezt bebizonyítják, semmiképpen sem fogadhatják be, csakis az elöljáró és a tanácsbeliek engedélyével; s ebben az esetben a püspök visszafogadhatja ezt az embert.

7. Minden egyes malomban csak két molnárlegény legyen; ha pedig valaki több legényt venne oda, avagy más rossz szokásokat akarna bevezetni a malmokba, s ennek híre eljutna az elöljáróhoz és a tanácsbeliekhez, akkor ezek saját megítélésük szerint annak szolgáltassanak igazságot, aki a feljelentést ez ügyben megtette.

8. Ezenkívül: ha a Beauvais-i püspök a mi három törvénynapunkra akarna utazni, avagy ha hadba akarna vonulni, akkor minden törvénynapra csak 3-3 lovat kapjon, de ezek a lovak semmiképpen sem lehetnek idegen emberéi. Ámde, ha akár ő, akár szolgálattevő embere a kommuna valamelyik tagjától megkapta volna a ló helyett a váltságdíjat, akkor utána püspök már nem kaphat lovat a megváltott ló helyébe. Ha viszont három lónál többet követelne, s ennek híre eljut az elöljáróhoz és a tanácsbeliekhez, akkor ezek mindenkor, becsületesen, saját megítélésük szerinti segítséget nyújtják majd az ilyen panasztevőnek.

9. Hasonlóképpen: ha a Beauvasi-i püspök nekünk halat akarna küldeni, ehhez kapjon egy lovat.

10. A kommuna egyetlen tagja se adjon kölcsön pénzt vagy ne juttasson pénzt a kommuna ellenségeinek, míg a háború tart; ha mégis megtenné, akkor ezzel a hitszegés bűntettét követné el. És ha bebizonyosodnék az, hogy bármennyit is hitelezett vagy juttatott volna nekik, akkor az elöljárók és tanácsbeliek ítélkezzenek felette belátásuk szerint.

11. És, ha úgy adódnék, hogy a kommuna kivonul ellenségei ellen a város falain kívülre, a kommuna tagjai közül senki se váltson szót az ellenséggel, csakis az elöljáró és a tanácsbeliek engedélyével.

12. Ezenfelül: ha valaki a kommunából a városiak valamelyikének kölcsön adná pénzét, és az, aki a kölcsönt kapta, elmenekülne valami menedékhelyre, akkor a menedékhely ura, ha hírét veszi ennek vagy adja meg a kölcsönt, vagy vesse ki menedékhelyéről az adóst; ha pedig sem azt, sem az utóbbit nem tenné meg, akkor a menedékhely férfiai felett – mihelyt megtalálják őket – tegyenek törvényt a kommuna elöljárója és tanácsbelijei, saját megítélésük szerint.

13. Hasonlóképpen: ha valaki a kommuna egyik tagjától pénzt vesz el [lop el], és utána bemenekül egy menedékhelyre, és ha erről hírt kapnak az elöljáró és a tanácsbeliek, akkor rajta – mihelyt megtalálható lesz –, valamint a menedékhely urán és emberein tegyenek törvényt az elöljáró és a tanácsbeliek, saját megítélésük szerint, hacsak a pénzt vissza nem adja.

14. A posztók kifeszítésére szolgáló függesztőfákat úgy kell a földbe erősíteni, hogy azok egyforma magasak legyenek; aki pedig ezekben a függesztőfákban vagy a posztóverő műhelyben, avagy a műhely tartozékaiban valamiféle kárt tenne, s ennek híre eljutna az elöljáróhoz és a tanácsbeliekhez, akkor ezek saját megítélésük szerint ítélkezzenek a kártevő felett.

15. Jól vigyázzon a kommuna minden tagja arra, hogy ha idegennek kölcsönözne pénzt, meglegyen rá a megfelelő biztosíték, mert az ilyen kölcsönért az adóson kívül a kezest is fogságra lehet vetni.

16. Ezenkívül: az, aki felesküdött a kommunára, a város falain kívüli helység elöljáróságához ne menjen pereskedni vitás ügyeiben.

17. Hasonlóképpen: ha megtörténnék az, hogy a kommuna egyik tagja örökséget [földbirtokot] vásárolna, és azt egy éven és egy napon át birtokban is tartja, s azon építkezne, bárki jönne is e határidő után, és vádat emelne ellene e vásárlás miatt, akkor a vádlónak már semmit sem kell felelni, hanem a vevő maradjon meg az örökbirtok békés birtoklásában.

18. A kommuna tagjai közül tizenhárom tanácsbelit kell kiválasztani, s e tanácsbeliek, valamint a tanácsbeli esküdtek javaslata szerint egy vagy két elöljárót kell ezek közül megválasztani.

19. Az elöljáró és a tanácsbeliek pedig megesküsznek arra, hogy a kommunából senkit sem részesítenek előnyben azért, mert barátjuk, és senkit sem bántanak meg azért, mert nincsenek vele jó viszonyban, és a legjobb meggyőződésük szerint szolgáltatják mindenben az igazságot. A kommuna többi tagja pedig arra tesz esküt, hogy az elöljáró és a tanácsbeliek ítéletének engedelmeskednek, és azt támogatják.

20. Mi pedig azt az igazságtételt és ítélkezést, mely az elöljáró és a tanácsbeliek által lesz, engedélyezzük és megerősítjük a Beauvais-i kommuna számára.

21. Jóváhagyjuk azt is, hogy ezt az oklevelünket semmiféle ok miatt nem fogják kivinni a város falain kívülre. És bárki akarna ellene szót emelni, azt nem hallgatjuk meg, miután mi ezt az oklevelet megerősítettük, és biztosítékot is adtunk felőle.

Annak érdekében, hogy ez a jövőben is hiteles és sérthetetlen maradjon, megparancsoltuk, hogy ezt az oklevelet a mi pecsétünk tekintélyével és alul írott királyi nevünk jegyével is meg kell erősíteni.

Így történt ez Fontaineblau-ban, az Úr testet öltésétől számított 1182. esztendőben, uralkodásunk harmadik évében, amidőn jelen voltak palotánkban azok, akiknek neve és pecsétje alant következik: Teobald gróf, asztalnokunk pecsétje; Guido pohárnokunk pecsétje; Máté kamarásunk pecsétje; Rátolf főlovászmesterünk pecsétje. Kiadja Hugo kancellárunk, saját kezével.

Giry, Documents sur les relations de la royauté, avec les villes en France... de 1180 à 1314. Paris, 1885. p. 6-13.

96. Strassburg első városjoga

A XII. századi városjog [carta] szerint a település a hűbérúr (püspök) fennhatósága alatt, csak korlátozott önállósággal bírt.

1. Más városok mintájára Strassburgot is azzal a kívánsággal látták el, hogy benne minden ember, akár idegen, akár a város lakója, minden időben mindenektől békében lesz.

2. Ha valaki a városon kívül valami bűntényt követett el és a büntetéstől való félelmében odamenekült, biztonságban ott maradhat. Erőszakosan senki reá kezet ne emeljen, viszont ő is az igazságszolgáltatással szemben engedelmes és készséges legyen.

3. Senki zsákmányolt vagy lopott dolgot oda ne vigyen be, és ott őrizni ne merjen, kivéve ha (a dolog) tulajdonosával hajlandó elszámolni.

5. E város minden hatósága a püspök hatalma alatt áll, úgy, hogy vagy ő maga nevezi ki, vagy mások által nevezteti ki (a hatóságokat). A magasabb állásúak ugyanis rendelkeznek az alacsonyabb rendűekkel, amennyiben azok alárendeltjeik.

6. Közhivatalt senki másra nem köteles bízni, csak olyanra, aki egyházának familiájába tartozik.

7. Azt a négy tisztviselőt, ki a várost kormányozza, saját maga iktatja hivatalba. Ezek: a Schultheis (scultetus, bíró), a várgróf, vámszedő és a pénzverő mester.

8. A Schultheisről, akit ügyvivőnek (causidicus) is mondanak, szólunk először. Az ügyvivőnek jogában áll, hogy a maga helyettesítésére két személyt, úgynevezett bírákat rendeljen. Ezeknek annyira tisztes embereknek kell lenniük, hogy a polgárok előttük az ítéletet becsületük sérelme nélkül állhassák.

11. Az elítéltekkel szemben használatos kényszerítő hatalmát (bannus-t) azonban nem a püspöktől, hanem a vogttól nyeri. Ugyanis olyan hatalmat, amely vérontással akasztással, lefejezéssel, csonkítással és más, a bűntettnek megfelelő ilyesfajta büntetéssel kapcsolatos, egyházi személy nem birtokolhat. Ezért van az, hogy miután a püspök a vogtot kinevezte, a császár a bannust, azaz a pallosjogot az ilyesfajta büntetésekre vonatkozólag, valamint a kényszerítő hatalmat ez utóbbinak adja át...

44. A várgróf hivatalához tartozik, hogy a városban űzött összes iparágak élére mestereket állítson. Ilyenek a nyergesek, a szűcsök, kesztyűsök, vargák, kovácsok, molnárok, kádárok, fegyverkészítők, gyümölcsárusok, kocsmárosok. Ezek fölött, amennyiben hivatásuk gyakorlásában valami vétséget követtek el, joga van ítélkezni...

80. Aki a város falaiban vagy várárkaiban kárt tett, a várgrófnak 40 dénárt fizessen.

81. Aki az utcára építkezett, hasonlóképpen a várgrófnak fizessen büntetést. Ez alól felmentés nincs.

82. Senki trágyát vagy ürüléket háza elé ne tegyen, legfeljebb akkor, ha azt azonnal elszállítani készül. Vannak azonban helyek, ahová ezeket kihordhatják. Ilyenek találhatók a vágóhíd mellett, Szent István temploma mellett, a lóvásártéren levő kút mellett, és végül a Gewirkenek nevezett helyen.

83. A város sáncárka a falakon kívül 60 láb, a falakon belül 30 láb széles legyen...

86. Senki a városban disznót nem tarthat, csak ha a disznópásztorra bízza...

93. Az összes polgárok évenként bizonyos napokon öt alkalommal kötelesek az úr dolgát végezni, kivéve az összes pénzverőket, az egyház familiájához tartozókat, kivéve továbbá 12 szűcsöt, az összes nyergeseket, 4 kesztyűst, 4 posztókészítőt, 8 vargát, az összes kovácsokat, az összes ácsokat, mészárosokat és kádárokat. ...

102. A szűcsök között tizenketten vannak olyanok, kik a püspök költségén bőröket és szőrméket kötelesek kikészíteni, mégpedig annyit, amennyire a püspöknek szüksége van. Az ehhez szükséges anyagot a szűcsök mestere e tizenkettő közül magához véve annyit, ahányra szüksége

van, a püspök pénzén Mainzban vagy Kölnben vásárolja meg. Ha utazás közben valami károsodás érné őket, akár vagyonukban, akár pedig mert fogságba jutottak, a püspök adjon kártérítést.

103. A kovácsoknak jogukban áll, hogy amikor a püspök a császárral együtt hadba indul, mindegyikük lovanként négy patkót ad szöggel együtt. Ebből a várgróf a püspöknek 24 lóra elegendőt ad ki, a többit pedig visszatartja.

104. Ha a püspök a cúriába megy, mindegyikük lovanként két patkót ad szögekkel, amiből a várgróf 12 lóra szükséges mennyiséget ad át a püspöknek, a többit visszatartja.

105. Ezenkívül a kovácsok kötelesek a püspök palotájában az ajtókon, ablakokon minden vasmunkát elvégezni, úgy, hogy anyaggal ellátják őket és a munkálatok alatt élelmezésükről gondoskodnak.

106. Ha a püspök egy várat ostromol vagy ellenkezőleg, őt veszik ostrom alá, háromszáz nyilat adnak neki. Ha többre lenne szüksége, az ő költségére és terhére annyit szállítanak neki, amennyire szüksége van.

107. A város kapuinak elzárására szükséges zárakat és láncokat a város költségén kötelesek elkészíteni.

108. A vargák között csak nyolc van olyan, aki a püspöknek, mikor a cúriába megy vagy a császárral háborúba indul, gyertyatartók, tálak és korsók szállításához szükséges bőrládákat készít. Mindazon dolgokat, amelyekre az előbb említett esetben vagy várostromnál szükség van, mint például a bőrtömlőket vagy más bőrrel bevont edényeket, megfelelő módon fekete bőrből készítsék, szintén a püspök költségére és terhére.

Keutgen, Urkunden zur städtischen Verfassungsgeschichte, Berlin 1899. p. 93-101. (Chrestomathia I. 339-340. o.)

97. A polgárjog megszerzésének feltételei

A polgárjog megszerzéséhez szokássá vált az 1 év és 1 nap helybenlakási határidő letöltése. A városi függetlenség vonzotta a jobbágyparasztot, amely számára a szabadságot jelentette. ("A városi levegő szabaddá tesz".)

a) I. Frigyes kíváltságlevele Brémen részére

Mi, Frigyes, Isten kedvező kegyelméből a rómaiak felséges császára, ... fontolóra véve Brémen városa polgárainak becsületességét és irányunkban tanusított odaadó szolgálatait, hűségüket méltó módon viszonozni akarjuk, ezért nekik és Brémen városának ama jogait, melyeket a szent emlékezetű Károly császár a bremeni egyház fő papjának, Szent Willehadnak kérésére ugyanazon városnak engedett, újra engedélyezzük és megerősítjük. Ezek a következők:

1. Ha egy férfi vagy nő Bremen városában azon a területen, amit közönségesen Weichbildnek(wichilethe) mondanak, egy évet és egy napot háborítatlanul eltöltött, annak, aki ezután szabadságát el akarná venni, hallgatást parancsoljanak. Neki pedig jogában áll szabadságát megtartani, minthogy az ezzel szemben (esetleg) fennálló jogok az említett idő alatt elévülnek; ez nem vontkozik a bremeni egyház és a hozzátartozó többi, egyházak familiáinak tagjaira.

Keutgen, Urkunden... p.18-19. (Chrestomathia, I. 341. o.)

b) II. Frigyes kíváltságlevele Goslar város részére (1219. július 13.)

1. Ha valaki Goslar városába letelepedett és életében senki rá nem bizonyította, hogy előbb szolgarendű volt, halála után senki őt szolgának ne minősítse, és ennek megfelelően hagyatékával, mint szolgáéval ne bánjon.

2. Ha pedig valaki idegen az említett városba költözik, ott egy évet és egy napot eltölt és ezenközben senki azzal nem vádolta és rá nem bizonyította, ő maga pedig be nem vallotta, hogy előzőleg szolgaállapotú volt, a

többi polgárral közös szabadságot élvezzen; halála után pedig hagyatékával senki úgy ne bánjon, mint a szolgákéval szokás...

G. Bode, Urkundenbuch der Stadt Goslar. Halle, 1893. I. p. 408-409. - Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrendzender Gebiete. - Keutgen. Urkunden. p. 179. (Chrestomathia, I 340-341. o.)

98. I. Ottokár cseh király kiváltságlevele Uničov város lakosainak, 1223

A legrégibb cseh városi kiváltságlevél. A kiváltságokban részesült városok általában régebbi települések voltak.

+ C + Az Atya és Fiú és Szentlélek nevében, amen. Mivelhogy azt, amiről köztudomású, hogy az elődök istenfélő és dícséretes módon rendelték el vagy helyesen engedélyezték, nem szabad, hogy a királyi bőkezűség megváltoztassa vagy csökkentse, hanem inkább, hogy megőrizze és növelje, ezért én Ottokár, akit Přemyslnek is neveznek, Isten kegyelméből cseh király, fiaimmal együtt tudatom mindenkivel, mind jelenlevőkkel, mind eljövendőkkel, hogy azt a jogot és azt a szabadságot mindenben, amelyet boldog emlékezetű fivérünk, Vladislav, egykor morva őrgróf, Uničovba, vagyis Nová Vesbe való kedves polgárainknak ugyanebben a városban vagy a városon kívül engedélyezett, elrendeltük, hogy ugyanezt a szabadságot királyi szívességünkből bőkezűen engedélyezzük nekik és ünnepélyesen megadjuk hiteles oklevélben. Vagyis, hogy a nevezett város minden évben Szent Márton ünnepén[1] kötelesek hat dénárt fizetni, minden ekealja szántóföld után negyed font ezüstöt és három mérő gabonát, mégpedig egy mérő rozst, egy mérő búzát, egy mérő zabot. Hasonlóképpen megengedjük a polgároknak, hogy szabad legyen az erdő, amelyet, faízásra kaptak harminc esztendőre, amiből már tíz eltelt, hogy bármelyikük faízhasson abban. Továbbá királyi hatalmunkból elrendeljük, hogy megőrizzék kerületük szabad és biztonságos határait, mind az erdők, mind a szántók és legelők tekintetében, ahogy nevezett fivérünk, az őrgróf korábban igazságosan megszabta. Azt is megengedjük nekik, hogy szokásaik szerint minden vétséget úgy ítéljenek meg, ahogy eddig egymás között és maguknál ítélkeztek fivérünk engedélye alapján, hacsak nem va-

[1] November 11.

lami súlyos és nagy bűnről van szó, amelyet a jog szerint előttünk vagy tisztviselőink előtt kell elintézni. Ugyancsak kegyelmesen meg akarjuk adni ugyanezeknek a polgároknak egészében a magdeburgi jogot és ugyanazokat a jogszokásokat, amelyeket bruntáli polgáraink élveznek. Ezenkívül azt akarjuk, hogy a hatalmat vagyis bírói tisztséget, amelyet említett fivérünk, mint ismeretes, Detrich bírónak és örököseinek megadott, ugyanez a Detrich és örökösei békességben megtartsák, ahogy a bírói hatalmat nekik adományozták. Hogy pedig ez az engedélyük állandó és biztos legyen, megerősítjük ezzel az oklevéllel és pecsétünk oltalmával, és megkérjük a tiszteletreméltó Róbert atyát, olomouci püspököt, aki szintén jelen volt, hogy ennek az engedélynek nagyobb hatékonysága érdekében függessze hozzá pecsétjét; ezt meg is tette. Adatott Brnóban az Úr megtestesülésének 1223. évében a 11. indictióban, Vigbert jegyzőnk keze által sok tanu jelenlétében, akiknek a neve a következő: Zdislaw, a brnói Szent Péter (káptalan) prépostja, Konrád brnói írnok, Stepán Medlov, Jindrich, Vitek fia, és fivére, ifjabb Vitek, Divis, Svatopluk, Holas, Kojata és Zemislav, olomouci várnagyok, Bavor, olomouci kamarás, Závise, Stibor, Velis, olomouci bírák, Zpytata, Petr z Lozic és fivére Mikulás.

Naše národni minolost v dokumentech. Chrestomatie k dejinám Československa. I. dil. Do zruseni nevolnictvi. Pripr. Václav Husa. Praha, 1954. p. 48-49.

99. Krakkó város alapítólevele

A város a X. századtól jelentős kereskedelmi település, a XI. század óta fejedelmi székhely, 1257-ben kapott német városjogot.

Az Atya és Fiú és Szentlélek nevében, amen.

A támogatást érdemlő dolgokat illendő megerősíteni és megszilárdítani oklevelekkel és tanukkal, közhírré tevéssel és a tény nyilvánosságával, hogy azok ne legyenek elhomályosítva a feledés ködével vagy elferdítéssel.

Ha már az emberek társulása, amely természetes és annak számít, igazságosságot cselekszik a földön, ez a társulás egyformán méltó mindenki támogatására, mint ahogy maga az igazságosság az. Tehát várost szándékozván alapítani Krakkóba, és ott minden éghajlatról összegyűjteni az embereket, tudtára adjuk mindenkinek, úgy a mostaniaknak, mint az eljövendőknek, hogy mi Boleszláv, Isten kegyelméből Krakkó és Sandomierz hercege, felséges anyánkkal, Grzymislawával és nemes nejünkkel, Kunigundával együtt azon a jogon alapítjuk meg azt (ti. a várost), melyen Boroszló városát alapították, mégis azzal, hogy ne az [tartsa magát] le-

gyen, ami Boroszlóban történik, hanem aminek történnie kell a jog szellemében és Magdeburg város mintájára. És ha valamilyen kétség támadna ez irányban, a kételkedőknek az írott törvényhez kell fordulniok.

Mindenekelőtt tehát maradandóan akarjuk figyelmébe ajánlani wojtjainknak[1]: Stilvoytnak nevezett Gedkonak, Jakabnak, ki egykor Nysaban volt bíró és a Wolknak nevezett Dietmarnak, akik személyesen jelentek meg színünk előtt, megígérjük, hogy tántoríthatatlanul megtartjuk: egyetlen, ezen a helyen lakozó polgárnak sem kell adnia vagy tennie semmiféle adót avagy [úrbéri] szolgáltatást saját személyük vagy lakhelyük után, akár sajátjuk, akár a városhoz tartozik, hat évig; a kelmét árusító boltok utáni és az árusok boltjai – melyeket közönségesen bódénak hívnak – utáni adót kivéve, amelyekből – amennyiben saját költséggel és munkával építjük fel [mert ezt is megígértük nekik] – az adó öt része a miénk, a hatodik részt pedig öröklés alapján az előbb mondott advocatusok fogják összegyűjteni; ámde mindezt nem a jog szerint, hanem kivételes kegyünk által. Hogyha pedig elmúlik a hat év, minden lakóhely után kötelesek nekünk fizetni 1/2 német mérték szerinti lat ezüstöt, ha elkövetkezik a fizetés határideje; mindazonáltal ami a mészárosok, pékek és vargák boltjait illeti, megadjuk az advocatusoknak a jogot és szabad hatalmat, hogy azt visszatartsák maguknak vagy örökre átadják másoknak úgy, hogy az említett boltok tulajdonosai örökre mentesek legyenek minden adótól. Az advocatusok a szabadságjog lejárta után minden hatodik porta adóját birtokba veszik örökre és szabadon; ezeket azonban nem a jog, hanem különleges kegyünk alapján bírják. Hasonlóképp más épületeket a városon kívül, ahol a marhát levágják, szabadon fogják birtokolni éspedig örökösödési joggal. Szintén megengedjük és megígérjük, hogy tántoríthatatlanul megtartjuk, hogy az előbb mondott advocatusok szabadon, minden illetékünk és vámunk nélkül örökösen keresztülvihetik minden árujukat és keresztülutazhatnak egész hatalmunkon és hercegségünkön; ezen város más polgárai pedig 10 éven át ugyanennek a szabadságnak örülhetnek.

Úgyszintén megesküszünk az advocatusoknak és minden polgárnak, hogy nem helyezünk föléjük sem rendkívüli, sem általános bírót, hanem ha előáll valamilyen ügy, amely pontosabb vizsgálatot követel meg, akkor abban, vagy személyesen veszünk részt, vagy valakit részünkről kiküldünk kizárólag ennek az ügynek az elintézésére.

Úgyszintén óhajtjuk és megengedjük ennek a városnak, hogy földművelés űzése, legeltetés, és egyéb hasznok érdekében birtokolják örökösödési jogon azt a falut, amelyet közönségesen Rybitwynek neveznek, ezen falu minden tartozékával együtt, csak a tó, valamint azon egész terület kivételével, mely a város és a Pradnik folyó között található, kört írva le a nevezett Rybitwy falutól a Kriwidrza nevű faluig úgy, hogy magát Kriwidrza falut is minden tartozékaival együtt kapcsolják hozzá, azonban a

[1] Advocatus.

pöspöki jog feltételével, úgy a földeken, és malmokon, mint az emlitett folyón.

Ugyancsak ezen a folyón átengedjük az advocatusoknak vagy azoknak, akik javára ők átadják, két malmunkat is a harmadikat, mely egykor a miechowi barátok tulajdona volt, valamint a negyediket, mely a jedrzejowi szerzeteseké volt; ha azonban az előbbi folyón még több malmot tudnak építeni, azonban nem a többi malom kárára és rovására, hatalmat adunk nekik az örökösödési jog oly értelmében azon az alapon, hogy minden malomkerék, úgy mostani, mint jövőbeni után kötelesek lesznek fizetni nekünk évenként egy werdungot[2] az ez idő szerint érvényben levő pénzben.

Ugyancsak megadjuk a városnak a használati jogot a Visztula folyó felett mindkét parton Zwierzyniec határától egészen a mogilai kolostor határáig oly módon, hogy benne megengedett lesz a szabad halászat, az az előbb mondott advocatusok pedig építhetnek három malmot és bírhatják örökösödési joggal szabadon minden illetéktől; csak avval a kikötéssel, hogy kötelesek lesznek nekünk azon a helyen vagy annak közelében gabonát őrölni szükségletünkre, jelesen három mérföldes körzetben. Ha azonban valaki ennek a folyónak a térségében több malmot akarna építeni, legyen szabad neki az advocatusok engedélyével és beleegyezésével, de olyan feltétellel, hogy köteles lesz nekünk évenként az éppen használatos fél márka ezüstöt fizetni minden malomkerék után.

Ugyancsak örök használatra adjuk ennek a városnak a Visztula felső részénél levő egész erdőt, amelyet Chwacimiechnek hívnak. Az említett advocatusoknak is adunk 30 frankoniai ekealja földet amely adótól és szolgálattól és mindenféle hercegi jogtól és bármiféle illetéktől [mentes] örökösödési jogon.

És miután a törvény alapelve az, hogy a panaszos [felperes] köteles a vádlott számára illetékes bíróság előtt megjelenni, elrendeljük és óhajtjuk, hogy valaki ezen város polgárai közül panaszt emel a krakkói egyházmegyéből való lengyelre, akkor ügyét lengyel bíró előtt kell érvényre juttatnia, és fordítva, ha lengyel hurcol törvény elé egy polgárt, akkor az advocatusok döntik el az ügyet és hoznak ítéletet.

Szintúgy megesküdtek nekünk ezen advocatusok, hogy sem mi, sem az egyház, sem senki más alávetettjét, és úgyszintén azon olyan szabad lengyelt, aki eddig falun lakott, nem tesznek polgártársukká, hogy emiatt ne néptelenedjenek el a földművelő falvak, akár a mieink, akár püspökiek vagy a kanonokok avagy mások tulajdonában vannak.

Úgyszintén örökre elismerjük az advocatusoknak és ezen város minden jelenlegi és jövőbeni polgárának és azok utódainak szintén a kedvezmény befejeződése után, hogy közülük senkise vonuljon ki és ne küldjön ki [maga helyettesítésére] senkit támadó vagy védekező háborúra a krakkói her-

[2] A márka 1/4 része.

cegség azon határain túlra, melyek között most ezt a hercegséget bírjuk vagy a jövőben birtokolni fogjuk Isten engedelméből.

Továbbá akarjuk és kihírdetjük a városnak azt a rákényszerített feltételt, hogy a pénzverők – bármifélék is volnának – Prandota krakkói püspöknek és örökre utódainak fizessenek a krakkói egyház (ti. a székesegyház) javára minden nehézség és hozzánk való fellebbezés nélkül egészben és a tized megkisebbítése nélkül a pénzverdéből a nekünk és utódainknak [rendelt] kilenced rész (9/10) kifizetésének határnapján és hogy a püspök ha valaki akadályozná ezt a kifizetést avagy késleltetné azt, egyházi büntetéssel fékezhesse meg őt...

Történt ez a gyűlésen (colloquium generale) a falu mellett melyet közönségesen Koporynának[3] neveznek, az Úr megtestesülésének 1257. évében, június 5-én, Krisztusban tisztelendő atyánk Prandota, krakkói püspök és Ádám comes krakkói várnagy, Pelka kancellárunk, Miklós (Mikolaj) comes krakkói vajda, János (Jan) comes Sandomierz-i bíró, Miklós (Mikolaj) comes krakkói bíró, Warsz comes, Sandomierz-i asztalnok, Lasota Skalbmierz-i plébános, Twardoslaw, udvarunk alkancellárja jelenlétében.

Roman Grodecki: Wybor Zrodel do dziejow spoleczno-gospodarczych Polski feudalnej. Krakow, 1959. p. 31.

100. Lengyelország felemelkedése a XIV. században

Részlet Czarnkowi János lengyel krónikájából, amely III. Kázmér (1333-1370) városépítő tevékenységét mutatja be, az állami központosítás egyik fontos tényezőjét.

Ez a király (III. Kázmér) Lengyelország összes fejedelmén túltéve nagy buzgalommal kormányozta az országot (res publica), mert mint egy második Salamon, nagyszerű építkezéseket vitt véghez: városokat, várakat, házakat épített. Kiváltképpen Krakkó várát csodálatos házakkal, tornyokkal, szobrokkal, festményekkel, szerfölött díszes tetőkkel ékítette. Krakkó várával átellenben, túl a Visztulán a Rupellának hívott egyház körül, várost emelt, amelyet saját nevére, Kazimiriának keresztelt. Még sok más várost is alapított. Így Wieliczkat és Skawinát, Lanczkoronát, Olkusz várát, Bedzint, Lelowot, Czorsztyn várát és városát, Niepolomicze várát, Ojców várát, Krzepice várát, Sandomierz földjén a várat és magát a várost, Wyslyt, Szydlówot, Radomot, Opocznót, Wawolnicát,

[3] Koperina Pinczow mellett.

Lublin városát, Sieciechów városát és várát, Soleczet Zawichostban, az Újvárban (Nova Civitas) Corczin várát, Nagy-Lengyelországban Kalisz, Pisder, Stawiszyn városokat, Konyn várost és várat, Nakelben, Welunban: Miedzyrzecz, Ostrzeszów várakat, Welun várost, Boleslawiec várat; Kujawia földjén Cruszwicát, Zlotoryát, Przedecet, Bidgoszczot; Sieradz földjén Piotrków erős várát, Brzeznica várában a várost; Leczica földjén a várost és a várat, Juniwlodzban a várost és a várat; Mazoviában Ploczsko városát és a várat, melyet előbb egy fal vett körül, egy másodikkal erősített meg; orosz földön Lemberg, máskép Lwów városát két várral, Przemisl várát, Sanok várost és várat, Krosno városát, Lubaczow, Trebowla, Halicz, Tustan várakat. Mindezeket a városokat és várakat igen erős fallal, házakkal és magas tornyokkal, mély árkokkal és más erősséggel látta el, hogy a népnek díszül, Lengyelországnak pedig menedékül és védelmül szolgáljanak. E király idejében az erdőkben, a ligetes tisztásokon, a cserjésekben annyi községet és várost alapítottak, mint amennyit a lengyel királyságban azelőtt talán sohasem.

Chrestomathia II. 154-155. o.

101. A wormsi gyűlés (1254. október 6.)

A Rajna-városok szövetségének kialakulásában nagy szerepe volt a hűbérurak elleni védekezés szükségességének, különös tekintettel a Németországban az 1254-1273-as években uralkodó anarchiára.

Az Úr nevében, Amen. Az Úr ezerkétszázötvennegyedik évében, Szent Mihály oktávján, a béke megőrzésére szövetkezett felső és alsó városok követei Worms városában összegyűltünk, és miután megbeszéltük és megtárgyaltuk mindazt, ami a közbékességgel kapcsolatos, Isten és az anyaszentegyház, valamint a szent birodalom tiszteletére, amely birodalom élén most felséges urunk, Vilmos római király[1] áll, a közjó érdekében a határozatok betartását becsületesen és sértetlenül mind gazdagnak, mind szegénynek egyenlő módon elrendeltük...

1. Először és úgy intézkedtünk, hogy hadjáratot csakis a városok és községek bölcs elhatározása alapján viselünk, és főként csak olyan helyeken, ahol az valóban szükséges, és ez esetben egymást erőnkhöz képest segítjük és a nehézségeket közösen viseljük.

[1] Holland Vilmos, Németország királya 1248-tól 1256-ig.

II. Hasonlóképpen úgy döntöttünk, hogy aki a közbékének és nekünk ellenszegül, semmiféle várostól vagy velünk szövetségben levő hűbérúrtól sem élelmet, sem fegyvert nem kaphat, sem kereszténytől, sem zsidótól segélyben nem részesülhet.

III. Az ilyeneknek városainkban, minthogy a békének és nekünk ellenségeink, hitelezni vagy kölcsönt adni nem szabad.

IV. Ugyancsak elhatároztuk, hogy bármelyik városban egyetlen polgár sem lehet ilyenekkel összeköttetésben, nem szolgálhat nekik tanáccsal, segítséggel, kedvezéssel. Ha ilyesmi kitudódik és nyilvánvalóvá lesz, mint például ha ő saját maga is bevallja, a városból űzzék őt el, ami pedig vagyonát és házait illeti, mások okulására úgy büntessék meg, hogy senkinek se legyen kedve példáját követni.

V. Ha egy katona, irántunk ellenséges urának várán kívül, üldöz minket vagy kellemetlenkedik nekünk, és ily módon urát a közbéke ellen segíti, az ilyen emberre és vagyonára, bárki legyen is az, gondunk lesz, főként, hogy magunkat rajta megbosszuljuk. Ha ilyen embert valamelyik városban elfognának, addig tartsák fogságban, míg méltó elégtételt szolgál. Azokat a falusiakat pedig, kiknek védelmét magunkra vállaltuk, abban az esetben, ha velünk békében élnek, meg is akarjuk védeni és oltalmazni a jogtalanságokkal szemben; ha azonban ilyenek ellenünk támadnának, rajtuk megfelelő módon bosszút állunk, s ha elfogják őket a városban, mint gonosztevőket büntetjük meg.

VI. Azt akarjuk, hogy az összes városok a velük szomszédos révekről a hajókat magukhoz vonzzák és irányítsák, hogy sehol máshol ne legyen révátkelés, csak a szövetséges városoknál, nehogy a béke ellenségei bárhol a Rajnán át tudjanak kelni vagy bármi módon haszonhoz jutni.

VII. Ugyancsak elhatároztuk azt is, ha egy hűbérúr vagy lovag velünk együtt a békét elő akarja mozdítani, erőnk szerint azon igyekszünk, hogy békében élhessen: aki azonban a békét nem támogatja a mi oldalunkon, e közbékéből tartósan ki lesz rekesztve...

XI. Súlyos büntetés terhe alatt megtiltjuk, hogy bárki a polgárok közül a velünk ellenséges viszonyban levő hűbérúrakkal viszályba keveredjék, mert nem akarjuk, hogy ő miattuk rajtunk álljanak bosszút, inkább mi figyelmeztetjük előbb az urakat arra, hogy jogtalan eljárásukkal hagyjanak fel, nehogy mi legyünk kénytelenek ellenük eljárni...

XIII. Megígértük azt is, mert erre gyakran szükség van, hogy bárhol is gyülekezzünk össze, az urak és városok csak négy meghatalmazott követet küldjenek el vagy ennél kevesebbet, amint az éppen szóban levő ügy tárgyalása megkívánja. Ezek a városaiktól erre vonatkozó teljes felhatalmazással rendelkezzenek, és az ott hozott határozatokat városaiknak tudomására hozzák. Mindazok pedig, akik a városi követekkel utaznak

vagy akik hozzájuk jönnek, sérthetetlenek, bírósági eljárás alá nem vonhatók...

XV. Szilárdan megfogadtuk, hogy amennyiben e békeszövetség tagjai közül szegné meg valaki a békét, gyorsabban fogunk ellene eljárni, mint egy idegennel szemben, és őt megfelelő elégtétel adására kényszerítjük.

XVI. Megfogadtuk azt is, hogy a velünk szövetséges urakat és egymást mindarról, amit ellenségeinkkel kapcsolatban megtudtunk, levélben hűségesen tájékoztatjuk, hasonlóképpen másokról is, akik nekünk árthatnak, hogy így idejében intézkedhessünk.

XVII. Úgy határoztunk, hogy világi papoknak vagy bármiféle egyháziaknak, szürkéknek, feketéknek, fehéreknek, szerzeteseknek vagy apácáknak és más egyházi személyeknek majorjait vagy házait senki erőszakosan el ne foglalja, vagy tőlük szállást, élelmet, szolgálatokat vagy bármi mást akaratuk ellenére ki ne kényszerítsen. Ha pedig valaki ezt könnyelműen megkísérelné, úgy kell tekinteni és elítélni, mint a közbékesség megsértőjét.

XVIII. Elhatároztuk azt is, hogy minden város, szomszédaitól vagy a környékbeliektől, kik e béke betartását még meg nem fogadták, követelje és kívánja meg, hogy a béke megtartására megesküdjenek. Ha pedig ezt elmulasztják, a béke reájuk egyáltalán ne vonatkozzék úgy, hogy az, aki őket személyükben vagy vagyonukban bántalmazná, a békét nem sérti és nem zavarja.

M.G. H. Leges II. 1837. p. 396. - W. Altman E. Bernheim, Ausgewählte Urkunden, Berlin, 1895. p. 227-229. (Chrestomathia, II. 114-115.)

102. Szemelvények a bergeni városjogból

Magnus Hakonarson (1263-1280), jogalkotó tevékenységéért a "törvényjobbító" (lageboetir) melléknevet is kapta. Városjoga magába olvasztotta a korábbi, az ősi norvég és svéd piacjogból kifejlődő városi jogszokásokat.

VI. A város rendje

2. Éjszaka minden embernek otthon kell tartózkodnia

Éjszaka minden embernek otthon kell tartózkodnia, s az ellátás szükségén kívül nem szabad mások udvarába mennie. Ha azonban valaki ezt teszi, és ott áll az udvar bejáratánál vagy az előtérben, akkor büntetlenül a városi őrség őrszobáján kell letartóztatni, hogy ott várja meg ítéletét.

Polgárgyűlést a karácsonyi időben is tartanunk kell, mint azelőtt, kivéve ha a mi személyünk épségéről vagy lopásról van szó, s akkor éppen úgy minden tanut igénybe kell vennünk, mint egyébként. [1]

Mindaz, amit egymás között a polgárgyűlésen kézfelemeléssel határozunk, vételről, eladásról vagy más hasonlóról, ami városunknak használára van, maradjon mind közöttünk, hacsak a törvénykönyv mást nem rendel. Aki ezt megsérti, valamennyi fél márka ezüst büntetésbe esik, hacsak a király valami jobbat nem határoz.

Amikor pedig városunkban részeg emberek járkálnak, s az őrökkel találkoznak, akkor a helyes útra kell vezetni őket, nem tévútra, legyenek azok férfiak vagy nők. S evégből meg kell kérdezni tőle, hol lakik. Ha pedig tudja az [őrök] haza kell, hogy kísérjék. Ha azonban nem tudja, vigyék a legközelebbi gazdához, és ott hagyják feküdni, amig rá nem jön, hogy hová kell mennie, ha ugyan a házigazda nem akarja előbb hazakísérni. De az az ember, aki más útra vezeti őt, egy márka ezüst büntetést von magára. Ha pedig valaki egy részegtől, akár férfitől, akár nőtől, titkon elveszi ruháit, pénzét vagy fegyvereit, éppen úgy felel érte, mintha ugyanannyit lopott volna.

---

[1] A karácsonyi időre vonatkozó szabály nem helyes szövegben maradt ránk, és érthetetlen. A karácsonyi béke idején a vagyonjogi ügyletek szünetelnek, de személy megsértése és lopás címén vádat lehet emelni, s akkor természetesen sor kerül polgárgyűlésre is. Hasonló szabály érvényes a nagybőjtre vonatkozólag is.

3. Itt a nálunk levő őrségről lesz szó

Amig a karácsonyi béke ideje tart, őrséget kell felállítani. Ez hat megbízható férfiúból álljon, akiket sem nagyobb, sem kisebb lopással nem vádolnak. Az elöljáró (soltész) nevezze ki őket a gazdák beleegyezésével, bérük pedig öt márka ezüst legyen a város polgárainak pénzéből. Ennek a felét karácsony előtt, a másik felét meg karácsony 12. napján kell kifizetni. S amikor ez a hat ember őrségbe áll, a fövenyhídnál találkozzanak; közülük hárman menjenek le a kikötőhídhoz, a király almáskertje mellett vezető legközelebbi úton, majd tovább a kikötőhíd hosszában, a másik három pedig haladjon a felső hosszú utca mentén, s [az előbbi hárommal] találkozzék az Olaf-templomnál a belső öbölben; ekkor a kikötőhíd hosszában jöttek kifelé fordulnak a felső útra és a felső úton érkezettek kifelé fordulnak a kikötőhíd hosszában, s [a többiekkel] a fövenyhídnál találkoznak. Így kell mindig menniük és megfordulniuk, mig csak a nap fel nem kell, s a kápolnákban nem harangoznak. Kiáltaniuk kell minden keresztutcánál, amely áthalad városunkon.

És ha egy olyan ember, akit az elöljáró a polgárok beleegyezésével kijelölt, nem akar őrséget állni, akkor 2 ezüst őre büntetésbe esik, és mást kell kijelölni a helyére. Ha pedig az egyik őr elalszik az őrségen, egy ezüst őrét fizet. Ha pedig az őrök egyike mulasztja el őrszolgálatát, aki felvette a polgárok pénzét, akkor 2 ezüst őre böntetés sújtja. S az őrszolgálatot akkor kell elmulasztottnak tekinteni, ha a városban tűz üt ki, és mások hamarább veszik észre [az őrnél], vagy betörnek az emberek házába, s ellopják onnan az emberek javait, vagy haddal közelednek, a város ellen, ti. egy hadihajó, melyet evezőpadok szerint meglehet határozni, vagy több is, és mindezt mások hamarább veszik észre, mint ők.

Ha pedig haddal közelednek a város felé, s az őrök észreveszik, fussanak a toronyőrökhöz, és szólítsák fel őket, hogy huzassák meg a harangokat; néhányan meg siessenek a városi küldönchöz azzal a felhívással, hogy fújja meg a kürtöt, mihelyt tudja, s az őrök kötelesek megmondani neki, hogy a hajók merről közelednek a part felé. És minden szabad és felnőtt férfi rohanjon oda minden fegyverével. Ha pedig ellenséges hadsereg közeledik, a király tetszése szerint bárkit hazaárulással vádolhat, aki másként cselekszik, hacsak nem szükséghelyzet akadályozza.

Minden éjszaka toronyőrséget kell állítania a Miklós-templom tornyába. Ezt két derék, megbízható férfi lássa el, akiket jogellenes magatartással nem vádolnak, s akiket az elöljáró a városi polgárok beleegyezésével nevez ki. Ezek ketten 12 hónapra 8 ezüst márka bért kapnak. A kettő közül mindegyiknek két ezüst márkát kell fizetni a téli éjszakára [október közepén], és kettőt Pál fordulásakor [január 25], kettőt a nyár kezdetén [április 14], és kettőt a Selja-i[2] szentek vigiliáján [június 8]. Ha pedig

[2] Sunnifa és követői; ereklyéiket Selja (Selö) szigetéről hozták át Bergenbe.

az, akit erre kijelöltek, nem akar őrséget állni, két ezüst őre büntetés éri, s az elöljárónak mást kell kijelölnie a helyére. A kerületi elöljáró nevezzen ki két embert, akik az őrséget minden este ellenőrzik; ha az őrt alva találják az őrségen vagy nem jelenik meg addigra, amikor a tűz eloltására harangoznak, akkor egy ezüst őre büntetést fizessen vagy vessék a tömlöcbe. Őrségüket akkor kell elmulasztottnak tekinteni, ha tűz üt ki a városban, és mások náluknál előbb veszik észre, vagy hadsereg közeledik a városhoz, egy vagy több hadihajó tart erre. És ha ilyesmi történik, ugyanolyan módon felelnek, amint a karácsonyi őrségre nézve meg van határozva.

Hat embernek minden éjszaka éppen úgy el kell látnia az őrjáratot, mint karácsony idején. Valamennyien a fövenyhídnál találkozzanak, amikor őrszolgálatukat megkezdik, s ugyanúgy kell haladniuk és fordulniok, amint előbb mondottuk a karácsonyi őrségnél. Mindegyikük egy ezüst ertogot[3] kap minden éjszakára a polgárok pénzéből, az elöljáró kijelölése szerint minden udvar utáni kiegészítéssel.

4. Hogyan kell városunkban berendezni a házakat

Mindazok a házak, amelyek már korábban is megvoltak, álljanak azon a módon, amint reánk maradtak. De ha egy háztulajdonos át akarja építeni a házát, mostantól fogva csak úgy rendezheti be, amint a jogvédő és a soltész vagy a tanácsosok jónak látják, hogy a legjobban beilleszkedjék mind az utcába, mind a kikötőhidak[4] közé, valamint a keresztutcák és közök viszonylatába.

Így minden utca legyen ugyanolyan magas, mint a többi, és 12 könyök széles, a kikötőhidak ugyancsak. Akiknek a kikötőhídjaik túl magasak, azoknak alacsonyabbra kell venniük, másoknak viszont feljebb kell emelniük, amint a jogvédő vagy a soltész, vagy a tanácsosok jónak látják, hogy valamennyi egyforma magas legyen. Ha pedig később beszakadna egy kikötőhíd, annak kell megjavítania, akihez tartozik, s a megszabott magasságot elérőkkel egy szinten kell tartania.

A keresztutcáknak 8 könyök széleseknek kell lenniük, a közöknek 3 könyöknyieknek az udvarok között. Az épületeket is úgy kell építenünk udvarainkon, hogy még a legszűkebb helyen is fel lehessen vinni egy hajó - fontot,[5] és lefelé is, a főutca és a kikötőhidak közt. Mindegyik udvarnak fölfelé is nyitva kell lennie az utcára, amint elrendeltük az alsó részre. És ha valaki mostantól kezdve úgy építi házát vagy melléképületét, hogy kinyúlik az említett terek egyikére, egy ezüst márka büntetésbe esik, és köteles az építményt öt éjszakán belül eltávolítani. Ha pe-

[3] 1 márka = 8 öre = 24 ertog.

[4] A kikötőhidak az egyes udvarokhoz tartoztak.

[5] A legsúlyosabb font neve.

dig akkorra nincs eltávolítva, az elöljáró és a tanácsosok trombitáltassák össze a polgárok gyűlését, és ezen a polgárgyűlésen jelöljenek ki embereket arra, hogy odamenjenek, és a házból annyit hordjanak el, amennyi kinyúlik vagy felülnyúlik az utcán, a kikötőhidakon, keresztutcákon, közökön vagy udvarokon azon túl, amennyit most meghatároztunk. Három könyöknyi kiugrást meg lehet tűrni a kikötőpallókon, de szélesebbet nem. Aki pedig nem akar odamenni és lehordani, egy ezüst őre büntetésbe esik.

16. Mely férfiaknak kell a polgárgyűlésen megjelenniük

Senki se kürtöltesse össze a polgárgyűlést éjszaka, kivéve ha tűz üt ki vagy ellenség közeledik a városhoz. Nappal össze kell trombitálni a polgárgyűlést, ha valaki úgy kívánja. És ha tűz üt ki vagy ellenséges had közeledik, mindenki rohanjon oda, mihelyt a kürtöt vagy a harangot hallja, máskülönben fizessen egy ezüst márkát a királynak.

Más polgárgyűlésekre azonban senki sem köteles elmenni a városi lakosokon kívül, s ugyanúgy a városi lakos idézésére sem. Egy ezüst őre büntetés éri azt, aki nem jön, mihelyt a kürtöt hallja.

Városi lakosok pedig azok, akiknek udvaruk van vagy udvarokat bérelnek fél évre, illetve 12 hónapra, teljesen, félig vagy egynegyedrészben, és más bérlőket is fogadnak be.

Kezességet nem szabad követelni, miután már vecsernyére harangoztak, hacsak valaki nem áll elutazás előtt, s akkor sem kérheti később, (mint olyankor, amikor a másiknak) még elég ideje van kezesről gondoskodni. Ha az elöljárónak kétsége van, tanuval kell bizonyítania, hogy legjobb tudása szerint járt el. A kezesség teljesítésénél nyáron a Nap, télen a [naptári] nap az irányadó.

24. Itt a kezesség megköveteléséről és teljesítéséről lesz szó

Amikor valaki egy másiktól törvénybe állásra vonatkozó kezességet követel, akármilyen perről legyen is szó, meg kell fontolnia, hogy [az alperesnek] abban az ügyben itt vagy másutt kell felelnie. És ha az országban kell felelnie, arra vonatkozó kezességről gondoskodjék, hogy lakóhelyére megy, s az ő gazdagsága lesz érte a kezes, s a felperesnek ilyenkor az országos jog szerint kell lefolytatnia a pert.

Bárki átruházhatja más valakire perének lefolytatását, ha akarja, akár férfi, akár nő. S annak, aki a meghatalmazást elfogadja, a másik perét úgy kell lefolytatnia, mint a magáét, mert gyakran előfordul, hogy valaki nem teheti ezt maga.

Ha pedig valaki a vidékről más ember jószágával[6] városunkba szökik, a gazda utána jön és a magáét követeli, amaz pedig elrejtőzik, amig a gazda a városban van, s ez sehol sem tudja [törvénybe] állítani, de mihelyt a gazda elhagyta a várost és hazament, ismét napvilágra jön — akkor a gazda hatalmazzon meg valakit a maga keresetével, ha akarja, s ez úgy folytassa a pert, amint a másik saját maga tenné, ha itt volna.

A kereskedőváros lakosai közül senki se okozzon sérelmet a vidéken lakóknak, sem a vidékiek a kereskedővárosbelieknek. Mindenkinek legyen meg a magáé, és senki se rabolja ki a másikat.

Ha valaki egy másiktól kezességet követel arra, hogy a jogvédő idézésének és döntésének [eleget tesz], de az ítélet sem birtokot, sem [alperesi] esküt nem ítél meg neki, akkor térítse meg [alperesnek] a költségét duplán, mert hamis ügybe vonta bele, és fizessen a királynak egy márkát; kivéve, ha az, aki kezességet követelt, egymaga esküt tesz rá, hogy hite szerint igazságos ügyet vitt.

25. Ha valaki igazságtalanul követel kezességet

Ha valaki kezességet követel egy másiktól, meg kell neki mondania, hogy hol teljesítse azt. Akkor ott kell teljesítenie, ahol amaz mondotta, máskülönben egy márkával bűnhődik a király javára, ha nem teljesíti. Ha azonban a másik nem mondja meg, hol kell teljesítenie, akkor semmilyen büntetés sem éri, még ha nem is teljesít. Ha pedig valakinek kezest kell állítania, vigyen magával három a városban lakó férfiút, nem többet; egyet, aki kezességet vállal érte, és még kettőt, akinek tanusága mellett a kezest állítja. Ha azonban többen követik és szemtelenséget követnek el [a felperessel szemben], szidalmazó szavakkal és illetlenséggel, akkor a sértett házratörés miatt emelhet panaszt ellenük; akkor az, aki kezességet vállalt, 8 ertog és 13 ezüst márka büntetésbe esik, a többiek mindegyike egy ezüst márkába. Ugyanígy kell lennie, ha valaki törvénytelen módon követel kezességet: a királynak egy ezüst márkával fizet érte.

Az pedig, aki ellen a házratörés irányult, egy ezüst márkát kap abból a 13 márkából, akár városi lakos, akár vagyontalan legyen. S ugyanígy a házratörés tárgyában tanuságot tehetnek mellette vagyontalanok csakúgy, mint városi lakosok; kivéve, ha a kezességet követelő ember tanui vagy a kezességet nyújtó ember tanui képesek bizonyítani, hogy ez mindenki másnak megtiltotta, hogy az udvarba kövessék, a három emberen: két tanuján és a kezesen kívül. Akkor társai nem bűnhődnek, de azok mindegyike, akik önkényesen mentek vele és illetlenséget követtek el, egy ezüst márkát fizet a királynak.

---

[6] Ez az adósra is vonatkozik.

Az az ember pedig, aki fizetésért vállal kezességet, de sem háza, sem hajója nincs a kereskedővárosban, amint a törvény meghatározza, és azt állítja, hogy háza vagy hajója van, holott nincsen, 4 ezüst márkával bűnhődik a király javára. [A fél] pedig, mivel olyan embert bírt rá kezesség nyújtására, akinek sem háza, sem hajója nincsen, ugyanolyan mértékben büntetendő, vagyis a kezességre rábíró éppen úgy, mint a kezességet nyújtó, kivéve ha [az utóbbi] leteszi az esküt a (szent) könyvre, hogy megmondotta neki: se háza, se hajója nincsen. [7]

Ha valakinek kezességet kell kívánnia egy másiktól, két városi lakos férfi legyen mellette, és ne több. S ha egy városi lakos megtagadja, hogy vele menjen, hogy kezességet kérjen vagy nyújtson, őt erre fel kell szólítania. [8] Ha pedig ezután éppen úgy nem akar vele menni, mint azelőtt, egy ezüst őrével tartozik a királynak.

Ha pedig valaki a szabadban találkozik egy emberrel, és kezességet akar kívánni tőle, de ez észreveszi, s onnan elszalad, ellovagol vagy elevez, akkor olyan hangosan kell rákiáltania, hogy tanui bizonyságot tehessenek róla: hallania kellett, ha akarta volna, s ebben az esetben kezességet kell vállalnia. Ha pedig ezt nem teszi meg, a király javára egy ezüst márkával bűnhődik. Ha meg valaki egy ember udvarába vagy házába fut be, és bezárja az udvarajtót vagy a kaput, akkor rá kell kiáltani és felszólítani, hogy nyissa ki. Ha pedig az emberek nem akarják [ezt megtenni], ott a helyszínen kell tőle kezességet követelni, és olyan hangosan kell beszélni, hogy meghallja, ha akarja, és hogy [a fél] tanui bizonyságot tehessenek róla: hallania kellett, ha akarta volna, s akkor nyújtson kezességet vagy fizessen egy ezüst márka büntetést a királynak. Ha nem akarja, nem kell neki megmondani, hogy hol kell a kezességet teljesítenie, s ez a törvény szerint éppen olyan érvényes, mintha megmondották volna. [9]

27. A játékról és a fogadásról

Amikor az emberek pénzben játszanak vagy kockáznak, minden a király meghatalmazottjára háramlik, ami az asztalon van, és mindegyikük fél ezüst márka büntetést fizet a királynak.

Ha pedig az emberek fogadnak, ez jogilag nem érvényes, de nem is kell megbüntetni.

R. Meissner, Stadrecht des Königs Magnus Hakonarson für Bergen. = Germanenrechte N. F. Abt. Nordgermanisches Recht. B. 3. Weimar, 1950. p. 159–165, 221., 223., 239.

[7] Világos, hogy mindkettő tisztázhatja magát esküvel, a szöveg azonban a két ellentmondó eskü közül csak az egyiket említi.

[8] Meghatározott formában, amelynek jogi hatása van.

[9] I. mégis a fejezet elejéti

103. Beaumanoir a városi igazgatásról

Philippe de Berri sire de Beaumanoir író (1250-1296). Robert le Clermontnak IX. Lajos francia király öccsének megbízásából írta híres jogi munkáját "Coutumes de Beauvaisis" címmel. 1279-1282 közt clermonti, bailli, 1384-től Poitou sénéchal-ja, Vermandois és Senlis baillije. Fenti jogi művén kívül, két verses kalandregényt, több szerelmes, shanson-t, sőt fabliau-t is írt.

Sok kiváltságos várost láttunk, ahol a szegényeknek és a középrendűeknek a város kormányzásában semmi részük nincs. Ez ugyanis teljesen a gazdagok kezében van, akik akár vagyonuk, akár származásuk révén a polgárjoghoz hozzájutottak. Ha az egyik évben maire,[1] esküdt vagy városgazda volt valamelyikük, a következő évben testvérüket, unokaöccsüket vagy más közeli rokonukat teszik meg ilyenné, úgyhogy tíz vagy tizenkét év leforgása alatt minden vagyonos polgár részt vesz a város igazgatásában. Ha azután a községbeliek el akarják számoltatni, azzal védekeznek, hogy ezt már a többieknek megtették. Azonban az ilyen eseteket nem szabad tűrni. A közvagyonról megkövetelt elszámolást ne azok ellenőrizzék, akik maguk is elszámolásra vannak kötelezve. Az elszámolás a város földesurának vagy megbízottainak és az erre a célra küldött községi képviselőknek jelenlétében történjék, és ha valami visszaélést fedeznek fel, vigyék törvény elé az ügyet. Ha az elszámoltatás során ilyesmi előadódik, akkor a jövedelmek kezelői adjanak számot a jövedelmekről, ha pedig valamiről nem tudnak elszámolni, vessék őket börtönbe, haladéktalanul foglalják le vagyonukat, és így kényszerítsék őket az okozott kar megtérítésére.

Ha egy jó város polgárai közt viszálykodás vagy gyűlölködés miatt ellentétek támadnak, uruk ne tűrje. Tegyen meg mindent, ami mindkét felet kielégíti; ha ez sikertelen, kötelességének ismerje, hogy a viszálykodó feleket elfogassa és addig tartsa fogságban, mig a béke közöttük helyre nem áll, vagy ha megegyezni nem tudnak, legalább is kellő biztosítékot nem adnak, hogy a békét nem bontják meg, mert egyébként a családok közti gyűlölködés miatt e jó városok tönkremennének.

Philippe de Beaumanoir, Coutumes de Beauvaisis. Ed. Am. Salmon. I. II. p. 269-270. (Chrestomathia, I. 341-342. o.)

[1] A városi közigazgatás első tisztviselője; később polgármester.

104. Giacomo Tiepolo velencei dózse esküje 1229-ből

Velencében már a XII. századtól a patriciusokból álló Nagy Tanács (Maggior Consiglio) és a Kis Tanács (Signoria) erősen korlátozta az élethossztiglanra választott dózse hatalmát. A XIII. századtól a patriciusok teljesen kezükben tartják a törvényhozást és a dózseválasztást is. - Giacomo Tiepolo 1229-1249 között tölti be a dózse méltóságot, 1234-ben segítséget nyújtott a latin császárnak a görögök és bolgárok ellen, 1239-ben IX. Gergely szövetségese II. Frigyessel szemben, 1242-ben visszafoglalja a felkelt Zárát és Dalmáciát.

Mi Giacomo Tiepolo, Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország dózséja, a római birodalom negyedének ura, megígérjük nektek és Velence egész népének, kicsiknek és nagyoknak és örököseiteknek, hogy mostantól kezdve, minden napon, melyet nekünk az Úr élni enged e méltóságunkban magunkat Velence kormányzásának gondjával foglaljuk le, és jóhiszeműen megtartjuk törvényeit, ahogyan megtartották azt elődeink is.

Velence haszna és dicsősége legyen tanácsunk, határozataink és törekvéseink célja, teljes hittel, csalárdság nélkül. És annak a pártnak tanácsára figyelmezünk, amelyik a legésszerűbbnek tűnik nekünk. Mindazt a titkos tanácsot, amelyet tanácsosaink nagyobb része ad, titokban tartjuk a szabályok és előírások szerint. És ha kormányzásunk alatt Velence közösségének jövedelméből vagy birtokaiból valaki adományt kap, vagy bérletet szerez, ez az adomány, vagy bérlet csak akkor szilárdul meg, ha a kis és nagy tanács szavazatának többsége megerősítette.

Ami a negyvenedet, nyolcvanadot és a többi hányadokat illeti, amelyeket a mi közösségünk püspöki hűbéruraságainak szokása beszedni; továbbá a Warner-i piacjövedelmet, kivéve a Lombardiából érkező gyümölcsöket, ebből a kétharmaddal rendelkezünk, és a püspöki hűbér egyharmadával. De nem tarthatunk igényt sem a tengeren belépő áruk utáni ötvenedre, sem a Castelnuovo-i jogokra, sem a nagypecsét sójövedelmére, sem a kispecsét jövedelmére, amit Capodargo mellett szednek, sem a halak, sem a hús után, kivéve azokat a tiszteletbeli ajándékokat, amelyeket udvarunk nagycsütörtökön szed magánellátásunkra.

Nem küldhetünk tanácsunk többségének döntése nélkül sem követeket, sem leveleket a pápának, a császárnak, a királyoknak vagy bármilyen más személyiségeknek — kivéve az üzleti leveleket — ha ez szükséges; és ha a pápa, a császár vagy valamelyik király leveleket küld nekünk kötelesek vagyunk azokat tanácsunk többségének alávetni.

Nem szedünk egyéb ajándékot vagy adományt senkitől, bármi legyen az és bármilyen formában, se nem engedjük ezek szedését, kivéve a rózsaolajat, a levelek és virágok, illatos füvek aromáját és illatszereket, vagyis azokat, amelyek elfogadása megengedett, nekünk és küldötteinknek,

Ha mi vagy valaki a nevünkben, az említett kivételeken kívül adományt, vagy ajándékot fogad, három napi határidő után, hogy ez tudomásunkra jutott, kötelesek vagyunk azokat visszaadatni vagy a velencei köztársaság kamarásának kezeibe adni.

Romanin, Storia documentata di Venezia, 1853-1860. T. II. p. 431-432.

105. Tommaso Mocenigo dózse „végrendelete"

Tommaso Mocenigo velencei dózse (kormányzatának ideje: 1414-1423) beszédeit, amelyek velencei krónikások előadásában maradtak ránk, 1421-ben mondta el, egyiket azonban, amelyet itt közlünk, 1423-ban nem sokkal halála előtt. Olykor ezt, éppen ezért, "Tommaso Mocenigo végrendeleté"-nek szokták nevezni.
Velence állami jövedelmei, amelyek körülbelül egymillió dukátra rúgtak, Franciaország jövedelmeivel voltak egyenlőek. Felülmúlták olyan államok jövedelmeit, mint Spanyolország, Anglia, Burgundia (900 ezer dukát), és messze túlszárnyalták olyan itáliai városokéit, mint Milanó, Firenze, sőt a pápai kúria jövedelmeit is.

... Közlöm önökkel, hogy a mi időnkben 4 milliónyi adósságot tüntettünk el... Kincstárunkban 6 millió dukát[1] van... a mi Velencénk évente 10 millió dukátnyi tőkét fektet nave-jein[2] és galera-in[3] az egész világba szétküldött árukba, még pedig oly módon, hogy az innen elszállított áruk után 2 milliónyi dukát a nyereség, mig városunkba e hajókon visszatérőben szállított áruk után szintén 2 millió dukát, összesen tehát 4 millió dukát a nyereség.

Látták önök, hogy hajózásunk háromezer 10-200 amfora[4] terhelésű hajóból áll, melyeken 17 ezer matróz szolgált. Látták azt is, hogy van 300 nagyobb hajónk 8 ezer matrózzal. Látták azt is, hogy kisebb-nagyobb gályánk átlagban 45 van, és ezeken 11 ezer matróz. Látták azt is, hogy 16 ezer hajóácsunk van.

Az összes házak becsértéke 7 millió, bérbeadásuk révén a jövedelem

---

[1] Dukát v. zecchino = (a pénzverdét jelentő zecca szó után) arany pénzdarab, melyet 1284-től vertek Velencében. Aranytartalma 3,56 gr. 1 dukát = 100 solidus.

[2] Széles, vitorlás teherhajó.

[3] A galera = (gálya) gyors járatú evezőshajó. Hadicélokra és értékes rakományok szállítására használták.

[4] Űrmérték = 0,6 tonna.

500 ezer dukát. Ezer nemesnek jövedelme évente 70-től 4 ezer dukátig terjed.

Látták azt is, hogyan élnek nemeseink, polgáraink és a parasztok. Arra intem azonban önöket: könyörögjenek a mindenható Istenhez, aki sugallatával rávezetett minket arra, hogyan cselekedjünk, hogy aztán önök is így cselekedjenek. Ha így tesznek, meglátják, hogy a keresztények minden aranyának urává lesznek, és az egész világ félve fogja önöket tisztelni. Mint a tűztől, óvakodjanak más megrablásától vagy az igazságtalan háborútól, mert különben az Isten elpusztítja önöket. Azért, hogy megtudjam, kit akarnak dózsének halálom után, súgják a nevét fülembe, hogy melyik az, aki méltó a választásra és aki városunk javára szolgál. (Mocenigo itt felsorolja Marino, Cavallo stb. nevét. Ezek jelöltségét helyesli. Nem úgy azonban Francesco Foscari megválasztását, aki éppen valóban az utódja lett.) Ha őt (Foscarit) akarják dózsének, hamarosan háborúba keverednek. (Akkor pedig) 10 ezer dukátból csak ezer marad, tíz házból csak egy, tíz öltözetből csupán egy...

Még azt jegyzem meg, hogy a törökökkel viselt háború bátor embereket termett, akik járatosak a tengeri ügyekben s a kormányzásban is. Ezzel kapcsolatban közlöm önökkel, hogy 8 kapitányuk[5] van, 60 gálya és egyéb hajó vezérletére. Az íjászok között is vannak olyan nemesek, akik alkalmasak gályák és egyéb hadihajók parancsnokságára s azokat valóban tudják vezetni. 100 olyan emberük van, akik értenek a hadvezetéshez, így a hadivállalkozás nem lesz kockázatos, továbbá van 100 gályára elegendő fegyveres, valamint 100 gályához szükséges evezős. Mindenki mondja – s ez a törökkel vívott háború következménye – hogy a velenceiek rendelkezésére kapitányok, hajóstisztek és fegyveresek állnak. Van továbbá 10 olyan emberük, akik fontos ügyek intézésében már beváltak, s akik a szárazföld igazgatásában különösen felhasználhatók, mivel ügyes szónokok, mindenkinek meg tudnak felelni. Sok, a tudományokban járatos, doktor van. Vannak, akik a tenger ügyeinek irányításában járatosak. Tapasztalatból tudhatják azt is, hogy az idegenek mennyire megelégedettek a palotabírák ítéleteivel...

Tudomást szereztek önök arról is, hogy a pénzverdében évenként egy millió arany dukátot vernek, ezüstből pedig vegyesen 200 ezer grossettót és mezzaninót, soldót viszont 800 ezret egy évben.[6] Minden évben 500 ezer dukát és grossetto kerül forgalomba Szíriában és Egyiptomban, el-

---

[5] Hajórajparancsnok.

[6] A grosso = ezüst pénzdarab, amelyet 1200 körül vezettek be Velencében az addigi vékony, elértéktelenedett dénárok helyett. A grosso 1/24-1/25 dukátot ért. A grosetto a grosso legkisebb váltópénze, a mezzanino a grosso fele, 4 soldo tesz ki 1 grossot.

sősorban a mi ottani telepeinken. A Terra fermán[7] mezzanino, soldo és dukát 100 ezer, a mi tengeri helyeinken[8] minden évben grossetto, soldo és dukát 100 ezer. Angliában évenként 100 ezer soldo értékű dukát. A többi Velencében marad.

Arról is tudomásuk van önöknek, hogy a firenzeiek minden évben 160 ezer vég igen finom, finom és közepes posztót szállítanak ide. Mi ezt elhelyezzük Apuliában, a sziciliai királyságban, Berberiában, Sziriában, Ciprusban, Róduson, Egyiptomban, Romániában, Candiában, Moreában és Istriában. Az említett firenzeiek minden héten 7 ezer dukát értékű árut hoznak ide, ami egy évben 392 ezer dukátot tesz ki. Francia és katalán gyapjút vásárolnak, karmazsint, bíborbogarat, selymet, arany- és ezüstfonalakat, viaszt, cukrot, drágaköveket a mi készleteinkből. Hasonló módon cselekednek az összes többi népek is, akikkel kapcsolatban vagyunk...

Marino Sanudó, Vita de' duchi di Venezia.Rerum Italicarum Scriptores, 1723. T. 22. p. 958-960. (Chrestomathia, II. 203-204. o.)

106. Génua a XIII. század végén

Jacopo d' Oria (szül. 1234) Génua utolsó hivatalosan alkalmazott történetírója volt. A város történetét 1270 és 1279 közötti években három társával közösen jegyezte le az évkönyvekben, majd egyedül folytatta a művet 1294-ig. Munkájának értékét emeli, hogy személyesen is résztvevője volt szülővárosa politikai és katonai eseményeinek.

Ebben az évben[1] Thedisius de Auria, Ugolinus de Vivaldo és testvére néhány más génuai polgárral együtt olyan utazást tett, amilyent addig még senki sem mert megkísérelni. Ők ugyanis a lehető legjobban felszereltek két gályát, ellátták élelmiszerrel, vízzel és minden egyéb szükséges holmival és május hónapban a ceutai tengerszoros irányába küldték el azokat, hogy az Atlanti óceánon át Indiába kormányozzák és onnan hasznos árukat hozzanak.

A de Vivaldo testvérek maguk is hajóra szálltak, velük két ferences szerzetes. Ez a dolog mindenkinek, aki csak hallotta vagy látta, csodála-

---

[7] Terra ferma - szárazföld, kontinens, Velence itáliai birtokai a kontinensen. Maga Velence, mint ismeretes szigeteken fekszik.

[8] A tengeren túli gyarmatokon.

[1] 1291.

tosnak tünt fel. Miután azonban elhagyták a Gozorá[2]-nak nevezett helységet, semmi biztos hír nem érkezett többé róluk. Óvja őket az Úr és vezesse ismét haza egészségesen és épségben.[3]

* * *

Az utódoknak tudniok kell, hogy ebben az időben[4] Génua városa igen gazdag és nagyrabecsült volt, hogy az egész partvidék, vidék, városok és helységek Monacotól Corvumig[5], és a hegynyereg túloldalán is mint egy édesanyának mindenben neki engedelmeskedtek, és hogy Génua kimagaslott Itália többi városai közül tekintélyben, hatalomban és gazdaságban vizen és szárazon egyaránt. Tartsa meg a mindenható Isten továbbra is az ő szent szolgálatára és dicsőségére. A háború[6] ideje alatt Génuában a kereskedők minden évben 50-70 gályát szereltek fel, melyek Szardiniába, Sziciliába, Romániába[7] és a posztóbálák miatt Aigues-Mortes-ba[8] mentek, valamint más égtájak felé is. Ezek az utak megszakítás nélkül folytatódtak február közepétől november közepéig, és még tovább is; ezeket egyenként felsorolni az olvasónak csak unalmas lenne. Ugyancsak minden évben igen nagyszámú gályát és galeonát[9] szereltek fel, hogy gyapjút, boldronét[10] és más árukat vigyenek Motronéba[11], ezt túlságosan nehéz lenne mind felsorolni, alig is jutna valamennyi az eszembe. A kimenő és befutó hajóktól minden font után négy dénárt szedtek be, és ezt az illetéket nyilvános árverésen egyetlen évre 49 000 fontért vagy még többért adták haszonbérbe. A község együttes jövedelme pedig, úgy a vámok, mint a többi, amit haszonbérbe adtak, ugyanebben az évben 110 000 fontra rugott, beleszámítva az említett négy dénáros illetéket, de nem értve bele a sóeladásból származó bevételt, mely 30 000 fontot, többet is kitett.

---

[2] Kap Nun Marokkóban vagy a tőle délnyugatra fekvő Kap Juby.

[3] A Vadino és Guido de Vivaldo fivérek már 1281-ben megkísérelték, hogy Afrika körül Indiába vitorlázzanak. Az expedíciónak nyomaveszett.

[4] A XIII. század végén.

[5] Corvaria?

[6] A Pisával folytatott háborúban - Pisa volt a XI. századtól a XIII-ig a nyugati Földközitenger leghatalmasabb kereskedővárosa - a génuaiak a XII. század kezdetétől fogva elkeseredett küzdelmekben és győzelmekben (Meloria, 1284) felülkerekedtek. Génuának még Aragon ellen is kellett harcolnia.

[7] Latin császárság.

[8] Dél-Franciaországban.

[9] Nagy kereskedelmi hajók.

[10] Bőrzsákok.

[11] Kereken 6 kilométerre északra Viareggiotól; Lucca kikötője volt.

Jóllehet a város ebben az időben ilyen hatalomnak, ilyen gazdagságnak és tekintélynek örvendett, mégis egyre inkább elszaporodtak a városban és területén a gyilkosok, bűnözők és más személyek, akik túltették magukat a törvényeken, mert a legutóbb kinevezett podeszta[12] idején is igen sok ilyenfajta ember csavargott éjjel-nappal közelre és távolra ható fegyverekkel, s nem volt hiány a meggyilkoltakban sem. Ez Génua minden belátó polgárát igen közelről érintette és ezért január 29-én[13] a nagy tanácsban tizennyolc előkelő és bölcs férfit választottak, akik egy hónapon át, és ha a tanács jónak látja, még tovább korlátlan hatalmat gyakoroljanak és felhatalmazással bírjanak minden intézkedést meghozni, melyek alkalmasak arra, hogy a városban és tartományban a rendezett állapotok helyreálljanak. A podesztának pedig kötelességévé tették, hogy a legpontosabban végrehajtsa mindazt, amit ők vagy kétharmadrészük e tekintetben határoz. A tizennyolc megválasztott hozzáfogott a feladathoz, melyre elhivatott volt, a közösségnek pedig visszatérítette vagyonának sok részét, melyet egyesek maguknak kisajátítottak.

Fonti per la storia d'Italia T. XII. publ. L.T. Belgramo e C.I. di S. Angelo - Roma, 1891. p. 681.

107. A firenzei igazságszolgáltatás ordinamentumai (1293)

A XIII. század folyamán megerősödött nagy céhek 1293-ban megtörve a nemesek (magnati) hatalmát, új alkotmányt vezettek be ("Ordinamenti di Giustizia"), amely kizárólagos hatalmat biztosított számukra a város kormányzatában. Az alkotmány megkülönböztette az un. nagy céheket és kis céheket, s a politikai jogokból nemcsak a nemeseket, de a céhen kívülieket is kizárta. Az alkotmányt később módosították, bővítették (1295), a következőkben az első változat szövegét adjuk.

A Szentlélek kegyelme legyen velünk. Amen.

A mi urunk Jézus Krisztus, az ő anyja boldogságos szűz Mária, Keresztelő Szent János, Szent Reperata, szent Zenobius, akiknek neve és oltalma alatt Firenze várost kormányozzák, s Isten többi szentjeinek és szent asszonyainak tiszteletére, dícséretére és dicsőségére, továbbá a podeszta úr, a kapitány úr s a védő (defensor) úr kormányának, a céhek elöljáró urai, s a vexillifer iustitiae tisztségének tiszteletére, felmagasztalására, megerősödésére és gyarapodására, nemkülönben a mes-

[12] Petrus de Carbonensis. - Az olasz városokban a konzulok testületének arisztokratikus kormányzását gyakran egy hivatalnokkal, a podesztával pótolták, hozzá elsősorban az igazságszolgáltatás és a hadvezetés tartozott.

[13] 1294.

terek, céhek és az összes néphez tartozó (popularis), a Firenze egész közösségének, városának s területének is igazi és örökös egyetértésére s egységére, békés és nyugodt állapotának megtartására és gyarapítására.

Az alább írottak azok a határozatok, amelyeket méltán és nem ok nélkül "Ordinamenta Iustitiae"-nek neveznek a továbbiakban.

A céheknek az alábbi "Ordinamentum"-ban kifejezett társulása, egysége, ígérete és esküvései

Rubrica I.

Minthogy az bizonyul a legtökéletesebbnek, ami minden részében tennállva létezik, s ezt mindenek ítélete igazolja, ezért az előbb említett podeszta, védő (defensor) kapitány és céh elöljáró urak, és bölcs férfiak a már mondott tekintéllyel felhatalmazással és érvényességgel elhatározták és elrendelték, hogy a 12 legnagyobb céh, tudniillik:

a bírák és jegyzők céhe, a Calimala-i kereskedők céhe, a pénzváltók céhe, a gyapjús-céh, a Szűz Mária kapujánál levő (porta S. Mariae) kereskedők céhe, az orvosok és gyógyszerészek céhe, a szűcsök céhe, a mészárosok céhe, a vargák céhe, a kovácsok céhe, a kő- és fafaragó mesterek céhe, a zsibárusok céhe és Firenze város összes többi alább leírt céhei, amelyek tudnillik a következők: a borkereskedők céhe, a nagyobb vendégfogadósok céhe, a só-, olaj- és sajtárusok céhe, a durva-timárok céhe, a vért- és kardcsiszárok céhe, a régi és új szeg- és patkolókovácsok céhe, a szíjgyártók és pajzskészítők céhe, a durva-famegmunkálók céhe, a pékek céhe,

amelyek Firenze közösségétől öt évnél régebben zászlókkal bírnak s a céhek kézművesei, akiknek és amelyeknek oltalma alatt biztos a védelme Firenze közösségének, az alant elmondott dolgokra nézve utasítással ellátott, megfelelő és alkalmas ügyvivőket kötelesek és tartoznak állítani a törvénynek megfelelően, a védő (defensor) vagy kapitány úr által a céh vezetőinek, vagy konzulainak megszabott időn belül. Ezt legyenek kötelesek megtenni a jelen január hónaptól, amelyben vagyunk: tudniillik minden egyes mesterség egyet a saját céhéből. Ezek az ügyvivők elegendő és teljes megbízással jelenjenek meg és tartozzanak megjelenni Firenze város kapitány és védő ura előtt, úgy, hogy meghatalmazásuk a védő és kapitány úrnál fogva marad. Viseljenek gondot, a könyvet személyesen megérintvén, amint a mondott kapitány úr ugyanazoknak az ügyvivőknek és bármelyiknek közülük esküjét letenni akarja; és a mondott ügyvivők is egymásnak kölcsönösen ígéretet tegyenek céheik nevében, amelyeknek ügyvivői most és lesznek a jövőben. E céhek emberei meg fogják tartani és őrizni a többi előbb említett céhekkel, s azoknak embereivel a jó, tiszta és hű

szövetséget és társulást. Egyszersmind kölcsönösen egyetértők lesznek egy szívvel s lélekkel a podeszta, kapitány és védő urak, a céhelöljáró és vexillifer iustitiae urak hivatala, Firenze város és grófság (comitatus) céhei és kézművesei és az egész firenzei nép méltóságának, védelmének, felemelkedésének és békés és háborítatlan állapotának dolgában. A mondott ügyvivők egymásnak kölcsönösen arra is meg fognak esküdni és meg fogják ígérni, hogy gondoskodnak arról és úgy cselekszenek, hogy a céhek, melyeknek ügyvivői lesznek, s ama céhek emberei engedelmeskedni fognak a podeszta, kapitány, elöljáró és vexillifer iustitiae uraknak mindenben ami a mondott urak méltóságára s a mondott város közösségének, népének, céheinek és kézműveseinek felemelkedésére, védelmére, jó és békés állapotára fog vonatkozni és ezt fogja illetni. És hogy a mondott céhek és ama céhek jelvényvivői és emberei tanácsot, segítséget, segélyt és jóindulatot fognak tanusítani és adni a podeszta, kapitány, elöljáró és vexillifer iustitiae uraknak, amikor és ahányszor kívánatos lesz. Hasonlóképpen ha hozzájuk fordulnak, szavukat fogadva és engedelmeskedve, fegyverben vagy fegyvertelenül, nekik vagy közülük bárkinek, hivataluk hozzájuk illő, derekas és tisztes gyakorlására, a lentebb írt ordinamentumoknak, azoknak, amelyek abban foglaltatnak s azok bármelyikének sértetlen megtartására és eredményes teljesítésére is. Ezek [az ügyvivők] egymásnak kölcsönösen arra is meg fognak esküdni és ígéretet fognak tenni, amint megmondott, hogy az említett céhek és ama céhek emberei egymást kölcsönösen védeni és segíteni fogják az ő igazságuk és joguk oltalmára és védelmére, úgy és olyan módon, hogy senki és semmi igaztalanul ne sújtsa vagy sanyargassa őket. És hogy ha Firenze városból vagy grófságból, vagy a területéről valaki előkelő vagy hatalmas sújtaná vagy háborgatná a mondott céhek valamelyikét, vagy a céhek kézművesei közül valakit akár személyében, akár vagyonában, akkor annak a céhnek vezetői vagy konzulai, amelyből a sértett való, az ilyen sértettnek vagy jogtalanságot szenvedettnek vagy másiknak, aki helyette kívánja és keresi, a megkeresésére és kívánságára, sőt ha kívánatos, az összes céheknek a vezetői és konzulai tartoznak és legyenek kötelesek a podeszta, kapitány, céhelöljáró és vexillifer iustitiae uraknak, és közülük bármelyiknek, vagy Firenze közössége bármely más tisztségviselőjének jelenléte elé járulni, amikor és ahányszor szükséges, és előadni a kézművesnek okozott sérelmet vagy igazságtalanságot, vagy sértést, és törekedni, kérni és eredményesen gondoskodni, hogy a hatóságok, közülük bármelyik és bármely tisztségviselő eredményesen és gyorsan intézkedjék és hasson oda, hogy az ilyen sérelem és jogtalanság megszünjék és ne legyen, és hogy a [sértett] jogában és szabadságában megmaradjon, s az az előkelő vagy hatalmas, aki az előbb mondott sérelmet, jogtalanságot vagy sértést okozta vagy előidéztette, kihágásának mértéke szerint bűnhődjék személyében és vagyonában; a podeszta, kapitány, céhelöljáró és vexillifer iustitiae urak és Firenze közösségének méltósága, s az irántuk való tisztelet az összes lent és fent irtakban mindig épségben maradván.

Ezek az ügyvivők kifejezetten mondjanak le az összes és bármiféle szövetségekről, társulásokról, szövetkezésekről, ígéretekről, kötelezettségekről és esküvésekről is, amiket és amelyeket a mondott céhek, közülük egyesek vagy azok bármelyikének ügyvivői bármikor vagy bárhogyan egymás közt kölcsönösen és viszonosan kötöttek, ígértek vagy tettek akármi módon vagy okból. És ünnepélyesen fogadják meg egymásnak kölcsönösen, hogy semmi más szövetkezést, ígéretet, kötelezettséget, egyességet, megállapodást vagy esküvést nem tesznek és meg nem tartanak, csak ezt az összes céhek közt kötendő szövetséget, társulást, esküvést és általános egyesülést, mint az előbb mondott. És hogy a mondott ügyvivők és mindegyikük annak a céhnek a nevében, melynek ügyvivője lesz, ígérjék meg, hogy minden egyes fent írt dolgot megtart és szem előtt tart, és céhének tagjaival is eredményesen megtartatja és szem előtt tartatja, ezer font kis forint büntetés terhe alatt és büntetésével; ezt a büntetést a védő és a kapitány úr annyiszor róhassa ki s legyen joga és kötelessége behajtani Firenze közösségének javára, ahányszor a fentebb mondott dolgok vagy közülük valamelyik ellen történik valami, vagy a mondottakat amint mondatott, bármiben ténylegesen nem tartják meg. És hogy a védő és a kapitány úr a fentebb mondottakban s azok minden dolga felől jogosult és köteles legyen nyomozni és a feltalált vétkeseket megbüntetni, amint jobbnak látják; úgy hogy minden egyes fent mondott dolognak foganatja legyen és sértetlenül megtartsák. Ezt mind, tudnillik az esküvéseket, ígéreteket és kötelezettségvállalásokat, hajtsák végre az előbb mondott ügyvivők, mindenben s minden tekintetben a védő, kapitány s a tizenkét nagyobb céh elöljáróinak általános és külön tanácsában.

Hogy ígéretek, megállapodások, társaságok, szövetkezések, kötelezettségvállalások és esküvések a céhek részéről ne történjenek és megtartassanak

Rubrica II.

Ugyancsak jónak látták és elrendelték, hogy az összes ígéretek, megállapodások, társaságok, szövetkezések, kötelezettségvállalások, szerződések és eskük, amelyek eddig Firenze város bármely céhe vagy céhei, akár a céhek ügyvivői, konzulai, vezetői vagy tagjai, vagy ezek közül valakinek a részéről, írásban vagy írás nélkül történtek, az erről készült okiratok erőtlenek, hiábavalók és érvénytelenek legyenek. És hogy az összes céhek, azok ügyvivői, vezetői és tagjai az ilyenféle szerződésektől, ígéretektől, megállapodásoktól, társulásoktól, szövetkezésektől, kötelezettségvállalásoktól és esküvésektől kell, hogy teljesen feloldoztassanak. És hogy a továbbiakban semelyik céh vagy a céheknek sem ügyvivője, konzulja, vezetője vagy tagja nem erészeljen se ne bátorkodjék bármiféle szerződést, ígéretet, társulást, szövetkezést vagy esküt tenni,

kötni és létesíteni se nyiltan, se titokban, se írásban, se írás nélkül, semmiféle elmondható vagy kiagyalható jogcímen se egy vagy több céhével, se azok ügyvivőivel vagy vezetőjével, se senkijével, csak amint fentebb meg van írva, az előző ordinamentumban. És aki az ellen cselekszik vagy kísérel cselekedni, azt a védő és a kapitány úr ítélje el és büntesse meg: az ez ellen cselekvő céh ezer font kis forinttal, az a személy, aki ügyvivőt vagy meghatalmazottat állít vagy fogad ilyesmire, 50 kis forinttal, és az az ügyvivő vagy meghatalmazott, aki ilyesmire képviseletet vagy megbízást fogad el, vagy gyakorol és akárki más is, aki kapitány vagy védő úr létére, bárminek nevezzék is, a fent mondott dolgokba keveredik, fejvesztéssel lakoljon úgy, hogy életét veszítse; és a jegyző, aki erről oklevelet állít ki, ötszáz font kis forinttal bűnhődjék; és a konzulokat és vezetőket, akik konzulságuk vagy vezetői mivoltuk jogcímén cselekednek az előbb mondottak, vagy azok bármelyike ellen, vagy erre csak törekednek is, és akármelyikük ötszáz font kis forintban marasztalják el mindannyiszor. És a védő és kapitány úrnak legyen joga arra, hogy a fent említettekben, s azok bármelyikében nyomozhasson, vizsgálhasson és eljárhasson nyiltan és titokban mindenki ellen, aki az előbb mondott dolgok vagy azok akármelyike ellen tesz, vagy valami módon tenni próbál nyiltan vagy titokban, amint jónak látszik; s legyen joga is arra, hogy akiket bűnösöknek talál, a fenti büntetésekkel sújtsa és elmarasztalja, többé vagy kevésbé megfontolván a céh, a személy s a vétek milyenségét, s legyen joga az ítéletek eredményes végrehajtására. És hogy a mostani kapitány úr, ezen Ordinamentumok jóváhagyása és kihírdetése után 13 napon belül és bárki más kapitány és védő, aki akkoron lesz, kormányra lépése után 15 napon belül tartozzék és legyen köteles pontosan ugyanazon védő úr az általános tanácsban a céhek vezetőit és konzulait az Isten szent evangéliumaira személyesen megesketni, hogy a fent mondott ordinamentumot minden részében sértetlenül megtartják, ellene tenni semmi módon nem próbálnak, hanem az ellene cselekvőt feljelentik a kapitány urnak.

A céhelöljáró urak megválasztása és tisztsége

Rubrica III.

Ugyancsak a céhek elöljáró urainak megválasztásáról és tisztségéről megválasztásuk és tisztségük felöl a kézművesek, céhek, a népből valók (populares) és a köztársaság érdekében is hasznosan gondoskodni akarva, jónak látták és elrendelték, fontolóra vétetvén az elöljárók választásáról szóló, a kapitány úr által adott rendelet miként je, hogy a céhek leendő elöljáróinak választása a továbbiakban az itt leírt formában és módon történjék. Firenze város védő és kapitány ura a céhelöljáró urak tudtával és akaratából arra a helyre, amelyet az elöljárók jónak látnak, az elöljárók hivatalról való lelépése előtt egy nappal, vagy ha az elöljárók jobbnak

látják, még előbb, hivassa egybe a 12 nagyobb céh nagyjait (capitudines) és azokat a bölcs és derék kézműves embereket, akiket és ahányat a céh-elöljáró urak erre a célra kívánnak választani. És ama elöljáró urak jelenlétében, a mondott védő és kapitány úr a céhnagyoknak és bölcs embereknek adja elő és kérje tanácsukat, milyen módon és formában menjen végbe és kell történnie az előbb mondott közösség érdekében a leendő céh-elöljárók választásának, akiknek száma hat kell, hogy legyen, minden kerület (sextus) után egy, az akkor következő két hónapra. És azon mód és forma szerint, amelyet a mondott céhnagyok és bölcs emberek ott meg fognak határozni, a leendő elöljárók választását, mielőtt ama céhnagyok és bölcs emberek arról a helyről elmennének, a kapitány és elöljáró urak előtt, tartsák meg és foganatosítsák jó előjellel. Azok hatan tehát, akiket az említett módon meghatározandó forma és mód szerint megfognak választani, legyenek kötelesek és tartozzanak Firenze közösségének érdekében a mondott város céheinek és kézműveseinek elöljárói lenni arra a két következő hóra, melyeket ama hónap tizenötödik napjától kell számítani, amikor a mondott választás történni és végbemenni fog. És úgy legyen, és tartsák meg ezentúl minden évben, kéthavonként, a mondott időben, az elöljárók választásának megejtéséről előterjesztést téve mindig, ilyen módon és formában kell a választásnál eljárni. Elsősorban, a leendő elöljáró választásakor, mielőtt erről bármit is javasolnának vagy tennének, meghatározandó és eldöntendő a rend, amely szerint az első, a második és így a többi kerület a választást megejteni tartozik. Majd ezután a mondott céhnagyok és bölcs emberek személyesen esküt tesznek, hogy az elöljárók választásának helyes és megfelelő módjáról és formájáról gondoskodnak, nemkülönben a céhek, kézművesek, a néphez tartozók s Firenze közösségének érdekében is, a választás hagyományos formájának megfelelően, helyes és jó elöljárót választanak. Csak olyan személyeket választanak, akiket megfelelőnek és alkalmasnak gondolnak s tartanak az elöljárói tisztség gyakorlására. Olyant nem jelölnek, nem választanak s szavazatukat olyanra nem adják, aki kérelmet nyújtott vagy nyújtatott be, hogy az elöljárói tisztre megválasszák, ha csak valószínünek nem tartható, hogy az ilyen benyújtott kérések koholtak, mert az illető nem kívánja elöljáróvá választását. Firenze város okosabb, jobb, törvénytisztelőbb és állandó mesterséget folytató kézművesei tartozzanak s legyenek kötelesek megnevezni és írásban beadni, akiket elöljáróvá akarnak választani, de ezek katonák ne legyenek. Kötelesek kinyilvánítani és kihírdetni azt is, melyik céh részéről fogják őket s bármelyikűket nevezni és beadni. Annak a mesterségnek a részéről tartozzanak őket nevezni és beadni, amelyet ténylegesen űznek. És ha történetesen a mondott választók egy valakit, vagy többek két vagy több mesterség kézművesei részéről neveznének vagy adnának be, akkor mielőtt a választást folytatnák, a mondott tanácsban intézzék el és határozzák meg, hogy az ilyen egy vagy több, különböző céh részéről feltüntetetteknek melyik céhnél kell megmaradniok. És hogy a leendő elöljáró választásánál a kellő helyesség és illő

méltányosság megmaradjon, senki a 12 nagyobb céh nagyjai vagy az erre összehívott bölcs emberek közül, se aki a választás idején elöljárói hivatalban levő egyén házából vagy hajlékából való, sem aki bármi módon az akkoron legközelebb elmúlt két évi időn belül elöljárói hivatalban volt, sem aki nem űzi folyamatosan mesterségét vagy katona, semmi módon az elöljárói tisztre választandó vagy választható ne legyen, s azt be ne tölthesse. Hasonlóan ugyanebben az időben egyazon céhből két vagy több elöljáró nem lehet, és nem is választható. És, ha ezekkel ellentétben folynék le az elöljárók vagy egyikük választása, akkor érvénytelen és hatálytalan legyen; sőt a védő és kapitány úr esküjénél fogva tartozzék azt mindenképpen érvényteleníteni és érvényteleníttetni; és az összes rendelkezések és határozmányok, amelyek ezekkel a szabályokkal és intézkedésekkel ellentétben vannak s ezekkel ellenkeznek, bármi módon, érvénytelenek és hatálytalanok legyenek. Ha a választás az említett módon megtörtént, a védő és a kapitány úr az elöljárók hivatalba lépésének első napján reggel a tanácsban vagy a gyűlésen, ahol az igazság jelvényét át fogják adni, a jelvény átadása előtt eskesse meg az újonnan megválasztott elöljárókat, hogy tisztségüket gondosan, törvényesen és hűen látják el, esküjük szerint. És az elöljárók közül senkinek, akit a forma szerint választottak meg, ne lehessen vagy ne kelljen már említett tisztéről leköszönni, akármi módon vagy okból. Amit pedig a hat elöljáró és a vexillifer iustitiae vagy legalább közülük öt az elöljáróság tisztében tesz, elhatároz és megerősít, épp oly érvényes és jogerős legyen, mintha az előbb emlitett hat elöljáró mind és a vexillifer tette vagy cselekedte volna. És az összes elöljárók a vexillifer iustitiae-vel egyetemben legyenek kötelesek együtt tartózkodni, időzni, aludni és étkezni egy épületben, ahol akarnak, s amelyet hivataluk jobb gyakorlására alkalmasabbnak találnak. És Firenze városból vagy grófságból senkinek ne legyen lehetősége vagy bátorsága az említett elöljárókkal vagy vexillifer iustitiae-vel vagy bármelyikükkel beszélni, csak akkor, amikor az elöljárók a vexilliferrel mind vagy nagyobb részük nyilvános kihallgatást tart. És minden egyes, a hivataluk hű, folyamatos, méltó és tisztességes gyakorlásával kapcsolatos dologban tartozzanak a kapitány úr utasítása fejezeteinek rendjét, amelyek kötelességükről s kötelességük betartásáról szólnak, esküjük szerint és sértetlenül megtartani. Jegyzőjük, írnokuk és hat futárjuk kiválasztását a céhelöljáró és vexillifer urak azon személyek közül és úgy tegyék meg, ahogy az elöljáró és vexillifer urak jónak és megfelelőnek tartják a közösség javára s hivataluk előnyös gyakorlására. Az elöljáró és vexillifer urak írnoka és jegyzője tisztében egy éven át bíróság elé állítástól mentességet élvezzen, semmiféle rendelkezés vagy szabály az előbb említett dolgok vagy azok bármelyike tekintetében akadályt nem képezvén, sem a tanácskozásoknak, az elmondottakkal vagy azok bármelyikével ellenkező megváltoztató végzése nem állván meg.

A vexillifer iustitiae és az ezer gyalogos
megválasztása és hivatala

Rubrica IV.

Ugyancsak elhatározták, hogy a továbbiakban azon a napon, amelyen a céhelöljáró urakat választják, a védő és kapitány úr és az akkori elöljáró urak hívják maguk elé a tizenkét nagyobb céh nagyjait, oda, ahova az elöljáró urak akarják, és minden kerület részéről két, az elöljáró urak által kiszemelendő derék embert is. Ezek a választás törvényes lebonyolítására tett esküjük után hamarosan válasszák ki és nevezzék meg a kerületet, ahonnan a vexillifer legyen; a kerületet megnevezvén, válasszanak abból a kerületből hat derék, a néphez tartozó kézműves embert, és azután a hat felől tartsanak titkos vizsgálatot. A céhnagyok és választott bölcs emberek akik abból a kerületből valók, amelyből a vexillifer választásának történnie kell, a vizsgálaton részt ne vegyenek s ott szavuk ne legyen. És aki több szavazatot nyer, legyen a vexillifer iustitiae az akkor kezdődő két hónapra, amely napon az új elöljárók hivatalukat megkezdik. És legyen az a vexillifer Firenze város néphez tartozó nagyobb, (maior) kézművesei közül való, s ne legyen a mondott város előkelői (magnates) közül való. És a vexillifernek legyen tisztsége és szava az elöljárók közt mint az elöljárók egyike, és velük legyen, étkezzék és aludjék, amint és ahogyan az elöljárók vannak és cselekszenek. Legyen érvényes és hatályos, amit közülük öt végez, a vexillifer személyét az elöljárók közé számítván; és ez a vexillifer ne lehessen abból a házból vagy hajlékból, ahonnét ama hat elöljáró valamelyike való, akikkel együtt kell lennie, vagy ahonnét ama elöljárók egyike való, akik az ő választása idején elöljárói hivatalban voltak. Ez a vexillifer az elöljárókkal együtt keresse fel a podeszta és kapitány urakat, s köteles rávenni és buzdítani őket, hogy mindenkinek szolgáltassanak igazságot, és a gonosztevőket büntessék meg, amint a vétek súlya kívánja. Köteles őket buzdítani és rávenni, hogy kormányzásukat gondosan és körültekintően intézzék, úgy és olyan módon, hogy Firenze város békés és nyugodt állapota megmaradjon. Az ő hivataloskodása két hónapig tartson, ezek elmúltával más vexillifer választása történjék, más kerületből, a fenti módon és formában. Ez is az elöljáró urakkal legyen, amint megmondatott s ugyanaz legyen a tiszte; s két hónapig tartson az ő hivatala is. És így legyen és tartsák meg ezután örökké két hónaponként; de mégis úgy, hogy minden évben minden kerületből egyszer legyen vexillifer választás, amig az összes kerületek száma ki nem telik. Ez a vexillifer mentes legyen a felelősségre vonástól, hivatala leteltétől számított egy éven át. És a mondott vexillifernek egy nagy, jó és tartós fehér selyemből (zendadó) való zászlója legyen, közepén az egész zászlót átérő vörös kereszttel, s tartozzék ezt az elöljáró urak házában magánál tartani. A vexillifer Firenze közösségétől tiszteletdíja és költségei fejében a két hónap minden napjára kapjon 10 solidus kis

forintot, amit az elöljáró urak tiszteletdíjával együtt kell kifizetni. A zászlót a kapitány úr nyilvános gyűlésen tartozzék átadni a vexillifernek, szerencsés előjelben, a régi és új elöljáró urak előtt azon a napon, amelyen az új elöljáró urak tisztükbe lépnek, azon a helyen, amelyet az elöljáró urak választanak; összehivatván azok is, akiket az elöljáró urak akarnak. Ezt a zászlót vigyék a céhek elöljáróinak házába és tartsák ott, ahogyan megmondatott. Az a két nagy zászló pedig, amelyeket az igazság zászlainak szoktak nevezni, ezután teljességgel legyen érvénytelen; s az a kétezer gyalogos pedig, akiket a mondott két zászló követésére rendeltek, szintén ne legyen ezután. Firenze város céheinek zászlóit ne semmisítsék meg, hanem adják át azokat Firenze város kézműveseinek a szokásos időben és helyen. A vexillifer iustitiae Firenze közösségének költségén tartsa az elöljáró urak házában a mondott zászlót, továbbá 100 pajzsot (pavenses senti, tergiae), 100 vas sisakot, melyekre az igazság zászlójának jelvényei vannak festve, 100 lándzsát, s 25 ballisztát a lövedékekkel s más szükséges készletekkel. Ezt a zászlót s a fegyvereket legyen köteles megőrizni és maradéktalanul utódjának átadni, közokirat közbejöttével. És minden évben, február hóban, az említett kapitány, elöljáró és vexillifer urak amilyen hamar csak lehet, válasszanak vagy választassanak ki, a leghasznosabb módon, 1000 gyalogost a Firenze város népéhez tartozók vagy a kézművesek közül, akik Firenze város békéjének és nyugalmának kedvelői. Akiket így kiszemeltek, esküdjenek meg, hogy az elöljáró s a vexillifer urak házához vonulnak bármely hírre és valahányszor csak a futár, harangozó vagy zászló jelzés útján hívják őket, s követik azt a vexillifert, aki akkor e tisztet betölti s együtt lesznek és vele tartózkodnak, s mindazt eredményesen végrehajtják, amit a firenzei közösség és nép becsülete, védelme és felemelkedése érdekében a podeszta és kapitány urak, vagy az elöljáró és vexillifer urak nekik rendelik. És tartozzanak a mondott palotába vagy házhoz vonulni teljes fegyverzettel vagy fegyver nélkül is, amint nekik azt parancsolják. Eme 1000 gyalogosnak legyen pajzsa, az igazság zászlaja jelével jelölve; és legyenek kötelesek, más alkalmas fegyverzetben felvonulni a szolgálatot teljesíteni, amint mondatott, a firenzei nép és közösség védelme és nyugodt, békés állapota érdekében, 25 font kis forint bírság terhe alatt fejenként és alkalmanként, s ez lehet több vagy kevesebb a kapitány kívánatára.

A néphez tartozókon sérelmet elkövető előkelők ellen
rendelt és kiszabott büntetések

Rubrica V.

Elrendelték és jónak látták azt is, hogy ha valaki Firenze város vagy terület előkelői közül bármikor is megölne, megöletne vagy megsebezne, vagy megsebesíttetne Firenze város vagy grófság népéhez tartozó embert,

úgy, hogy abból a sebből vagy sebekből halál lenne, akkor a podeszta úr ezt az előkelőt, aki ilyen gonosztettet követett vagy követtetett el, s bárkit közülük, aki ilyet tett vagy tétetett, főbenjáró ítélettel sújtsa, vétesse fejét és fejüket, úgy hogy halál legyen a végük, ha Firenze közösségének hatalmába kerülnek, és nem kevésbé legyen köteles és tartozzék azoknak s mindegyiküknek minden vagyonát feldulatni és leromboltatni; s feldulatván és leromboltatván, koboztassanak el Firenze közösségének javára. Ha pedig az ilyen gonosztevők nem jutnának Firenze közösségének hatalmába, nem kevésbé ítéljék őket fővesztésre; úgy, hogy ha valamikor Firenze közösségének hatalmába kerülnének fejét vagy fejüket veszítsék, és így haljanak meg; és minden vagyonukat dulják fel és romboljak le és leromboltatván szálljon Firenze közösségére. És nem kevésbé az ilyen előkelő jótállóit, akik a vétkesekért jótálltak, a podeszta úr kényszerítse és tartozzék kényszeríteni, hogy fizessék meg Firenze közösségének azt a pénzösszeget, amelynek erejéig az előkelő vétkéért jót álltak. Az ilyen jótálló a kifizetett pénzmennyiségért kapjon biztosítékot a vétkes feldult és lerombolt javaiban, miután gondosan felbecsülték az ilyen vagyont, és az, ami fennmarad, Firenze közösségét illesse.

Ha pedig valaki előkelő valamilyen fajta vas eszközzel vagy fegyverrel sebesítene, vagy sebesíttetne meg Firenze város vagy grófság népéhez tartozó embert arcán, úgy, hogy a sebéből vére folynék vagy valamilyen testrészén, úgy, hogy ama tagjában csonkulás maradna vissza, s az azt tevő vagy mással tétető egyén Firenze közösségének hatalmába kerülne, a podeszta úr 2000 font kis forintra ítélje. Ha e bírságot az elmarasztalás napjától számított 10 napon belül nem fizetné meg, vágják le jobb kezét, úgy, hogy karjától elváljék. Ha pedig nem jutna Firenze közösségének hatalmába, a podeszta úr ítélje 2000 fontra, s ha valamikor Firenze közösségének hatalmába esnék és a bírságot 10 napon belül nem fizetné meg, vágják le kezét, hogy teljességgel elváljék karjától. Abban az esetben, ha nem kerül a közösség hatalmába, az ilyen vétkes előkelőnek minden vagyonát dúlják fel és rontsák le, s vagyonuk lerontatván, szálljon a közösségre. Nem kevésbé annak jótállóit, aki nem került a közösség hatalmába, a podeszta úr kényszerítse, hogy fizessék meg Firenze közösségének azt a pénzmennyiséget, amelynek erejéig jótálltak. A fizetett összegért nyerjenek biztosítékot az így lerontott javakban, amint mondatott, miután az említett vagyont felbecsülték; és az e javakból fennmaradó rész Firenze közösségét illesse. Fenntartatván, hogy ha az ilyen elítélt kezesei az ítélet napjától számítandó 10 napon belül teljesen megfizetik a mondott bírságot. Az elítéltnek a Firenze város területén külvárosain és külső jótállók ha fizetnek, amint említtetett, az elítélt vagyonában kapjanak biztosítékot, és azontúl az ilyen jótállók jótállásuk címén, ebből az okból ne kényszerüljenek semmit sem fizetni, ha az említett közösségnek teljesen kifizették azt az összeget, amelyért kezeskedtek, amint megmondatott.

Ha pedig Firenze város vagy grófság valamelyik előkelője úgy sebezne meg vagy sújtana le, vagy sebeztetné meg vagy sújtatna le valamilyen

fajta fegyverrel valaki Firenze város vagy grófság népéhez tartozó embert, hogy a sebéből vér folyik, de sem halált sem okoz, sem sebzés az arcon nem történt, sem testrész csonkulása nem következik be, ez esetben a podeszta úr ezer font kis forintot ítéljen meg minden seb vagy csonkulás után; és ha nem vérzik 500 font kis forintban marasztalják el mind a tettest, mind az ilyet tétetőt. És, ha puszta kézzel ütné vagy üttetné meg a néphez tartozó embert 300 font kis forintra ítéljék ha Firenze közösségének hatalmába került. Ha nem került a közösség hatalmába, akkor is a mondott összegekben kell elmarasztalni, amint említtetett; és vagyonukat fel kell dúlni, és feldulatván szálljon a közösségre. Nem kevésbé kezeseik, aki érte vagy értük Firenze közösségénél jót álltak, kényszerüljenek fizetni, Firenze közösségének annak az összegnek erejéig, amely összegekért jótállást vállaltak. És kapjanak biztosítékot annak javaiban, akikért fizettek, a fizetett összeg erejéig. Fenntartván, hogy ha az elítélt jótállói a kirótt bírságot 10 napon belül megfizetik, akkor az elítélt javait ne dúlják fel s ne kobozzák el, hanem a jótálló az elítélt ellenében kapjon biztosítékot azért az összegért, amelyet helyette megfizetett. És az előbb említett valamennyi esetben ne használjon semmiféle békesség, amelyet a (sértett) az ilyen sértővel vagy sertést elkövettetővel, vagy elítélttel vagy más, helyette lejáróval bármikor is köt. És az összes előbb említett esetekben s azok bármelyikében a tettes vagy elkövettető előkelőkkel, szemben szolgáljanak elégséges bizonyítékul a köztudomás (publica fama) alapján bizonyító tanuk, vagy ha életben van, a sértett esküje; s ha nem él, akkor fia vagy fiainak esküje, ha fia vagy fiai nincsenek, vagy ha van fia vagy fiai, de azok tizennégy évnél fiatalabbak, akkor a sértett atyjának vagy fivérének esküje, vagy más közeli rokonáé, ha atyja vagy fivére nincs. És az ilyen előkelő, még ha meg is fizette a rá kirótt büntetést, öt éven belül Firenze közösségétől vagy a közösség érdekében hivatalt, hűbért vagy méltóságot ne nyerhessen.

És az előbb említett minden egyes esetben a podeszta úrnak legyen, szabadságában és jogában nyomozni, kivizsgálni és kutatni, és tartozzék és legyen köteles a bűncselekményeket s azok mindegyikét kivizsgálni és a tettesek ellen ítéletet hozni, amint mondatott, a bűncselekmény elkövetése után 5 napon belül. Miután jelentették neki vagy tudomására jutottak ti. a halált okozó, arcon sebesítő vagy testrészt megcsonkító bűntettek; ha ezt nem teszi meg, podesztai hivatalától essék el és fosszák meg. A többi jelzett bűncselekményeket nyolc napon belül legyen köteles kivizsgálni és megbüntetni, miután jelentették neki vagy tudomására jutott, s ha ezt nem tenné meg, tiszteletdíjából veszítsen el ötszáz font kis dénárt. És ha az előbb mondottakat a podeszta úr nem hajtja végre, amint megmondatott, az említett időn belül, akkor a határidő után a védő és kapitány úr tartozzék azokat a bűntetteket kivizsgálni és megbüntetni öt napon belül, miután jelentették neki vagy tudomására jutott a fentebb írt módon, ti. a halált okozó, arcon sebet ejtő vagy testrészt csonkító bűncselekményeket. Más, előbb említett bűneseteket pedig nyolc napon belül,

amint mondatott; ha ezt nem teszi és hanyagnak bizonyul, a mondott három esetben, ti. halál, az arc megsebesítése és testrész megcsonkítása esetében, fosszák meg joghatóságától és kapitányi tisztétől; és a többi esetekben veszítsen tiszteletdíjából 500 font kis forintot. És, ha a podeszta úr a mondott bűncselekményeket nem bünteti meg, ahogyan említtetett, akkor Firenze város összes kézműveseinek műhelyét Firenze város kézművesei legyenek kötelesek leállítva és zárva tartani. És közben semmi munka ne folyjék, hanem a kézművesek felkészülten álljanak fegyverben, és úgy maradjanak, amig az előbb említett összes dolgok ténylegesen meg nem történnek, amint az előbb mondatott, 25 font kis forint büntetés terhe alatt, amelyet a kapitány úr fog a másként cselekvőtől behajtani. És minden egyes, az előbbieket meg nem tartó kézművessel szemben a kapitány úrnak teljes és tiszta szabadsága legyen a nyomozásban, kivizsgálásban és megtorlásban. És a vexillifer justitiae tartozzék és legyen köteles eredményesen intézkedni és gondoskodni, hogy minden egyes mondott dolgot véghez vigyenek a mondott időn és időkön belül, 200 font kis forint bírság terhe alatt, amelyet a kapitány úr fog a vexilliferen behajtani. Fenntartván és jelesül hozzátétettvén, hogy Tebaldus de Bruxatis úrnak, Firenze jelenlegi podesztájának, ha az említett bűntetteket nem fogja tudni kinyomozni és kivizsgálni, és az azokat elkövető vagy elkövettető előkelőket a mondott határidőn belül nem bünteti meg, amint mondatott, akkor legyen szabad az említett határidő után is a mondott dolgokban nyomozni, vizsgálni és büntetni, ahogyan mondatott; csak hajtsa végre azokat a közösség statutumai által számára előírt időn belül, úgy hogy Tebaldus úr, a mostani podeszta semmi büntetés alá ne essék az előbbiekben írtak közül, ha az előbb mondottakat a statutumokban foglalt időn belül megteszi.

És hogy azoknak zabolátlan vakmerőségét, akik nem félnek ilyesmit tenni, megfékezzék, ahogyan az helyénvaló, a podeszta úr kormányzatának méltósága és a néphez tartozók szabadságának és jó állapotának megőrzése érdekében elrendelték és jónak látták, hogy, ha Firenze város vagy grófság egyik előkelője történetesen valami bűntettet követne vagy követtetne el Firenze város vagy grófság népéhez tartozó ember személye ellen, úgy, hogy a bűncselekmény következtében halál vagy a roppant sebtől az arc elcsúfulása, vagy testrész levágása következnek be, úgy, hogy az a tag a test egyéb részeitől elválik, akkor Firenze város podeszta ura legyen köteles és tartozzék esküjénél fogva bármi haladék nélkül amint csak tudtára jutott, hogy bűncselekmény történt, a város harangját félreveretni és közhírré tétetni a vexillifer tudtával, hogy a kiválasztott ezer gyalog fegyveresen futva gyülekezzék és késedelem nélkül sietve igyekezzék a vexillifer házához. És a vexillifer iustitiae haladéktalanul a gyalogosokkal együtt, fegyverben és az igazság zászlajával menjen a podeszta úr házához vagy palotájához. És akkor a podeszta úr bármi kivétel vagy halogatás nélkül küldjön, s tartozzék és legyen köteles küldeni bírát vagy katonái közül egyet, vagy többet, familiárisai közül, azoknak

társaságában akiket akar, a vexilliferrel és gyalogokkal, derekasan és hathatósan, az imént felsoroltak közül valamelyik bűncselekményt elkövető vagy elkövettető előkelő javaira és házára; s ezeket a Firenze város területén, külvárosaiban s külső részein fekvő házakat és javakat, teljesen és gyökerestől rontsa és dúlja, vagy romboltassa és pusztíttassa el, mielőtt eltávoznának onnét, ahol a mondott vagyontárgyak voltak. Ama többi fentebb írt, az előkelők által a néphez tartozók ellen elkövetett bűneseteknél pedig, amelyekből halál vagy testrésznek a többi tagtól való eltávolítása, vagy az arcnak a roppant sebtől eltorzulása nem származik, amelyekért a mondott bűncselekményeket elkövető vagy elkövettető előkelők vagyonát el kellene pusztítani és lerontani az említett módon, a podeszta úr, a vexillifer, a gyalogosok és a podeszta úr familiárisai pontosan ugyanezt tartsák be, és tegyék az ilyen bűncselekményeket vagy azok bármelyikét elkövető, vagy elkövettető előkelő bűnös elítélésének napjától számított tíz nap eltelte után, ha a mondott tíz napon belül az előbb említett bírságot Firenze közösségének teljesen meg nem fizetik. És mindig, amikor a vexillifer a podeszta familiájával és a gyalogokkal az említett javak lerontására indul, amint mondatott, az előbb írt összes céhek zászlóvivői céheik tagjaival kötelesek fegyverben állani, és felkészülten lenni arra, hogy vitézül és hatalmasan a kapitány úr házához vonuljanak, és mindenben engedelmeskedjenek az ő parancsainak szándék és meghagyása szerint.

A néphez tartozók házaiban, földjein vagy birtokain
erőszakosságot, háborítást vagy jogsérelmet
okozó előkelők büntetése

Rubrica VI.

Ugyancsak elhatározták és jónak látták, hogy, ha Firenze város vagy grófság valamelyik előkelője Firenze város, vagy grófság népéhez tartozó egyén házát, földjét vagy birtokát erőszakos úton elfoglalja, vagy megtámadja, akkor a védő és kapitány úr ezer font kis forinttal büntesse és ítélje el. Az így elfoglalt vagy megtámadott házat, földet vagy birtokot pedig adassa vissza, az onnan nyert vagy nyerhető jövedelmekkel együtt, tíz napon belül, miután ez a kapitány úr tudomására jutott. Ha pedig az ilyen előkelő a Firenze város vagy grófság népéhez tartozó egyén házát, földjét vagy birtokát zavarná, vagy zavartatná, háborgatná vagy háborítтatná, vagy ott sérelmet okozna vagy okoztatna, vagy a néphez tartozó egyén zselléreinek (inquilini), parasztjainak (coloni) vagy munkásainak (laboratores) megtiltaná, hogy a házat, földet vagy birtokot lakják, vagy műveljék 10 napon belül, amint ez a védő és kapitány úr tudomására jutott, marasztalja el őt mindannyiszor Firenze közösségének fizetendő 500 font kis forintban. És az ilyen előkelő a háborgatástól, zaklatástól és sérelem

okozástól álljon el, és nem kevésbé ítéljék a károknak a jogsérelmet és háborítás szenvedett egyénnek való megtérítésére. És az említett esetek bármelyikében találjon hitelt és álljon helyt a sértett vagy sérelmet szenvedő és parasztjának, zsellérének vagy munkásának esküje, két, a köztudomás alapján bizonyító tanuval. Ezekben az összes esetekben a védő és kapitány úrnak teljes, tiszta és szabad joga legyen a nyomozásra, vizsgálásra, kutatásra és eljárásra az ilyen előkelő betolakodók, bitorlók, erőszakoskodók és jogsértők ellen, és büntetésre és ítélethozatalra is, amint mondatott, kereseti eljárással s anélkül, ahogyan a kapitány úrnak tetszik és jónak látja.

Az olyan ingatlan vagyontárgyat vásárló vagy szerző előkelő büntetése, akinek társtulajdonosa néphez tartozó egyén volt

Rubrica VII.

Ugyancsak jónak látták s elfogadták, a védő és kapitány úr határozatának azt a fejezetét, amelynek ez a rubricája: "Hogy az előkelők közül senki ne vásárolja vagy egyéb címen ne szerezze meg más egyén ingatlan jószágának részét, a társtulajdonos híre nélkül" és így kezdődik: "Elrendelték és elhatározták, hogy az előkelők közül senki .... stb." A podeszta úr, s a kapitány úr és bármelyikük tartozzék ténylegesen és egészében megtartani, és, ha előfordulna, hogy egy előkelő e fejezet rendelkezésével ellentétben, egy a néphez tartozó egyén ellen cselekednék vagy tétetne valamit a Firenze város vagy grófság népéhez tartozó személy ingatlana vagy ingatlanrésze dolgában, akkor ezt az előkelőt a podeszta vagy kapitány úr 500 font kis forintra ítélje mindannyiszor. És kényszerítsék, hogy a mondott fejezet rendelkezése ellenére szerzett, vásárolt vagy bérelt ingatlant s annak birtoklását a néphez tartozó egyénnek adja vissza, s a szerzett jogról mondjon le a továbbiakban úgy tegyen, amint azt az idézett fejezet bővebben tartalmazza.

A néphez tartozó személy büntetése, ha előkelő részéről sérelmet s bántalmat szenved, és a szenvedett sérelmet vagy bántalmat nem jelenti fel

Rubrica VIII.

Ugyancsak elrendelték és jónak látták, hogy minden egyes esetben mindenki, akit sérelem ért, tartozzék és legyen köteles jelenteni a podeszta úrnak, ami az ő hivatalához tartozik s a védő úrnak, ami az ő tisztébe vág, ti. a halott vagy meggyilkolt ember fia vagy fiai, ha 14 évnél idő-

sebbek vagy, ha ennél fiatalabbak, akkor gyámjaik, ha gyámjaik nincsenek, akkor fivéreik, és ha fivéreik nincsenek, akkor közeli rokonaik; Firenze városában a bűncselekmény elkövetésétől számított három napon belül, ha pedig a grófság területén történt, 10 napon belül, 100 font kis forint büntetés terhe alatt, amelyet a podeszta vagy kapitány úr fog az ellenkezően cselekvőtől behajtani. És, ha a megsebesített vagy személyében sértett egyén életben van, legyen köteles a rajta esett sérelmet a podeszta úrnak jelenteni három napon belül, ha a sértés vagy sebesülés Firenze város területén, külvárosaiban vagy külterületein történt, ha pedig a grófságban, 10 napon belül, 50 font kis forint bírság terhe alatt, amelyet a podeszta úr fog rajta megvenni, mindannyiszor. Azok pedig, akiknek birtoka, háza, földje, munkásai vagy zsellérei, vagy parasztjai ellen esett a sérelem, az erőszakosságot vagy háborítást tartozzanak a védő úrnak jelenteni a sérelem, erőszakosság vagy háborítás megtörténte vagy elkövetése után 15 napon belül, 50 font kis forint terhe alatt amelyet a kapitány úr fog tőlük behajtani. És nem kevésbé minden egyes felsorolt bűntettet tartozzék a mondott podeszta és védő úr belátása szerint kinyomozni, megvizsgálni és megtorolni, amint előbb említtetett.

Az elítélt előkelő ne léphessen fel accaptus igénnyel

Rubrica IX.

Ugyancsak jónak látták s eldöntötték, hogy Firenze város vagy grófság előkelői közül senki, akit elítéltek vagy el fognak ítélni, a róla kimondott vagy kimondandó ítélet jogcímén ne követeljen s ne követelhessen firenzei polgártól, vagy grófságbeli embertől semmi pénzt, vagy valamilyen szolgáltatást (accaptus), sem más dolgot pénzben vagy másban elítéltetésért, vagy az elítéltetés jogcímén. Azt az előkelőt, aki másként cselekszik, a podeszta vagy kapitány úr 500 font kis forinttal büntesse; és azt, aki helyette az ilyen szolgáltatás végett jár, vagy helyette felveszi vagy követeli, vagy aki a mondott előkelőnek, vagy helyette másnak a mondott okból valamit is küld, vagy ad, száz fonttal lakoljon minden esetben és mindahányszor. És a mondott ügyekben az említettek dolgában legyen elég a közhír általi bizonyítás, és a podeszta és kapitány úr vagy akármelyikük, valahányszor elítélnek egy előkelőt, legyen köteles nyomozni és vizsgálatot tartani az elmondottak felől; és az előbb említettek ellen s azok dolgában legyenek kötelesek titkos figyelőket vagy feljelentőket tartani, s ezek fürkésszék ki, nyomozzák s jelentsék fel mindazokat, amilyen módon megfelelőnek találják, akik a mondottak vagy azok bármelyike ellen tesznek. És legyen két zsák; ezek közül az egyik a podeszta úr palotájában álljon, az új loggia alatt, a másik zsák pedig a védő úr palotájában, nyilvános és szabad helyen, s ezekbe a zsákokba mindenkinek legyen szabad olyan cédulát tenni, amely azok nevét tartalmazza, akik e jelen ordina-

mentumban foglaltak vagy azok bármelyike ellen cselekedtek. És a podeszta és védő úrnak és bármelyiküknek legyen joga, hogy az ilyesmit adó vagy elfogadó, vagy adató vagy elfogadtató előkelők ellen a mondottakat nyomozza, vizsgálja s ez ellentétesen eljárókat megbüntesse, amint mondatott. És ha más cédulákat tennének a zsákokba egyéb ügyekről, akkor tekintsék azokat semmiseknek.

Az idegen eredetűeknek ne engedjék meg az ügyvédeskedést

Rubrica X.

Ugyancsak elrendelték és elhatározták avégett, hogy a podeszta és kapitány úrak szabadabban és gyanusítás, fennakadás vagy romlásuk nélkül végezhessék feladatukat, és Firenze város egyes céheibe ne keveredhessenek idegen származású vagy rosszhiszemű emberek, hogy minden egyes személyt, aki jó hírét elveszítette vagy üzleti csalás miatt (baratterie) nyilvános becstelenség hírében áll, vagy ilyen csalást visz véghez, követ vagy követett el, tartsanak távol s üzennek messzire a podeszta és kapitány urak és Firenze közösségének más tisztségviselőinek palotáitól. Mivel az idegen születésűek s azok, akik nem Firenze városból, területről vagy grófságból származnak, gyakran követnek el és szoktak elkövetni csalásokat és visszaéléseket, és Firenze közösségének tisztviselőit is megrontják, amint ezt tapasztalásból már megtanultuk; s ez mind a Firenze közössége népéhez tartozóknak, a kézműveseknek kárára és romlására, a firenzei közösség kormányának, Firenze városa ama céhei derék és becsületes tagjainak csúfságára, gyalázatára és átkára válik, amely céhek tagjainak vallják magukat ezek az idegenek, azért jónak látták és eldöntötték, hogy senki, aki idegen, vagy nem Firenze városból, vagy grófságból származik, ügyvédi gyakorlatot Firenze városában ne folytathasson, semilyen címen vagy okból, sem megbizatást maga vagy más személy közbejöttével ne vállalhasson, semmiféle perben vagy ügyben tanácsot ne adjon, szolgálatot ne teljesítsen, sem védelmet, sem tisztséget ne nyújtson vagy el ne lásson, Firenze közösségének egyik tisztviselője előtt sem, bármilyen peres ügyben vagy keresetben. A podeszta, a kapitány úr és bármelyikük, azok bírái és tisztjei és Firenze közösségének egyéb tisztviselői ne tűrjék, hogy előttük ilyen idegenek ügyvédet bízzanak meg, vagy keresetet támasszanak. S ha meg is történt, ne legyen érvényes; és Firenze közössége vagy népe statutumainak azon összes, fejezetei legyenek semmisek és hatálytalanok, amelyek ezzel az ordinamentummal ellenkeznek vagy valamilyen módon bármely részükben ellentétesek. Épségben maradván és fenntartván mégis, hogy ez az ordinamentum egyik pontjában se okozzon sérelmet annak vagy azoknak a jegyzőknek esetében, s annak vagy azoknak a jegyzőknek ellenében, akinek

vagy akiknek eddig a közösség határozatai eldöntötték és megengedték, hogy Firenze városban vagy grófságban jegyzői hivatást, mesterséget és egyebet folytassanak és üzzenek, ama határozatok tartalma és mikéntje szerint; és a mondottakat ne értelmezzék úgy, hogy az a mondott jegyzőknek adott engedély és végzés ártalmára volna bármely részében.

Azok, akiket Firenze közössége ellen elkövetett árulás miatt fognak elítélni, ezután a közösségtől semmiféle tisztséget ne kaphassanak

Rubrica XI.

Ugyancsak (elhatározták), hogy bárki, akit ezután bármiféle olyan árulás miatt fognak elítélni, amelyet Firenze közössége ellen Firenze közösségének valamelyik tisztségében, vagy valamelyik vár vagy erődítmény őrzése alkalmával követ el, vagy cselekszik, a továbbiakban ne kaphasson s ne kapjon a közösségtől vagy Firenze közösségének érdekében semmiféle olyan hűbért vagy hivatalt, amely hűbér vagy hivatal után valamilyen tiszteletdíjat, hasznot vagy jutalmat húzhatna vagy nyerhetne.

Azoknak az előkelőknek büntetését, akiket a néphez tartozóknak okozott sérelemért fognak elítélni vagy törvényen kívül helyezni, ne érvénytelenítsék

Rubrica XII.

Ugyancsak azért, hogy azok a bűnösök, akikről előbb történt említés, eredményesen kellő büntetéssel lakoljanak, jónak látták és elrendelték, hogy senki olyan előkelőt, akit az előbb említett ordinamentumokban, vagy azok bármelyikében foglalt okok miatt ítélnek el vagy helyeznek törvényen kívül, ne lehessen vagy kelljen Firenze közösségének ítélete vagy büntetése alól kivenni, vagy mentesíteni békés megegyezés címén sem más okból, hűbér vagy kiváltság alapján, jog vagy ok ürügyén, ha a reá kiszabott bírságot vagy bírságokat teljesen meg nem fizeti; és békés megegyezés, kiváltság vagy hűbér címén vagy okából, vagy más megfontolás, jog vagy ok folytán a róla hozott ítéletet vagy ítéleteket ne lehessen halogatni, késleltetni, vagy gátolni abban a tekintetben, hogy a törvényen kívül helyezett vagy elítélt személyén vagy javaiban végrehajtsák. Az is kifejezetten hozzátétetvén, hogy, ha egy előkelőt fejvesztésre ítélnek, egy, a néphez tartozó ember személye ellen elkövetett olyan bűntett miatt, amelynek következtében a mondott ordinamentumok szerint fejét kell venni, sem pénzösszeggel sem más módon ne lehessen megváltani azt.

Az elítéltek és törvényen kívül helyezettek büntetését ne érvénytelenítsék, csak meghatározott módon

Rubrica XIII.

Ugyancsak jónak látták és meghagyták, hogy Firenze közösségének ítéleteitől vagy büntetéseitől sem személyében sem vagyonában ne menekülhessen meg, s ne mentesülhessen egyik elítélt vagy törvényen kívül helyezett sem, semmiféle kiváltság vagy hűbér jogcímén vagy okából, vagy valami más ok vagy megfontolás alapján, csak azokban az esetekben, amelyeket részletesen és név szerint kifejt Firenze közössége constitutumának az a fejezete, amelynek Rubricaja: "A törvényen kívül helyezettek visszafogadása", kezdete pedig: "Bárki... stb.", továbbá azokban az esetekben, amelyeket a védő úr határozatának az a fejezete fejt ki és részletez, melynek Rubricája: "A törvényen kívül helyezettek visszafogadása". Az összes többi esetben pedig, amelyeket a mondott fejezetek név szerint és részletezve nem tartalmaznak, a podeszta és kapitány úrnak, s azok bírái és tisztjei semmi kérést el ne fogadjanak, helyt ne adjanak, elítéltet vagy törvényen kívül helyezettet a büntetéstől való ítélettől ne mentesíttessenek, s ne engedjék azt meg, csak a mondott fejezetekben részletesen kifejezett esetekben, 500 font kis forint büntetés terhelvén mindannyiszor azt, aki ez ellen cselekszik. Ebben a büntetésben kell elmarasztalni mindenkit, aki ilyen kéréseket foganatosít. Fenntartva és kimondva mégis, hogy azon összes egyéneket, akikkel kapcsolatban eddig Firenze közössége oblatiot eszközölt, s a börtönből elengedett, s azokat is, akikkel kapcsolatban a közösség oblatiot fog eszközölni, s oblatio útján fog a börtönből elengedni, szabadon és büntetlenül lehessen mentesíteni és kivenni a büntetések és ítéletek alól, amelyek miatt velük kapcsolatos oblatio történt és kiszabadultak, amint említtetett. Az eddigiekhez azt is hozzátéve és kifejezetten meghagyva, hogy Firenze város, vagy grófság olyan előkelőjével kapcsolatban, akit a továbbiakban Firenze közössége valamelyik néphez tartozó egyén személye vagy javai ellen elkövetett, vagy véghezvitt sértés vagy bűncselekmény miatt ítél el vagy helyez törvényen kívül, semmi módon ne lehessen vagy ne kelljen oblatiot eszközölni vagy a közösség tömlöcéből elengedni, valamelyik határozat megújításának jótéteményéből vagy kegyéből.

Az előkelők ne járulhassanak a kapitány úr tanácsa elé

Rubrica XIV.

Ugyancsak elrendelték és meghagyták, hogy Firenze város előkelői közül senki se legyen jogosult vagy köteles bármi okból is a kapitány úr

tanácsa elé járulni vagy menni, a kapitány úr vagy a céhelöljáró urak hivatalának engedelme vagy meghagyása nélkül; 25 font kis forint terhe alatt mindenkire nézve mindannyiszor, amit a kapitány úr fog az előkelőktől behajtani Firenze közösségének javára.

A podeszta és kapitány bíráskodása a sértő szavakat mondó előkelők felett

Rubrica XV.

Ugyancsak (elrendelték), hogy, ha Firenze városából vagy grófságából való előkelő a podeszta, kapitány, céhelöljáró vagy vexillifer iustitiae urakra nézve megvetést és tiszteletlenséget eláruló szavakat merészel és bátorkodik mondani vagy szólni, azok és bármelyikük jelenlétében vagy színe előtt, s ezek a szavak az említettek, közül néhány vagy bármelyikük hatóságának vagy hivatalának gyalázatára és becsmérlésére válni látszanak, akkor a podeszta úr és a kapitány úr ezt az előkelőt a határokon túlra küldhesse a Firenze városon és grófságon kívül tarthassa, ott és akkor, ahol jónak látja, belátása és szándéka szerint ítélhesse el és büntettesse, tekintetbe véve a személy, a szavak s a gőg milyenségét. Ugyanezt tehessék akárkivel, aki a podeszta úr, a kapitány úr vagy a céhelöljáró és vexillifer iustitiae urak által tartott bármely tanácskozáson sértő és csúf szavakat mond az emlitett tanácskozásokon vagy azok bármelyikén részt vevő akármelyik személyre.

Előkelő ne szerezhessen jogot jótállás alkalmával népéhez tartozó egyén ingatlanában, csak bizonyos ünnepélyesség betartásával

Rubrica XVI.

Ugyancsak elrendelték s meghagyták azért, hogy az előkelők ne ragadják el s bitorolják a néphez tartozók ingatlan javait, hogy, ha Firenze város vagy grófságbéli előkelő Firenze város vagy grófság népéhez tartozó egyénért kötelezettséget vállal vagy fog vállalni Firenze közösségével, valamelyik közülettel vagy akár egyes személyekkel szemben, jótállás, ígéret (promissio) vagy bármilyen más kötelezettség címén, és az ilyen előkelőnek fizetnie kell, s fizet a mondott közösség, közület vagy egyes személy részére bizonyos pénzösszeget a néphez tartozó emberért, akiért jót állt, vagy más módon kötelezettséget vállalt, az ilyen előkelő semmiféle jog vagy eljárás címén, amit vagy amelyet az ilyen néphez tartozó emberrel vagy javaival szemben az említett fizetés okából támasztott, sem maga sem más révén, sem a saját, sem Firenze közössége

vagy a város valamelyik vezetőjének vagy bírájának, vagy tisztségviselőjének hatáskörében ne kaphasson s ne nyerhessen semmi birtoklást vagy birtokot néppől való személy ingatlan jószágában s jószága felett, csak az alább írt rend és mód megtartásával ti.: Miután az előkelő a néphez tartozóért fizetést teljesített, a fizetés napjától számított 10 napon belül legyen köteles bejelenteni, tudtára adni, adatni és bejelentetni személyesen közokirat közbejöttével, hogy kifizette érte a teljes pénzösszeget, s amaz tartozik neki kiegyenlíteni a pénzt, amelyet érte kifizettek, valamint a törvényes, szükséges és helyénvaló költségeket, amelyek a fizetés teljesítése alkalmával felmerültek. Ha a mondott néphez tartozó egyén vagy helyette más az említett pénzösszeget, amelyet érte fizettek, a törvényes és szükséges kiadásokkal együtt, az említett előkelőnek vagy másnak, aki helyette átveszi, megfizeti vagy megfizetteti, vagy valamelyik kereskedőnél a törvénynek megfelelően leteszi vagy letéteti a tudtára adás napjától számított 10 napon belül, akkor a mondott előkelő tartozzék és legyen köteles az ilyen néphez tartozó embernek vagy aki helyette átveszi, maga vagy más valaki révén átadni valamennyi oklevelet, jogot és eljárást, amit neki e néphez tartozó egyén vagy javai ellen, vagy javaiban volt, és azokat ünnepélyesen lezárni, mindazzal kapcsolatban, amit csak a mondott néphez tartozóval szemben és javai felől követelhetett vagy igényelhetett, a jótállás, jog és eljárás címén.

És a mondott előkelőnek, ha nem elégítik ki, amint említtetett 10 napon belül, legyen joga, szabadsága büntetlenül és szabadon érvényesíteni minden jogát az említett néphez tartozó személynek javaiban s javai felett, Firenze közössége és népe jogának és statutumainak miként szerint. És, ha ez az előkelő történetesen e tíz nap után a néphez tartozó vagyonában vagy vagyona felett bármilyen birtokot, vagy birtoklást szerezne, nyerne vagy azokat a javakat akárkitől az említett jogon megtenné, legyen köteles ezeket a javakat, birtokot vagy birtoklást és ama vagyon feletti jogokat szabadon és akadály nélkül a néphez tartozó embernek, rokonainak vagy társainak átadni, ha az említett tíz nap utolsójától számítandó egy hónapon belül maradéktalanul megfizetik azt a pénzt, amelyet az előkelő a néphez tartozóért kifizettetett, a törvényes költségekkel együtt, ahogyan megmondatott, vagy akár letétbe helyezik, vagy letétbe helyeztetik a mondott előkelőnek az említett pénz és költségek fejében járó kielégítés végett, erre alkalmas kereskedőnél.

És ha az előkelők közül valaki az előbb mondottak vagy azok bármelyike ellen tesz vagy tétet, a podeszta úr vagy kapitány úr 500 font kis forintra ítélje és büntesse minden alkalommal. És az ilyen előkelőt a podeszta vagy kapitány úr kötelezze és eredményesen kényszerítse, hogy az említett jogokat és a mondott vagyon birtokát és birtoklását a néphez tartozó félnek vagy annak, aki helyette átveszi, adja vissza, engedje át és származtassa vissza, és mondjon le minden olyan jogról, amelyet a néphez tartozó fél javaiban szerzett, amint megmondatott, a jelzett bírság terhe alatt, amelyet a podeszta vagy kapitány úr fog az ilyen előkelőn behajtani.

Néphez tartozó személy ingatlan javait a közösségtől előkelő ember ne vehesse meg

Rubrica XVII.

Elrendelték és meghagyták azt is, hogy Firenze város vagy grófság egyik előkelője se legyen sem jogosult, sem köteles arra, hogy néphez tartozó ember ingatlanát vagy valamilyen jogot abban Firenze közösségétől megvegyen, megvetessen vagy más módon megszerezzen, vagy megszereztessen, ama néphez tartozó embernek Firenze város valamelyik hatósága által történt vagy leendő elítélése alkalmából, hanem csak az előző ordinamentumban foglalt forma szerint. Épségben maradnak mégis az alkotmánynak ama fejezetei, amelyek megengedik, és lehetővé teszik, az elítélt személy üzlettársainak az elítélt fél részének megváltását.

Firenze város és grófság előkelőinek elégtétel adása

Rubrica XVIII.

Ugyancsak, ama számos csalárdság elkerülésére, amelyet Firenze város és grófság nagyon sok előkelője és nemese mindennaposan művel azokkal az elégtételekkel és biztositékokkal kapcsolatban, amelyeket Firenze közössége határozatai "Firenze város előkelőinek biztosíték adása" rubrica alatti, és "Hogy különösen az előkelők féktelen... stb." kezdetű fejezetének értelmében s alapján tartoznak adni, meghagyták és elrendelték, hogy minden a határozat fenti fejezetében felsorolt házból és hajlékból való törvényes vagy természetes (akár csak természetes eredetű, akár általánosan "bastardus"-nak nevezett) születésű 15 és 70 év közötti életkorban levő ember legyen köteles, s a podeszta úr ténylegesen kényszerítse, hogy tegyen ígéretet, adjon biztosítékot, s megfelelő és alkalmas kezesekkel tegyen eleget Firenze közösségének vagy a közösség egyik tisztségviselőjének, a mondott fejezetben foglalt mennyiségben minden ott feltüntetett dologgal kapcsolatban, a fejezet tartalma és miként je szerint. Nem jelent kivételt az sem, ha ezek a nevezett házakból vagy hajlékokból való személyek, vagy akármelyikük kézműves mesterséget vagy kereskedést folytat, vagy folytatott. Kifejezetten elrendelve azonban, hogy ha akadna az említett házak és hajlékok közül olyan, amelyből valamennyi személy a legutóbb eltelt öt esztendőn belül, és az öt év tartama alatt bármilyen módon, akármi ügyben kimentette magát, mentesített, szabad és mentes volt az ilyenfajta elégtételadástól és biztosítéknyújtástól, továbbá ha a mondott időn belül nem kényszerítették őket elégtételre, a vonatkozó fejezet szerint, vagy az említett elégtétel és biztosíték nélkül voltak és maradtak az öt év alatt, akkor ilyen hajlékból és házból valók mindnyájan s bármelyikük a szóban levő elégtétel és biztosíték nyújtására

és teljesítésére a következőkben kötelezve ne legyenek, sem a mondott közösség sem annak valamely tisztségviselője semmi módon arra ne kényszerítse, s ne kelljen kényszerítenie, akkor sem, ha az a ház vagy hajlék a közösség constitutumának mondott fejezetében fel van tüntetve. Ezen felül az ebből a házból és hajlékból valók mindnyájan és egyenként minden tekintetben és szempontból néphez tartozóknak tekintendők, tartandók, s úgy kezelendők. Semmi módon vagy okból ne tekintsék s tartsák őket előkelőknek, s ne kezeljék őket úgy. A kapitány úr határozmányának "Kiket kell nemesnek és előkelőnek mondani s annak tekinteni" rubrica alatti és "Ugyancsak, hogy a hatalmasok..." című fejezete vagy akármelyik más, ellenkező tartalmú rendelet vagy határozat alapján, ha az az idő szerinti céhelöljáró urak tisztükben úgy látnák, hogy amaz említett hajlékokból és házakból való emberek, akik amint előbb megmondatott, kötelesek elégtételt és biztosítékot adni, szegénységük miatt képtelenek és meg nem felelőek volnának a mondott fejezetben foglalt mennyiség szerint való biztosítékadásra és elégtételnyújtásra, akkor az elöljáró urak szabadon eldönthessék, meghatározhassák és megszabhassák, azt a mennyiséget és mértéket, amely szerint azok, akiket az elöljáró urak amint mondatott, képtelennek és helytállni nem tudónak látnak, kötelesek legyenek és tartozzanak a mondott közösségnek elégtételt adni és biztosítékot nyújtani. Az elöljáró uraknak legyen szabad azoknak a kötelezettségvállalásoknak a dolgában is dönteni és határozatot hozni, amelyekre azok kötelesek, akik az említett ígéreteket, elégtételeket és biztosítékokat nyújtották, amint ezt az elöljáró urak helyesnek fogják tartani. Amit pedig a céhelöljáró urak ezekről a dolgokról, amelyeket, mint említtetett rájuk bíztak, határoznak, végeznek és döntenek, mindaz hatályos és érvényes legyen és ténylegesen tartsák meg; nem képezvén akadályt Firenze közössége vagy a kapitány úr constitutumának egyik fejezete sem, sem pedig az előbb mondottakkal vagy azok bármelyikével akármiben is vagy bármi módon ellenkező vagy ellentétes más rendelkezés. Épségben maradván, hogy ami a mondott hajlékokból és házakból való egyénekről szól, amelyek elégtételt adni nem kötelesek, ahogyan mondatott, annak helye ne legyen olyan emberekkel vagy személyekkel szemben, akik és amelyek az említett öt esztendőn belül Firenze közössége ellen lázadtak vagy lázadnak.

Azokról, akik monostorok, egyházak vagy ispotályok javait vagy birtokait elfoglalják

Rubrica XIX.

Ugyancsak, mivel az egyházakkal és az egyházat illető birtokokkal kapcsolatban sok botrányos dolog történik és történt a múltban, s ezek közül főleg az előkelők miatt támadhat nézeteltérés viszálya, ezért előrelátó intézkedéssel elhatározták és meghagyták, hogy, ha valaki, különösen az

előkelők közül monostorokhoz, egyházhoz vagy ispotályhoz tartozó birtokot, jószágot vagy akár vagyontárgyat igazságtalanul elfoglal vagy birtokban tart, anélkül, hogy az őt megilletné, főként ha peres eljárás van folyamatban, a mondott egyházak, monostorok vagy ispotályok miatt olyan egyházi személyek közt, akik azt állítják, hogy az egyházhoz, monostorhoz vagy ispotályhoz joguk van, vagy a mondott egyház javairól egyezséget kötöttek vagy fogadtak el annak sérelmére, akkor a kapitány úrnak legyen teljes joga és felhatalmazása arra, hogy nyomozást indítson és eljárjon ezeknek a javaknak vagy vagyontárgyaknak az elfoglalói, vagy bitorlói ellen, s ezeket a foglalókat vagy bitorlókat az ilyen javaknak vagy vagyontárgyaknak a mondott egyházak vagy egyházak birtokosai javára történő visszaszolgáltatásra kötelezze feltéve, ha azok, akiknek birtokában az említett egyházat találják, ezeket a püspök akaratából birtokolják vagy tartják birtokukban. Bármelyik ilyen vagyon – vagy jószágfoglalót vagy bitorlót meg is büntethesse, ha meghagyására azt vagy azokat az említett birtokosnak nem adja vissza; az ilyesmiről készült okleveleket is érvényteleníthesse és visszavonhassa, amint az igazsághoz képest helyesnek fogja látni.

Azok büntetése, akik a podeszta, a kapitány, az elöljárók s a vexillifer iustitiae választásáról tárgyalnak vagy kérelmet terjesztenek elő

Rubrica XX.

Ugyancsak jónak látták és eldöntötték, hogy se valamelyik céh, se a céh consulai vagy vezetői sem mások, akármilyen állapotúak legyenek is, a továbbiakban ne merjenek s ne bátorkodjanak egyik helyen se összejönni vagy összegyülekezni abból a célból, hogy Firenze városa podesztájának vagy kapitányának, vagy az elöljáróknak, vagy a vexillifer iustitiaenek a kinevezéséről, megválasztásáról s megválasztatásáról tanácskozzanak, határozzanak s intézkedjenek, vagy kérelmet nyújtsanak, vagy nyújthassanak be egy vagy több személy érdekében, ilyen címen. Azok pedig, akiket az előbb mondott vezetőknek és tisztségviselőknek a kellő mód és rend szerint való megválasztására kiszemeltek és meghívtak, azon a napon és helyen, ahol és amikor az ilyen választások vagy azok bármelyikének lebonyolítása végett összejöttek, kellő gondossággal és ünnepélyes megfontolással végezzenek és döntsenek a választásnak a közösség javára való és üdvös véghezviteléről és megtartásáról, a kapitány úr vagy a közösség statutumának, vagy a határozatok erről kiadandó ünnepélyes megújításának mikéntje szerint. Ha pedig valaki másként vagy az előbb mondott forma ellenére, az előbb említett dolgokról, vagy azok bármelyikéről tanácskozást vagy intézkedést folytat, vagy tesz, kérelmet terjeszt vagy terjesztet be, száz font kis forintra ítélje a podeszta vagy a

kapitány úr, mindannyiszor Firenze közösségének javára, ahányszor ez ellen cselekszik; és a választók minden ilyen választásnál legyenek kötelesek esküt tenni Isten szent evangéliumaira, hogy Firenze közösségének érdekében jó és hasznos választást tartanak, harag, kedvezés, megvesztegetés, közbenjárás és minden más emberi elfogultság kizárásával.

Azokkal a perekkel és ítéletekkel szemben, amelyeket és amikor az előbb mondott ordinamentumok alapján folytatnak le és hoznak, ne lehessen fellebbezéssel és semmisségi panasszal (de nullitate) élni

Rubrica XXI.

Ugyancsak azért, hogy a mondott bűncselekmények, vagy azok bármelyikének esetében a nyomozás, vizsgálat, eljárás, határozathozatal, ítélkezés és büntetés során ne lehessen a kivételezés vagy halasztgatás semmiféle akadályát közbevetni, elrendelték, hogy ha a podeszta vagy kapitány úr valamilyen eljárást, vizsgálatot, rendelkezést vagy ítéletet hoz a mondottak vagy azok bármelyike ellen tevő vagy tétető előbb említett személyek valamelyike ellen, vagy azzal kapcsolatban, akkor a nyomozás, eljárás, ítélet vagy határozat, büntetés vagy elítélés ellen fellebbezni, semmisségi panaszt emelni, vagy más módon ellentmondani nem lehet, hanem az ilyen eljárás, nyomozás, meghagyás vagy ítélet hatályos, érvényes és teljes jogerejű legyen. Nem képez akadályt, ha az előbb említettekben vagy bármelyikükben nem tartották be a jog vagy a statutumok által előírt ünnepélyes alakiságot, hanem a mondottakat hajtsák végre és a podeszta vagy kapitány úrnak, vagy valamelyik tisztségviselőjüknek ne kelljen, vagy ne legyen szabad ezekkel kapcsolatban semmi rendeletet kiadni. Ha megtennék, érvénytelen legyen, s ne akadályozhassa ezt a közösség vagy a kapitány úr statutumának olyan fejezete, amely szerint a mondott tisztviselők vagy azok bármelyike bizonyos egyének kérelmére peres ügyekkel kapcsolatban rendeletet hozni köteles.

Az igazságszolgáltatás ordinamentumainak általános zárórésze és megtartásuk

Rubrica XXII.

Elrendelték és meghagyták azt is, hogy minden egyes előbb említett ordinamentumot és határozatot meg kell tartani, és azok erősebbek legyenek és erősebbeknek kell lenniök minden más olyan rendelkezésnél, statutumnál, törvénymegújításnál vagy intézkedésnél, amelyet Firenze közössége, Firenze közösségének vagy népének tanácskozásai eddig hoz-

tak vagy ezután fognak hozni; és ne lehessen semmi módon, okból vagy alapon eltörölni, megszüntetni, hatálytalanítani, elodázni vagy csorbítani; és a céhek elöljárói vagy a vexillifer iustitiae ne tarthassanak se nyilvános se titkos tanácskozást, s ne fontolhassák, hogy jó volna tanácsot tartani az említett ordinamentumok vagy azok bármelyikének eltörléséről, elodázásáról, felfüggesztéséről vagy megnyírbálásáról. A podeszta vagy kapitány úrnak, vagy bármelyiküknek ne lehessen és ne kelljen olyan tanácskozást tartani, amelynek következtében a mondott ordinamentumokat vagy bármelyiküket eltörölnék, felfüggesztenék, módosítanák, elodáznák vagy megnyírbálnák. És, ha ez említett urak vagy bármelyikük ez ellen vét, veszítsen el tiszteletdíjából 1000 font kis forintot; ezt a kamarások, akik az idő szerint lesznek, kötelesek a mondott tiszteletdíjból levonni, és semmi módon ne fizessék ki; és nem kevésbé az ez ellen cselekvő podesztát vagy kapitányt hivatalától, ha ez ellen tennének, s bármelyik tanácsost, aki ez ellen szónokol, 500 font kis forinttal büntessék. Bárki más, aki ez ellen vét, 300 font kis forint bírsággal bűnhődjék; és ettől fogva, miként ezelőtt is, tekintsék őket ítélettel sújtottaknak, és ezen felül legyenek becstelenek is. És Firenze közössége és a védő úr constitutumának minden olyan fejezete, s minden más eddigi vagy ezután leendő határozat és rendelkezés, amely ellentétes lenne az előbb elmondottakkal, érvénytelen legyen annyiban, amennyiben az említetteket akadályozza s azokkal ellenkezik. Épségben maradván, hogy a közösség s a kapitány úr constitutumának a mondottakról vagy azok bármelyikéről szóló fejezetei, annyiban, amennyiben az emlitett intézkedésekkel és rendelkezésekkel nem ellentétesek, legyenek továbbra is csorbítatlanul érvényben. ...

G. Salvemini, Magnati e popolani in Firenze vel 1280 al 1295. Firenze, 1899 Appendice 384-432. p.

108. A firenzei signoria ítéleteiből

Ítélet Andrea Strozzi ellen, akit azzal vádoltak, hogy zavargást idézett elő Firenzében; 1343. november 3-án

Mi János stb. az alább írt marasztaló ítéletet stb. hozzuk a firenzei, Ughi Szűz Mária kerületbeli (populi) András fia Strozzi András úr ellen, aki ellen a mi és az én kúriám tisztje által tartott vizsgálat útján és módján, valamint az e részben nekünk engedett hatóság folytán eljártunk amiatt, arról és a tekintetben, hogy a mi tudomásunkra és az én kúriám tudomására jutott hallomás folytán, a közhír és a panaszos bejelentés közege útján, mégpedig nem rosszakaratú, hanem hitelt érdemlő és gyanun

fölül álló személyektől, hogy nevezett András úr, ördögi szellemtől ösztökélve és vakmerő merészségtől indíttatva, szándékosan (dolose), tudatosan és megfontoltan (apensate) embereket és fegyvereseket gyűjtött össze a nevezett vizsgálat [iratában] foglalt helyen és időben. Firenze városa békés állapota megzavarásának és felforgatásának szándékával, elhatározásával és céljával. Emelt fővel és kibontott zászlókkal, a nevezett gyülekezettel és fegyveres emberekkel tömegesen, támadólag és lármásan, nagy hangon kiabálván: "fegyverre, fegyverre", a népnek, a céhelöljáró uraknak és az Igazságosság Zászlótartójának – a vizsgálat [iratában] foglalt és meghatározott – palotájához vonult. A nevezett palotánál küzdelmet és harcot kezdett, nyílvesszőket (quadrellos) és köveket hajítván, nevezett városnak, Firenze közösségének és népének, valamint a podeszta és a céhelöljáró uraknak tisztessége és állapota ellen; s e cselekményei miatt az emberek összeszaladtak, zavargás és botrány támadt. Nem a nevezett András úron múlt, hogy a város állapotát felforgassák és megzavarják, amint kis híján meg is zavarták, Firenze város statutumainak, ordinamentumainak és rendelkezéseinek hangzata ellenére. És nekünk meg a mi kúriánknak nyilván tudomása van róla, hogy minden és mindenegyes előbb mondott dolog igaz és igaz volt, nevezett András úr makacssága folytán, akit megidéztettünk és aki ellen vizsgálatot tartottunk.

(Következik a Strozzi ellen hozott halálos ítélet.)

Halálos ítélet a sienai Tolomei család egyes tagjai ellen, akiket sok más kézművessel együtt azzal vádoltak, hogy zavargást szítottak Sienában, 1347 januárjában

Az Úr nevében amen. Ez a marasztaló ítélet, amelyet kiadott, meghozott és ítéletileg kihírdetett a nagyságos és hatalmas lovag, Montone-i Fortebracchi Guido úr, Firenze város közösségének és népének, valamint grófságának és kerületének tisztelendő podesztája az alább írt emberek ellen stb., az Úrnak 1346. évében, a 15. indictióban, VI. Kelemen pápa idejében, az alább írt hónapban és napon.

Mi Guido lovag és előbb mondott podeszta, bírói széket ülvén a törvény megszokott asztalánál, régi rezidenciánk palotájának termében, a nevezett város embereinek általános és különös tanácsában, harangszóra stb. ezt a marasztalást stb. adjuk ki stb., az alább írt emberek ellen stb., és ezen a módon, nevezetesen: a sienai Tolomei (de Talomneis) Jacopo úr fia Spinelloccio, Jacopo Mactagufo úr fia Pietro, Jacopo úr fia Blasio, a citenói Sanbuca-i Francesco, Spinelloccio famulus, Chierobino, Bandino Gabrielli, Szent Kristóf kerületbeli szabó, Pascuto ser Sani, Ovile Szent Péter kerületbeli, Andrea fia Paolo, Szent István kerületbeli, Andrea kártoló, Gecco Pucci csizmadia, Francesco Monne Nonne, Giovannuccio Corbellettario, Martino fia Toma, Szent Iustus kerületbeli csizmadia,

Ceccho, Mansio kerületbeli csizmadia, Cambio kártoló, Ceccho, Tolomei Spinelloccio szolgája, Guido Mei, akit Guido del Fecciosonak hívnak, Francesco Magistri Vannis, Opinoból, Francesco Vannini lakatos (clavarium), Niccolo Gori hüvelykészítő (guainarium), Bandino Calvelli szabó Arezzóból, Francesco Cheli Baroccio gyapjúkereskedő (lanarium), Lodovico Cuccini avagy Katalin asszonyé (szolgája?), Ser Teccho ácsmester (magistrum lingnaminis), Francesco Guccini, Mansio kerületbeli csizmadia, Lippo, Angela asszony kártolója, Mansio kerületbeli lakos, Jacopo Narducci csizmadia, Piero Lippi, Barda asszony (szolgája), akit Rosselónak neveznek, a Szent Márton kerületből, Giovanni Ser Dote, ugyanazon Szent Márton kerületbeli kártoló, Vanno fia Noccio, akit Capecchiónak neveznek, Szent Kristóf kerületbeli nyerges, Crano, a mondott Noccio fivére, a mondott Vanno fia, Szent Kristóf kerületbeli csizmadia, Simone Lottini volterrai kártoló, Siena város Szent Péter "donilis" kerületének lakosa, és Giovanni Ballarini tímár (coiarius), Szent István kerület, "terzerii Kamollerie" lakos és valamennyiük ellen. Ezek és valamennyiük ellen vizsgálat útján és módján eljártunk a magunk és a mi kúriánk tiszténél fogva, [minthogy] a közhír és panaszos bejelentés közegén át tudomásunkra jutott, nemkülönben .... (a szövegben a név hiányzik) Siena városa és községe hadi kapitányának feljelentéséből és jelentéséből, továbbá Firenze város céhelöljáró urainak és az Igazságosság Zászlótartójának megkeresésébőI és feljelentéséből [megtudtuk, hogy ők] ördögi, szellemtől ösztönözve, Istent szem elől tévesztve, a mondott Siena városa és népe, meg annak békés állapota kárára, gyalázatára, botránkozására, csökkentésére, megzavarására és felforgatására az alább írtakat beszélték meg, tették és követték el, ti.; hogy a mondott Spinelloccio megbeszélte és elrendezte Simone volterrai kártolóval, Giovannuccio Ballarinivel, Andrea fia Paolóval és több más Siena városbelivel és idegennel, hogy az említett Simone, Giovannuccio Paolo és mások zajgást és lármát idéznek elő az előbb mondott Siena városában. Fegyveresen végigszaladják a várost, kiáltozván és felszólítván más benne lakókat is arra, hogy fegyverkezzenek fel, és fegyveresen siessenek a város békés állapotának elpusztítására és felforgatására. És hogy maga Spinelloccio a fent nevezettekkel együtt ott lesz, és nekik – azok pedig neki – segítséggel, tanáccsal és kedvezéssel szolgálnak. Ezek: Simone, Giovannuccio és Paolo, támadó fegyverekkel, tőrökkel és más fegyverekkel felszerelve, amint a nevezett Spinelloccio meghatározta, nekik meghagyta és megbeszélték, összejöttek, és kezükben kivont tőrökkel végigszaladták a várost, különösen az Ovile kaputól Spinelloccio házáig, kiáltván és kiáltozván: "Éljen a nép, és haljanak meg a kutyák, akik kiéheztetnek minket".

És nem rajtuk múlt, hogy a város népét fel nem lázították, és hogy a városban botrány és zavargás nem keletkezett, és annak békés állapota nem zavarodott meg és nem pusztult el. És ugyanabban, mint fent [mondottuk, részt vett] Pietro, Biasio, Francesco, Chierobino, Bandino, Puscuccio és Paolo stb....

(Következik ugyanaz a vád valamennyiükkel szemben, hogy összeesküdtek) arra is, hogy leszúrják és megölik a nevezett város számos popularisát.

(A Simone Lottuccio (?) és Giovanni Ballarini elleni vád elmondja, hogy) előzetes megbeszélés után sebzésre alkalmas tőrökkel kiabáltak, és felszólítottak másokat a mondott városból akik a városban voltak, végigfutva azt különösen az Ovile kaputól a nevezett Spinelloccio házáig. Ezenkívül az említett kivont tőrökkel kezükben megölték és meggyilkolták Meo Giovanni Chezit és a nevezett városnak számos popularisát megsebezték stb.

(Következik a makacsságuk címén (távollétükben) kimondott halálos ítélet.)

Ítélet egyes népből valók ellen, akiket azzal vádoltak, hogy zavargást idéztek elő a gabona magas ára miatt; 1368 augusztus

Mi Guido stb.

Massario Bertinit, a nagyobb Szent Péter kerületből, Betto Stefanit, a dombon levő Szent Péter kerületből, Froginuno Tanit, Firenze grófságának Szent Chirco kerületéből, Berto Pucciot, a Scaragio Szent Péter kerületből, aki ellen és valamennyiük ellen eljárást folyt a nagyságos és hatalmas lovag, Sassoferrato-i Giovanni Atti úr fia: Ungaro úr, valamikor és az időben a nevezett Firenze város podesztája, a mi hivatali elődünk részéről, és Arquate-i Angelo Lippi úr, a mondott Szent Kereszt negyedben akkor és az időben a bűncselekmények bírája részéről, az ő és mindegyikük hivatalánál, hatalmánál és hatóságánál (bailia) fogva vizsgálat útján és módján arról, abban és afelől, hogy a nevezett vizsgálat (iratában) foglalt helyen és időben előadták, miszerint a közhír és a panaszos bejelentés közegén át, de nem rosszindulatú és gyanús személyektől stb. (meg tudták, hogy) a nevezett Massario, Betto, Frogino – más néven Fignus –, Piero és Berto Puccio a Scaragio Szent Péter kerületből, maga és valamennyije sok más emberrel együtt, számra ötszáznál többen, akiknek nevét a vizsgálat jelenleg jónak látta elhallgatni, amint mondják, egy bizonyos loggiához ment, ahol búzát és gabonát árulnak. Ott nagy népcsődület közepette, kiáltozván és a nép közt zajgást keltvén, az eladásra kínált gabonából sok zsákot megragadtak és a földre szórtak, folyton ezt kiáltván: "Éljen a nép". És hogy az említett dolgokkal meg nem elégedvén, a nevezett loggiában eladásra kínált gabonából bizonyos mennyiséget, húsz vékánál többet, magukhoz vettek, és azzal a gabonával, az emberek sokaságával együtt, az elöljáró urak palotájához vonultak, kiáltozván és mondván: "Éljen a nép!". A gabonát az elöljáró urak kapuja elé vitték és a földre öntötték, s ennek megtörténte után visszatértek az említett loggiához, váltig kiáltozván: "Éljen a nép!". Majd a loggiában eladásra kínált lisztből

bizonyos mennyiséget, húsz vékánál többet, magukhoz vettek, és a lisztet el ugyancsak kiáltozva az elöljáró urak palotájához mentek. A lisztet az elöljáró urak kapuja előtt a földre öntötték, és köveket hajigáltak Firenze város elöljáró urainak és podeszta urának kíséretére (familiam), Firenze város jelenlegi békés állapotának súlyos kárára és károsodására. Mindezeknek és ezek valamennyiének következtében Firenze közösségének jó és békés állapota valószínüleg megzavarodhatott volna, és meg kellett, hogy zavarodjék, és nem a nevezetteken vagy ezek valamelyikén múlt, hogy meg nem zavarodott, amint mindezek bővebben és világosabban kitünnek az említett vizsgálatból stb.

(Következik a makacs Berto Puccio elleni idézés feljegyzése, és végül az ítélet:) hogy vezessék az igazságszolgáltatás szokott helyére, a nyakán kenderből való hurokkal, és azzal a kenderkötéllel akasszák fel a bitófa oszlopra úgy és oly módon, hogy teljességgel meghaljon, és lelke váljék el a testétől stb.)

(A többieket felmentették.)

Ítélet tizenhat gyapjúfésülő ellen (stamaiuoli), akiket azzal vádoltak, hogy egymás között megegyeztek és azután megtámadták egy ügyvivőnek (fattore) a házát

(A vádlottak a vád szerint létrehoztak egy) gyűlést, sok embernek – szám szerint tizenhatnak és többnek – összegyülekezését Firenze városában, Szent Pongrác kerületében, a "via di San Pancrazio tra gli stamaglioli" nevezetű úton, mely az említett vádiratban foglaltatik stb., és hogy a gyűlésben ott voltak az említett Giovanni, Monte, Fede, Matteo és Lupo a statutumok hangzata ellenére stb. És, hogy így összegyülekezvén, sok másokkal együtt elmentek – akiknek nevét jelenleg nem ismerjük – a jogszabály ellenére a vádiratban foglalt bizonyos házhoz, melyet Lorenzo birtokolt a maga javára, abba a házba beléptek a nevezett Giovanni, Monte, Matteo, Fede Lippi és Simone, a nevezett Lorenzo és Flippo Pieri a, nagyobb Szűz Mária kerületbeli gyapjúkereskedő, és a firenzei Szent Pál kerületbeli Jacopo Bonsignor, a nevezett Filippo ügyvivőjének (factoria) akarata ellenére. Ők, Filippo és Jacopo ott álltak és tartózkodtak Lorenzo képviseletében, és őket erővel és erőszakkal kiűzték a nevezett házból azzal a szándékkal és elhatározással, hogy jogában sértik és zaklatják a házat, és hogy Lorenzot megfosztják birtokától. Mikor pedig a Filippo Pieri és a nevezett Jacopo azonnal vissza akartak menni és visszatérni a házba, ők: Giovanni, Monte, Matteo, Fede és Lippo és az összes többi nevezett vádlottak, és mások, akik velük voltak, nem engedték meg Filippónak és Jacopónak vagy bármelyiküknek hogy belépjenek a házba stb.

Eljárás Bardi Riccardo fia Tomasso ellen, amiért elterjesztette azt a hírt, hogy a gazdagabb popularisok (popolani grassi) összeesküdtek a kisebb céhek ellen, 1343. november 29.

Mi János stb.

Riccardo Bardi úr Fia Tommasót, az Arno fölötti Szűz Mária kerületből, aki ellen vizsgálat útján és módján, a mi és a mi kúriánk tisztéből eljártunk abban és afelől, hogy a vizsgálatban foglalt helyen és időben a közhír révén stb. hallomásunkra jutott, hogy a nevezett Tommaso vizsgálat alatt álló, Bartolo Lappo, Szent Felicitas kerületbeli szabó műhelyénél volt, amelyet a vizsgálat pontosan meghatároz. Mikor az említett Bartolo a műhelyben volt, meggondolatlanul, oktalanul és botorul az alábbi szavakat mondotta, hogy konkolyt hintsen és botrányt okozzon Firenze városában: "Én bizonyosan mondom neked, hogy Firenze városának gazdag popularisai le akarják tenni a most uralkodó kisebb popularisokat, és a gazdag popularisok már felkérték a város több előkelőjét azzal, hogy legyenek velük a nevezett kisebb popularisok eltiprásában és elnyomásában. "Ha a kisebb popularisok nem gondoskodnak magukról, egy nap hamarosan és bizonyosan sakk-mattot (scaccho macto)kapnak". Ezek a szavak, melyeket a nevezett Tommaso mondott, nem voltak és nem igazak önmagukban, és ezenkívül azok a szavak, amelyeket az ő és a városbeli más emberek mondottak, alkalmasak voltak arra, hogy megzavarják Firenze népe és közössége békés és nyugodt állapotát. Az előbbiekről mi tudjuk és a mi kúriánk tudja, hogy igazak, a nevezett Tommasónak a mi bíránk előtt a törvényben önként jogszerü beismerése folytán stb.

(Száz arany forint pénzbüntetésre ítélték.)

N. Rodolico, Il popolo minuto. Note di storia Fiorentina (1343-1378). Bologna, 1899. Documenti. pp. 142-152, 157-162, 166-170.

109. A flandriai városok és Franciaország

Részlet az Annales Gandenses-ből. (Szerzője, a genti ferences kolostor szerzetese 1308-ban kezdte írni művét.)

Az Úr 1302. esztendejében elkezdődött az a kíméletlen, kegyetlen és öldöklő háború, mely már hosszú idő óta érlelődött, s mindjárt kitörésekor számtalan ember borzalmas és bőséges vére ontásával indult; és e háborúban az egyik oldalon Fülöp király állott, valamennyi vazallusával,

s mindkét országa: Franciaország és Navarrabeli alattvalóival,[1] valamint Hainault grófjával[2] s mindazzal a harcias, elszánt férfiúval, akiket az említett király zsoldjába tudott fogadni, vagy meg tudott nyerni a maga számára két országán kívül, a különböző grófságokból, hercegségekből, és országokból, akár készpénzzel, akár kérő szóval; a másik oldalon pedig Guido-nak,[3] a fogságban levő grófnak a fia, továbbá a flandriai kommunák – mind a városokban, mind a szántóföldeken, mind a mezőkön települtek kommunáinak – tagjai, továbbá néhány Zeelandi nemes – viszonylag kevesen, azok ti., akiket kiűztek földjeikről, mint az a későbbiek során nyilvánvaló lesz majd – állt szemben vele. - Az úgy volt, hogy május eleje táján, miután a Brugge-i és a Gent-i városi kommunák megmozdultak, és Jakab Saint Pol grófja[4] mindkét kommunát a végpusztulással és a teljes kiírtással fenyegette meg; ekkor egy hatalmas és bátor szívű ifjú, egyházi férfiú: Jülich-i Vilmos Utrecht-i prépost, nagybátyjainak: Jánosnak és Guiodnak tanácsára Brugge-be érkezett, s nagyapja helyébe szívesen fogadták őt Brugge, Damme és Ardenburg városok; s midőn befogadta őt kebelébe a Brugge-i kommuna, felgyújtotta egy katonának: Zessele úrnak a házát; ez az úr ugyanis ellenfele volt az ő nagyapjának; majd megostromoltatta néhai nagyapja igen szép, Mala nevezetű palotáját; ez a palota valamelyest meg volt erősítve, s benne a király emberei tanyáztak. A Brugge-i kommuna népe ezt a palotát – igen nehezen és sok véres seb árán – bevette, s utolsó szálig leöldöstek ott mindenkit a Brugge-iek akit csak bent találtak. Mikor erről néhányan értesültek a Gent-i kommuna tagjai közül – kik hívei voltak a grófnak és fiának –, eljöttek Brugge-be, hogy szövetséget kössenek a Brugge-i és a Gent-i kommunák között a királyi hatalommal való szembeszállás céljából. És a Brugge-iek közül sok olyanra találtak, aki szívesen hajlott erre a szövetségre. Ám midőn a gróf említett barátai visszatértek Gentbe, a kommuna hangulatát már egészen másnak találták, mint amilyenre számítottak. Ugyanis néhány városbeli főember tanácsára – kiket "liliard"-oknak[5] neveztek (minthogy a király pajzsán sok liliomot hordozott) –, de a kommunabeli néhány olyan gazdagabb ember szavára is, kik egyrészt a király hatalmától, másrészt vagyonuk elvesztésétől rettegtek, a kommunabeliek többsége nem akart beleegyezni a szövetségbe, hanem kitartott a király pártján. S a liliardok voltak azok, akik arról is gondoskodtak, hogy a hozzájuk közvetítőket küldő

---

[1] IV. Fülöp francia király felesége Jeanne jogán I. Fülöp néven Navarra királya is volt (1274-1305).

[2] Jean Hainaut grófja.

[3] Gui de Dampierre Flandria grófja a francia király fogságába került.

[4] Jacques de Chatillon Flandria királyi kormányzója.

[5] Flamand nyelven "leliaertz"-a királypárti nemesség és felsőpolgárság egy csoportja.

Saint Pol-i Jakab enyhébb hangú választ kapjon. A grófi említett barátai mindenek láttán elhagyták városukat, s vállalták a Brugge-iekkel együtt a közös veszélyt.

Jakab pedig az idő tájt magához hivatta tanácskozásra az Auxerre-i püspököt[6] és Pierre Flotte urat,[7] ki egyként volt katona és törvénytudó, ezeket a fáradhatatlan, tapasztalt de rosszindulatú embereket, a király legfőbb tanácsadóit, s tanácsukra Franciaországból, Picardiából, Hainaultból és Flandriából Courtrai mellett hatalmas nemesi lovashadsereget gyűjtött egybe, de voltak seregében íjászok, és igen sok gyalogoskatona is (ezek számát sem az elkövetkező csata, sem az azutáni ütközetek leírásánál nem írom ki pontosan, mert pl. a flandriaiak, ezek az erőteljes, jól táplált, kitűnően felfegyverzett férfiak szinte semmibe veszik a francia gyalogosokat), s elhatározta, hogy akár furfanggal, akár a fegyverek erejével, de vadállati kegyetlenséggel fogja megbosszúlni a két kommuna tetteit. Midőn Jülich-i Vilmos ezt megtudta, s látta azt is, hogy mind Brugge-ben, mind Gentben valamennyi gazdag polgár nagyon fél a franciák hatalmától és törekvéseitől, és sem az a néhány liliard főember, aki még ott maradt a városban (ugyanis sokan elmenekültek onnan közülük), de még a két városbeli barátai sem éreznek együtt vele, hanem inkább a királyhoz húznak, óvatosan eltávozott Brugge városából, és Flandriának arra a területére húzódott vissza, melyet a Négy Officium (Quatre-Métier)[8] földjének neveznek, és itt kereste őt fel Guido nevű nagybátyja. Coninck Péter[9] pedig magához véve kb. ötszáz jól felfegyverzett gyalogost és száz íjászt a Brugge-i kommunából, Gent városa elé érkezett abban a reményben, hogy szép szóval képes lesz a Gent-i kommunát elfordítani a királytól, és sokaknak bizalmasan tudtára adta, hogy abban az esetben, ha készek lennének a Brugge-iekkel testvéri szövetségre lépni, akkor a gróf fia és unokája mindkét kommuna segítségére fog sietni. Ám – mint erről már szólottam – a liliardok és a kommunabeli gazdagok úgy a maguk pártjára vonták a köznépet, hogy már azok sem akartak a királytól elszakadni. Sőt: a liliardok a király helytartójával együtt fegyveresen kivonultak a városból, csatarendbe álltak, s harcra készülődtek, Péter azonban nem, akarván ezúttal harcba bocsátkozni, visszavonult Gent alól. Guido és Vilmos pedig hazatértek.

---

[6] Pierre de Mornai.

[7] Pecsétőr a "királyság általános titkára" címet viselte, a VIII. Bonifác és IV. Fülöp közti viszály kibontakozásában nagy szerepet játszott.

[8] Parti területrész a Schelde torkolatától délre, Axel és Hulst környékén.

[9] Coninck flamand nyelven királyt jelent - Peter Coninck a Brugge-i néppárt"(clauwertz") vezére volt, amely harcot kezdett a franciapárti városi oligarchiával (leliaertz). Mielőtt a király elhagyta volna Flandriát felkelést indított. Egyéni sorsa bebörtönzés, száműzetés, visszatérés és újbóli elmenekülés. Gui gróf és fiai felhasználták pártját egy ellenállási mozgalom szervezésére.

Alighogy visszaérkezett Péter Gentből Brugge-be, megtudta, hogy az Ardenburg-i liliardok, annak hallatára, hogy a Gent-iek nem akarnak velük egyetérteni, (letették) a kommunát, s elvetvén Vilmos felségjelvényeit, a királyi felségjelvényeket tűzték ki. Emiatt (Péter) nagy haragra lobbant, s híveivel együtt megtámadta Ardenburg városát, s bár az jól meg volt erősítve, mégis bevette, helyreállította a kommunát, leszaggatotta a királyi jelvényeket, leverte a liliardokat, sőt: jó néhányat meg is ölt közölük.

És miután Ardenburgból visszatért Brugge-be, a Brugge-i kommuna, látva azt, hogy az ő tanácsára már igen sok rosszat tett a király ellen, ugyanakkor nem tudta megnyerni magának a Gent-i kommunát, jóllehet ebben erősen bízott, Vilmos pedig már eltávozott tőlük, a kommuna tagjai haragjukban csaknem megölték Pétert. Ő azonban a kommuna kezéből óvatos ügyességgel kisiklott, ideiglenesen el is menekült mind Brugge városából, mind pedig Flandriából. Erre aztán roppant félelem és rettegés fogta el az egész várost. S midőn mind a tehetősebb, mind a szegényebb polgárok látták, hogy súlyos és igen nagy veszedelembe estek, hiszen Jakab Courtrai-ból elindult Brugge ellen seregével, tanácsot tartottak, s közmegegyezéssel kiválasztottak maguk közül néhány közvetítőt, hogy azok menjenek el Jakabhoz, s ajánlják fel neki azt, hogy a kommuna teljességgel alkalmazkodik parancsaihoz, s a király említett tanácsadóihoz, s először szorgos bírói vizsgálatot fognak tartani, de azt is felajánlották feltételként, hogy (már e vizsgálatot megelőzően) mindazok, akik tudatában vannak annak, hogy Jakab ellen és a király ellen valamit is vétettek, előre megszabott határidőn belül távoznak mind a városból, mind az országból, s távozásuk után Jakab vonuljon be a városba. Néhány napon át e felett az ajánlatt felett szorgos tárgyalások folytak, végül is létrejött a kétoldalú megegyezés, de azzal a kiegészítéssel — s ennek teljesítését Pierre Flotte meg is ígérte a közvetitőknek —, hogy ő és Jakab csak háromszáz lovassal, s barátságos szándékkal vonulnak be a városba, méghozzá fegyvertelenül. - Akkor aztán, egy szerdai napon, ti. a június első napját megelőző 17. napon (május 16.) közhírré tették Brugge városában, hogy mindazok, akiknek félnivalójuk van az említett vizsgálattól, holnap reggel 9 óra előtt hagyják el a várost. S ezt meg is tette kb. 5000 férfi, apródonként még azon a szerdai napon, majd a rákövetkező éjszakán és másnap kora reggel elhagyva a várost; Damme-ba, Ardenburgba, Oostburghba és a Zwin nevű tengeri kikötő feletti partvidékre vonultak át. Azok, akik Damme-ba érkeztek közülük, ott találták Jakab szakácsait és sok szolgálattevőjét, de rábukkantak ott arra a rengeteg borra és élelmiszerre is, amit Jakab azért küldött előre, hogy majd abból biztosíthassa a Brugge előtt álló hadserege ellátását; s a Brugge-i menekültek úgy mentek be Damme-ba, és úgy rendezkedtek be ott, mintha otthon lennének, sőt: Jakab szakácsai és szolgálattevői közül néhányat megöltek, sokukat megsebesítettek, a bort és az élelmet elrabolták és felélték.

Csütörtökön, vagyis június első napját megelőző 16. napon (május 17.), az említett Jakab és Pierre Flotte az esti ima órája táján, mit sem törőd-

ve ígéretükkel s az egyezséggel (hogy ti. csak háromszáz lovassal jönnek és fegyvertelenül), ezerhétszáz kitűnően felfegyverzett lovaskatonával, valamint az íjászok és gyalogosok igen nagy sokaságával vonult be Brugge városába, az Auxerre-i püspököt pedig hátrahagyták Courtrai-ben. Jakab pedig, szemlátomást gőgösen és sértődötten, nem tudta türtőztetni magát, hogy szúrós szavakat ne vágjon oda az eléje jövő néhány kommunabelinek, s tekintete, mellyel végigmérte őket, zord volt és kegyetlen. Ezeknek az előjeleknek nyomán azok közül néhányan, akik a kommunából a városban maradtak, bőrüket féltve – így beszélik azt, de a bekövetkezett eredmény is ezt tanusítja –, szürkületkor azt tanácsolták azoknak, akik kivonultak a városból, hogy ha meg akarják menteni saját életüket, s feleségeik, fiaik és leányaik, illetve barátaik életét a magát Brugge városát, térjenek vissza hajnalban, hogy megvívjanak a franciákkal; azok erre önként és készségesen vállalkoztak is. Midőn tehát az említett csütörtökön este a gallok, illetve a franciák megvacsoráztak, Jakab elrendezte katonáit, a lovasok és gyalogosok közül egyaránt sok őrt rendelt ki őrszolgálatra, hogy ezek az elkövetkező éjszaka folyamán hajnalig őrizzék a várost; miután pedig ezek őrszolgálatuk idejének leteltével nyugodni tértek, s helyüket más, kirendelt fegyveresek vették át, íme, a rákövetkező pénteki napon, napkelte körül azok, akik elhagyták volt a várost, magukkal hozva sok flandriait Damme-ból is, de más parasztfalvakból is, sőt, a földekről is mindenünnen, amerre csak bújkáltak az eltelt rövid idő alatt – kiket részben könyörgéssel, részben fenyegetéssel vettek rá erre – most már fegyveres kézzel tértek vissza Brugge-be, s néhány helyen betömve a védőárkot, lerombolva a sáncot, a város néhány kapuján át betörtek a városba, s szinte őrjöngve hívták ki harcra az őrségen álló franciákat. S íme, megütköznek velük, legyőzik őket, azok megfordulnak a futásra kényszerülnek; a támadók harc közben két szót kiabáltak, úgy, amint összebeszéltek egymás közt a harcba indulás előtt. Az egyik szó latinul "scutum" vagy "clipeus", a másik pedig a latin "amicus"-nak megfelelő szó volt; azért, mert a "clipeus" megfelelőjét a flamandban olyan hehezettel ejtik, amit a franciák, illetve gallok képtelenek ejteni, de így kell leírni: "scilt". Mihelyt minderről tudomást szereztek azok, akik visszamaradtak a városban, s akik közül kevéssel előbb némelyek tényleges, mások pedig csak színlelt ragaszkodással és szeretettel a franciákhoz csatlakoztak, most valamennyien szívvel-lélekkel győztes polgártársaik mellé állva, velük együtt kezdték öldösni s mészárolni a még alvó vagy már felserkent franciákat egyaránt, s beözönlő polgártársaikkal most már együtt kiáltották a két jelszót: "pajzs" és "jóbarát". Jakab és Pierre Flotte nagy rémülettel menekültek ki a városból, veszni hagyták minden felszerelésüket, hadiszerszámukat s minden holmijukat is, kivéve azokat a lovakat, melyeket saját maguk öltek meg, saját hadinépükből mintegy ezerötszáz halottat és száz foglyot vesztve. Akkora volt felettük a vész, hogy Jakab alatt összerogyott futtában a paripa, s ha fegyverhordozói sebten nem gondoskodtak volna számára egy másik lóról, ott helyben lelte volna halálát. A franciák

azt mondják, hogy őket ebben a csatában árulással győzték le és öldösték le; az bizonyos azonban – amennyire én ezt a legszorgosabb nyomozással ki tudtam deríteni –, hogy ha volt is ott valamiféle árulás, akkor arról csak igen kevesen tudhattak, de bizony én még ennek sem találtam biztos nyomát; a franciák inkább saját magukat hibáztathatják, hiszen nem voltak elég óvatosak, de elég okosak sem, amikor bementek ebbe a kevéssé megerősített városba, miközben a város közelebbi és távolabbi környéke egyaránt teli volt a legelkeseredettebb ellenségeikkel, akik erősek is voltak, kitűnően fel is voltak fegyverezve, és a végsőkre el voltak szánva. - Jakab tehát futva menekült Courtrai-ig, s a Courtrai-i vár élelmiszerekkel, harcosokkal és hadigépekkel való ellátása volt a sürgős gondja, hogy ott védekezhessen a flandriaiak ellen. Pierre Flotte pedig Lille-be ment, s megesküdött az élő Istenre, hogy mindaddig nem lép francia földre, mig a rajta esett gyalázatot és kárt meg nem bosszúlja.

Az előbbiekben elbeszélt csata után enyhébbé és barátságosabbá vált a tárgyalások hangja Jakab és a Gent-iek között; Jakab ugyanis az övéi közül ügyesen tárgyaló férfiakat küldött hozzájuk, akik mindenbe beleegyeztek, amit csak a Gent-iek kértek, s abban is megegyeztek, hogy sem a Gent-iek, sem a Brugge-iek nem fognak sem a király, sem Jakab ellen lázadni.

És akkoriban megváltozott a Gent-i városszervezet is. Ugyanis már hosszú idő óta 39 esküdtje volt a városnak, s ezek a tehetősebb és előkelőbb polgárokból adódtak, akik igen erősen elnyomták a kommuna népét, s a város vezetését háromévenkénti váltással látták el; de akit egyszer megválasztottak esküdtnek, az az is maradt élete végéig. Most azonban a kommuna kérésére, magából a kommunából s a kommuna által a király részéről 13 esküdtet választottak meg, hogy ők lássák el egy éven át a város vezetését, de az egy esztendő letelte után egyikük sem lehetett esküdt, csakis akkor, ha újra megválasztották. Brugge-ben is a kommunából való esküdtek és elöljárók kerültek a város élére.

A csata utáni harmadik vagy negyedik napon Jülich-i Vilmos és Péter Coninck visszatértek, és a Brugge-iek barátságosan fogadták őket. Vilmos tehát sereget gyűjtött Brugge-ből és a Brugge környéki területről, mert, ez a környező terület is nyomban azután, hogy előzték s menekülésre kényszerítették a liliardokat, szívvel-lélekkel csatlakozott hozzá, s e sereggel néhai nagyapjának egykori nemesi falubirtokát, Winendale-t ostromolta meg, illetve a birtok várának ostromzár alatt tartásához hátrahagyott kellő számú harcost a környékből való férfiakból – ezek ezt a megerősített helyet három héten belül be is vették, mégpedig úgy, hogy szabad elvonulást biztosítottak a benne levő királypártiaknak holmijukkal együtt; erőszakkal ugyanis képtelenek lettek volna bevenni ezt az erődítményt, mert jól meg volt az erősítve téglából épített erős várfallal és hatalmas árokkal egyaránt –, ő maga pedig a Slype-i, Furnes-i, Bergues- és Bourbourg-i területre indult május vége felé, s e területek köznépe örömmel, sőt: szívvel-lélekkel csatlakozott hozzá, hiszen ezeket a népeket a franciák és a liliardok elnyomás alatt tartották, és már-már szol-

gasorba döntötték őket. Midőn pedig elérkezett Bergues mellé hatalmas serege élén, az egyébként kitűnően megerősített városban levő, mintegy 700 főnyi francia és liliard lovaskatona, nem bizván a helybeli lakosságban, nem merte megvárni a város ostromát, hanem valamennyien kiszöktek a városból, és St. Omer városába menekültek, így aztán Bergues-t Vilmos kardcsapás nélkül vette be. Bergues-ből Cassel-nek vette útját, s ez az egész terület s maga Cassel városa is önként megadta magát neki; egyedül Cassel vára — mely egy hegytetőre épült, nagyon erős vár volt, de Jakab is kitűnően ellátta élelmiszerekkel, hadigépekkel s vitéz harcosokkal egyaránt — állt neki ellen; a várat azután hosszú időn át ostromolta, végül ezt is bevette.

Június havának elején Namur-i Guido, a gróf fia Brugge-be érkezett, s örvendezve fogadta őt mind a város, mind a terület, egy szóval: hazája népe; ő aztán kellő létszámú hadsereget véve maga mellé, elindult Courtrai-be; mind a város, mind a Courtrai-i, mind az Oudenard-i terület népe önként megadta magát neki; a liliardokat megfutamítva, megostromolta Courtrai várát, ostromzárral véve azt körül. Igen derék, és mindenki számára kedves katonaember volt ez a Guido, s az ő, illetve Vilmos jelenléte azt eredményezte, hogy a flandriaiak, kik Guido apjának jó barátai voltak, kivétel nélkül olyan bátrakká lettek, mint az oroszlánok. Ypres (Ypern) városa is megadta ugyan magát neki, de azért a liliardok maradtak az urak a városban; ezek aligha adták volna át neki a várost, ha nem féltek volna annyira tőle, és ha nem rettegtek volna a Guidóval rokonszenvező kommunától. Ez az oka annak, hogy a Courtrai-i vár ostromához sem küldtek többet ötszáz gyalogosnál saját költségükön, s küldtek kevés íjászt is, de mindezt kelletlenül tették.

Gent városa királyhű volt ugyan, de csak a liliardok ösztökélése és tanácsai nyomán, mert egyébként az egész kommuna a grófhoz húzott.

Mikor Jakab látta, hogy Guido is, Vilmos is ilyen sikereket aratnak, s ő nem képes nekik ellenállni, Pierre Flotteot a katonai táborban és Lille városában hátrahagyta, azzal a hadsereggel, melyet össze tudott szedni; maga pedig elment a királyhoz és a királynéhoz — utóbbi nővére leánya volt, tehát unokahúga —, és terjedelmes panaszt ontott eléjük arról az igazságtalanságról, szorongattatásról és kárról, amit a flandriaiak okoztak neki, de egyben kimutatta azt is: ami Flandriában történt, ami a királyi felség legsúlyosabb megsértése is volt. Így adódott az, hogy a király, bárói és kamarásai tanácsára (ez a neve ugyanis titkos tanácsosainak), fegyverbe szólította az egész Franciaországot Champagne-t, Normandiát, Picardia-t és Poitou-t, s annyi katonát gyűjtött, amennyit csak tudott, sőt: harcedzett katonákat s nemes lovagokat zsoldjába is fogadott idegen országokból, ti. a Lotharingiai-i hercegségből és grófságból, Brabantból és Hainaultból, s így egy nagyon erős és létszámra is hatalmas hadsereget szedett össze, élére pedig Artois grófját: Róbert herceget állította, aki rokona volt, ugyanis a királynénak volt a nagybátyja; ez a főrangú férfiú, bátor és heves természetű ember volt, ki kora ifjúságától gyakorolta a

harcot, s tapasztalt bajvívója volt a lovagi tornáknak is; egyébként már addig öt vagy hat öldöklő csatában aratott diadalt.[10] Június vége felé Róbert gróf elindult a hadviselésre alkalmas csaknem valamennyi franciaországi gróffal és báróval együtt, s azzal a hadsereggel, melyet a király össze tudott gyűjteni: kb. tízezer lovassal, s az íjászoknak és gyalogosoknak akkora tömegével, hogy ilyen sokaságot én még nem is hallottam, végül Lille-be érkezett. Mihelyt Guido és Vilmos kémeik útján erről tudomást szereztek, s azt is megtudták, hogy seregét Courtrai alá akarja vezetni, hogy ha tudja, akkor a vár ostromlásának abbahagyására, majd, megfutamodásra kényszerítse a flandriaiakat, ugyanis a várat védő királypárti őrség ellátása csak 2 hónapra volt biztosítva. Vilmos meglehetősen nagy létszámú sereget hagyva hátra a Cassel-i vár ostrománál, hatalmas sereget állított maga mellé Nyugat-Flandriában, s ezzel elindult nagybátyjához, Guidohoz Courtrai-be.

Ez idő tájt akkora volt a nyomorúság és éhínség Gentben, hogy a közrendű nép általában zabból sütött kenyeret evett; ugyanis Gent városa a király pártján állott, egész környéke pedig Guidoval és Vilmossal tartott, ezért kenyérgabonát és más élelmiszert csak lopva lehetett a városba becsempészni. Gentben nagy volt a belviszály is, hiszen a köznép a grófhoz húzott, a liliardok s a gazdagabbak pedig a királyhoz, úgyhogy emiatt gyakorta félő volt, hogy kitör a városban a polgárháború a két párt között.

Június havának elején Róbert elindult hadseregével Lille-ből, s Courtrainak vette az irányt, s tábort ütött az említett város mellett kb. 4-5 stadiumnyira.[11] És a flamand ajkú Flandriába érkező franciák – azért, hogy lelkük vad indulatait megmutassák, s hogy megrémítsék a flandriaiakat – nem kímélték sem az asszonyokat, sem a csecsemőket, sem a betegeket, hanem kardélre hánytak mindenkit, aki csak eléjük került; sőt: a templomokban még a szentek képeit és szobrait is lefejezték, mintha azok is élő emberek lennének, s testük egyéb tagjait is levagdosták. Ám mindez nem rémítette meg a flandriaiakat, hanem csak arra ösztönözte, őket, s arra hívta ki haragjukat s dühüket, hogy kegyetlenek tudjanak lenni a harcban.

Mihelyt Guido és Vilmos tudomást szereztek az annyira gyűlölt ellenség megérkeztéről, frissen és szinte örvendezve gyűjtötték egybe hadseregüket, mintegy hatvanezer főnyi gyalogost, kik kemény s kitűnően felfegyverzett katonák voltak, s a hűséges szívű emberek kivétel nélkül özönlöttek hozzájuk, hiszen mindenki szerette őket, és nemcsak Flandria tájairól, s nemcsak azok, akik az ő pártjukon voltak és a királytól már korábban elszakadtak, hanem jött Gentből is kb. hétszáz jól felfegyverzett férfi, akik titokban szöktek ki a városból, s emiatt az ottani liliardok

---

[10] Ő volt a Furnes-i győztes; Lincoln earlje felett nevezetes csatát nyert Bonnut-nél 1297. febr. 2-án.

[11] 1 stadium = 600 láb kb. 200 m.

nyomban száműzték is mindegyiküket; és aki csak összegyűlt köréjük, az kivétel nélkül szinte égett a vágytól, hogy végre harcba szállhasson a franciák ellen. Guidonak és Vilmosnak nem volt több hadvezetésben járatos embere tíznél, kik közt a legjobbak: Henri de Loncin a Limburg-i hercegségből, Han de Renesse, a Zeeland-i grófságból, Gossuin de Goidenshoven a brabanti hercegségből, a Dietrick de Hondschoote, Robert de Leewerghen Balduin de Popperode a flandriai grófságból. Guidoval és Vilmossal együtt ezek rendezték, szervezték és lelkesítették a hadsereget, és miután három-négy napon át a két sereg között kisebb összecsapások és megütközések voltak, egyszer csak, egyik szerdán, július havának Ídusát megelőző ötödik napon[12] Guido és Vilmos, kik kémeik útján megtudták, hogy az egész francia sereg reggel készül nagy csatát állni, ők is felkészültek ugyanúgy, és az Ypres-ieket a vár elé helyezték, hogy szálljanak szembe a várbeliekkel, ha azok a csata tartama alatt ki akarnának törni, s úgy 3 óra tájban kivezették nagyon hosszú és nagyon tömött hadrendjüket, és az ellenséget a mezőn várták be. Hat óra lehetett, amikor a francia fegyveresek megjelentek a mezőn; ők egész hadseregüket, mind a lovasaikat, mind a gyalogosaikat kilenc csatasorba rendezték, de mikor meglátták, hogy a flamandok egyetlen, nagyon hosszú és nagyon tömött hadrendben állanak, s bátran készek a harcra, kilenc csatasorukból hármat csináltak, s egyet hátvédnek hagyva, kettővel készültek a csatába indulni. Kevéssel kilenc óra előtt iszonyú csatazajjal és kavarodással megkezdődött a harc, s mindjárt az elején igen sokan meghaltak; vadul és keményen csatáztak ott, ámde nem hosszú ideig, mert az Isten megkönyörült a flamandokon, s csakhamar megadta nekik a győzelmet, s a franciákat, akik – amint ez később világosan bebizonyosodott – ha győztek volna, előre kitervelt szándékaik szerint iszonyú dolgokat cselekedtek volna Flandriában, semmivé tette.

(Itt a csata leírása következik, majd az alábbi összefoglaló):

... Így történt, hogy Isten rendeléséből és az ő mindent irányító keze által a takácsok, a posztóványolók s a közönséges flamandok előtt, kik csak gyalogosok voltak – igaz, hogy bátrak, erősek, jól felfegyverzettek s egyet akarók –, összeomlott a hadművészet, elpusztult a katonák színevirága, kik pedig válogatott lovakon, erős paripákon jöttek ellenük; s a legerősebb hadsereg tündöklő szépsége s hatalma csak arra lett jó, hogy megtrágyázza a földet, s a franciák dicsősége ott szeméttéés földbeli féreggé változott. A flandriaiak ugyanis ama kegyetlenség miatt, melyet a franciák Lille és Courtrai közötti területen gyakoroltak, nagy haragra gerjedtek, s nem kegyelmeztek a sebükben összeeső franciáknak, de még a lovaiknak sem, s valamennyit megölték kegyetlen öldöklésssel mindaddig, míg teljességgel meg nem bizonyosodtak győzelmükről; ugyanis a flandriaiak seregében a csata előtt hadvezéreik azt a parancsot hírdették

[12] 1302. júl.11.

ki, hogy aki a csata közben valami értéktárgyat elrabol, avagy az ellenség közül bárkit, még ha nemesember is, élve foglyul ejt, saját bajtársai ölik meg a tetthelyen...

Annales Gandenses. Ed. H. Johnstone, London, 1951. p. 19-31.

110. Flandria helyzete 1337-ben

(Jaques D' Artevelde fellépése)

J. Froissart krónikás (1333-1400) művelt klerikus, aki udvari környezetben lovagok között élt, sokat utazott. Angliában a királynő titkára. A Fekete herceget elkísérte hadjárataira (1364-1369). Blois gróf káplánja, majd Chimay kanonokja lett. Krónikáját, mely a százéves háború történetének fontos forrása 1384 körül kezdte írni.

Az angol király lezárta az összes tengerszorosokat, semmit sem engedve jönni Flandriából, sem érkezni oda, legkevésbé pedig gyapjút és gyapjas bárányból. Egész Flandria megdöbbent, hiszen a posztókészítés a legfőbb mesterség, amelyből él az ország. Sok jóravaló nép és gazdag kereskedő elszegényedett a zárlat következtében. Számos tisztességes férfit és nőt, aki eddig a posztógyártás munkájából jómódra tett szert, el kellett távolítani Flandriából, hogy Hainault-ban és másutt próbálja kenyerét keresni. Flandriában nagy zúgolódás támadt s szétáradt mindenfelé, kiváltképpen a tekintélyes városokban. [1] Mondták is, hogy keserűen, és szenvedve kell megfizetniök a szeretetért, amellyel az ő gróf uruk a franciák iránt viseltetik, hiszen általa és tettei miatt kerültek ebbe a veszedelmes állapotba és vonták magukra az angol király gyűlöletét. Egész Flandria közös érdekében jobb volna, ha az angol királlyal, nem pedig a franciával állnának egyetértésben és szeretetben.

Igaz ugyan, hogy sok gabona jön részükre Franciaországból, de miből vegyék meg, miből fizessék, ha nincs kereset. Számukra minden rosszra fordul, mert hiszen mily keserves a filléres gabona annak, akinek nem jut. Ám Angliából jön hozzájuk a gyapjú s ezzel a nagy haszon, ami jómódot teremt nekik és örömteli életet. Hainault felől elég gabonát kapnak, miután megvan köztük és e terület közt az egyetértés.

Ilyen és sok más izgatott szóval gyakran morogtak a közérdekekről Flandriában, főleg azonban Gent városában, mert egész Flrandiában ebben a városban készült a legtöbb posztó, s itt tudnak a legkevésbé meglenni a posztógyártás nélkül, következésképpen a veszteség is itt volt a

[1] A francia bonnes villes kifejezés a tekintélyes városokat jelenti.

legnagyobb. Helyenként összegyülekeztek egy rakásba és csapatba, s beszéltek, tárgyaltak sokféle módon, ahogyan éppen a köznép szokott beszélni és vitatkozni, vagyis faragatlanul, Lajos grófnak, tartományuruknak dolgairól. Mondogatták egymás közt, hogy mindezt nem lehet elviselni: ha ez a szegénység hosszú ideig tart, a legnagyobbak és leggazdagabbak is valamennyien megszenvednek miatta, s Flandria romlásba jut.

Flandria grófja igen jól tudta, hogy alattvalói együtt zúgolódnak őmiatta és dolgai miatt. Amennyire csak tudta, megpróbálta őket lecsendesíteni és megnyugtatni, mondván és mások által üzenvén nekik: "Jó népem, tudjátok meg, hogy ez a dolog nem tarthat sokáig. Ugyanis biztos híreket hallottam barátaimtól, akik Angliában tartózkodnak. Ezek azt állították, hogy az angolok avégből, hogy értékesíthessék gyapjújukat, nagyobb cívódásban vannak királyukkal, mint amekkora a ti vágyatok a gyapjú birtoklására. Nem bírják eladni a gyapjút, sem elhelyezni másutt, mint tínálatok, hacsak tömérdek veszteséggel nem. Nyugodjatok meg, mert látom a sokféle szép orvoslás módját számotokra, minek következtében nemsokára ismét örvendeni fogtok. Ne gondoljatok és ne beszéljetek semmi ellenséges és rossz dolgot a franciák nemes országáról, ahonnan annyi jó érkezik nagy bőséggel hozzátok."

Így beszélt a gróf vagy beszéltek az ő megbízásából, hogy megerősítse és megnyugtassa őket. Mégis, a többség igen le volt verve a szükségtől és szegénységtől, amely napról napra csak nőtt úgy, hogy nem lehetett őket megnyugtatni. Bármit is mondtak nekik, nem látták a közeli haszon semmi vigasztaló jelét feltünni, s ezért napról napra egyre izgatottabbak és szomorúbbak lettek. De nem volt közöttük egy sem oly bátor, aki tetthez merészelt volna folyamodni, annyira féltek a gróftól.

Jó időn át ez volt a helyzet, s egyre másra csoportokba verődtek tereken és útkereszteződéseken, mialatt Gentben városszerte különböző helyeken és útcákon közéjük elegyedett vitatkozni néhány legény, akik hallották volt, amint egy Jacques d' Artevelde nevű méhserfőző polgár igen okosan, a kedvük szerint beszélt. Szavait ezek a legények elismételgették a többiek hallatára, s hozzáfűzték, hogy igen okos ember. Azt is hallották, hogy ilyesmit mondott: ha hallgatnának rá és hinnének néki, úgy ő rövid időn belül Flandriát oly jó állapotba helyezné vissza, hogy minden hasznukat visszanyernék, s jó viszonyban lennének mind a francia, mind az angol királlyal. Ezek a szavak, egyre inkább sokasodva, szájról szájra jártak, s a városnak jó egynegyede vagy fele tudomást szerzett a dologról, legkivált a kisemberek és a közrendüek, akiket a baj leginkább érintett. Gyülekezni kezdtek tehát az utcákon és útkereszteződéseken, s csapatjaik elegyedtek egymással.

Egy szép napon, ebéd után, több mint ötszázan elhagyták hajlékukat, és egymást követve házról házra, beszéltek társaikhoz, mondván: "Menjünk, menjünk hát meghallgatni a bölcs ember tanácsát". Így jutottak egészen Jacques d' Artevelde házáig, ahol őt az ajtónak támaszkodva találták. S amint a távolból megpillantották, megemelték kalpagjukat, és megha-

jolva előtte ezt mondták neki: "Ó, drága urunk, az Isten kegyelmére hallgasson meg bennünket! Tanácsért jöttünk önhöz, minthogy azt mondták nekünk, hogy az ön tanácsa Flandriát majd vissza fogja állítani jó állapotába. De magyarázza meg nekünk, hogyan? Legyen segítségünkre, mert igen nagy a szüksége annak, hogy fontolóra vegye szegénységünket."

Erre Jacques d'Artevelde előzékenyen így felelt: "Társurak, valóban állítottam, hogy ha mindenki hallgatna rám és bíznék bennem, Flandriát jó állapotba helyezném, s fejedelmi uraink se lennének általa megbántva". Ekkor versengve átölelték őt s magukkal vitték, ezt kiáltván: "Úgy van, hinni, meghallgatni, félni és szolgálni fogjuk önt." "Urak, urak! - válaszolta Artevelde – szükséges, hogy a nyilatkozattételnél Gent városának legerőteljesebb része teljes egészében jelen legyen, és hogy önök nekem esküt tegyenek, önök, akik itt vannak s mindazok, akik önökkel egyetértésben vannak vagy lesznek, hogy támogatnak és segítenek minden esetben, egészen a halálig". S a jelenlevők mind egy hangon kiáltották: "Úgy legyen!" Erre azt mondta nekik, hogy másnap az első ima idején legyenek egy helyen, amelyet Bijloke-nak hívnak, s ezt adják tudtára mindenkinek Gent városában. Itt aztán ő mindenki jelenlétében kinyilvánítja majd azt, aminek az egész város örvendezni fog. Egy hangon felelt mind: "Jól mondta! Jól mondta!" Így aztán ennek a híre szétterjedt Gent városában úgy, hogy a városnak harmadrésze már tudott a dologról. Másnap, az első ima órájában a Bijloke tér teljesen megtelt emberekkel, s ugyancsak az az utca is, ahol (Artevelde) lakott. Házából kijövet karjukon vitték, s mindenféleképpen utat vágva a tömegen, eljutottak a Bijloke térre, ahol szép emelvényt állítottak, s arra vezették őt fel. Innen kezdett beszélni, szépen és okosan úgy, hogy minden szivet megtérített a saját felfogására. Az volt pedig a nézete, hogy Flandriának nyitva és készen kell állnia az angol király és övéi fogadására, ha ide akarnának jönni, továbbá fizetnie kell mindazt, amit itten fogyasztanának, mert a háború és gyűlölség a flamandok és az angolok közt nem járna haszonnal, hanem csak sok költséggel. Artevelde felfedte előttük az utakat és módokat, de ezeket nem lehet mind leírni, minthogy igen sok szóra lenne szükség. A gyűlés azonban azzal végződött, hogy ígéretet tettek és megesküdtek, arra, hogy e naptól fogva őt fogják tekinteni parancsolójuknak, s csak általa és tanácsára rendelkeznek. Feltűnő kedvességgel vezették vissza házába. Napról napra sokszorozódott tekintélye. Ez Mihály nap körül történt, 1337-ben....

J. Froissart, Chroniques. Kervyn de Letten-hove. Oeuvres de Froissart, Chroniques, 1867. T. II. p. 409-413. (Chrestomathia, II. 4-25. o.)

111. Augsburg tanácsának döntése a város jogviszonyainak szabályozásáról

Az 1340. augusztus 23-án kelt oklevél az első adatszolgáltatás arról, hogy a kézműves lakosság befolyást gyakorolt a városi alkotmányra, és képviselettel bírt a nagytanácsban. A határozatot az 1368-as részletes szabályozás előkészítőjeként tekinthetjük. A közösségnek a közpénzek feletti rendelkezési jogát 1363-ban erősítették meg.

Isten nevében. Amen. Mi, Augsburg városának tanácsosai, azok is, akik ez idő szerint a Kistanácsnak, és azok is, akik ez idő szerint a Nagytanácsnak vagyunk tagjai ugyanebben a városban, és mi, a város gazdag és szegény lakosainak közössége, kik most azzal a szándékkal gyűltünk egybe, hogy tanácskozzunk a mi városunk, Augsburg ügyeiről, tudtára adjuk mindazoknak, akik ezt az oklevelünket akár saját szemükkel nézve olvassák, akár saját fülükkel hallgatják, hogy mi igen nagy adósságokba estünk, és attól félünk, hogy Augsburg városa emiatt nagy károkat, nagy szerencsétlenséget, nagy bajokat, sok gyűlöléseget fog elszenvedni; ezért történt az, hogy közösen, mind a gazdag, mind a szegény lakosság többségével, okos tanácskozással, jószándékkal jóakarattal, szeretettel és barátságosan abban egyeztünk meg, hogy a jövőben, annak megakadályozására, hogy a nagy adósság és késedelmeskedés ne okozzon nagy károkat, Augsburg városának, de különösképpen annak megakadályozására, hogy megeshessék olyasmi, hogy bárki is – akárki legyen is az, legyen bár a Kistanács avagy a Nagytanács tagja, legyen bár gazdag vagy szegény – erőszakkal álljon a város élére, s erőszakos uralmat teremtsen vagy szándékozzék teremteni; tehát annak érdekében, hogy ilyesmi a jövőben ne történjék, de ne is történhessék meg, valamennyien így egyeztünk meg a nép többségével együtt, s így döntöttünk eskünket szem előtt tartva, városunk hasznára és becsületére: hogy ti. mostantól kezdve, mindörökre, itt Augsburg városában a Kistanácsot minden esztendőben cserélni és változtatni kell, mégpedig Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepét (febr. 2.) megelőző legközelebbi hétfői napon, az alant írt szabályok és jogi formák szerint; éspedig úgy, hogy az a 24 tanácsos, aki ez idő szerint benne van a Kistanácsban, s akik valamennyiben augsburgi lakosok, jöjjenek össze a városházán a tanácsteremben a Gyertyaszentelő ünnepe előtti legközelebbi hétfői napon, s itt becsületesen különüljön el a régi tizenkettő az új tizenkettőtől sorshúzással vagy kockadobással; és az a tizenkettő, aki nyer közülük, akár kockadobással, akár sorshúzással, tegyen arra esküt a Nagytanács és a polgárok közössége előtt a szentekre, hogy ők ennek az Augsburg városának hűséges tanácsadói lesznek a Gyertyaszentelő ünnepétől számított egy esztendőn át. Az a másik tizenkettő pedig, aki vesztett ez alkalommal, Gyertyaszentelő ünnepétől szá-

mitott három egész éven át ne legyen tanácsossá választható; de ha azok a tanácsosok, akik tanácsosok maradtak, tanácsadásra meghívják őket, mert szükségük van reájuk, akkor hívásukra jönniük kell, ugyanakkor három esztendőn át ne lehessenek és ne is legyenek tanácsosok. Majd pedig az a tizenkettő, aki bent maradt a tanácsban, vegyen maga mellé másik, tizenkét férfiút a leginkább köztiszteletben álló és legokosabb városbeli polgárok közül; bele kell azonban esküszövegükbe venni – amely esküt akkor kell letenniük, amikor tanácsosokká lesznek –, hogy senkit sem vesznek maguk mellé szeretetből vagy barátságból, avagy bármiféle egyéb indítóokból, hanem csakis Augsburg városának hasznát és javát keresve; és azok is, akiket így maguk mellé vesznek, tegyenek esküt a Nagytanács és a nép közössége előtt éppen úgy, amint azok is letették az esküt, akik maguk mellé vették őket. És miután azok, akik bent maradtak a tanácsban, s egy esztendőn át ellátták tanácsosi teendőiket egészen Gyertyaszentelő ünnepéig, akkor nekik is távozniuk kell a tanácsból, és teljes három esztendőn keresztül ők sem lehetnek tanácsosok, de ugyanúgy be lehet majd őket is tanácsadásra szólítani, mint azt már megmondottuk. És azok, akik tizenketten bent fognak maradni az újraválasztott tanácsban, azok megint vegyenek maguk mellé másik tizenkettőt a leginkább köztiszteletben álló és legokosabb polgárok közül; s nekik is le kell tenniük a nagy esküt a szentekre, éppen úgy, amint azt elődeikről megírtuk. De ők sem hívhatnak maguk mellé senkit azok közül, akik távoztak a tanácsosi funkcióból mindaddig, mig ezek mindegyike le nem tölti a teljes három esztendőt a tanácson kívül. És így kell minden esztendőben felcserélni és változtatni a tanácsot; s ezt a váltogatást mostantól kezdve mindörökre így kell megtenni mindaddig, amig csak létezik ez a város. Továbbá: azt is tudja meg mindenki, hogy azok, akiket a tanács hozzájárulásával arra a célra vettek fel, hogy ebben a városban ők szedjék be az adót, azoknak minden esztendőben el kell számolniuk a beszedett adóval tizenkét tiszteletreméltó férfiú előtt, akiket a Kis- és a Nagytanács együttesen jelöl ki az elszámoltatásra; e tizenkettő közül hat legyen a Kistanácsból való és hatot a népközösség válasszon, hadd tudják meg a szegények is, a gazdagok is: hova került az ő adójuk. Továbbá: tudja meg azt is mindenki, hogy azok, akiket megtesznek e város polgármestereinek, évente kötelesek elszámolni az általuk bevett és kezelt kamatokról, tőkékről, adósságokról; a számadásnál legyen ott, és hallgassa azt meg hat tanácsos a Kistanácsból és a népközösségnek is hat küldötte, hadd tudják meg azt is a szegények s a gazdagok egyaránt: hová kerültek ezek a pénzek. De tudja meg azt is mindenki, mostantól fogva mindörökre: hogy azok, akiket e város szolgálatában követségbe küldenek – legyenek akár a Kistanácsból, akár a Nagytanácsból valók – minden napra, saját ellátásukra is lovuk tartására egy font jó veretű dénárt kapnak összesen és nem többet. Nemkülönben: azt is tudja meg mindenki, hogy az a huszonnégy tanácsos, aki ez idő szerint benne van a Kistanácsban, avagy akiket a jövőben választanak majd meg ebbe a tanácsba, öt font augsburgi pfennig erejéig rendelkezhetnek,

közpénzek felett és több felett nem, csakis a gazdagok és szegények tanácsának tudtával és engedélyével. Végül azt is tudja meg mindenki: hogy egyetlen polgár, legyen bár gazdag vagy szegény, senkitől sem szedhet soha többé tanácsi adó címén semmit. És mi mindnyájan, gazdagok és szegények, becsületes szándékkal letettük a bizonyságtevő esküt a szentekre, hogy mi ezt a törvényt teljes egészében, úgy, amint leírtuk, városunk hasznára és becsületére, mostantól fogva mindörökre, szilárdan és teljes egészében, mint akaratunkkal megegyezőt, betartjuk; és ellene ne cselekedjék senki, sem titokban, sem nyiltan, sem szóval, sem tettel, annak az eskünek erejénél fogva, amellyel mindaz, aki ennek a városnak polgára vagy leendő polgára, elkötelezte vagy el fogja magát kötelezni a városnak; s ennek az oklevélnek nem lehet kárára sem másik oklevél, sem tőle eltérő cselekedet; és annak érdekében; hogy ezt a törvényt szó szerint, úgy, amint leírtuk és megalkottuk, mi is betartsuk, de utódaink is mindörökre, szilárdan és töretlenül megtartsák, leirattuk és elkészíttettük ezt az oklevelet, amelyet azután megpecsételtünk Augsburg városának nagy pecsétjével, melyet ráfüggesztettünk, hogy tegye jogerőssé a leírtakat. Ezt az oklevelet pedig akkor adtuk ki, amikor a Krisztus születése utáni ezerháromszázadik és hozzá a negyvenedik esztendőt számláltuk. Szent Bertalan apostol ünnepének előestéjén (1340. aug. 23.).

Die Chroniken der deutschen Städte, Bd. IV. - Die Chroniken der schwäbischen Städte-Augsburg. Leipzig, 1865. p. 129-131.

112. Augsburg második céhlevele 1368. december 16.

Mi tanácstagok, kik abban az időben a tanácsban ültünk, valamint Augsburg városának valamennyi polgára, gazdagok és szegények[1] megörökítjük és ezen levelünk által magunk és utódaink tudomására hozzuk, láttuk és felismertük, hogy a Szent Római Birodalom minden városában, ahol céhek léteznek, a tisztesség, jó barátság, béke és igazságosság virágzik, növekszik és gyarapszik. Ezért mi, egyetértően, szeretettel és barátsággal, közös szándékkal és jóakarattal, mindnyájan, gazdagok és szegények, a Szent Római Birodalom méltóságáért, magunk, városunk és utódaink hasznáért és javáért, valamint ama viszályokra és ellenségeske-

[1] A krónikaíró a patriciusi Kistanács tagjaira gondol, akik kénytelenségből nyilvánosan elismerték ugyan a város igazgatásának új rendszerét, de az újítást ellenséges szemmel nézték.

désekre való tekintettel, amelyekbe eddig bonyolódtunk vagy ezután még belekeverednénk, Isten segítségével bevezettük, szabályoztuk, elrendeztük és megalkottuk a céhrendszert, azon a módon, amint itt írva áll vagy amint a jövőben, Isten segítségével a legjobb és legbiztosabb módon elrendezzük és a legszilárdabban újra megállapítjuk, hogy ti. az a Szent Római Birodalom javára váljék, mi pedig ily módon a zavarokat és ellenségeskedést elkerüljük.

Mindenekelőtt tanácsunkat a következőképpen rendeztük, szabályoztuk és alkottuk és ezen levelünkkel is rendezzük, szabályozzuk és megalkotjuk, hogy ez az intézkedésünk, mint a legmegfelelőbb eljárásmód, kellő erővel és hatállyal bírjon. Elrendeljük, hogy városunk közönségéből a kézművesek tizennyolc céhet alkossanak. Ezek mindegyike egy atyamester alatt álljon, ki a tanácsnak is tagja. Ha a céh elég nagy és tekintélyes, akkor az atyamesteren kívül még egy tagot küldjön a tanácsba, úgy, hogy az ilyen céhből a tanácsba ketten kerülnek be. Amennyiben azonban olyan iparágak is lennének, melyek önállóan nem tudnak atyamestert választani, az ilyenek a tizennyolc céh valamelyikével egyesüljenek és ahhoz tartozzanak. Ezek szerint tehát úgy határoztunk és döntöttünk, hogy az említett tizennyolc céhből a tanácsba összesen huszonkilenc ember kerüljön. Ez a huszonkilenc ember köteles a legbecsületesebb és legszótartóbb polgárok[2] közül tizenötöt kiszemelni és kiválasztani, akik velük együtt egy évig a tanács tagjai lesznek. A tanács tehát ezekkel egyetemben negyvennégy tagból fog állani.

Továbbá az említett atyamester és tanácstag a községből, azaz az iparosok közül, valamint a polgárok közül is két polgármestert választ: egyet a polgárok közül, egyet pedig a céhek közösségéből. Ezek esküjüket a legszigorúbban tartsák meg. Az említett huszonkilenc tanácsos a céhek, tagjai és a polgárok közül négy épületmestert, két pecsétőrt és hat adószedőt válasszon, azokban az időpontokban, amikor az illő és szokásos. Tudni kell azt is, hogy tanácsunk és tanácsosaink, a polgármesterek, épületmesterek, pecsétőrök és adószedők évenként kicserélődnek és vállalkoznak, helyükbe másokat kell választani, mégpedig polgármestert, épületmestert és pecsétőrt Gyertyaszentelő napján, az adószedőket pedig Szent Mihály napja után, azon a módon, amint itt írva következik. Mindenekelőtt az említett huszonkilenc atyamester és céhekből választott tanácsos, valamint a polgárokból kikerülő tizenöt tanácsos is felerészben,

[2] A "polgárokon" a céhlevél nyilván a patriciusokat érti, mint a lakosságnak a "községgel", vagy a céhekkel szemben álló csoportját. Így értelmezi a kifejezést Christian Meyer, Augsburg várostörténetének szerzője, és Lexer, a városi krónikák magyarázója.

megszünik a tanács tagja lenni,[3] amennyiben sorshúzás, vagy kockavetés útján kiválasztják és kijelölik (a távozókat), azután minden céh annyi új tagot küld a tanácsba, ahányan abból távoztak, hogy így ismét az előírt huszonkilenc vegyen benne részt. Ez a huszonkilenc választ és jelöl ki a polgárok közül is annyit, amennyi a tanácsból kivált, hogy ezek is újra tizenöten legyenek. Ezek azután abban az évben, mint már megírtuk, együtt teszik ki a tanácsot. Ezután kell a huszonkilenc előbb említett atyamesternek és az iparos közösségből választott tanácsosoknak a polgármestert, épületmestereket, pecsétőröket és adószedőket kijelölniük és megválasztaniuk, egészen azon a módon, mint ahogyan arra vonatkozólag már intézkedtünk és határoztunk.

Azokat pedig, akik a tanácsból kiváltak, a következő két év folyamán a tanácsba bevenni nem szabad, csakis akkor – és erre különösen ügyeljenek –, ha egy céh atyamesterét ismét a tanácsba akarja küldeni, és az az atyamesternek nincs ellenére. Akkor ezt megteheti. Minden atyamester, aki a tanács tagja, céhéből a legbecsületesebbek sorából tizenkettőt válasszon ki, kik a tanácsnak tegyenek esküt; ha a Nagytanácsot akarják összehívni, akkor ezeket kell részvételre felszólítani, amennyiben az ügy fontossága is úgy kívánja. Ha az atyamester a tizenkettővel valamit kérni akar a tanácstól vagy pedig meg akar tudakolni valamit, akkor a városházán gyűljenek össze és ott adják elő, vagy közöljék velük azt, ami szükséges, minden atyamester a sajátjaival. Ennek egy nappal a Nagytanács összeülése előtt meg kell történnie. Ha azonban az ügy annyira jelentős, hogy érte a tizenkettő a felelősséget nem vállalhatja, akkor az atyamester az alája tartozó összes iparosokat hívja össze, közölje velük, és hozza tudomásukra az ügyet, hogy így a dolog a lehető legjobban intéződjék el, ha pedig vele kapcsolatban valami tennivaló van, a legmegfelelőbb módon lássanak az elintézéshez vagy hajtsák végre az intézkedéseket. E tizenkettő nélkül semmilyen jelentősebb ügyet meg nem tárgyalhatnak, hanem azt mindig közölni kell velük és tudtukra kell adni.

Továbbá azt is elrendeltük, megalkottuk és megerősítettük, valamint, e levelünk rendjében a leghatározottabban elrendeljük, megalkotjuk és megállapítjuk, hogy annak a lehető legnagyobb ereje és hatálya legyen, hogy ti. az említett céhekből álló község itt, Augsburgban, a város minden kapujának kulcsát és mindazt, ami hozzá tartozik, a Perlach-tornyot a benne levő haranggal, pecséteinket, a városi könyveket, okleveleinket, az ezek őrzésére szolgáló városi helyiséget és pincét, minden ezekhez

[3] A tanácsban tehát 29 tag képviseli a céheket és 15 a patricius polgárokat. A 44 tag fele évenként újakkal pótlódik, vagyis minden tanácstag két esztendeig foglal helyet a tanácsban. Azonban 1368-ban az egész tanácsot újjászervezték, valamennyi tagját egyidejűleg választották meg. Ekkor sorshúzás útján jelölték ki azokat, akiknek még abban az évben le kellett köszönniük, mig a többiek a következő évben is a tanács, tagjai maradtak.

tartozó felszerelési tárggyal együtt, minden félreértés, ellenkezés és ellentmondás nélkül a legteljesebb békében, teljes joggal, mindörökké teljesen birtokába vegye, és a céheknek a város megőrzésére bőségesen gondjuk legyen, amint azt a legjobban tehetik és arra képesek. Különösen pedig azt említjük meg és úgy határozunk, hogy abban a helyiségben, ahol városunk pecsétei, könyvei, oklevelei és szabadságlevelei vannak elzárva, azokon kívül, kiket a céhek tagjai közül a tanács ezek őrzésére adott és rendelt, senki semmit se merjen tenni.

Városunk adózását is úgy rendeztük el és úgy állapodtunk meg, hogy minden férfi és nő, szegény és gazdag, bárki is legyen az, minden jószága után, amit magáénak mond, akár ingó, akár ingatlan, használt vagy használaton kívüli, bármint nevezzék vagy mondják, bárhol legyen is az, a városon kívül vagy azon belül, adózás alá köteles vetni, értéke szerint legalább egy fontnyi összegben, kivéve a házi felszerelést, ágyneműt, a vizeskészletet, ékszereket, kiszabott ruháit, egy évre való élelmiszerkészletet, két fejőstehenet; mindezekhez egy tisztes polgár egy vagy két szolgálólányt is tarthat, amit ezek keresnek szintén adómentes lesz, feltéve, hogy (természetbeni) keresményüket nem bocsátják áruba, mint ahogy ez már régtől fogva szokás.

Továbbá, ha egy tisztes férfi vagy asszony, bárki legyen is az, ház - tulajdonos és házát bármilyen feltételek mellett bérbe adja, az adónak a bérhez kell igazodnia; ha azonban nem adja bérbe házát, az adót úgy kell kivetni, mint ahogyan az esetleges bérre vonatkozólag eskü alatt ő maga nyilatkozik: tíz font után egy font száraz pfenniget. Az olyan házat, amelyet a tulajdonosa nem használ, ugy kell megadóztatni, amint az a legjobbnak látszik. Minden font kölcsönzött pénzt meg kell adóztatni: hat font száraz pfenniget egy font liptingre, a búza ára szerint számítva, vagy pedig más érték szerint, amint éppen jónak látják. Ha pedig egy férfi vagy nő, bárki legyen is az, több ágyneművel rendelkezik, mint amennyire neki vagy háza népének szüksége van, amiből arra lehet következtetni, hogy vendégeket fogad vagy az ágyneműt bérbeadja, az olyan dolgokat is megfelelő módon meg kell adóztatni. Ha egy férfi vagy asszony, bárki legyen is az, a városon kívül, más városokban is javakkal rendelkezik, melyeket az illető helyen adó alá nem vetnek, ezekért itt nem kell adót fizetni, azonban, ha belső zavarok vagy háború következtében ezek miatt kára származik, a város segítségére semmiképpen se számítson.

A Kistanács ez idő szerinti vagy jövőbeli negyvennégy tagja fel van hatalmazva arra, hogy öt font pfennig értékű ügyekben döntsön, ezen összegen felül azonban nem. Azonban ennek is csak a szegények és gazdagok közös megegyezésével szabad megtörténnie. Minden évben minden gazdaggal és szegénnyel tudatni kell, hogy mennyi az adó, és hogy még menynyi kamat jön hozzá, hogy a városnak mivel tartoznak, vagy ellenkezőleg Isten segítségével már mekkora összeggel vannak előnyben.

A legkomolyabban és leghatározottabban megígértük és megfogadtuk azt is, és erre vonatkozó határozatunknak teljes ereje és hatálya van, hogy

senkitől, bárhonnét jöjjön is, adót nem szedünk semmiféle viszonylatban, kivéve azt a fogyasztási adót, amit jelenleg is szedünk és az italok után ezután is fogunk szedetni, de ezt sem tovább, csak a legközelebbi Szent Péter és Szent Pál napjáig, amint ez írva van abban a kiváltságlevélben is, amit kegyelmes urunktól, Károly császártól erre vonatkozólag nyertünk.

Ha valaki, szegény vagy gazdag, bárki legyen is az, a jövőben az itt megállapított szabályokat és cikkelyeket szóval vagy tettel, titkosan vagy nyilvánosan megsértené, vagy másokat erre fölbujtana, vagy közülünk bárkit emiatt sérteni vagy bántalmazni merne, és ezt hét tisztes férfiú rábizonyította, a tanács és az atyamesterek vagy ezeknek legalább nagyobb része pedig úgy látja, hogy ezek heten elfogulatlan emberek, és előttük a város becsülete kedves és drága – ebben az esetben az illetőt el kell fogni és élete felől úgy kell dönteni, mint valami kártevőéről, és minden irgalom nélkül a városra száll bármiféle vagyona, mely a városban vagy környékén található, felesége és gyermekei a várost kötelesek minden ellenkezés nélkül, örökre elhagyni és oda többé soha vissza nem térhetnek.

Mi, ezen itt megírt szabályok és cikkelyek megtartására valamennyien, szegények és gazdagok, fölemelt ujjakkal a Szentírásra megesküdtünk, hogy mindezeket szilárdan és csorbítatlanul megtartjuk és az előírásokat minden vonakodás nélkül teljesítsük. Fenntartjuk magunknak és kikötjük, a teljes hatalmat arra is, hogy a szabályokat és cikkelyeket annyiszor és amilyen mértékben jónak és megfelelőnek látjuk, helyesbítjük, úgy, amint a tanács és az atyamesterek tanácsa azt helyesbíteni vagy értelmezni helyesnek tartja. Hogy pedig ezek a szabályok és artikulusok ettől fogva mindörökké épen és változatlanul megmaradjanak, ezért mi gazdagok és szegények ezen levelünket alapos megfontolás és gondos mérlegelés után megfogalmaztuk és megirattuk és városunk nagy pecsétjével és az alulírott tanácsosok pecsétjeivel megerősítettük és mindazokat ráfüggesztettük ... (következnek az aláírások) ... Ezeken kívül még mig többi polgárok, gazdagok és szegények közösen, eskü helyett becsületünkre fogadjuk, hogy azt, ami itt írva áll, mindig megtartjuk és teljesítjük.

Ez történt Krisztus születése után az ezerháromszázhatvannyolcadik évben, a karácsony előtti Szent Tamás napot megelőző szombaton.

Ch. Meyer, Urkundenbuch der Stadt Augsburg. Augsburg. 1878. T. II. p. 148-152. (Chrestomathia II. 343-345. o.)

113. „Zsigmond császár reformációjá"-ból

A birodalom és az egyház szétziláltsága, különösen a bázeli zsinat ideje alatt egész sor reformtervet hívott életre. Nikolaus von Kues "De concordatia catholica" (1433) című irata mellett, több átfogó követelményt fogalmaztak meg, melyek mint Zsigmond császár reformtervezetei ismeretesek, jóllehet semmi közük sincs ehhez az uralkodóhoz. Az először 1476-ban, majd később még többször némi változtatásokkal kinyomtatott irat szerzőjéül előbb az 1458-ban Strassburgban kivégzett Friedrich Reisert, utóbb egy augsburgi plébánost, majd később Valentin Eber augsburgi városi írnokot jelölték meg.

A városokbeli céhekről, amelyeket meg kell szüntetni

Tudnivaló, hogy a jó városokban, úgymint a birodalmi városokban, céhek vannak; ezek most igen hatalmasak lettek, és drágán kell a céhekbe való felvételt megfizetni. Szabályzatokat készítenek maguk közt, körülbelül úgy, mint azt a városok tették. Sok városban ők szabályozzák a tanácsot, és hogy minden céhből hányan menjenek a tanácsba...

Ha van egy céh, amelyet meg kellene büntetni az ipara miatt, melyet gyakorol, mivel az a közösségnek a városban nem válik javára – mészárosokat, akik a húst drágán adják, vagy pékeket, akik a kenyeret túl kicsire sütik, vagy szabókat, akik túlságosan magas munkadíjakat szednek és még több efféléket – a céhek közül, melyek a tanácsban ülnek, hűséget és igazságot esküdtek a városnak és a közösségnek, mégis az egyik hathatósan segíti a másikat úgy, mintha azt mondanám: "Segíts engem, én hasonlóképp elnézéssel segítelek téged." Így azután a közösség be van csapva ... Ha azonban valóban javulást akarunk előidézni és elérni, hogy mindenki igaz legyen a másikhoz, akkor meg kell szüntetni a céheket, igazi közösséget és pártatlan községi képviseletet, igaz tanácsot kell létesíteni.

Hogy mindenki a maga iparát és mesterségét űzze

Ugyancsak ismeretes baj városokban és falun mindenfelé, hogy valaki több mesterséget űz, mint ami megilleti. Az egyik borkereskedő és amellett sőt vagy posztót árul, egy másik szabó és kereskedést is folytat ... Ha azonban hallani akarjátok, mit rendel a császári törvény – elődeink nem voltak bolondok. A kézművességet azért gondolták ki, hogy ki-ki a mindennapi kenyerét keresse vele, és senki se ártsa bele magát másnak a mesterségébe. A császári parancs értelmében azért meg kell gátolni, hogy bárki a más kézművességébe avatkozzék bármiféle ipari tevékeny-

séggel, ahol észrevétetik, hogy a birodalmi városok azt nem veszik tekintetbe, 40 márka pénzbüntetés terhe alatt.

A városokban levő kereskedő társaságokról

Hasonlóképpen nagy társaságok jöttek létre, melyek összefognak és nagy kereskedelmi vagyont hoznak létre, akár jól, akár rosszul megy nekik.[1] Mindenkor úgy forgatják a dolgot, hogy ne veszítsenek. Ez ugyancsak minden községnek kárára van városon és falun. Fel kell lépni ez ellen, hogy az ilyenfajta kapcsolatok megszakadjanak és többé sehol elő ne forduljanak, sem nemesek sem polgárok között. Aki pedig egy ilyenfajta társulásban részt vesz, annak kereskedői vagyona – amennyiben egy birodalmi város polgára – kizárólag és teljesen a városra szálljon, és semmi őt meg ne védelmezze az ellen. Ha pedig nemes, akkor kegyvesztett legyen a birodalomban, kereskedői vagyona pedig mindenki számára szabad legyen. [2]

Hogyan kell az elővételt megszüntetni

Azt is tudni kell, hogy szükséges a keresztény közösség számára mindennek az áruba bocsátásáról gondoskodni, legyen az bor, gabona, hús, zsir, bármiféle zöldség, amit fogyasztani kell. Ez egyik országban sikerül. Másutt találni egyeseket, akik ezzel gondolva elővásárlást űznek, ha ezt megtehetik rendkívüli nyereséget csapnak hozzá, és szorongatják a szegény embert, amikor semmi sem terem, jégeső, sújtó fergeteg, felhőszakadás következik, ami hatalmában van az elemeknek. Mindezt megértve, minden birodalmi város válasszon mindegyik kézművességből egy bölcs, jámbor férfiút és eskesse meg valamennyit személyes esküvel Istenre és a szentekre, hogy az évi terméshozam alapján a gabona, bor és más élelmiszerek árát úgy állapítsák meg, hogy a paraszt és a szőlősgazda meg tudjanak maradni munkájuknál.

H. Werner, Die Reformation des Kaisers Sigmund, Berlin, 1908. p. 68-73.

[1] Nyereségre vagy veszteségre.

[2] Törvényen kívül helyezett.

114. A városi élet

Az augsburgi alkotmányból vett részlet a város rendjének szabályozására vonatkozik.

a) XIII. cikkely: A vészharangról

1. Augsburgban minden vogtnak joga van a vészharangot megszólaltatni, valahányszor azt szükségesnek látja; így, ha tolvajok, rablók, gyilkosok és más kártékony emberek fölött akar ítélkezni. Továbbá, ha tudomására jut, hogy a város előtt polgárokat fosztogatnak, a harangokat meghúzhatja akár nappal, akár éjjel; ugyanígy, ha tüzet jeleznek, vagy a polgárok és vendégek összecsapnak, és ezt nem tudta megakadályozni. Ebben az esetben, akár nappal van, akár éjjel, szólaltassa meg a harangokat. Ha a vogt a polgárok tanácsával viszályba keveredik és a polgárokkal szemben súlyos helyzetbe kerül, huzassa meg a harangokat. Az említett eseteken kívül a vogt semmi más esetben nem harangoztathat a tanácsbeliek hozzájárulása nélkül.

2. Urunknak, a püspöknek és várgrófjának joga van ahhoz, hogy ha neki a kanonokkal és a városi tanáccsal egyetemben az élelmiszerárak szabályozásával vagy a pénz becserélésével kapcsolatban kihírdetni valója van, a vogttal a harangot megszólaltathassa.

3. Tudni kell továbbá, hogy a harangnak a polgárok birtokában kell lennie. Nekik kell megállapítaniuk, mikor akarják használni. Az, akire a harangot bízták, és annak őre a várostól fel van jogosítva arra, hogy ha tüzet észlel vagy rablásról, vagy tolvajlásról, a polgárok és vendégek közt támadt verekedésről hall, verje félre a harangot, és így adjon figyelmeztetést a béke és a rend helyreállítására.

4. Ezenkívül minden tanácsbéli mindaddig, mig a tanács tagja, valahányszor, tüzet, rablást, betörést, verekedést előbb vesz észre, mint az őr, akár nappal van, akár éjszaka, meghúzathatja a harangokat, de csak ő és nem más.

b) A koldusszabályzatból (1491)

A késő középkori városi élet egyik jelensége az elszegényedett plebejusi rétegek megnövekedése. A városi tanács a koldusok feletti ellenőrzést kívánja biztosítani jegyzékbe vételükkel.

A tanács szükségesnek ismerte el és megállapította; mindenek előtt tilos a jövőben bárkinek, akár házas asszony vagy férfi, akár özvegy vagy

nőtlen, akár jövevény, akár helybeli, a város polgára vagy lakója, úgy nappal, mint éjszaka másképp gyűjtenie alamizsnát, mint ahogy azt az érdemes tanács elrendeli és megállapítja. Az ilyeneknek (a tanácstól) különleges ismertetőjelet kell kapniuk, mégpedig egy bádogjegyet. Az említett jegyet minden alamizsnagyűjtőnek magánál kell hordania és viselnie, enélkül alamizsnát gyűjteni tilos. A külországi zarándokok és vándorló koldusok kivételképpen három napra engedélyt kapnak de többre nem, hogy itt alamizsnát gyűjthessenek. Azok a férfi- és nőszemélyek, akik — mint fentebb mondottuk — engedélyt kapnak alamizsna gyűjtésére, naponként a templom előtt tartoznak kéregetni, még pedig úgy, hogy maguk mellett tartják gyermekeiket. Ezeket tilos szerteküldeni kéregetés céljából. A város minden polgára vagy lakója, akinek törvényes felesége a tanács engedélyével e célból kiadott jelvény birtokában naponként a templom előtt alamizsnát gyűjt, köteles minden vasár- és ünnepnap maga is ott állni vagy ülni a templom előtt a felesége mellett és visszautasítás nélkül elfogadni az alamizsnát. Ez vagy azok, akik hanyagságot mutatnak ezzel a rendelkezéssel szemben... éppen úgy, mint feleségük és gyermekeik, a jövőben elvesztik jogukat, hogy alamizsnát kéregethessenek. A tanács megállapította és szigorúan elrendelte, hogy mindazokat a személyeket, akiknek az említett módon jegyet fognak kiadni, keresztnevükön és családi nevükön jegyzékbe vegyék, továbbá, hogy minden ilyen személyről és viselkedésről tudomással bírjanak és megfigyelést végezzenek.

És, ha megállapítást nyer, hogy az összegyűjtött alamizsnát haszontalanul elpusztítja, vagy más módon visszaélést követ el és rosszul viseli magát, vagy ha olyan embert találnak, aki engedély nélkül gyűjt alamizsnát a templom előtt vagy más nyilvános helyen, ilyen esetben a tanács határozatai szerint, az ügy körülményeit figyelembe véve, törvényesen és elnézés nélkül kell eljárni, annak megfelelően, ahogyan a tanács parancsolja.

Stadtbuch von Augsburg, 1871. p. 67., 70-71. 297-299. (Chrestomathia, I. 360. o.)

115. Királyi oklevél egy párizsi polgár javára

A városi polgárság meggazdagodásának, és nemessé válásának egyik példáját idézi alábbi oklevelünk.

1327 január hó

Fülöp, Valois és Anjou grófja, Franciaország és Navarra régense, tudtára adjuk azoknak is, akik most élnek, és azoknak is, akik eljövendők, hogy miután Étienne le Haubergier párizsi polgár egy nemesi hűbérbirtokot, évi tizenként párizsi font ezüst jövedelemnek megfelelő, vagy a

körüli értékben, Antony faluban, illetve annak határában, hűbéreskü által, tehát biztos és törvényes jogcímen – mint mondotta – a Párizs közelében fekvő Saint Germain des Prés apátság szerzetes apátjától meg akart szerezni, ámde az imént említett apát ugyanazon Étienne-t, miután nem nemesember, vonakodott s mai napig is vonakodik hűbéresének elfogadni, ezért, az említett Étienne alázatosan arra kért bennünket, hogy ebben az ügyben adományozzuk őt meg különös kegyünkkel. Mi tehát, kegyesen hozzájárulva az ügybeni kérelméhez, különleges kegyünkkel megengedjük ugyanazon Étienne-nek, mégpedig mind saját személyének, mind pedig örököseinek, hogy ő és örökösei, jóllehet ugyanazon Étienne nem a nemesi rendből származik, az említett hűbérbirtokot éppen úgy bírhassa, illetve bírhassák mindörökre, békésen és háborítatlanul, mintha Étienne nemesember lenne; és ugyanazon Étienne-t hivatalos hatalmunkkal és akaratunk által ezennel jogképessé tesszük erre, és meg is parancsoljuk, hogy ugyanazon apát ugyanazon Étienne-t mostantól fogva fogadja el hűbéresének az említett hűbérbirtok miatt, miután az említett akadály ezennel megszünik. Hogy pedig mindez jogerős és szilárd maradjon az eljövendő időkben is, rátétettük erre az oklevelünkre azt a pecsétünket, amelyet, még akkor használtunk, amikor az elöl említett országok kormányzása nem szállott át reánk. Kelt Párizsban, az Úr ezerháromszázhuszonhetedik esztendeje január havában.

J. Viard: Documents parisiens du régne du Philippe VI. de Valois (1328-1350) T. I. Paris 1899. p. 1.

116. Egy párizsi polgár végrendeletével kapcsolatos per

Guillaume de Saint-Yon, Grande Boucherie-beli mészáros[1] végrendeletileg hátrahagyott javai
1383. március 7.

Miután per indult a mi parlamentünk kúriája előtt egyik részről Jean le Pontonnier és felesége Florencia, Louis Thiberdi és felesége Jeanne – a férjek, nevezett feleségük ügyében szálltak perbe –, mint felperesek, másik részről Phillipota asszony – egykor néhai Guillaume de Saint-Yon felesége – és Jean Chartain, mint az említett férjének néhai Vilmosnak

[1] A Saint-Yon család már a XIII. század végén Párizs város leggazdagabb mészárosai közé tartozott, tagjai a nagy mészáros céh mesterei és elöljárói voltak.

testamentuma, vagyis végső akarata végrehajtója – ki egyben az említett Phillipota asszony nevében is eljár –, mint alperesek között, amely per során a felsorolt felperesek azt állították, hogy a nevezett le Pontonnier és Thiberdi feleségei vér szerinti nővérei, s így közelebbi örökösei a minap elhunyt Guillaume-nak, következésképpen az általános szokásjog szerint, mely úgy szól, hogy a halott jogképessé teszi az élőt, a két nővér fivérük halála után jogképessé vált az elhunytnak valamennyi ingó és ingatlan java felett, amit csak az birtokolt halála időpontjában; továbbá: hogy Guillaume-ot abban az időben, amikor meghalt, a párizsi nagy Saint Jacques hentesüzletsor leggazdagabb mészárosának tartotta mindenki; nemkülönben: hogy attól az időtől fogva, mikor az említett Saint-Yon,a nevezett Phillipotát feleségül vette, a Saint Jacques hentesüzletsoron általában három elárusítóhelye is volt, amelyekben állandóan árusította a húst a saját hasznára és jövedelmére; s ebből minden héten jó kétszáz párizsi livre értékű húst forgalmazott, s ebből könnyedén megvolt neki a 20-30 párizsi livre tiszta haszna; továbbá hogy olyan sikeresen kereskedett, hogy elhalálozása idején évi tiszta jövedelme ebből is már jó 600 párizsi livre volt, s ennyi volt állandóan; és voltak házai is, mégpedig Párizs városában, aztán Kala-ban, de Bundiz-ben is, sőt Monciaulx-ban is; s ezek a házak igen gazdagon fel voltak szerelve mindenféle használati tárggyal; különösképpen pedig párizsi házában voltak a halála időpontjában nagy ezüst serlegei, kanalai, dísztűi, nagyértékű ezüst kiscsészéi, Madeira-i csészéi ezüst lábakkal, több mint 100 livre értékben; és az említett Phillipota-nak is igen sok és nagyon szép, nagyértékű ékszerei voltak, különösképpen pedig volt neki egy arany karkötője, övei, erszényei, dísztűi, még ezer livre-nél is nagyobb értékben, és volt nagyon sok ruhája is: hosszúak is, rövidek is; ezek finoman béleltek voltak; és volt három nyesttel bélelt köpenye is, és gyönyörű volt a vászon-, illetve fehérneműje is abban az időben, amikor az említett Guillaume meghalt. Nemkülönben: volt neki 300 darab olyan ökörbőre, amelynek mindegyik darabja minden bizonnyal megéri a 24 solidust; s volt vagy 800 mérő zsírja, mely mérőnként 3 1/2 solidust ér, de volt neki 800 élő birkája is, melyek mindegyike megérte még a 12 solidust is, vagy az akörüli összeget; és figyelembe véve azt a kereskedést is, amit az említett Guillaume űzött az élőállatokkal, s azt a hasznot, amit ezeken is nyert, lehetetlen az, hogy halálakor az említett Guillaume-nak ne lett volna igen nagy mennyiségben forintja készpénzben is; sőt: lehetetlenség az, hogy legalább 500 vagy 600 forint készpénze ne lett volna; továbbá: hogy az említett Guillaume olyan szorgosan és olyan sikeresen kereskedett, hogy az említett elhalálozása idején ingójavakban legalább 12 000 forint értéke volt; és hogy ennyi volt, az közbeszéd tárgya, de feljegyzéseiből is ezt állapították meg. De az éppen úgy közismert dolog, hogy az említett Phillipota, már akkor, amikor Guillaume betegeskedett, de még inkább közvetlenül a halála után minden értékét eldugta, és gonosz szándékkal elrejtette; különösképpen pedig az említett néhai Guillaume ezüst pecsétnyomóját,

láncával együtt; és a holmikat gonosz szándékkal áthordta fivéreinek és vérrokonainak s másoknak házába, egy kisebb mennyiség kivételével, ami úgy 600 livre értékű lehet összesen, vagy akörüli, s ezt a kis mennyiséget azután egy bizonyos leltári jegyzékbe vétette. És még arra is képes volt, hogy ünnepélyesen esküt tegyen arról, hogy ő bizony bemutatta és feltárta az említett néhai Guillaume teljes vagyonát. - Mindezen felül elmondották, a megnevezett felperesek még azt is, hogy az 1380. esztendő július hava 24. napján, egy hétfői napon olyan súlyos betegségbe esett az említett néhai Guillaume, hogy annak következtében elvesztette minden érzéklését és teljes értelmét, és ebben az állapotban meg is maradt szerdán déltájig, amikor is meghalt; következésképpen: nem is volt képes arra, hogy valamiféle végrendelkezést tegyen a szokásos és törvényes formában; és ha mégis készült valamiféle írás akár a jegyző, akár mások keze által az említett Guillaume végrendelkezéséről, az csakis olyanformán keletkezhetett, hogy az említett Phillipota az örökhagyásról szóló bizonyos rendelkezéseket leíratott saját kénye-kedve szerint valamiféle jegyzőkkel, s ezek a rendelkezések mind saját maga és cinkostársai javára szóltak, s az ott fekvő Guillaume-tól megkérdezte, hogy ez-e az ő akarata, s talán az is lehetséges, hogy a beteg rábólintott, hogy "legyen", de anélkül, hogy a kérdést megértette volna, avagy bármi módon felfogta volna azt. De mindez nem elég: az említett Phillipota annak érdekében, hogy teljessé tegye cselvetéseit és gonoszságát, a felperesek feleségeit abban az időben elküldte zarándoklatra a mi Párizs városunk két különböző szélére, és nem tűrte, hogy az említett feleségek, kik vér szerinti nővérei az elhunyt Guillaume-nak, még csak szót is váltsanak vele, illetve: hogy egyáltalán meglátogassák betegségének egész tartama alatt; de mindezen felül: az említett Guillaume halála után nyomban odament a házhoz Guillaume Porel mester, aki akkor a mi városi vizsgálóbíránk volt, s fogadta ott az említett Phillipotát, aki panaszkodott neki néhai férje végrendeletével kapcsolatban, s mondta is a vizsgálóbírónak, hogy ő kételkedik afelől, hogy vajon érvényes-e egyáltalán ez a végrendelet; és az említett Porel mester erre azt válaszolta, hogy ne kételkedjék, hanem inkább tegye meg azt, hogy ő, Porel mester, is kapjon belőle egy fogalmazványt az említett jegyzőktől azért, hogy ő azt átnézhesse, s ki is javíthassa, hogy az majd jó és kellő formában legyen megírva; és hogy később ezt a példányt meg is kapta az említett jegyzőktől; és ezt a példányt az ő szobájában nézegette az egyik kliense, kezében tartva; s ennek a kilensnek azt mondotta Porel íródeákja, hogy tegye le azt, mert az az említett Guilleaume végrendelete, s úgy értesült róla, hogy azt semmissé kell nyilvánítani, mert nem úgy készült, ahogyan kellett volna készülnie. - És még azt is elmondották az említett felperesek, hogy a nevezett Guillaume halála után, az említett Phillipota megkeresésére, a mi párizsi prévôt-nk kirendelte az említett Porelt Jean Truquent mesterrél együtt, hogy készítsék el a javak leltárát; ámde az említett Porel annyira részrehajlóan viselkedett a szekrények, a kamrák és az említett ház egyéb helyiségeinek a lepecsételésénél, hogy

egészen más módon és formában pecsételte le ezeket, mint ahogyan az szokásos volt. Sőt: még az is megtörtént, hogy az említett Porel néhány szekrényt kinyitott, azokból értéktárgyakat szedett ki, s átadta azokat az említett Phillipota-nak, a felsorolt felperesek távollétében, hiszen még csak meg sem hívták őket oda. Mindezen felül: amikor már az ő részvételükkel folyt a későbbi leltározás a javakból, találtak két olyan ládát, amelyekről le voltak törve a pecsétek és a pecséten átfutó zsinórok is le voltak szaggatva; de külön találtak még egy nagy, nyitott és üres dobozt is, amely akkor, amikor még ép volt rajta a pecsét, igen sokat nyomott. Mindezek miatt fel kell tételezni, hogy az említett Phillipota csalárdan és gonoszul járt el a felsorolt javak kártevő szándékkal történt elhordásánál, következésképpen az általános és közismert jogszokás szerint, az általa elrejtett és elvont javakat el kell veszítenie, s valamennyit a felperesek kell odaadni...

(A forrásszöveg folyamatossága itt megszakad. Az alábbi szövegrész már az alperesek válaszából kiemelt részlet):

... és azon sincs semmi csodálkoznivaló, hogy nem találtak olyan értékű javakat, mint ahogyan azt a megnevezett felperesek hitték. Mert az igazság az, hogy az említett Guillaume nem sokkal halála előtt sok pénzt kifizetett vagyonából. Ugyanis volt négy pere, amelyek a városi bíróság, előtt folytak, ezekre nagy összegű pénzeket fizetett ki; továbbá: teljesen újjáépítette párizsi házát, s erre az építkezésre háromezer forintot fizetett ki; kiházasította két leányunokáját is, s ez újabb kétezer forintjába került. Nemkülönben: tizenkét esztendő óta nagyon sok pénzt vesztett a sertésekkel való kereskedésen, s emiatt több kereskedőnek igen sok pénzzel volt adósa... (A forrásszöveg itt megszakad.)

Fagniez, Documents relatifs à l'histoire de l'industrie et du commerce en France T. II. Paris, 1900. p. 124 - 128.

117. Városi élet Dalmáciában (XIV. század)

Két szemelvényt közlünk Kotor(Cattaro) város jegyzőkönyvéből, amelyek mutatják az olasz városállamokra emlékeztető, gyakorlatilag majdnem teljesen önálló közösségek belső életét.

a) Egyházi birtok bérbeadása, 1326

Július hó kilencedik napján. Én... diakónus, boldogult Mátyás fia, a folyami Szűz Mária egyház rektora, a nevezett egyház papjaival együtt adom, odaengedem és bérbeadom örökre Miklósnak, Triphon Mundina fiának a maga és örökösei számára a nevezett egyház földjét, amely nevezett Miklós háza és Szent Triphon földje között helyezkedik el, igazságtalanságtól megóva és biztosan minden tartozékával és jövedelmével. És én, nevezett Miklós kötelezem magam, hogy minden évben Szent Luca ünnepén[1] tizenkét keresztes garast fizetek és adok. Ha pedig nem, úgy a nevezett föld kerüljön a nevezett Szent Szűz egyházának hatalma alá. Erre nézve pedig van két hasonló és nyilvános okirat. Végrehajtva Marinus Golia esküdt bíró, Marinus Mechsca auditor és Nycolaus Cuffectus tanu jelenlétében.

b) A városi közösség oklevele a pápához küldött követség tárgyában, 1330

Az úr 1330. esztendejében február 15-én. Mi Catarus város esküdt bírái, úgymint Petrus Sergius Belecy (fia), Triphon Bucha (fia) és Marcus Drago (fia) nyilvánosan tanusítjuk, hogy Catarus közössége harangszó mellett János úrral, Isten kegyelméből catarusi püspökkel és az ő káptalanjával követséget rendeltünk a pápa úrhoz a püspökség ügyében, és erre következként kijelöltük Luce de Palma urat, Petracust, az elhunyt Marinus Petracus (fiát), és bizonyos büntetéspénzt róttunk ki. És nevezett Luce úr gőgössége miatt nem akart elmenni. Így a közösség nevezett Luce helyett Fülöp jegyzőt küldte és adott neki LX arany forintot. És azt akarta nevezett közösség mindenek jó akaratából harangszó mellett, hogy nevezett Luce fizesse meg a nevezett forintokat a közösségnek. Ezért mi nevezett bírák minden előbb mondottat megértve és megismerve, hogy nevezett Luce nem akart menni, ítéletünkkel megerősítjük, hogy nevezett Luce fizesse meg a nevezett forintokat a nevezett közösségnek. Amely bírák megbízásáról Péter Vitus (fia), Catarus közösség esküdt jegyzője, megírtam.

Kotorski spomenici. Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326. - 1335. Ured. Antun Mayer, Zagreb, 1951. p. 23., 180.

[1] December 13.

118. Moszkva III. Iván korában

Részlet Ambrogio Contarini velencei nemes 1487-ben kiadott útleírásából. Contarini velencei követként utazott 1473-ban Urun Haszán akkojuntu szultánhoz, de 1475-ben kénytelen volt Moszkván keresztül hazatérni, mert a törökök a Fekete-tengeri olasz gyarmatok elfoglalásával elvágták az útját.

Moszkva városa alacsony dombon épült, s minden épülete, a várat sem kivéve, fából van. Középen folyó szeli át, amelynek szintén Moszkva a neve, és amely két részre osztja: az egyikben van a vár. A folyón a városban több híd vezet keresztül. Moszkva a nagyfejedelem székhelye. Nagy erdőségek övezik, amelyek úgyszólván Oroszország egész területét elborítják, és bővében van minden fajta gabonaneműnek. Az élelmiszerek olyan olcsók Moszkvában, hogy ott tartózkodásom alatt a mi mértékünk szerint 10 stara[1] búza egy cservonyecbe[2] került (hasonló arányban a többi gabonanemű); három font hús egy soldo,[3] 100 tyúk vagy 40 kacsa szintén egy cservonyec: a legszebb lúd sem drágább három soldónál. Nyúl igen sok van, másféle vadat azonban úgyszólván egyáltalán nem lehet kapni, valószínüleg azért, mert a moszkvaiak nem értenek a vadfogáshoz. Különféle szárnyasokat is nagy mennyiségben hoznak fel és igen olcsó áron árusítanak. A moszkvaiak nem készítenek szőlőbort, és általában semmiféle gyümölcs nem terem náluk, csak uborka, dió és vadalma. Országuk nagyon hideg, úgyhogy a lakosoknak kilenc hónapig kell tüzelniök házaikban a kályhákban. Egyébként ezt az évszakot használják fel arra, hogy készleteket szerezzenek be nyárra, mert amikor fagy, az orosz egylovas szánokon igen könnyű mindennemű teher szállítása, mig nyáron az olvadás és a hatalmas erdőségek következtében az út majdnem teljesen járhatatlan a sártól. Október végén a Moszkvát keresztülszelő folyót erős jégréteg borítja be, amelyen a kereskedők felállítják bódéikat, különféle áruikkal, és így valóságos piacot rendeznek, a városban pedig úgyszólván teljesen beszüntetik a kereskedelmet. Az a véleményük, hogy ez a hely kevésbé van kitéve a hidegnek, és a szélnek, mert mindkét felől épületek védik. Erre a piacra egész télen keresztül mindennap visznek kenyeret, húst, disznót, fát, szénát és egyéb szükségleti cikkeket. November végén a környék minden lakosa levágja tehenét és disznaját, s a városba szállítja eladásra. Érdekes látványt nyújt ez a hatalmas tömeg fagyott hús, megnyúzva és kibelezve, s két hátulsó lábán állva a jégen. Így az oroszok há-

[1] Velencei űrmérték.

[2] Tíz rubel.

[3] Velencei váltópénz.

rom vagy több hónappal ezelőtt levágott állattal táplálkoznak. Ugyanígy tesznek a hallal, szárnyassal és minden állattal. A folyón lóversenyeket és hasonló mulatságokat is tartanak.

Olvasókönyv I. 70-71. l.

119. Ipari termékek szolgáltatása

Az 1062 körül keletkezett oklevél a földesúri joghatóság alá tartozó település iparos jellegére utal.

Ennek a községnek (Redon) censusát, melyet a Saint-Sauveur szerzetesei kell, hogy kapjanak, azelőtt nem adták meg nekik teljesen, mig csak Conanus comes át nem vette Bretagne kormányzatát és erélyesen uralkodni nem kezdett. Ekkor a szerzetesek látván és érezvén, hogy községük nem adja meg nekik a járandóságot, méltatlankodtak ezen a dolgon, és felkeresték az előbb mondott comest, aki kéznél volt, mert éppen akkor jött Redonba, és a legnagyobb buzgalommal tudomására hozták panaszukat. Az egész község népe ellenkezőt kért, tiltakozván az ellen, hogy vám alá vessék. A comes pedig összehívván akkor az összes előkelőket, akik vele jöttek, meghagyta, hogy ezeket vizsgálják meg és hozzanak róluk igazságos ítéletet. Az előkelők pedig meghallgatván mindkettőjük pereskedését, ti. a szerzetesekét és a laikusokét, a comes jelenlétében úgy ítéltek, hogy ezentúl ez a község és lakosai a Saint-Sauveurnek és szerzeteseinek adják meg a járandóságukat, amint az egész vidék számos más községe is. A viszály elsimítása után tehát elrendelték, hogy ezentúl ez a község milyen járandóságokat adjon és ezenfelül az említett comes emlékezetül meghagyta, hogy ez az oklevél összeírva tartalmazza azokat a kötelezettségeket, amelyeket ennek a községnek a tisztségviselői ezentúl valamennyien be fognak hajtani. Először is tehát, a comes és a vele együtt ítéletet mondó nemesek parancsára bármilyen jogügyletet kötnek a burguson belül, azaz kenyérről, húsról és más minden eladásra kerülő dologról, a szerzetesek vámosa szedje be utána a maga illetékét Saint-Sauveur számára; ha bor kerül eladásra, akkor egy mérő után egy korsót szedjenek Saint-Sauveur számára. Hasonlóképpen a mézsörből, a sörből és a kevert italból, ha olyan van; azoktól pedig, akik posztót adnak el karácsony előtt, egy ing járjon évenként a többi illetékkel együtt. A kötélverőktől pedig tizenkét pénz és egy pár cipő az Úr születésekor és húsvétkor. Az ürük vagy bárányok [bőrének] vargáitól hasonlóképpen, és mindkét rendbeliek az Úr születése és húsvét előtt, ha netán valami munka volna a kolostorban és az apát megparancsolná, végezzék el azt, amit ne-

kik a barátok meghagynak. A nyergesektől és a lószerszámkészítőktől egy nyereg húsvétkor és egy másik az Úr születésekor. Mindez pedig ezen tanuk előtt történt: Conanus comes, aki ezt elrendelte; Almodus apát, akinek idejében ez történt, mint tanu; Vitalis, Szent Gildasius apátja mint tanu; Robertus, Vitré ura mint tanu; Alan, Eudon és a másik Eudon vicecomesek, mint tanuk; Hudgnant-i Juthael-fia Judicael mint tanu; Guethenuc fia Maenkiou mint tanu; Reus-i Alan fia Rodalt mint tanu; Fredgor fia Herveus mint tanu; Cariou, Conanus comes mestere, mint tanu; ugyancsak tanu vagyok én, Dávid, aki az ispán meghagyásából és az apát parancsára ezeket feljegyeztem.

Fagniez, Documents... T.I. p.65-66.

120. Kis kehely gyártása

Theophilus Presbyter, Schedula diversarum artium című munkája számos, a kolostori műhelyekben alkalmazott eljárást ismertet. A XI. századi irat a korai középkor kézműipari technikájának legjelentősebb forrása.

A kis kehely gyártásáról

Amikor elkezded kikalapálni, keresd meg a közepetáját, és csinálj egy közepet a körzővel, akörül pedig alakíts ki egy négyszögű nyúlványt, amelybe a lábat kell beillesztened. Amikor pedig annyira meg van gyöngítve, hogy kézzel lehetne hajlítani, csinálj belül köröket a körzővel a közepétől a feléig, kívül pedig a felétől a szájáig; azután kerek kalapáccsal verd ki belülről a körök mentén, hogy ettől mélységet kapjon, kívülről meg kerek vasszerszámmal a körök mentén egészen a szájáig, hogy ettől szorosabb legyen; s ezt mindaddig végezd, mig megkapod az ezüst mennyiségének megfelelő alakját és kerületét. Ezt elvégezvén dörzsöld belülről és kívülről egyaránt a reszelővel, és a szája körül is, amig mindenütt egyenletes lesz. Ezután az ezüst megmaradt felét oszd ketté, mint előbb, s az egyik részből végy el hat pénznyi súlyt, s ezt add a másikhoz, amelyből a lábat készíted majd, amit később innen reszeléssel le fogsz venni és visszateszed a maga részéhez. S a lábat úgy öntsed és verd ki, mint az edényt, egészen megvékonyodásig, kivéve, hogy nyúlványt nem csinálsz rajta. Ennek megvékonyítása után megadod neki a mélységet kerek kalapáccsal egy kerek vasszerszám fölött, majd egy hosszú fölött mindkét részről, mig a nyakat olyan kecsessé nem teszed, amilyenre

akarod; gondosan ügyelvén arra, hogy az egyik helyen ne verd jobban, mint a másikon, nehogy véletlenül valamelyik oldalra elhajoljon a gomb, hanem álljon a közepén, mindegyik részén egyformán benyomva és egyforma szélesen. Ezután tedd azt szén fölé és töltsd meg viasszal, és miután kihült, fogd meg a lábat bal kezedbe, jobbodba pedig egy könnyen kezelhető vékony vasat (ductile ac teune); és ültesd le magad mellé az inast, aki kicsiny kalapáccsal üsse ezt a vasat bármelyik helyen, ahová teszed; így fogod kialakítani a gyűrűt, amelynek kerületére nézve a gomb és a láb között kell lennie. Ezt kijelölvén, öntsd ki a viaszt, s a lábat újból felmelegítvén ismét töltsd bele, hogy a gyűrűt mélyebbre kalapáld ki, mint az előbb; s így járj el, mig ezt egyenletesen, szemeivel együtt el nem készítetted. Ezután reszeld a gombot és dörzsöld a láb tájékán belülről, és a száját is; így készítesz a gomb közepén egy négyszögletes nyílást a felső edény nyúlványának megfelelő mértékben, s ebbe beleteszed az ezüst összenyomott, kerek részét, ugyanolyan módon átfúrva. Csinálj még egy gyűrűt külön, amelynek a gomb és a felső edény között kell állania, ugyanolyan mennyiségből és olyan külsejűt, mint amilyent a gomb alatt a vékony vasszerszámmal formáltál ki, majd nyersvasat dörzsölj egyenletesen az oldalakra, majd fölébe tölgyfából való törött szenet és azzal fényesítsed az edényt kívülről és belülről, továbbá a gombot, a lábat és a gyűrűt, s ugyanígy dörzsöld vászonnal és finoman őrölt krétával, mig a munka teljesen fényes nem lesz. Ezt így elvégezvén hasítsd be az edény nyúlványát négyrészesen a közepéig egy finom reszelővel, és fordítsd meg azt egy kerek vasszerszám fölött úgy, hogy egyenlően függjön, és tedd rá a gyűrűt, s a gomb nyilásába a nyúlványt, meg föléje a benne levő részecskéket, s ezeket balkezeddel erősen és egyenletesen tartva, jobbkezedben a vésőt tedd a gombra, s üttesd fölülről közepes kalapáccsal, mig szilárdan be nem illesztetted. Ezután olvaszd össze azt az ezüstöt, amelyet lereszeltél és ledörzsöltél a maradékkal, és verd ki a körzővel egyenletessé tett fedelet olyan szélességűre, amekkora a kehely magassága alulról a lábtól felül egészen a szájáig, sőt egy kicsit nagyobbra, és úgy verd ki a mélyedést alulról az edény szélessége szerint, hogy egyenletesen tudjon feküdni rajta. És ha akarod, csinálj két kört belülről a körzővel, és húzd meg tompa árral a közepén a bárány képmását vagy mintegy az égből leszálló és jelt adó jobbkezét, és betüket a két kör közé, s a vésővel finoman vésd ki, kicsiszolva azt éppen úgy, mint a kelyhet.

Fagniez, Documents... T. I. p. 78-80.

121. II. Henrik kartája a londoni takácscéh számára (1154 - 1169)

A londoni takácscéh első kartája a céhtagok már korábban élvezett kiváltságait erősíti meg.

Henrik, Isten kegyelméből Anglia királya, Normandia és Aquitania hercege, Anjou grófja, a püspököknek, bíráknak, sheriffeknek, bárónak, minden szolgáljának és hűbéresének Londonban üdvözletet. Tudjátok meg hogy a londoni takácsoknak megengedtem, hogy legyen meg a céhük Londonban, mindazokkal a szabadságokkal és szokásokkal, amelyek nagyatyám, Henrik király idejében megvoltak nekik. Senki se űzhesse ezt a mesterséget az ő engedélyük nélkül, és anélkül, hogy céhükbe tartoznék, akár a városban, akár Southwarkban vagy más Londonhoz tartozó helyeken, kivéve azokat, akik ezt megtehették nagyatyám, Henrik király idejében. Ezért azt akarom, és szilárdan meghagyom, hogy mindenütt törvényesen űzzék foglalkozásukat, és az összes elmondottakat olyan jól, békében, szabadon, tisztességgel és teljességgel bírják, amint nagyatyám, Henrik király idejében bírták; azzal a feltétellel, hogy e kiváltságért minden évben Szent Mihálykor 2 márka aranyat fizetnek nekem. És megtiltom bárkinek is, hogy emiatt sérelmet vagy bántódást okozzon nekik, 10 font pénzbüntetés terhével. Tanu: Canterbury-i Tamás; Warin fitz Gerold. Kelt Winchesterben.

English Hist. Doc. T. II. p. 947-948.

122. A Nîmes-i kőfaragómesterek kiváltságai

V. Rajmund, toulouse-i gróf mentesíti a kőfaragókat az udvarában hozott bírói ítéletek, illetékfizetése alól, s ezért heti 1 napot dolgoznak építkezésein, és elkísérik hadjárataira, amely időre élelmet és minden lerombolt vár után 100 solidust ad a mestereknek.

Az Úr megtestesülésének 1187. esztendejében, augusztus hónapban, mi R(ajmund), Isten kegyelméből Toulouse grófja, Narbonne hercege és Provence őrgrófja, jóhiszeműen és csalárdság nélkül megegyezünk és megengedjük neked, Durand-nak és B. Bilgerius-nak és R. de Veranicis-nek és az összes kőfaragómestereknek, akik jelenleg Nimes városának lakosai vagy azelőtt azok voltak, azt a hűbéri jogot, amit hallomásunk szerint

régtől fogva megkaptok, ti. hogy ne adjatok bírói illetéket és ne fordítsatok költséget azokra az ügyekre és perekre, melyeket a mi Nîmes-i kúriánkban folytattatok, egyedül a bíró számára, s ezt is az ügy minősége és mennyisége szerinti igazságos mérték szerint [adjátok meg], az emberölés és árulás kivételével. És ezért a hűbéri jogért mindahányan minden héten egy napig, amikor Nîmes-ben építkezünk, kötelesek vagytok szállás nélkül dolgozni, de élelmiszert a kúriából kell kapnotok, s a többi napokon szállást és élelmezést kaptok, mint bárki más. Továbbá, amikor a mi seregünkkel kivonultok, kötelesek vagytok vasszerszámaitokkal együtt kivonulni, s én köteles vagyok nektek vasszerszámaitok szállítására állatot adni, és élelmezést szolgáltatni, valamint mindenegyes erőd lerombolásáért száz solidust. Ez a megegyezés Carnaz mellett jött létre, R. Milo, R. de Bocheto, Rascaon, B. Petrus de Anglada, W. Ricardi, Poncius Figeria és sok mások jelenlétében. Petrus Petit írta mindkét fél megbízásából.

Fagniez, Documents... T. I. p. 92-93.

123. A párizsi takácsok határozatai

A Párizsban működő iparoscéhek statutumainak első gyűjteménye a "Livre des Métiers", melyet 1260-ban a párizsi prévôt Etienne Boileau állíttatott össze.

1. Párizsban senki sem lehet takács, csak ha ipart vásárol a királytól. Ezt pedig a király nevében az adja el, aki megvette a királytól, egyik embernek drágábban, a másiknak olcsóbban, ahogy jónak látja.

2. A párizsi kerület határain belül sem takácsnak, sem másnak nem lehet műhelye, ha maga nem ért ipara műveléséhez, és ha nem mesternek a fia.

3. Minden párizsi takács két széles és egy keskeny szövőszéket tarthat a házában, de házán kívül egyet sem, ha nem akar tartani olyan jogokkal, amilyenek az idegent megilletik.

5. Minden takács házában tarthatja egy testvérét és egy unokaöccsét. Mindegyikük számára két-két széles és egy-egy keskeny szövőszéket tarthat a házban, hogy így testvérei és unokaöccsei a maguk kezével dolgozzanak, és mihelyt nem dolgoznak, a mester nem tarthat szövőszéket. A mester testvérei és unokaöccsei nem kötelesek ipart vásárolni a királytól, sem éjtszakai őrszolgálatot teljesíteni, sem [talium-ot] fizetni, mindaddig, amig testvérük vagy nagybátyjuk gyámsága alatt élnek.

6. Takácsmester nem tarthat szövőszéket házán kívül fiai, testvére vagy unokaöccsei miatt.

7. Egyetlen takácsmester sem tarthat szövőszékeket, csakis törvényes feleségétől származó fiai vagy testvérei, vagy unokaöccsei számára.

8. Minden takácsmester csak egy tanulót tarthat a házában, azt is csak négy évre és 4 párizsi livre fejében, vagy ötévi szolgálatra 60 párizsi sou-ért, vagy hatévi szolgálatra 20 párizsi sou-ért, vagy hétévi szolgálatra fizetség nélkül.

9. A takácsmester hosszabb ideig tartó szolgálatra a nagyobb fizetség fejében vehet maga mellé tanulót, de kevesebbért nem.

10. A tanuló megválthatja magát a szolgálat alól, ha a mester beleegyezik, de csakis négy év leszolgálása után. De a mester sem el nem adhatja, sem meg nem válhat tőle, ha tanulója a négy esztendőt le nem szolgálta.

11. A takácsmesternek nem lehet [másik] tanulója az alatt a négy év alatt, amig az [első tanuló] ott szolgálhat, ha ez a tanuló meg nem halt vagy mindörökre le nem mondott az iparról.

12. Ha a tanuló meggondolatlanságból, vagy könnyelműségből megszökik mesterétől, köteles megtéríteni a mesternek mindazokat a kiadásokat és veszteségeket, amelyeket hibája folytán okozott neki, mégpedig úgy, hogy ennek és nem más mesternek a műhelyébe térhet vissza, ha a mester nem akar tőle megválni.

13. Ha a tanuló a mester hibájából távozik mesterétől, ő maga vagy barátja menjen el a takácsok fejéhez és ezt jelentse be neki. A takácsok feje két héten belül hivassa magához a tanuló mesterét, feddje meg és mondja meg neki, hogy tartsa illő módon tanulóját, mint tiszteletben álló ember fiát, lássa el ruhával és lábbelivel. Ha pedig [a mester] ezt nem teszi meg, a tanulónak másik mestert keresnek....

17. Az atyamester és két, három vagy négy esküdt... köteles ellenőrizni, hogy a mester elegendő vagyonnal és tudással rendelkezik-e, hogy tanulót fogadhasson. És ha a céhmester és az esküdtek úgy találják, hogy a tanulót felfogadó mester nem rendelkezik a kellő képességekkel ahhoz, hogy tanulót tarthasson, akkor jó és elegendő zálogot vehetnek tőle, ami arra serkenti [az illető mestert], hogy minden kötelességét híven teljesítse tanulójával szemben, hogy így a tanuló ne vesztegesse el az idejét, atyja pedig a pénzét...

23. Párizsban egy takács sem szőhet teljes [vég] posztót, csak úgy, hogy egyformán erősek a hosszanti és a vetülékfonalak, ha a szövet teljes szélességében legalább 1600 fonál van... Különben öt sou büntetést fizet.

24. Tiszta posztónak Párizsban azt a posztót nevezik, amelyben a hosszszanti és a vetülékfonalak egyforma erősségűek...

26. Minden posztószövetnek, bármilyen fajta is, legalább 7 negyed szélességűnek kell lennie, különben az említett bünttés jár érte...

41. A posztó készítésekor senki sem vegyítheti össze a valódi gyapjút a bárány gyapjával. Ha valaki mégis ezt teszi, 10 sou büntetést fizet minden csomó után: ennek a fele a királyt, másik fele az atyamestert és az esküdteket illeti munkájukért és fáradozásukért.

32. Minden posztónak tiszta gyapjúból kell lennie és ugyanolyan jónak az elején, mint a közepén. Ha nem ilyen, akkor készítője minden vég posztóért 5 sou büntetést fizet, bármilyen szövőszékről került is le, ennek fele a királyt, fele a céhmestert és az esküdteket illeti munkájukért és fáradozásukért...

47. (A margón): Az említett céh tagjai közül senki sem kezdheti a munkát napfelkelte előtt, különben a mester 12, a segéd 6 dénár büntetést fizet, ha nem forgott fent az a körülmény, hogy a vég posztót be kellett fejezni. Ebben az esetben a segéd (korábban) bemehet, de csak egy napon keresztül.

48. A takácsok éjszakai királyi őrsége annyit jelent, hogy az atyamester és a takácsok 20 párizsi sou-t fizetnek a királynak minden éjszaka, amikor rájuk kerül az őrség sora, és 10 párizsi sou-t azoknak, akik ellátják. Ez az ő fizetésük, valamint a Kis- és a Nagyhíd őrségének a fizetése, továbbá kötelesek a takácsok 60 főnyi őrséget állítani minden éjszaka, amikor rájuk kerül a sor.

49. A takácscéh feje hívja össze az éjszakai őrséget. Ebben a tekintetben ő is királyi tisztviselő, ezért kötelességének híven és becsülettel kell eleget tennie, esküje szerint....

51. A takácssegédek hagyják abba a munkát, mihelyt a vecsernyére hívó harang megszólal, bármely plébánia területén dolgoznak is, és a vecsernyére szóló harangozás után be kell fejezniük...

53. Mindezeket a felsorolt büntetéseket a párizsi prevôt-nak vagy helyettesének kell befizetni. Az esküdtek a prévôt vagy helyettese kezéből kapják munkájukért ennek a felét, mint előbb kifejtettük.

Lespinasse et Bonnardot, Histoire générale de Paris. Paris, 1879. p. 93-102. (Chrestomathia, I. 350-352. o.)

124. A Champagne-i posztósok szabályzata

Az oklevél a posztóipar céhei közötti kapcsolatokat mutatja be.

Mi, Fülöp[1], Isten kegyelméből a franciák királya, tudtul adjuk mindenkinek, azoknak is, akik most élnek, s azoknak is, akik elkövetkeznek, hogy miután egyik részről a Provins-i gyapjúszövők, másik részről pedig az ugyanottani gyapjúfestők és gyapjúkikészítők között viszály keletkezett több olyan cikkelyt illetően, melyek nem csekély mértékben érintik a közjót is, éppen ezért a magunk részéről bizonyos bizottságokat alakítottunk, amelyek tüzetes vizsgálatokat folytattak Champagne grófság határain belül is, de rajta kívül is, mindenütt, ahol csak posztó készül, az igazság kiderítésére, majd pedig jelentést tettek nekünk mindarról, amit ebben az ügyben fontolóra kellett vennünk a közjó érdekében, végül is a vitás cikkelyekben az alább leirt megegyezés jött létre.

1. Mégpedig az első cikkelyben arról, hogy ha egy gyapjúszövő tanulófiút vesz fel és tart házában azért, hogy őt a gyapjúszövetek szövésének mesterségére megtanítsa és meghal mielőtt a tanulófiú tanulóideje letelt volna, ha az elhunyt gyapjúszövő özvegye házasságot köt egy gyapjúfestővel vagy gyapjúkikészítővel, mindaddig, amig az özvegy él, úgy folytathatja mesterségét az özvegy és második férje mellett is, ahogyan az első férjjel kötött egyezsége szólt.

2. A második cikkely pedig, amelyben megegyeztek, az, hogy valahányszor egy tanulófiú a gyapjúszövő mesterségben teljes tanulóidejét letölti a megállapodott határnapig, utána az említett mesterségben ott legyen szabad neki tovább dolgoznia ahol éppen akar.

3. Hasonlóképpen a harmadik cikkelyben úgy egyeztek meg, hogy ha valamelyik gyapjúszövő, akinél a gyapjúszövés mesterségének megtanulása céljából ott van a gyapjúfestők vagy gyapjúkikészítők bármelyikének fia, vagy unokája, a gyapjúszövés mesterségének gyakorlását teljességgel abbahagyná, akkor az említett tanulófiút átadhatja és elhelyezheti e célra alkalmas személynél, hogy annál tanulja ki az említett mesterséget, ám olyan tudású legyen ez a személy, hogy a nevezett tanulófiút e mesterségben megfelelő módon képes is legyen oktatni.

4. Hasonlóképpen a negyedik cikkelybeli egyezségük úgy szól, hogy minden gyapjúszövő azt a posztót, melyet elkezdett szőni, fejezze is be teljesen, az erre vonatkozó megállapodás szerint, annak fenntartása mellett, hogy ha az, akié a posztó valami hibát találna benne, legyen köteles azt tekintélyes férfiak döntése szerint kijavítani; és a gyapjúfestők és

[1] IV. Szép Fülöp szerezte meg és csatolta a királysághoz a Champagne-i grófság területét.

gyapjúkikészítők is ugyanerre kötelesek a saját mesterségük területén, a gyapjúszövők posztóját illetően.

5. Az ötödik cikkelyt illetően pedig úgy egyeztek meg, hogy ha a gyapjúszövő-mesterséget tanulók már teljesen kitöltötték tanulóidejüket az említett mesterség tanulásában, az egyezség szerinti határnapig, akkor e mesterségüket akár Provinsben, akár egyebütt, tetszésük szerinti helyen gyakorolhatják.

6. A vita során elénk terjesztett hatodik cikkelyt illetően pedig, miután meghallgattuk a vizsgálatokról szóló jelentéseket, tájékoztatásokat és véleményezéseket, melyeket a mi vizsgálóbiztosaink terjesztettek legfőbb bírói székünk elé, ugyanezen legfőbb bírói székünk tüzetes megfontolás és az ország javának mérlegelése után úgy rendelkezett, hogy az említett gyapjúfestők és gyapjúkikészítők kitanítják a saját mesterségükre az említett gyapjúszövők tanulósorban levő fiait és unokáit, és hasonlóképpen nevezett gyapjúszövők is kitanítják a gyapjúszövő-mesterségre a gyapjúfestők és gyapjúkikészítők Champagne-ban született fiait és unokáit abban az esetben, ha azok az adott mesterséget tizenötödik életévük betöltése előtt kezdik el tanulni. És ha megtörténnék az, hogy az említett gyapjúszövők ettől a rendelkezéstől el akarnának térni, és az említett gyapjúfestők és gyapjúkikészítők fiait és unokáit nem akarják saját mesterségükre jól és hűségesen (becsületesen) kitanítani, akkor akaratuk ellenére nem kényszeríthetők az említett gyapjúfestők és gyapjúkikészítők sem arra, hogy a mondott gyapjúszövők tanulósorban levő fiait és unokáit kitanítsák a saját mesterségükre.

Mi tehát azt akarjuk, hogy az egyezséget és a mi legfőbb bírói székünk fenti rendelkezését mindenben és minden körülmények között tartsa meg mindenki, és meg is parancsoljuk és meg is hagyjuk, hogy sértetlenül be is tartassanak azok. Annak érdekében pedig, hogy mindez jogerős legyen a jövőben, jelen oklevelünkre rátétettük saját pecsétünket. Így történt ez az Orgia feletti Athyas-nál, az Úr ezerháromszázötödik esztendejének június havában.

Fagniez, Documents ... T., II. p. 4.

125. A firenzei céhstatutumokból

XIV. század

A selyemszövő céh (Arte della Seta) statutuma a céhtagok ligái, és szövetségei ellen

A keresztény tanítás apostola mondotta, hogy mindnyájan legyünk testvérek Krisztusban, ezért akik követik és lehetőségük szerint követni óhajtják Pálnak ezen szent szavait, eltávoztatni törekszenek az e céhez tar-

tozó emberek szívéből és eszéből azt, ami az igaz és legkedvesebb szeretet ellen is van és igen közeli dolog, ti. a társulásokat, szövetkezéseket, ligákat és szövetségeket (monopolia posturas ligas et doganas), valamint az eskütételeket és jogtalan sarcolásokat. Ilyenek a mi kézműveseink és mások között különösen azoknak a statutumoknak és rendelkezéseknek következtében szoktak előfordulni, amelyeket ők elvonulva és titkon alkottak meg, amelyek nem foglaltatnak ennek a céhnek vagy más céheknek statutum-köteteiben, amelyek tekintetében Firenze közössége céheinek statutum-vizsgálói (approbatores statutorum) nem egykönnyen tudnak intézkedni. Szabadságot nyújtván minden kézművesnek, hogy saját hivatását azon céh valamelyik vezetőjének (rectoris) vagy bármely néven nevezett tisztségviselőnek (officialis) mindennemű akadályozása, sérelme vagy jogtalansága nélkül gyakorolhassa, elhatározták, hogy ezen céh egyetlen vezetője (rector), konzula, ügyvivője (sindicus) vagy tisztségviselője – bármilyen névvel illessék is – se merjen, merészeljen vagy legyen felhatalmazva bármilyen statutumot, ordinamentumot, határozatot vagy szabályozást (decreta seu reformationes) alkotni vagy létrehozni ennek a céhnek tagjai és kézművesei között, akár be vannak írva, akár nem, szóval tettel vagy kimondottan, hallgatólag vagy kifejezetten, amelynek vagy amelyeknek kapcsán parancsot, ítéletet vagy eljárást lehet (kiadni, hozni vagy indítani) ennek a céhnek tagjai között, ellenük vagy valamelyikük ellen (és ne merjen) joghatóságot gyakorolni másként, mint ahogyan azok a vezetők, konzulok akarják, vagy ahogyan ennek a céhnek vagy másoknak jóvá hagyott statutumai szerint történhetik.

És ha valami az előbb mondott alakiság ellenére és azon túl történnék, amint mondottuk, ipso iure legyen érvénytelen és semmis. És hogy a podeszta, kapitány és bármelyikük, akit az előbb mondottak kapcsán először megkeresnek, legyen köteles és tartozzék megbüntetni az ilyen rektort, konzulokat vagy officialist és bárki mást 200 font kisforintra mindannyiszor és amennyivel (akarja, és) legyen a nevezettek kapcsán teljes hatósága eljárni, és mindenképpen vizsgálatot tartani az előbb mondottak ellen vétkező és tevő személlyel szemben.

A gyapjúfonó céh (Arte della Lana) statutumainak
felirata, melyben egyházi intést és kiközösítést
akarnak kieszközölni azok ellen a gyapjúfésülők ellen,
akik rosszul fonják a gyapjút

Hogy eszközöljenek ki leveleket azok ellen, akik a gyapjút (stamen) egy szálnál többre fonják. Az ez idő szerinti konzul urak legyenek kötelesek és tartozzanak tíz font büntetés terhével – mindegyikük után – minden esztendőben legalább egyszer hatékonyan úgy eljárni, hogy leveleket szerezzenek és eszközöljenek ki a tisztelendő atyáktól, a firenzei és fiesolei püspök uraktól és mindkettőjüktől vagy azok vikáriusától, amelyeket Fi-

renze grófsága és kerülete mindenegyes részébe, és bármelyikük egyházmegyéjébe küldjenek ki a plébánosoknak, perjeleknek, egyházigazgatóknak és káplánoknak az egyes egyházakba. Ezek legalább (négyszer) egy évben, novemben elején, karácsony napján, húsvétkor és pünkösdkor legyenek kötelesek és tartozzanak valamennyien a maguk templomában népüket és híveiket első, második és harmadik hírdetésként meginteni, s azt követően minden és minden egyes, bármilyen rendű és rangú személyt kiközösíteni, aki a gyapjúfonalat több mint egy szállal fonja meg (inaspaverint). És aki ez ellen cselekednék a mondott hírdetés és kiközösítés után, azt tekintsék kiközösítettnek és legyen az; s ebből a kiközösítésből másként ne menekülhesser ki vagy az alól másként feloldozható ne legyen, csak úgy, hogy előbb a gyapjúnak minden motringja (matassa) után, melyet, egynél több szálra font meg, a maga egyházának oltárára vagy annak a papnak kezéhez, akitől feloldozást kér, a nevezettek után egy solidus kisforintot ajánl fel. És akkor az a pap, akitől az ilyen bűntettesek a bocsánatot és feloldozást kérték, ezek alól feloldozhatja, de súlyos penitenciát kell kiszabnia reájuk. És hogy a konzulok kötelezzék a gyapjúkereskedőket arra, hogy Firenze kerületének minden egyes üzletében (mercato) tartsanak egy mintapászmát (? unum par articulariorum), és nyomoztassanak azon fonónők után, akik több mint egy szálra fonnak, s akit ez ellen vétkezőnek találnak, 40 solidussal bűnhődjék. És a konzulok legyenek kötelesek minden esztendőben legalább három alkalommal elküldeni poroszlóikat (berroviarios) és futáraikat a nevezett céh emberei közül, hogy a mondottak tárgyában vizsgálatot tartsanak. És ha kívánatosnak látják, küldjenek ezenkívül is, a nevezettek költségén.

N. Rodolico, Il popolo minuto. Bologna, 1899. Documenti. p. 131-132., 134-136.

126. A frankfurti posztókészítők szabályzata

Az 1345. évi szabályzat

Mi, Frankfurt posztókészítő mesterei, az alábbiakban a főbíró urak (Scheffen) és az egész tanács tudomására hozzuk jogainkat és szokásainkat, ahogyan azokat ősidőktől fogva megőriztük.

1. Szegéllyel ellátott posztót céhünk egyetlen tagjának sem szabad készítenie, csakis a főbírák (Scheffenek) megrendelésére, akik családjaikkal együtt viselhetnek ilyen posztót...

3. Szokásunk, hogy magunk ügyelünk fel kártolóinkra és fonóinkra...

5. Olyanoknak, akik nincsenek benne céhünkben és nem élnek városunkban, tilos posztóra alkalmazott pecsétünket használni.

6. Aki ellen feljelentés érkezett, és nem tudja bebizonyítani tisztességes voltát, nem maradhat céhünkben...

9. Ősidőktől fogva szokásban van nálunk, hogy mesterségünk szükségleteivel kapcsolatban minden rendelkezést magunk adhatunk ki, kivéve, ha olyan rendelkezésről van szó, amelyek a város bíráinak vagy a tanácsnak a hátáskörébe tartoznak.

10. Kulman Zach, Folmar von Bibra, Heine Holzheimer és Godfried, von Dorfeldin a fentebb felsorolt cikkelyeket előterjesztette a főbírónak és az egész tanács elé, és eskü alatt vallotta, hogy a posztókészítők céhe mindezen szokásait az elődöktől vette át.

11. A bírságokat és büntetéseket, amelyeket nálunk megállapítottak, és amelyeket mi is megtartunk, az alábbiakban soroljuk fel.

12. ...Ha valahol szegéllyel ellátott vagy helyenként bevágott posztót találnak, vagy pedig olyat, amelyről kiderül, hogy hulladékból vagy gyapjucafatokból készült, vagy amelyet világos fonallal javítottak meg, az ilyen posztót el kell kobozni a mestertől, az utóbbi pedig fizet egy funt heller[1] bírságot.

13. Ha valaki a városon kívül ad szőni vagy kikészíteni posztót és kiderül, hogy az szegéllyel van ellátva, az ilyen posztót el kell kobozni a mestertől, a mestert pedig egy évre meg kell fosztani attól a jogtól, hogy mesterségét folytassa; a határidő elteltével a tilalom felfüggesztését kérheti mestereinktől, de köteles 5 márka pénzbüntetést fizetni.

14. A szegéllyel ellátott posztót senki sem festheti tarkára. (Következményei ugyanazok, mint a 13. cikkely alatt.)

15. Ugyanilyen büntetést fizet az is, aki kettőnél több szövőszéken dolgozik...

20. Aki ólompecsét nélkül ad el posztót, 2 grosch pénzbírságot fizet mestereinknek...

---

[1] A középkorban az ún. számolási pénz és a tényleges pénz nem esett egybe. Az egyes érmék értéke, és formája gyakran változott. Németország területén az egyes tartományok, illetve városok pénze is különbözött. A szemelvényben közölt pénznemek értékaránya:

1 funt heller = 20 schilling (solidus).
1 márka = 12 schilling.
1 grosch = 1 schilling = 12 pfennig (dénar).
1 heller = 1 pfennig.
1 verdung = 1/4 pfennig.

24. Ha valakinél elrejtett szövőszéket találnak, 1 márkát fizet utána...

27. Az az ügynök, aki vásári időn kívül jutalékot fogad el vagy aki posztót készít, egy márka bírságot fizet.

28. Az a mester, aki az ügynöknek jutalékot ad, ha nem látja vendégül házánál, minden alkalommal félnegyed bort fizet.

29. Aki posztót készít, ennek hosszát szegély nélkül is 33 könyöknyire köteles kidolgozni, aki hosszabbra készíti a posztót, a mestereknek 1 fontot fizet.

30. Ha rövidebb vég posztót találnak valahol, 1 verdung pénzbírság jár érte.

31. Akit éjjeli munkán tettenérnek, 1 márkát fizet...

34. ... A két mester, aki megvizsgálja a posztót, hogy megállapítsa, milyen benne a gyapjú mosása, minden posztóvég után egy-egy hellert kap.

35. Ha valamely mester bolyhozza a posztót, és a két mester feljelentést tesz, hogy azt rosszul mosta ki, a hibás fizet egy verdung büntetéspénzt és bead egy negyed bort a céhházba.

36. Aki szóval vagy tettlegesen megsérti "a két" mestert, annyi büntetéspénzt fizet, mint amennyi a céh "négy"[2] elöljárójának megsértéséért jár.

40. A szövőknek senki sem adhat Urunk körülmetéltetése, azaz Gyertyaszentelő napjától Szent Mihály napjáig 16, egyéb időszakban pedig 14 hellernél több napi díjat, ha pedig darabbérben dolgozik, minden tízmotringos posztódarab után 5 schillinget kell kapnia, ha a munka egész idő alatt egyforma; ha a munka váltakozik, akkor kötelesek a mesterrel szerződést kötni; kilencmotringos posztóért 5 és 1/2 schillinget szoktak fizetni. Aki többet ígér vagy többet ad, mint amennyit a fentiekben megállapítottunk, a céhházba bead egy negyed bort.

41. Az a szövő, aki mestertársainktól a megállapítottnál többet kér, négy hétre elveszti a jogot, hogy mesterségét folytassa, ő maga is és a felesége is.

44. A festőcsüllenget azon a két vásárcsarnokon kívül, ahol azt ellenőrzik és értékelik, tilos vásárolni, büntetés: egy verdung és negyed bor.

---

[2] A "négyek" (vierer), "hatok" (sesser), "a tizenkettők" (zwölfer), a "kettők" (zwenw): mesterek kollégiumai, akiket azért választanak, hogy segítségükre legyenek az atyamestereknek. Ez a kifejezés: "tizenkettők", néha az egész céh választott kollégiumát jelenti a gyűléssel együtt.

45. Senkinek sem szabad, mikor csüllenget vásárol, többet venni egy kötegnél. Büntetés: fél márka és egy negyed bor.

46. Céhünk tagjai közül senkinek sem szabad csüllenget nem városbelinek eladni ... Büntetés: egy funt és negyed bor a céhház számára.

47. Senki sem csalhatja el más embereit, sem munkást, sem munkásnőt. Bírságpénz: fél márka.

B. Schmidt, Frankfurter Zunfturkunden. Frankfurt, 1914. T. I. p. 225. (Chrestomathia, I. 352-253. o.)

127. A takácsok, csapók és kártolók Beauvais-ben

A posztóipari céheken belüli ellentétek rendezését szolgáló okirat (1390. június 23.) munkaidőre vonatkozó adatai kivételes figyelmet érdemelnek.

Minthogy egyik részről a Beauvais városabeli takácsok és a takácsmesterség (= a takácscéh) mesterei, másik részről pedig ugyanazon városbeli csapók és kártolók s e mesterségek (= céhek) mesterei között sok kérdés és nem kevés vita támadt az ő mesterségükre, illetve mesterségük gyakorlására vonatkozó statutumokat és rendelkezéseket illetően, amelyekkel kapcsolatban a felsorolt felek a mi kedvelt híveinket és katonáinkat, egyben tanácsosainkat is: Arnold de Corbey-t ki akkor parlamentünk első elnöke volt, s ki most a mi franciaországi kancellárunk, valamint Jean de Vienne-t, Franciaország tengernagyát közös megegyezéssel megkerestük, s az említett kancellár és tengernagy, az igazság kiderítése céljából együttesen kijelöltek bizonyos számú megbízottat, azért, hogy ezek folytassanak le vizsgálatot ebben a vitában; az említett kancellár és tengernagy azonban, miután bizonyos ügyekben el voltak foglalva, az említett vitát nem tudták rendezni, s mindezek miatt, nevezett takácsok kérésére az említett vizsgálat ügyében a mi parlamentünk[1] elé terjesztették, ahol is az említett kártolók azt az előterjesztést tették, hogy – az általános szokás és gyakorlat szerint– hasznosabb és tisztességesebb dolog az, ha a különböző foglalkozásokat és mesterségeket több, különböző személy kormányozza, és hogy a takácsok mestersége a kártolók és a csapók mesterségétől ősi idők óta teljességgel külön volt választva, mint a taká-

[1] Királyi bíróság.

csoké; és hogy a legősibb idők óta a kártolóknak Beauvais-ben megvolt a maguk külön testülete, és hogy ugyanezen város említett kártolóinak volt meg az egyedüli és szilárd joga arra, hogy a gyapjút kártolhassák nevezett város területén, anélkül, hogy az említett takácsok valaha is gyakorolhatták volna a kártolás mesterségét; és ha egyáltalán volt valaki, aki az említett városban a saját gyapjúját felkártolhatta, akkor azok csakis a csapók voltak; ők valóban felkártolhatták saját gyapjújukat, de mások semmi esetre sem; és hogy a kártolóknak megvolt az a joguk is, hogy az említett takácsok sem a saját házukban, sem azon kívül nem kártolhattak gyapjút, és nem gyakorolhatták a kártolás mesterségét sem; és hogy a posztókészítés területén a takácsok semmiféle más mesterséget nem gyakorolhattak, csakis a szövőmesterséget; ennek ellenére Michel Fabri, Richard de Caigneux, Pierre de Veteri Furno és Drouet Chambos takácsok saját házukon belül s azon kívül egyaránt gyakorolták a kártolómesterséget...

Miután pedig az említett város polgármestere és pair-jei kaptak tőlük bizonyos oklevelet arról, hogy kényszerítsék az említett takácsokat, csapókat és kártolókat arra, hogy mesterségét mindegyikük az ősi statutumok szerint gyakorolja; ennek az oklevélnek erejénél fogva, az említett takácsok megkapták a parancsot arra, hogy munkájukba szokás szerint napfelkeltekor induljanak el, és hogy a takácsok napfelkeltekor a saját utcájukon haladva menjenek munkába; s ott, ahol a takácsok utcájának vége van, a kártolók szoktak járni a saját utcájukon; és végül az említett csapók a kártolók utcáját követő saját utcájukon kötelesek járni. ...

És mivel a takácsok mestersége könnyű munkájú és kevés fáradságú munka; és mivel egy takács egy fiú segítségével egész nap, folyamatosan, testének megerőltetése nélkül, könnyen el tud dolgozni napnyugtáig; ezért kötelesek a napfelkelte kezdetén munkájukba indulni, aminthogy ezt meg is tették a vászon-, a kárpit- és a takarószövő takácsok. Ugyanakkor az említett csapók és kártolók mestersége olyan nehéz munkájú, hogy testi erejük károsodása nélkül sem a csapók, sem a kártolók munkájukat egész napon át folytatni nem tudják, éppen ezért e mesterségükkel járó elfáradás miatt csak később kellett munkába indulniok, mint az említett takácsoknak. És hogy jó 50 esztendeje, sőt: már annyi ideje, hogy az meghaladja az emberi emlékezetet, nem tudunk ellenkező gyakorlatról, hanem az volt a szokás, hogy az említett csapók és kártolók reggel, akkor tájt, amikor a nagymise folyik a Beauvasi-i Szent Péter templomban, szoktak először étkezni, s ez a reggelijük, de ennek elköltésére csak rövid időt szoktak szánni, majd pedig úgy kilenc óra tájban abbahagyták a munkájukat, hogy megebédeljenek, de még mielőtt a kilencet elharangozták volna az említett Beauvais-i templomban, kötelesek voltak mindig visszatérni munkájukhoz; és ez az ebédidő télen olyan rövid volt, hogy gyakran még be sem fejezhették ebédjüket, már kongatták is a kilencet az említett templomban. ...

És hogy az említett takácsok nemrégóta a szokásosnál később indul-

nak munkába, mégpedig akkor tájt, amikor már harangoznak az első órára az említett templomban[1/a] s akadtak olyan takácsmesterek is, akik az említett városbeli takácsok közül többeket arra vettek rá, hogy ne induljanak munkába addig, mig az említett templomban az első órára nem harangoznak; továbbá hogy a szokásosnál rosszabb minőségű munkát végezzenek; nemkülönben a posztóért is magasabb árat akartak kapni, mint amennyit szoktak, továbbá: hogy a takácsok rossz munkája nyomán igen sok vég posztót gyakran rossznak és hitványnak találtak; és hogy az említett takácsok egy idő óta meghatározott órában mentek el ebédelni, pedig ez soha nem volt szokás azelőtt – s mindezt az említett városbeli néhány olyan takács felbújtására tették meg, akik egyben gyapjúval is nagyban kereskedtek. Nemkülönben, hogy az említett takácsok úgy határoztak, hogy a mesterség megtanulására szegődött inasaiknak négy teljes esztendőn át kell szolgálniuk mestereiket, s a mesterség tanulásáért saját pénzükből ugyanazon mestereiknek négy párizsi font ezüstöt kell kifizetniük; sőt: ha akadt a takácsok között olyan mester, aki minden fizetség nélkül, semmiért meg akarta tanítani a mesterségét valakinek – éppen úgy, ahogyan azt egykor a csapók és a kártolók szokták cselekedni –, a többiek nem engedték ezt meg neki; és hogy az említett csapók szegődött inasaiknak meg tudták tanítani mesterségüket úgy, hogy csak egy megszakítás nélküli esztendőn át tartották meg őket saját szolgálatukban és saját gyapjúcsapó munkájukban, de már a második évben az említett szegődött inasok a hét három napján mesterük házán és műhelyén kívül voltak kötelesek dolgozni, és csak a másik három napon át ismét mesterük házában; és hogy az említett városban nemcsak hogy elegendő számú csapó volt, hanem akkora bőség volt belőlük, hogy igen gyakran tétlenségre voltak kárhoztatva, munka hiányában. Továbbá: hogy az említett kártolók szegődött inasaikat saját házukban és saját gyapjújuk kártolásával csak egy esztendőn át foglalkoztatták, de a második évben ezeket a szegődött inasokat már más mester házánál dolgoztatták; és hogy a csapó- és a kártolómesterséget a csapók és a kártolók bármiféle pénz elfogadása nélkül tanították meg. ...

Ugyanakkor az említett takácsok azt adták elő, hogy Beauvais városa egykor jelentős és népes város volt, amelyet kitűnő kelméiről ismertek, s a város lakosságának nagy része a posztócsinálás mesterségéből élt; és hogy régente, még abban az időben, amikor a dícséretes szokásokat és

---

1a) A szövegben itt előforduló órák a Breviarium Romanum napjárás szerinti, egyben napszakbeosztást is jelentő "órái": prima = reggel 6 h, tertia = dę. 9 h, sexta = dél, nona = du. 3 h, s e nappali órákat megelőzi matutinum = a hajnali 3 h, a szövegben "napfelkelte" -, s követi a "vesperae" = d. u. 6 h, az este, és a "nocturnus" = éjfél, azaz az éjszakai napszak. - Később, a kúria ítélkező szövegrészében - s ez az egyik érdekessége ennek az oklevélnek - viszont már a ma is használatos, 24 órás beosztásnak megfelelő óraszámítás szerepel; azzal egybevetve, az itt előforduló órák is jól meghatározhatók.

rendelkezéseket megtartották, a kereskedők messze földről és sok országból csak úgy özönlöttek is, hogy itt vegyenek posztót. ... A csapók és kártolók azt követelték, hogy módjuk legyen arra, hogy később induljanak munkába, mint a takácsok, tehát az első óra táján és nem korábban. Az első étkezésüket az első óra idején tartották meg, és egy óra hosszán át akartak pihenni, hogy ezt az étkezésüket az alatt fogyasszák el majd pedig délután, a nap kilencedik órája táján haza mehessenek, hogy megebédeljenek, s hosszabb időn keresztül, egészen addig, mig a Beauvasi-i templomban a kilencedik órát el nem harangozták, otthon akartak maradni. Csak azután akartak visszatérni munkájukba – ahogyan ezt elmondották –, és munkájukat az esti ima eléneklését követő kompletóriumot jelző harangszókor[2] teljesen abba akarták hagyni. Ugyanakkor azonban odahaza, a saját házaikban, kora reggel, még mielőtt a közös munkába elindultak volna, majd pedig ebédidőben is, valamint az egyébként testi felfrissülésükre szánt, s a kompletóriumot követő esti időben, sőt: még éjszaka is erősen dolgoztak s préselték a posztót. Ez az otthoni magánmunka annyira kifárasztotta őket, hogy napközben munkájukat már nem tudták úgy elvégezni, hogy az kellő minőségű legyen ahhoz, hogy a pénzbeli nyereséget meghozza... És, hogy az említett csapók és kártolók a közös munkában fél napon túl már nem is vettek részt, s e munkájukat az otthon nappal és éjjel egyaránt végzett magánmunkájuk miatt már nem a kellő minőségben végezték. A csapók és kártolók akkor, ha saját gyapjúikon a saját házukban dolgoztak egész napon át, egészen napszálltáig, benne voltak munkájukban, anélkül, hogy a testi felfrissülésükre szánt szüneteket megtartották volna. A csapók önhatalmúlag hoztak egy statutumot, melyben előírták azt, hogy másként egyetlen csapó sem fogadhat fel inast a mesterség megtanulására csakis úgy, hogy ha a mester és inasa egy teljes esztendőn át az említett mester saját gyapjúján és saját csapóműhelyében dolgozik. Az inasnak még a második esztendőben is mestere gyapjúján kell dolgoznia, kivéve a hét két napját, amikor is házon kívül dolgozhatott a szegődött inas, de akkor is a mestere házon kívüli munkájában. A kártolómesterek is hoztak egy másik statutumot arról, hogy a szegődött inasok legyenek kötelesek két esztendőn át mestereikné! szolgálni, a kártolás mesterségét tanulva. Az első esztendőben a mester és inasa a mester gyapjúján, annak saját házában dolgozik, és nem másutt. És ezek a statutumok károsak és a köz java ellen valók voltak, mert Beauvais városában kevés olyan gazdag csapó- és kártolómester akadt, aki egy egész esztendőn át egyfolytában, valamelyik szegődött inasával együtt, saját gyapjúján dolgozva, a folyamatos foglalkoztatottságot biztosíthatta volna. Ezekből az okokból és statutumokból adódott azután az, hogy az említett csapó- és kártolómestereknél nagy hiány támadt szegődött inasokban. ...

[2] A completorium: a papi zsolozsmában, a breviariumban a napi imádságok sorát záró, befejező zsolozsmarész.

A kártolás mestersége gyorsan és könnyen, mintegy fél esztendő leforgása alatt jól megtanulható, a szakmai finomságok nélkül; és sok kellemetlenség származott abból, hogy az említett csapók és kártolók később indultak el a munkába, mint ahogyan az kötelességük lett volna. Továbbá rossz munka került ki a kezük alól amiatt a magánmunka miatt, amit otthonaikban, szinte éjjel-nappal csináltak; és a gyapjúszöveteket csak dúrván és keményen mosták át. ... Az volt az ősi idők óta megtartott szokás a régi statutumok és rendelkezések szerint, hogy a csapók, a kártolók és a takácsok, de minden más személy is, aki csak részt vett a posztókészítés munkájában, ha pénzkereset céljából napszámba akart menni, akkor kora reggel, a napfelkelte órájában kellett munkába indulnia bármelyik mesterségből való volt, megkülönböztetés nélkül. Az első óra táján ették meg a reggelijüket, de csak futtában, s igen rövid ideig ettek ilyenkor; majd pedig a nap kilencedik órája táján fogyasztották el ebédjüket, ez az étkezés már valamivel hosszabb ideig tartott. Utána azonban kötelesek voltak munkájukat egészen napszállt[illegible]áig folytatni. Az ebéd órája a nyári évszakban, tehát húsvét ünnepétől Szent Remig napjáig[3] egy gall mérföld napjárásnyi időn túl[4] Szent Remig ünnepétől húsvét ünnepéig pedig egy, fél gall mérföld napjárásnyi időn tul, nem tarthatott. Ezt a rendet tartották be nagyon régi idő óta általánosan a szomszédos helységekben is, így Artois-ban, Hisduin-ben és St. Andomar-ban, tehát ott, ahol a posztókészítés iparát gyakorolták. Továbbá: az ősi gyakorlat és az ősi rendelkezések szerint Beauvais városában, s a többi helységben, ahol a posztókészítés iparát űzték, megengedett dolog volt az, hogy a takácsok és a csapók odahaza a saját házuknál felkártolják a saját gyapjújukat, anélkül, hogy ezt a kártolómesterek akadályozhatták volna. Nemkülönben: mindenkinek, aki a kelmék készítésében dolgozott, joga volt megcsapni, vagyis vesszőkkel végigverni saját gyapjúját; és ezekben az esetekben nem volt szükség arra, hogy a gyapjúkat felkártoltassák a kártolókkal. Abból, hogy a takácsok kizárólag a saját gyapjújukat odahaza felkártolták, nem származott jogsérelem az említett kártolómesterekre; ellenkezőleg; nyilvánvaló volt az, hogy ebből a közjó gyarapodik csak; hiszen a takácsok rövid idő alatt jártasságot szereztek a kártolásban is. Ugyanakkor a takácsok és csapók mesterségéből a finomabb és több fejtörést igénylő munkaszakaszokba a másik mesterségbeli nem árthatta bele magát, s ezek mindkét mesterségben teljesen elkülönülten megmaradtak. És még azt is elmondották a továbbiakban, hogy a takácsok a maguk mesterségén (= céhén) belül hoztak egy statutumot, amelyet azután hosszabb időn át be is tartottak, s az úgy szólt, hogy senki a takácsmesterséget meg nem tanulhatta addig, mig nem

---

[3] Okt. 1.

[4] "Leuca" vagy "leuga" = egy gall mérföld = 1500 lépés - Hogy ez időben mennyit jelenthetett, arra vonatkozás lásd a kúria ítélkező szövegében a normál órákban megadott analógiát.

volt együtt négy font ezüstje – ez a pénz lehetett sajátja, de valamelyik barátja is odaadhatta azt neki –. Ezt a pénzt az elszegődött személy köteles volt odaadni a tanítómesterének, hogy annak ellenében tanítsa meg őt a mesterségére. A mesterséget négy éven át kellett tanulnia, s szolgálnia ez alatt az idő alatt mesterét. És ha mestere a négy esztendő letelte előtt meghalt, avagy ha szegénységre jutott, akkor e mesterség (= céh) takácsmesterei az említett inast a takácsok céhének költségén más mesterhez helyezhették, s ott folytathatta tanulását, mig csak le nem telt a négy esztendő. - Továbbá: hogy az említett város közjava érdekében jó lenne az is, ha megszületnék egy olyan rendelkezés, amely előírja, hogy legyen ebben a városban külön egy harang. Ennek szavára induljanak el a csapók, a kártolók és a takácsok a munkába, és térjenek is meg abból. Mindig egyazon utcában és egyazon órában legyenek kötelesek egybegyűlni valamennyien; és tartassanak meg e rendelkezések egyidejűleg Picardia valamennyi egyéb olyan helységében is, amelyeket a posztóipar gyakorlására alapítottak. Mindezért kérték: adassék ki rendelkezés arról, hogy az említett város csapói és kártolói, legyenek kötelesek kora reggel munkába indulni, akkor, amikor kelni kezd a nap; és abban az órában, mint a takácsok... és, hogy az említett csapók és kártolók legyenek kötelesek első, reggeli étkezésüket a prima körül, de nem előtte, igen röviden elfogyasztani, és anélkül, hogy ezért hazamennének. Ne legyen szabad nekik a közös munkát magánügyeik miatt abbahagyniuk; s a második étkezést, vagyis ebédjüket a nap kilencedik órája táján, de semmiesetre sem előtte, fogyaszthatják el. Erre már valamivel hosszabb időt fordíthatnak, mégpedig: a hosszú nappalokon, tehát húsvét ünnepétől Szent Remig napjáig egy gall mérföld napjárásnyi időn át, a rövid nappalokon pedig, azaz Szent Remig napjától húsvét ünnepéig, egy fél gall mérföld napjárásnyi időn át legyen erre a célra munkaszünetük. Továbbá: az említett csapóknak és kártolóknak meg kell tiltani azt, hogy abban a szabad időben, amit azért kapnak, hogy a testi erejüket helyreállíthassák, tehát az éjszakai és a kora hajnali órákban, még mielőtt munkájukat elkezdenék, odahaza elgyötörjék a testüket azzal, hogy éjszaka ványolják (kallózzák) a posztót, avagy más nehéz testi munkát végezzenek. Különösképpen azokon a napokon ne tegyék ezt, amikor egész napos napszámjuk van, s pénzkereset céljából mennek dolgozni. Továbbá: napi munkájukból ne foglaljanak le sok időt olyan magánügyek intézésére, amilyen a lakodalomba és temetésre járkálás, vagy a bíróság elé idéztetés. És adassék ki számukra parancsba az is, hogy az utolsó étkezés után, miután ti. ebédjüket elfogyasztották, legyenek kötelesek napnyugtáig híven kitartva még tovább dolgozni, tehát dolgozzák ki az egész napszámot. ... A kúria ítélete szerint kimondatott az, hogy a kártolómestereket meg kell hagyni saját szerzett jogaikban, s az egyes takácsok által támasztott akadályokat a mi parlamentünk kúriája eltávolította. ... Elrendelte továbbá a kúria, hogy Beauvais városában legyen egy bizonyos óra, amely szerint a takácsmesterség, csapómesterség és kártolómesterség minden munkása munkájában igazodni

köteles. Azok a takácsok és csapók, akik pénzkereset céljából napszámba szegődtek el, kötelesek a számukra kijelölt utcákon végighaladva, összegyülekezni; és minden mesterségnek legyen egy kijelölt külön helye, ahol a napszámosok gyülekeznek. Ugyanazon takácsok és csapók a nyári évszakban, tehát húsvét ünnepétől Szent Remig napjáig, a számukra kijelölt utcán haladva, a nap ötödik és hatodik órája közti időben menjenek ki arra a helyre, ahol napszámba elszegődhetnek, de úgy, hogy munkájukat 6 órakor már el is kell kezdeniük, első étkezésüket egy óra alatt fogyaszthatják el, a második étkezésre, az ebédre másfél órányi munkaszünetük lesz, és munkájukból ebéd után a 6. és 7. óra között eltávozhatnak, illetve el is kell távozniuk. A téli évszakban, ti. Szent Remig napjától egészen húsvét ünnepéig a takácsoknak és csapóknak 6 és 7 óra között az utcán kell lenniük, és munkájukat 7 órakor meg kell kezdeniük. Az első étkezésre csak fél óra és ebédre csak egy óra szünetet kapnak, s napi munkájukból délután öt óra tájban távozhatnak. Mindezen felül ugyanazon kúria megparancsolja a takácsoknak és csapóknak, hogy a munkaszünetekben, amit étkezésre kapnak, továbbá éjszaka, avagy hajnalban mielőtt munkába indulnának, ne végezzenek olyan nehéz munkákat, mint a ványolás (kallózás) vagy más efféle, ami súlyosan igénybe veszi testi erejüket. Olyan napokon, amikor szegődött napszámban dolgoznak, magánügyeikben ne járkáljanak se lakodalomba, se a halottak temetésére, mert mindezzel jogsérelmet okoznak azoknak, akiktől napszámbérüket kapják. Ha megesnék az, hogy az efféle magánügyekben mégis elhagynák munkahelyüket, akkor az így eltöltött időnek megfelelő napszámbért összes munkabér járandóságukból le kell vonni. - Ami pedig a kártolókat illeti, az ő munkarendjükkel kapcsolatban úgy rendelkezett a kúria, hogy a továbbiakban a kártolók nem kötelesek egész napszámra bérmunkába állni, hanem a gyapjú fontja és nehezéke szerint vállalhatják a munkát vagy taxa szerint, vagy pedig úgy, hogy bizonyos számú órára elszegődnek, ki-ki annyi időre, amennyit dolgozni tud, de anélkül, hogy kötelezhetők lennének arra, hogy egész napszámot vállaljanak. Ami pedig a szegődött inasokat illeti mindhárom felsorolt mesterségben a kúria ítéletében kimondotta, statutumaik szerint járhatnak el, tehát szokásaik szerint; fenntartván azonban annak lehetőségét, hogy néhány takácsmester e mesterséget bizonyos személyeknek jámborságból és alamizsnálkodásból úgy taníthatja meg, hogy semmiféle pénzt nem fogad el tőlük, ha erre engedélyt kap a mesterség céhmestereitől, úgy, hogy készkiadásait a takácsok közössége téríti meg neki.

Fagniez, Documents... T. II. p. 135-144.

128. A párizsi Notre-Dame harangjának újraöntési költségei (1397. április 15.)

Számadás a párizsi székesegyház Mária nevű harangjának újraöntési költségeiről; ez a harang ugyanis megrepedt az Úr ezerháromszázkilencvenötödik esztendejének február hava 24. napján, akkor, amikor a mi király urunk szentmiséjére harangoztak be; a számadást Jean de Villars készítette – aki ez idő szerint a templom építésére szolgáló alapítványok káplánja –, mind a bevételeket, mind a kiadásokat feljegyezve, úgy és olyan formán, ahogyan az következik.

És azt is tudni kell, hogy az említett harangot beolvasztották, és ez augusztus hónap utolsó napján történt, az ezerháromszázkilencvenhatodik esztendőben.

Bevételek:

Legelőször is az én uraimtól és mestereimtől, Laurent de Mongeria mestertől, valamint Filibert de Saux mestertől, kik mindketten a párizsi székesegyház kanonokjai és ugyanazon templom építésére szolgáló alapítványok intézői 1396. június 5-én kaptam 50 frankot, 40 párizsi livre értékben.

Említett uraimtól a rákövetkező augusztus hónap harmadik napján ismét 50 frankot kaptam, mely 40 párizsi livre-t ér.

Ugyancsak tőlük, az említett hónap 19. napján 100 frankot, mely négyszer húsz (= 80) livre értékű.

Ismét tőlük, az említett augusztus hónap 29. napján nyolcszor húsz (= 160) frankot, ami hatszor húsz és 8 livre-t (=128 livres-t) ér.

S újra csak tőlük a rákövetkező szeptember hónap 22. napján 20 frankot, ami 16 livre-t ér.

Hasonlóképpen tőlük, a rákövetkező október hónap 3. napján 100 frankot, négyszer 20 (= 80) livre értékben.

Nemkülönben tőlük, az említett hónap 24. napján 20 frankot, 16 livre értékben.

Mindez összesen kitesz négyszer 100 (= 400) livre-t.

Kiadások erre az összegre:

Először is: arra a faanyagra és azokra az eszközökre, amelyek az említett harang leeresztéséhez voltak szükségesek, s amelyeket franciául, "chables"-nak neveznek, továbbá: a fuvarokra, az ácsok fizetésére stb.

Ezek közül először: Allermus la Mouche-nak, az épületfaanyag-kereskedőnek, ki Mortallaria-ban lakik, hat darab gerendáért, amelyek 2 1/2 tézia[1] hosszúak voltak,és hat másikért, melyek két tézia hosszúak, s valamennyi, minden irányban mérve másfél lábnyi vastag volt, a hozzájuk való felszereléssel együtt, továbbá: négy szarufáért, amelyek az emelőhöz kellettek – ezt az emelőszerkezetet franciául leviers-nek hívják –; ezek kellettek tehát az emelőcsiga-szerkezethez és az említett eszközökhöz. Majd Jean de Haya ácsmesternek, ugyanazon templom esküdtjének, valamint: a fenti anyagok felrakásáért, a templomig szállításukért és a templom tövében való lerakásukért összesen 58 solidus.

Étienne de la Nesse-nek, ki a a Maubert utcában lakik, egy darab 14 láb hosszú és minden irányban 2 és 1/2 láb széles gerendáért, az említett harang számára haranglábnak – amelyet az emlitett Jean de Haya vásárolt meg Étienne-től, 7 livre és 4 sou.

A második darab gerendáért, de azt négy darabban elmetszve, 13 sou.

A felsorolt gerendák szekérre rakásáért, fuvarozásáért és a templom tövébe való lerakásáért 10 sou.

Az 1395. évben, a március 25-e hetét záró szombaton Jean de Haya azért, mert egy napon át dolgozott az említett emelőszerkezeteken: 6 sou 6 denier.

Filipotus de la Garde-nak, aki szintén egy napot dolgozott, 5 sou.

Oudinet Clergastre-nak ugyanazon egy napért 4 sou 6 denier.

A nagyhéten Jean de Haya, azért, mert azokon a szerkezeteken dolgozott, amelyek segítségével az említett harangot le lehet engedni, s ez a munkája öt napon át tartott, minden napjáért 6 sou 6 denier, összesen tehát 32 sou 6 denier.

Az említett héten, ugyanazon okból Jean Bonnart ácsnak négy napi munkájáért, naponta 6 sou-t számítva, Jean de Haya rendelkezése szerint, összesen 24 sou; Jean Lami 5 napi munkájáért, napi 6 sou-t számolva, összesen 30 sou; Filipotus de la Garde-nak 5 napi munkájáért, napi 5 sou-t számolva, 25 sou; Mathieu Boileaue-nak hasonlóképpen 5 napi munkájáért, napi 4 sou-t számolva, 20 sou; Jean Lambert négy napi munkájáért, 4 sou 6 denier-vel számolva napját, összesen 18 sou; Briton fia Étienne-nek 4 napért, napi 4 sou-val, összesen 16 sou; Jean Lescuier-nek 4 napért, 4 sou 6 denier-vel számolva napját, összesen 18 sou; Thomas Herlebot-nak 4 napért, minden napját 4 sou 6 denier-vel számolva, 18 sou; Guillume Longueville-nek 4 napját hasonlóképpen elszámolva, 18 sou; Oudinet Clergastre-nak 5 napjáért napi 4 sou 6 denier-vel, 22 sou 6 denier; Thierric d'Aunoy-nak 4 napért, mindegyiket 4 sou 6 denier-vel számítva, 18

[1] Tézia = (francia toise) helyenként változó hosszmérték, a párizsi 6 láb (180 cm) hosszúságnak felelt meg.

sou; Jean Lassuz-nek 4 napért, napi 5 sou-t számolva, összesen 20 sou; Guillame Briart-nak 4 napért, napi 4 sou 6 denier-t számolva, összesen 18 sou; - e részösszegek végösszege: 14 livre, 10 sou és 6 denier.

A négy csigaszerkezet kenéséhez szükséges kenőcsre, az említett harang leeresztésekor 4 sou.

Három mesterlegénynek, mert segédkeztek az említett hét csütörtökén a harang leeresztésénél, egyenként mindegyiküknek 8 denier, összesen tehát 2 sou.

Jean Regis kötélverőnek a Straminis utcában, közel Szent Ince templomához, egy kenderkötélért, melyet franciául "chable"-nak neveznek, s melynek hossza 62 tézia volt, négy olyan kötéllel együtt, amelyet franciául "chambliaux"-nak neveznek, és amely kötelek együtt 450 fontot nyomnak, valamint két szalmakötegért, amelyek a harang leeresztéséhez voltak szükségesek, s valamennyiüket a már említett Jean de Haya vásárolta meg, az említett kötélverővel megalkudván, összesen 16 livre 12 sou.

A kötélzetnek a Saint Sauveur utcából a templomhoz való szállításáért 2 sou.

Ezek a részösszegek együtt 45 livre 3 sou-t tesznek ki. Ebben a számadásban több erről nincs, mert a templomépítési alapítványok káplánja mindezekről, a harang újraöntésével kapcsolatos kiadások befejeztével, az 1396. esztendőben, Keresztelő Szent János ünnepén számolt el. És itt azért sorolta fel a részösszegeket, és csakis azért tette ezt, hogy világosabban kitűnjék: mi volt a költsége az említett harang újraöntésének. Az összeg tehát 45 livre 3 sou.

* * *

Kiadások érc, ötvözőérc és ón vásárlására, s az ezekkel kapcsolatos fuvarokra:

Először is: a Saint-Martin-des Champs kolostor priorjának 800 font ércért, minden 100 fontot 8 livre-vel számolva, összesen 64 livre.

Az említett érc felrakásáért és a Szent Márton kolostortól a párizsi Notre-Dame templomhoz fuvarozásáért 6 sou.

Reginald Morise-nak, ki a Saint Martin utcában lakik, hétszer száz négyszer húsz és tizenhárom egész és egy fél font ötvözőércért, száz fontját 7 livre-vel számítva, összesen 52 livre 2 sou 10 denier.

A fuvarköltség: 4 sou.

Jean Testart fűszeresnek, ki a Saint Denis utcában lakik, egy darab ónért, mely 221 fontot nyom, 19 frank, 111 sou, 8 denier.

Az ón fuvarköltsége 16 denier.

Uraim parancsára a káptalanból elvitettem egy kis harangocskát, amely a templom kis harangtornyában volt és hatszor húsz font harangércet nyomott.

Július hó harmadik napján, az említett Mária-harangot darabokra törettük a templomban, és átszállíttattuk a káptalan udvarára, s ott megmértük, és úgy találtuk, hogy 9350 font harangércet nyom.

E darabok elszállításáért több személynek kifizettem 8 sou-t.

Jean Dote-nak azért, mert a Notre-Dame üvegezett csarnokából a Saint-Denis templom tornácára – ami körülbelül egy mérföldnyi távolságot jelent – átvitte azt az ércet, ami megmaradt a másik, a Mária nevű harangból, 2 sou 8 denier.

Pierre Clerici vasművesnek, ki a Petit Pont mellett lakik, egy vaskalapácsért, amely a fenti érc szétveréséhez kellett, és nagy alakú kalapács volt és 30 font vasat nyomott, fontját 8 dénárban számítva, összesen 20 sou.

Tudni kell azt is, hogy miután az említett harang teljes egészében elkészült, visszamaradt még 2 ezer és 60 font érc, de ebből a mennyiségből le kell vonni az említett 60 fontot, mert az nem volt jó és nem volt tiszta. Így végül is 2000 font érc maradt, s ezt a mennyiséget Jean Voygnon mester párizsi kanonok és Pierre Maillerac úr, az említett párizsi templom káplánjának jelenlétében mértük meg.

Ezzel egyidejűleg visszamaradt még 60 font ón; ebből azután elvettek 28 fontot az orgona javításához, mert éppen akkoriban javították azt is. És a templom ablaküvegeinek ónkarikái javításához is elhasználtak 8 font ónt. Így végül is 24 font ón maradt vissza.

A fenti részösszegek összesen hatszor húsz és tizennégy livre-t és 6 denier-t tesznek ki.

* * *

De pénzt kellett kiadnunk a Párizs városa területén lefoglalt fújtatók kölcsönzési díja címén is, s azoknak a mesterlegényeknek, akik segítettek a fújtatásnál a készülő harang ércének olvasztásakor; de egyéb kiadásaink is voltak a harang elkészítésével kapcsolatban. Éspedig:

Először is a mi urunk, a király oklevelének pecsétdíjára 6 sou; ebben az oklevélben a párizsi (Notre-Dame) templom engedélyt kap arra, hogy lefoglalhassa Párizs városa területén a fújtatókat, bárhol legyenek is azok, s bárhol is találhatók, de - tisztességes kölcsönzési díj ellenében.

Következik a fújtatók kölcsöndíjára kifizetett összeg, illetőleg költség:

Először is: Jean de Gonmoy-tól egy pár fújtató; Reginald de Hallis-tól egy pár fújtató; Pons Belini-től egy pár fújtató; Guillaume Brisset-tól egy pár fújtató; néhai André du Vergier özvegyétől egy pár fújtató; Martin de Valle fia Guillaume-tól egy pár fújtató; Hennequid Laloge-től egy pár fújtató; Anglicus fia Guillaume-tól egy pár fújtató; Theirric Laleman-tól egy pár fújtató; a "Püspök"-nek nevezett Jean-tól két pár fújtató; Hennequin de Gant-tól egy pár fújtató. És így összesen tizenkét pár fújtató; amelyek az említett érc olvasztásához kellettek elejétől fogva, végig. Mindegyik párért 8 sou, összesen tehát 4 livre 16 sou.

A felsoroltak közül két fújtató bőrének megjavításáért – ezek ugyanis elégtek a harang öntésénél –, darabját 10 sou-val számolva, összesen 20 sou.

Más fújtatók: Reims-i Radulf-től 1 pár fújtató; Simon de Fossa-tól ..., a Párizs-i Roger-től ..., Thomas Sainterius-tól ..., Reginald de Hallis-tól stb. És így összesen öt pár olyan fújtató volt, amelyekkel semmit sem dolgoztak, s ezeket őrizet alá helyeztük, hogy ne legyen vita felőlük s ne legyen hiány se bennük; ezeknek minden párjáért fizettünk 4 sou-t, összesen tehát 20 sou-t.

És így valamennyi fújtatóért összesen 6 livre és 16 sou.

Következik a fújtatólegények fizetése. Ezek közül először is:

Étienne de Lyon-nak, Simon de Vy-nek és a "Püspök"-nek nevezett Jean-nak – kik valamennyien fújtatólegények, és mindegyikük egy-egy napot dolgozott, azokra a napokra, amikor dolgoztak, akár a fújtatásban, akár az érc elrendezésében és kohóba rakásában, mindegyiküknek 6-6 sou, összesen tehát 18 sou.

Más fújtatólegényeknek, ti. Pierre Rosette-nek stb., ..., tehát valamennyiüknek, kik egy napon és egy éjszakán át dolgoztak – és ez két napnak számít, mert az éjszakát is egy napnak számítjuk – összesen volt 56 napszámjuk; egy fújtatónak – kiknek mindegyike úgy dolgozott, hogy vagy nappal fújtatott, vagy éjjel rakta a kemencébe az ércet –, kinek-kinek közülük egy napra vagy éjszakára 4 párizsi sou, összesen 11 livre és 4 sou.

Gillis Lescuier-nek... stb., tehát e fújtatólegények valamennyijének egy napszámja volt fújtatási munkában, s e napok száma összesen 74 napot tesz ki; mindegyiknek egy napra 4 sou, összesen 14 livre 16 párizsi sou.

Guillaume Rouget városi darabontnak, mert végigjárta Párizsban sok kovács házát, s tudtukra adta király urunk parancsát, hogy tudniillik gyorsan és minden halogatás nélkül adják át fújtatóikat az izzó érc fújtatásához, hogy elkészülhessen a szóban forgó harang; s e szolgálatban az említett darabont három egész napot töltött el, naponta 6 sou, összesen tehát 18 sou.

Simonetto de Fossa kovácsnak azért, mert együtt ment az említett darabonttal, hogy megmutogassa: hol laknak azok a kovácsok, akiknek van fújtatójuk, s ebben a dolgában járva, három napot töltött el, éppen úgy, mint az említett darabont, napi 6 sou, összesen 18 sou.

"Johanni, dicto la Cras" – érmevésnöknek azért, mert készített és formált egy bélyegzővasat, amellyel le lehet bélyegezni azokat az érméket, amelyeket – annak érdekében, hogy a belépésük arra a helyre, ahol az olvasztókemence állt – átadták azoknak, akiket kiválogattak arra, hogy jöjjenek, és vegyenek részt a fújtatás munkájában, 8 sou.

Denis le Bercheron fuvarosnak, azért mert bejárta Párizs városat, összeszedve fuvaroskocsijával azt a 17 pár fújtatót, melyekről már szó volt, s azokat összehordta az öntés helyére, majd pedig– amikor a harang

már készen volt—visszaszállította azokra a helyekre, ahonnan összeszedte őket, ezért az odahordásért és visszahordásért külön-külön kapott Raimond de Temple mester rendelkezése szerint —16-16 denier-t, összesen tehát 17 párizsi sou-t.

A fújtatással kapcsolatos költségek összege tehát: 37 livre 6 sou és 8 denier.

* * *

Kiadások a felsorolt napszámosokra és fújtatómunkásokra:

Ti. reggeli étkezésükre, mielőtt elkezdtek volna fújtatni, majd pedig — miután már megolvadt a harang —, ebédjükre. Az alábbi költségek, számba véve mind a fújtatókat, mind segítőiket, hatszor húsz, vagy még ennél is több személyre váltak szükségessé:

Először is: 16 tucat kenyérért, melyet a Maubert utcában vettünk, tucatját 22 denier-ért, összesen 29 sou és 4 denier.

Egy hordó vörösborért, melyet Jean Candelier-nél vásároltunk, "A rókafarokhoz" címzett vendéglőben, közel Saint-Marine templomához, 4 livre-ért.

E hordó bornak a Saint-Denis templom közelébe szállításáért, lerakásáért és ászokra emeléséért 4 sou.

Henrik fia Jean hentesnek, ki a Saint Germain de Prés mellett lakik, ürükért és egy negyed ökörért 48 sou.

Sóért, e húsok megsózására és az ebédhez, 4 sou.

Mustárért 3 sou.

Mazsolaszőlőért — ez uraim kiadása volt — 4 sou és 8 denier.

Jeanna de Aurelianis-nak, aki "A medvéhez és az oroszlánhoz" címzett fogadó előtt lakik, zöldségfélékért, 2 sou.

Félszáz köteg rőzséért, melyeket a Petit Pont melletti tüzifakereskedésben vettünk, és helyszínre szállításáért összesen 6 sou.

Ivó- és más cserépedényekért, 4 sou.

Gyümölcsökért, hogy azokat a fújtatólegények fogyasszák, miközben munkájukat végzik, 4 sou.

Jean Regis-nek, aki a Galandie utcában lakik, abroszok és kéztörlő kendők kölcsöndíja fejében, 6 sou.

Óntányérok és önkupák kölcsönzési díja címén, 6 sou.

Ezeknek a tányéroknak oda- és visszaszállításáért 8 denier.

Több segítőnek, akik elmentek és kerestek asztalokat, sütőformákat, tepsiket, melyekre mind a konyhánál volt szükség, 4 sou.

* * *

Kiadás azoknak a munkásoknak a fizetésére, akik az említett harangot öntötték, felfüggesztették, s arra a helyre helyezték s ültették fel, ahol most van.

Először is: Thomas de Claville párizsi lakos, harangöntőnek a harang

megöntéséért; ehhez az öntéshez saját maga előlegezte a költségeket és a kiadásokat, kivéve a fújtatókét s a velük együtt dolgozó személyekét, amely költségekről már szó volt, az említett Thomas-val való megegyezés szerint: 200 frank, ami megfelelő nyolcszor húsz livre-nek.

Jean de Haya ácsnak, az említett templom esküdtjének, azért, mert a harangot arról a helyről, ahol megöntötték, a templomhoz szállíttatta, s felmenve a toronyba, a harangot a megfelelő helyre állíttatta, a káptalanbeli uraim és az említett Jean közötti alku szerint, 32 livre.

Egy szíjért, magyarországi bőrből, amelyet a főutcán, ti. a Saint Denis utcában vettünk az említett harang számára, s kifizettük du Marchés, más néven Pierre Pouret, az említett templom harangozójának jelenlétében, 18 sou.

Egy tartóhorogért, egy vascsigával együtt, a tartószíjhoz, 2 sou.

Ezek a részösszegek összesen kitesznek kilencszer 20 és 12 livre-t.

* * *

Kiadások a régi, törött harang elszállítására, s a kész, új harang visszaszállítására.

Először is: Thomas de Belvac kovácsnak ... 6 livre 8 sou ... és 9 livre 6 sou...

(Annak leírása következik, hogyan készített a kovács szerkezeteket, vasszerszámokat a nagy munkához, s hogyan végezték a szállítást, vasgörgők segítségével Jean de Haya ácsnak, a templom esküdtjének irányításával.)

* * *

Más kiadás a Saint Denis-monostor melletti iskola javítására, ahol tudniillik a harangot öntötték, s egy tartógerenda készítéséért, melyet az említett harang haranglábja fölé ácsoltak, valamint az ácsok munkabérére.

Először is: Jean le Branchu, aki a Mortellerie-ben lakik, egy darab gerendáért a tartógerendához; ezt a gerendát Jean de Haya, a templom ácsa vásárolta meg, 36 sou-ért.

Két másik darab gerendáért, az említett harangláb mérlegkarjai elkészítéséhez, 8 sou.

Az említett gerenda négyesfogatú szekérre rakásáért, és a templom tövében való lerakásáért, 4 sou.

Az említett Jean-nak és legényének, azért, mert kétfelé vágták a gerendát, s egy másikat is, az iskolaépület javításához, 8 sou.

Thomas Sainterius-nak, a harangöntőnek három darab gerendáért, melyeket ugyanarra a célra tőle vásároltunk, 20 sou.

Dominique Pilot-nak és Jean Juppin-nek, kik mindketten ácsok, azért, mert az említett javítási munkán dolgoztak, azon a héten, amely szombati nappal kezdődött, október hónap 14. napján, s mindketten 3-3 napon át dolgoztak, napi 5 sou-ért, összesen 30 sou.

Guillaume Britonis-nak, az asztalosnak, aki a Maubert utcában lakik, azért, mert kijavította a Saint-Denis-monostor melletti iskola padjait és lépcsőit, ugyanis itt történt a harang öntése, s ezek a lépcsők össze voltak töredezve, a harangöntés munkája miatt, 5 sou.

E munkához szükséges szögekért 12 denier.

E részköltségek összesen 112 sou-t tesznek ki.

* * *

Kiadások kőfaragómunkára, a káptalan monostorszárnyán és a templomban; valamint kiadások a föld és kavics szállításért a rakodóhelyre.

Először is: Berthaud de Grigny kőfaragónak, a monostorbeli oszlopok vagy oszloprészek áthelyezéséért; ezeket ugyanis a harang miatt el kellett mozdítani; ebben a munkában egy napot dolgozott, az augusztus 28-ával kezdődő hét hétfői napján, 5 sou.

Guillaume D'Istreville-nek, Jean Filleul-nek és Jean de Temple-nak, kik ugyanabban a munkában foglalatoskodtak 1-1 napot, 5 sou-val számítva napjukat, összesen 15 sou.

Guillaume De Lozana-nak, aki segédkezett e munkában egy napot, 2 sou 4 denier.

Két darab szekérre való zsákért 2 sou.

E részösszegek összesen 24 sou 4 denier-t tesznek ki.

* * *

Az említett Bertraud-nak, azért, mert visszahelyezte az oszlopokat és oszloprészeket, miután a harang teljesen elkészült, szeptember utolsó hetében, a hónap 25. napján, két napi munkájáért 10 sou.

Thomas Dantgille-nak; ki ugyanebben a munkában, ugyancsak két napot dolgozott 10 sou.

Guillaume De Lozana-nak és Jean Moreau-nak, kik munkájukban segítették őket, mindkettőjüknek 2-2 napért, napját 2 sou 4 denier-ben számítva, összesen 9 sou 4 denier. Simon Burneau-nak egy szekérfuvarért 6 sou.

Pierre Belon-nak és Guillaume de Montargiaco-nak, ezért, mert elhordták a kőtörmeléket a kavicsrakodóhelyre e kőfaragó munka után, és mert behúzták és elegyengették azt a nagy gödröt, amelyben a harangot megöntötték, mindegyiküknek 2-2 napot számolva, napi 2 sou 4 denier-vel, összesen 9 sou 4 denier.

E részösszegek együtt 45 sou 8 denier-t tesznek ki.

* * *

A "Le Corbilloys"-nak nevezett Jean kőfaragónak, azért, mert október hónap 28-án, szombaton a Saint-Denis templom melletti csarnok és isko-

la falait és fülkéit megjavította és felújította – ezek ugyanis megrepedeztek és megrongálódtak a harangöntés munkája miatt –, s ki ebben a munkában 4 és 1/2 napot dolgozott, minden napra 5 sou-t számítva, összesen 22 sou 6 denier.

Pierre Cailleuze-nek, aki segített neki, 4 és fél napra, napi 2 sou-t számolva, összesen 9 sou.

Simon Burneau fuvarosnak öt fuvarért 30 sou. Ugyancsak neki további két szekérre való zsákért 2 sou.

Jean Majoris-nak és Jean Bonel-nak, azért, mert elhordták azt a kőtörmeléket a kavicslerakóhelyre, ami kikerült az említett falakból és fülkékből, s amely munkában mindketten 1-1 napon át dolgoztak, napi 2 sou-t számítva, összesen 4 sou.

E részösszegek összesen 46 sou 6 denier-t tesznek ki.

* * *

Jean Mandelot-nak és Guillaume Gobet-nak, a november 11-ét követő szombaton, azért, mert földet fuvarozott a lerakóhelyre, amely földből, az a kemence készült el, amelyikben megöntötték a harangot; miután, mindketten szállították a földet 5-5 napon át, napi 2-2 sou-t számítva, összesen kifizetve 20 sou.

Az említett tisztségviselő fáradozásáért és fizetésképpen 6 livre.

Ennek a számadásnak megírásáért, elrendezéséért és lemásolásáért, valamint papírért és hártyáért (pergamenért) összesen kifizetve 40 sou.

A részösszegek együttesen 20 livre 12 sou és 10 denier.

* * *

Az összes kiadás tehát 410 livre, 16 sou és 6 denier. Összevetve a feljegyzett teljes bevétellel – ami 400 livre volt – a kiadás a bevételt 10 livre, 16 sou és 6 denier-vel lépi túl, amivel a templompénztár tartozik az említett tisztségviselőnek.

De Socco

Ezt a számadást meghallgattuk az Úr ezerháromszázkilenvenhatodik esztendeje április havának 15. napján.

R. de Loniaco s. k.

Fagniez, Documents... T. II. p. 152-164.

129. Inasszerződés (1404)

A különböző tárgyú szerződések, a város gazdasági tevékenységét és a polgárok személyi kapcsolatait bemutató források egyik fontos pontja a kölcsönös biztosítékokat magába foglaló záradék.

Én, Johann Toynburch, régi kölni polgár, minden embernek tudtára adom, hogy a tisztes férfiúnak, Ailff Bruwer aranyműves mesternek bérbe adtam (vermeit hain) tulajdon fiamat, Toenist, ki bele is egyezett abba, hogy az aranyműves mesterséget Kölnben megtanulja és neki nyolc, éven keresztül hűségesen szolgáljon. Ez a nyolc év pedig a levél kelte után következő Szent Márton apostol napján kezdődik és megszakítás nélkül tart. Ailff mester köteles fiamat e nyolc év folyamán eltartani. Én pedig, Johann, említett Toenis fiamat ez egész nyolc év folyamán tisztességes ruházattal látom el. Továbbá, amennyiben Toenis fiam az említett nyolc év első felében meghalna, Ailff mester köteles abból a tizenhat aranyból visszaadni, amit neki előlegbe adtam. Ha azonban ugyanez a Toenis fiam akár csak egy nappal is az első év befejezése után halna meg, akkor az említett Ailff mester sem nekem, sem örököseimnek egy fillért sem tartozik visszaadni.

Továbbá kijelentem, hogy ha én, Toenis, említett Ailff nevű mesteremtől a nyolc év során elszökném, csukasson a céh börtönébe, a nyolc évet pedig hosszabbítsák meg, majd befejezte után negyvenkét arany büntetést tartozom Ailff mesternek fizetni. E bírság megfizetése végett Ailff mester ellenem panaszt tehet minden törvényszéknél, vagy akár egyházi, akár világi bírónál, Kölnön belül és kívül. Ebben az esetben pedig én, Toenis, az említett Ailffnak köteles vagyok haladék nélkül eleget tenni az említett összeg erejéig, és azután én, Toenis, minthogy erre is kötelezve vagyok, a nyolc évet, mint említettem, leszolgálom és befejezem, mint ahogyan az a céhben, Köln városában jogos és szokásos.

Erre az okmányra én, Johann Toynburch, pecsétemet függesztettem, hogy azt hitelesítsem, és ugyanerre kértem Jacob von Meerheim nevű kölni polgártársamat, a tiszteletreméltó férfiút, hogy ő is saját pecsétjét függessze erre a levélre, az abban foglaltak megerősítéséül; e pecsétek alatt én, Toenis még elismerem, hogy azok ott írva állanak.

H. Loesch, Die Kölner Zunfturkunden, Bonn, 1907. p. 221-222. (Chrestomathia, I. 354-355. o.)

130. Közjegyző előtt kötött inasszegődtetési szerződés

Jean de Camps fűszerkereskedő szerződése inasával, Fortono-val 1407. február 15.

Hasonlóképpen a fenti (1407) esztendőben, február hónap 15. napján Fortono Arribat, ki Villa-Franche helységből, a Rhodez-i egyházmegyéből származik, önként elszegődött a jelen levő, s erre kezet adó Jean de Camps-hoz, ki fűszerkereskedő Toulouse-ban; éspedig a mai naptól egymás után következő két esztendőre, s megígérte, hogy ez alatt az idő alatt szolgál neki a fűszerkereskedésben is, de más, nem tiltott és tisztességes ügyeiben is, nappal és éjjel egyaránt; azt cselekszi majd, ami hasznos, s el fogja kerülni azt, ami haszon nélkül való; a házi titkokat meg fogja őrizni, s a károkat, amelyeket okoz, akár idővesztegetéssel, akár másként, azt mind megtéríti; továbbá: az említett Fortono és a tiszteletreméltó férfiú: Jean de Buffeto úr, a törvények tudományának licenciátusa, Toulouse város választott bírája, együttesen és külön-külön is szilárdan megígérték, hogy adnak és fizetnek Jean de Camps-nak – aki jelen volt, és kézadással megegyezett velük –, azoknak a költségeknek fedezésére, melyek Fortonoval kapcsolatban merülnek majd fel, a két esztendő egyikére is, másikára is 10-10 fontot (ezüstben) ..., éspedig a felét az Úr pünkösdjének ünnepén, a másik felét pedig Szent Tamás apostol napján[1], s megtérítik neki azokat a károkat, amelyeket esetleg Fortono okoz neki a kereskedésben ... És Jean de Camps megígérte, hogy gondoskodik nevezett Fortonoról, és kitanítja őt a fűszerkereskedés mesterségére, mégpedig nemcsak az üzlethelyiségbeli, de a vándorkereskedés mesterségére is...

Fagniez, Documents ... T. II. p. 188-189.

[1] December 21.

131. A nyomtatás kezdetei

Prága városából való Prokop Valdfoghel aranymíves egyezséget köt Davin de Cadarossia avignoni zsidóval, hogy megtanítja a héber betűformák öntésére, s ennek ellenében Davin a kelmefestés különleges eljárásaiba vezeti be Prokopot.

A fent írt esztendőben (1446-ban), március hónap tizedik napján az említett felek önként, saját maguk és övéik nevében, kölcsönösen és barátilag megegyeztek egymás között, az alább következő szerződés és megállapodás pontjaiban:

1. Először is: ugyanaz a Prokop megígérte a jelenlevő ugyanazon zsidónak, és meg is egyeztek abban, hogy csinál és el is készít, és oda is ad neki huszonhét héber betűt, kiformálva, kimetszve vasból, jó és kellő minőségben, az írás tudománya és gyakorlata szerint; és két éven át betanítja az említett Prokop a nevezett Davint és megmutat neki mindent, beleértve a kellékek használatát, legyenek bár azok az öntéshez valók, legyenek bár ónból avagy vasból; s ezt mostantól fogva meg is teszi, már a teljes jövő héten át.

2. És az említett Davin viszont megígérte ugyanazon Prokopnak és meg is egyezett vele, hogy megtanítja és kioktatja őt becsületesen és tökéletesen a kelmefestésre, skarlát, vörös és barna, valamint fekete színben, mégpedig a posztó, a selyem, a vászon, a fonal és a pamut festésére egyaránt, és megtanítja neki a festés teljes elméletét és gyakorlatát is, Prokop saját költségén, bármi merüljön is fel az említett mesterségben, melynek a zsidó iparosa és mestere; sőt: mindezen felül megadja neki a valódi receptjét annak is, hogy hogyan kell őszibarackszínűre festeni a kelmét, égetés nélkül.

3. Hasonlóképpen az is benne volt az egyezségben, hogy ugyanazon Davin megfizeti az ónt, s a héber íráshoz szükséges öntő és egyéb szerszámok árát.

4. Hasonlóképpen: Prokop megígérte, hogy ugyanazon Davinnak az elkövetkező hét folyamán kifizet 10 forintot, Avignon-i forintokban, amaz pedig azt ígérte meg, hogy visszaad neki bizonyos zálog-, illetve használati tárgyakat, amelyek nála, Davinnál vannak elzálogosítva, s az említett Prokopéi, a fenti 10 forintért, és visszaadja azokat neki, mentesen minden uzsorakamattól, kamattól és kötelezettségtől.

5. Hasonlóképpen: az egyezség keretében ugyanazon Davin megígérte, és meg is egyezett Prokoppal afelől, hogy addig, ameddig az említett Prokop ebben a városban időzik vagy olyan városrészekben, illetve egyéb olyan helyeken, ahol Prokop éppen időzni fog, sem a szomszédoknak, sem

senki fiának ezen a világon el nem fogja mondani, és semmi módon fel nem fogja fedni, sem ő maga személyesen, sem más által ezt az elméleti és gyakorlati tudományát és senkit a világon meg nem fog rá tanítani, és senki által nem fogja felfedni, hogy erre megtanította Prokop őt, Davint.

Megígérvén kölcsönösen ... stb. Ennek nagyobb bizonyságára ... stb. Kelt Avignon-ban, az Avignon-i Rancurellius Bertalan házában, ki egykor a felső emeleten lakatosmester volt; tanuk jelenlétében. És én is jelen voltam: de Brieur Jakab jegyző.

Fagniez, Documents... Paris, 1900. T. II. - p. 235-237.

132. A lübecki tímárok statutumából

A lübecki termelés korlátozása

Senki sem készíthet egy évben több, mint 41 és fél deker marhabőrt, 52 deker borjúbőrt és 30 deker kordovánt, aki ezt megszegi, minden egyes darabért 3 ezüst márka büntetést fizet.

Ha egy mesterlegény a céhbe lép, az első évben hetenként három marhabőrt, öt borjúbőrt és 40 deker kordovánt készíthet ki, [1] mindaddig, mig meg nem nősül. Ha még egy évig nőtlen marad, akkor ugyancsak hetenként négy marhabőrt, öt borjúbőrt és 40 deker kordovánt készíthet ki, ennél a mennyiségnél többet nem szabad kikészítenie mindaddig, mig meg nem nősül, házassága után egy év leteltével ugyanúgy dolgozhat, mint bármely más ember a céhben....

Wehrmann, Die älteren Lübecker Zunftrollen, Lübeck, 1864. p. 314-315. (Chrestomathia, I. 353-354. o.)

[1] Ez utóbbit nyilván egész évben. A kordovánt (kecske- vagy bárányból) könnyebb kikészíteni, mint a marha- és a borjúbőrt. Ehhez kevesebb cserzőkád szükséges. Ezért engedik meg a kezdő mesternek, hogy többet készíthessen belőle. - 1 deker (Decher): 10 darab (bőrből) álló csomó.

133. A Leicester-i kereskedők első kartája (1103–1118)

Róbert, Meulan grófja, Ralph pohárnoknak, valamint minden francia és angol bárójának, egész Angolországában, üdvözletet. Tudjátok meg, hogy valamennyi Leicester-i kereskedőmnek megengedtem kereskedő-gildájukat valamennyi szokással együtt, amelyeket Vilmos király idejében, és fia: Vilmos király idejében megtartottak, és most Henrik király[1] idejében megtartanak. Tanu: Róbert, Alcitil fia.

English Hist. Doc. T. II p. 968.

134. A kereskedők elleni földesúri hatalmaskodásról

Thibaud Blois grófjának levele Suger apáthoz, 1149

Sugeriusnak[1] Isten kegyelméből Saint-Denis apátjának, legkedvesebb barátjának, Theobaldus Blois grófja üdvözletét és szeretetét. Tudtodra, akarom adni, hogy Courtenay-i Reginaldus igen nagy gyalázatot hozott a királyra és reád, aki őrzője vagy annak a területnek, mert a király kereskedőit, akik az átkelővámot Orléans-ban és Sens-ban, s az összes illetéket a király földjén megfizették, elfogta és javaikat elvette tőlük. Ezért meghagyom neked, hogy parancsold meg neki a király és a magad nevében, teljességgel szabadítsa ki a király kereskedőit és adja vissza jószágaikat. Ha ezt nem akarná megtenni, te pedig megtorlást akarsz venni rajta és sereggel menni reá, üzend meg nekem, és én segítségedre leszek, hogy bosszút tudj állani rajta.

Fagniez, Documents, ... T.I. p. 74.

---

[1] Hódító Vilmos (1066-1087), II. Vilmos (1087-1100), I. Henrik (1100-1135).

[1] Suger (+ 1151) VI. majd VII. Lajos fő tanácsadója, mikor utóbbi 1147-ben a keresztes hadjáratba ment rábízta országa kormányzását.

135. Kereskedőgilda (XII. század)

A Saint-Omer-i kereskedők szövetségének (gilda) legkorábbi jogszokásai.

Ezek a kereskedőgilda jogszokásai:

1. Ha valamelyik a mi községünkben vagy a külvárosban tartózkodó kereskedő be nem akarna lépni a mi gildánkba, és máshová mentében zaklatás éri vagy elvesztette jószágait, vagy párbajra hívták ki, semmilyen segítséget nem kap tőlünk.

2. Ha egy gildához nem tartozó ember valamilyen árut (?waram) vagy bőrt, vagy más ilyesfélét felbecsült, és egy gildához tartozó ember odajön, ha ez nem akar részt kapni abban a vételben, a kereskedő vegye meg, amit felbecsült. Ha pedig egy gildához nem tartozó ember valamilyen – nem élelmezésre szolgáló – árut, ami 5 nagy solidust vagy többet ér, felbecsült, és egy gildához tartozó ember jönne oda, ennek része lesz abban az üzletben ha akarja; ha pedig az (első) alkudozó megakadályozza a később jövőt abban, hogy részesedjék, s ezt a dékán előtt két gildához tartozó ember tanuságával rábizonyítják, hogy a részesedést meggátolta, két solidussal bűnhődjék.

3. Amikor pedig eljön a (közös) ivás ideje, a jog úgy kívánja, hogy a dékánok szólítsák fel káptalanukat, hogy azon a napon legyenek jelen az ivásnál, s ugyanott parancsolják meg, hogy délután háromkor békében jelenjenek meg az ő székhelyükön, és mindenki tartson békét a másikkal a régi, és új cselekmények dolgában.

4. Elhatározták azt is, hogy ha valaki másvalakit, fiát, unokaöccsét vagy szolgáját magával hozná az ivásra, mindegyik után 12 dénárt adjon, de ebből a kötelességből a mestereket kivesszük.

5. Ha pedig valaki olyan jönne az ivásra, aki nem tartozik a gildához, és ott titkon iváson érnék, öt nagy solidust fizessen vagy abban a percben váltakozzék be a gildába; ez alól kivesszük az egyháziakat, a katonákat és az idegen kereskedőket.

6. Ha valaki sakkot vagy "patinos"-t hozna be a gildhallába, fél uncia ezüstöt vagy tíz dénárt fizessen.

7. Ha valaki oktalanul a dékánok ellen beszél, két uncia ezüstöt fizessen.

8. Ha valaki oktalanul szól a másik ellen, és ketten hallják, egy fél unciát fizessen.

9. Ha valaki egy másikat ököllel vagy tenyérrel, vagy kővel megüt, de más fegyver nincs kezénél, két unciát fizessen.

10. Ha valaki haraggal pattan fel más ellen üléséből, egy unciát fizessen.

11. Ha valaki a csengetés hallatára lármát csap vagy felegyenesedik, fél unciát fizessen.

12. Ha valaki itallal telt kelyhet engedély nélkül kivisz a gildhallából, fél unciát fizessen.

13. Ha valaki az első harangszóra nem jön el a maga káptalanára, 12 dénárt fog fizetni; aki pedig engedély nélkül nem betegség kényszerítésére távozik, 12 dénárt fog fizetni.

14. Minden elhamarkodott tettről vagy szóról (stultitia), amely az ivás utáni két napon belül történik, a dékánok előtt, nem valamilyen más bíró előtt kell fizetni, mert így határozták el ezt Ouvry Rabel[1] várnagy idejében, s így osztották el Ouvry és a polgárok között.

15. Elhatározták, hogy a dékánok szerezzék be a bort és mindazt, ami a gildának szükséges, mindaddig, mig a szerzeményekből meg nem kapják a magukét.

16. Az ivásuk idején a kapuőrök, akik a kaput ivásra vagy káptalanra jövő polgároknak kinyitják, egyenként egy ital (bort) kapjanak, a felszolgálók (propinatores) mindegyike minden éjszaka egy italt, az ajtót őrzők mindegyike egy italt; aki a gilda tagjai közül betegeskedik és a szomszédai ezt tudják, minden éjszaka egy italt. Ha valaki a mi vidékünkön kívül van, felesége kap minden éjszakára egy italt. Ha pedig lakodalomban van, az ő boráról senkinek sem kell felelnie. A papok pedig, akik a vecsernyén vannak, valamennyien fejenként és minden éjszakára egy italt (kapnak), tehát valamennyien, akiknek különböző plébániáihoz tartozunk. Saint-Omer őrkanonokja, aki az elsőt harangozza, aminek szavára káptalanunkra összegyülünk, s aki nekünk az ereklyéket szolgáltatja, minden éjszakára egy italt (kap). Azért négy kezest kell állítani, hogy ha egy is marad életben közülük, az az egy fizesse meg teljesen (azt az összeget, melyért) valamennyien kezeskedtek. Az adós halálával pedig az összes kezesek szabaduljanak fel.

17. Ha valaki beváltja magát a gildába, akár fiatal, akár öreg, a névjegyzékbe (cartula) való felvétele előtt fizessen két dénárt a notáriusnak, a dékánoknak pedig (ugyancsak) két dénárt.

18. A dékánoknak pedig az a joguk, hogy az első harangszó előtt (ante primam) két nappal étkezhetnek az ő jegyzőjükkel közköltségen a gildhalla

[1] Ouvry Rabel Saint Ouen várnagya (1072-1083).

kerevetén, s akkor bort kapnak, ha pedig ez nem történik meg, mert valamilyen ügyben le vannak foglalva, mindegyik dékánnak juttasson a káptalan szállására fél sextarius bort; a jegyző meg kapjon egy italt a reggeli borkóstolásért (prelibacione). És miután minden egyes éjszakát elrendeltek és felosztottak, mint igazságos, mindegyik dékán kapjon a szállásán egy sextariust, a jegyző pedig egy fél sextariust. Aki fegyveresen akar belépni a kapun, az őrök tartsák vissza fegyvereit addig, amig kijön, vagy amig házigazdája vagy más ismerőse békés embernek nem bizonyítja őt. Az italozás végezetével és az összes költségek kifizetése után azt, ami megmaradt, fordítsák a köz hasznára, vagy az utcákra, a kapukra vagy a város erődítésére, azután pedig minden utódunkat arra intjük Krisztusban, hogy a szegényekkel és a bélpoklosokkal irgalmasságot gyakoroljanak.

Fagniez, Documents... T. I. p. 105-107.

136. A Saint-Omer-i polgárok „gildhalle"-ja

Én Theodoricus, Isten engedelméből Flandria comese, feleségemnek: Sibillának egyetértésével azt a földet, amelyet Saint-Omernél a Gildhallavan a piacon, ugyanazon közösség polgárainak adtam át, hogy örökös jogon birtokolják és benne mindenféle kereskedést folytassanak. És még azt a szabadságot is adtam nekik, hogy ha valaki abba belép, bármiben is legyen bűnös, a bírónak nem szabad rátennie a kezét abban a házban. Az pedig, akinek őrizetében van a Gildhalla, a bírótól kapott figyelmeztetés után — hacsak a vádlott nem védelmezi meg magát kezessel — a vádlottat a Gildhalla küszöbéig vezetve, két vagy több scabinus jelenlétében adja át őt a bírónak. A bíró pedig, akinek ő már hatalmában van, a törvények és a szokásjog sajátosságai szerint fog vele bánni. Hozzátettük azt is, hogy külföldi kereskedő sehol másutt ne tegye ki vagy adja el eladó áruit, mint az említett házban vagy a piacon. Egyedül a polgároknak szabad eladni a Gildhallában, a piacon vagy — ha úgy látják jobbnak — a saját házukban. Minthogy pedig minden emberi dolog elöregszik a tárgyaknak és az időknek változásával, ezt pecsétem tekintélyével és az alulírtaknak tanuságával erősítettem meg: Gislebert de Mons (de Bergis) várnagyéval, Galterus Saint-Omer-i várnagyéval, Henricus Brocborc-i várnagyéval, Rogerius Cortric-i soltészével, Radulfus Bruges-i várnagyéval, Ernoldus Guines-i comesével, Gercaskusével Vincbroc-ból, Balduinéval Bellából, Baldevinével Botel-ből, Hugóéval Ravenesberc-ből, Krisztiánéval Ariából, Gonella Walterével, Grimmai Eustache-sal, Vilmos étekfogójával, Roger sáfáréval (dispensatoris). Ez az Úrnak 1151. esztendejében történt.

Fagniez, Documents ... T.I. p. 77-78.

137. A párizsi borkereskedés korlátozása

A párizsi kereskedők szövetsége fokozatosan szerezte meg a szajnai hajózás monopóliumát. Következő oklevelünk, jelentős állomás a kereskedők szövetségének megerősödésében. (1190. április 5 és október 31 között)

A szent és oszthatatlan háromság nevében. Amen. Fülöp,[1] Isten kegyelméből a frankok királya. Tudja meg mindenki, a jelenlegiek és a jövendőbeliek egyaránt, miszerint Párizs városának és polgárainknak gyarapodására, ugyanazoknak a polgároknak kérésére megengedjük és azt akarjuk, hogy senki se rakodhasson ki Párizs földjén azok közül, akik Párizsba vizi úton bort hoznak, csak aki Párizsban telepedett meg és ott lakik, derék párizsi emberek tanusága szerint; de az az ember, akié a bor, szabadon eladhatja a hajón vagy a csapszékben, vagy nagyban. Ha pedig valamelyik idegen venné meg a bort a hajóban, rakja fel azt a bort a hajóból szekérre és vigye ki a párizsi bailliage*-on kívülre, anélkül hogy a földre kirakná. Hogy ennek örökös szilárdsága legyen, a jelen oklevelet a mi pecsétünk tekintélyével és királyi névjegyével – mely alább van odaírva – megerősíteni rendeltük el. Kelt Senlis-ban, az Ige megtestesülésének 1192. évében, uralkodásunk tizenharmadik esztendejében. A mi palotánkban körülöttünk álltak azok, akiknek nevük és jegyük alább helyezkedik el. Asztalnok nincs. Guido pohárnok jegye. Máté kamarás jegye. Istállómester nincs. Kelt a kancellári méltóság megüresedésekor.

Fagniez, Documents... T. I. p. 94-95.

[1] II. Fülöp Ágost.

138. Rouen kiváltságlevele

Földnélküli János Rouen polgárainak kereskedelmi és polgári kiváltságokat juttat. (1199. május 21.)

János, Anglia és Írország ura, Normandia és Aquitania hercege, Anjou grófja, érsekeinek, püspökeinek, grófjainak, báróinak, vicegrófjainak, baillijeinek, szolgáinak és minden hívének a tengeren innen és túl üdvözletet. Tudjátok meg, hogy mi Rouen polgárainak megengedtük és a jelen oklevéllel megerősítettük szabadságaikat és biztosítékaikat... [1]

13. Továbbá, hogy a roueni polgárok, bármerre járjanak is a mi földünkön, bármilyenféle áruikkal, békében és nyugodtan adják el azokat kicsiben vagy másként tetszésük szerint, azokat felrakhatják és lerakhatják, vihetik és hozhatják, amerre akarják, kivéve az ő boruk utáni járandóságunkat, mellyel rendelkezünk Londonban a mi használatunkra, megivás és tetszésünk szerinti elajándékozás, de nem eladás céljából, ti. minden egyes hajórakomány borból két hordót, az egyiket a kiforrás előtt, a másikat a kiforrás után, a mi kiválasztásunk szerint és illetékül azért, hogy annak a hajónak a többi borát eladják; s annak a bornak az árát amely nekünk jut, tizenöt napon belül teljesen adják meg. És azt akarjuk, hogy az a megvámolás történjék meg nyolc napon belül az után, hogy azoknak a boroknak a szállítói bejelentették ezt a mi baillinknek, aki a mi megvámolásunkat Londonban végrehajtja; és ha ez a mondott határidőn belül nem történik meg, akkor az említett polgárok tegyenek vele, amit akarnak, s erre senkitől sem kell engedélyt kérniük.

14. Továbbá a roueni polgároké legyen London mellett a Downgate (Dunegate) kikötő, amint az övék volt Edward király idejében, olyan jogszokás mellett, hogy ha abban a kikötőben valamilyen – bárhonnan származó – hajót találnának, szólítsák fel távozásra, várjanak meg egy apályt és egy dagályt, és ha a hajót még akkor sem vinnék el onnan, Rouen polgárai vágják el a hajó köteleit, ha akarják s azt taszítsák ki onnan minden zaj és vétség nélkül, ha pedig annak a kitaszításnak következtében az a hajó veszélybe kerül, senkinek sem felelnek róla.

15. Továbbá hogy egyetlen kereskedő se hajózzon át áruival együtt Rouenon, a Szajna vizén ár ellen vagy az árral haladva, csak Rouenben megtelepedett polgár.

16. Továbbá kizárólag Rouen lakosa rakhat ki bort pincében vagy házban.

---

[1] A Rouen-i kommuna kartájából, melyet II. Henrik adományozott, a szemelvény csak a kereskedelemre vonatkozó részleteket tartalmazza.

17. Továbbá, hogy azok a polgárok legyenek mentesek az átkelési és a legeltetési illetéktől minden erdőinkben és földünkön.

18. Továbbá, hogy Rouen polgárai, hajóik és embereik, jószágaikkal és pénzükkel ár ellen és ár mentén hajózhatnak, és közlekedhetnek a mi Szajnánk vizi útjain, amerre csak akarnak s a hidakat és zsilipeket - ha szükségük lesz rá — bárkinek engedélye nélkül elbontathatják és ismét visszaállíthatják.

19. Továbbá egész Normandiából egy hajó se hajózzon ki Írország felé máshonnan, mint Rouenből, kivéve egyetlen egyet, melynek évente egyszer szabad Cherbourgból kihajózni, és amelyik hajó Írországból jön, Guernsey (sziget) csúcsának elhagyása után jöjjön Rouenba; ebből nekünk mindenegyes hajó után egy timbre[2] nyestbőr vagy tíz roueni font jár, ha a hajó kereskedői megesküsznek, hogy azt a nyestbőrt nem a berakodó kikötőben vásárolták, a mi illetékünk fejében; s a roueni vicegróf kapjon minden egyes hajó után húsz roueni solidust, és a Tancarville-i kamarás egy "aucipitris"-t vagy tizenhét roueni solidust.

20. Továbbá egyetlen idegen se vásárolja meg azoknak a hajóknak vagy más tengeren túlról jövőknek a rakományát, csak a roueni emberek közvetítésével. Ha pedig valaki mégis megtenné ezt, a roueni polgárok ítélkezés során kiszabott pénzbüntetésnek a fele a mienk lesz, a másik fele pedig Rouen polgáraié a bűncselekményekért.

21. Továbbá Dieppe vámügyi szokásjoga legyen hasonló a roueni polgárok szokásjogához.

22. Ugyancsak megengedjük és megerősítjük Rouen polgárainak az ő commune-jukat minden szabadságukkal és joghatóságukkal együtt amint valaha a legteljesebben rendelkeztek vele.

23. Ugyancsak akarjuk és erősen megparancsoljuk, hogy amikor hadat viselünk, egyetlen katona se tartózkodjék Rouen városában egy éjszakánál tovább, kivéve a mi parancsunkra vagy testének betegsége miatt.

Tanuk: Róbert Meulan-i gróf, William Marshall, Kreon-i Willelmus, Gerarde de Fournival, Rogone de Saceio, Willelmus de Prateillis, Cante lou-i Willelmus, Johanne de Bracestria, Alanus fia Willelmus. Kelt Roscelin kezétől, aki akkor a mi kancellárunk helyettese volt, Dieppe mellett, május 21. napján, hercegségünk első esztendejében, Matheo Grosso akkori roueni elöljáró (maior) idejében.

Fagniez, Documents ... T. I. p. 97-100.

---

[2] Timbre: meghatározott mennyiségű nyersbőr.

139. A flamandok kiváltságai Kölnben

Köln városának igen fontos szerepe volt a flandriai áruk kereskedelmében.

Tudja meg mindenki, hogy a kölni és a flandriai polgárok abban egyeztek meg, hogy amikor valamelyik flandriai, szárazföldi vagy vizi úton eltávozni készül, a kölni jog szerint kell bizonyítania vele szemben annak, aki tőle valamilyen adósságot követel, s erről tanui vannak, tovább azonban nem tartóztathatja vissza; ha pedig nincsenek tanui, a perbefogott fél egyedül letett egyszerű esküvel, a byvanc[1] nevű kifogás és a halasztás mellőzésével, tisztázhatja és szabadíthatja ki magát. Az ő földjükről valók közül senkit sem lehet nálunk párbajra kihívni, vagy arra az ítéletre, amelyet közönségesen ordeil[2]-nek hívnak, kivéve ha netán emberölést követett el, vagy valakit megsebesített, avagy hamis pénz (verésen) fogták rajta, vagy megsértette a békét. Semmit sem lehet követelni tőlük másnak a tartozásáért, hacsak nem ígérték meg annak teljesítését saját szavukkal vagy kezességet nem vállaltak. Ez az Úr megtestesülésének 1197. esztendejében történt. Kelt Kölnben, március 25-én.

Fagniez, Documents ... T. I. p. 97.

140. A regensburgi kereskedők jogai Ausztriában

A herceg védnöksége alá fogadja Regensburg kereskedőit, vámkedvezménnyel segíti a kereskedelem fejlődését, a forgalom biztonságát. (1192. július 9.)

Mi, Lipót, Isten kegyelméből Ausztria és Stájerország hercege, ... a regensburgi polgárok fenségünknek teljesített, gyakori hűséges szolgálatait mérlegelve úgy találtuk, hogy őket másoknál jobban meg kell becsülni, mivel irányunkban megnyilvánuló odaadásuknak igen sokszor nyilvánvaló bizonyítékát tapasztaltuk.

1. A mi tartományunkba behozott vagy innét kivitt áruk után nekünk járó illetéket szokott bőkezűségünkkel elengedjük nekik.

[1] Fenntartás.

[2] Istenítélet.

2. A tisztviselőink részéről esetleg őket érő kellemetlenségek ellen védelmül, mint velünk szorosabb kapcsolatban álló személyeket, azzal az állandó joggal ruházzuk fel, és ennek a jövőben is állandó érvénye lesz, hogy ha valaki tisztviselőink közül valamelyiküket megsebesítené, még pedig oly mértékben, hogy abból olyan testi kár érné, mitől nyomorékká válna, a bírónak tíz talentumot fizessen. Ha a sebesült nem szenvedne ekkora testi kárt, s vérontásért mégis három talentumra büntessék.

5. Ha valaki egy kereskedőnek a haját kitépte, vagy arcul ütötte, 3 dénár büntetést fizessen, Ha pedig a megállapított összegű dénárt nem lenne képes befizetni, a bíró jelenlétében 40 botütést kapjon.

6. Ha valaki egy kereskedőt gyalázna, és kurafinak nevezné, 40 dénárt fizessen. Ha pedig kutyakölykének vagy tolvajnak mondaná, ugyanazt a büntetést fizeti, mint amit a hajtépésért és arculütésért már megállapítottunk.

9. Ha a bíró a vádpontok közül bármelyiket valakivel szemben felhozza, azonban nincs senki, ki a vádat képviselné vagy emiatt panaszt tenne, az illető fölemelt kézzel (esküvel) tisztázhatja magát.

14. Ha egy kereskedő a polgárok közül valakinek bármiféle árut eladott, a vevő pedig az árut anélkül, hogy megvizsgálta volna, a városból elszállította, és azután a kereskedőt bíróság előtt azzal vádolná, hogy neki rossz árut adott el, a kereskedő ezért felelősségre nem vonható. Ha azonban egy polgár az üzlet megkötése után valami hibát fedezett fel, a kereskedő viszont azt a bíróság közbejötte nélkül is hajlandó helyrehozni, a bíróság ebben az esetben nem járhat el a kereskedővel szemben.

15. Ha a kereskedő egy polgárnak szakadt posztót adott el, és a vevő emiatt az eladót bíróság elé idézte, amennyiben a kereskedő fölemelt kézzel megesküszik arra, hogy ez a figyelmét elkerülte, a bíró külön büntetésre nem ítéli, csak a kár megtérítésére kötelezi. Ha azonban vonakodna az esküt letenni, a bírónak fél talentumot ad, a törvényszolgának pedig tizenkét dénárt.

16. Akarjuk továbbá, hogy aranyat, bőrt és az ezüst kivételével bármi mást minden korlátozás nélkül vásárolhassanak.

17. Továbbá egy olyan szekér teher után, amelyet közönségesen ponyvás szekérnek neveznek, és amilyet a kölniek szoktak használni, három talentumot fizessenek. Ha a vámszedőnek úgy látszik, hogy a ponyva alatt a szokásos tehernél nagyobb mennyiség van, elegendő, ha a kereskedő fölemelt kézzel megesküszik arra, hogy a szokásos tehernél nincs több a szekéren.

20. Amikor inkább szárazföldön, szekereken akarnak utazni, mint hajón, mint ahogy ez télen másképp nem is történhet, egy ponyvás szekér után két dénárt fizetnek jöttükben, távozásukkor pedig fél dénárt.

23. Az Oroszországba utazók, bármikor utaznak is, két dénárt fizetnek, Oroszországból visszaérkezésükkor pedig felet. Ha valahová be akarnának térni, minden esetben még 12 dénárt fizessenek.

Keutgen, Urkunden ... p. 52-54. (Chrestomathia, I. 345-346. o.)

141. I. Alexios Komnenos császár chrysobullonjából (1082)

Az aranypecséttel ellátott különleges oklevél (chrysobullon) kereskedelmi kiváltságokat biztosít Velence számára, mivel a dél-itáliai bizánci birtokok elfoglalása után az Adriai partokon is támadó normannok ellen a velenceiek a császár segítségére küldték flottájukat.

... Jutalmul a velenceiek ilyen szolgálataiért (a normannok ellen nyújtott háborús segítségről van szó), császári felségem kegyeskedett a jelen aranypecsétes oklevéllel elhatározni, hogy a velenceiek az illetményfizetés idején évente 20 libra[1] tiszteletajándékot kapjanak... Úgyszintén megtiszteltem nemes dozsejukat is az igen megtisztelő protosevastos címmel, a neki járó teljes illetménnyel együtt... Ennek, a tisztségnek szünet nélkül valónak és örökösnek kell lennie, és át kell szállnia örökségként, azokra, akik ő utána dózsék lesznek a városban...

... Ezenkívül odaadja (császári felségem a velenceieknek) felső emeletükkel együtt azokat a műhelyeket, amelyek a Perába (Konstantinápoly egyik kerületébe) vezető rakpart mentén vannak, amelyeknek arról bejáratuk van, kijáratuk pedig a zsidónegyedtől a Vigláig terjedő egész területre, mind a lakottakat, mind a lakatlanokat, mind a velenceiek, mind pedig a görögök által használt műhelyeket. Három tengeri kikötőhelyet is ad nekik, amelyek az előbb említett területen vannak. A Szent Akindynosnak[2] pedig azt a pékműhelyt adományozza, amely a templom mellett van.

[1] Libra (velencei) = font, pénzegység, amelyet két bizánci fonttal tartottak egyenértékűnek. A bizánci (konstantinápolyi) nomisma vagy hyperpyron: pénzérme kb. 3,5 gramm aranytartalommal. Lehetséges, hogy itt "20 font hyperpyron"-ról van szó, melyből 1 font 72 hyperpyront jelent. Ez esetben óriási összegről, 1440 hyperpyronról van szó.

[2] A velenceiek temploma Konstantinápolyban.

(A császár) megengedi nekik azt is, hogy szabadon kereskedhessenek az egész Románia (bizánci birodalom) minden területén mindennemű áruval... úgy, hogy egyáltalán semmit sem kell fizetniök semmiféle kereskedelmi ügyletükért sem... akár magában a nagy városban (azaz Konstantinápolyban), akár általában mindazokon a területeken, amelyek kegyes császári felségünk hatalma alatt állnak...

G. L. F. Tefel, G. M. Thomas: Urkunden zur älteren Handelsund, Staatsgeschichte der Republik Venedig, I. Wien, 1856. Fontes Rerum Austr. II/12., p. 53-53. (Chrestomathia, II. 197-198. o.)

142. A genovaiak I. Manuel Komnenos-szal kötött szerződéséből (1169)

A XII. századi Bizánc szabadulni szeretne a velencei kereskedelem uralmától. Mivel azonban nincs elég ereje ahhoz, hogy egyedül szálljon szembe vele, Velence akkori vetélytársára Genovára támaszkodik, hogy a két város ellentétéből előnyt szerezhessen.

...A rómaiak szentséges császár ura... megígéri, hogy szolgálatáért és birodalma... iránt tanusított hűségéért ad a genovai köztársaságnak egy rakpartot, kikötőhelyet és templomot Konstantinápolyon kívül, az un. Orkuban... Úgyszintén ad a genovai köztársaságnak ünnepi ajándékként minden évben 500-500 hyperpyront és 2-2 palliumot, a genovai érseknek pedig 60-60 hyperpyront és 1-1 palliumot... Kereskedelmi vámot pedig így kell fizetniök. Konstantinápolyban 4%-ot fognak fizetni, Romania (a bizánci birodalom) több kerületén pedig ugyanannyi vámot, mint a többi latinok.

A genovaiak személyét és vagyonát a császár úr minden területén, sérthetetlenül megőrizzük. Ha pedig őket (a genovaiakat) bárki is megsértené, ő császári felségénél találnak majd igazságot és elégtételt, amint ez illik. Mihelyt panaszt tesznek valaki ellen a görögök közül vagy más nemzetbeliek (azaz nem genovaiak) ellen a császár szine előtt, ő császári felsége törvényszékén találnak majd igazságot.

A genovaiak hajóinak szabadságukban áll majd kereskedés végett elvitorlázniok mindenhová, ahová csak akarnak, Rusia és Matica[1] kivételével, hacsak esetleg ő császári felsége ez utóbbira külön engedélyt nem ad...

[1] Rusia: a későbbi források adatai szerint orosz település a Don torkolatánál, a folyó bal partján. Matica: A Taman-félszigeten, az Azovi-tengerbe vezető bejáránál, talán a régi Tamutarkany, amelyről az orosz évkönyvek beszélnek. Az Azovi-tenger felől a bizánciak nagyon előnyösen kaptak óriási mennyiségű halat.

Ha netalán egy genovai hajó, bármely rész felől érkezett is, Romániában hajótörést szenved és rakományából bármit is eltulajdonít valaki, akkor ő császári felsége elrendeli, hogy kutassák fel és adják vissza az elveszett holmikat...

Ha a genovaiak valakit valamiképpen megsértettek, nem az idegenek közül valaki ítélkezik felettük, hanem a császár úr törvényszéke ítél ügyükben... és a bűnöst az ítéletig nem zárják börtönbe, ha kezest állított...

J. Zepos - P. Zepos Jus. Graecoromanum. T. I. Athenis, p. 419-420. (Chrestomathia, II. 198. o.)

143. VIII. Michael Paleiologos és a genovai köztársaság szerződése

(Nymphaion, 1261. március 13-án)

A szemelvény azokat a kiváltságokat sorolja fel, amelyeket Genova szerzett az 1261 után visszaállított bizánci birodalomban. Minthogy a császár a birodalom helyreállítása érdekében rászorult Genova segítségére, kénytelen volt a szerződés birodalmára súlyos feltételeit is elfogadni.

...Először: császári felségünk és felségünk örökösei a mai naptól fogva a jövőben szeretetben és örök békében fognak élni a genovai köztársasággal és a területén élőkkel, viszont háborút fognak viselni a velencei köztársaság ellen s minden velencei ellen, a mi ellenségeink ellen, s nem fognak békét kötni az említett köztársasággal, sőt fegyverszünetet és egyezményt sem a genovai köztársaság tudta és akarata nélkül. S az említett genovai köztársaság nem fog békét, fegyverszünetet, sem egyezményt kötni az említett velencei köztársasággal császári felségünk tudta és akarata nélkül.

Úgyszintén gondoskodni fog... (ő császári felsége) minden genovai, valamint a genovai területről valók és a genovaiaknak nyilvánítottak épségéről... Minden genovai, valamint a genovai területről valók és a genovaiakká nyilvánítottak legyenek szabadok, valamint mentesek egész előbb említett birodalmunk területén szerte mindennemű vámtól, adótól és illetéktől a birodalmunkba történő beutazásukkor és kiutazásukkor, ott tartózkodásuk alatt és egyik területről a másikra tengeri vagy szárazföldi úton, árukkal vagy azok nélkül történő átmentésükkor, akár oda behozott, akár kivitel céljára ott vásárolt árukról van is szó, mind ők személyükben, mind pedig áruik is...

...(A császár) az alább felsorolt helyeken és mindazokon a területeken, amelyek hozzájuk tartoznak: Anaiában, [1] Szmirnában, Adramyttionban[2] és, Isten irgalmából, Konstantinápolyban. [3] Szaloniki területén és Kassandreia mellett, valamint az alább megnevezett szigeteken és a hozzájuk tartozó területeken, azaz: Mytilenében, Chioson és – Isten irgalmából – Krétán és Negropontén, [4] teljes tulajdon és birtokjoggal üzlethelyiséget, palotát, [5] templomot, fürdőt, kemencét, kertet és elegendő házat (adományozott) ama kereskedők beszállásolására, akik oda mennek kereskedelmi ügyleteket lebonyolítani; úgy azonban, hogy tőlük nem szabad semminemű bérfizetést kérni és behajtani. Valamennyi említett területen és szigeten s az ezekhez tartozó területeken a genovaiaknak legyenek és kívánságuk szerint lehetnek konzuljaik, kúriájuk s tiszta és vegyes jurísdictiójuk minden polgári és büntetőjogi jogesetben minden genovai vagy Genova területéről való felett, valamint azok felett, akiket genovaiakká nyilvánítottak.

Úgyszintén megígérte és megállapodott velük abban, hogy egész most meglevő birodalmában és azokon a területeken, amelyeket Isten irgalmából még hozzá szerze, a genovaiak közül... senkit sem tartóztat vagy tartóztattat majd le... másnak a tettéért vagy vétkéért semminemű ügyben, sem személyét illetően, sem vagyonát nem fogják le, hanem a vétkeseket magukat sújtsa a büntetés úgy, hogy a többiek ne szenvedjenek, semminemű kárt vagy sérelmet más személy vétke, adóssága vagy rablása miatt.

...Nem fogja megengedni császári felségünk birodalmának egyetlen területén vagy szigetén sem... bárminemű olyan flotta felszerelését, amely flotta a genovai köztársaság vagy a genovaiak és genovai területek elleni hadműveletekre készülne, vagy amelyeket arra szánnának.

... A genovaiak ellenségeinek (a császár) nem nyújt semmiféle piacot, kivéve a pisaiakat, akik hű emberei császári felségünknek; és kiűzi egész birodalmunkból mindazokat a kalózokat, (akik) a genovai köztársaság ellen (tevékenykednek). Üldözni fogja őket és a bűnösöket a törvény szerint megbünteti...

.... (Arra az esetre, ha sikerül hatalmába kerítenie Konstaninápolyt, a császár megígéri, hogy megerősíti a genovaiak mindazon kiváltságait, amelyeket ott élveztek volt), valamint palotát, lakóhelyiséget és birtokokat ad a genovai köztársaságnak a nevezett városban és területein, s ezenfelül kegyet tanusít a köztársaság iránt, nevezetesen azzal, hogy oda-

---

[1] Város Kisázsia nyugati partján, Samos szigetével szemben.

[2] Kisázsia nyugati partvidékének északi részén.

[3] Konstantinápoly még nem volt a császár hatalmában, ezt még el kellett foglalnia, s éppen e célra kötötte meg a szerződést a genovaiakkal.

[4] Ezek a szigetek még a velenceiek hatalmában voltak.

[5] Középület, melyben a kolónia feje: a podeszta vagy konzul lakott.

adja a nevezett köztársaságnak a Szent Mária templomot, amelyet jelenleg a velenceiek tartanak birtokukban, azokkal az üzlethelyiségekkel együtt amelyek a templom körül vannak, továbbá temetőjét, valamint a velenceiek várkastélyának telekbirtokát, amely magában a városban van. Mindezt akkor, ha a nevezett köztársaság gyors és hathatós hajóhad segítséget küld a nevezett város elfoglalására.

Úgyszintén odaadta és átengedte (a császár) tulajdon- és birtokjoggal, teljes tiszta és vegyes jurisdictióval Smyrna városát és annak kikötőjét, (a városnak alárendelt) felsorolt birtokokkal, területtel, lakossággal s szabad és akadálytalan tengeri és szárazföldi beutazással és kiutazással örökös birtoklásra... (A nevezett város) mindenkinek nagyon alkalmas kereskedés céljára, jó kikötője van, s oda özönlik minden elképzelhető árucikk.

Szintén megígérte és megegyezett arra nézve is, hogy az egész említett birodalomban semmiféle tilalmat sem fog alkalmazni a genovai köztársasággal szemben... semminemű árura, élelmiszerre vagy gabonára sem, hanem meg fogja engedni valamennyi genovainak egyenként és összesen, hogy árukat, élelmiszereket és gabonát szerezhessenek be az említett egész birodalomból, onnan kivihessék szabadon és akadálytalanul... Ugyancsak megígérte (a császár) hogy a jövőben nem engedi meg kereskedelem folytatását, a Nagy- (Fekete)-tenger körzetén belül a latinok közül senkinek, a genovaiak, a pisaiak és azok kivételével, akik pénzt vagy különféle dolgokat hoznak a császári udvar számára. A genovaiakkal szemben nem fog tilalmat alkalmazni a Nagy-tenger körzetébe való behajózásban s az onnan történő kihajózásban, akár árukkal, akár áruk nélkül hajóznak is, hanem szabadon, mindennemű vámfizetés nélkül hajózhatnak oda s hajózhatnak onnan ki.

J. Zepos - P. Zepos, Jus Graecoromanum. Athenis, 1931. T. I. p. 488-491. (Chrestomathia, II. 199-200. o.)

144. Ivan Alekszandar bolgár cár adománylevele a velenceieknek (1352)

A szemelvény Bulgária és Velence kapcsolatára utal.

Cári felségem ezt az oklevelet velencei frank[1] barátainak és testvéreinek adja, és cári felségem esküszik az Atyaistenre és Szűz Máriára... és önnön lelkére, hogy valamennyi velencei kereskedő épségben és biztonságban jöhet-mehet hajóival és áruival szerte egész birodalmunkban. A kereskedésért 3 százalékot kell fizetniök. Büntetést nem viselhet fiú az atyja helyett, sem atya a fiú helyett. Ha véletlenül, szerencsétlenség folytán elpusztul egy hajó, mind rakománya, mind személyzete oltalom alatt áll. Egy 100 perper[2] értékü rakományért 4 grossot kell fizetni... 1 cantar súlyú áru lemázsálásáért 1 és 1/4 asprót. Nagy hajó árbóca után 2 perpert, kishajó után 1 perpert [kell fizetni]. Ha az áruk nem kelnek el, akkor [a kereskedők] elmehetnek szárazföldön vagy tengerre, amerre akarnak, és nem kell semmit sem fizetniök. Úgyszintén nem lehet zár alá venni semmit, vagy zálogot venni egyetlen velenceinek a házában sem, ha nem fordulnak előbb a bírósághoz, senki sem rendelkezhetik az illető javaival, csak maguk a velenceiek. Ugyancsak vásárolhatnak vagy építtethetnek templomokat és üzletházakat, ahol nekik tetszik ezeken a területeken, anélkül, hogy bárki is ellenszegülhetne ezen elhatározásuknak. S ha valaki ellenszegülni merészelne, az illető cári felségem árulója lesz.

I. Digcser, Sztara balgorszkaja knizsnina. II. Szófia, 136-137. o. (Chrestomathia, II. 174. o.)

[1] Általában így nevezték a keleti egyház területén a nyugati és a nyugati egyházhoz tartozó embereket.

[2] Arany pénzérme Bulgáriában, 16 2/3 karát. Egy perperben 6 grosso (ezüstpénz) és 5 aspro van. 1 grossóban 6 aspro van.

145. Szerződés Marseille és Ampurias grófja között

A szerződés Marseille és a joghatósága alá tartozó kereskedők és Ampurias grófság kereskedőinek kölcsönös kereskedelmét, hajózását és személyi védelmét garantálja, továbbá azt is, hogy a grófság hajói szabadon szállíthatnak el fát a Marseille-i partvidékről, ezzel szemben Marseille kereskedői a gabona kivitelére nyernek jogot a grófság területéről.

Az Úr nevében, az ő megtestesülésének 1218. esztendejében, a 6. indictióban, július 24-én. Tudja meg mindenki, mind a jelenlegiek, mind az eljövendők, hogy mi, Marseille elöljárói (rectores), ti. Stephanus Rigaldus, Martinus Castaneti, Willelmus Marinus, Arnaldus de Podio, Durandus Amelius, ifjabb Willelmus Vinaldus és Oto Capra a magunk és az összes társaink és utódaink nevében, Marseille egyetemességének nevében, mely vicegrófi község, ezekről teljes és elhatározott, a harang szavára összegyült tanácsot tartván a tanácsosokkal, a mesterségek fejeivel és igen sok más derék férfiúval, örökre megadjuk és megengedjük nektek, Hugo úrnak, Ampurias grófjának[1] és a te embereidnek, hogy ezentúl ti a tieitek és minden emberetek, és valahányan a ti földetekről vagy kerületetekből, avagy joghatóságotok köréből, mindig biztonságban jöhessetek Marseille-be és Marseille kerületébe avagy joghatósági körébe, és innen (ugyanúgy) mehessetek ki és távozhassatok, fával vagy fa nélkül, csak az a farakomány legyen vagy származzék a partvidékről, felrakott avagy rakomány nélküli, felrakandó vagy lerakandó (járművekkel), árukkal vagy áruk nélkül, (és) ti és a tieitek és előbb mondott embereitek mindnyájan és mindahányan, vásárolhassatok és vásárolhassanak, eladhassatok és eladhassanak, cserélhessetek és cserélhessenek, kereskedhessetek és kereskedhessenek, ha nektek vagy a tieiteknek, vagy a mondott embereiteknek vagy a földetekről, vagy joghatósági körötökből valóknak úgy tetszik. Kivesszük azonban ebből azt a személyt vagy azokat a személyeket, akik egy vagy több Marseille-it személyében megsértettek; az ilyenek pedig nem jöhetnek Marseille-be, csak a nevezett és sérelmet szenvedett Marseille-i személy beleegyezésével és jóváhagyásával. És mindezeket az említett dolgokat ti és a tieitek és a ti embereitek és a ti földetekről, kerületetekből és joghatósági körötökből valók megtehetitek minden adó-

[1] Ampurias v. Empurias grófság hasonló nevű helységgel, mely az i.e. VI. századi főniciai görög alapítású Emporium utóda, katalán területen (Gérona tartomány), a Rosas-öböl partvidékén helyezkedett el.

zás, illeték vagy szokásos járandóság nélkül, kivéve a régi szokás szerinti vámot és kivéve a Marseille-i tengeri jog (tabulae Massiliensis de mari) elrendelte illetéket, azt a pénzt ti., melyből 60 királyi koronás solidus ér egy ezüst márkát.

2. Továbbá mi, a mondott elöljárók, a mi, társaink és utódaink részéről és a nevezett Marseille-i egyetemesség nevében megadjuk és megengedjük mindörökre nektek, a nevezett grófnak és tieiteknek, hogy egy hajót, amely a tietek vagy embereiteké, ti. olyanoké, akik a ti földeteken vagy kerületetekben vagy joghatósági körötökben állandó lakosok és nem megőrzésre vagy ideiglenesen (van nálatok), avagy amely hajó a tietek és Marseille vicegrófi város lakóié, megrakhattok Marseille-ben idegenekkel avégből, hogy tengeren túlra menjen, akárhányszor csak akarjátok és idegeneket tudtok felvenni, vagy a nevezett hajóval Marseille kikötőjéből máshová hajózni, vagy azt más hajóútra küldeni, ti. Alexandriába, Bugie-ba vagy Ceutába, vagy amely más útra csak küldeni akarjátok, rakománnyal vagy rakomány nélkül; s a nevezett hajó számára Marseille-ben állványzatot tarthattok vagy tartathattok, amint valamelyik Marseille-i vagy egyes Marseille-iek az ő hajóik számára abban az időben Marseilleben állványzatot fognak tartani, s az említett hajót bevihetitek Marseille kikötőjébe, s ott tarthatjátok és kiköthetitek, s azt ott állomásra vihetitek vagy elhelyezhetitek rakománnyal vagy rakomány nélkül; és ezeket ti és a tieitek hasonlóképpen mindörökre minden adózás, illeték és szokásos járandóság nélkül tehetitek, kivéve a régi szokás szerinti vámot és kivéve a Marseille-i tengeri jog elrendelte illetéket, erre az illetékre ugyanis a ti említett hajótok az időhöz, s annak a hajónak minőségéhez és (rakománya) mennyiségéhez képest annyi fizetésre legyen köteles, mint a Marseille-iek bármelyik hajója.

3. Ha pedig esetleg megtörténnék, hogy valamilyen — egy vagy több — tilalmat mondanának ki a Marseille-i hajókra, azt a tilalmat s azokat a tilalmakat a ti említett hajótok mindig éppen úgy tartozik megtartani, figyelembe venni és teljesíteni, amint bármelyik Marseille-i hajó megtartja azt a tilalmat vagy azokat a tilalmakat, s ugyanazon büntetés terhével, amelyet az említett tilalom vagy tilalmak megtartása és figyelembevétele érdekében kiszabnak. Ezt a büntetést Marseille az idő szerinti elöljárói hatékonyan behajthatják és beszedhetik a ti hajótoktól, a ti, a tieiteknek és bármely személynek a nevezett hajó érdekében tett tiltakozástok és tiltakozásuk ellenére; s a büntetés behajtása után az előbb mondottak és az alább következők mind, és a köztetek és a köztük létrejött minden és minden egyes megegyezés, igéret, kötelezés és szerződés mindazonáltal mindig szilárdan maradjon meg a maga hatályában.

4. Mi, a nevezett elöljárók, magunk, minden társunk és utódunk, és az említett Marseille-i egyetemesség nevében megígérjük nektek, nevezett grófnak és a tieiteknek, ünnepélyes kötelességvállalás útján, hogy a

mondottakat és alább következőket mindet, valamennyit és ezek mindegyikét, meg az említett engedélyt és juttatást elfogadottként és szilárdul megtartjuk, figyelembe vesszük és teljesítjük a maga egészében, és semmiképpen, semmilyen okból vagy kifogás ürügyén vagy alkalmán, vagy bármely jogon, vagy jogi vagy tényleges fortély alapján sem teszünk ellene, nem akadályozzuk meg és nem vonjuk vissza.

5. S ezenfelül (megígérjük), hogy titeket és embereiteket, mindet és mindahányat, mindaddig és mindenütt lehetőségünkhöz képest, jóhiszeműen és csalárdság nélkül, különösen Marseille földjén, joghatósági körében és kerületében, személyetekben és jószágaitokban megóvunk, megőrzünk és megvédünk, és tőletek, tieitektől vagy embereitektől nem követelünk és nem hajtunk be semmilyen módon semmiféle illetéket vagy járandóságot, akármilyen okból vagy alkalomból, akármilyen időben, kivéve a régi szokás szerinti vámot, mint mondottuk. Mi, a nevezett elöljárók biztos tudomásunk alapján elismerjük és bevalljuk, hogy mindezen mondottakat és következőket mindahányat a mi, Marseille városa, illetve a nevezett egyetemesség, valamint a benne és Marseille kerületében meg joghatósági körében lakók előnyére és hasznára, nem pedig ugyanannak az egyetemességnek sérelmére vagy hányattatására tesszük, ti. azért, mert ti, a nevezett gróf úr, magatok és tieitek nevében örökre nekünk, a nevezett elöljáróknak – akik a mondott egyetemesség Marseille minden és minden egyes polgára, valamennyi ugyanott, s a Marseille-i kerületben és joghatósági körben lakó ember nevében fogadtuk el – adtátok, engedtétek és bocsátottátok át, és bocsátjátok meg adjátok át bármilyen fajta és minden hajó s más faalkotmány hajótörésének maradványát (naufragium), egész földeteken és egész földetekre, kerületetekben és joghatósági körötökben, szárazon és vizen.

6. Továbbá, mivel magatok és a tieitek nevében megengedtétek és átadtátok és átbocsátottátok, és átadjátok és átbocsátjátok nekünk, az előbb mondott rektoroknak – akik a mi, nevezett Marseille városa és egyetemessége, Marseille valamennyi és minden egyes polgára és ezek egyetemessége, valamint a Marseille városában, kerületében és joghatósági körében lakó valamennyi ember nevében fogadtuk el – a teljes, általános és szabad hatóságot és engedélyt, hogy mindenféle gabonát rakjunk fel és szállítsunk ki hajón, bármiféle más faalkotmányon és faalkotmány nélkül szárazon és tengeren, egész földeteken és földetekről, vagy földeteknek, joghatósági körötöknek és területeteknek bármelyik részéről, amint nekünk vagy Marseille, Marseille kerülete vagy joghatósági köre lakosainak tetszik, hacsak nincs a ti egész földeteken igen nagy és nyilvánvaló ínség gabonában, mégpedig olyan és akkora, hogy sem ti, sem a ti embereitek, sem valamely más idegen személy nem szállít ki semmilyen gabonát a ti földetekről, joghatósági körötökből vagy kerületetekből (egyébként) nekünk vagy a mieinknek, avagy Marseille, joghatósági köre és kerülete lakosainak nem állhat ellen a ti, a tieitek vagy bármely személy akármilyen

tilalma vagy tiltása. És mindezeket az előbb mondottakat mi és Marseille említett polgárai és (városnak) kerületének vagy joghatósági körének lakosai bármilyen szolgáltatás vagy illeték nélkül tehetjük és tehetik meg, kivéve a régen szokásos vámot (usatico antiquo), ami minden egyes mérő búza után hét barcelonai solidust, és minden egyes mérő árpa után öt barcelonai solidust tesz ki, amelyekből ötven solidus ér egy ezüst márkát.

7. Továbbá, mivel nekünk, akik a magunk, Marseille említett egyetemessége és ugyanazon Marseille-i egyetemesség minden egyes és minden tagja, s az ott, a Marseille-i kerületben és joghatósági körében lakók nevében fogadtuk el, megígértétek és megígéritek ünnepélyes lekötelezéssel, hogy Marseille minden és minden egyes polgárát és lakosát, és Marseille kerületének és joghatósági körének minden lakóját, akik a ti földetekre mennek, személyükben és vagyonukban, mindig és mindenütt, a lehetőségekhez mérten, magatok és a tieitek útján, megóvjátok, megőrzitek és megvéditek minden személytől vagy személyektől.

8. És megígértétek és megengedtétek, hogy a ti földeteken és egész földetek, kerületek vagy joghatósági körötök határán belül Marseille, említett polgárai, s ennek vagy kerületének vagy joghatósági körének lakosai szabadon és biztonságban jöjjenek, tartózkodjanak és menjenek, vásároljanak, eladjanak cseréljenek és üzletet kössenek, amilyen más módon csak akarnak, minden szolgáltatás vagy illeték nélkül, kivéve a régen szokásos vámot.

9. Továbbá, mivel nekünk az elöljáróknak, akik a magunk, Marseille említett egyetemessége, és ugyanazon Marseille-i egyetemesség minden és minden egyes tagja, s az ott, a Marseille-i kerületben és joghatósági körben lakó minden és minden egyes ember nevében fogadtuk el, bizonyos más dolgokat is engedtetek meg, adományoztatok és bocsátottatok át, valamint adományoztok, bocsátotok át, engedtek meg és ígértek meg, amint az erről Rostagnus Payne Marseille-i közjegyző kezével készült közokiratban foglaltatik, a fent írt minden és minden egyes dolog tekintetében lemondunk minden írott és iratlan jogról (vagyis) római jogi, kánonjogi és szokásjogi, megalkotott és megalkotandó, minket megillető és megilletendő (jogosítványról), melynek révén bármely időben, bármilyen okból vagy bármilyen jogon az előbb mondottakat vagy azok közül valamelyiket megszeghetnénk, visszavonhatnánk vagy ellenük tehetnénk és különösképpen lemondunk az eredeti állapotba való visszahelyezés-segítségéről, illetve jótéteményéről, a kétszeres érték miatti megcsalatásáról, valamint a 20 nap és négy hónap határidejéről. [2]

10. Továbbá mi, a mondott elöljárók megegyezünk abban, és megígérjük a magunk és minden társunk és utódunk, valamint a nevezett egyetemesség nevében nektek, az említett grófnak, hogy miután Marseille vá-

[2] Ezek római jogi kifogások.

rosa vagy egyetemessége feloldozást kap és felszabadul azon kiközösítés és tilalom ítélete vagy ítéletei alól, amely vagy amelyek most lekötve és megbéklyózva tartják (akkor), ha nektek és a tieiteknek úgy tetszik, az előbb említett minden engedményt, adományozást, elengedést, ígéretet, esküt, joglemondást és az említetteket mind és valahányat megújítjuk és megismételjük nektek s a tieiteknek, vagy valakinek, aki a ti és a tieitek nevében azt elfogadja, és hogy erről oklevelet vagy közokiratot készíttetünk egy bölcs ember ítélete és döntése szerint.

11. És hogy a mi részünkről az előbb mondottakat mind és valahányat megtartsák, figyelembe vegyék és betöltsék a maguk egészében, mi, a mondott elöljárók meghagytuk kedves Marseille-i polgártársunknak, Cambavariának, hogy Isten szent Evangéliumaira tettleg esküdjék meg a mi lelkünk és az említett egyetemesség minden és minden egyes tagja lelke üdvére.

Én pedig, az említett Cambavaria, az előbb mondott elöljárók parancsára és megbízásából, az ő és a mondott egyetemesség minden és valahány tagjának lelkére tettleg megesküszöm, Isten szent Evangéliumaira, amint elmondatott. Kelt Marseille elöljáróinak káptalanában. Tanukként jelen voltak: Ancelmus Ferus, Willelmus Vivaldus, Mosquetus, Karolus de Mari stb. (25 név). - Én pedig, Rostagnus Payne, Marseille-i közjegyző, aki a nevezett elöljárók meghagyásából és a mondott Ampurias-i gróf kérésére a jelen közokiratot megszerkesztettem és jelemet rátettem, ezenfelül minden fent mondottaknak nagyobb szilárdságára, minden ebből eredő kétség elhárítására, és hogy a fentiekről ezentúl a kételkedésnek, semmilyen aggálya ne merülhessen fel, a jelen közokiratot az említett elöljárók parancsára a Marseille-i elöljárók káptalanának ólompecsétjével erősítettem meg.

Fagniez, Documents ... T. II. p. 125-131.

146. Egyezség Lübeck és Hamburg között

a) A városszövetség első egyezménye

A legnagyobb német városszövetség a Hanza előtörténetére vonatkoznak az alábbi közös megállapodások.

Lübeck városának vogtja, tanácsa és közönsége...
Mi, kedvelt barátainkkal, a hamburgi polgárokkal, a következő módon állapodtunk meg.

1. Ha esetleg rablók vagy más gonosztevők a mi polgártársaink és az ő polgártársaik ellen támadnának és ama helytől: ahol a Travena[1] a tengerbe szakad, egészen Hamburgig, valamint az Elbán le egészen a tengerig, a mi polgártársainkat vagy az ő polgártársaikat ellenség módjára megrohannák: mindama költségeket és kiadásokat, melyek e rablók kipusztításával és kiirtásával kapcsolatban felmerülnek, egyenlő módon elosztva, közösen viseljük mi ővelük, és viselik ők mivelünk.

2. Egyébként, ha netalán valaki a városon kívül egy hamburgi vagy lübecki polgárt fennhéjázó módon ok nélkül megölt, megsebesített, megbotozott vagy bármi más módon, ami távol legyen, bántalmazott: mindama kiadást, ami ennek jóvátételére, vagy megbosszulására felmerült, ők velünk, mi pedig velük egyenlő módon elosztva, közösen viseljék, illetve viseljük azzal a feltétellel, hogy ha az ő polgártársaikat városuk környékén, a mi polgártársainkat a mi városunk környékén valami bántódás érné, ők a saját polgártársaikkal és mi is a saját polgártársainkkal együtt közköltségen szereznek, illetve szerzünk elégtételt.

3. Továbbá, ha az ő polgáraik a mi Lübeck városunk mellett, a mi polgáraink Hamburg város mellett bántalmat szenvedtek, mi az ő nyomozójukat vagy nyomozóikat a tettesek megbüntetésében, felkutatásában és üldözésében, ők viszont a mi nyomozónkat vagy nyomozóinkat közköltségen egyenlőképpen támogatni fogjuk, illetve fogják...

F. Keutgen, Urkunden ... p. 520-521.

b) Szerződés a Wisby-i kolónia és Lübeck között

A szerződés a Balti-tengeri kereskedelmi kapcsolatok védelmére készült 1280-ban.

Mindenkinek, akihez ez az írás eljut, a világ megváltójának nevében üdvözletünket küldik a Wisby[1] városában lakó németek vogtja, konzuljai és közössége.

Köztudomásra akarjuk hozni, hogy mi és a mi kedves barátaink, Lübeck város tiszteletreméltó polgárai, kereskedői és minden lakosa, kölcsönösen az alább következőkben állapodtunk meg. Hogyha megtörténnék

[1] E Balti-tengerbe torkolló folyó mellett feküdt Lübeck városa.

[1] Gotland kikötővárosa.

– bár ilyesmi be ne következzék, – hogy valamilyen, akár magasabb, akár alacsonyabb rangú személy, akár bennünket, akár őket, akár az ő, akár a mi polgártársainkat, vagy bármely más velük őszinte jó viszonyban levő német kereskedőt a Travena folyó kikötőjében vagy a Sund szorosban, vagy ezektől a helyektől kezdve bárhol Novgorodig, vagy bárhol a Keleti-tengeren[2] bármely kikötővárosban, bármely közbeeső hajóállomáson, bármiféle módon hátrányos helyzetbe hozna, terhekkel sújtana, vagy megkárosítana, mi ezt a lübecki polgárokkal együttesen akadályozzuk meg, és ha ilyen baj mégis bekövetkeznék, közös erőfeszítéssel toroljuk meg azt. Ilyen esetben közösen vállaljuk a költségeket a mi részünkről és az ő részükről az e célból igénybe vett erők arányában, mert ily értelemben történt közös megállapodás köztünk és közöttük.

Bizonyságul, hogy a jelen szerződésnek tíz évig kell változatlanul fennmaradnia köztünk és közöttük, a jelen lapon a fentebb írottakat aláírásunkkal hitelesítjük, és függő pecsétünkkel szilárdan megerősítettük.

Kelt Krisztus születése után az 1280. évben, az Istenanya születésének ünnepe előtti szombaton.

K. Hölbaum. Hansiches Urkundenbuch, Halle, 1876. T. I. p. 289.

147. Lübeck, Rostock és Wismar

A kalózok és rejtegetőik üldözésének közhírré tétele (1259).

Minden Krisztus-hívőnek... Lübeck, Rostock és Wismar városok közönsége...

Mivel a kereskedők, akik áruikkal nyerészkedés végett a tengereken vitorláznak, szilárd békét, jó biztonságot, mint eddig, már nem élvezhetnek, közös megállapodással elhatároztuk és jelen írásunkkal mindenki tudomására hozzuk, hogy mindazok, akik kereskedőket fosztogatnak, sehol békében ne legyenek, sem a templomokban, sem a temetőkben, sem vizen, sem szárazon, hanem minden város és kereskedő úgy tekintse őket, mint törvényen kívül helyezetteket. Tartomány vagy város, ahová a rablók zsákmányukkal eljutottak, s amely zsákmányuk biztonságba helyezésében segítségükre volt, ugyanolyan bűnös, mint a rablók, s az összes városok és kereskedők törvényen kívül állónak tekintik...

Keutgen, Urkunden ... p. 521-522.(Chrestomathia, II. 108. o.)

[2] Azaz a Balti-tengeren.

148. A Hanza első közös határozatai (1260-1264)

Az északnémet tengerparti városok wismari gyűlésén hozott első közös határozat, a közös érdekvédelemről és egymás kölcsönös segítéséről.

Óhajtjuk, hogy tudomást szerezzetek arról a határozatról, melyet derék és megfontolt férfiak gondos mérlegelés után hoztak mindazon kereskedők támogatására, akik a lübecki joggal élnek.

1. Először is minden város– lehetőségei szerint – tisztítsa meg a tengert a kalózoktól és más gonosztevőktől, hogy a tengert járó kereskedők üzleti ügyeiket szabadon intézhessék.

2. Ha valakit bűnei miatt az egyik városból elűztek, más város be ne fogadja.

3. Ha egy polgár fogságba esett, vagyona árán ne váltsák ki, de küldjék el neki övét s egy kést is hozzá.

4. Egy polgár sem vásárolhat meg más embert, s adósság törlesztése fejében sem fogathat el senkit. Ha ezt teszi, sem abban a városban, ahol lakik, sem a lübecki jog alá tartozó többi városban tovább nem maradhat.

5. Ha valakit útonállásért vagy rablásért az egyik városban törvényen kívülinek nyilvánítottak, valamennyi többiben is annak tekintsék.

6. Ha egy úr valamelyik várost ostrom alá veszi, egyetlen más város sem támogathatja az ostromlót, kivéve, ha saját uráról van szó.

7. Ha valahol háború dúlna, nem történhet meg, hogy az ottani városokból származó polgárnak még egy más városunk is testében vagy vagyonában ártalmára legyen, ellenkezőleg, őszinte jóakarattal támogassa.

8. Ha valaki egyik városunkban megházasodik, s ezután megjelenik első felesége és magának követeli őt: amennyiben hiteltérdemlő tanukkal tudja bizonyítani, hogy valóban a felesége, a férfit fejezzék le.

9. Ha leányát vagy unokahúgát egy polgár férjhez adja, s egy másik férfi azt állítja, hogy az illető már előbb az ő törvényes felesége volt: ha állítását megfelelő tanukkal bizonyítani nem tudja, fejét vegyék.

E határozatok egy évig maradnak érvényben. Hogy mi történjék azután, azt egyik város a másikkal levélben közölje.

Kelt Keresztelő János napján, Wismarban.

2. Évenként egyszer egybe kell gyűlni, mikor is a városok ügyeit megtárgyaljuk.

5. Ha tengeren kalózok verődnének össze, valamennyi város, a ráeső rész arányában, a kiirtásukhoz szükséges költségekhez járuljon hozzá.

Keutgen, Urkunden... p. 522. (Chrestomathia, III. 109. o.)

149. A bergeni városjogból

A következő részletek a hajózás és kereskedelem szabályait rögzítik.

Itt kezdődik a tengeri hajósok joga; mit tekinthetünk törvényes szállítási szerződésnek?

Törvényesen jön létre a szállítási szerződés, és csak úgy törvényes, ha a hajó kapitánya vagy törvényes helyettese kezet ad rá, ha két vagy több tanu van megnevezve, ha a fuvarozást megrendelők megjelölik a rakományt, és a hajótér bérbeadója a szállítmány bérét megállapítja.

Ha ezután vita támad a szerződés fölött, annak lesz igaza, akit a tanuk támogatnak, s ezt a kijelentést teszik, majd erősítik meg esküvel: "Mindkettőtök szavait hallottuk: amikor kereskedelmi megállapodásra jutottatok, és megegyeztetek a hajóval való fuvarozásról, valamint a rakományról és a bérről." Így a tanuság jogérvényes, a szállítási szerződés törvényes, a városi polgárok igaz törvénye szerint jött létre.

Melyik hajó útra kész valamennyi útra?

Az a hajó, amelyben 24 órán belül (csak) háromszor kell meríteni útra késznek tekintendő valamennyi útra, hacsak a hajó személyzete[1] nem elégszik meg ennél szivárgósabb hajóval.

Ha pedig a hajóskapitányok éjszaka, a hajó személyzete előtt titokban kimerítik, ez az ő megtévesztésüknek számít, és a kapitányoknak felel-

[1] Itt "a hajó személyzete" magában foglalja az utasokat is, akiknek árujuk van a fedélzeten, útjukért fizetnek, és a hajón végzett munkára is kötelesek.

niök kell minden kárért, amely – akár az emberek életében, akár javaikban, akár mindkettőben – ebből származik, mert mindenki felelős a maga elkövette csalásért.

A rakomány immár a fedélzeten van, ugyanígy a csomagok, az élelem, az ivóvíz, és minden egyéb, amit terveztek, s a hajó személyzete úgy gondolja egymás között, hogy a hajó így túl van terhelve; a kapitányok azonban másként gondolkoznak, s azt állítják, hogy megfelelően van terhelve. Ekkor más hajókról két kapitányt kell kijelölni, ha kéznél vannak. Ha most már ezek Istenre hivatkozva azt állítják, hogy ők is elindulnának egy így megrakott hajóval egy ugyanolyan hosszú útra, akkor a hajó személyzete már nincs feljogosítva arra, hogy a kapitánynak a rakomány miatt nehézségeket okozzon, hanem el lehet indulni úgy, ahogy (a hajó) van. Ha azonban a felkért kapitányok úgy vélik, hogy túl van terhelve, akkor először az (illető) hajó kapitányainak kell minden olyan árujukat levinni a fedélzetről, amely nem a hajó felszerelésének megvásárlását szolgálja; egyetlen hajó sem lehet ugyanis útra kész, ha felszerelésétől valami hiányzik. És ha még mindig túlterhelt lenne, akkor annak kell először (áruját) levinni a fedélzetről, aki utolsónak kötött fuvarozási szerződést, s azután abban a sorrendben, ahogyan a szerződést megkötötték, amig csak az ügy tisztázására felkért és kijelölt személyek úgy nem látják, hogy a hajó megbízhatóan van megrakva.

És ha nincsenek a többi hajón kapitányok olyan közelben, hogy elérhetők volnának, olyan gazdákat kell kijelölni, akik a legközelebb laknak, és a leginkább értenek hozzá, és kereskedelmi utakat szoktak tenni, hogy az említett módon tisztázzák az ügyet.

Továbbá a hajóskapitányok kötelesek mindenkinek, aki csomagjával és áruival kénytelen elhagyni a fedélzetet, ugyanolyan jó utazási lehetőséget biztosítani abba az országba, ahová előbb el akartak jutni. Ha pedig ilyet nem kapnának, ugyanazt a díjat kell kifizetniük nekik, amelyet tőlük kaptak volna, ha oda utaztak volna, ahová a szállítási szerződés szerint, szándékoztak.

Azon a napon pedig, amelyen a hajóskapitány el akar indulni, a személyzet valamennyi tagja köteles megjelenni, kivéve a szükséghelyzet esetét. Ugyanígy a személyzet valamennyi tagja köteles a hajónál maradni, amikor kirakodásra kerül a sor, kivéve a szükséghelyzetet. Aki pedig nem jelenik meg, egy ezüst öre büntetéssel tartozik a királynak. Szükséghelyzetnek azt kell tekinteni, amit a törvény megjelöl.

És mihelyt a hajó fara odaér, ahol előbb a tőke volt,[2] és a hajó útra kel, a kapitányt illetik az összes bérleti díjak, hacsak nem intézkedett másként.

[2] A hajó farával éri a partot.

Arról szól, hogy az emberek ott vannak a vásárhelyen, ahová utazni akartak

Most az emberek eljutnak arra a vásárhelyre, ahová utazni szándékoztak, vagy máshová, eladják árujukat, és már elutazáshoz készülődnek, berakodnak, ismét haza akarnak jutni, de nem kapnak alkalmas szelet, s a kapitány felajánlja nekik a hajóját, hogy olyan hosszú ideig várakozzanak a hazatérésre, ameddig akarnak – ekkor egyesek tovább akarnak vesztegelni hazatérésig, mint mások; szavazzanak tehát, és azok szava döntsön, akik – legalább eggyel – többen vannak, s a kapitánynak mégis jár a bére,[3] még ha hajóját meg is rakták. Tavasszal pedig a kapitány köteles kiállítani hajóját, de útját maga határozza meg; ekkor azoknak van elsőségük a fuvarozásra, akik ott voltak vele, mégpedig azonos tehernél azonos díjért.

Ha valaki szállítási szerződést köt egy kapitánnyal

Most az emberek szállítási szerződést kötnek egy kapitánnyal, s az mindegyiknek megmondja, hogy hová akar utazni,[4] – de amikor útjaik elválnak, mindegyik oda akar eljutni, ahová a szerződésben kikötötte, s ebből viszály támad közöttük. Ekkor azoknak az akarata érvényesüljön, akik – akárcsak eggyel is – többen vannak. A hajóskapitánynak azonban nincs szavazata az ügyben. Ha pedig egyforma számban állnak mindkét oldalon, akkor sorsot kell vetni, s azoknak az akarata érvényesül, akiknek a sors kedvez.

Ha most már azok, akiket hazugsággal és csalfa beszéddel megtévesztettek, el akarják hagyni a hajót, a kapitány köteles mindegyiküknek, aki a fedélzetről távozik, egy ezüst márkát és még a tőle kapott bért is kifizetni. Azoknak pedig, akik a fedélzeten maradnak, annyi emberről kell gondoskodniuk, hogy teljesen megfelelő legénységük legyen, s ezt a maguk, költségén addig a vásárhelyig kell ellátniuk, ameddig a szállítási szerződést megkötötték.

[3] Ti. a hazautazásra. Ennek fejében az utasok előjogot kapnak, hogy részt vegyenek azon az úton, amelyet a kapitány a következő tavaszon tesz meg.

[4] De többféleképpen.

Ha az emberek kereskedelmi társaságra lépnek

Amikor (két) ember kereskedelmi társaságra lép egymással, tanuknak kell jelen lenniük. Ezt a társaságot nem szabad senkivel sem bővíteni, kivéve, ha mindketten akarják. Ha pedig egyikük kibővíti, egy ezüst márkát vehet el a közös vagyonból az, aki előbb szerződött vele. Nem szabad neki[5] szükséghelyzet esetén kívül (az árut) messzebb vinnie, mint ahogyan megegyeztek, különben kezesként felel mindenért. A társaságot nem bonthatja fel, nem sértheti meg, fajtalanságért vagy más bűncselekményért kirótt pénzbüntetést és egyéb kiadást nem fedezhet (a közösből), hacsak nem egyeztek meg ebben mind a ketten.

Amikor pedig kereskedő társaságukat felbontják, elő kell adnia annyit, amennyit akar, és kijelentenie: "Itt van minden, a haszon is és az egész befektetett jószág, amit közösen bírunk", majd megerősíti egyedül letett esküvel. S amikor a közösséget megszüntetik, ugyanolyan ruhát viseljen, és nem rosszabbat, mint amelyet hordott akkor, amikor társaságra léptek.

Az emberek úgy is létesítenek társaságot, hogy csak az egyik ad betétet; ekkor annak, aki betét nélkül csatlakozik,[6] a maga vagyonából kell ruházkodnia, táplálkoznia, és semmit sem vehet annak a javaiból, aki vele társaságra lépett, kivéve a hajótér bérét, s annak a vagyonrésznek a be- és kirakási díját, amelyet a társaságba befektettek. Ezért pedig éppen annyira felelős, mint a saját vagyonáért. Mindegyikük megilleti a haszon fele, de először amaz kapja meg betétjét, amellyel a társaságba belépett.

Most határozzák meg, ha meg tudnak egyezni, hogy hová utazzon (a társ) az áruval. Ha máshová viszi őket, ha máshová megy, ő a felelős mindenért. Ha pedig rossz vásárra mennek, s emez nem tudja az árut annyiért eladni, amilyen becsértékben átadták neki, akkor haza kell vinnie, s a tulajdonosnak vissza kell adnia jószágát. Ha azonban olcsóbban adja el, ez annak a kára, aki az áruval utazik, és nem a tulajdonosé.

Ha az emberek közösen értékesítik árujukat

Máskor az emberek kereskedő társaságba lépnek, mindketten közös tárcából fizetnek, poggyászukat a fedélzetre hozzák, és odautaznak, ahová a szállítási szerződés szól. Ha ilyenkor egyikük megbetegszik, és halálos veszedelembe kerül, társának a hajóskapitányhoz és a hajó személy-

[5] Itt az a feltevés, hogy a kereskedőtársak egyike otthon marad.

[6] Olyan kereskedő társaság, amelynél az egyik adja az árut vagy a pénzt, a másik pedig vezeti az üzletet.

zetéhez kell mennie és kérnie őket, jöjjenek a beteghez. Ez most köteles javairól és a kereskedő társaságról nyilatkozni. Ha ezután meghal, a jelen volt férfiak kötelesek tanuságot tenni, ha bármilyen kétség merül fel; a jószágot pedig meg kell becsülni, mihelyt partot érnek, s az veszi át a becsű értékében, aki vele utazik, és továbbra is hasznot húzhat belőle, de a (meghalt) betétjét át kell adnia a törvényes örökösnek vagy meghatalmazottjának. Ha pedig nem tudja azokat az embereket előállítani, akik a becslést végezték, erősítse meg állítását azoknak az embereknek a bizonyságával, akik az örökös lakóhelyére utaznak.

Ha kereskedőtársa akkor hal meg, miután a rakományt rögzítették, de az utat még nem kezdték meg, (a társ) ültessen valakit a rakomány mellé, s ez a merítést, evezést, sátorverést és minden kiadást a megholt vagyonából köteles teljesíteni. Több azonban nem jár neki, hacsak az örökös nem akar neki többet juttatni.

Meissner, Stadtrecht des Königs Magnus Hakonarson... p. 259-265, 297.

150. II. Edward oklevele a londoni német kereskedőknek

Az oklevél (1317. december 7.) a Hanza kereskedők angliai működési feltételeit világítja meg.

Edvárd, Isten kegyelméből Anglia királya... üdvözöltet. Tudjátok meg, hogy a híres emlékezetű Henrik,[1] egykor Anglia királya, a mi ősünk, a németországi kereskedőknek, azoknak ti., kiknek London városában házuk van, melyet a németek Gildhalljának mondanak, nyilt levelet adott arra vonatkozólag, hogy valamennyiüket egyenként és összevéve, mind azon szabadságokban és kiváltságokban egész országában megtartja és védelmezi, melyeket azok az ő és elődeinek idejében használtak és élveztek...

Mi, azt akarván, hogy az említett kereskedők irányában kegyünket még megnöveljük... magunk és utódaink nevében megengedtük és ezen levelünkkel meg is erősítjük, hogy ők és utódaik, kik az említett ház birtokában vannak, országunkban és a hatalmunk alatt álló területeken a következő szabadságjogokkal rendelkezzenek.

1. Hogy ti. sem őket, sem javaikat vagy árujukat az országban és eme hatalom földjén mások mint ők maguk el ne fogják, illetőleg le ne fogják

[1] III. Henrik (1216-1272).

olyan adósságért, melynél sem mint kezesek, sem mint főadósok nem szerepeltek, vagy éppen holmi elkövetett vagy megkisérelt bűntény miatt.

2. Mi vagy utódaink sem személyükre, sem vagyonukra vagy árujukra igazságtalan új adót ki nem vetünk, kivéve a nekünk és utódainknak régtől járó illetékeket.

3. Őket, vagyonukat és áruikat hídvámmal, kövezetvámmal vagy erődítési adóval[2] egész országunkban soha nem terheljék.

Keutgen, Urkunden... 523-524. (Chrestomathia, II. 110.o.)

151. A Brügge-i Hanza-képviselet alapszabályai

A szemelvény a Hanzának az észak-európai kereskedelemben betöltött szervező szerepét mutatja be.

1348. táján

Az Úr nevében, ámen... A német-római birodalom kereskedőinek, szövetsége hasznára és javára, a jelenleg Brüggében tartózkodó mondott szövetséges kereskedők tudtával és jóváhagyásával ezek a pontok állapittattak meg és fogadtattak el, amelyek az alábbiakban írva vannak:

1. Először is a mondott kereskedők azt akarják, hogy ha valaki a kiváltságainkban tiltott pontokat megszegi, amiben az urakkal és a törvénynyel szemben árt és vét, büntetést fizessen a mondott kereskedők szövetségének.

2. Továbbá azt akarják, hogy senki se adjon el semmiféle olyan árut, amely veszteség nélkül sem Brüggében, sem Flandria tartományaiban nem adható el: senki se adjon ki pénzt kölcsönbe, zálogra vagy határidős adóslevélre azon célból, hogy a mondott városon és tartományon belül pénzben és javakban nagyobb hiány álljon elő. És ha megtörténnék, hogy valakit ezáltal igazában becsaptak, és ez két derék kereskedővel vagy közvetítővel bizonyítható, az illető a mondott kereskedőknek öt schillinget fizessen a teljes összeg minden fontja után. És bármikor is akarják a kereskedőfőnökök (olderiude), bárkit, akit csak akarnak, kötelezhetnek arra, hogy eskü alatt megmondja az igazságot ezekről a dolgokról.

[2] A városi falak javítására szolgáló adóról van szó.

3. Továbbá, hogy senki a közvetítőnek többet ne adjon, mint amennyi régtől fogva szokásos volt, öt schilling büntetés terhe alatt, annyiszor, ahányszor ezt teszi.

4. Továbbá, hogy egyetlen kereskedő se idéztesse meg a másikat, sem egymást más bíróság elé saját bíróságukon kívül, hacsak nem volna valamelyik szökésben; senki közülük a másik vagyonát ne zároltassa, hacsak nem tart attól, hogy más valaki a flamand jog alapján vele tesz így, vagy pedig, ha ezt a kereskedőfönökök engedélyével teszi: egy márka, arany büntetés terhe alatt.

5. Továbbá, ha megesnék, hogy valaki, akit büntetni nem állna jogunkban, közülünk valakinek ártana, és e tettei után az illetőt nem akarná kártalanítani, úgy ezt jelentse a főnököknek: akkor a főnökök hagyják meg a szövetséges kereskedőknek, hogy ezt az embert addig egy pfennig nyereséghez se juttassák, amig le nem fizeti a büntetést. És ha megesnék, hogy valaki közülünk ezt megszegné, az illető egy fontnyi bírságot fizessen annyiszor, ahányszor ezt teszi...

1354-ből

Ezek a pontok, amelyek alább írva vannak, Németország azon szövetséges kereskedőinek beleegyezésével és jóváhagyásával állapíttattak meg, akik ebben az időben,.. Brüggében voltak. Urunk születésének 1354. esztendejében, április havának 20. napján.

7. Továbbá elrendeltetett ugyanebben az időben és esztendőben: ha megesnék, hogy valaki nem oly mértékben fizetne vámot árujáért, mint azt Flandriában köteles, és a vámos rajtakapná, annyit legyen köteles fizetni a kereskedők szövetségének, amennyivel a vámost meg akarta károsítani, s ezen felül 10 schillinget, és ezt ne engedjék el neki.

8. Továbbá, ha valaki a német jogot lefityr álja, és gőgjében vagy haragjában a kereskedők engedélye nélkül megtagadja, sem a kereskedői jog oltalma alá ne vétessék, sem pedig e tiszteletreméltó joggal semmi alól ne mentesíttessék, amig ezt számára meg nem engedik. És ha valaki ilyen előbb mondottal társult volna, akár ingatlanra vagy kereskedelmi hajó közös részesedésére vonatkozóan, az a most következő egy éven és egy napon belül ezt a társulást egy márka arany büntetés terhe alatt szüntesse meg.

1360 táján

9. Továbbá senkinek, aki német jog alá tartozik, nem szabad flamandokkal sem társaságba lépnie, sem ingatlant közösen birtokolnia, egy márka arany büntetés terhe alatt.

Keutgen, Urkunden... 526-528. (Chrestomathia, II. 110-111.o.)

152. Határozat a novgorodi Hanza-kereskedelemről, 1346. február 22.

A novgorodi kereskedelemre vonatkozó határozat egész sor rendszabályt hoz a kereskedők versenyének kiküszöbölésére, illetve a Hanza kereskedelmi monopóliumának biztosítására.

Jusson tudomására mindazoknak, akik ezt az írást látják és hallják, hogy az akkor Novgorodban levő szövetséges német kereskedők főnökei és legbölcsebbjei teljes egyetértésben megegyeztek a belföldi és a külföldi, valamint a tengerparti városok követeivel, vagy írásbeli utasításai alapján, az alább következőkben:

1. Hogy senki se utazzék Novgorodba évente egynél többször, akárki legyen is az, sem évente egynél többször ne hozzon árut, akár sajátja, akár társaságé vagy akármilyen is az áru. Ha pedig megtörténnék, hogy valakinél ilyen említett árukat találnának, ezek elveszett javaknak tekintessenek, akár az országon kívül, akár az országon belül, akárhol is legyenek, még pedig a Szent Péter templom[1] javára.

2. Továbbá, aki szánon jön ide, az szánon is távozzék, hacsak nem közös tulajdon (szállításról) vagy sürgős tennivalóról volna szó, ami bizonyítható, akkor az illető az első vizi járművel (az első vízzel) utazzék. Ha megesnék, hogy az első említett vizi járműre (vízre) száll, akkor nevezzék nyári utazónak.

3. Továbbá, aki ide vizi úton jön, az vizi úton utazzék el, hacsak nem olyan közös tulajdon (szállításáról) volna szó, amilyent itt írunk le, akkor az télen utazzék. Ha megesnék, hogy valaki az említett utolsó vizi járművet elmulasztaná, azt téli utazónak nevezzék. Mindez karácsonyra álljon le, annyi hogy több mint három éven át is így volt, és amint be is kell tartani becsületesen.

4. Továbbá szárazföldön senki se utazzék áruval, akár Poroszországon, akár Svédországon keresztül, sem szekérrel Ösel-szigeten vagy Kurlandban, vagy akármilyen útja volna szekérrel, fej- és jószágvesztés terhe mellett, hanem egyedül csak vitorláson Rigába, Revalba vagy Pernovba. Ha megesnék, hogy valaki az említetteket megszegné, meg kell fosztani szabadságától és vagyonától, és ezt nem szabad tűrni.

5. Továbbá az előbb említett készárukkal kapcsolatban, minthogy itt a város területén vagyunk, ahol állandóan nem akarunk letelepedni, az oro-

[1] Arról a Szent Péter templomról van szó, amely a novgorodi Hanza-szállás közepén volt.

szokkal szemben a következőkhöz kell tartanunk magunkat: teljes egyetértésben megegyeztünk a szövetséges kereskedők javára, hogy a most következő Szent Mihály-napja[2] után ne lehessen vásárolni sem kicsiben, sem nagyban nyersárut, posztóárut, szőrmeárut, amit az oroszok készítenek, sem más árut, amit házon kívül készítenek: hanem csak gabonát és hasonló (terményeket) értékük szerint. Ezeket az előbb megnevezett árukat senki se vásárolja a legközelebbi Szent Mihály-napja után sem Novgorodban, sem Pszkovban, sem Polockban, sem Rigában, sem Dorpátban, sem Revalban, sem Fellinben, sem Gotland-szigetén, és sehol, ahova oroszok szoktak utazni. Aki ilyen előbb említett árukat megvásárolna, egyetlen alkalommal éppúgy vétkeznék, mintha ezerszer tenné. Ilyen árukat ne vásároljon meg az, aki a kereskedők jogának védelme alatt akar lenni, akárki legyen is az. Ha megesnék, hogy valaki az előbb említetteket megszegné, jószágvesztéssel és 10 márka ezüsttel bűnhődjék, és ezt ne engedjék el neki, a Szent Péter-templom javára.

6. Továbbá, hogy Novgorodban senkinek se legyen évente több mint 1000 márka (befektetése) sem társas, sem egyéni üzletben, sem másban. Ha pedig megesnék, hogy valakinek ennél több volna, a többlet elveszett vagyonként a Szent Péter-templomé legyen.

7. Továbbá a Szent Péter-testület főnökei ezennel kötelezettséget vállalnak, hogy mindenkitől esküt vesznek ezen okmány rendelkezéseinek Isten, valamint összes szentjei és kegyes urunk Szent Péter segítségével minden fondorlat nélkül való megtartására...

8. Továbbá, hogy 20 éven felüli inas nem tartozhat a novgorodi jog alá, aki azonban a kereskedői jog alá akar tartozni, Novgorodban tanuljon, akárki legyen is az.

Kelt az Úr 1346. esztendejében, a Szent Péter Székesegyházban... ez oklevél másolatát a hajó orrára kell erősíteni...

K. Höhlbaum, Hansisches Urkundenbuch. T.I. 528-529. (Chrestomathia II. 111-112. o.)

153. Bréma kötelezettségei

Szemelvényünk a Hanza-szövetségben való részvétellel járó kötelezettségeket ismerteti. Figyelemre méltó a kereskedelmileg fontos területek katonai védelmének megszervezése.

Mi, Bréma város konzuljai és közönsége a tengeri városok, s más városok konzuljainak, valamint a Római Szent Birodalom német Hanzájához tartozó valamennyi kereskedőnek mérhetetlen nagy hálánkat fejezzük ki,

[2] Szeptember 29. utalás az évszakos vásárok tartására.

amiért kegyelmükbe fogadtak, és a mondott kalmárok szabadságaiból és kiváltságaiból nekünk is részt engedtek, jóllehet bizonyos ideig e jogokból nem részesülhettünk. [1]

Továbbá azt is kívánjuk, hogy mindazok, egyenként és együttesen, akik jelen írásunkat hallják vagy olvassák, mindörökre vegyék tudomásul, amit a jelenlevők előtt is nyilvánosan kijelentünk, hogy minden egyes szerződési pontot és megállapodást, melyek alább írva vannak, s amelyeket – nevünkben és részünkről Lübeck városában a tiszteletre méltó férfiak, a Doneldynek mondott Heinrich és Bernard Dettenhusen urak, konzulságunkban társak, kiket mi ennek az ügynek tárgyalására külön kiküldünk, Lübeck városának és más, az említett Hanzához tartozó városok konzuljaival, akik Lübeckben összegyűltek – megtárgyaltak, s amelyekben megállapodtak, sértetlenül és szilárdan meg akarunk tartani.

Elsősorban a következőt: valahányszor az alulírott városok, ti. Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund és Greifswald konzul urai felszólítanak arra, hogy az összes említett kalmárok előnyére és hasznára a Nordsundnak nevezett kikötőt megsegítsük és megvédjük, akkor mi, kötelesek vagyunk – de önként is szívesen megtesszük – ötven fegyveressel és más hadi felszereléssel ellátott jó hajót költségünkre és kockázatunkra odaküldeni. S ha az említett kikötőnek nyújtott segítségünket és oltalmunkat Isten ama kalózok és rablók fölött győzelemmel jutalmazza, az abból származó zsákmányt kötelesek vagyunk – s ezt meg is tesszük – segítőtársainkkal, a fegyveresek száma, azaz a részvétel arányában, felosztani.

Ugyanúgy, ahányszor csak a hamburgi konzul urak az Elba védelmére felszólítanak bennünket, e védelem céljaira az Elbára, szintén költségünkön és kockázatunkra, hajón száz fegyverest vagyunk kötelesek és fogunk is küldeni, s ha a rablóktól ott is zsákmányhoz jutunk, azt a (fegyveres) személyek száma és mennyisége szerint – mint kifejtettük – méltányosan megosztjuk. Ha pedig szükségesnek látszanék, hogy az említett célokra több fegyveres hajót küldjünk, úgy ezt minden ellentmondás nélkül megtesszük.

Továbbá készségesen elvállaljuk, hogy mindazokat a szerződéseket és megállapodásokat szigorúan betartjuk, melyeket az említett városok konzul urai az összes kereskedők nevében megtárgyaltak és megkötöttek. Így, ha polgáraink közül valaki könnyelmű merészséggel hajóival és árusaival tiltott útvonalakon vitorlázna, a konzul és kereskedő urak által tilalmazott helyeket keresne fel, a szerződéseket és megállapodásokat megszegné, azokat betartani nem akarná, az ilyet minden árujától fosszák meg és fogják el. Abban a városban levő áruiból, ahol elfogták, kétharmad rész a kereskedőknek, egyharmad rész pedig a város konzuljainak jusson. Városunkban vagy másutt levő javai azonban épségben örököseire vagy rokonaira maradjanak.

---

[1] Nem ismeretes pontosan, hogy mikor szüntették meg korábbi jogait. A városnak a Hanzába való újra felvételéről van szó.

Hasonlóképpen jelen levelünkkel megígérjük és kötelezzük magunkat, hogy a megnevezett kalmárokat megvédjük minden kártól. Azokból a kiváltságlevelekből és szerződésekből, melyeket abban az időben, mikor a nevezett kereskedők szabadságjogainak élvezetéből ki voltunk zárva, Angliában, Norvégiában és Flandriában nyertünk, illetve kötöttünk, az említett kereskedőkre kár nem származhat; tudniillik azt meg nem engedjük, hogy ezek a szerződések és kiváltságok a nevezett kereskedők kárára, sőt veszélyére szolgáljanak, és az itt előrebocsátottakhoz sem álnokságból, sem rosszindulatból származó külön feltételt hozzá nem adunk.

Továbbá, ha, amitől Isten őrizzen, mi vagy közülünk valaki, vagy polgáraink vagy bárki más a mi nevünkben, tudtunkkal, a fentiek ellen egészben vagy részben valamit tenni merészelne, minket és utódainkat az említett kereskedők Hanzájából és annak kiváltságaiból örök időkre zárjanak ki s jogaikban soha többé ne részesüljünk.

A fentiek nyilvánvaló bizonyságául városunk pecsétjét jelen levelünkre függesztettük...

Die Recesse und anderen Akten der Hansetage von 1260-1430. T. I. Leipzig, 1870. p. 143-144. (Chrestomathia, II. 113-114.)

154. Kereskedelmi kapcsolatok Közép- és Kelet-Ázsiával (XIV. század)

Francesco Balducci Pegolotti: "A kereskedelem gyakorlata" (Practica della Mercatura) c. könyve egyike e téren a legrégibb és legrészletesebb gyakorlati vezérvonalaknak és kézikönyveknek. Adatai révén mint történelmi forrás is igen becses.

Pegolotti firenzei származású, 1311-ben mint Firenze követe kereskedelmi tárgyalásokat vezetett a szomszédos Sienával. A Bardi-bankház szolgálatában néhány évet Németalföldön, majd (1317-1320-ig) Angliában töltött. 1324-1327-ig Ciprus szigetén vezette a Bardi-ház ügyleteit. Úgy látszik Pegolotti maga nem utazott Belső-Ázsiába, de valószínű, hogy sokszor hallott részletes beszámolókat ezekről az utakról az ott járt kereskedőktől.

Útbaigazítás, hogyan lehet Tanán keresztül Kínába[1] utazni és onnan áruval visszatérni

Tanából Dzsintarhanba[2] ökrös szekéren az út 25 napig, lovasszekéren azonban csak 10-12 napig tart. Úti kíséretre elegendő mokkoló, azaz fegyveres van. Dzsintarhanból Szárába[3] vizi úton egy napi, Szárából Szarakankóba[4] nyolc napi az utazás a folyón. Lehet ugyan szárazon is menni, de vizi úton olcsóbb az áru. Szarakankóból Organcsáig[5] tevefogaton 20 nap az út. Ha valaki árukkal utazik, jól teszi, ha Organcsát felkeresi, mert az igen kedvező piachely. Organcsából Oltraróba[6] 35-40 napig tart az út tevefogaton. Ha valaki Szarakankóból indul el és egyenesen Oltraróba megy, 50 napig lesz úton. Olyannak, akinél nincs áru, ez az útvonal jobban megfelel, mintha (előbb) Organcsába menne. Oltraróból Armalekkóba[7] 45 nap az utazás öszvéren; kísérő fegyveresek állandóan találhatók. Armalekkóból Kamekszuig[8] 70 nap az út szamárháton, Kamekszuból egy folyóig, melynek neve[9] ... lovon 45 napig kell utazni. A folyótól Kasszaiba[10] mehetsz és ott ezüst pénzedet beválthatod, amiért ez vásárlásra is alkalmas hely. Kasszaiból olyan pénzzel utazhatsz tovább, amelyet az itt, beváltott ezüstért kaptál. Ez a pénz papírból van és baliszcsi[11] pénz a neve. Négy ilyen pénz tesz ki egy ezüst szommót, amely Kína tartomá-

---

[1] A szövegben mindenütt Kitaj (Kathay) áll, ahogyan akkortájt nevezték Észak-Kínát a nyugat-európai utazók.

[2] Dzsintarhan = Asztrahány. A régi Asztrahány városa, amelyet Tamerlán rombolt le, a Volga bal partján feküdt. 8-10 kilométerrel északabbra a mai Asztrahánytól.

[3] Szára, Szaraj: az Aranyhorda kánjának székhelye az Ahtuba mellett. Igen eleven kereskedelmi gócpont, ahol különösen a rabszolgakereskedelem volt élénk.

[4] Szarakanko, Szarajcsik: a mai Szarajcsikovszkaja sztanyica falu az Ural folyó mellett. Kb. 60 kilométerre a folyó torkolata felett.

[5] Organcsa, Urgencs, az Amu Darja mellett, 40 kilométernyire Hívától.

[6] Oltraro, Otrar: az ősi Farab.

[7] Armalekko: a város, amely ezt a nevet viselte (Armaleha, Armalit, Alimali), az Ili, a mostani Kuldzsa folyó termékeny és népes völgyének környékén feküdt. De van olyan vélemény is, amely szerint Armalekko a mostani Alma-Ata.

[8] Kamekszu: Kancsu városa a Kinai Nagyfal nyugati végében.

[9] Pegolotti könyvének egyetlen kéziratos példányából a folyó neve véletlenül kimaradt. Feltételezhető, hogy Pegolotti Tanhóra, a Sárga folyam mellékfolyójára gondolt.

[10] Kasszaj valószínűleg kínai város.

[11] Babiszcsi - vagy baliszcsi - nem a papírpénzek közös neve, ahogyan Pegolotti írja, hanem meghatározott pénzösszeg, tekintet nélkül arany, ezüst vagy papír minőségére.

nyaiban érvényes. Kasszaitól Gamalekkóig[12], mely Kína fővárosa, 30 napig tart az utazás.

Mire van szükségük az említett úton Kínába igyekvő kereskedőknek?

Mindenekelőtt ajánlatos, hogy nagy szakállt növesszen és ne borotválkozzék. Tanában fogadjon fel turkméneket és ne sajnálja a pénzt, ha közülük jót kaphat. A jó ugyanis nem kerül majd útközben annyi kellemetlenségbe, mint a rossz. A turkméneken kívül jó még, ha legalább két derék gyalogost is visz magával, akik a kun nyelvet jól beszélik... Tanából Dzsintarhanig ajánlatos 25 napi élelemmel ellátnia magát, mégpedig liszttel és sózott hallal. Húst az útjába eső helyeken is eleget talál. Hasonlóképpen az összes helyeken, melyek az egyik országból a másikba vezető út mentén vannak, a fenti beosztás szerint, helyes, ha ellátja magát, liszttel és sós hallal. Egyéb élelmiszert, különösen pedig húst, útközben is talál.

A Tanából Kínába vezető út; az azt megjárt kereskedők elbeszélése szerint éjjel-nappal egyaránt igen biztonságos. Azonban, ha egy kereskedő menet vagy jövet közben meghal, minden áruja annak az országnak uráé lesz, ahol meghalt a kereskedő. Az uralkodó tisztiei mindenét lefoglalják. Ugyanúgy, ha Kínában hal meg. Ha esetleges testvére van vele vagy jó barátja, aki hajlandó magát testvérének mondani, annak kiadják vagyonát, melyet az országból elszállíthat. Ezenkívül még más veszély is lehetséges. Ha ugyanis a fejedelem meghalt, mindaddig, amig másik nem lépett a helyébe, a közbeeső időben néhányszor már a frankoknak és más idegeneknek kellemetlenségben volt részük. (Frankoknak nevezik az összes kereszténveket Romániától keletre mindenütt.) Az út sem biztonságos, mig az elhunyt uralkodónak utóda nem lesz.

Kína egy tartomány neve, mely nagy kiterjedésű és sok lakott helye van. A többi közt van egy, amely főváros is s ahol kereskedők tartózkodnak, és ahol a kereskedelem nagy részben lebonyolódik. Ezt a várost Gamalekkónak nevezik. A város kerülete 100 mérföld, tele van idegen emberrel, fényes épületekkel, lakossággal.

Számításunk szerint egy kereskedő egy turkménnel, két gyalogos katonával és 25 ezer arany forint[13] értékű áruval Kináig 60-80 ezüst szommót ad ki úti felszerelés beszerzésére; az egész úton Kínából Tanába visszatérőben körülbelül 5 szommót. A szommó 5 arany forintot érhet.

---

[12] Khan Balig, a Calambuc név torzított alakja.

[13] Firenzei arany pénzérme. kb. 3,9 gramm aranytartalommal.

Számításunk szerint továbbá a szekeret egy ökör vontatja, és terhelése 10 genovai cantera,[14] egy tevés szekeret három teve húz, terhelése 30 genovai cantera. A lovas szereket egy ló húzza 6 és 1/2 genovai cantera terheléssel. Selyemből 250 genovai font súlyt bír el. Egy vég selymet 110-115 genovai font súlyúnak szokás számítani.

Gondolni kell arra is, hogy a Tanából Szarába vezető út kevésbé biztos, mint bármely más út. De ha 60 ember van együtt, még ha az út veszélyeztetett is, olyan biztonságos a közlekedés, mint otthon.

Aki Genovából vagy Velencéből megy az említett helyre, és onnét utazik Kínába, vigyen magával vásznat és jól teszi, ha azzal Organcsát útba ejti. Organcsában adja el, hogy szommóhoz jusson, és menjen tovább anélkül, hogy pénzét más áruba fektetné. Különösen, ha még van néhány vég igen finom vászna, melyek nem foglalnak el nagyobb helyet, mint más sokkal durvább vásznak.

A kereskedők az utat lovon vagy szamáron, vagy más hátas állaton lovagolva tehetik meg.

Mindazt az ezüstöt, amelyet a kereskedők Kínába visznek, Kína uralkodója elveszi tőlük a kincstárába téteti, a kereskedőnek pedig papírpénzt ad. Ez sárga papiros, melyen rajta van az uralkodó pecsétje. Ezt a pénzt baliszcsiknek nevezik, melyen selymet és minden más árut vásárolhatsz. Az ország minden lakosa köteles elfogadni és a kereskedelmet sem zavarja az, hogy a pénz papírból van.[15] E papírból háromféle címlet van. Hogy az első értéke a másik kettőhöz hogyan viszonylik, az uralkodó állapítja meg.

Számításunk szerint Kínában 19-20 genovai font kínai selymet kaphatsz egy ezüst szommóért, ami viszont 8 és 1/2 genovai unciának felelne meg. Egy fontban 11 uncia[16] és 17 finom dénár van.

Ugyancsak Kínában 3 - 3 és 1/2 rőf selyem kamukát[17] kapsz egy szommóért, 3 és 1/2 - 5 rőf aranyszövésű selyem nachettót[18] egy ezüst szommóért.

The Mediaeval Academy of America, Publication Nr. 24. Cambridge, Mass. 1936. p. 21-23. (Chrestomathia, II. 200-203. o.)

---

[14] A genovai cantera egyenlő 47, 25 kilogrammal.

[15] Pegolotti az Európában széles körben elterjedt pénzrontásra céloz. Nem teljes súlyú vagy alacsonyabb karáttal bíró pénzérméket hoztak forgalomba, azaz nagyobb mennyiségben kevertek hozzájuk nem nemes fémeket, mint ahogyan közhírré tették; névértékét azonban megtartották.

[16] Egy font = 12 uncia, 1 uncia = 20 dénár.

[17] Selyem, kamukának nevezik a damaszt egyik fajtáját.

[18] A (selyem) nacchetto a brokát egyik fajtája.

155. A vámszedők jogai

Az augsburgi alkotmányból vett részlet (XIII. század) az idegen kereskedők kötelezettségeit szabályozza.

X. cikkely: A vámszedők jogai a városban és a laknál

1. Ha egy vendég (hospes idegen kereskedő) áruját itt, e városban adja el, fontonként négy pfenniget fizet.

2. Ha két vendég egymás közt köt üzletet, mindegyikük fontadót fizet, mégpedig fontonként négy pfenniget.

3. Ha egy idegen kereskedő (vendég) itteni polgárral cserél árut, a vámosnak joga van arra, hogy tetszése szerint vagy a behozott, vagy az itt vásárolt áru után szabjon ki vámot.

4. Ha egy vendég a városba jön, és itt áruját eladja, hogy itt pénzhez jusson, azután az így szerzett pénzen magának más árut vásárol, bármi legyen is az, a vámszedőnek joga van akár az itt eladott, akár az itt vásárolt árura vámot kiszabni...

7. Ha egy vendég áruját már eladta, de a vámost is előzőleg kielégítette, az áruért semmi vámot nem köteles fizetni.

8. Ha valakinek lova, vagy szarvasmarhája elpusztul, bőrét a városban piacra viheti, és ezért vámot nem fizet.

9. Ha egy vendég a vámost megtéveszti, fogják el, a vámosnak a vámot, amit meg kellett volna adni, fizesse meg; ez utóbbi az árut foglalja le és tetszése szerint bánjon vele.

10. Ha egy vendég áruját egy polgár magáénak mondja csak azért, hogy így a vámost megtévessze, a vámos ezt megtudja és hiteltérdemlő módon bizonyítja, hogy így áll a dolog, az illető a vámosnak a vámösszeg kétszeresét fizesse meg, a vogtnak pedig öt shillinget adjon, mert a törvényt semmibe vette.

11. Tudni kell a következőket: a vámosnak az említett ügyekben semmi hátrányt nem szabad szenvednie mindaddig, mig a vámszedésben a jognak megfelelően jár el; viszont ő se nyerészkedjék, hanem érje be azzal, ami őt és alkalmazottait megilleti, ha pedig valami nehézsége támadna, a vogt siessen segítségére és segítse őt jogához.

Meyer, Das Stadtbuch von Augsburg... p. 24-25.
(Chrestomathia I. 347. o.)

156. Vámszedési jog bérbeadása

Következő szemelvényeink a királyi vámszedőhelyek bérlőinek panaszairól szólnak. Az oklevelek a flandriai kereskedőknek a Champagne-i vásárokon játszott jelentős szerepét tanusítják.

a) A Péronne-i vámszedő kártérítési kérése, 1260. május 13.

Gerard Monerius Péronne-i vámszedő azt mondotta, hogy igen nagy kárt vallott vámszedőhelyén, az Hainaut-i csata miatt, mert e vész következtében nem tudták, de – mint mondotta – nem is merték a kereskedők áruikat a vámszedőhelyen keresztül fuvarozni, s azért folyamodott a király úrhoz, hogy ő térítse meg neki elszenvedett kárait. Ámde: mivel több és tehetősebb kereskedő haladt át e háború tartama alatt azon a vámszedőhelyen, mint annakelőtte, éppen a hely biztonságos volta miatt, de meg azért is, mert a flandriai területeken – éppen a biztonság híján – nem mertek nyugodtan áthaladni – mindezért azt a választ kapta Monerius, hogy a király nem köteles visszatéríteni semmit, és hogy a továbbiakban e tárgyat illetően maradjon veszteg.

b) A Crépy-i vámszedő kártérítési kérése, 1261. június 12.

Miután a Crépy-i vámszedő azt mondotta, hogy kárt vallott, és nagyon sokat vesztett a Crépy-i vámon, melyet a király urtól vásárolt, és pedig azért, mert tizenhét falu elmaradt két ízben is a Champagne-i vásárokról; olyan falvak ezek, amelyek akkor, amikor megvette a vámszedési jogot, mind eljártak ezekre a vásárokra – mindezért visszatérítést kért a király úrtól. Megtanácskozván a dolgot, határozatban mondotta ki: a király nem köteles visszatérítést teljesíteni a vámszedő javára.

c) A Péronne-i vám bérlője, 1266. november 8.

Miután egy Péronne-i ember, bizonyos fizetséget (vámot) kért minden egyes teherhordótól vándorkereskedőtől aki árukat szállított, és a Péronne-i vámszedőhely mellett haladt el, az Amiens-i ballivus a király nevé-

ben azt vetette ellene, hogy nem jár neki az a fizetség, miután az említett kereskedők nem a Champagne-i vásárokra járnak, ugyanis – mint ezt a ballivus mondta – csak azok kötelesek azt megfizetni, akik oda járnak, hanem másfelé visz az útjuk. Az előbb említett ember azzel szemben azt állította, hogy az említett Péronne-i vám miatt jár neki az a jövedelem, és nem a Champagne-i vásárok miatt, és hogy ő emberemlékezetet meghaladó idő óta jogosult volt a jövedelem szedésére. Végül is e békésen bírt szerzett jog hallatára, megkapta az engedélyt az ember e jövedelem szedésére, tekintet nélkül a ballivus ezzel ellenkező véleményére.

H. Laurent: Choix des documents inédits pour servir á l'histoire de l'expansion commerciale des Pays-Bas en France au moyen-âge (XIIe-XVe s.) Moyen-Age, 1934. p. 351-352.

157. Pénzátutalás (1214. április 6. Genua)

A magánhitel-papírok (átutalás, fizetési kötelezvény, adóslevél stb.) igen változatos formái ismertek a XIII-XV. századi Európában. Valamennyinél általános követelmény volt, a hitelező és az adós megnevezése, az összegnek, a kifizetés helyének és idejének pontos megjelölése. Végül a kifizetés elmaradása vagy késedelme esetére vonatkozó kártérítési záradék. Egyes kötelezvények bemutatásra vonatkozó záradékot is tartalmaznak, ilyen esetben a hitellevél bemutatójának kellett az összeget kifizetni. A hitellevelek mindig a kiállítási hely municipális jogainak biztosítékaival bírtak.

Én, Symon Rubeus bankár átvettem tőled Rajmund Podiozandinus, Génuában 34 font dénárt és még 32 dénárt. Ezért cserébe ígérek neked vagy annak, akit te hozzám küldesz, annak ti., aki ezt a cédulát átadja nekem, nyolc márka jó, törvényes mértékű és kereskedelmi forgalomban levő ezüstöt Montpellier-ben, a most következő pünkösdig. Ha ezt nem tenném, kétszeres bírságot ígérek neked. Kelt Génuában, április hóban, a hónap hatodik napján, három óra előtt. A tanuk: .... stb.

Collection des documents inédits sur l'histoire de France - Mélanges historique, Paris, 1880. T. 3. p. 5.

158. Ítélet egy eladósodott veronai polgár ellen

A hitelező kérésére a városi törvények szerint a konzulnak le kell rombolnia a nem fizető adós épületeit.

A negyedik napon, április utolsó napja előtt, Veronában, a veronai kommuna székházában, Ventura, Jacobinus, Domonkos, Zucho, Paxetus jegyző és mások jelenlétében, Omnebonus bíró úr és Verona konzulja színe előtt, a Crescentiusok nemzetségéből való Ugotio úr, Verona podesztája[1] idejében. - Ugyanott a cremonai Pontius Amatus úr elmondotta és bejelentette Omnebonus bíró úrnak, egyben Verona konzuljának, s általa a veronai kommunának, hogy neki, ti. a konzul úrnak, ugyanazon Pontius Amatus úr kérésére le kellene rombolnia, illetve romboltatnia Naimerinus Grosius úr javait, úgy, amint az Verona városa adóstörvényében benne van, amaz adósság miatt, amellyel Grosius úr ugyanazon Pontius úrnak tartozik, mondván, hogy a törvény szerint a legnagyobb összeget hitelező követelésére le kell rombolni a nem fizető adós javait. Az Úr ezerkétszázhuszadik esztendejében, a nyolcadik indikcióban. Én, Bonaconsa, akit Prevedellusnak is neveznek, Ottó császár úr és az ő kúriájának jegyzője, jelen voltam, s miután erre felkértek, megírtam ezt az oklevelet.

Ficker: Urkunden... p. 313.

159. Zsidóknak adott kiváltságok Ausztriában

A II. Frigyes császár által 1238-ban kamaraszolgáinak, a bécsi zsidóknak adományozott privilégiumok érvényüket vesztették a császár, és Frigyes herceg közötti béke értelmében. Az itt közölt kiváltságlevél ezeket a korábbi jogokat újította fel és terjesztette ki az egész hercegség területén élő zsidó lakosságra.

---

[1] Észak- és Közép-Itáliában a XII. század közepétől (először Bolognában 1151-ben) a város egyedüli vezetője a konzulátus helyén. A podeszta általában egy külső (a városon kívüli) nemes volt akit 1 évre választottak. A császártól függő városokban az nevezte ki a podesztát.

1244. július 1.

Frigyes, Ausztria, Stájerország és Krajna hercege, az uralma alá tartozó valamennyi zsidónak az alábbi kiváltságot adományozza:

1. Először is elrendeljük, hogy az olyan ingó-, vagy ingatlanvagyon miatt indított peres ügyekben, avagy bűnügyekben, amelyek zsidó személyét vagy vagyonát érintik, tanuként kereszténytt csakis egy másik kereszténnyel és egy zsidóval együtt szabad a bíróság elé engedni.

2. Hasonlóképpen: ha egy keresztény egy zsidó ellen indít keresetet, azt állítva, hogy elzálogosított neki valamit, s a zsidó azt tagadja, abban az esetben, ha a keresztény a zsidó egyszerű szavának nem akarna hitelt adni, akkor a zsidó esküvel legyen köteles a neki elzálogosított értéket illetően saját vallomását bizonyítani, s ha ezt megteszi, kapja meg a felmentést.

3. Hasonlóképpen: ha egy keresztény azt állítja, hogy a zsidónak kisebb összegért zálogosított el valamit, mint amekkora összeget a zsidó állít, esküdjön meg a zsidó a zálogösszeget illetően; és azt az összeget, amelyet a zsidó eskü alatt vall, a keresztény ne vonakodjék neki kifizetni.

4. Hasonlóképpen: ha egy keresztény azt mondja, hogy a zsidónak zálogba adott valamit, de erre tanukat nem állít, és a zsidó ezt tagadja, akkor a keresztény saját személyében tegyen esküt, és így tisztázza magát.

5. Hasonlóképpen: a zsidó zálogba fogadhat mindent, minden néven nevezendő holmit, s nem köteles vizsgálni a tárgy eredetét; kivéve a véres vagy átnedvesedett ruhákat, illetve a szentelt (istentiszteleti célokat szolgáló) ruhákat; ezek közül egyet se merészeljen elfogadni.

6. Hasonlóképpen: ha egy keresztény indít keresetet egy zsidó ellen amiatt, hogy a zálogtárgy, ami a zsidónál van, lopott, avagy nyilt erőszakkal elvett holmi, a zsidó esküdjön meg e zálogtárgyat illetően arra, hogy amikor zálogba fogadta a tárgyat, nem tudta, hogy az lopott, avagy erőszakkal elvett holmi; de foglalja bele esküjébe azt is, hogy mennyiért zálogosították el neki a szóban forgó tárgyat; s miután így tisztázta magát, a keresztény fizesse meg neki a zálog tőkeösszegét, az időközben felgyült kamatokkal együtt.

7. Hasonlóképpen: ha a zsidó akár tűzvész, akár tolvajlás, akár pedig erőszakos cselekedet által elveszti vagyonát, s azzal együtt a neki elzálogosított értéktárgyakat is, és ez köztudomású tény, s a keresztény, aki a zálogot elhelyezte nála, ennek ellenére keresetet indít ellene, akkor a zsidó saját esküjével tisztázza magát.

8. Hasonlóképpen: ha a zsidók között ténylegesen egyenetlenség vagy viszály támadna, városunk bírája ne követeljen a maga számára az ő

ügyeikben semmiféle joghatóságot, hanem a felettük való ítélkezés jogát maga a herceg, vagy az ország főkamarása gyakorolja. Ha a bűntett személy elleni bűncselekmény, akkor az ilyen eseteket fenn kell tartani a hercegnek, hogy ő ítélkezzék bennük.

9. Hasonlóképpen: ha egy keresztény bármiféle sebet ejt zsidón, akkor az ilyen tett elkövetője fizessen a hercegnek tizenkét márka aranyat, s ezt szállítsa is be a herceg kamarájába; a sebesültnek pedig fizessen tizenkét márka ezüstöt, és térítse meg neki azokat a költségeket, amibe a gyógyításhoz szükséges orvosságok kerültek.

10. Hasonlóképpen: ha egy keresztény megölt egy zsidót, kapja meg bírói ítélettel méltó büntetését, s mind ingó-, mind ingatlanvagyona szálljon át a herceg birtokába.

11. Hasonlóképpen: ha egy keresztény megüt egy zsidót, de úgy, hogy vérét nem ontja, fizessen a hercegnek négy márka aranyat, a megütött zsidónak pedig adjon négy márka ezüstöt. Ha a tett elkövetőjének nem lenne pénze, csapassék le a keze, s így adjon elégtételt tettéért.

12. Hasonlóképpen: ha egy zsidó átutazik a joghatóságunk alá tartozó területeken, senki se akadályozza őt meg ebben, ne zaklassa, ne bántsa őt; és ha valamiféle árut vagy más olyan holmit vinne magával, ami után vámot kell fizetni, valamennyi vámszedő helyen csakis azt az előírt vámot fizesse meg, amelyet annak a városnak bármelyik polgára köteles megfizetni, amely városban a zsidó éppen tartózkodik.

13. Hasonlóképpen: ha a zsidók, szokásuk szerint, valamelyik halottjukat egyik városból a másikba, avagy egyik tartományból a másikba, avagy egyik országból a másikba szállítanák át, úgy akarjuk, hogy vámszedőink semmiféle vámot ne csikarhassanak ki ezért tőlük; ha a vámszedő mégis kikényszerítene tőlük valamit, úgy kell megbüntetni, mint valami útonállót, akit köznyelven szólva "Rauber"-nak, azaz rablónak nevezznek.

14. Hasonlóképpen: ha egy keresztény a zsidók temetőjét[1] valamiféle vakmerőségtől indíttatva megrongálja vagy megtámadja, törvényes bírói ítélet által haljon meg, s bármely néven nevezendő teljes vagyona szálljon át a herceg kamarájára.

15. Hasonlóképpen: ha bárki arra merészkedne, hogy gúnyolódva szóljon a zsidók iskoláiról, úgy akarjuk, hogy az ilyen fizessen ki a zsidók bírájának két talentumot.

---

[1] Feltehetően a bécsi temetőre vonatkozik, mivel a korabeli források csak itt említenek zsidó temetőt.

16. Hasonlóképpen: ha egy zsidót saját bírája elmarasztal abban a pénzbírságban, amelyet "Wandel"-nak neveznek, az ezen a címen 12 dénárt fizessen ki a bírónak.

17. Hasonlóképpen: ha egy zsidót saját bírája a bírói szék elé idéz, s a zsidó sem az első, sem a második idézésre nem jelenik ott meg, mindkét alkalomért fizessen bírájának 4-4 dénárt. Ha a harmadik idézésre sem jelenne meg, akkor az említett bírájának 36 dénárt fizessen.

18. Hasonlóképpen: ha egyik zsidó megsebesíti a másik zsidót, ne vonakodjék saját bírájának két talantumot bírságpénzként – amelynek neve "Wandel" - kifizetni.

19. Hasonlóképpen: úgy határoztunk, hogy egyetlen zsidó se esküdjék a törvénytekercsre, csakis akkor, ha a mi személyes jelenlétünk bírósága elé idéztettük.

20. Hasonlóképpen: ha egy zsidót titokban gyilkoltak meg, úgy, hogy barátai nem tudják bizonyítani: ki volt az, aki megölte, abban az esetben, ha a vizsgálat során valaki ellen gyanut fognának, a gyanusítottal szemben a zsidók helyett mi fogunk perdöntő bajvívót kiállítani.

21. Hasonlóképpen:ha egy keresztény erőszakos módon vetné kezét egy zsidónőre, úgy akarjuk, hogy csapassék le a keze.

22. Hasonlóképpen: a zsidók bírája a zsidók közt felmerült vitás ügyek közül csak azokat vigye bíróság elé, amelyeknél erre őt panasz formájában felkérik.

23. Hasonlóképpen: ha egy keresztény úgy váltja ki zálogát a zsidótól, hogy a kamatot nem fizeti ki neki, akkor ha a kamatokat egy hónapon belül nem rendezné, e kamatokkal növekedjenek meg az eredeti kamatok (kamatos kamatot tartozzék fizetni).

24. Hasonlóképpen: úgy akarjuk, hogy zsidóházba senkit se szállásoljanak el.

25. Hasonlóképpen: ha egy zsidó az országbeli főrangúaknak akár birtokaira, akár adóslevélre pénzt adott kölcsön, s ezt a birtokában levő oklevéllel és pecséttel igazolja, akkor mi azokat a birtokokat zálogbirtokokként leköt jük neki, s meg is védelmezzük erőszak ellen e zálogbirtokait.

26. Hasonlóképpen: ha bárki – akár férfi, akár nő – elcsábítja a zsidótól magához a zsidó fiát, azt akarjuk, hogy az ilyen tolvajként bűnhődjék.

27. Hasonlóképpen: ha a zsidó egy éven át birtokában tartott már egy kereszténytől kapott zálogtárgyat, abban az esetben, ha a zálogtárgy értéke nem haladja meg túlságosan a kölcsön adott pénz értékét, hozzászámítva a kamatokat, mutassa be a zsidó saját bírájának a zálogtárgyat, s utána szabadon értékesíthesse azt. Ha pedig a zálogtárgy egy év és egy napnyi időn túl visszamarad a zsidónál, ezután már senkinek sem tartozik számadással felőle.

28. Hasonlóképpen: úgy akarjuk, hogy senki se merészelje a zsidót arra kényszeríteni, hogy vegye át a zálogtárgyáért járó pénzt a zsidó saját ünnepnapjain.

29. Hasonlóképpen: ha egy keresztény a zsidótól erőszakkal viszi el zálogtárgyát, vagy erőszakoskodik a zsidó házában, akkor az ilyenre, mint a mi kamaránk megkárosítójára kell súlyos büntetést kiszabni.

30. Hasonlóképpen: zsidó ellen csakis a saját iskolájuk épületében lehet bírói eljárást lefolytatni, másutt nem; kivéve saját magunkat, mert nekünk jogunk van őt személyes jelenlétünk bírósága elé idézni.

31. Hasonlóképpen: úgy döntöttünk, hogy a zsidók se szedhessenek magasabb kamatot, mint hetenként nyolc dénárt egy talentum után. [2)]

J. Aronius, Regesten zur Geschichte der Juden im fränkischen und deutschen Reiche, bis zum Jahre 1273. IV. Lieferung, bis zum Jahre 1254. Berlin, 1890. p. 235-236.

160. Zsidókra vonatkozó rendeletek Franciaországban

a) 1288. év Pünkösdjén tartott parlament határozata

Elrendeltetett, hogy a Franciaországban élő zsidókat vagy egy valakit, avagy többeket közülük nem szabad elfogni, vagyis bebörtönözni egyetlen szerzetesatya vagy szerzetestestvér rendelkezése vagy megkeresése alapján sem, de másokéi alapján sem, bármiféle tisztséget viseljen is az illető, csakis abban az esetben foghatók el vagy fogható el közülük bárki, ha előbb azt a sénéchal-unkat vagy bailli-nkat, akinek a joghatósága alatt élnek, tájékoztatják arról az okról, amiért az elfogatási parancsot vagy az erre irányuló megkeresést kiadták; és ennek az oknak olyan világosnak kell lennie, hogy azért valóban el kelljen fogni egyet vagy többet közülük, de annak is ki kell tünnie belőle, hogy a parancsot kiadók joghatósága alapján kinek kell az elfogatást végrehajtania, s utóbbinak az Apostoli Szék által kiadott parancslevél szövege szerint kell megtörténnie; s azt akarjuk, és meg is parancsoljuk, hogy erről a parancslevélről kapjon

[2)] Egyes szerzők számítása szerint ez évi 170%-ot jelent.

másolatot valamennyi sénéchal és bailli, összesen és egyenként, de kapja meg minden tisztségviselőnk is, hogy azután ne mentegethessék magukat ezek a mi tisztségviselőink azzal, hogy nem tudtak a dologról, s azért nem hajtották végre az említett Apostoli Széktől származó parancslevelekben foglaltakat. És ha valami kétség merülne fel, vagy valami nem lenne világos, se egy, se több zsidót el ne fogjanak mindaddig, amig ki nem kérik a király úr kúriájának és ítélőmesterének véleményét.

b) Az 1290. évi Gyertyaszentelői parlament határozata a zsidók kiűzéséről

Elrendeltetett a király úr jelenlétében és parancsára, hogy mindazokat a zsidókat, akik Angliából és Gascogne[1]-ból érkeztek Franciaország területére a böjtközép napjáig, ki kell kergetni (száműzni) az országból.

Ordonannces des rois de France. Paris, 1723. T. I. p. 317.

161. Uzsorakamat elleni királyi rendelet

IV. Szép Fülöp 1299-ben felújította IX. Szent Lajos hasonló tárgyú rendeletét.

Fülöp, Isten kegyelméből stb. - Mindazoknak, akik látják majd ezt az oklevelünket (üdvözletünket).

Tudjátok meg valamennyien, hogy mi a mi elődeink jámbor nyomdokain akarván járni, különösképpen pedig a mi nagyatyánkat, Szent Lajost akarván követni mindabban, ami elősegíti az erényeket és kiirtja a bűnöket, alattvalóinknak pedig nyugalmát és békéjét szolgálja, ezért azt a statutumot, vagyis rendelkezést, melyet Szent Lajos az uzsora elsodró örvényének megszüntetésére, prelátusai és országbárói tanácsára egykor kiadott – azt ti., hogy azokat, akik kötelezvénylevéllel vagy más, kezességi biztosítéklevéllel el vannak kötelezve a zsidóknak vagy más hírhedt uzsorasoknak, egyetlen jogszolgáltató személy se kényszerítse a fizetésre – úgy akarjuk, elrendeljük és megparancsoljuk, hogy sértetlenül tartsa meg mindenki. És nehogy valaki is meghiúsíthassa a jövőben ennek a ren-

[1] 1290-ben az Angliából menekültek átmeneti letelepedését engedélyezték.

delkezésnek végrehajtását, királyi hatalmunk teljességéből megtiltjuk minden tisztségviselőnek és alattvalónknak, bármilyen rendű és rangú legyen is, hogy a jövőben ilyen kötelezvénylevelet készítsen zsidók vagy más hírhedt uzsorások számára, ilyet pecséttel el ne lásson, és ha e tilalom ellenére mégis készültek volna ilyenek, azok ne legyenek sem jogerősek, sem érvényesek. Úgy akarjuk továbbá, és el is rendeljük, hogy a fenti módon a múltban zsidóknál, avagy más hírhedt uzsorásoknál keletkezett adósságokat, azokat is, melyeket már peresítettek, az első ráta szerint teljességgel fizessék vissza, ami azonban az első ráta (a törvényes kamat) felett van, el kell engedni teljességgel.

Mindennek bizonyságául erre az oklevelünkre rátétettük pecsétünket, Kelt a Melun-i apatság mellett, Péter és Pál apostolok ünnepén, az Úr 1299. esztendejében.

Ordonnances des rois de France. T.I. p. 333.

162. Részlet egy városi polgár végrendeletéből (1281)

A magánoklevelek igen jelentős csoportját alkotják a végrendeletek, amelyek a polgári gazdaság (vagyon) bemutatásán túl, közvetlenül ábrázolják az adott társadalom életét.

... Hasonlóképpen: van nekem Theoderik de Meffia-i mesternél, a jegyzőnél egy talpas ezüstkupám, ennek értéke harmincöt Liége-i solidus, vagy akörüli; ezt zálogba kötöttem le neki mostohafiam, Hanet helyett, bizonyos pénzösszeg miatt, amellyel ez a Hanet az említett Theoderiknek tartozik, a jegyző által végzett írásbeli munka miatt, s a becsértékét a Liége-i királyi tisztségviselő szabta meg. Hasonlóképpen a feleségem ruházatát is, nevezetesen egy "surcot"[1] barna mintás kelméből egy mentével (tunika) fehér teveszőr szövetből szürke prémmel hat márka értékben zálogba kötöttem le a Caours-iaknak[2] negyven solidusért. És az én említett mostohafiam azt ígérte Hugo Picart, a Liége-i városi jegyző és Olivier de Houdier és más elöljárók előtt, hogy ezt a ruházatot és azt az

[1] Felsőruha.

[2] Hivatásos uzsorások. Elnevezésük eredete vitatott; egyes szerzők (pl. Wolff) a délfranciaországi Caours városból származó pénzváltókkal, mások (pl. Tihon) a lombardokkal, vagyis az itáliai eredetű bankárokkal azonosítják.

ezüstkupát vissza fogja váltani és nekem vagy említett feleségemnek, vagy – ha időközben meghalnék – végrendeletem végrehajtóinak oda fogja adni halogatás és kár nélkül. Hasonlóképpen a Caours-iaknak zálogosítottam el ugyanazon mostohafiam és Henrik fivérem helyett három márkáért egy mellvértet, lábvértéket, egy széles szájú, lábatlan ezüstserleget, amelyek egykor Jakab fivéreméi voltak, és ezzel a három márkával ugyanazon Jakab fivérem tartozott nekem egy lóért, melyet neki adtam el és engedtem át; ugyanezen Jakab megígérte, hogy ő majd kiváltja ezeket a zálogtárgyakat, s engem azáltal tehermentesít a zálogtól, mégpedig a legutóbb elmúlt Szent András naptól fogva, mert akkor kellett volna neki kifizetnie azt a három márkát.

M. Yans: Un testament de bourgeois liégois du XIIIe siécle, 8. juin 1281. (Bulletin de la commission royale d' histoire, Bruxelles, 1937. CII. p. 23.)

163. Falvak és kommunák adósságairól szóló rendelkezés

Részlet az 1290. február 2-i határozatokból

A kommunák adósságait illetően elrendeljük:

1. Valamennyi hitelezőt hívjanak meg két törvényszolga által, tudtukra adva azt, hogy ha nem jelennek meg, akkor a jövőben nem fogják meghallgatni őket az általuk hitelezett összeg ügyében.

2. Rá kell venni és arra kell kényszeríteni azokat a hitelezőket, akik először jönnek, hogy az adósságból engedjék el azt, ami kamat volt, illetve azt az összeget, amely – az összegszerűség előzetes felmérése szerint – gyanúsnak tűnik, mint meg nem engedett uzsorakamat. Azután meg kell kísérelni arra rávenni őket, hogy a megmaradt tiszta és törvényes adósságból egy részletet engedjenek el, de csak akkor, ha erre rá lehet őket beszélni, kényszert azonban nem szabad alkalmazni.

3. Azt az adósságot illetően pedig, ami visszamarad az előbbiek szerint, tehát a kamat és a szívességből történt részletelengedés után, ez legyen az eljárás; meg kell tudakolni, és tüzetesen ki kell vizsgálni azt, hogy kik azok az ügyintézők, akiknek rosszakarata, csalárdsága vagy bűne nyomán szenvedett kárt a kommuna; az összegszerüen megállapitott kár erejéig végrehajtási eljárást kell indítani javaik ellen, bárhol legyenek is azok, legyenek ingó vagy ingatlan javak, s bárki tulajdonába mentek is át, a kötelezettség keletkezése óta; ezeket el kell adni, vagy bérbeadás útján kell hasznosítani, az adósság kifizetése céljából. Az adósság még ezek

után is fennmaradó részének fedezése céljából végrehajtási eljárást kell indítani az egész közösség ingó vagyona ellen, bárhol legyenek is ezek a javak, viszont csak azon ingatlan vagyonok ellen, amelyek a közösségek helységein kívül esnek; ezeket is vagy el kell adni, vagy bérbe (zálogba) kell kiadni az adósság kifizetése céljából.

4. Meg kell hívni valamennyi járadékost is, azokat ti. akik a kommunákból eredő bizonyos állandó jövedelmeket megvásároltak életük fogytáig történő élvezetre, mégpedig azzal hogy jöjjenek el valamennyi okmányukkal és oklevelükkel, tudomásukra hozva azt, hogy ha nem jönnének el a kitűzött határidőn belül, akkor a továbbiakban e jövedelmek tárgyában meghallgatást nem nyernek. És amikor bejönnek, meg kell kérdezni tőlük, s meg kell nézni írásbeli bizonyítékaikban is azt, hogy milyen értékű a megvásárolt jövedelem, és mikor vásárolták azt meg. És ha a jövedelmet olyan hosszú idő óta húzzák, hogy az általuk felvett érték megegyezik az érte adott összeggel, avagy azt meg is haladja, az említett jövedelemnek javukra történő végrehajtását fel kell függeszteni mindaddig, mig a kommuna az adósságaitól meg nem szabadul.

5. Minthogy a törvényszolgák által gyakran szenvednek károsodást a hitelezők is, de a kommunák is, előbbiek végrehajtására ki kell nevezni két törvényszolgát, mérsékelt fizetéssel; ezek a szerint a végrehajtási utasítás szerint járjanak el tisztükben, melyet kézhez fognak kapni; évente kétszer kell velük elszámolni, és ezeknek esküt is kell tenniük arra, hogy semmit sem fogadnak el a fizetésükön felül, még akkor sem, ha felkínálnák nekik.

6. Azokat az örökbirtokokat, melyek a felsorolt helységek határain belül vannak, nem szabad eladni, s fizetni sem szabad velük, nehogy a kommuna vagyonállaga ezáltal leromoljék, de azért sem, mert a vevők ellen nem könnyű dolog később keresetet indítani.

7. A kommunák ne indítsanak semmiféle pert mindaddig, mig erre engedélyt nem kérnek a királyi biztosoktól; a biztosok azt az engedélyt vagy megadják nekik, vagy megtagadják tőlük, mert előzőleg tanácskozni kötelesek afelől a mi legfőbb királyi bírói székünkkel, hogy vajon meg kell-e adniok, avagy meg kell-e tagadniok.

8. A fentiek végrehajtására és hűséges teljesítésére kiküldjük Vermandois királyi főhivatalnokát és Sacamlius Istvánt.

9. És attól a naptól, illetve határnaptól fogva, amelyet a hitelezők számára tűznek ki előbbiek szerint, a kommunák lakosai megkapják az engedélyt arra, hogy kereskedésüket szabadon gyakorolhassák, vásárokra járván s azokból megtérve áruikkal, mégpedig olyképpen, hogy az említett adósságok miatt sem reájuk, sem jószágaikra senki sem emelhet kezet, csakis ama biztosok útján, akiket mi ebben az ügyben kiküldünk.

Kelt a Gyertyaszentelő Boldogasszony-napi országgyűlésen (febr. 2.), az Úr ezerkétszázkilencvenedik esztendejében.

Ordonannces des rois de France. T. I. p. 312.

164. Külföldi kereskedők a francia királyságban

IV. Fülöp francia király több kedvezményt ad a lombard és itáliai kereskedőknek, az eladott áruik után meghatározott adókötelezettség fejében.

Fülöp, Isten kegyelméből a frankok királya, mindazoknak, akik ezt az oklevelet látni fogják, üdvözletünket. Hisszük, hogy méltányosan cselekszünk akkor, ha királyi jobbunkat nyújtva azok felé, akiknek készséges, odadását alkalmas időkben tapasztaltuk, őket méltó kedvezésünkkel megerősítjük, s különös kegyünk jelével halmozzuk el. Ebből következik az, hogy miután néhány lombard[1] – kik a mi országunk területén élnek – helyettünk és a mi legkedvesebb feleségünk, Johanna, a frankok királynéja helyett az általunk kedvelt Biccio és Musciatto Guidy fivéreknek, kik hűbéreseink s kik befogadják e lombardokat, jámbor szívességből megígérték, hogy ők – ti. ezek a lombardok – összeségükben és egyenként nekünk, avagy bennünket és említett feleségünket helyettesítő más személyeknek minden font értékű eladott vagy elcserélt árujuk után fizetnek egy dénárt, egy obulust és egy pogéziát, vagyis pictát[2], ahogyan azt a mi Champagne-i vásárainkon részt vevő kereskedők is megadják és megfizetik, és amint ezt az általunk nekik is adott kiváltságlevél bővebben tartalmazza, épségben tartva azonban az alább olvasható feltételeket – mi az ő odaadásuk készségét e tekintetben méltányoljuk, s meg akarjuk őket ajándékozni különös kegyünk kinyilvánításával, s ezért magunk és említett feleségünk nevében, ugyanazon lombardoknak jelen soraink tartalmával megengedjük, hogy ők együttesen és egyenként, teljességgel szabadok és mentesek legyenek minden kollektától, fejadótól a kölcsönös segítség címén szedett hadiadótól, kirovásoktól, lovaskatonai szolgálattól, gyalog és igásrobottól, s bármi néven nevezendő egyéb szolgáltatástól, még abban, az esetben is, ha mi ezt a kollektát, hadiadót vagy egyéb terhet országunk elmúlt, jelenlegi vagy jövőbeni szüksége miatt vetettük vagy vetjük is ki, úgy, amint az a nevezett kereskedőknek adott, előbb említett kiváltságle-

[1] Lombardok, itáliai eredetű kereskedők és pénzváltók.

[2] Pogesia v. picta a denar 1/4 részét kitevő pénzérme.

vélben bővebben benne van; mégpedig olyképpen, hogy ezek a lombardok állandó lakást nem tarthatnak a mi országunk területén egyebütt, hanem csakis azokban a falvakban és helységekben, amelyek fel vannak sorolva kötleveleikben; ugyanis mi ezt az engedményünket csakis azokra a lombardokra akarjuk vonatkoztatni, akik már be vannak jegyezve, vagy akiket a jövőben fogunk bejegyezni azokba az egyezségekbe és kötlevelekbe, amelyeket ők az említett befogadó urakkal kötöttek meg; s azt akarjuk, hogy az itt leírtak összességükben és egyenként szilárdan és visszavonhatatlanul érvényesek legyenek, s tartsa is be azokat mindenki az alatt az egész idő alatt, ameddig e lombardok kötlevelei érvényesek. Hozzátéve még azt is, hogy az említett lombardok a dénárt, az obulust és a pogéziát csakis azok után az eladásaik és cseréik után fizetik s adják, s fizetni és adni kötelesek a jövőben is, amelyeket országunk területén egymásközt, vagy bármely más olyan személlyel bonyolítanak le, aki nem ennek az országnak lakója, és ezt a dénárt, obulust és pogéziát megadják és megfizetik ez idő szerint is, s meg kell adniuk és meg kell fizetniük a jövőben is.

Mind ennek bizonyságára, erre az oklevelünkre rátétettük pecsétünket.

Mi pedig, Johanna, Isten kegyelméből a frankok és Navarra királynéja, Champagne és Brie grófnője, mindazt, ami fentebb olvasható, akarjuk és jóváhagyjuk, s megadjuk mindehhez saját beleegyezésünket, s a nagyobb biztosíték kedvéért rátétettük erre az oklevélre saját pecsétünket is, a mi urunk királyunk pecsétje mellé.

Kelt Compiègne-ben, Mindszentek ünnepén, az Úr ezerkétszázkilencvenötödik esztendejében.

Ordonnances des rois de France. T. I. p. 327.

165. Hitelügyletek rendezése a Champagne-i vásáron

A Champagne-i vásárokon kiállított kötelezvények, amelyeket a vásári pecsét, illetve a magisztrátus aláírása hitelesített, különleges bizonyító erővel bírtak, s rendelkeztek mindazokkal a kiváltságokkal, amelyeket a vásárjog magában foglalt.

Az Úr nevében. Amen. Ugyanazon Urunk emberi testet öltésének ezerkétszázkilenvennyolcadik esztendejében, a tizenegyedik indikcióban, pénteki napon, mely szeptember havának ötödik napja. A Troyes-i Szent János napi vásáron, a Piacenzai kereskedők házában, Lafranco di Paulo, Janatius de Cugullo, Guilelmus Pastorello, Obertonus de Fonle előtt, kik valamennyien piacenzabeliek, s mint meghívott tanuk jelentek meg Marco

di Artengo velencei polgár és kereskedő, saját maga, valamint apja, egyben üzlettársa, Donato di Artengo úr nevében határozott nyilatkozatot tett, s mindkét módon: saját akaratából és biztos tudomásával ígéretet tett és megegyezett Oberta Angusolla-val, aki piacenzai polgár és kereskedő, s aki jelen volt, és kézadással elfogadta az egyezséget mind saját maga, mind pedig apja, Nicola Angusolla, valamint Conrado Angusolla nevében, hogy ti. általa ugyanazon Nicolanak és Conradonak átad és kifizet, odaad, hiánytalanul megad, nekik ti. avagy örököseiknek, avagy, akire engedményezik, avagy közülük akár egyiküknek is, olyképpen, hogy ha a kifizetés megtörténik, ugyanazon Marco és apja ettől az adósságtól legyenek teljességgel mentesek; tehát fizet előbbiek szerint Cremona városában, a most következő november havának Kalendae (első napjáig) kétszáz font imperiálist, 135 livre és 12 sou "petits tournois"-ért cserébe, és ezek értékeképpen, amely pénzt – mint azt az említett Marco saját maga és említett apja nevében szilárdan vallotta – az említett Nicolatól átvett és megkapott cserébe, a nemrégiben elmúlt Provins-i vásáron, aki a pénzt saját maga és az említett Oberto és Conrado nevében is adta. Nyilatkozattevő pedig lemondott a pénz meg nem számlálása címén tehető kifogásról, valamint arról a kifogásról is, hogy nincs neki Tours-i aranya, illetve olyan pénze, amelynek értéke egyenlő lenne a fenti összeggel, továbbá: a csalárdság címén emelhető kifogásról is, de minden egyéb, bármely jogcímen emelhető kifogás jogáról is. Egyébként az említett Marco mind saját, mind apja nevében megígérte az említett Obertonak, és megegyezett vele, aki a maga és az említettek nevében ezt is kézadással elfogadta, hogy ha nem tartaná be fentieket bírság címén kettőre hármat ad – a megegyezett összegen felül, illetve annak épségben tartásával; ezenkívül megtéríti neki valamennyi kárát és költségét akkor is, ha azokat egyszerűen, élőszóval elsorolja neki, s esküt sem kell tennie, és a bizonyítás terhe alól is mentesül. És afelől is megegyeztek, hogy sem ő maga nem kér, sem más útján nem kéret másik példányt ebből az oklevélből, sem jegyzéket, sem írásbeli panasziratot sem terjeszt elő; továbbá: nem emel kifogást az elmondottak vagy azok valamely része ellen; olyanformán, hogy az adósság megadását egészben vagy részben, ne lehessen másként bizonyítani, csakis ennek az oklevélnek betépésével, avagy másik, új oklevél megszerkesztésével, melyet közjegyzőnek kell elkészítenie. Továbbá: az elmondottak egészéért s azok minden részéért elkötelezte Oberto úrnak – aki azt elfogadta az elmondottak nevében is – zálogként mind saját, mind apja vagyonát, e tárgyban is lemondva saját maga és apja nevében szilárdan a csalárdság, a megfélemlítés címén emelhető kifogásról, az ok nélkül vagy törvénytelen ok alapján történő ellentmondásról, az általánosságban vagy részletekre kiterjedően indítandó peres kereset jogáról, kijelentve, hogy az általános ellentmondás is érvénytelen lenne. Továbbá: e megkötött egyezség megtartására mindenütt, minden Champagne-i területi bíró, konzul, polgármester, kapitány és vásárnagy színe előtt ténylegesen és személyesen kötelezhetők legyenek a felek.

Én, Gerardus Roncharollo, piacenzai közjegyző ott voltam ennél az egyezségnél, és miután a felek erre felkértek, megírtam ezt az oklevelet.

Collection des documents inédits sur l'histoire de France. T. III. Paris, 1880. p. 18-19.

166. Eljárás vásáron keletkezett adósság végrehajtására

A Champagne-i vásárok mestereinek levele Pietro Gradenigo velencei dozséhez, amelyben kérik egy velencei kereskedő vagyonának elkobzását a Troyes-i Szent János napi vásáron keletkezett adósságai fejében.

A kiváló nemességű és hatalmú férfiunak, s nagyon tisztelendő és hírneves Pietro Gradenigonak, Isten kegyelméből Velence, Dalmácia és Horvátország dozsejának, az egész Római Birodalom negyedrésze és ennek felerésze urának, mi Fremevilla-i Petrus miles és Champagne-i Robertus, mindketten a mi legfelségesebb urunk, a franciák királya nevében a Champagne-i vásárok gardiens-jei (vásárnagyjai), teljes hódolattal és tisztelettel küldjük üdvözletünket s bőséges jókívánságainkat.

Miután más alkalommal már kérelemmel és megkereséssel fordultunk Nemességedhez a mi nyilt levelünk által, melyet megjelöltünk a mi vásárunk pecsétjével, s kértük, hogy kényszerítse és kényszeríttesse a velencei Marco Dartent arra, hogy ottani javainak eladása után saját személyében térjen vissza hozzánk és adjon meg és fizessen Doffo Bardinak, a firenzei Bardik társaságából, s általa az említett társaság tagjainak háromszáz Tours-i "petits livres"-t, a jogos és mérsékelt költségekkel együtt, s a köteles kártérítéssel egyetemben; továbbá: a nekünk szóló, elégtételadást is hozzáadva, vásár elmaradása jogcímén; ugyanis ugyanazon Marco ezzel a pénzösszeggel az említett Doffonak adósa maradt a Troyes-i Szent János napi vásáron, az elmúlt 1299. esztendőben, mégpedig egy adóslevél alapján, amelyet az említett Marco adott át az imént említett Doffonak Francisco... és Jacobo Don Querque Ypern-i kereskedők helyett, személyesen akkor, amikor állt a vásár; s ezt a hitelegyezményt törvényesen kötötték meg, és Marco ezért ténylegesen el van kötelezve úgy, amint az elmondottakat Doffo hajlandó bizonyítani Marcoval szemben a mi színünk előtt, a Champagne-i vásárok gyakorlata és jogszokása szerint. És miután Nemességed megsértette ezt a mi előző levelünket, a kellő megfontolás után azt tartotta helyesnek, hogy nekünk visszaírja válaszként az alábbiakat: hogy ti. örül Nemességed, hogy ebben az ügyben vagy akár másban is hallhatja kérő szavunkat és megkeresésünket, és szándékunknak eleget akarván tenni, készen áll Nemességed arra, hogy megte-

gye, aminthogy már eddig is megtette mindazt, amit megtehet vagy megtehetett; és, hogy megtudta Nemességed azt, hogy ez a Marco Darten már régen elszökött Nemességed városából, és a joghatósága alá tartozó területről és mint szökevény kóborol, Nemességed hűséges alattvalóinak sok hitelét hordozván magával, de gondos kutatás árán sem tudták felkutatni még az apját sem, s annak fedezetül szolgálható vagyonát sem; és hogy Nemességed megtette volna mindazt ezzel a Marcoval, ami Nemességedre tartozott volna, ha akár Marcot, akár javait meg lehetett volna találni; ámde – mint Nemességed írja – még azt megelőzően, hogy levelünk megérkezett Nemességedhez, Marco ottani hitelezőinek kérésére, Nemességed saját bírái útján lefoglaltatta összes javait, és zároltatta is már, ti. azokat a javakat, amelyeket egyáltalán sikerült feltalálni, és hogy e javakat zárlat alatt tartja Nemességed mindaddig, mig az adósságokat nem tisztázza; és hogy a hitelezők iránti kegyből és széles körű igazságtétel érdekében Nemességed elrendelte azt, hogy apja javait is foglalják le fia adósságai miatt; és hogy e javak felől úgy rendelkezett Nemességed, hogy miután már megtudta azt az összeget, amit Doffo hitelezett Marconak – besorolja Nemességed őt is Marco többi hitelezője, a Nemességed joghatósága alá tartozó polgárok közé, majd pedig miután ugyanazon Marco és apja javai eladásra kerülnek, akkor majd Doffonak is – ha bizonyítja úgy, ahogy kell, hogy mennyit hitelezett Marconak – a hitelhez mért arány szerint, a többi hitelező között adat majd arányos részt Nemességed, bőkezűsége folytán, fontra és solidusra kiszámítva ezt a részt; és hogy az ezekben véli Nemességed megtenni mindazt, amit a fentiekben meg kellett és meg lehetett tennie.

Nagytekintetű Nemességednek minderre az alábbiakban kívánunk válaszolni:

Először is: hogy az említett Marco apjának javait – amelyekről azt írja Nagyságod, hogy a fentiek miatt zároltatnia kellett – részleteznie kellett volna Nemességednek, s le kellett volna írni azokat, s tudomásunkra kellett volna hoznia azok mennyiségét és értékét, hogy azután mi körültekintőbben járhattunk volna el, és bizonyosabb választ küldhettünk volna most Nemességednek.

A második az, hogy az említett apa, az említett kötelezettség keletkezése idején, de azt követőleg is, üzlettársa volt a nevezett adósnak, amint azt Doffo állítja, s vállalja azt is, hogy – ha szükséges – törvényesen be is bizonyítja; és éppen e társas viszony alapján, mely köztük fennállt el kell adni az apa javait az említett adósság miatt, éppen úgy, mint az említett fiú javait.

Harmadszor, hogy a mi vásáraink tartama alatt keletkezett szerződések és adóslevelek elismerése és azok feletti joghatóság bennünket illet meg és senki mást, a reánk bizott vásárigazgatási jogkörünknél fogva. Ebből következik az, hogy ha az említett Doffonak bizonyságot kell tennie az őt illető és általa nyújtott hiteléről, ezt a bizonyságtételt nem Nemességed előtt fogja foganatosítani, és erre Nemességed nem is kényszerít-

heti őt, hanem előttünk, kik erre rendeltettünk, amint azt fentebb bővebben tudtára adtuk Nemességednek.

Negyedszer: a vásárjog gyakorlásának kötelmei szerint – amely gyakorlat jellegénél fogva a többi joggyakorlatot és jogszokást, legyenek bár ezek országosak, vagy egyes falvakéi vagy városokéi, felülmúlja és előzi – a vásárokon keletkezett adósságokat, minden más tartozást megelőzően kell kifizetni; így tehát, még ha úgy is áll a dolog, hogy az említett Marco vagy apja tartoznak Nemességed polgártársai közül néhánynak, bizonyos, vásáron kívül keletkezett adósággal, akkor, ha sor kerül javaik eladására, elsősorban a vásárban keletkezett adósságot kell a javak árából fedeznie; és mivel Johannes de Monte Aremari ki nekünk esküvel van elkötelezve vásárbeli szolgálatunkban, élőszóval eskü alatt mondotta el nekünk, hogy ő az imént említett levelünket bemutatva, gyakran megkereste nevünkben Nemességedet, hogy azt a huszonnégy font velencei ezüstgarast, amely befolyt az említett Marco ingó javainak és használati tárgyainak eladásából – amint ugyanazon szolgálattevő nemesünk ezt megtudta, és amint az tudomására jutott, mint maga mondta, egyrészt az igények felől döntő bírótól magától, aki maga is elismerte neki, hogy az említett pénzösszegből még nála van húsz font velencei ezüstgaras, nevezett Marco javainak értékesítéséből; másrészt pedig más, szavahihető polgártársaitól Nemességednek – ne engedje Nemességed más célra felhasználni, mint az említett vásártartozások rendezésére és kiegyenlítésére. S neki azt válaszolta erre Nemességed, hogy igazságos választ fog kapni Nemességedtől. Ámde ebben az ügyben Nemességed mást sem tett, illetve nem is akart mást tenni, mint csak azt, hogy írt nekünk egy választ, amelyet idéztünk tartalma szerint; s tette ezt annak ellenére, hogy mi is többször megkerestük Nemességedet. És a mi szerviensünk vallomására élőszóval megesküdött előttünk.

Mindezért: a franciák királya, a mi urunk nevében ezennel megkeressük Nemességed bölcsességét, s a tőlünk telhető legnagyobb szorgossággal kérjük jelen sorainak szavával, hogy a nevezett Marco minden jószágát, de a társas viszony alapján apja valamennyi jószágát is, akár zároltak azok, akár ezután kerülnek majd zár alá, hirdettesse meg Nemességed eladásra és adassa is el haladéktalanul, s az értékesítésükből befolyó pénzt az említett huszonnégy font velencei ezüstgarassal együtt e levelünk vívőjének adassa át, megbízható őrizet mellett, annak érdekében, hogy ezen az úton elégíttessék ki a fenti adósság, Marcot pedig, ha ugyan a Nemességed joghatósága alá tartozó területen elfogadható lesz, ugyancsak e levelünk vivőjével, megbízható és biztos őrséget adva őrizetére, hozzánk, a mi vásárunkra elküldeni semmiképpen el ne mulassza Nemességed, hogy az említett jogszokásaink szerint bíróságunk elé álljon, s ott adjon számot a fentiekről; utazásának költsége ez esetben már a hitelezőt terheli.

Ha pedig a mi megbízottunk előbb elmondott jelentése ellen bármi előadnivalója is lenne Nemességednek, akkor küldjön Nemességed kellően

felhatalmazott személyt maga helyett, avagy, ha azt jobbnak látná, akkor személyesen is megjelenhet előttünk, Provins mellett, Szent Ayoul most következő ünnepét követő harmadik napon, a vásár bontása napján, s ott elmondhatja Nemességed mindazt, ami csak tetszik Nemességednek. Elhatározott szándékunk egyébként az, hogy úgy fogunk cselekedni a mi említett kérelmeinknek megfelelően, ahogyan Nemességeddel és övéivel szemben méltányosságból kötelesek vagyunk cselekedni, csak az be ne következzék – ami távol legyen –, hogy Nemességed távolmaradása miatt okunk, illetve alapunk legyen a Nemességeddel és alattvalóival szembeni eljárásra, a mi vásártörvényeink és jogszokásaink szerint. És arról, hogy végül is mit szándékozik Nemességed tenni ebben az ügyben, pátenslevele útján tájékoztasson bennünket Nemességed; amely pátenslevelet, jelen levelünk egyidejű visszaküldése mellett, adja át Nemességed soraink átadójának.

Kelt az Úr ezerháromszázadik esztendejében, július havában.

Collection des documents... T. III. p. 20-23.

167. A párizsi parlament döntése vásári adósság ügyében (1312. június 28.)

A párizsi parlament, mint legfőbb bíróság, elmarasztaló ítéletet hoz egy párizsi polgárral szemben, aki a champagne-i vásáron keletkezett adósság ügyében vállalt kezességét nem teljesítette.

Miután per indult a párizsi prévôt (elöljáró) előtt, egyik részről Aleman fia Gefrin – ki a Champagne-i vásárok oklevélvégrehajtója[1] a párizsi prévôt-i hivatalban –, másik részről Nicolas de Lagny párizsi polgár között, mégpedig azért, mert az említett Gefrin azt mondotta, hogy midőn ő az említett vásárok mestereinek hozzá intézett írásbeli meghagyása, nyomán Thibaud de Bucci párizsi polgárt és javait 722 livre miatt, mely összeggel az említett Thibaud tartozott a Lemant-nak nevezett Gilles Malines-i posztókereskedőnek, tehát az említett, és Gilles-nek a megszabott határnapra ki nem fizetett adósságösszeg miatt, s a vásármesterek kártalanítására is, úgy, amint az benne volt – Gefrin állítása szerint – abban az oklevélben, amelyet az említett vásármesterek adtak át neki vég-

[1] A Champagne-i vásárokon speciális bíróság működött, amelynek feladata volt mindenféle kereskedelmi jogszolgáltatás és azonnali ítélethozatal.

rehajtás céljából; és mint az említett meghagyás, valamint az említett vásárok más okleveles ügyeinek végrehajtója, nevezett Thibaud javaiból, különböző helyekről származó hatvanhét vég posztót – mint az említett pénzösszeggel egyenértékű árut – lefoglaltatott, őt magát pedig elfogatta és bezáratta;[2] erre az említett Nicolas odaállva a nevezett végrehajtó elé, várnagyi pecséttel ellátott oklevélben is jogérvényesen kötelezte magát arra, hogy ő az említett Thibaud helyett megadja és megfizeti ugyanazon Gilles kereskedőnek a fent írt pénzösszeget, az említett vásármestereknek járó kártérítéssel egyetemben; és olyan határidőre vállalta ezt, amely azóta már lejárt, és amelyre saját magát, mint főadóst kötelezte el, ugyanolyan módon és formában, amilyen módon és formában az említett Thibaud volt adósa ugyanazon kereskedőnek. Így adódott az, hogy az említett Gefrin végrehajtó – hallgatva Nicolas adott szavára –, az említett Thibaudt a szintén említett börtönből szabadon engedte, és ugyanazon Nicolasnak az említett hatvanhét vég posztót átadta, s feloldotta a zárlat alól. És mivel az említett Nicolas, a szintén említett pénzösszeget a nevezett Gilles kereskedőnek a legkevésbé sem fizette meg, az említett Gefrin a nevezett Nicolast Párizs prévôt-ja közbenjöttével elfogatta, javait lefoglaltatta, s kérve-kérte az említett párizsi prévôt-t, hogy az említett Nicolast addig tartsa fogva, s közben azt se engedje meg neki, hogy javait eladhassa vagy szétoszthassa, mig ugyanazon kereskedőt s a szintén említett vásármestereket – utóbbiakat a nekik járó kártérítés összegével – ki nem elégíti. Az említett Nicolas pedig sok ellenérvet adott elő az elhangzottakkal szemben, mondván, hogy az említett pénzt nem köteles Gefrin útján kifizetni, továbbá: hogy a prévôt-tól felmentvényt kell kapnia mind személyére, mind javaira vonatkozóan, s vissza kell kapnia szabadságát is teljes egészében. A prévôt pedig, meghallgatván a feleket, az említett Nicolast Gefrin emlitett kérelme ellenében ítéletével elmarasztalta.

Az említett Nicolas ezt az ítéletet, mint hamis és gonosz ítéletet, megfellebbezte a mi kúriánkhoz. - Meghallgatván pedig az említett feleket, az imént említett kúria, mint fellebbezési fórum előtt, s áttekintvén az egész per lefolyását, s mi kúriánk kimondotta az ítéletet, s ebben úgy döntött, hogy az említett prévôt jól ítélt, és az említett Nicolas helytelenül fellebbezett, és hogy ezt kellő időben helyesbítenie kell.

H. Laurent, Choix des documents... p. 370.

[2] A Champagne-i vásárjog szerint a hitelező kérésére a vásárbíróság végrehajtási utasítást adhatott a nem fizető adós vagyona és személye ellen.

168. Királyi rendelet a gyapjúkivitel szabályozásáról (1302)

A francia gyapjú kivitelét csak azzal a feltétellel engedélyezték, hogy az abból készült posztót csakis francia kereskedőnek szabad eladni.

Mi, Fülöp, Isten kegyelméből a franciák királya, országunk főméltóságainak, elöljáróinak, a határok s átkelőhelyek őrzőinek, mindazoknak, kikhez ez a levelünk eljut, üdvözletünket. Minthogy mi úgy véljük, hogy különös kegyünkből megengedjük a mi kedvelt emberünknek és hívünknek, Hainaut grófjának azt, hogy országunkból a Hainaut grófságban levő Valenciennes és Malbeuge nevű falvakba (helységekbe) gyapjút szállíthassanak át, és ki is vihessenek szabadon mindaddig, amig mi ezt így akarjuk, az ezzel ellenkező határozat vagy tilalom ellenére is, úgy azonban, hogy sem magát a gyapjút, sem pedig az abból készítendő posztót az említett grófságból nem szabad kiszállítani, sem eladni, sem elárusítani, csakis a mi országunkbeli kereskedőknek és a mi megbízott embereinknek; erre vonatkozóan azoknak a helységeknek a főemberei, bírái, esküdtjei és más elöljárói, ahová a gyapjút szállítják, s amelyekben abból posztót készítenek, adjanak a mi, külön e célra kiküldendő embereinknek esküjükkel biztosítékot; ezért parancsszavunkkal tudtotokra adjuk, hogy a szóban forgó gyapjút jelen engedélyünk erejénél fogva mindaddig ki lehet szállítani a megnevezett falvakba, ameddig az a mi akaratunknak úgy tetszik. Így történt ez Saint-Germain-nál Laya-ban a Magdolna ünnepe (július 22) utáni csütörtökön (július 26), az Úr ezerháromszázkettedik évében.

Fagniez, Documents... T. II. Paris, 1900. p. 2.

169. II. Richárd rendelete Bordeaux javára (1393)

Richard, [1] Isten kegyelméből Anglia és Franciaország királya, Írország ura, kedvelt híveinek, Bordeaux városa majorjának és esküdt polgárainak, üdvözletét.

Az említett város néhány tehetős polgára már ismételten előadta nekünk és királyi tanácsunknak is, panasz formájában, hogy miután a mi Angliánk kereskedői áruikkal odaérnek hozzájuk, azt követően, hogy el-

[1] II. Richard uralkodott 1377-1399.

adták ezeket az árukat, azt az aranyat vagy ezüstöt, amit értük kaptak — ahogyan ez eddig gyakorta előfordult — elvitték La Rochelle-be, s oda hordták, hogy ott bort vegyenek rajta, sőt: ezzel manapság sem hagynak fel, hanem nap, mint nap oda viszik és oda hordják az aranyat is, az ezüstöt is, s ott költik el, a velünk szemben ellenséges franciák gyarapítására és megsegítésére, akik ebből kifolyólag sokszorosan meg is gazdagodtak. És ebből számunkra is, de az említett városbeli hűséges polgáraink számára is nem kevés sérelem következik gyakorta, sőt: egyre nagyobb sérelmektől is félniük kell a jövőben azért, mert az imént említett kereskedők, akik a múltban boraikat ugyanazon városban szerezték be, és Bordeaux váránál szokták kifizetni vámjukat, illetve adójukat, most már valamicske bort sem vásárolnak ott, s az imént említett vámot, illetve adót sincs szándékukban megfizetni.

Mi az imént említett város javát és hasznát szívünk mélyéből kívánva — hiszen ez a város igen gyakran viselt el nagy bajokat és veszedelmeket ellenségeink támadásaitól és rajtaütéseitől —, s azon gondolkodva, hogyan tudnánk megfelelő módon gondoskodni róla, tanácsunk egyetértése és javaslata alapján azt akarjuk és úgy rendeljük, hogy Anglia valamennyi és minden egyes kereskedője, aki bármiféle gabonáját az imént említett városba szándékozik átszállítani, Angliából távozta előtt a mi kancelláriánkon kellő biztosítékot adjon afelől, hogy gabonaféléjét csakis az említett városig viszi vagy viteti, s nem más, velünk szemben ellenséges helységekbe, valamint afelől is, hogy azokon a dénárokon, amelyeket e gabonafélék eladásából kap, más áruféléket abból a célból, hogy azokat említett országunkba behozza, csakis az említett városban fog vásárolni és beszerezni, illetve vásároltatni és beszereztetni; vagypedig minden pénzösszeget, amit eladásra elvitt gabonaféléiért Bordeaux-ban kap — épségben tartván saját, helyesen felszámított költségeit — vagy maga hozza vissza, vagy mással hozassa vissza a mi nevezett országunkba, az említett gabonafélék eladását követő egy esztendőn belül.

És ezért meghagyjuk nektek, hogy ezt a mi akaratunkat és rendelkezésünket az említett város területén, amennyiben ez rajtatok áll, szilárdan tartsátok be, s azokról a kereskedőkről — s mindarról, amit e tekintetben cselekszenek —, akik az említett gabonafélékkel városotokba érkeznek, a város közhitelű pecsétje alatt elkészített levélben időről időre, részletesen és nyiltan tájékoztassátok a mi angliai kancelláriánkat.

Ennek a dolognak bizonyságára elkészítettük ezt az oklevelünket, amely addig marad érvényben, ameddig az nekünk tetszik.

Kelt a mi Nottingham-i várunk mellett, július hó negyedik napján, uralkodásunk tizenhatodik esztendejében.

A király és tanácsa által.

Fagniez, Documents... T. II. p. 146-148.

170. Megállapodás Norvégia királya és Flandria grófja között

A szerződés a hajózás és kereskedelem szabadsága, a hajóroncsok megvámolása (zsákmányként kezelése) megszüntetésére stb. vonatkozott.

1308. szeptember 8.

Mindazoknak, akik ezt az oklevelet látni fogják, én, Ako, Haakon úrnak, Isten kegyelméből Norvégia felséges királyának kancellárja, valamint különleges megbizatással a kiváló fejedelemhez:Róbert úrhoz, ugyanazon kegyelem folytán Flandria grófjához kiküldött ügyvivője és követe, üdvözletet mondok az Úr Jézus Krisztusban. Tudjátok meg valamennyien, hogy én a nagyságos fejedelemmel, Róbert úrral, az említett flandriai gróf urának fiával, egyben Flandria helytartójával, az Úr ezerháromszáznyolcadik esztendejében, a boldogságos Szűz Mária születése napján, (szept. 8.) Brügge-nél, ügyvivői minőségemben, az alábbiakban egyeztem meg:

1. Először is abban, hogy egyrészről az én uram, Norvégia említett királya, s az ő, királyságbeli utódai és alattvalói, másrészről pedig az említett kiváló uralkodó, Róbert úr, Flandria grófja, s a grófságban utódai és alattvalói közötti valamennyi, eleddig keletkezett kártételt, panaszt és minden vitás kérdést illetően szilárd és erős békességet kötöttünk, a mai naptól számítva öt, egymás után következő esztendőre, s e békességet mindenféle fondorlat és csalárdság nélkül sértetlenül meg kell őrizni, mégpedig olyképpen, hogy az én uram és királyom emberei Flandriába s a gróf úréi Norvégiába szabadon hajózhassanak ez alatt az idő alatt áruikkal és egyéb holmijukkal; az adott országban biztonságban tartózkodhatnak, áruikat eladhatják, s amire szükségük van, azt meg is vásárolhatják, kivéve azokat az árukat, melyek ősi idők óta tilalmasak voltak, s nem is követelhető tőlük más vám vagy egyéb költség, csakis az, amit a régi időkben is fizettek.

2. Mindezenfelül hozzáfűztük azt is, hogy ha úgy adódnék – ami távol legyen! –, hogy a norvég királyság emberei és kereskedői a flandriai grófságban, avagy fordítva: a flandriai grófság emberei a norvég királyság területén hajótörést szenvednének, szabad legyen mindnyájunknak a törött vagy összeütközött hajókat rakományukkal együtt, békésen és szabadon megjavítani, vagy másokkal megjavíttatni, az árukat összeszedni és birtokba venni újból mindaddig, amig a roncsot maguk ott nem hagyják; a mindenkori királyi főhivatalnok pedig mindkét fél területén, ott és amikor a hajótörés megtörtént, a hajótörötteket törött hajóikkal és rakományaikkal együtt a zaklatók és a fosztogatók támadásai ellen köteles híven megóvni és védelmezni; ha egyebet tenne, akkor tettének vagy hanyagságának minősége szerint meg kell őt büntetni.

3. Azokat a tartozásokat illetően, melyek Norvégia felséges királyurait, vagy ennek az országnak valamelyik közösségét, avagy egyes magánszemélyeit terhelik, akár a múltban keletkeztek azok törvényes úton, akár a jövőben keletkeznének szabályos formák között, olyan megállapodás jött létre, hogy ezeket a tartozásokat Norvégia királyurának és Flandria grófurának, valamint mindenkori utódaiknak nyilvános, írásbeli megkeresése alapján, a kitűzött határnapig ki kell fizetni; ha azonban a király a fenti tartozásokat illetően a hitelezőknek vagy ezek ügyvivőinek csak hanyagul, vagy vonakodva szolgáltatna igazságot, akkor a király vagy az adós közösség, avagy az adós magánszemély javait a megfelelő kiegyenlítés idejéig le lehessen foglalni, a lefoglalt javak értékéről a (flandriai) királyi főhivatalnok és két közhitelű tanu pecsétjével megerősített nyilt oklevelet (pátenst) kell kiadni.

4. És az ilyen, a norvég királyság és a flandriai grófság törvényei és jogszokásai szerint végrehajtott lefoglalás (zár alá vétel) miatt nem szabad egyik félnek sem kimondania azt, hogy valamiféle békeszegés történt; a mindkét félnél időközben lefoglalt ilyen javakról pedig történjék megfelelő elszámolás és kiegyenlítés, mert ezt így követeli meg az észszerű rend.

5. Kimondottuk azt is ezenfelül, s el is rendeltük, hogy ha e békesség létrejötte után tartóztattak volna fel bárkit, akkor az illetőt a lehető leggyorsabban, minden fondorlat nélkül, árujával együtt szabadon kell bocsátani.

6. Ha pedig bárki meg merészelné sérteni azt, amit ebben az oklevélben a felek kimondottak és elrendeltek, akkor az említett királyúr és grófúr, vagy az ő utódaik írásbeli megkeresésére legyen köteles két hónapon belül az általa elkövetett szerződésszegés ügyében maradéktalanul a törvényes elégtételt megadni.

Becsületesen megígérem azt is, hogy az én uram és királyom ezt az egyezséget a fenti szöveg megismerésétől számított tíz napnyi időtartam alatt nyilt oklevelével (pátensével) is meg fogja erősíteni.

Fagniez, Documents... T. II. p. 17.

171. Az áruszállításokkal kapcsolatos kockázat és felelősség (1312)

Egy párizsi posztókereskedő és egy szállítmányozási vállalkozó pörében hozott királyi bírósági ítélet szövege, szemléletes képet ad, a szállítási szerződés megkötésekor alkalmazott sokoldalú kölcsönös biztosítékokról.

A párizsi bíró előtt per indult egyrészről Caute Bonfantin, másrészről Guillelmus Gasconis szállító között, melynek során az említett Caute elmondotta Guillelmus ellenében azt, hogy az említett Guillelmus Párizs városában átvett és kézhezkapott tőle hatvannégy vég posztót tízezer livre értékben azzal, hogy ez a Guillelmus fuvarozza el a posztót saját állataival, de az ő kiadásain és költségén Párizsból a tenger melletti Savona városába; kapott pedig tőle az említett Guillelmus – mint mondotta – minden végért tíz tours-i livre-t. Elmondotta még azt is, hogy kellő módon megegyezés jött létre közöttük az említett megállapodás keretében afelől is, hogy az említett Guillelmus a fenti fuvarköltségért az említett végeket épségben és egészben szállítja el Párizsból, egyenes úton, Mâçon mellett haladva, majd Mâçontól Savoya földjén át egyenesen az Argentière-n, majd pedig a sziciliai Róbert király földjén keresztül, szintén nyilegyenes úton viszi egészen Savona városáig, nem tér le más útra, sem tengeren, sem szárazföldön; s mindezt 35 nap alatt teljesíti. Továbbá: az említett Guillelmus kellő módon elkötelezte magát ugyanazon Caute-nak, hogy mindezeket megtartja, s a leirt posztóvégek értékének kétszeresét adja meg, a felmerült összes költségekkel együtt, ha Caute miatta elveszítené az árut, vagy ha az történne meg, hogy az említett Guillelmus a fentiek ellenére cselekednék. Elmondotta ezután az említett Caute azt is, hogy ez a Guillelmus az elmondott megállapodással ellentétben, s az abban foglaltakat megszegve, a fent írt posztóvégeket egészen más útvonalon szállította, ti. a Cenis hágón át, majd onnan egyenest Asti városába és földjére, ahol nagy háborúság dúlt éppen. Az említett Guillelmus azt mondotta, hogy ezen a földön elvesztette a végeket, s ez nem történt volna meg – Caute állítása szerint – ha a posztót a megbeszélt útvonalon fuvarozta volna. Ezért, miután az a 35 nap, amely idő alatt az említett Guillelmusnak a kettejük közti megállapodás szerint a posztóvégeket át kellett volna adnia Savona városában ugyanazon Cautenak vagy meghatározott megbízottjának, már régen elmúlt, mégpedig anélkül, hogy ez a Guillelmus elszállította, átadta vagy visszaadta volna ugyanazon Cautenak a szóban forgó végeket egyezségük szerint, s ahogyan erre magát közhitelű okmányban is kötelezte, sőt megszegve az említett megállapodásukat, mindent ellenkezőleg csinált, mint azt Caute állítja, éppen ezért az említett Caute kérte, hogy a bíró marasztalja el Guillelmust és kényszerítse arra, hogy egyszer a 64 vég posztót, majd

kétszeres bírság címén még egyszer annyit adjon meg, avagy fizessen ki neki 20 000 livre-t az említett posztómennyiség értéke és a még egyszer annyi bírság fejében, úgy, amint egyezségük szólt, azzal a 640 livre-rel együtt, amelyet Guillelmus azért a fuvarért vett fel az említett Cautetól, amelyet nem is teljesített; egyben tiltakozást is jelentett be, Caute az elszenvedett károk miatt azzal, hogy a neki okozott külön költségeket s azok kamatait is követelni fogja, megfelelő helyen és időben. Ezután az említett Guillelmus a saját védelmére több okot vetett ellen s adott elő, és azt állította, hogy saját személyében sosem kötött megállapodást Cauteval, annyi azonban igaz, hogy egy bizonyos napon, helyen és órában az e célból odahívott személyek jelenlétében az említett Caute saját nevében, valamint több más kereskedő nevében megállapodott és egyezséget kötött Martini Gervasius fuvarossal, ki saját nevében, valamint az ő, tehát Guillelmus nevében s még másik két társuk nevében szólt, az említett 64 vég posztónak Párizsból Savona városába fuvarozására, mégpedig minden véget 10 livre fuvardíjért, és az is igaz, hogy ebben az egymás közti szerződésben és megállapodásban kifejezetten is kijelöltek bizonyos helyeket, melyeken áthaladva kellett az említett Gervasiusnak, Guillelmus és többi társuknak az említett végeket fuvarozniuk, ti. Mâcon-on és Savoyan keresztül, majd pedig innen a nagy és egyenes, erősen használt és szokásos királyi úton Savone városáig, úgy amint az részletesebben is benne van a párizsi városi tanácsnak erről kiadott oklevelében. És egyidejűleg úgy rendelkeztek, illetve egyeztek meg egymás között, hogy az említett Caute melléjük adja egyik segédjét, hogy az velük menjen, és vezesse őket, mutassa meg nekik az utat, illetve országutat, amelyen haladva szállítaniuk kell a szóban forgó végeket. Caute azután melléjük is adta Mátyás nevű segédjét, ennek odaadta a városi tanács levelének láttamozott (hitelesített) másolatát, annak érdekében, hogy minél jobban mutathassa nekik a levélben is leírt útvonalat, s meg is parancsolta a szállítóknak, hogy az említett segédjének útközben mindenben engedelmeskedjenek. Elmondotta még azt is, hogy – mint már fentebb szólt róla – az említett szállítók elindultak Párizsból, s megkezdték útjukat a mondott segéddel együtt, s az ő vezetésével fuvarozták a szóban forgó végeket Mâcon-on és Savoyan keresztül, majd onnan egyenesen haladva a nagy, királyi (ország) úton Savona irányába, úgy, ahogyan azt megígérték, s ahogyan az említett segéd magának Cautenak és társainak nevében vezette őket; azután pedig, amikor már vagy két mérföldnyit haladtak ezen az úton, s Montagnas táján tartottak, szembejött velük több fegyveres férfi, akik azt mondották nekik, hogy Caute és társai nagy összegű pénzzel tartoznak nekik. Ezek a férfiak azután erőszakkal, fegyveres kézzel, az említett fuvarosok és a segéd akarata ellenére elvették a végeket, s felvitték a Montagnas-i várba. Mindebből az következik, hogy mivel az említett Guillelmus Gasconis és társai – mint Guillelmus maga elmondotta – tisztességesen és kellő módon jártak el feladatuk teljesítésében, és úgy cselekedtek, ahogyan azt megígérték, s a szóbanforgó végeket Caute és társai előzetes cselekedete miatt vették el tőlük a

nyilt országúton, Savona közelében, attól mintegy 3 napi járóföldre, a fuvarosok közbejötte vagy vétke nélkül. S ez a Guillelmus ezután azt mondta még, hogy őt a bírónak fel kell mentenie, s ártatlannak kell nyilvánítania ítéletében, viszont Caute jogtalanul és ok nélkül fogatta el őt, s helyeztette zár alá vagyonát, s jogtalanul vettette szigorú rabságra; őt is, vagyonát is fel kell oldani, s az említett Cautet el kell marasztalni azoknak a károkozásokban és költségekben, amelyeket az említett rabságra vetése által neki el kell viselnie. - A bíró pedig miután meghallgatta a feleket és bizonyítékaikat, az említett Guillelmust felmentette ítéletében a Caute által emelt vád alól, s az említett Cautet a párizsi városi jogszokás szerint – mely úgy szól, hogy az, aki elesik a zár alá vétel, illetve az adósok börtönébe záratás jogától, köteles az általa börtönbe juttatott fél valamennyi költségét megtéríteni – elmarasztalta a Guillelmusnak ezáltal okozott költségek megtérítésében. A bírónak ez ellen az ítélete ellen – azt hamisnak és rosszindulatunak jelentve ki - az említett Caute a mi legfőbb királyi bírói székünkhöz fellebbezett. Mi pedig meghallgatván a megnevezett feleket az imént említett fellebbezés tárgyában, s miután megtekintettük és jól meg is értettük a mi legfőbb királyi bírói székünk útján az említett per lefolyását, a tanuk eskü alatti vallomásait, azokat az okleveleket és okmányszerű bizonyítékokat, amelyeket a felek a bizonyítási eljárás során bemutattak, a mi legfőbb királyi bírói székünk kimondotta: a fent nevezett bíró helyesen ítélt, az említett Caute helytelenül fellebbezett, és ezt jóvá is kell tennie.

(Jelen oklevelünket Roya hozta vissza annak érdekében, hogy ítéletlevél formájában kiadjuk.)

Kelt a pünkösd ünnepe (máj. 14.) előtti pénteken (máj. 12.).

Fagniez, Documents... T. II. p. 22.

172. Ramond Jean Angilbaud és Jean Brugier társulása

Egy montpellier-beli kereskedő és egy Toulouse-i pénzváltó társulási szerződése kereskedelmi ügyletek bonyolítására feleshaszonra. A pénzváltó adja a tőkét, a kereskedő köti az üzletet.

A fenti esztendőben (1429-ben), június hónap utolsó napján, Jean Brugier Montpellier-i kereskedő önként elismerte, hogy kapott és kézhez vett, s most magánál tart a tisztes férfiútól, a jelen levő Ramond Jean Angilbaud, Toulouse-i pénzváltótól, társas viszony keretében, vagyis társaként, mégpedig közösen megosztandó és közösen viselendő fele-fele haszonra és fele-fele kárral létrejött társulás formájában 100 scudo jó, Toulouse-i veretű aranyat, amely aranyakból a mi fivérünk, a király tör-

vénye szerint minden 100 arany 22 negyedaranyat magában foglaló márkában számítandó; s ezt kapta az említett Jean azért, hogy tartsa magánál, és rendelkezzék felette, csereügylet keretében. Keresztelő Szent János legközelebb következő ünnepéig, amely napig ez a társulás tart; és ugyanazon Jean megígérte, s meg is egyeztek a felek afelől, hogy ezzel a 100 arany scudoval Jean csereügyleteket fog kötni; nemkülönben valamennyi faluban és helységben, ahová csak el tud jutni, tehát Montpellierben is, de másfelé is az országban piacokról piacokra és vásárokról vásárokra fog járni, s minden egyebet is meg fog tenni e társulás és a csereügyletek sikere érdekében, hogy azokat jól, törvényesen és szorgosan bonyolítsa le, az említett társulás közös javára és hasznára; és ugyanazon társulás végén, ugyanazon Angilbaud-nak jó, törvényes számadást fog átadni Toulouse-ban, s minden egyebet teljesít; és miután Angilbaud így visszakapta az elöl említett fő tőkeösszeget aranyban — amiről azt mondotta ugyanazon Jean, hogy azt megadja, hacsak valami balszerencse nem éri a társulást, ami távol legyen —, azt a hasznot pedig, amit Isten, ad majd e tárulás keretében, meg fogja osztani fele-fele arányban az említett Angilbaud-val olyanformán, hogy ugyanazon Angilbaud kapja majd a felét annak a haszonnak, és a másik felét ugyanazon Jean saját részére tartja majd meg. Ha pedig az említett társulást balszerencse vagy kár érné — ami távol legyen —, valamiféle váratlan esemény miatt, de Jean vétke nélkül, az ilyen kárt teljes egészében fele-fele arányban és egyformán fogják a felek viselni, és így egyeztek meg; és ugyanazon Jean megígérte, hogy a fentieket mind megtartja, megteszi és teljesíti, minden javának kifejezett lekötése és elkötelezése mellett. Mindezt kinyilvánította ugyanazon Jean, és teljességgel elkötelezte magát, a Toulouse-i városi magisztrátus nagyobb pecsétje, továbbá: a Toulouse-i és Magalonne-i s más királyi kúriák tisztségviselőinek pecsétje alatt, javai lefoglalásának terhével, kivéve azonban saját személyének fogságra vetését; és ügyvédeit is megvallotta, hogy azok tegyék meg vallomásukat a fentiekről, és esküdjenek is meg az ő nevében: ti. a fenti kúriák esküdt jegyzőit, valamint hivatalból eljáró ügyészeit, azokat ti., akik most hivatalban vannak, de az eljövendőket is. És végül esküjét is letette minderre. - A tanuk: Guillaume Davini selyemkereskedő, Chatard de Croso fűszerkereskedő és Pierre Garaudi szabó, Toulouse-i lakosok.

Fagniez, Documents... T. II. p. 224- 226.

173. Girolamo Priuli naplójából

Girolamo Priuli, XV-XVI. századi velencei kereskedő és bankár, érdekes naplót hagyott ránk, amelyben napról napra feljegyezte benyomásait az itáliai kereskedelem szempontjából végzetes eseményről: a keleti útnak a portugálok által történt felfedezéséről.

Végül e hó (1501. július) 24. napján a velencei Signoria egy követétől levél érkezett, melynek az volt a célja, hogy részletesen ismertesse: mi, az igazság amaz indiai utazás[1] körül, amelyet az a (portugál) király kezdeményezett... s ami több kárt okozott a velencei államnak, mint amennyit, egy török vagy bármi más háború okozhat.

Ez a követ a velencei kormánynak az elmúlt június 27-én a következő levelet írta, melyet azután ki is nyomtattak:

"Fenséges fejedelem!

Portugália királya hajókat küldött Indiába, melyek most tértek vissza, azonban 13 hajóból 7 az úton elveszett... Az egyik hajó, amely hazatért, a firenzei Bertalané, s a következő árukat hozta: 300 cantera[2] bors, 120 cantera fahéj, 50-60 cantera festőlakk, 15 cantera illatos olaj; szegfűszeget azonban nem hoztak, mert azt a mórok elvették tőlük; gyömbér sem volt a hajókon, bár ez Kalukutban[3] megterem..."

Eddig tart a velencei kormányhoz érkezett jelentés másolata, amelyet, mint mondottuk, hitelt érdemlő személy küldött. A bölcs olvasók megfontolására bízom e dolgot, mert e levélben a mi időnkben történt oly csodálatos és csaknem hihetetlen dolgok vannak, melyeket az enyémnél kiválóbb tehetségű emberre bízok, hogy megvizsgáljon. Idővel azonban az igazság jobban ki fog derülni...

Megtudtuk azonban azt is, hogy Portugália említett királya ezekkel a hajókkal 60 ezer dukát értékben korallokat, mindenféle posztót és pénzt küldött. Ez az összeg egyenlően oszlott meg a király és az indiai utazásban résztvevő kereskedők között, de hogy mekkora haszna volt a Portugáliába érkezett árukból, még nem lehet megállapítani. Jóllehet hét hajó elpusztult, de a hat hazatért hajó annyi árut hozott,[4] s oly nagy értékben,

---

[1] Itt a Cabral vezette második indiai expedícióról van szó. A 13 karavellából álló expedíció 1500. március 9-én futott ki Lisszabonból és 1501. június 24-én tért vissza.

[2] Cantera = 150 "nagyobb" velencei font, amely 72 kilogrammal egyenlő.

[3] Kalikut, Hindosztán nyugati, malabári partján.

[4] Indiából 2000 cantera borsot, 800 cantera fahéjat, 400 cantera gyömbért stb. hoztak.

hogy azt felbecsülni igen nehéz. A nyereség mértékéül csak azt mondom el, hogy egy dukát több, mint százat hozott. De ha még nem is ilyen nagy a haszon, mint állítják, tény, hogy mindenképpen jelentős.

Ha ez az utazgatás még tovább tart, ami véleményem szerint könnyen lehetséges, Portugália királya a pénz királyának nevezheti magát. Ugyanis mindenki ezt az országot keresi fel, hogy áruhoz jusson, s így pénzét Portugáliában hagyja. Ebből főként az a haszon származik, hogy évenként lehet hasonló utazásokat szervezni.

Mikor ez a hír Velencében ismeretessé vált, az egész város nagy lázba jött és általános volt az izgalom amiatt, hogy éppen a mi időnkben találták meg ezt az utat, melyről a régiek és őseink még soha nem hallottak, s melyet közülük senki sem látott. Az okos emberek erről a hírről úgy vélekedtek, hogy az a lehető legrosszabb, ami a velencei köztársasággal kapcsolatban, szabadsága elvesztésén kívül, felmerülhet. A háborúk és egyéb bajok, melyek jelenleg vannak, vagy a jövőben keletkezhetnek, ehhez az újsághoz képest egészen jelentéktelenek, mégpedig azért, mert ha az igazságot akarjuk megírni, és nem akarunk hazudni, kétségtelen, hogy Velence városa azt a hírnevet és tekintélyt, melynek jelenleg örvend, csak a tengernek köszönheti, azaz a tengeri szállításoknak és hajózásnak, továbbá az utazásoknak... Ezek révén ugyanis a város gályái és egyéb hajói évenként oly nagy mennyiségű árut szállítottak ide, hogy az csak e kereskedelmi szervezettel volt lehetséges. Ezért azután az egész világ aranya Velencébe özönlött, hogy itt minden szükséges árut megvásároljanak és termékeiket is eladják... Azonban most, hogy megtalálták azt az új portugál útvonalat, Portugália királya mindezeket az árukat Lisszabonba fogja szállíttatni. Ebből viszont kétségtelenül következik, hogy a magyarok, németek, flamandok és franciák és általában a hegyeken tuliak, akik pénzüket eddig Velencébe hozták, hogy itt vásároljanak, most inkább Lisszabonba fognak menni, lévén az közelebb az összes többi ország számára. Könnyebb innét a szállítás is, a vásárlás kényelmesebb, mert mindent egy helyben találnak.

Főként azonban azért lesz ez így, mert a Velencébe érkező árukat egész Szírián és a szultán egész területén át szállították és mindenütt súlyosan megadóztatták. Ugyanígy a velencei kormánynak is elviselhetetlenül nagy adókat, ajándékokat és illetékeket kellett fizetni. Így történt, hogy a szultán birodalmából Velence városába szállított árukat ezek az ajándékok, adók és illetékek úgy megdrágították, hogy ezek miatt, ami csak egy dukátba került, 60, esetleg 100 dukátra drágult. Ezt úgy értem, hogy ami Kalikutban került volna ennyibe, annak az ára ment fel az említett mértékben. Mivel pedig Portugália királyát a másik útvonal felfedezése folytán csak a karavellákkal[5] kapcsolatos kiadások terhelték, amelyek viszont az említett egyéb terhekhez viszonyítva jelentéktelenek voltak

[5] Karavella = hajófajta.

sokkal előnyösebb feltételek mellett kereskedhettek, mint a velencei kereskedők. Ami az árunak Flandriába, Magyarországba, Angliába és Franciaországba és más helyekre szállítását illeti, Portugáliából és Lisszabonból szintén kisebb költséggel történhetett, mint Velence városából. Mindezt azzal fejezem be, hogy e Lisszabonból Kalikutba vezető, most felfedezett útvonal következtében a velencei gályák és ezek tulajdonosai nem fognak tudni áruhoz jutni, márpedig e kereskedelmi kapcsolatok nélkül Velence csak olyan, mint egy szopós gyermek, akinek nem adnak tejet, sem egyéb táplálékot. Egészen világosan ebben látom Velence romlását. A kereskedelem híján ugyanis el fog fogyni a pénz is, melynek pedig Velence dicsőségét és tekintélyét köszönheti.

Sokan azonban úgy vélekedtek, hogy az egész hír nem igaz. Mások azt mondották, hogy Portugália királya nem folytathatja a Kalikutba utazgatást, mivel az indiai útra küldött 13 karavellából csak hat jött épségben vissza, így tehát nagyobb volt a kár, mint a haszon. Meg azután nem is akad majd ember, aki erre az életveszélyes útra vállalkozzék. Mások azzal biztatták magukat, hogy majd a szultán úr[6] vállalja magára az egész ügy elintézését, mert hiszen, ha az áruk nem Szíriába és Alexandriába érkeznek, hatalmas kinccsel felérő haszontól esik el...

Egy azonban mindjárt az elején bizonyosan megállapítható volt: e hírre Velencében az összes áruk értéke nagymértékben esett, mivel a szokott vásárlók a hír hallatára nagyon tartózkodók és óvatosak lettek, amint hogy okos emberekhez más nem is illik.

Tudom, hogy erről a dologról túl sokat beszéltem és írtam. Mégis kérem olvasóimat, bocsássák meg ezt nekem, főként pedig azt, hogy zavarosan és ügyetlenül adtam elő mondanivalóimat. Azonban e hazánkat érintő nagyfontosságú hír okozta, hogy tollam a kelleténél jobban elszabadult. Viszont a baj mégis csak az enyém is.

A mondott hónap (1504. február) ötödik napján Alexandriából visszatérőben Velencébe érkezett három gálya... Ezek üresen, áru nélkül érkeztek, pedig senki nem emlékezett arra, hogy valaha is megtörtént volna, hogy egy gálya útjáról áru nélkül térjen haza.

Az Alexandriából visszatért kereskedők azt is beszélték, hogy a szultán úr nagy erőfeszítéseket tett, hogy Indiában, Kalikutban a portugálokat és a gályákat ne fogadják be. Azt is hallották, hogy az említett karavellákat Kalikutban valóban nem fogadták be, a Lisszabonba irányított árukat pedig a mórok a hajókról és bárkákról rabolták... A mórok azt is mondták, hogy a szultán gondoskodni fog arról is, hogy a portugál karavellák Indiába többé ne mehessenek. Azt is kijelentették a mórok, hogy ők arról az utazásról nem hallottak...

(1506 június.) Egy Genovából nagyon gyorsan érkezett levélből megtudtuk, hogy a portugáliai Lisszabonba március 24-én áruval megrakott

---

[6] Az egyiptomi szultán, akinek fennhatósága alá a szíriai partvidék tartozott.

négy karavella érkezett, melyek az indiai útról tértek vissza, és rakományuk 25 ezer cantera bors és szantálfa volt.

Ugyanilyen hír érkezett igen gyorsan a flandriai Antwerpenből e hónap 18-án. Ez is megerősítette az újságot, annak hozzáadásával, hogy Lisszabonba öt karavella érkezett Kalikutból árukkal megrakva, melyeknek, mennyiségét a fenti hírrel egyezően adták meg. Ezeket még más karavellák követik, melyek érkezése hamarosan várható.

Ez a hír egész Velence városában nagy elkedvetlenedést okozott, mert a hajózást nagy romlás fenyegeti. Most már kétségkívül világos lett az is, hogy ez az utazás Portugáliából Indiába rendszeressé válik, s hogy általában évenként tehetik meg karavellák ezt az utat. Így ezután a velencei kalmárok sem mehetnek Szíriába, mivel árut ott már nem kaphatnak. Az Indiába vezető másik út felfedezése igen nagy dolog volt. A velencei köztársaságot régóta nem fenyegette nagyobb kár vagy veszély...

Girolamo Priuli, I Diarii. Rerum Italicarum Scriptores, T. XXIV/III. p. 423. (Chrestomathia, II. 205-207. o.)

A kiadásért felelős a Tankönyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Jámbor Zoltánné
Utánnyomásra előkészítette: Hernádi Katalin
Műszaki vezető: Lojd Lajos
Műszaki szerkesztő: Szilágyi Sándor
A kézirat nyomdába érkezett: 1978. február. Megjelent: 1978. szeptember
Példányszám: 500. Terjedelem: 36,8 (A/5) ív
Készült az 1971. évi első kiadás alapján, álló filmről, íves ofszetnyomással,
az MSZ 5601–59 és az MSZ 5602–55 szabvány szerint
Raktári szám: 4634/I–1

78-0776 – Dabasi Nyomda, Budapest – Dabas
Felelős vezető: Szalay Kálmán mb. igazgató